

॥ ओं नमः श्री मोरैया-जगवल्लभ-पार्श्वनाथाय ॥

॥ श्री नेमिपद्म ग्रंथमाला पुष्प-१५२ ॥

॥ શેઠ જેસીંગભાઈ કાલીદાસ શેરદલાલ સિરીઝ નંબર ૬ ॥

તપોગચ્છાધિપતિ-શાસનસમ્રાટ-સૂર્યચક્રચક્રવર્તિ-જગદ્ગુરુ
આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર ચરણકિંકરવિનેયાણુ
શાસ્ત્રવિશારદ-કવિદિવાકર આચાર્ય શ્રી વિજયપદ્મસૂરીશ્વર
વિરચિત-સ્વોપદ્મ સ્પષ્ટાર્થ સહિત—

શ્રી દેશના ચિંતામણિ

(ભાગ છટ્ટો-શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામિની દેશનાદિ)

“શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વ બૃહત્કલ્પ : તથા શ્રી વર્ધમાન તપ : પ્રકાશ વગેરે.”

આર્થિક સહાયક

શેઠ જેસીંગભાઈ કાલીદાસ શેરદલાલ ચેરીટી ટ્રસ્ટ.

સને ૧૯૫૬

વિં ૨૦ ૨૦૧૩

: પ્રકાશક :

શ્રી જૈનગ્રંથ પ્રકાશક સભાના કાર્યવાહક શેઠ ધર્મચંદ્રાસ ચૂલચંદ

દીકામટની પોળ, અમદાવાદ.

॥ હિત શિક્ષા ભાવના ॥

હરિગીત છંદ.

હે જીવ ! વર્તે હાલ કેવો કાલ તે ના ભૂલજો,
આચાર તેમ વિચાર વલિ ઉચ્ચાર શીઘ્ર સુધારજો;
સમયની સમતા વિષમતા કર્મના ઉઠ્યે કરી,
પુણ્યથી સમતા વિષમતા પાપના ઉઠ્યે કરી. ૧

સત્ય નીતિ તિમ દયા ત્રણ કષ્ટમાં પણ પાળજો,
કષ્ટ કાલે પાપ મૂલ ધોવાય ધીરજ રાખજો;
મનથી અને તનથી કરતાં ધર્મ પુણ્ય પ્રબલ બને,
પાપનું બલ પણ ઘટે છે પુણ્ય ઠેલે પાપને. ૨

બલવંત દુર્બલને દબાવે દુઃખ સુખ સાગર તણાં,
મોજ સમા તું માનજો કાયમ ન દિવસો દુઃખના;
સુખના દિવસ પણ તેહવા તિણ નવીન કર્મો બાંધતાં,
ચેતજો સ્વાધીન ક્ષણ એ બાંધનો પ્રભુ ભાપતા. ૩

વિષય તેમ કપાય દુર્ગતિ આપનારા છંડજો,
હિત મિત પ્રિય વેણ વઠ ખોટા વિચારો છંડજો;
તિમ જરૂરી પ્રવૃત્તિ કરજો ધર્મથી સુખિયો થજો,
શીલ સમતા સંયમી થઈ ભાવ ચોખ્ખા રાખજો. ૪

સર્વને મલજો ભવોભવ ધર્મ જિનનો શિવ મળો,
સર્વના દુઃખ દૂર થજો સૌ શાંતિના સુખને વરો;
આ ભાવનાને ભાવતાં નિજ ગુણુ રમણુતા પામતા,
પદ્મસૂરિ અનંત જીવો મોક્ષ મહેલે મહાલતા. ૫

પ્રકાશક :

શ્રી જૈન ગ્રંથ પ્રકાશક સભા વતી
શ્રી ઇન્દિરાસ મૂલચંદ
અમદાવાદ.

મુદ્રક :

મણિલાલ કગનલાલ શાહ
ધી નવપ્રભાત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ
લીકાંટા રોડ : અમદાવાદ.

મહીયાત્મોદ્ધારક, પરમોપકારી, પરમગુરુ, સુગૃહીતનામધેય,

॥ સ્વ૦ શ્રી ગુરુ મહારાજના હસ્તકમલમાં સમર્પણ ॥

પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રીગુરુ મહારાજ !

આપશ્રીજી મધુમતી (મહુવા) નગરીના રહીશ પિતાશ્રી દેવ ગુરુ ધર્માનુરાગી શેઠ લક્ષ્મીચંદ અને માતુશ્રી દીવાલીબાઈના કુલદીપક પુત્ર હતા. અને વિ.સં. ૧૯૨૬ની ક્રાંતિક સુદ એકમના જન્મ દિનથી માંડીને લગભગ સોલ વર્ષની નાની ઉંમરે સંસારને કડવો ઝેર જેવો માનીને અગણ્ય સદ્ગુણ નિધાન પરમગુરુ શ્રીવૃદ્ધિવિજયજી (શ્રીવૃદ્ધિચંદ્રજી) મહારાજજીની પાસે ભાવનગરમાં વિ.સં. ૧૮૪૫ ના જેઠ સુદ સાતમે સિંહની પેઠે શૂરવીર બનીને પરમ કલ્યાણકારી અને હૃદયની ખરી બાદશાહીથી ભરેલી પ્રવજ્યા (દીક્ષા)ને પૂરેપૂરા ઉલ્લાસથી ગ્રહણ કરીને સિંહની પેઠે શૂરવીર બનીને સાધી હતી. અને આપશ્રીજીએ અગાધ બુદ્ધિબલથી જલદી સ્વપર સિદ્ધાંતનો ઉંડો અભ્યાસ કર્યો હતો, તથા ન્યાય વ્યાકરણાદિ વિવિધ વિષયના પુષ્કલ વિશાલ ગ્રંથોની રચના કરીને સુંદર સાહિત્ય સેવા કરવા ઉપરાંત અપૂર્વ દેશના શક્તિના પ્રભાવે અલક્ષ્યરસિક, ઉન્માર્ગગામી અગણ્ય મહારાજાદિ બલ્ય જીવોને સદ્ગર્ભના રસ્તે દોરીને હૃદયપાર ઉપકાર કર્યો હતો. તેમજ આપશ્રીના અગણ્ય સદ્ગુણોને જોઈને મોટા ગુરુભઈ, ગીતાર્થ શિરોમણિ, શ્રમણકુલાવતંસક, પરમપૂજ્ય પંચાસજી મહારાજ શ્રીગંભીરવિજયજી ગણિવરે તમામ સિદ્ધાંતોની યોગોદ્ગ્રહનાદિકે ક્રિયા વગેરે યથાર્થ વિધાન કરાવીને મહાપ્રાચીન શ્રી વલ્લભીપુર (વળા) માં આપશ્રીજીને વિ.સં. ૧૯૬૦ ના કારતક વદી સાતમે ગણિપદથી અને માગશર સુદ ત્રીજે પંચાસપદથી વિભૂષિત કર્યા હતા. અને શ્રીભાવનગરમાં વિ.સં. ૧૯૬૪ ના જેઠ સુદ પાંચમે તપાગચ્છાધિપતિ ભટ્ટારક આચાર્ય પદથી અલંકૃત કર્યા હતા. તેમજ આપશ્રીજી રત્નની ખાણ જેવા શ્રીસંઘની અને તીર્થાદિની સેવા પૂરેપૂરા ઉલ્લાસથી કરતા હતા. તેમજ આપશ્રીજીના અમોઘ ઉપદેશથી દેવ ગુરુ ધર્માનુરાગી સંઘવી શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈ ભથ્થુભાઈ વગેરે ઘણાંજે બલ્ય જીવોએ છરી પાલતાં વિશાલ સંઘ સમુદાયસહિત તીર્થાધિરાજ શ્રી શત્રુંજયાદિ મહાતીર્થની યાત્રા અંજનશલાકા વિગેરે ઉત્તમ ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો હતો. તેમજ આપશ્રીજીએ મારા જેવા ઘણાંજે બલ્ય જીવોની ઉપર શ્રી જૈનેન્દ્રી દીક્ષા દેશવિરતિ વગેરે મોક્ષના સાધનો દઈને કદી પણ ન બૂલી શકાય તેવા અતહદ ઉપકારો કર્યા હતા. આવા લોકોત્તર ગુણોથી આકર્ષાઈ અને આપશ્રીજીએ મારી ઉપર કરેલા અનન્ત ઉપકારોને યાદ કરીને આપશ્રીના પસાયથી બનાવેલો આ શ્રી દેશના ચિંતામણિ નામના સાર્વજનિક સરલ મહાગ્રંથનો છદો ભાગ પરમ કૃપાલુ આપશ્રીજીના કરકમલમાં સમર્પીને હું મારા આત્માને ધન્ય કૃતાર્થ માતું છું, અને નિરંતર જોજ આહું છું કે આપશ્રીના પસાયથી (૧) પ્રાકૃત સંસ્કૃત ગુજરાતી વિગેરે ભાષામાં આવા સાર્વજનિક સરલ ગ્રંથોની રચના કરીને શ્રી સંઘાદિ પવિત્ર ક્ષેત્રોની ભક્તિ કરવાને શુભ અવસર (૨) આપશ્રીજી જેવા ગુરુદેવ (૩) શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનની સેવા (૪) નિર્મલ નિરભિલાષ સંયમ જીવન (૫) પરોપકાર વિગેરે સંપૂર્ણ આત્મરમણતાના સાધનો મને બવો ભવ મળે.

॥ નિવેદક : આપશ્રીજીના ચરણકિંકર નિર્ગુણ વિનેયાણ પદ્મની વંદના. ॥

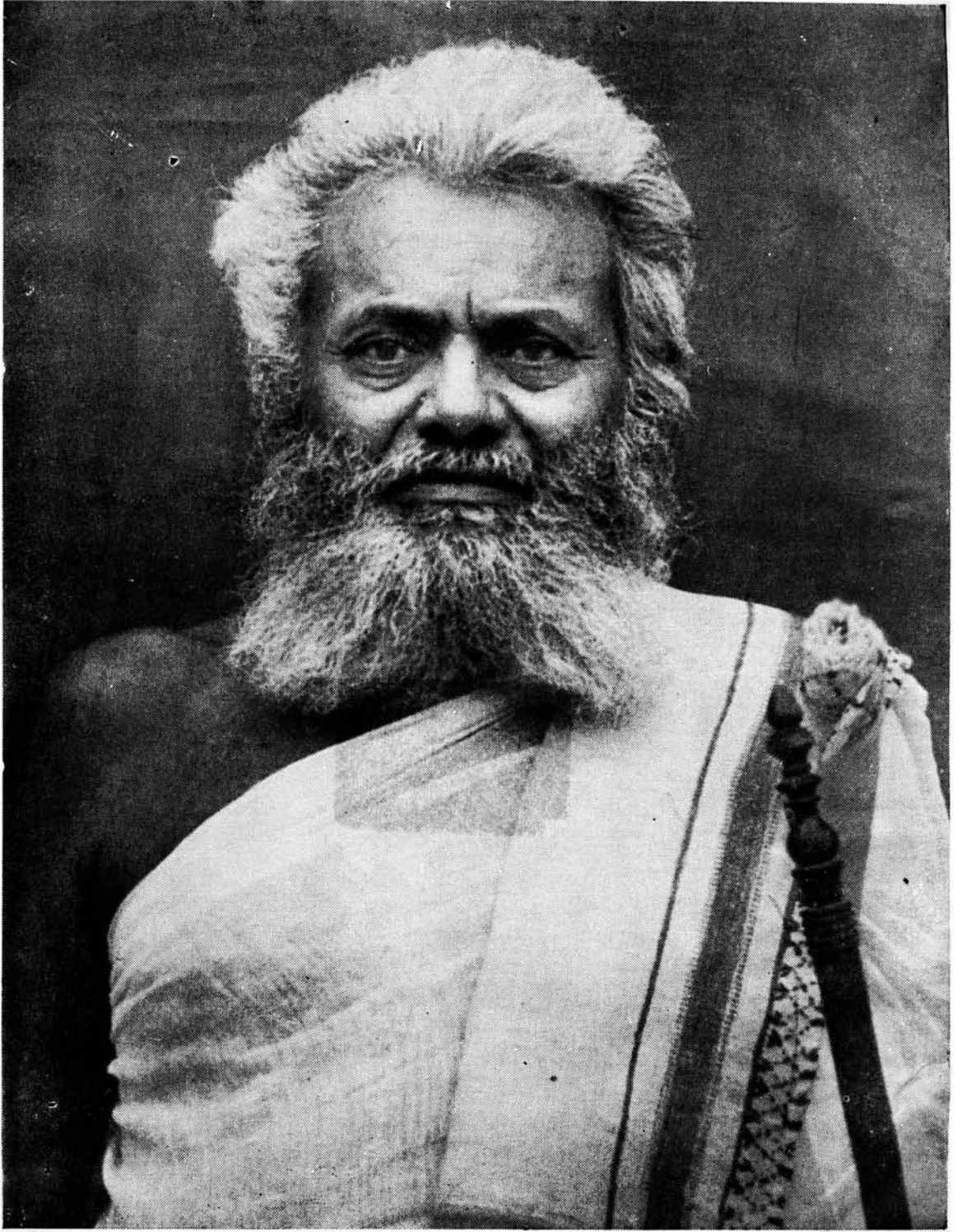
॥ आत्मशिक्षा-ष्टकम् ॥

कर्ता-आचार्य महाराज श्रीविजयपद्मभरिजी

(आर्यावृत्तम्)

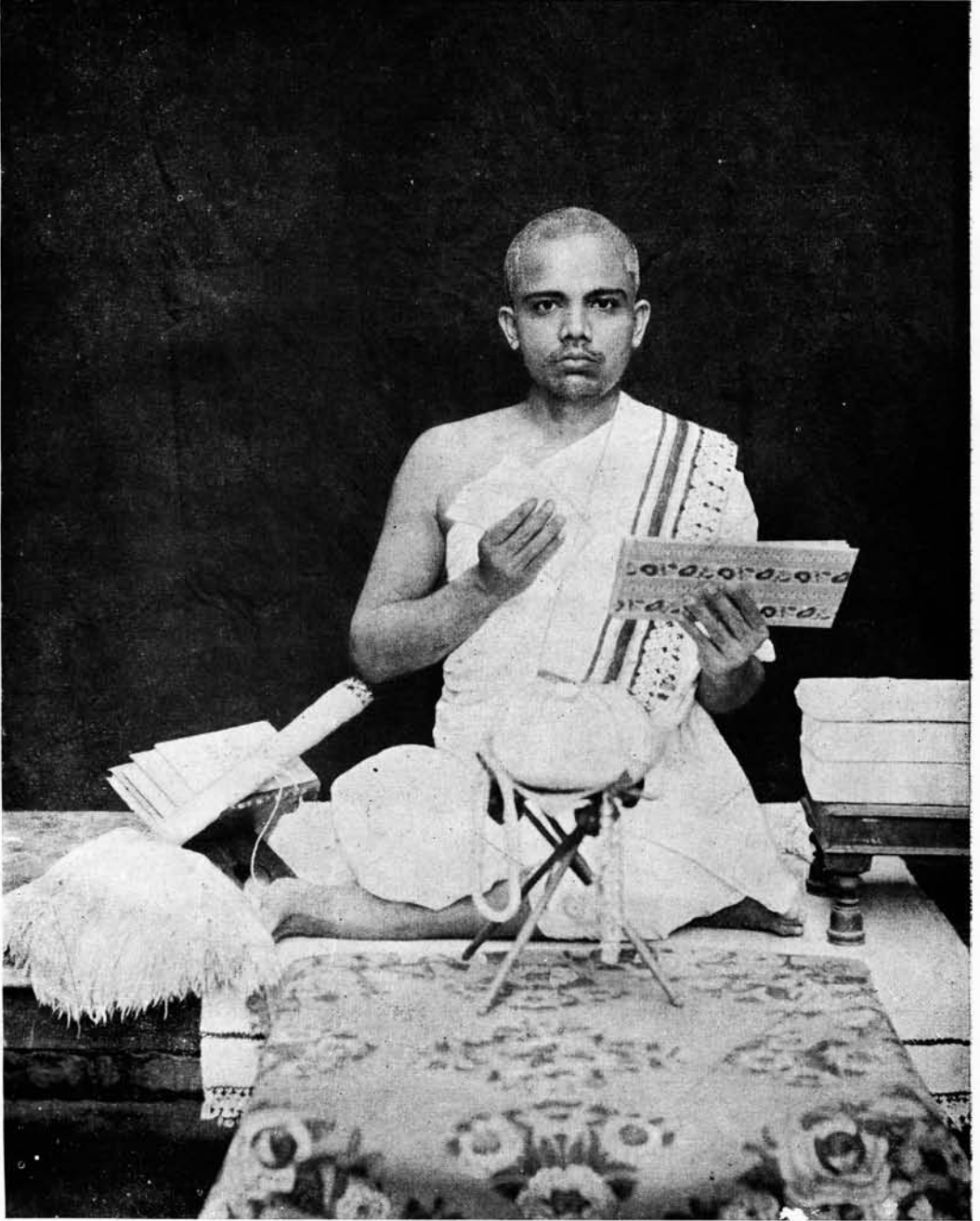
अइसयपुण्णुदयाओ, जीवे लद्धं तए मणुस्सत्तं ॥
जिणवयणसुई तत्थ वि, संपण्णा कम्मविवरेहिं ॥ १ ॥
उत्तमसुराहिलासा साइल्लं नरभवस्स चारित्ता ॥
आसण्णसिद्धिभव्वा लहिज्ज चारित्तसंपत्ति ॥ २ ॥
वरदंसणनाणगुणा, देवाइभवेसु सम्भवंति तहिं ॥
चरणं न तं नरभवे, तम्हा तस्सेव पाहणं ॥ ३ ॥
वउगइभमणं नियमा, पुग्गलरमणत्तमोहभावाओ ॥
नियगुणरइवुड्ढीए, पुग्गलरइदोसपरिहाणी ॥ ४ ॥
नियगुणरइलाहट्ठं, भाविज्जा नियसरूवतत्तत्थं ॥
कोऽहं मे को धम्मो, देवगुरू के तहा मज्झं ॥ ५ ॥
सइढाइभावजुत्तो, अप्पा णिच्चो मईयवत्थूइं ॥
पासे महं विहावे, तत्तो जुग्गो न रइभावो ॥ ६ ॥
जह रागदोसहाणी, पयट्ठिअव्वं तहा तए जीवे ॥
साहावियपुण्णत्तं, एवं सइ होज्ज नियमाओ ॥ ७ ॥
गुणत्तयण रोहणगिरी, पणट्ठरागाइभावरिउसेढी ॥
साहियकेवलसिद्धी, कयपुण्णे ते नमसांमि ॥ ८ ॥

शासनसम्राट्-सूर्यकयंकवर्ति-तपोगच्छाधिपति-कदम्बगिरिप्रभुपतीर्थोद्धारक-
पूज्यपाद-आचार्य-महाराजधिराजश्रीमद् विजयनेमीसूरीश्वरं महाराज ।

તપોગચ્છાધિપતિ-શાસનસમ્રાટ્-સુરિચક્રચક્રવર્તિ' જગદ્ગુરુ-આચાર્ય
મહારાજશ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર ચરણકિંકર વિનેયાલુ-આચાર્ય વિજયપદ્મસૂરિ

જન્મ—વિ. સં. ૧૯૫૫ વૈશાખ સુદ ૩ અમદાવાદ.
દીક્ષા—વિ. સં. ૧૯૭૧ માગશર વદ ૨ તલાન (શેલાવડ)
ગણિગદ—વિ. સં. ૧૯૮૨ ફાગણ વદ ૫ પાટણ
પન્યાસપદ—વિ. સં. ૧૯૮૨ ફાગણ વદ ૧૨ પાટણ
ઉપાધ્યાયપદ—વિ. સં. ૧૯૮૭ મહા સુદ ૫ સેરીસા મહાતીર્થ
આચાર્યપદ—વિ. સં. ૧૯૯૨ વૈશાખ સુદ ૪ અમદાવાદ

શેઠશ્રી જીસીંગભાઈ કાલીદાસ શેરદલાલ

જન્મ વિ. સં. ૧૯૨૯ ચૈત્ર વદ ૮
સ્વર્ગવાસ-વિ. સં. ૨૦૧૦ આસો વદ ૩ તા. ૧૪-૧૦-૫૪

જેમણે આ શ્રી દેશના ચિંતામણિ અંથના પ્રથમના ૬ ભાગ રૂપ ૬ અંથો
છપાવ્યા છે તે.

શેરહલાલ શેઠ જેસીંગભાઈ કાલીદાસ.

શ્રી જૈન શાસન રસિક શ્રમણોપાસકાદિ જૈનોના વિશાળ સસુદાયથી અને સંખ્યાબંધ
ભવ્ય જિનાલયાદિ ધાર્મિક સ્થાનોથી તથા દાનાદિ ચતુર્વિધ ધર્મોપદેશક ધર્મવીર દયાવીર
વગેરે હજારો નરરત્નોથી શોભાયમાન જૈનપુરી રાજનગર (અમદાવાદ)ના ભવ્ય ઇતિહાસે
ઘણુંએ ઐતિહાસિક મહાઅંથોનું અર્પૂર્વ ગૌરવ વધાયું છે, કારણ કે અહીંના નગરશેઠ
વગેરે જૈનોએ જેમ ભૂતકાળમાં મહા સાર્વજનિક અને મહાધાર્મિક કાર્યો કર્યા છે, તેમ
તેઓ હાલ પણ કરે છે, એમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. તે ઉપરાંત શ્રી સિદ્ધાચલાદિ
મહાતીર્થોના અને વિશાલ જીવદયા વગેરેનાં ઘણાં કાર્યો પણ અહીંના જ જૈનોએ કર્યા
છે અને તેઓ હાલ પણ કરે છે. આજ સુદથી પૂર્વના જૈનોએ મહાધાર્મિક સંસ્થા-
ઓને પણ અહીંજ ઉત્પન્ન કરી છે. બીજી રીતે એમ પણ જરૂર કહી શકાય કે અમ-
દાવાદ એ રત્નોની ખાણ જેવું છે. જેમ રત્નોનું ઉત્પત્તિસ્થાન રત્નની ખાણ ગણાય છે,
તેમ આ રાજનગર પણ હજારો આદર્શ જીવન ગુણરનારા શ્રી જિનશાસનના સ્તંભ
સમાન પ્રાકૃત વગેરે વિવિધ લાભમય મહાગંધીર અર્થવાળા મહાશાસ કાવ્યાદિને બનાવ-
નાર મહાપ્રતિભાશાલી પવિત્ર સંયમી સૂરિયુગવે અને મહોપાધ્યાયજી મહારાજઓ તથા
પંચાસ ૧ શ્રી જિનવિજયજી ૨ શ્રી ઉત્તમવિજયજી ૩ શ્રી પદ્મવિજયજી મહાકવિ શ્રીવીર
વિજયજી વગેરે મહાપુરુષોની અને ઉદાર આશયવંત દાનવીર સ્વપર હિતેચ્છુ રાજમાન્ય
નગરશેઠ શાંતિદાસ હેમાભાઈ પ્રેમાભાઈ, શેઠ હઠીસિંગ કેસરીસિંહ, શેઠ મનસુખભાઈ ભગુ-
ભાઈ, શેઠ લાલભાઈ દલપતભાઈ, શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈ વગેરે નરરત્નોની પણ

૧. શ્રીમાલી વંશ, પિતા ધર્મદાસ, માતા લાડકુંવર, જન્મ-રાજનગરમાં વિ. સં. ૧૭૫૨ માં
નામ ખુશાલચંદ, દીક્ષા અમદાવાદમાં સંવત ૧૭૭૦ કા. વદ ૬ શુધ, ગુરુ ક્ષમાવિજયજી સ્વર્ગવાસ
પાદરામાં સં. ૧૭૯૯ શ્રા. સુ. ૧૦, કૃતિ-જિન સ્તવન ચોવીશી, જ્ઞાનપંચમી, મૌન એકાદશી સ્તવન વગેરે.

૨. જન્મ રાજનગર (અમદાવાદ) શામળાની પોળમાં સં. ૧૭૬૦ માં, પિતા લાલચંદ, માતા
માણિક, સ્વનામ પુંજશા, દીક્ષા સં. ૧૭૯૬ વૈ. સુ. ૬ શામળાની પોળમાં, સ્વર્ગવાસ સં. ૧૮૨૭
માહ સુદ ૮ રવિ, ઉંમર ૬૭ વર્ષ, ગૃહસ્થ પર્યાય ૩૮ વર્ષ, દીક્ષા પર્યાય ૨૯ વર્ષ, કૃતિ-શ્રી જિનવિજ-
યજી, અષ્ટપ્રકારી પૂજા વગેરે.

૩. જન્મ સ્થળ રાજનગર શામળાની પોળ, જ્ઞાતિ વિશ્વા શ્રીમાળી, પિતાનું નામ ગણેશભાઈ,
માતાનું નામ ઝમકુબેન, જન્મતિથિ સં. ૧૭૯૨ ભાદરવા સુદ ૨, નામ પાનાચંદ, દીક્ષા સં. ૧૮૦૫
મહા સુદ ૫ અમદાવાદ. પાંચજાવાડી (શાહીયાગ)માં શ્રી વિજયધર્મસૂરિએ સં. ૧૮૧૦માં પંડિતપદ
આપ્યું. સ્વર્ગવાસ તિથિ રાજનગરમાં સં. ૧૮૬૨ ચૈ. સુદ ૪, કવિ હતા. ૪૫૦૦૦ નવા શ્લોક બનાવ્યા,
ગૃહવાસ વર્ષ ૧૪ અને માસ ૬, દીક્ષાપર્યાય ૫૭ વર્ષ, કૃતિ-જ્ઞાનદેવલી ચરિત્ર, ચૌમાસી દેવવંદન,
જિનસ્તવન ચોવીશી. નવપદ પૂજા, ઉંચેશોવિજયજીકૃત ૧૫૦-૩૫૦ ગાથાના સ્તવનનો ખાલાવખોષ વગેરે.

જન્મભૂમિ છે. એમ ઐતિહાસિક અંથોના તલસ્પર્શી અનુભવથી જાણી શકાય છે. અહીંના શેઠ ધનાશાએ ન્યાયાચાર્ય શ્રીયશોવિજયજી મહારાજને કાશીના અભ્યાસ કાલમાં શાસ્ત્રીને પગાર દેવાની બાબતમાં બે હજાર સોનામ્હેરો ખરચી હતી. ત્યાં ન્યાયશાસ્ત્રનો તથા તત્ત્વચિંતામણિ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ ત્રણ વર્ષ સુધી કરીને તેમણે (શ્રીયશોવિજયજીએ) પંડિતોની સભામાં એક વાદી સંન્યાસીને વાદમાં જીત્યો. આથી પ્રસન્ન થઈને પંડિતવર્ગે ન્યાયશોવિજયજી મહારાજને ન્યાયવિશારદ પદથી વિભૂષિત કર્યાં. પછી આગ્રા શહેરમાં ચાર વર્ષ સુધી રહીને બાકીના તાર્કિક અંથાદિનો અભ્યાસ કર્યો અને બનારસીદાસના શિષ્ય કુંવરજીને હરાવ્યો. ત્યાર બાદ વિહાર કરીને અહીં રાજનગરની નાગોરીશાળામાં પધાયા.

અહીં મોખતખાન નામે સૂબો હતો. તેણે શ્રીયશોવિજયજીની વિદ્વત્તા સાંભળીને બહુ માનપૂર્વક સભામાં બોલાવ્યા. અહીં તેમણે ૧૮ અવધાન કર્યાં. તેમના આવા બુદ્ધિચાતુર્યાદિ ગુણો જોઈને તે સૂબો ઘણો ખુશી થયો. તેણે બહુ માન સહિત ઉપાધ્યાયજીને સ્વસ્થાને પહોંચાડ્યા. આથી જિનશાસનની ઘણી પ્રભાવના થઈ.

વિ. સં. ૧૭૧૮ માં અહીંના સંઘની વિનતિથી અને શ્રી દેવસૂરિજી મહારાજની આજ્ઞાથી શ્રી વિજયપ્રભસૂરિજીએ શ્રીયશોવિજયજીને ઉપાધ્યાયપદથી વિભૂષિત કર્યાં.

આવા ઘણાં મહાપુરૂષોના વિહારથી પવિત્ર બનેલી આ (રાજનગરની) ભૂમિ છે, તેમ જ ઘણાં મહાપુરૂષોએ પુબ્બળ અંથોની રચના પણ અહીં કરી છે, એમ તે તે અંથોના અંતિમ ભાગની પ્રશસ્તિ ઉપરથી જાણી શકાય છે.

આ રાજનગરમાં ઝવેરીવાડે લહેરીયા પોળના રહીશ (હાલ ધીકાંટા રોડ સીવીલ ઇન્સ્ટિટ્યુટની સામે રહેતા) શેરદલાલ જેસંગભાઈ કાઝીદાસનો જન્મ વિ. સં. ૧૯૨૯ ના ચૈત્ર વદ આઠમે થયો હતો. તેમના ધર્મિષ્ઠ પિતાશ્રીનું નામ શા. કાલીદાસ બીખાભાઈ અને માતૃશ્રીનું નામ જેકૌરબાઈ હતું. જૈનધર્મના દૃઢ સંસ્કારવાસિત કુટુંબમાં જન્મેલા બચ્ચ જીવોના ધર્મસંસ્કાર સ્વભાવે જ ઉંચ કોટીના હોય છે. એ પ્રમાણે શેરદલાલ જેસીંગભાઈના પણ શરૂઆતથી જ ધર્મસંસ્કાર તેવા જણાય છે.

વિ. સં. ૧૯૫૨ થી સ્વ. પરમપૂજ્ય પરમોપકારી ગુરૂદેવ આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજય-નેમિસૂરીધરજી મહારાજના સમાગમ-વ્યાખ્યાન શ્રવણાદિ શુભ નિમિત્તોને લઈને તેમનામાં દેવ ગુરૂ ધર્મ પ્રત્યે તીવ્ર લાગણી અને પ્રભુપૂજા તીર્થયાત્રા સામાયિક પ્રતિક્રમણ પૌષ્ઠ દાન તપશ્ચર્યા વગેરે ધર્મક્રિયાની આરાધના વિગેરે ગુણો વિશેષ પ્રમાણમાં દિનપ્રતિદિન વધતા ગયા. યોગ્ય ઉંમરે વ્યાવહારિક શિક્ષણ લીધા બાદ તેઓ શેરદલાલના ધંધામાં જોડાયા, પરિણામે દેવ ગુરૂ ધર્મના પસાથે આર્થિક સ્થિતિમાં પણ સારો વધારો કરી શક્યા. તેમનામાં રહેલા દાનાદિ ગુણોને લઈને રાજનગરની અગ્રગણ્ય વ્યક્તિઓમાં તેઓ ગણાતા હતા.

શેરદલાલ જેસીંગભાઈ પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલા-બાધિત પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવે પ્રકાશેલા લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષ સમાન શ્રી જૈનધર્મના અનન્ય

ઉપાસક હતા. તેમણે શ્રી જિનમંદિર વગેરે ધાર્મિક ક્ષેત્રોમાં, તીર્થયાત્રા, જ્ઞાનપંચમીનું ઉજમણું, તેમજ શ્રીકદંબગિરિમાં આવન જિનાદય શ્રી મહાવીરસ્વામીના પ્રાસાદની ભમ-તીમાં મોટી ઢેરી બનાવવામાં અને અહીંના ડુંગરની ઉપર શ્રી આદીશ્વર ભગવંતને પદ-રાવવામાં તથા ગિરિરાજ શ્રી સિદ્ધાચળની શીતળ છાયામાં નવાણું યાત્રા ચાતુર્માસ વગેરે ઉત્તમ ધાર્મિક પ્રસંગોમાં, તેમજ રોહીશાળામાં અંજનશલાકા પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે મૂલનાયક પ્રભુની બાબુની પ્રતિમાની અને બહાર શ્રી સીમંધર સ્વામી વગેરે ત્રણ પ્રતિમાઓની પ્રતિષ્ઠા કરાવવામાં તથા વર્તમાન ચોવીશીના શ્રીજિનબિંબો ભરાવવામાં અને તે બધા બિંબોની પ્રતિષ્ઠાના અવસરે સાધાર્મિક વાત્સલ્ય વગેરે ધાર્મિક પ્રસંગોમાં પણ પૂર્ણ ઉલ્લાસથી ચપળ લક્ષ્મીના સદુપયોગ કર્યો હતો.

તેઓ અહીંની શ્રી તત્ત્વ વિવેચક સભાના માનનીય પ્રેસીડેન્ટ હતા.

વિ. સં. ૨૦૦૨માં પરમપૂજ્ય ગુરૂ મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજ સપરિવાર અહીં ચાતુર્માસ રહ્યા હતા. તે વખતે આસો વદિ ધનતેરસે જેસીંગલાઈએ પોતાના વિનીત મોટા ચિરંજીવી સારાભાઈ તથા ચિં મનુભાઈની સાથે શ્રી ગુરૂ મહારાજ તથા પરમપૂજ્ય વિજયેશ્વરસૂરીશ્વરજી મહારાજ પાસે વાસક્ષેપ નંબાવીને શુભેચ્છા જણાવી કે “હું મારી મીલકતમાંથી એવી એક રકમ શુભ ખાતે કાઢવા ચાહું છું કે જેના વ્યાજની રકમનો સદુપયોગ અનુકૂળતા પ્રમાણે ૧ સાધુ, ૨ સાધ્વી, ૩ શ્રાવક, ૪ શ્રાવિકા, ૫ જિનાગમ, ૬ જિનમંદિર ને ૭ જિનબિંબ રૂપ સાત ક્ષેત્રોમાં અને અન્ય કોમમાં પણ થાય.”

આ વચનો સાંભળી શ્રીગુરૂ મહારાજે આ રીતે અનુમોદના કરી કે “તમારા જેવા ધર્મિષ્ઠ જીવોને પોતાની હયાતિમાં આ રીતે કરવું ઉચિત જ છે. હું ઇચ્છું છું કે બીજાઓ પણ આનું અનુકરણ કરે તો તેવી રકમના તેવા સદુપયોગથી થતા લાભના ભાગીદાર થાય. સ્વાધીન લક્ષ્મીના સંતોષજનક સદુપયોગ કરવાની આ એક આબાદ પદ્ધતિ છે. તેમાં પણ પુત્રાદિ પરિવારની સહાનુભૂતિ હોવાથી ભવિષ્યમાં પણ તેઓ સંપત્તિ આ વ્યવસ્થા બાળવી રાખશે.”

શ્રી ગુરૂ મહારાજનાં આવાં આશીર્વાદ ગર્ભિત અનુમોદનાનાં વચનો સાંભળીને ઘણા ઉત્સાહી અનેલા જેસંગભાઈએ તરતજ ઉપર જણાવ્યા મુજબ પદ્ધતિસર વ્યવસ્થા કરી દીધી. તે પ્રમાણે હાલ પણ તેમની લાવના મુજબ વ્યાજની રકમ વપરાય છે.

શ્રી ગુરૂ મહારાજના ઉપદેશથી રાજનગરમાં પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવના પાંચ કલ્યાણકોનાં પાંચ વરઘોડા ૪૧ વર્ષોથી નીકળે છે. તેમાં ચૈત્ર સુદ તેરશે (૧૩) Xજન્મ કલ્યા-

x ૧ ચ્યવન કલ્યાણક અષાઢ સુદી ૬ શેઠ વાડીલાલ લલ્લુભાઈ તરફથી હ. ચંચળબેન ૮. દીક્ષા કલ્યાણક-કાર્તિક વદ ૧૦ શેઠ દલપતભાઈ મગનભાઈ તરફથી હ. લક્ષ્મીલાલ. ૪ કેવલજ્ઞાન કલ્યાણક વૈશાખ સુદ ૧૦ સંઘવી શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈ તરફથી. ૫ નિર્વાણ કલ્યાણક આસો વદ ૦)) શેઠ દલપતભાઈ ભગુભાઈ તરફથી, હ. ગંગામા. (બીજા જન્મ કલ્યાણકની બીના ઉપર જણાવી છે.)

ભુકનો વરઘોડો પૂજા વગેરે તેમના તસ્કરી થાય છે. શરૂઆતથીજ તેઓ આ કલ્યાણકેના વરઘોડો પૂજા પ્રભાવનાદિની વ્યવસ્થાનું કામ લાગણીથી કરતા હતા. હાલ તે કામ તેમના મોટા દીકરા શેઠ સારાભાઈ સંભારે છે.

તેમણે જે મહામંત્ર કલિકાલમાં પણ લોકોત્તર કલ્પવૃક્ષ જેવો છે અને તમામ વિદ્યોપદ્રવોનો નાશ કરનાર છે તથા સર્વ વાંછિતોને પૂર્ણ કરે છે તે પરમ માંગલિક, ચૌદ પૂર્વોના સાર રૂપ પરમ શાંતિદાયક નમસ્કાર મંત્રના નવ લાખ બપ ૮ માસ ને ૨૫ દિવસમાં કર્યા હતા. છેવટે કરવા યોગ્ય કાયેત્સર્ગાદિ વિધિ અને શ્રી સિદ્ધચક્ર પૂજા પ્રભાવનાદિ અંતિમ મંગલવિધિ પણ પરમોપકારી પૂજ્યપાદ આચાર્ય શ્રીવિજયોદય-સૂરીશ્વરજી મહારાજના કહ્યા મુજબ ઉદારતાથી અને ઉલ્લાસથી ઉજવ્યો હતો. આ રીતે બીજા લગ્ન જીવો પણ આ મહામંત્રની પૂર્ણ ઉલ્લાસથી આરાધના કરે છે. આ પ્રસંગ ઉપરથી સૌ કોઈ જરૂર આ પ્રમાણે નિર્ણય કરશેજ કે હાલની વિષમ પરિસ્થિતિમાં પણ પ્રશાંત સુખમય જીવન ગુજારવાના અનેક સાધનોમાં સુલભ અને અસાધારણ કારણ મહા પ્રભાવશાલી શ્રી સિદ્ધચક્રની તથા પંચ મંગલ મહાશ્રુત સ્કંધ નવકાર મંત્રની સવિધિ આરાધના છે એમ આપણે હાલ પ્રત્યક્ષપણે પણ જોઈએ છીએ.

તેમના સધર્મચારિણી ધર્મારાધન રસિક વીજકેરખાઈ પણ વર્ષી તપ, ઉપધાન તપ, વગેરે ધર્મારાધન તીવ્ર લાગણીથી કરતા હતા. તેમના ૧ સારાભાઈ, ૨ રતીભાઈ, ૩ મનુભાઈ આ ત્રણ ધર્મરસિક પુત્રોમાંથી રતીભાઈ સિવાયના બે પુત્રો હયાત છે. તેઓ બંને પણ શ્રી દેવ ગુરૂ ધર્મના તીવ્ર અનુરાગી અને શ્રી સિદ્ધચક્રારાધન, તપશ્ચર્યા, જ્ઞાન શીલ વગેરે ધર્મક્રિયાની આરાધના કરવામાં પૂર્ણ ઉત્સાહી છે. ત્રીજા પુત્ર મહુમ રતીભાઈ પણ તીવ્ર બુદ્ધિશાળી અને ધર્મિષ્ઠ હતા.

આ બધાની અસર તેમના વિશાલ પૌત્રાદિ પરિવારમાં થએલી હોવાથી તેઓ પણ પૂર્ણ ઉત્સાહથી ધર્મારાધન કરે છે. બ્યાજબી જ છે કે જેવા ધરના નાયકો હોય, તેવા તેમનો પરિવાર પણ હોય.

જેમના હૃદયમાં પ્રભુ શ્રી જિનેશ્વર દેવની વાણીના દૃઢ સંસ્કારો જામેલા હોય છે તેવા જીવો જીવનની ક્ષણભંગુરતા નિરંતર જરૂર વિચારે છે. તેઓ ધર્મારાધન તથા અંતિમ આરાધના પણ દરરોજ જરૂર કરે છે, કારણકે જીવનદોરી અચાનક ક્યારે તૂટશે તેની યથાર્થ ખાતરી આપણા જેવા જીવો ન કરી શકે.

આવી સદ્ભાવનાને ધારણ કરનાર શેરહલાલ જેસંગભાઈ સવારે પ્રતિક્રમણ કરીને નમસ્કાર મહામંત્રાદિ સ્મરણે, શ્રી ગૌતમસ્વામીજીનો મોટો રાસ વગેરે ગણતા હતા. સાંજે પ્રતિક્રમણ કર્યા બાદ પુણ્યપ્રકાશનું સ્તવન, સંધારાપોરિસી વગેરે ગણીને નિદ્રા ન આવે ત્યાં સુધી બાંધી નેકારવાલી ગણતા હતા.

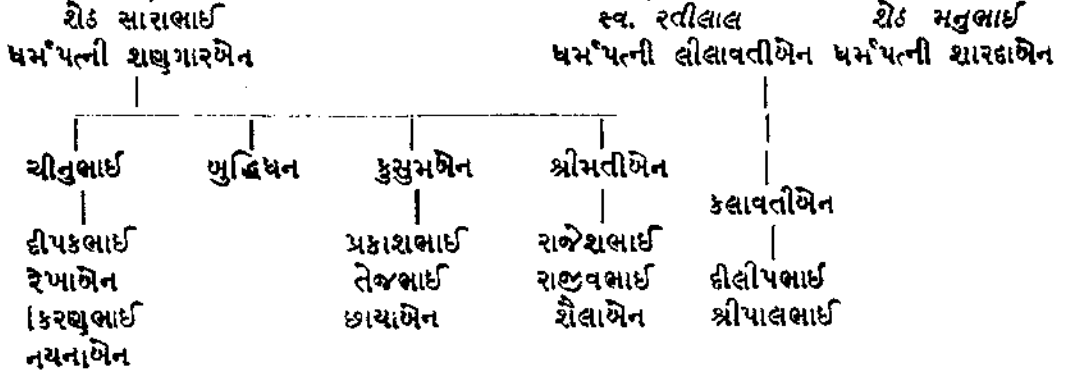
તેમણે વ્યાવહારિક વ્યવસ્થા પણ હીઠાંદષ્ટિ વાપરીને કરેલ હોવાથી જીવનના અંતિમ કાલે પણ તેઓ શાંતિમય જીવન ગુજારતા હતા. પુત્રાદિ પરિવાર પણ વિનીત હોવાથી અંતિમ આરાધનાને ઉચિત સમય જણાતાં તેમણે પરમપૂજ્ય આચાર્ય દેવ વિજયોદયસૂરીશ્વરજી, શ્રી વિજયનંદનસૂરિજી, તથા શ્રી વિજયપદ્મસૂરિજીની સમક્ષ ઉપયોગપૂર્વક સર્વ જીવોને ખામણાં, ચાર શરણોનો સ્વીકાર, સુકૃતની અનુમોદના, હુબકૃતની ગહો અને જિનધર્મની હૃદયભરતા ગર્ભિત દેશના શ્રવણ કરી. તેઓ વિ. સં. ૨૦૧૦ આસો વહી ત્રીજીની રાતે આઠ વાગે સમાધિપૂર્વક દેવગતિને પામ્યા.

આવા ધર્મી જીવના વિયોગથી દરેક ગુણાનુરાગી સમજી જીવોને દુઃખ થાય એ સ્વાભાવિક છે. પણ થોડી વારમાં ધાર્મિક દષ્ટિએ તેઓ આ પ્રમાણે વિચારે છે કે—જે જન્મેથી તે મોડો બેલો જરૂર મરવાનો છે. પણ જેમણે દાનાદિ ચાર ભેદે શ્રીજિનધર્મની પરમ ઉલ્લાસથી સાત્ત્વિકી આરાધના કરી છે તે જીવો પરભવમાં જરૂર સદ્ગતિને જ પામે છે, માટે તેવા ધર્મી જીવો શોક કરવા લાયક હોઈ શકે જ નહિ. સમજી આત્માઓ તો આવા બોધદાયક પ્રસંગમાંથી સાર એ ગ્રહણ કરે છે કે—“જે જીવો ગયા, તેમની માફક આપણે પણ જવાનું છે. ગમે તેટલો શોક કરીએ તો પણ મરનાર જીવ ફરીથી મળવાનો છે જ નહિ. તેમજ જન્મેલો જરૂર મરે જ છે, આ નિયમ પણ ફરવાનો નથી. ધનવાન કે નિર્ધન, રાજા કે રંક, પંડિત કે મૂર્ખ વગેરે સૌ કોઈ મરણ રૂપી ત્રાજવામાં એક જ ધડે તોલાય છે. જન્મનું કારણ કર્મો છે. કર્મોનો નાશ કરવાનું અસાધારણ કારણ “પરમ ઉલ્લાસથી જિનધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરવી” એ જ છે. તથા આ મરનાર જીવ પણ અમને એ બોધ આપે છે કે—“હે બંધુઓ ! મારી માફક તમારે પણ જરૂર મરણ પામવાનું છે જ. માટે અપ્રમત્ત ભાવે શ્રીદેવ ગુરૂ ધર્મની નિર્મલ આરાધના કરી સુકૃતના અવ્યાભાધ સુખને મેળવજો.”

શ્રી ગુરુ મહારાજની આવી હિતશિક્ષાને હૃદયમાં ધારણ કરીને તેમના ધર્માનુરાગી સુપુત્ર શેઠ સારાભાઈ તથા શેઠ મનુભાઈ વગેરે શોકભાવનાને દૂર કરી ધર્મારાધન કરવા લાગ્યા.

શેઠ સારાભાઈ તથા મનુભાઈએ પિતાશ્રીના સ્મરણાર્થે અષ્ટાક્ષિકા મહોત્સવાદિ ધાર્મિક વિધાનો પણ પૂર્ણ ઉલ્લાસથી કર્યા, અને બંને બંધુઓએ સ્વસંમતિથી આયંબિલ વર્ધમાન તપ આતામાં રૂ. ૫૧૦૧ આપ્યા. તેમના પરિવારમાં શેઠ સારાભાઈએ અને તેમના સમર્થચારિણી શણગારભાઈએ આયંબિલ વર્ધમાન તપની આરાધના પણ શરૂ કરી છે. આજીના પરિવારની પણ બીના આ યંત્ર ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજી શકાશે.

શેઠ જેસીંગભાઈ કાલીદાસ શેરદલાલ.

આ યંત્ર ઉપરથી સમજી શકાશે કે શેઠ જેસીંગભાઈ ને ૧. શેઠ સારાભાઈ ૨. રતીભાઈ ૩. મનુભાઈ. આ ત્રણ પુત્રો હતા. તેમાંના શેઠ સારાભાઈ ને ચીનુભાઈ તથા બુદ્ધિધન નામે બે પુત્રો અને કુસુમબેન, તથા શ્રીમતીબેન નામે બે દીકરી છે. તેમાં ચીનુભાઈ ને (૧) દીપકભાઈ (૨) કિરણભાઈ (૩) રેખાબેન (૪) નયનાબેન એમ બે દીકરા ને બે દીકરી છે. કુસુમબેન ને ૧. પ્રકાશભાઈ ૨. તેજભાઈ ૩. છાયાબેન એમ બે દીકરા અને એક દીકરી છે. શ્રીમતીબેન ને ૧ રાજેશભાઈ ૨ રાજીવભાઈ ૩ શૈલાબેન એમ બે પુત્રો અને એક પુત્રી છે. બીજા પુત્ર મહુમ રતીલાલ ને કલાવતી બેન નામે એક દીકરી છે. તેને દીલીપભાઈ અને શ્રીપાલકુમાર નામે બે દીકરા છે. અહીં જણાવેલા વર્તમાન પુત્રાદિ પરિવારમાં સ્વ. રતીભાઈના ધર્મપત્ની લીલાવતી બેને દીકા અંગીકાર કરી છે. તેમનું નામ સાક્ષી શ્રી લક્ષ્મીશ્રી છે. હાલ તે સંયમ ધર્મની પૂર્ણ ઉલ્લાસથી આરાધના કરે છે. બાકીનો પરિવાર ઉત્સાહથી ધર્મારાધન કરે છે.

સ્વ. શેઠ જેસીંગભાઈએ જ્ઞાનદાનના અપૂર્વ પ્રેમને લઈને પોતાની હયાતિમાં શ્રી સિદ્ધરપ્રકર (છંદો બદ્ધ ગુર્જર ભાષાનુવાદ વગેરે સહિત) શ્રીપદ તરંગિણી, શ્રીશ્રાવક ધર્મ જાગરિકા, શ્રી દેશના ચિંતામણિના ૨૪ ભાગોમાંના શરૂઆતના પાંચ ભાગો, સિદ્ધહિમ વ્યાકરણ વગેરે ઘણાં ઉપયોગી ગ્રંથો પોતાના સંપૂર્ણ ખર્ચે શ્રીજૈન ગ્રંથ પ્રકાશક સભાના કાર્યવાહક દેવ ગુરૂ ધર્મારાધક શેઠ ઈશ્વરદાસ મૂલચંદની દેખરેખમાં છપાવીને ખપી ભવ્ય જીવોને ભેટ આપ્યા હતા.

આ શ્રી દેશના ચિંતામણિનો છઠ્ઠો ભાગ સ્વ. પિતાશ્રીએ શરૂ કરેલ શેઠ જેસીંગભાઈ કાલીદાસ શેરદલાલ ચેરીટી ટ્રસ્ટ તરફથી શેઠ સારાભાઈ જેસીંગભાઈએ પોતાની અને શેઠ ઈશ્વરદાસ મૂલચંદની દેખરેખમાં છપાવ્યો છે. આવા જ્ઞાનદાનની અનુમોદના કરીને બીજા પણ ધનિક ભવ્ય જીવો આવા ગ્રંથોને છપાવીને પોતાની લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કરી માનવજન્મ સફલ કરે એજ હાર્દિક ભાવના. લિ. જૈન ગ્રંથ પ્રકાશન સંસ્થા.

॥ ओं नमः समीष्टदेवादिवर्गाय ॥

॥ णमो विमलबन्धनधारण सुगन्धियणामधिज्ज-तित्थुद्धारण-छत्तीसगुणपरिकल्पित पंच-
पट्याणमय-सुरिमंतसमाराहण-परमगुरु-परमोवयारि-परमपुज्ज-पुज्जवरणारविदाबन्ध-
पुरंदर-सिरिचिजयणेमिसूरीणं ॥

॥ भस्त्रावना ॥

॥ शिखरिणीवृत्तम् ॥

ठियप्पाणं पोयं भवजलहिमज्जे समिवरं ।

सयायाराहारं सयइसयसंपुण्णनिलयं ॥

पमाएणं हीणं दिणयरनिहं तित्थगयणे ।

णमो णેમીસં મવિહિયયરં સુરિપવરં ॥ ૧ ॥

લોકોત્તર ઠલપવૃક્ષ સમાન શ્રી જૈનેન્દ્રશાસન રસિક ધર્મવીર બ'ધુઓ ! માનવ જીવન
રૂપી અમૃત ફલ એ એવો ઉત્તમમાં ઉત્તમ પદાર્થ છે કે જેની મીઠાશની આગળ બીજા
તમામ મિષ્ટ પદાર્થોની મીઠાશ ઉતરતી કેટીની જ બાસે છે, પરંતુ તેનો યથાર્થ અને પૂરે-
પૂરો સ્વાદ લેનારા પુણ્યશાલી જીવો જગતમાં વિરલાજ હોય છે. જે બળ્ય જીવો કર્મ-
બંધના કારણેને ધ્યાનમાં રાખીને નિરંતર પરમ ઉલ્લાસથી સંવર બાવની સાધના કરે છે,
તેઓ જ માનવ જીવન રૂપી અમૃત ફલનો સંપૂર્ણ સ્વાદ લઈ શકે છે. આવા પુણ્યાનુબંધી
પુણ્યના ઉદયવાળા જીવોમાં સૌથી પહેલા નંબરના પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવો ગણી શકાય.
કારણ કે એ દેવાધિદેવ બગવંતો મુક્તિના જે ચાર પરમ અંગ (કારણ) છે, તેની સંપૂર્ણ
સાધના કરીને પોતાનો ઉદ્ધાર કરે છે, અને નિઃસ્પૃહ બાવે દેશના ઈર્ષ્ય ને સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં
બૂઠતા બીજા બળ્ય જીવોને પણ તારે છે. મુક્તિપદને દેનારા ચાર પરમ અંગો (મુખ્ય
કારણો)ની બીજા ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી—

૧ મનુષ્યપણું—ચાર ગતિમય સંસારની અંદર ઇંદ્રપણું, ચક્રવર્તિપણું વગેરે ઘણી
વાર પામી શકાય છે, પણ મનુષ્યપણું વારંવાર પામી શકાતું નથી આપણે ન્યવહારમાં
પણ નજરો નજર ઝેંઈએ છીએ કે રૂ કાપડ વિગેરે પદાર્થોના વ્યાપારની ખીંઠ (જોસમ)
વારંવાર આવતી નથી, અને સારા વખતમાં જે દાન ધર્મોદિની સાધના કરી ગઈ હોય,

તેવો અવસર શું વારંવાર આવે ખરો કે ? એટલે જેમ તેવી પીઠ અને તેવો અવસર આ ખંને વારંવાર મળવા હુલ્લ છે, તેમ મનુષ્યપણું પણ વારંવાર મળવું (તેથી પણ) વધારે હુલ્લ છે. માટે જ સમ્યગ્દષ્ટિ મહદ્દિક દેવો પણ આ મનુષ્યપણાને ચાહે છે. આ દેવોમાં કેટલાએક ભાવી તીર્થ કરના પણ જીવો હોય છે. તેમને મનુષ્યપણું પામવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા હોય છે. તેઓ એમ વિચારે છે કે ક્યારે અમે મનુષ્યપણું પામશું ? અને સર્વવિરતિ ચારિત્રની સાધના કરતાં કરતાં ક્ષપક શ્રેણિમાં આરૂઢ થઈ ચારે ઘાતી કર્મો (જ્ઞાનાવરણીય-દર્શનાવરણીય-મોહનીય-અંતરાય) નો નાશ કરીને કેવલજ્ઞાન પામીને પોતાનો ઉદ્ધાર કરવા સાથે બીજા પણ લભ્ય જીવોને સંસાર સમુદ્રનો પાર પમાડીશું ? આથી સહજ સમજાય છે કે મનુષ્યપણું હુલ્લ છે. એમાં પણ આર્ય દેશ અને ઉત્તમ કુળ મળવું હુલ્લ છે. કારણ કે અનાર્ય જીવો અને નીચ કુલમાં જન્મેલા જીવો અજ્ઞાન અને મોહને લઈને માનવ જન્મ પામ્યા છતાં પણ તેને હારી બચ છે.

૨ ક્રુતિ—શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુની દેશના સાંભળવાથી મનુષ્ય જન્મને સફળ કરવા માટે આપણે કઈ કઈ ફરજો બજાવવી જોઈએ, એ બધું સમજી શકાય છે. અને તે પ્રમાણે વર્તીને માનવ ભવ સફળ કરી શકાય છે. આ મુદ્દાથી એમ કહ્યું કે મનુષ્યપણામાં શ્રીતીર્થ કર પ્રભુની દેશના સાંભળવી એ હુલ્લ છે.

૩ શ્રદ્ધા—પુણ્યના ઉદયે કેઈક જીવો મનુષ્યપણું પામીને તીર્થ કરની દેશના સાંભળે ખરા, પણ તે પ્રભુદેવના વચન ઉપર શ્રદ્ધા ન હોય તો તે સાંભળવું નકામું છે. એટલે જે લભ્ય જીવો શ્રદ્ધા પૂર્વક પ્રભુની દેશના સાંભળે, તેઓ યથાર્થ ધર્માશયન કરીને માનવ ભવ સફળ કરી શકે છે. આ મુદ્દાથી એમ કહ્યું કે શ્રદ્ધા ગુણ પામવો હુલ્લ છે. પ્રભુ શ્રી તીર્થ કરદેવે કહેલી પદાર્થ તત્ત્વની બીના સાચી જ છે તેમાં સંદેહ રખાય જ નહિ, કારણ કે પ્રભુદેવે અસત્યના બધાંએ કારણોનો નાશ કર્યો છે. આવી જે ભાવના તે શ્રદ્ધા કહેવાય.

૪ સંયમ—પહેલાં ત્રણ વાનાની જે હુલ્લતા જણાવી, તે ઉપરથી એ સમજવું કે તે ત્રણે સાધનો સંયમના મદદગાર છે. એટલે મનુષ્ય ભવમાં શ્રી ગુરૂ મહારાજના સમાગમથી પવિત્ર વાણી સાંભળીને શ્રદ્ધા ગુણ પ્રકટ થાય, પણ સંયમની ખામી હોય તો મુક્તિપદ ન પામી શકાય. સંયમ (ચારિત્ર) ગુણ પણ સહેજે પમાતો નથી, પણ સમ્યગ્દર્શન ગુણને પામતી વખતે જે સાત કર્મોની પદ્યોપમના અસંખ્યાતમા લાગે કરી ન્યૂન એક કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ હતી, તેમાંથી જ્યારે બે થી નવ પદ્યોપમ પ્રમાણ^૧ સ્થિતિ ઓછી થાય, ત્યારે દેશવિરતિ ગુણ પ્રકટ થાય છે. અને તે ઉપરાંત જ્યારે સંખ્યાતા સાગરોપમ પ્રમાણ સ્થિતિ ઘટે ત્યારે સર્વવિરતિ ચારિત્ર ગુણ પ્રકટ થાય.^૨ આ કારણથી

૧. તેટલી સ્થિતિપાલા કર્મદલિકો

૨ સમ્મત્તમિ ય લબ્ધે પલિયપુહુત્તેણ સાવબો હુજ્જા ॥

ચરણોવસમ્મયાણં-સાગરસંસૃતરા હંતિ ॥ ૧ ॥ પ્રથમપંચાશકે ॥

સંયમ ગુણ પામવો દુર્લભ કહ્યો છે. જેનાથી બાંધેલા કર્મો ખાલી કરી શકાય તે ચારિત્ર કહેવાય. શાસ્ત્રકાર ભગવતે આ ચારિત્રના મુખ્ય બે ભેદ વર્ણવ્યા છે. ૧. સર્વવિરતિ ૨. દેશવિરતિ. આ બે ભેદોમાં સર્વવિરતિને પ્રથમ કહેવાનું કારણ એ કે મુક્તિનું અનન્તર કારણ સર્વવિરતિ જ છે, પણ દેશવિરતિ નથી. સર્વવિરતિને ગ્રહણ કરવાને અસમર્થ જીવો સર્વવિરતિના પ્રથમ પગથિયા (અભ્યાસ) રૂપ દેશવિરતિને અંગીકાર કરે છે. આજ કારણથી પ્રભુદેવ દેશનામાં પણ પહેલાં સર્વવિરતિ સંયમનો જ ઉપદેશ આપે છે, તે સાંભળીને બે ગૃહસ્થ સંસારી જીવો એમ જણાવે છે કે હું આપે જણાવેલ સર્વવિરતિ કે જેમાં આકરા પંચ મહાનતો પાલવાના છે, તેને ગ્રહણ કરવાને સમર્થ નથી, જેથી મારા ઉદ્ધારને માટે બીજો ઉપાય બતાવો.

“ત્યારે પ્રભુદેવ સંસારી જીવોને કહે કે હે ભવ્ય જીવો! આ પંચ મહાનતોની આરાધના અપૂર્વ શાંતિને દેનારી અને આત્માના અપૂર્વ ગુણો પ્રકટાવી અલ્પ કાલમાં મુક્તિપદ પમાડનારી છે. તમારો ખરો શત્રુ મોહ છે. શાસ્ત્રકારે તેને મદિરાની વ્યાજથી ઉપમા આપી છે. તથા તે બલિષ્ઠ લૂંટારો છે. કારણ કે સમ્યગ્દર્શનાદિ વાસ્તવિક આત્મિક ધનને ચોરનાર છે. અને તે મોહ ચારિત્ર (સર્વવિરતિ) મહારાજનો પરમ શત્રુ અને ઈર્ષ્યાજી છે. જ્યારે ચારિત્ર મહારાજ દુનિયાના જીવોને સમજાવે છે કે-હે ભવ્ય જીવો! જેમ માખી બળખામાં ચોટે તેમ તમે શા માટે ભોગ (રૂપી બળખા) માં ચોંટી (વળગી) રહો છો. યાદ રાખજો કે માર્ગ કહેવું નહિ માનો તો છેવટે પસ્તાઈ ને દુર્ગતિના દુઃખો અનેક સાગરોપમ જેવા ઘણા લાંબા કાલ સુધી ભોગવવાં પડશે. તમારા ભલાને માટે હું કહું છું કે તમે જે આવી મોહગર્ભિત પ્રવૃત્તિ કરી રહ્યા છો, તેથી તમને દુઃખ જ (નદ્રો) મલશે, પરંતુ સુખ તો કદી મલશે જ નહિ. શું કુદરતી નિયમ પણ તમે ભૂલી ગયા? તે એ છે કે જેવું કારણ હોય, તેવું કાર્ય થાય. જેમ લીંબડાનું બી વાવીએ તો શેલડીને સાંઠો ઊગે જ નહિ. પણ નીંબોળી જ ઊગે તેમ. જે શબ્દાદિ ભોગો દુઃખના જ સાધનો છે તેવા સાધનોને સેવવાથી સુખ મલે જ નહિ. જરૂર સમજજો કે તમે ક્ષણિક અને અજ્ઞાનથી (સુખરૂપ) માની લીધેલા સુખને માટે ભોગોને સેવો છો, પણ તેમ કરવાથી તો જરૂર તમારા શરીરમાં ક્ષય ભગંદર આદિ લયંકર અસાધ્ય રોગો થશે. આ રોગોની પીડા રીબાઈ રીબાઈને ભોગવવી પડશે, અને અસમાધિ મરણ પામી તીવ્ર દુઃખોથી ભરેલી દુર્ગતિમાં જવું પડશે. માટે હજી પણ સમજીને એ રસ્તો છોડી દેવો જ બાજી છે. તમે અનંત શક્તિઓના માલિક છો, છતાં તમને ભોગ તૃષ્ણા જ કાયર બનાવે છે. ખરેખર આશાની ગુલામી ન્યાં સુધી હોય છે ત્યાં સુધી જ સર્વેના ગુલામ થઈને રહેવું પડે છે. જેમણે આશાને ગુલામડી જેવી બનાવી લીધી છે; તેઓની આગળ આખા જગતના જીવો દાસ જેવા થઈને નમસ્કાર કરે છે. આ બાબતમાં “ચલના હૈ રેણા નહિ હૈ” આવું જોલનારી બેગમતું દષ્ટાંત સુપ્રસિદ્ધ છે. સંસાર એ વિવિધ દુઃખોથી જ ભરેલો છે, તેમાં જન્મ જરા અને મરણના તીવ્ર દુઃખો રહ્યા છે. નરકાદિ ચારે ગતિનો જ્ઞાન દૃષ્ટિથી વિચાર

કરશે તો માલુમ પડશે કે એકે ગતિમાં લાંબા કાલ સુધી ટકે એવું ખરું સુખ છે જ નહિ. છતાં ચેતીને ચાલનારા જીવો મનુષ્ય ગતિમાં જ મુક્તિના સાધન જૂત પવિત્ર સંયમને સાધે છે, એ અપેક્ષાએ જ મનુષ્ય ગતિ ઉત્તમ કહી શકાય છે. એથી એમ સમન્વય છે કે તમે પવિત્ર મનુષ્ય જીવગી સંયમ સાધવાને માટે જ પામ્યા છો, નહિ કે પાપ કરવા માટે પામ્યા છો. નરકાદિ ગતિઓમાં મિથ્યાત્વાદિના પ્રતાપે નિકાચિત અવસ્થા સુધીના બાંધેલા કર્મો અહીં (મનુષ્ય ગતિમાં) નહિ ખપાવો તો બીજી કઈ ગતિમાં ખપાવશો? દેવો વિષયાસક્ત છે, અને નારકીઓ દુઃખોથી ગભરાયેલા છે, તથા તિર્યંચો વિવેક વિનાના છે. માટે કર્મોને ખપાવવાના સાધનો અહીં મનુષ્ય ગતિમાં જ છે. એમ સમજીને જેવી શ્રી જંબૂસ્વામી વિગેરે પુણ્યશાલી જીવોએ વિષ્ણુ અને મૂર્તિ અશુભિ પદાર્થોથી ભરેલી ચામડાની કોથળી જેવી સ્ત્રી અને ધન વિગેરેનો મોહ છોડીને સંયમ પાળી કેવલી થઈને શિવલક્ષ્મી આદિ સંપદાઓ મેળવી, અને ધન્યકુમાર તથા શાલિલદ્રે સંયમના જ પ્રતાપે અનુત્તર વિમાનના સુખો મેળવ્યા, તથા અવંતી સુકુમાલે ૧ નલિનીશુભ વિમાનની ઋદ્ધિ મેળવી; તેવી રીતે જો તમારી જન્મ જરા અને મરણના દુઃખો ટાળીને મુક્તિના અશ્વ સુખો પ્રાપ્તવાની ઇચ્છા હોય તો પવિત્ર સંયમને સાધી લો. જો કે અત્યાર સુધી મોહના પંજામાં તમે સપડાયા, તેથી તમારી ઘણી પાયમાલી થઈ છે. છતાં હજી બાજુ હાથમાં છે. અમારા કહ્યા પ્રમાણે હાલ પણ ચેતશે અને સંયમને સાધશે, તો જરૂર તમારું કલ્યાણ થશે.”

આવા પ્રકારની ચારિત્ર મહારાજની દેશના સાંભળીને મોહરાજના પંજામાં સપડાયેલા ઘણા જીવો ચારિત્ર (ધારી ગુરૂ) મહારાજની છાયામાં આવી નિર્મલ ધર્મારાધન કરવા લાગ્યા. હવે મોહરાજ વિચારે છે કે જો હું સાવધાન થઈને કંઈ પણ ઉપાય નહિ કરું, તો મારું તમામ સૈન્ય ચારિત્ર રાજની પાસે જશે અને હું નિરાધાર બનીશ. હાલ પણ ધીમે ધીમે ચારિત્ર રાજની પાસે મારું ઘણું સૈન્ય ચાલ્યું ગયું. એમ વિચારી ચારિત્ર રાજના પક્ષમાં ગયેલાં તમામ જીવોને વશ કરવા માટે “શસ્ત્રપ્રયોગ કરતાં ઘણો સમય લાગે, અને ઘણા જીવો ભાગી પણ જાય.” તેથી તે મોહરાજએ મંત્રપ્રયોગ કરવાનો નિર્ણય કરી “મહાં અને મમ” આ ચાર અક્ષરોનો મંત્ર જાપ કર્યો, જેથી તેની અસર જે જીવોના ઉપર થઈ, તે બધા જીવો મુંઝાયા અને પોતાનું ખરું સ્વરૂપ ભૂલી ગયા. હું અને મારું એવા વિચારોથી મોહને વશ થઈને તેઓએ અનેક આરંભ સમારંભ કરવા માંડ્યા. મંત્રનો સ્ત્રાર એ છે કે મોહિત આત્માઓને કોઈ પૂછે કે આ ગામનો અથવા નગરનો શેઠિયો કોણ છે? ત્યારે તે કહેશે કે હું આ ગામનો અથવા નગરનો શેઠિયો છું. વળી કોઈ માણસ મોહિત જીવોને પૂછે છે કે આ લક્ષ્મી સ્ત્રી કુટુંબ ઘર હુકાન વિગેરે કેના છે? ત્યારે તે મૂઠ આત્માઓ કહેશે કે એ બધું મારું છે. એમ હું અને મારું એવા મોહ-ગર્ભિત વિચારથી મોહ રાજના ગુલામ બનેલા જીવો તે સ્ત્રી કુટુંબ વિગેરે કે જે જન્મતાં

૧. આ નામનું વિમાન સૌધર્મ દેવલોકમાં છે.

સાથે લાભ્યા (આભ્યા) નથી, અને સાથે લઈ જવાના (આવનાર) નથી. મૂંઝીને પરભવમાં ગયા પછી યાદ પણ આવવાના નથી, કારણ કે પાછળા ભવોની અંદર ઘણાંએ ઘર હુકાન લક્ષ્મી પુત્ર સ્ત્રી આદિ છોડ્યા છે પણ તેમાંનું કંઈ પણ યાદ આવતું નથી કે ગયા લવના સ્ત્રી આદિનું શું થતું હશે ? છતાં તે (ધન, સ્ત્રી વિગેરે) ને માટે એવા અનેક પાપકર્મો કરે છે, કે જે કર્મોના ફલો પોતાને જ ભોગવવાના છે. તેઓ પરભવમાં સાથે આવનાર પરમ કલ્યાણકારી ધર્મની આરાધના કરવામાં લગાર પણ પ્રયત્ન કરતા નથી. કારણ કે મોહરાજાએ તેમને આંધળા બનાવ્યા છે. આ વાતને બરોબર યાદ રાખીને પવિત્ર સંયમ સાધી જન્મ જરા મરણાદિની ઉપાધિ દૂર કરી પરમપદના સુખો મેળવવા એમાં જ મનુષ્યભવની સફલતા છે. આવા પ્રેમ અને શાંતિ ભરેલા ચારિત્ર મહારાજના વચ્ચે સાંભળતાં જ તે જીવો યથાર્થ સ્વરૂપ સમજે છે, અને ચારિત્ર (ધારી ગુરૂ) મહારાજને દેખતા થવાનો ઉપાય પૂછે છે કે અમારે અંધાપો દૂર કરવા માટે એટલે મોહરાજાને હરાવવા માટે સામો કયો મંત્ર જપવો ? જેથી મોહરાજા ભાગી જાય અને અમે દેખતા બનીને આત્મકલ્યાણ કરવામાં સાવધાન થઈએ. ત્યારે ચારિત્ર (ધારી ગુરૂ) મહારાજાએ કહ્યું કે પૂર્વે કહેલો જે ચારે અક્ષરનો મોહનો મંત્ર છે તેમાં અહં ની પૂર્વે અને મમ (મારું) ની પૂર્વે નકાર જોડવો. એટલે નાહં ન મમ એમ મોહને જીતનારો પાંચ અક્ષરોનો મંત્ર બનશે. તેનો અર્થ એ છે કે હું નથી અને મારું નથી. એનું પણ તાત્પર્ય એ છે કે- હે ભવ્ય જીવો ! હુનિયાના દેખાતા આ તમામ ધન આદિ પદાર્થો મોઝા બહેલા અચાનક આયુષ્યનો અંત આવતાં તમારે છોડવાનાં જ છે. અથવા તમારા દેખતાં જ એ ચાલ્યા જશે, માટે તે પદાર્થોનો હું માલિક છું અથવા તે પદાર્થો મારા છે, એમ માનવું તદ્દન ગેરવ્યાજબી છે, જેથી એમ વિચારો કે નાહં એટલે હું તે પદાર્થોનો માલિક નથી અને ન મમ એટલે તે પહેલાં કહેલા સાંસારિક પદાર્થો પણ મારા નથી. હું એકલો જ છું, આ હુનિયામાં મારું કોઈ નથી. અથવા કોઈકોઈનું (સગું) નથી. સર્વે સ્વાર્થના જ સગાં છે. સ્વાર્થ સર્વા પછી શત્રુના જેવું વર્તન રાખે છે. સાંસારી જીવો એકલા જ જન્મે છે અને એકલા જ મરે છે. કોઈ કોઈની સાથે જતું જ નથી. સાથે તો પુણ્ય પાપ જ જાય છે. મારો આત્મા શાશ્વત છે. તે સમ્યગ્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્રાદિ અપૂર્વ ગુણોનો ભંડાર છે અને તેજ રૂડા દર્શનાદિ પદાર્થો મારી વસ્તુ છે. તે ગુણોને ધારણ કરવાથી મારા આત્માનું જરૂર કલ્યાણ થશે. અત્યાર સુધીમાં મેં સંયોગ (મારાપણાનો સંબંધ) ને લઈને જ ઘણાં દુઃખો ભોગવ્યા છે. હવે તેવા સંયોગનો ત્યાગ કરું છું. હવે હું ચારિત્રની આરાધના કરવાને ઉજમાલ થાઉં છું, આ મોહરાજાને જીતવાના પરમ મંત્રનું રહસ્ય જેમ જેમ વધારે વિચારીએ તેમ તેમ મોહની ઉપર અદ્વિતિ અને ચારિત્ર ધર્મની ઉપર પ્રેમ વધતો જ જશે. તથા અધ્યાત્મ માર્ગનો પવિત્ર આદર્શ જગતના જીવોની આગળ રજુ કરનારા અને પરમ ત્યાગ મૂર્તિ તેજ પવિત્ર સ્ત્રી તીર્થંકર દેવ ચારિત્રનો

મહિમા આ પ્રમાણે લબ્ય જીવેને સમજાવે છે—આત્માની અનંત શક્તિઓ વિચિત્ર મોહ નીચાદિ કર્મોના જીદી જીદી જાતના ઉદય રૂપી વાદળાંઓથી ઢંકાઈ છે. તેને પ્રકટ કરી અપૂર્વ શાંતિનો અને સ્વાભાવિક રમણતાનો અનુભવ કરાવવાને એક ચારિત્ર જ સમર્થ છે. હિંસાદિ પાંચે આશ્રવોનો મૂલથી જે ત્યાગ કરવો, અને પાંચે ઇંદ્રિયોને વશ રાખવી, તથા ચારે કષાયોને જીતવા અને મનદંડ વિગેરે ત્રણે દંડનો ત્યાગ કરવો તે સંયમ ચારિત્ર અથવા દીક્ષા કહેવાય. ટૂંકામાં કહીએ તો એમ પણ કહી શકાય કે—મૈત્રી આદિ ચારે ભાવના ભાવવા પૂર્વક આઠે પ્રવચન માતાની અને ક્ષમાદિ દશ પ્રકારના સાધુ ધર્મની સેવના કરવી તેનું નામ સંયમ (પ્રવચ્ચા-દીક્ષા-ચારિત્ર) કહેવાય. આવા ઉત્તમ ચારિત્રને સાધવાથી જ શ્રેષ્ઠ દર્શન અને જ્ઞાનનું સંપૂર્ણ ફલ મલી શકે છે.^૧ આ ચારિત્રનું શ્રી સિદ્ધચક્ર પૂજનમાં આ પ્રમાણે ટુંકું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. જીઓ—

કર આગમ નોઆગમે, ચરણ પદ પરિધાન;
જ્ઞાતા ઉપયોગી ધુરે, અનાલોગ પર જાણ. ૧
નામાદિક ચઉહા કમે, કિરિયા વિણ ઉપયોગ;
દ્રવ્ય ચરણ કારણ મુણે, ભાવે સહ ઉપયોગ. ૨
આચ્છાદિત નિજ શક્તિને, દેખે જાસ પ્રતાપ;
વદો નિત તે ચરણને, રિક્ત કરે ચિત પાપ. ૩

ઇંદ્રને અને ચક્રવર્તિને જે સુખ ન મલે તે સુખ ચારિત્રના પ્રતાપે મલી શકે છે.^૧ માટે જ કહ્યું છે કે—

નૈવાસ્તિ દેવરાજસ્ય તત્સુખં નૈવ રાજરાજસ્ય ॥
યત્સુખમિદં સાધોલોકવ્યાપારરહિતસ્ય ॥ ૧ ॥
તળસંથારનિસળ્ણોઽવિ મુણિવરો મહારાગમયમોહો ॥
જં પાવહ મુત્તિસુહં-કત્તો તં ચક્રવટ્ટીવિ ॥ ૨ ॥

હાથા પુરેષો જે સ્વાધીન સુખની નિરન્તર ચાહના કરે છે; તેણું અધ્યાત્મ સુખ પણ સંસારથી વિરક્ત મહર્ષિ મુનિવરોને જ મલે છે. જીઓ—

૧. કારણ કે જ્ઞાનનું ફલ વિરતિ છે. જીઓ પ્રશમરતિમાં—જ્ઞાનસ્ય ફલં વિરતિઃ ॥ બણું તો તે તો ખરું મોહે નવિ લેપાય ॥

તજ્ઞાનમેવ ન ભવતિ-યસ્મિન્નુવિતે વિભાતિ રાગગળઃ ॥
તમસઃ કુતોઽસ્તિ શક્તિઃ-વિનકરકિરણાગ્રતઃ સ્થાતુમ્ ॥ ૧ ॥

૨. આ બાબતમાં—કેસી વીતી એમ પૂછનાર રામને ‘આધી તેરી જેસી અને આધી તેરેસે અચ્છી’ એવો જવાબ દેનાર મહાત્માનું દષ્ટાંત સ્પષ્ટાર્થવાળી શ્રી સિદ્ધચક્ર પૂજનમાંથી જોઈ લેવું.

પરાધીન શર્મ ક્ષયિ વિષયકાંક્ષોઘમલિનં ।

મથે મીતિસ્થાનં તદપિ કુમતિસ્તત્ર રમતે ॥

બુધાસ્તુ સ્વાધીનેઽક્ષયિણિ કરણૌત્સુક્યરહિતે ।

નિહીનાસ્તિષ્ઠન્તિ વિગલિતમયાધ્યાત્મિકસુખે ॥ ૧ ॥

અનુભવી મહર્ષિ ભગવંતોએ આ પવિત્ર ચારિત્રને વજ્રદંડની ઉપમા આપી છે તે વ્યાજબી છે. કારણ કે તેજ (ચારિત્ર રૂપી) વજ્રદંડથી મહામોહ વિગેરે ધૂતારા જેવા ચોરોના સમુદાયને હરાવી શકાય છે, અને તેમ કરતાં ભવ્ય જીવને ઉત્તમ અધ્યવસાયો પ્રકટે છે તથા પૂર્વે બાંધેલાં કર્મો નાશ પામે છે, અને નવા કર્મો બંધાતા નથી. તેમજ આત્મ-શક્તિ વધે છે. વળી આત્મા ચોખ્ખો થવા માંડે છે. તથા પ્રમાદ દૂર ખસે છે; ખોટા વિચારો આવે જ નહિ. અને મન સ્થિર અને છે. ચિત્તની ડામાડોળ દશાથી થતી સંસારની રખડપટ્ટી પણ ધીમે ધીમે ઓછી થાય છે; તેમજ ખરા ગુણોનો વિકાસ પણ થાય છે, અને અનેક વિશાલ ઋદ્ધિઓ પ્રકટ થાય છે. એમ અનુક્રમે જેમ જેમ અપૂર્વ સહજ-નન્દનો પણ થોડા થોડા અંશે અનુભવ થતો જાય છે, તેમ તેમ લોભ તૃષ્ણા શાંત થાય છે. અને ચિંતા ઘટતી જાય છે, તથા નિર્મલ ધ્યાન પ્રકટે છે. અને યોગ રત્ન (ચિત્ત) દહ થતાં મહાસામાયિકનો લાલ થવા પૂર્વક અપૂર્વ કરણ પ્રવર્તે છે, તેમજ ક્ષપક શ્રેણિને કરી ક્રમસર કર્મ રૂપી જાલને તોડે છે. અનુક્રમે શુકલ ધ્યાનના પ્રકારે ધ્યાવી યોગ તેજ ફેલાવે છે, તથા ઘાતી કર્મોને અપાત્રી કેવલ જ્ઞાન મેળવી સર્વ દ્રવ્યાદિને જાણી જગના જીવોનો ઉદ્ધાર કરી છેવટે કેવલી સમુદ્રઘાત કરીને બાકીના કર્મોને આયુષ્યની સરખા કરે છે, પછી યોગ નિરોધ કરી શૈલેશી અવસ્થામાં રહે છે, ને ત્યાં અઘાતી કર્મોનો નાશ કરી દેહ વિનાની સિદ્ધ અવસ્થા મેળવે છે, એટલે સતતાનન્દ નિરાખાધ મુક્તિના સુખો પામે છે. આથી સહજ સમજી શકાશે કે—આ મુક્તિ પામવા સુધીના તમામ લાલો ચારિત્રથી જ પામી શકાય છે. આગળ વધીને શ્રી તીર્થંકર ભગવંતે એમ પણ પૂર્વોક્ત વચનોનું સ્પષ્ટ રહસ્ય જણાવ્યું છે કે—રાગાદિના ઉપદ્રવો (જુદમો)ને અને તે દ્વારા થતા અનન્તા જન્માદિના દુઃખોને અટકાવવાને ચારિત્ર જ સમર્થ છે. સર્વ આપત્તિઓને અને વિવિધ વિડંબનાઓને હઠાવનારું પણ ચારિત્ર જ છે. ચારિત્રના પ્રભાવે કરીને બીજા જીવોની આગળ દીનતા ભરેલા વચનો બોલવાનો પ્રસંગ આવતો નથી; રોગ દારિદ્ર્ય કલેશમય સંસારનો નાશ થાય છે. પુણ્યના ઉદયથી જે જીવો આ ચારિત્રને સાધે છે તેઓ પાપ કર્મોને હઠાવી સર્વ કલેશોથી રહિત આનન્દ સમૂહથી ભરેલી શ્રેષ્ઠ ગતિ (મોક્ષ) ને પામે છે, ત્યાં ગયા પછી તેમને પુનર્જન્મના કારણભૂત કર્મોના અભાવે અહીં આવવાનું હોતું નથી; જેથી સર્વે સાંસારિક વિડંબનાઓ હોય જ નહિ. એમ પરલોકની સ્થિતિ જણાવી. પવિત્ર ચારિત્ર રૂપી નંદન વનમાં ફરનાર મુનિ મહાત્માઓ આ લોકમાં પણ પ્રશમ રૂપી અમૃતનું પાન કરીને સંતુષ્ટ બને છે, અને એજ કારણથી તેઓ વાસ્તવિક સુખોને લોગવે

છે, અને તેમને રોગાદિ ક્ષુદ્રોપદ્રવની પણ પીડા બિલકુલ હોતી નથી, તેમજ આ ચારિત્રની સેવના કરનાર સાધુઓ ભલેને સામાન્ય વંશમાં જન્મેલા હોય, છતાં અપૂર્વ ચારિત્ર ગુણથી આકર્ષાયેલા સુરેન્દ્રાદિ દેવો પણ તેમની (ચારિત્રવંતની) સેવા કરે છે. અને સામાન્ય કુલમાં જન્મેલા છતાં ચારિત્રવંત મુનિવરો ચારિત્રના પ્રતાપે ઉત્તમ કુલવાન કહેવાય છે, અપવિત્ર જીવોને પવિત્ર કરનાર ચારિત્ર જ છે, તેને અંગીકાર કરનાર જીવો ચારિત્રને પામ્યા પહેલાં ઠાસ જેવા હોય, તો પણ સ્વીકારેલા આ ચારિત્રના જ પ્રતાપે તમામ જગતના જીવોમાં અગ્રેસર ગણાય છે. ચારિત્રને પામ્યા પહેલાં વિશેષ જ્ઞાન ન હોય, છતાં ચારિત્રના જ પ્રતાપે ઘણાં જીવો સમર્થ મહા જ્ઞાનવંત થાય છે, જેમના મનમાં અહં-કાર ભોગ તૃષ્ણાના વિચારો લગભગ પણ થતા નથી તથા જેઓ મન વચન કાયાના વિકારોથી રહિત છે, અને પોતાથી ભિન્ન એવા સાંસારિક પદાર્થોની સ્વપ્ને પણ ઇચ્છા કરતા નથી, એવા જીવોને ચારિત્રના જ પ્રતાપે અહીં પણ મોક્ષના સુખોની વાનકી પ્રપ્ત થાય છે. જીવો પ્રશમ રતિનો સાક્ષિ પાઠ—

નિર્જિતમદ્વાનાં, વાક્કાયમનોવિકારરહિતાનામ્ ।

વિનિવૃત્તપરાશાનામિદૈવ મોક્ષો ન સંદેહઃ ॥ ૧ ॥

તેમજ ચારિત્રની એક ચિત્ત આરાધના કરનારા ભવ્ય જીવોને સર્વ લક્ષિઓ મળે છે. જીવો અહીં દૃષ્ટાંત એ છે કે—શ્રી ગૌતમસ્વામી ભગવંતને અનેક લક્ષિઓ પ્રકટ થઈ હતી. માટે જ કહ્યું છે કે—

અંગુઠે અમૃત વસે, લક્ષિ તળા મંદાર ॥

તે ગુરુ ગૌતમ સમરિય, મન વંછિત ફલ દાતાર ॥ ૧ ॥

(પાપથી) નિવૃત્તિ (શુભ) પ્રવૃત્તિમય ચારિત્રની નિર્મલ આરાધના કરનાર ભવ્ય જીવોને આ ભવમાં મહત્ત્વ (મોટાઈ) ઋદ્ધિ વિગેરે લાભ મળે છે અને પરલવમાં વિશાલ આનંદથી ભરેલું સુકૃતપદ મળે છે. પરમ કૃપાળુ શ્રી તીર્થંકર ભગવંતે મોહનીયાદિ કર્મોને સર્પની ઉપમા આપી છે, તેનું કારણ એ કે જેમ સર્પના ઝેરની અસર જેમને થયેલી છે, તે જીવો સ્વસ્થિતિનું જ્ઞાન ભૂલી જાય છે. તેવી રીતે મોહનીયાદિ કર્મોના ઉદયવાળા સંસારી જીવો પણ પોતાની મૂલ શુદ્ધ સ્થિતિને ભૂલી જાય છે. તેવા કર્મો રૂપી સર્પોને વશ કરવાનું (નિર્વિષ ગનાવવાનું; ઝેર ઉતારવાનું) અપૂર્વ સાધન ચારિત્ર છે. 'સંવેગ રૂપી અમૃતરસથી ભરેલા ફૂવા જેવું અને મોક્ષ રૂપી રાગની કચેરી જેવું પણ પવિત્ર ચારિત્ર છે. માટે જ કહ્યું છે કે—

કર્માદિકોલનીમન્ત્રઃ-સંવેગરસકૂપિકા ।

નિર્વાણમૂઘ્વાસ્થાની-તપસ્યા પારમેશ્વરી ॥ ૧ ॥

કોઈક ભાગ્યશાલી જીવો જ અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાભાષિત શ્રી જિનેશ્વર પ્રભુએ કહેલા ઉત્તમ ધર્મ રૂપી કારીગરે બતાવેલા શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય જન્મ રૂપી મહેલની ઉપર વિશિષ્ટ ગુણવાળો નિર્મલ દીક્ષારૂપી ધ્વજ ચઢાવે છે. જે કે મોહાંધ જીવો પવિત્ર ચારિત્રની આરાધનામાં અજ્ઞાન દૃષ્ટિએ વિહારાદિ પ્રસંગે દુઃખ જીવે છે, પણ તત્ત્વદષ્ટિએ જ્ઞાની પુરૂષો તો સુખ જ માને છે. કારણ તેવા વિહારાદિ સાધનો ભવિષ્યમાં ઐકાન્તિક અને આત્યંતિક સુખને દેનારા છે. જ્યારે મોહનીય અને જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનું જેર ઘટે તો જ આવો ઉત્તમ વિચાર પ્રકટે છે. પરમ પુનિત ચારિત્ર આરાધનામાં લીન બનેલા મુનિવરોને દુર્ગતિદાયક આરંભાદિ દોષો સેવવા પડતા નથી. આશાને ગુલામરી બનાવેલી હોવાથી અને સ્વકર્તવ્યો બજાવવામાં સર્વદા સાવધાન હોવાથી સંસાર વિરક્ત ત્યાગી પુરૂષોને (અવિનિત શ્રી પુત્ર સ્વામિ વિગેરેના) તિરસ્કાર ભરેલા વચનો સહન કરવા પડતા નથી. તેમજ ચારિત્રના જ પ્રતાપે તેમને તે રાજા મહારાજાઓ પણ નમે છે કે જેમને ચારિત્ર પામ્યા પહેલાં પોતાને નમસ્કાર કરવો પડતો હતો. અહીં ચારિત્રધારી મુનિવરો ‘સામે મને વાંદે’ એમ ચાહે જ નહિ. પણ તેવા ગુણુવંત સાધુઓને જોઈને નમસ્કાર કરનારા જીવો એમ વિચારે છે કે—“અહો ! આ પુણ્યશાલી મહાત્માઓને ધન્ય છે કે જેઓ કંચન અને કામિનીનો ત્યાગ કરી ઉભે પગે સંસારને છોડી સાચા હૃદયના બાદશાહ બની પંખીની જેમ એક ગામથી બીજે ગામ અપ્રતિબદ્ધપણે વિચરી સંસારના ત્રિવિધ તાપથી તપેલા દુઃખી માનવોને સાચા સુખને પામવાનો સરિયામ રસ્તો બતાવી રહ્યા છે. બતાવે તે પણ નાટકીયાની માફક નહિ પણ તે બાદશાહી સરિયામ રસ્તામાં પોતે નિર્ભયપણે ચાલીને બતાવે છે. અમે તો જે શ્રી કુટુંબ દોલત આદિ પદાર્થો જન્મતાં સાથે લાવ્યા નથી અને જેઓ મરતી વખતે સાથે આવનાર નથી, તેમજ બીજા ભવમાં ગયા પછી જે શ્રી આદિ પદાર્થો યાદ પણ આવવાના નથી, વળી જેઓના મોહમાં ફસીને અમે ભવોભવ સુખને દેનાર પવિત્ર ધર્મને પણ ભૂલી ગયા, તેવા પદાર્થોની ઉપાધિમાં રાત્રી માચી અનેક ત્રિડંબનાઓ ભોગવી રહ્યા છીએ. પાપકર્મના તીવ્ર ઉદયથી વનને પણ ઉલ્લંઘી ગયા, એટલે ૬૦ થી પણ વધારે ઉંમર વીતી ગઈ, છતાં અમને વૈરાગ્યનો અંકુરો પણ પ્રકટયો નહિ. હવે તો જરૂર ખાત્રી થઈ કે વાળ ધોળા થયા, પણ બુદ્ધિ ધોળી થઈ નથી. માટે અમે આ મધથી લેપાયેલ તરવારની ધાર જેવા અથવા કિંપાક ફલની જેવા વિષયોને છોડી શકતા નથી. જેમણે ત્રિવિધે ત્રિવિધે આશ્રવોને છોડ્યા છે તેવા આ સંયમધારી મહાપુરૂષોને અમે વંદન સેવના કરી માનવ ભવને સફલ કરીએ.” આવી ઉત્તમ ભાવના ભાવીને તેવા મોટા મહર્ષિક રાજા વિગેરે પુણ્યશાલી જીવો મુનિવરોને વંદના નમસ્કાર ઉપાસના વિગેરે કરે છે. આ પ્રણાલિકા મેત્રાડના રાજ્યમાં પણ રાણા પ્રતાપસિંહના સમયથી માંડીને હાલ પણ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે. અમે પણ નજરે જોયું છે કે સામા આવતા ત્યાગી મહાત્માઓને દેખીને રાણા દ્વેષસિંહજી વાહન ઉભું રખાવી ઉભા થઈને બંને હાથે નમસ્કાર કરતા હતા. તેમ નવીન રાણા ભોખાલસિંહજી પણ તેવા જ વિવેકી છે. એમ અનર્ગલ લક્ષ્મી-

વાળા રાજા વિગેરે શુભી માનવો ચારિત્રના જ પ્રભાવે સાધુઓને નમે છે. ચારિત્રવંત પુરૂષોને આહાર વસ્ત્ર ધનને સ્થાનાદિની ખીલકુલ ચિંતા હોતી જ નથી, અને જ્ઞાતાભ્યાસમાં પણ સંપૂર્ણ અનુકૂલતા હોય છે. અહીં પ્રથમ સુખનો અપૂર્વ આનન્દ મળે છે અને પરલવમાં મોક્ષનો અથવા વિશિષ્ટ સ્વર્ગનો લાભ મળે છે, પણ હુગતિ મળે જ નહિ. આ બધો લાભ ચારિત્રનો સમજીને ઉત્તમ વિવેકી પુરૂષોએ જરૂર ચારિત્રને અંગીકાર કરી નિર્મલ ભાવથી સાધીને મોક્ષ લક્ષ્મીના મુખો મેળવવા, એજ માનવ જીવંતીનું સાચું ફલ છે.

જો કે દર્શન અને જ્ઞાન તો તરતમતાએ ખીજી ત્રણ ગતિમાં પણ સંભવે છે, પરંતુ સર્વવિરતિ રૂપ ચારિત્ર એક મનુષ્યગતિમાં જ હોય છે. એટલે તે બાકીની દેવાદિ ત્રણ ગતિમાં હોતું નથી. માટે જ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો કે જેઓ નિશ્ચયે કરી નિમલ સમ્યગ્દષ્ટિ જ અને શ્રેષ્ઠ અવધિ જ્ઞાનવંત હોય છે અને થોડા ભવોમાં મોક્ષે જનારા છે તથા સિદ્ધશીલાની નજીકમાં રહ્યા છે. છતાં તેઓ ચારિત્રના જ અભાવે મુક્તિમાં જઈ શકતા નથી. એમ સર્વ વિરતિરૂપ ચારિત્રના જ અભાવે દેશવિરતિવાળા તિર્યંચો પણ મુક્તિપદ પામી શકતા નથી. એથી સાબિત થાય છે કે માનવ ભવમાં જ આઠ પ્રવચન માતાની સેવના રૂપ ચારિત્ર સાધી શકાય છે અને મુક્તિપદ મેળવી શકાય છે. જેમ સોનીને સોનાના રજકણની કીંમત હોય છે, તેમ જેમને સમયની કીંમત હોય, અને જેઓ ‘દુલભો રત્નકોટયાપિ ક્ષણોઽપિ મનુજાયુષઃ’ આ વાક્યને અનુસારે એમ ખાત્રી પૂર્વક સમજે છે કે કરોડો રત્નો આપતાં પણ ગયેલો સમય પાછો મેળવી શકાતો નથી. તે(વાજ) અદ્ય અંસારી ભવ્ય જીવો સત્તર પ્રકારના ચારિત્રને સિંહની માફક અંગીકાર કરી સિંહની પેઠે પાલે છે. આ બાબતમાં સમજવા જેવી ચઉભંગી આ પ્રમાણે જાણવી:—

(૧) સિંહના જેવા શૂરવીર થઈને ચારિત્ર મહણ કરે, અને સિંહની પેઠે પાલે. જેમ ધન્યકુમારે વૈભવ વિગેરે સાંસારિક સુખના સાધનો હોવા છતાં પણ તે સાધનો યથાર્થ સ્વરૂપે ક્ષણિક (અનિત્ય) જાણ્યા. આ બાબતમાં શાસ્ત્રકાર મહર્ષિ ભગવંતે દ્રાક્ષના જેવી મીઠી શીખામણ આપતાં જણાવ્યું છે કે—

યત્પ્રાતસ્તન્ન મધ્યાહ્ને, યન્મધ્યાહ્ને તન્નિશિ ॥ નિરીક્ષયતે મયેઽસ્મિન્દિ પદાર્થાનામનિત્યતા ॥૧॥
શ્વઃકાર્યમયઃ કુર્વંતિ-પૂર્વાહ્ને ચાપરાદિકમ્ ॥ ન દિ પ્રતીક્ષતે મૃત્યુઃ કૃતમસ્ય ન વા કૃતં ॥૨॥

ચલા લક્ષ્મીશ્ચલાઃ પ્રાણાઃ ચલં ચંચલયૌવનમ્ ॥

ચલાચલેઽસ્મિન્સંસારે-ધર્મ પક્ષો દિ નિશ્ચલઃ ॥ ૩ ॥

તથા ધન્યકુમારે એમ પણ વિચાર્યું કે હું ખીજા જીવોની માફક એકલો જ જન્મ્યો છું અને મરતી વખતે પણ આ વિનશ્વર સંપત્તિ વિગેરે સાધનો તજીને પરલવમાં એકલો જ જવાનો છું. દુનિયામાં કોઈ કોઈનું છેજ નહિ. સગાઈ સંબંધ પણ જ્યાં સુધી સામાને સ્વાર્થ હોય, ત્યાં સુધીનો જ દેખાય છે. સ્વાર્થ સર્થ પછી કોઈ સાચું પણ

નેતા નથી. મરણ પ્રસંગે શોકકળ કરનારા જીવો શાથી રૂદન વિગેરે કરે છે ? આ પ્રશ્ન વિચારતાં કારણ એ જણાય છે કે મરનાર માનવ પોતે પોતાની હયાતિમાં રૂદન કરનારા માનવોને સુખના ઈષ્ટ સાધનો મેળવી આપતો હતો અને તેમને અનિષ્ટ જવરાદિની વેદના ભોગવવા રૂપ માંદગીના પ્રસંગે નીરાગ બનાવવાને યોગ્ય ઈલાજ પણ કરતો હતો, તે પોતાનો સ્વાર્થ સધાતો બંધ પડી ગયો, તેથી જ સગાં વિગેરે કુટુંબીઓ રૂદન કરે છે. તથા મારો આત્મા શાશ્વતો છે. તે નિર્મલ જ્ઞાનાદિ ગુણોથી ભરેલો છે. એને સંયમની આરાધના કરવા રૂપ મુક્તિના બાદશાહી રસ્તે ચલાવીએ તોજ પરમાનન્દમય મુક્તિપદ મેળવી શકાય. જ્ઞાનાદિ ઉત્તમ આત્મિક ગુણો સિવાયના જે પદાર્થો છે, તે તો બાહ્ય ભાવ છે. મોહથી જ આત્મા એવો સંબંધ ધરાવે છે કે એ વસ્તુઓ મારી છે પણ તેમ તો છેજ નહિ. જો તેમ હોય તો પરભવમાં જતાં જીવને જેમ જ્ઞાનાદિ ગુણો સાથે જાય છે, તેમ બાહ્ય ભાવો પણ સાથે જવા જોઈએ. પણ જતા નથી જ. એથી સામીત થાય છે કે મારી વસ્તુ તો જ્ઞાનાદિ ગુણો જ છે. બીજું નહીં જ. આવા ઉત્તમ વિચારો કરી શ્રી ધન્યકુમારે સિંહની જેવા પરાક્રમી બનીને સંયમ સ્વીકારી તેને સાધવામાં સિંહ જેવા શૂરવીર બનીને આત્મવીર્ય એવું ફોરવું કે જેથી અલ્પ સમયમાં જ્યાં રહેલા દેવો નિશ્ચયે એકાવતારી જ હોય છે, એવા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના સુખો ભોગવી, અનુક્રમે ૩૩ સાગરો પમવું આયુષ્ય પૂરું થતાં મનુષ્યગતિમાં આવી ફરી તે ચારિત્રના જ પ્રભાવે મુક્તિપદ મેળવશે. એ પ્રમાણે બીજા પણ અનેક પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવોએ વીર્યોદ્ધાસ વધતાં એક વર્તમાન ભવમાં પણ નિર્વાણ લક્ષ્મી મેળવી છે.

૨. સિંહની જેવા શૂરવીર બનીને સંયમ ગ્રહણ કરે, પણ તેવી જ રીતે સંયમને ઠેક સુધી અસ્પૃશ્યતા ભાવે સાધી શકે નહિ તે બીજો ભાંગો છે. અહીં જેઓ ચારિત્રને લેતી વખતે સિંહ જેવા પરાક્રમી બને, પણ પાછળથી ખરાબ નિમિત્તોના સંસર્ગથી પતિત પરિણામી થાય, શિયાળ જેવા બની જાય એવા જીવોનું દૃષ્ટાંત આપી શકાય. આ બીજા ભાંગમાં રહેલા જીવોમાં પણ કેટલાએક જીવો પુણ્યોદયે સારા નિમિત્તો પામી શ્રી આદ્ર-કુમારાદિની માફક ફરીથી પ્રથમ ભાંગાની સાધના કરી આત્મકલ્યાણ કરે છે.

૩. સંયમને ગ્રહણ કરતી વેળાએ કેટલાએક જીવો તથા પ્રકારના બોધનો અભાવ વગેરે કારણોને લઈ શિયાળાના જેવા હોય, પણ સંયમને લીધા પછી શ્રીગુરૂ મહારાજની પરમ ઉદ્ધાસથી ભક્તિ વિગેરે સંયમમાં ટકાવનારા સાધનોની નિરંતર સેવનાથી સિંહના જેવા શૂરવીર બનીને સંયમને સત્થે તે ભવ્ય જીવો ‘લેતાં શિયાળાની જેવા, અને પાલવામાં સિંહની જેવા’ આ ત્રીજા ભાંગમાં લઈ શકાય.

૪ સંયમ ગ્રહણ કરતી વેળાએ જે જીવો શિયાળ જેવા હોય, અને તેને પાલવામાં પણ તેવા જણાતા હોય, તે જીવો ‘લેતાં શિયાળ જેવા, અને પાળતાં પણ શિયાળાની જેવા’ આ ચોથા ભાંગમાં લઈ શકાય.

આ ચાર ભાગમાંથી સમજવાનું એ કે 'મહાભાગ્યોદયે' સંયમને પામેલા જીવે સંયમની સાધના કરવામાં આત્મવીર્યને પરમ ઉદ્ધાસથી ફેરવીને સંસારની રખડપટ્ટીનો સમૂળગો નાશ કરવો. મહાપુણ્યશાલી જીવોજ એવી સ્થિતિને પામી શકે છે. આ પહેલા ભાગમાં સૌથી ચઢીયાતા પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવો જાણવા. કારણ કે એ પરમ તારક મહાપુરૂષો સ્વપર તારક છે. પોતે સ્વયંસંબુદ્ધ છે, અને બીજા લવ્ય જીવોને ઉન્માર્ગથી પાછા ખસેડીને સન્માર્ગના રસ્તે દોરે છે અને પોતે કર્મના પંદ્રમાંથી છૂટીને બીજા જીવોને છૂટા કરાવે છે. પોતે રાગાદિ શત્રુઓને જીતે છે અને લવ્ય જીવોને ઉપદેશ દઈને રાગાદિ શત્રુઓને જીતવાનો ઉપાય જણાવે છે. તે પરમ તારકની દેશનામાં અપૂર્વ મધુરતા હોવાને લઈને તે દેશના પરમ આદેય (ગ્રહણ કરવા લાયક, સાંભળવા લાયક) ગણાય છે. તેમજ તે આદર્શ જીવનને પામવામાં પણ મદદ કરે છે. માટે જ તેને યથાર્થ રીતે સ્વપર હિતકારિણી કહીએ, તો પણ તે ઉચિત જ છે.

આ વાતને લક્ષ્યમાં લઈને વિસ્તારથી સમજવાની ઇચ્છાવાલા લવ્ય જીવોને ચાલુ ભાગમાં સરલ પદ્ધતિએ તે દેશનાને ગોઠવવાથી મહાલાભ થશે, આવા આવા અનેક મુદ્દાઓને લક્ષ્યમાં રાખીને આ શ્રી દેશનાચિંતામણિ ગ્રંથની રચના મેં કરી છે. ચોવીસ તીર્થંકરોની ચોવીસ દેશનાઓમાંથી પહેલા ભાગમાં શ્રી આદીશ્વર પ્રભુની દેશના જણાવી હતી. બીજા ભાગમાં શ્રી અજિતનાથ તીર્થંકરની દેશના, ત્રીજા ભાગમાં શ્રી સંભવનાથ તીર્થંકરની દેશના, ચોથા ભાગમાં ચોથા તીર્થંકર શ્રી અભિનંદન સ્વામીની દેશના, પાંચમા ભાગમાં પાંચમા તીર્થંકર શ્રી મુમતિનાથની દેશના, વિસ્તારથી જણાવીને આ છઠ્ઠા ભાગમાં છઠ્ઠા તીર્થંકર શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામીની દેશના તેઓશ્રીના જીવનના પ્રસંગે ૧૭૦ દ્વારો ગોઠવીને વિસ્તારથી જણાવી છે. આ છઠ્ઠા ભાગના ૨૩૮ મૂલ શ્લોકોમાં શરૂઆતના ૪ શ્લોકોમાં શ્રી અપરાજિત રાજાનું બાહ્ય જીવન અને અભ્યંતર જીવન વર્ણવ્યું છે. તે ઉપરથી વાચકવર્ગને યોગ્ય એ મળશે કે—પ્રભુ શ્રી તીર્થંકરદેવનો પવિત્ર આત્મા પાછલા ભાગોમાં પણ ઉચ્ચ સંસ્કારી જ હોય છે. જેથી રાજ્યની ઉપાધિ રૂપે જાળમાં ગુંથાયેલો છતાં પણ તે પુણ્યાત્મા આત્મલક્ષ્યને ચૂકતો જ નથી. પ્રબલ પુણ્યોદયે પામેલ નરભવાદિક સામગ્રીને સફલ કરવા માટે વૈરાગ્ય રંગથી રંગાઈને કેવી વિચારણા કરે છે? અંતે વિચારણાને અમલમાં મૂકીને કઈ રીતે ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે? ચારિત્રને ગ્રહણ કર્યા પછી પણ શ્રી ગુરૂમહારાજ તે પુણ્યાત્મા રાજર્ષિને કેવી કેવી હિતશિક્ષા આપે છે? અને તે પ્રમાણે સંયમ તપને પરમ ઉદ્ધાસથી આરાધતાં તીર્થંકર નામકર્મનો નિકાચિત બંધ કરીને અંતે આરાધના પણ કેવા પ્રકારની કરે છે? આ બધી હકીકત—પાંચમા શ્લોકથી માંડીને ૧૭ માં શ્લોક સુધીના ૧૩ શ્લોકોમાં વિસ્તારથી ખુલાસા રૂપે સ્પષ્ટ સમજાવી છે. આ બીજા સંયમજીવનને પમાડનારી, તે રસ્તે પ્રયાણ કરાવનારી, ને તેમાં ટકાવનારી છે. તેમજ ગુરૂભક્તિ, તપ, સંયમ, મૌન, આઠ પ્રવચન-માતાની આરાધના વગેરે સારા આલંબનો શ્રમણ જીવનની ઉપર કેવી આબાદ અસર કરે

છે? તે પણ સરલ રીતે સમજાવે છે. પછી ૧૮ માં શ્લોકમાં શ્રી અપરાજિત રાજર્ષિની નવમા ઐવેયકમાં ઉત્પત્તિ, ને ૧૯-૨૦ માં શ્લોકમાં કૌશંબી નગરીનું વર્ણન ટુંકામાં જણાવ્યું છે. આ નગરીનું વિસ્તારથી વર્ણન ૨૧૬ માં પાને જણાવ્યું છે. તે પછી ૨૧-૨૨ માં શ્લોકમાં પ્રભુશ્રી પદ્મપ્રભસ્વામીના પિતાશ્રી 'ધર' નામના રાજાનું અને ૨૩-૨૪ માં શ્લોકમાં સુસીમા રાણીનું વર્ણન કરીને ૨૫ માંથી ૨૮માં શ્લોક સુધીના ૪ શ્લોકોમાં વ્યવન તથા જન્મની ખીના જણાવી છે. તે પછીના ૬ (૨૯-૩૪) શ્લોકોમાં મેરૂ પર્વતની ઉપર અભિષેકના અંતે શકેન્દ્રે કરેલી પ્રભુની અલૌકિક સારગમિત સ્તુતિને વર્ણવતાં સ્નાત્રાભિષેકનું ખરૂં રહસ્ય પણ સમજાવ્યું છે. પછી ૭ (૩૫-૪૧) શ્લોકોમાં પદ્મપ્રભ એલું નામ પડવાનું કારણાદિની ખીના શરૂ કરીને ઠેક દીક્ષા લેતી વખતે ચોથું જ્ઞાન પ્રકટ થવા સુધીની ખીના વર્ણવી છે. પછી ૪ (૪૨-૪૫) શ્લોકોમાં છદ્મસ્થતાનું, ને સર્વશપ્થાનું વર્ણન કરી અંતે ૬ (૪૬-૫૧) શ્લોકોમાં ઇન્દ્રે કરેલી પ્રભુની સ્તુતિની ખીના જણાવી છે. પછી ૧૧૬ (૫૨-૧૬૭) શ્લોકોમાં દ્રવ્યાનુયોગાદિના અરા રહસ્ય-ભૂત-અપૂર્વ ઔષધદાયક નિયમાવલીને ૧૦૮ પ્રશ્નોત્તર રૂપે ગોઠવીને, પ્રસંગે ખાસ જરૂરી બીજી પણ ખીના ટૂંકામાં જણાવવા પૂર્વક વર્ણવી છે. તેમાં ૨૮ લખ્ધિઓ, ૧૪ શુભસ્થાનકો, દૃષ્ટાંત સાથે ઉપશમાદિ પાંચ લક્ષણો, આયુષ્યકર્મખંધાદિ, શ્રીસિદ્ધના લેહપ્રલેહાદિ, જિનકલ્પી સાધુનો આચાર, આયુષ્યાદિનો અખાધાકાલ, તેને સમજાવનારા ચાર ભાંગા, સમ્યગ્દર્શનાદિ મોક્ષમાર્ગ, મહાવિદેહમાં વિચરતા શ્રી સીમંધર સ્વામી આદિ વીશ વિહરમાણુ તીર્થંકરો. આ નવ મુખ્ય પદાર્થોનું વર્ણન વિસ્તારથી કર્યું છે. તે અપૂર્વ ઔષધદાયક છે.

પછી ૪૪(૧૬૮-૨૧૧) શ્લોકોમાં નરકગતિ આદિ ચારે ગતિમાં સંસારી જીવો વિવિધ પ્રકારે કેવા કેવા દુઃખો ભોગવે છે? તે ખીના વિસ્તારથી સમજાવવાના પ્રસંગે મોહાધીન જીવની પ્રવૃત્તિ, માનવ જન્મની પરમ હુલ્લેલતા વગેરે હકીકત પણ સ્પષ્ટ રીતે વર્ણવી છે. પછી ૨૧૨માં શ્લોકમાં દેશના શ્રવણનો લાલ જણાવી ૨૧૩માં શ્લોકમાં શ્રી પદ્મપ્રભ પ્રભુના ગણ અને ગણધરોની સંખ્યા દર્શાવી છે. પછી ચાર (૨૧૪-૨૧૭) શ્લોકોમાં મુખ્ય ગણધર શ્રી સુવત મહારાજે આપેલી દેશના વર્ણવીને ૨૧૮-૨૧૯માં શ્લોકમાં પ્રથમ સાધવીના નામ વગેરે હકીકત જણાવી છે. પછી ત્રણ (૨૨૦-૨૨૨) શ્લોકમાં પ્રભુ શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામીનો પરિવાર જણાવીને બે (૨૨૩-૨૨૪) શ્લોકમાં મોક્ષસ્થાનાદિની ખીના વર્ણવી છે. પછી ૨૨૫ માં શ્લોકમાં પ્રભુના કુમારાવસ્થાદિનો કાલ વર્ણવીને ૨૨૬માં શ્લોકમાં પ્રભુનો સર્વાયુષ્ય કાલ જણાવ્યો છે. પછી ૨૨૭માં શ્લોકમાં પ્રભુનું નિર્વાણ કલ્યાણક પૂર્ણ કરી ૨૨૮માં શ્લોકમાં શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામીના જીવનના વર્ણનની પૂર્ણતા જણાવી ૨૨૯માં શ્લોકમાં તીર્થંકર દેવના કલ્યાણકો આત્મદૃષ્ટિને સતે જ કરે છે, અહીં આત્મદૃષ્ટિનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે. પછી ત્રણ (૨૩૦-૨૩૨) શ્લોકમાં પ્રભુ શ્રી તીર્થંકર દેવના અલૌકિક-હિતકર-જીવનપ્રસંગો વર્ણવીને ૨૩૩-૨૩૪માં શ્લોકમાં હિતશિક્ષાદિનું વર્ણન કર્યું

છે. છેલ્લા ૪ (૨૩૫-૨૩૮) શ્લોકોમાં અંથ સમાપ્તિ કાંળ, અંથરચના સ્થળ, બૂલની ક્ષમા, વગેરે બીના જણાવી અંથ (છદો ભાગ) પૂર્ણ કર્યો છે.

આ રીતે આ છદો ભાગ પૂરો થયા પછી મેં બનાવેલા “શ્રી સ્તંભનપાર્શ્વબૃહત્કલ્પ” નામના પ્રાકૃત અંથનો અનુવાદ દાખલ કર્યો છે. તે ૧૬૩મા પાનાથી ૧૬૦મા પાના સુધીના ૨૭ પાનામાં પૂર્ણ થાય છે. તેમાં ૧ આ શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા કોણે ભરાવી? ૨ કયા કયા જીવોએ કેટલા કાલ સુધી આ પ્રતિમાની પૂર્ણ ઉલ્લાસથી પૂજા કરીને કેવા કેવા લાભ મેળવ્યા? ૩ બાલગ્રહચારી શ્રી નેમિનાથ ભગવંતે ક્ષાયિક સમ્યક્દષ્ટિ શ્રી કૃષ્ણ વાસુદેવને કહ્યું કે—મારા નિર્વાણ કાલથી ૮૩૭૫૦ વર્ષો વીત્યા બાદ શ્રી પાર્શ્વનાથ નામના ૨૩ મા તીર્થંકર થશે. અહીં જણાવેલા ૮૩૭૫૦ વર્ષો કઈ રીતે ઘટી શકે? ૪ નાગાર્જુન યોગી કોણ હતા? ૫-પાદલિપ્તસૂરિજી કોણ હતા? ૬ તેમનું જીવન. ૭ આચાર્ય શ્રી અભયદેવસૂરિ અને સ્તંભન પાર્શ્વનાથ-શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજે પ્રકટ પ્રભાવી-પુરુષાર્થ નીચ શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુના નીલમ મણિમય બિંબને કેના આદેશથી કયા સ્થલમાંથી કઈ રીતે પ્રકટ કર્યું? ૮ તે શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજે શ્રી સંઘની આગળ જણાવેલ આ પ્રતિમાનો ઇતિહાસ. ૯ આ બિંબના નહવણજલથી સૂરિજીનો કોઠ રોગ નાશ પામ્યો. ૧૦ જયતિહુઅણ સ્તોત્રની ઉત્પત્તિ કઈ રીતે કેવા પ્રસંગે થઈ. ૧૧ વિ. સં. ૧૩૬૮ માં ખંભાતમાં આ પ્રતિમાજી લાવ્યા, તે પછીના સમયથી માંડીને વિ. સં. ૧૯૮૪ ફાગણ સુદ ત્રીજે નવીન મંદિરમાં મારા પરમોપકારી શ્રી ગુરુમહારાજના હાથે શ્રી સંઘે પ્રતિષ્ઠા કરાવી ત્યાં સુધીની બીના. વચલા કાલમાં થયેલી પ્રતિમાનું અપહરણ, કરેલ પ્રયત્નના પરિણામે પ્રતિમાનો પત્તો કઈ રીતે લાગ્યો? આ બધા પ્રશ્નોના સ્પષ્ટ ખુલાસા આ શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વબૃહત્કલ્પમાં જણાવ્યા છે. તે ઉપરાંત પ્રાસંગિક અનેક વૃત્તાંતો પણ વર્ણવ્યા છે તે પછી શ્રી સ્તંભપ્રદીપ દાખલ કર્યો છે. તેમાં પાંચ ઢાળ છે. ૧ ખેલેલી ઢાળમાં પ્રભુનું બિંબ ઈંદ્રવિમાને કેટલો કાલ રહ્યું વગેરે બીના જણાવી છે. ૨ બીજી ઢાળમાં સાગરદત્ત શેઠને કઈ રીતે પ્રતિમા મળ્યા, તેના પ્રતાપે નાગાર્જુન યોગીએ સુવર્ણસિદ્ધિ મેળવી વગેરે બીના જણાવી છે. ૩-૪ ત્રીજી ચોથી ઢાળમાં પ્રભુ શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથના બિંબને પ્રકટ કરવાની બાબતમાં બે મતનું નિરૂપણ કર્યું છે. ૫ પાંચમી ઢાળમાં પ્રભુ શ્રી પાર્શ્વનાથનો પરિચય થયા પછી ભક્તજનના હર્ષોદ્ગાર (હર્ષમાં આવીને કરેલ સ્તુતિવચનો) વર્ણવ્યા છે.

મેં વિ. સં. ૧૯૭૬ આવણ સુદ અગીયારસે શ્રી સ્તંભતીર્થમાં આ શ્રી સ્તંભપ્રદીપની રચના કરી વગેરે બીના આ પાંચ ઢાળના મોટા સ્તવનમાં વર્ણવી છે. પછી મેં પ્રાકૃતમાં રચેલા અનુક્રમે (૧) મહાયમત્કારી પ્રભુશ્રી માણિક્યદેવ, (૨) શ્રી અયોધ્યાનગરી,

(૩) અક્ષયતૃતીયા. (૪) ચંપાપુરી મહિમા. (૫) મહાપ્રાચીન કૌશાંબી નગરી. આ પાંચ બૃહત્કલ્પોનો સંક્ષિપ્ત અનુવાદ દાખલ કર્યો છે.

તેમાં પહેલા મહાયમતકારી પ્રભુ શ્રી માણિક્યદેવ નામના બૃહત્કલ્પમાં—(૧) આ પ્રતિમાનું ‘માણિક્યદેવ’ નામ શાથી પ્રસિદ્ધ થયું? (૨) આ પ્રતિમાને વિદ્યાધરો પૂજતા હતા, તે પછી ઇંદ્રે કેટલા ટાઈમ સુધી આ પ્રતિમાની પૂજા કરી? (૩) નારદે મંદોદરીને આ પ્રતિમાનો મહિમા કહ્યો, તેથી તેણે કરેલો અભિશ્રદ્ધ, ઇંદ્રને આરાધી રાવણે પ્રતિમા મેળવી રાણી મંદોદરીને આપ્યા. તેણે કરેલી ભક્તિ, સીતાનું હરણ કરનાર રાવણને મંદોદરીએ કહેલ હિત વચનો, રાવણે ન માન્યું, માણિક્યદેવના અધિષ્ઠાયક સુરે મંદોદરીને કહેલ ભવિષ્યવાણી, લંકાનો નાશ, રાવણ નરકે ગયો, રાણીએ માણિક્યદેવની પ્રતિમાને લવણ સમુદ્રમાં પધરાવ્યા, કલ્યાણ નગરના શંકરરાજાએ સુસ્થિત દેવ પાસેથી કંઈરીતે પ્રતિમાજી મેળવ્યા? દેવે તેને કરેલી સૂચના, તે પ્રમાણે રાજાએ કયું, પણ રસ્તામાં તેને થયેલ વિચાર, તેના પ્રતાપે પાછું વાળીને જોવાથી દેવ વચન પ્રમાણે પ્રતિમાજી તેજ સ્થલે (કોલ્લપાક—કુલ્પાકનગરમાં) સ્થિર થયા, ત્યાં મંદિર બંધાવ્યું, સ્નાત્રના જલે ઉપદ્રવનો નાશ, ન્હવણજલ તથા માટીનો પ્રભાવ, સ્નાત્રનું જલ ચોપડવાથી સર્પના ઝેરનો નાશ, ઉપદેશ તરંગિણીના ૧૪૧ મા પાને માણિક્ય સ્વામીની જણાવેલી બીના, એમ અનેક ઐતિહાસિક વર્ણનો વિસ્તારથી વર્ણવ્યા છે.

૨ અતિપ્રાચીન કલ્યાણક ભૂમિ ‘શ્રી અયોધ્યાનગરી’ નામના બૃહત્કલ્પમાં—કલ્યાણક-ભૂમિનો પ્રભાવ, અયોધ્યાનગરીની પ્રાચીનતા, વિનીતા નામ શાથી કહેવાયું? તેના બીજા નામો, પાંચ તીર્થકરોની ને પ્રભુ શ્રી વીરના ગણધર અચલ બ્રાતાની જન્મ ભૂમિ પણ આ નગરી હતી, શ્રી દશરથ વગેરે રાજાઓ, કુલકરો આ નગરીમાં થઈ ગયા. અહીં સીતાના શીલના પ્રભાવે અગ્નિ પણ જલ રૂપ થયો. સતી સીતાએ જલના ઉપદ્રવથી નગરીને બચાવી, રામની પહેલા સીતાએ વૈરાગ્યથી સંયમને આરાધી બારમા દેવલોકે ઇંદ્રપાણું મેળવ્યું. અષ્ટા-પદ પર્વતની બીના, ભરતચંકીએ બંધાવેલ વિશાલ જિનમંદિર, સરયૂ આદિ પ્રાચીન પદાર્થો, સેરીસા મહાતીર્થની પ્રતિમાજીની ઉત્પત્તિ, ત્યાંના મંદિરનું વર્ણન વગેરે અનેક ઐતિહાસિક વૃત્તાંતો વર્ણવ્યા છે.

૩ અક્ષય તૃતીયા નામના બૃહત્કલ્પમાં અખાત્રીજનો મહિમા વર્ણવતાં શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના જીવન પ્રસંગો, શ્રેયાંસકુમારે પ્રભુશ્રી આદિનાથને કરાવેલ પારણું, અખાત્રીજ નામ પ્રસિદ્ધ થવાનું કારણ, તેનું બીજું નામ ઇંદ્રુતૃતીયા શાથી કહેવાય છે, શ્રેયાંસની ભાવના, તેનો પ્રભુ સાથે નવે ભવોનો પરિચય, દાનના પાંચ ભૂષણો તથા પાંચ દૂષણો, શ્રી આદિ દેવને લગભગ એક વર્ષ સુધી આહાર ન મળ્યો, તેનું શું કારણ? વગેરે બીના વિસ્તારથી વર્ણવી છે.

૪ શ્રી ચંપાપુરી મહિમા—આ નામના બૃહત્કલ્પમાં (૧) બારમા તીર્થકર શ્રી

વાસુપૂજ્ય સ્વામિના પાંચ કલ્યાણકો, (૨) શૌહિણી રાણીની મુક્તિ, (૩) કરકંડુ રાજાનો સંબંધ, (૪) મહાસતી સુભદ્રાનું શીલ માહાત્મ્ય, (૫) પ્રત્યેક બુદ્ધ કરકંડુની ઘટના, (જીવન) (૬) ચંદનખાળાએ પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવને દીધેલ દાન, (૭) પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવનું ચોમાસું, (૮) રાજા કૌશિકનો ચંપાપુરી સાથે સંબંધ (૯) દાનેશ્વરી કર્ણુ રાજાની રાજધાની પણ આજ નગરી, (૧૦) સુદર્શન શેઠના શીલનો ચમત્કાર, (૧) અહીં કામદેવ શ્રાવકનો જન્મ અને મનક મુનિની દીક્ષા થઈ હતી. તથા જીવંત સ્વામીની પ્રતિમાનો ભરાવનાર કુમારનંદી સોની પણ અહીં રહેતો હતો. આ બધી બીના ટૂંકામાં જણાવીને છેવટે અહીંના પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યમાં પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે કહેલા વચનો, પ્રભુ શ્રી મહાવીરના પાલિત શ્રાવકની પણ જન્મભૂમિ આ નગરી હતી, સુનંદ શ્રાવકે મુનિના દેહની નિંદા કરવાથી ભોગવેલા કર્મના કટુ વિપાકો વગેરે વૃત્તાંતો વિસ્તારથી વર્ણવ્યા છે.

૫ ‘મહાપ્રાચીન કોશાંબી નગરી’ નામના બૃહત્કલ્પમાં—સૂર્ય ચંદ્રની બીના, ચંદન-ખાલાને મૃગાવતી ખમાવતાં કેવલજ્ઞાન કઈ રીતે પામ્યા? ચંદનખાલાએ મૃગાવતીજીને આપેલ હિતશિક્ષા, અહીં થયેલા શતાનીક, ઉદયન રાજા, અહીંના જિનમંદિરોમાં રહેલી દિવ્ય પ્રતિમાઓ વગેરેના જણાવેલા વર્ણન ઉપરથી સાબિત થાય છે કે—તે ભવે મુક્તિ પદને પામનારા ઘણાં પુણ્યશાલી જીવોના જીવનની અલૌકિક ઘટના (વૃત્તાંતો) બનવાનું સ્થાન આ નગરી છે. આ શ્રી દેશનાચિંતામણિના છઠ્ઠા ભાગમાં વર્ણવેલા શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામીની જન્મભૂમિ પણ આજ કોશાંબી નગરી છે. મૃગાવતી ચંદનખાલાના ખામણાંનો અપૂર્વ બોધદાયક દૈત્ય પ્રસંગ આપણી આત્મદષ્ટિને સતે જ (વિકસ્વર) બનાવે છે. તેમજ એ કાલના જીવોની અપૂર્વ અધ્યાત્મ પરિણતિનો પરિચય કરાવે છે. ખામણાંનો પ્રસંગથી જરૂર સમજશે કે—મૃગાવતી સાધ્વીના ખામણામાં અને આપણા ખામણામાં બહુ જ તરતમતા છે. જ્યાં સુધી સર્વથા કલેશ (રાગદ્વેષાદિ દોષના સંસર્ગથી થયેલી આત્માની મલિનતા) ટળે નહિ ત્યાં સુધી કેવલજ્ઞાન થાય જ નહિ. તેમનો સરલ આત્મા કલેશ રહિત હતો. આપણો આત્મા તેવો નથી. હે જીવ! તેવી કલેશ રહિત નિર્મલ ભાવના પ્રકટાવીશ, તો જ તને કેવલજ્ઞાન થશે. આવા આદર્શ પ્રસંગો અનેક પ્રકારે પ્રમાદી જીવોને આત્મ-ભાવના પ્રકટ કરાવે છે. અતિમુક્ત મુનિના કેવલજ્ઞાનાદિ પ્રસંગો પણ આવાજ બોધને આપે છે. આવી અનેક ઐતિહાસિક બીના અનેક ગ્રંથોમાંથી ઉદ્ધરીને વર્ણવી છે.

છેવટે ‘શ્રી આયંબિલ વર્ધમાન તપઃપ્રકાશ’ નામનો ગ્રંથ દાખલ કરેલ છે. આ ગ્રંથમાં વર્ણવેલ શ્રી વર્ધમાન આયંબિલ તપની આરાધના જેમ રસાયણ આરોગ્યને પમાડે, તેમ ભાવારોગ્યને પમાડનાર હોવાથી આતું બીજું ચથાર્થ નામ “ભાવારોગ્ય રસાયણ” જણાવ્યું છે. અહીં ગુરૂશિષ્યના સંવાદરૂપે શરૂઆતમાં તપશ્ચર્યાને અંગે તપના સ્વરૂપ, ભેદ, દષ્ટાંતાદિ ઠરેક તપમાં કરવાનો સામાન્ય વિધિ વગેરે દર્શાવી આયંબિલ વર્ધમાન તપનું સ્વરૂપ

પ્રભાવ, અને વિધિ તેની આરાધના કરનારા પ્રાચીન અર્વાચીન જીવોના દષ્ટાંતો, ટૂંકામાં, ને સહેજ વિસ્તારથી શ્રી ચંદ્રકેવલીનું જીવનચરિત્ર, જાતિસ્મરણ જ્ઞાનવાળા પ્રાચીન અર્વાચીન જીવોના જીવનની ટૂંક જીના, આયંબિલનું સ્વરૂપ ને પ્રભાવ, પૂર્વભવના શુભ સંસ્કારનો પ્રભાવ, તેમાં ખેડેલાંના તથા હાલના દષ્ટાંતો વગેરે જીના સરસ પદ્ધતિએ જણાવી છે.

એ પ્રમાણે આ છઠ્ઠા ભાગનો ટૂંક પરિચય કરાવવા સાથે શ્રી સ્તંભન ચાર્મખૂલકલ્પાદિનો પણ પરિચય ટૂંકમાં જણાવી દીધો. વિશેષ જાણવાની ઇચ્છાવાળા લગ્ય જીવોએ અનુક્રમણિકા જોવી જોઈએ. પરમોપકારી શ્રી ગુરૂમહારાજના પસાયથી મેં રચેલા પ્રાકૃત ભાષામય શ્રી પ્રવચન કિરણાવલી, કદંબગિરિ ખૂલકલ્પ વગેરે, અને સંસ્કૃત ભાષામય તત્વામૃતભાવના, શ્રી સુસઠચરિત્ર, શ્રી વિપાકશ્રુતાદિ યાંચ અંગો વગેરેની પ્રાકૃતાંશની વિશેષતાવાળી વૃત્તિઓ વગેરે ગ્રંથોની રચનાની માફક, આ પ્રાકૃત છઠ્ઠા ભાગની સંસ્કૃત ટીકા પણ રચી છે. તે નહિ પ્રસિદ્ધ કરતાં આ પદ્ધતિએ છઠ્ઠા ભાગને છપાવવાનું કારણ એ પણ છે કે—ચાલુ પ્રસિદ્ધ ગુજરાતી ભાષામાં બાલ જીવો પણ સમજી શકે. આ પ્રસંગે મારે સ્પષ્ટ જણાવવું જોઈએ કે આર્થિક સહાયકાદિ લગ્ય જીવોની અનુકૂળતા જાળવવા ખાતર ઘણાંયે સ્થલોમાં મેં વિવક્ષિત પદાર્થોનું વર્ણન બહુ જ ટૂંકમાં કર્યું છે. ભાવના છે કે—અવસરે તેવા પ્રસંગોને વિસ્તારીને યથાર્થ સંપૂર્ણ સ્વરૂપે ગોઠવીને સ્વપર લાભદાયક બનાવવા.

હાલની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે આ છઠ્ઠા ભાગને છપાવવાનું કામ બહુ જ મુશ્કેલી ભરેલું જરૂર જણાય જ, તે છતાં દેવ ગુરૂ ભક્તિકારક—સુશ્રાવક—શેરહલાલ સારાભાઈ જેસંગભાઈ તથા મંતુભાઈ જેસંગભાઈની અપૂર્વ જ્ઞાનભક્તિ સહિત ઉદારતાથી શેઠ ઇશ્વરદાસ મૂલચંદની દેખરેખમાં છપાયો છે.

છેવટે નમ્ર નિવેદન એજ કરું છું કે—“લગ્ય જીવો આ છઠ્ઠા ભાગના પઠન પાઠન નિદિધ્યાસન (અર્થચિંતવનાદિ) કરીને, શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામિની દેશના વગેરે પદ્ધતિના યથાર્થ તત્ત્વને સમજીને સન્માર્ગમાં આવે, અને તેની પરમ ઉલ્લાસથી સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને મુક્તિપદને પામે.” એમ હાદિક નિવેદન કરીને હવે હું આ પ્રસ્તાવનાને સંક્ષેપી લઉં છું. તથા હવે જીવોને જ્ઞાનવરણીયાદિ કર્મોદ્યના પ્રતાપે અનાભોગાદિ કારણોમાંના કોઈપણ કારણથી ભૂલ થવાનો સંભવ છે. તેથી આ સ્વોપસ સ્પષ્ટાર્થ સહિત છઠ્ઠા ભાગની રચના, સુદ્રણ, સંશોધન વગેરેમાં ગુણગ્રાહી મધ્યસ્થ બુદ્ધિશાલી વાચક વર્ગાદિને જે કંઈ યોગ્ય ભૂલ જણાય, તેને મહાશયો સુધારીને વાંચશે ને કૃપા કરીને જણાવશે તો બીજી આવૃત્તિમાં સુધારો પણ થઈ શકશે.

નિવેદક : —

પરમોપકારી સુગૃહીત નામધેય
આચાર્ય શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વર
ચરણકિંકર—વિનેયાશુ—વિજયપદ્મસૂરિ

અનુક્રમણિકા

ગાથાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧	મંગલાચરણ અને અભિધેય	૧-૨
૨	પદ્મપ્રભ પ્રભુના પૂર્વના ત્રીજા ભવનું સ્વરૂપ	૨
૩-૪	અપરાજિત રાજનું (પદ્મપ્રભ પ્રભુના પૂર્વના ત્રીજા ભવનું નામ) વિશેષ સ્વરૂપ	૨-૩
૫-૭	અપરાજિત રાજાની સંસાર સંખંધી વિચારણા	૩-૫
૮	અપરાજિત રાજા ચારિત્ર ગ્રંથણ કરે છે	૫
૯-૧૨	શુદ્ધ મહારાજે અપરાજિત રાજને આપેલો ઉપદેશ	૫-૭
૧૩	અપરાજિત રાજર્ષિએ કરેલી ચારિત્રની આરાધના	૮
૧૪-૧૫	અપરાજિત રાજર્ષિની પોતાના આત્માને શિખામણ	૮-૯
૧૬-૧૮	અપરાજિત રાજર્ષિની અન્ત્ય આરાધના	૯-૧૦
૧૯-૨૦	અપરાજિત રાજર્ષિ નવમા ઐવેયકમાંથી અવધાને કૌશામ્બી નગ- રીમાં ઉત્પન્ન થયા વગેરે બીના જણાવે છે	૧૧
૨૧-૨૨	ધર રાજ (પદ્મપ્રભ પ્રભુના પિતા) નું સ્વરૂપ	૧૧-૧૨
૨૩-૨૪	સુસીમા રાણી (પદ્મપ્રભ પ્રભુની માતા)નું સ્વરૂપ	૧૨-૧૩
૨૫	અપરાજિત રાજર્ષિનો જીવ સુસીમા રાણીની કુક્ષિમાં ઉપજે છે	૧૩-૧૪
૨૬-૨૮	સુસીમા રાણીનો દોહદ તથા પ્રભુના જન્મનું સ્વરૂપ વગેરે જણાવે છે	૧૪-૧૫
૨૯-૩૪	ઈન્દ્ર મહારાજે કરેલી પ્રભુની સ્તુતિ	૧૫-૧૭
૩૫	પદ્મપ્રભ નામ શાસ્ત્રી પાઠ્યું તે જણાવે છે	૧૮
૩૬	પ્રભુના વંશ તથા ગોત્રાદિનું વર્ણન	૧૮
૩૭	પ્રભુના શરીરનું પ્રમાણ	૧૯
૩૮	પ્રભુનું પાશ્વિગ્રંથણ તથા રાજ્યાભિષેક	૧૯-૨૦
૩૯	પ્રભુના રાજ્યકાલ વગેરે જણાવે છે	૨૦
૪૦	પ્રભુનું વાર્ષિક દાન	૨૦
૪૧	દીક્ષા વખતે પ્રભુને થયેલું મનઃપર્યવ જ્ઞાન	૨૧
૪૨	પ્રભુનું પારણું તથા પાંચ દીવ્યનું પ્રગટવું	૨૧
૪૩-૪૪	પ્રભુની છદ્મસ્થાવસ્થા અને કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્તિ જણાવે છે	૨૧-૨૨
૪૫	પ્રભુનું પ્રથમ સમવસરણ	૨૨-૨૩
૪૬-૫૧	સમવસરણમાં ઈન્દ્ર મહારાજે કરેલી પ્રભુની સ્તુતિ	૨૩-૨૬
૫૨	શ્રી પદ્મપ્રભ પ્રભુની દેશના કેવી છે તેનું સ્વરૂપ	૨૬
	પ્રભુના ઉપદેશ રૂપે ૧૦૮ પ્રશ્નોત્તર રૂપ નિયમાવલિ	
૫૩	અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ કેટલા ભવ કરીને મોક્ષે જાય ? (૧) સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનવાસી કેટલા ભવ કરીને મોક્ષે જાય ? (૨)	૨૬-૨૭

ગાથાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૫૪-૫૫	અનુત્તર વિમાનવાસી દેવપણું શાથી ઉત્પન્ન થાય ? (૩) ઇન્દ્રો તથા દેવો સમકિતી હોય કે મિથ્યાત્વી ? (૪)	૨૭-૨૮
૫૬	દેવીઓની ઉત્પત્તિ કેટલા દેવલોક સુધી થાય ? (૫) દેવોનું તથા ઇન્દ્રોનું આયુષ્ય સરખું હોય કે ઓછું વધુ ? (૬)	૨૮-૨૯
૫૭-૫૮	યુગલિયા મરીને દેવ થાય તેમજ દેવતા અને નારકી મરીને દેવતા તથા નારકી કેમ ન થાય ? (૭-૮)	૨૯-૩૧
૫૯	વહેલામાં વહેલું આયુષ્ય ક્યારે બંધાય ? (૯) અભવ્ય જીવોને કેટલા ગુણસ્થાનક હોય ? (૧૦)	૩૧-૩૨
૬૦	અભવ્ય જીવો ચારિત્રના પ્રભાવથી કેટલા દેવલોક સુધી જઈ શકે તે જણાવે છે	૩૨
૬૧	બધા ભવ્ય મોક્ષ પામે કે કેમ ? (૧૧)	૩૩
૬૨	ભવ્યત્વ અને સિદ્ધિની વ્યાપ્તિ જણાવે છે	૩૩
૬૩	સમ્યક્ત્વ અને શ્રદ્ધાની વ્યાપ્તિ જણાવે છે	૩૪
૬૪	મિશ્રદષ્ટિ કોને કહેવાય ? (૧૨) બાહર અગ્નિકાય જીવો કયાં અને ક્યારે ઉપજે ? (૧૩) મનઃપર્યવજ્ઞાન કોને ઉપજે ? (૧૪) ક્ષપક-શ્રેણિ કેટલી વાર માંડી શકાય ? (૧૫)	૩૪-૩૫
૬૫	દેવ તથા વિદ્યાધર કોનું હરણ કરી શકતા નથી ? (૧૬)	૩૫-૩૬
૬૬	ભવ્ય અભવ્યની ખાત્રી કેવી રીતે થાય ? (૧૭) પરમાવધિ જ્ઞાન થયા પછી કેવલજ્ઞાન ક્યારે થાય ? (૧૮) સાસ્વાદની લાગિશ અપર્યાપ્તપણે કેમ ઉપજતા નથી ? (૧૯)	૩૬-૩૭
૬૭	કયું કયું સમકિત જીવને કેટલી વાર પ્રાપ્ત થાય ? (૨૦) ઉપશમશ્રેણિમાં વર્તેલો જીવ શાથી પડે છે ? (૨૧)	૩૭-૩૮
૬૮	વીતરાગ દશાને પામેલા જીવો પણ પડે છે તે જણાવે છે	૩૮
૬૯	સાસ્વાદન સમકિતી મિથ્યાત્વેજ શાથી જાય ? (૨૨) જીવ કયા ગુણ-સ્થાનકો તજીને પરભવમાં જાય ? (૨૩) જીવ ક્યારે અનાહારક હોય ? (૨૪)	૩૯-૪૦
૭૦	કયા કયા ગુણસ્થાનકમાં વર્તેલા જીવોનું મરણ ન થાય ? (૨૫) કેટલા જ્ઞાનવાળા જીવો સમકિતીજ હોય ?	૪૦
૭૧-૭૫	કયા કયા ભાવો ભવ્યજ પામે અને અભવ્ય ન પામે ? (૨૬) સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનકે કેટલી લેશ્યા હોય ? (૨૮)	૪૧-૪૪
૭૬	વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાન કેટલી વાર ઉપજે ? (૨૯) ભવ્ય પુરુષ અને ભવ્ય સ્ત્રીને સરખા યોગ કે ઓછા વત્તા ?	૪૫

ગાથાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૭૭-૭૮	આહારક લખિષ કોને હોય અને ક્યારે કરે ? (૩૦)	૪૫-૪૬
૭૯-૮૧	૨૮ લખિષોનું સ્વરૂપ જણાવે છે	૪૬-૪૮
૮૨	દશલખિષો સ્ત્રીઓને ન હોય તે જણાવે છે. ચારે ગતિમાં ચારે આયુષ્ય બાંધાય કે નહિ ? (૩૧)	૪૮-૪૯
૮૩	ચૌદ ગુણસ્થાનકો કયા કયા ? (૩૨) ચૌદ ગુણસ્થાનકોનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ જણાવે છે.	૪૯-૫૪
૮૪	દેવો આહાર કરે કે નહિ ? કેવી રીતે ? અને ક્યારે ? (૩૩)	૫૪
૮૫	દેવોના શ્વાસોશ્વાસનું પ્રમાણ કેટલું ? (૩૪)	૫૪-૫૫
૮૬	દેવોનું જીવન કેવી રીતે પસાર થાય છે ? (૩૫)	૫૫
૮૭	છન્નસ્થને અને કેવલીને કેટલી સમુદ્ધાત હોય ?	૫૬-૫૭
૮૮	જ્ઞાનાદિ ગુણોનો આધાર શરીર કહેવાય કે નહિ ? (૩૬)	૫૭
૮૯-૯૧	બાંધેલું કર્મ અવશ્ય ભોગવવું પડે તે કેવી રીતે ? (૩૭)	૫૭-૫૯
૯૨	બાંધકાલ અને ઉદયકાલમાં જીવને સ્વાધીન કાલ કયો ? (૩૮)	૬૦
૯૩	પ્રથમ કર્મબાંધ થાય કે કર્મસત્તા ? (૩૯) અવ્યવહાર રાશિ કોને કહેવાય ? (૪૦)	૬૦-૬૧
૯૪	અવ્યવહાર રાશિ કોને કહેવાય ? (૪૧)	૬૧
૯૫	જીવ અવ્યવહાર રાશિમાંથી નીકળીને અવ્યવહાર રાશિમાં ભય કે નહિ ? (૪૨)	૬૨
૯૬-૯૮	જીવ અવ્યવહાર રાશિમાંથી વ્યવહાર રાશિમાં ક્યારે આવે ? (૪૩) શુકલપાક્ષિક અને કૃષ્ણપાક્ષિક કોને કહેવાય ? (૪૪-૪૫)	૬૨-૬૪
૯૯	આખા લવચકમાં એક જીવ કેટલી વાર ઉપશમશ્રેણિ કરે ? (૪૬) તથા આહારક શરીર કેટલી વાર કરે ? (૪૭)	૬૪-૬૫
૧૦૦	જીવ ઉપશમશ્રેણિમાં કેટલો વખત રહે તે જણાવે છે ?	૬૫
૧૦૧-૧૦૪	આહારક શરીરનું વિશેષ સ્વરૂપ જણાવે છે	૬૫-૬૭
૧૦૫	છન્નસ્થ આચાર્ય કેવલજ્ઞાની સાધ્વીને વંદન કરે કે નહિ ? (૪૭)	૬૮
૧૦૬	સ્વાનાર્દિ નિદ્રાના ઉદયવાળાને ઉત્કૃષ્ઠી કેટલું બળ હોય ? (૪૮)	૬૮
૧૦૭	સર્વાર્થસિદ્ધ સિવાયના બીજા ચાર અનુત્તરવાસી દેવ ક્યારે મોક્ષે ભય ? (૪૯)	૬૯
૧૦૮	જ્ઞાનાવરણીય કર્મનો તીવ્ર ઉદય પછી કયા જ્ઞાનને આવરી શકતો નથી ? (૫૦)	૬૯
૧૦૯	સમ્યક્ત્વને ઝોળાખવાના સાધનો કયા કયા (૫૧) એકલું અવધિજ્ઞાન કે મનઃપર્યવજ્ઞાન હોય કે નહિ ? (૫૨) ગૃહસ્થ વેશમાં મનઃપર્યવજ્ઞાન ઉપજે કે નહિ ? (૫૩-૫૫) સમકિતના શમ નામના લક્ષણ ઉપર કુરંગકુ મુનિની કથા, સંવેગ નામના બીજા લક્ષણનું સ્વરૂપ, આ વિષયમાં નિર્મથ મુનિનું દષ્ટાંત, ત્રીજા નવેદ	

- નામના લક્ષણનું સ્વરૂપ અને હરિવાહન રાજાનું દર્શાવેલું, અનુકંપા નામના ચોથા લક્ષણનું સ્વરૂપ અને ચંડકૌશિકનું દર્શાવેલું, ખીજું ચોર અને રાણીનું દર્શાવેલું, આસ્તિક્યતા નામના પાંચમા લક્ષણનું સ્વરૂપ અને પદ્મશેખર રાજાનું દર્શાવેલું ૭૦-૮૭
- ૧૧૦ એક ભવમાં એક જીવને કેટલા આયુષ્યનો બંધ ઉદય અને સત્તા હોય ? (૫૬) ૮૭-૮૮
- ૧૧૧ કયા દેવોને કઈ લેશ્યા હોય ? (૫૭) ૮૮
- ૧૧૨ દેવો એકેન્દ્રિયમાં શા કારણથી ઉપજે છે ? (૫૮) ૮૮-૮૯
- ૧૧૩-૧૧૪ કર્મનો બંધ થવામાં તથા કર્મનો નાશ થવામાં કોની મુખ્યતા છે ? (૫૯) ૮૯
- માણસ ખીજાનું ખૂરું કરી શકે કે નહિ ? (૬૦) ૯૦
- ૧૧૫ સાચું સુખ કયું કહેવાય ? (૬૧) ૯૦-૯૧
- ૧૧૬ સ્વસ્થતાનું સ્વરૂપ જણાવે છે. મોક્ષના જીવોનાં સુખનું વર્ણન કરી શકાય તેમ નથી તે હકીકત ભિલ્લના દર્શાવેલ વડે સમજાવે છે. ત્યાર પછી સિદ્ધના જીવોના મોદોનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ જણાવે છે. ૯૧-૧૦૦
- ૧૧૭ આત્માને સાચી સ્વસ્થતા કયારે હોય તે જણાવે છે. ૧૦૦
- ૧૧૮ હરેક દેવોને વ્યવનને સૂચવનારાં ચિહ્નો હોય કે નહિ ? (૬૨) ૧૦૧
- ૧૧૯ એકાવતારી દેવો અને ઇતર દેવો કયા સ્વર્ગમાં હોય ? ૧૦૧
- ૧૨૦ દેવતાના વ્યવન કાલનાં ૧૨ ચિહ્નો જણાવે છે. ૧૦૧-૧૦૨
- ૧૨૧ એકાવતારી દેવોની વ્યવન વખતની સ્થિતિ કેવી હોય તે જણાવે છે. ૧૦૨
- ૧૨૨-૧૨૩ ચારે ગતિના જીવોને કયા કયા શરીર અવશ્ય હોય છે ? (૬૩) ૧૦૨-૧૦૩
- ૧૨૪ લોકાંતિક દેવો પ્રભુને દીક્ષા લેવાની વિનંતિ શા માટે કરે છે ? (૬૪) ૧૦૩-૧૦૪
- ૧૨૫ તીર્થ કર સગવંતના સમવસરણમાં કેવલીઓ શા માટે જાય છે ? (૬૫) ૧૦૪
- ૧૨૬ બધા ચૌદ પૂર્વીઓ, આહારક શરીર બનાવે કે નહિ ? (૬૬) ૧૦૫
- ૧૨૭ વાઉકાયમાં વૈકિય લખિધ કેને હોય ? (૬૭) ૧૦૫
- ૧૨૮-૧૨૯ જિનનામ કર્મનો નિકાચિત બંધ કયારે થાય ? (૬૮) સાસ્વાદન સમકિતનું સ્વરૂપ શું ? (૬૯) ૧૦૫-૧૦૬
- ૧૩૦ અપૌદ્ગલિક પદાર્થો કયા કયા ? (૭૦) ૧૦૬
- ૧૩૧-૧૩૨ ગૃહસ્થપણમાં કેવલજ્ઞાન પામે તો કોણ મુનિવેષ ધારણ કરે અને કોણ ન ધારણ કરે ? (૭૧) ૧૦૭-૧૦૮
- ૧૩૩ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રમાં મુખ્યતા કોની અને શા કારણથી ? (૭૨) ૧૦૮-૧૦૯

ગાથાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧૩૪	સમકિત હોય ત્યાં શ્રદ્ધાની ભજના શાથી ? (૭૩) શરીરની માફક આત્મા નાનો કે મોટો કહેવાય કે નહિ ? (૭૪)	૧૦૬-૧૧૦
૧૩૫	જિનકલ્પ અને ભિક્ષુ પ્રતિમા અંગીકાર કરવા માટે કયા કયા ગુણો જોઈએ ? (૭૫)	૧૧૦
૧૩૬	મૌનધારી જિનકલ્પકોનો વ્યવહાર કેવો હોય ? (૭૬) કયા જીવો કોની પાસે જિનકલ્પ સ્વીકારે ? (૭૭)	૧૧૦-૧૧૧
૧૩૭	તીર્થંકર ભગવાનના આહાર તથા નીહાર કોણુ ન દેખે ? (૭૮) સમિતિ અને ગુપ્તિમાં શો તફાવત ? (૭૯)	૧૧૧
૧૩૮	વચનગુપ્તિ અને ભાષા સમિતિમાં શો તફાવત ? (૮૦)	૧૧૧-૧૧૨
૧૩૯	સમિતિ તથા ગુપ્તિની સાધનાનું ફળ	૧૧૨-૧૧૩
૧૪૦-૧૪૧	ખરા શૂરવીર કોણુ કહેવાય ? (૮૧) જિનકલ્પી મુનિરાજો કયા કયા આરામાં હોય ? (૮૨)	૧૧૩
૧૪૨	વધારેમાં વધારે કેટલા જિનકલ્પીઓ લેગા થાય ? (૮૩)	૧૧૪
૧૪૩-૧૪૫	ચારિત્રની વિરાધના કરનારા દેવલોકમાં કયાં સુધી ઉપજે ? (૮૪) દેવલોકમાં દેવાદિને દ્રવ્યપૂજા કયાં સુધી હોય ? (૮૫) ઇન્દ્રાદિની વ્યવસ્થા કયાં સુધી હોય ? (૮૬)	૧૧૪-૧૧૫
૧૪૬	પરમાધામી દેવો કયા પ્રકારના દેવમાં ગણેલા છે ? (૮૭) કયા દેવલોકમાં સંખ્યાતા જીવો ઉપજે અને વ્યવે ? (૮૮)	૧૧૫-૧૧૬
૧૪૭	ઈન્દ્રિયોનો સંયમ શા માટે કરવો જોઈએ ? (૮૯) ઉપદેશ સાંભળનારને અસર ન થાય તો ઉપદેશ આપનારને ફાયદો કઈ રીતે ? (૯૦)	૧૧૬-૧૧૭
૧૪૮	અબાધા કાલનું સ્વરૂપ શું ? (૯૧)	૧૧૭
૧૪૯-૧૫૦	અબાધા કાલના કેટલા પ્રકાર હોય ? તથા જઘન્ય અબાધા કોને હોય ? (૯૨)	૧૧૭-૧૧૮
૧૫૧-૧૫૩	આડે કર્મોની ઉત્ક્રાંત અબાધાનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ જણાવે છે.	૧૧૮-૧૨૧
૧૫૪-૧૫૫	મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં કયું સમકિત અનંતર કારણુ છે ? (૯૩) ભાવ દર્શન કયા કયા અને શાથી ? (૯૪)	૧૨૧-૧૨૨
૧૫૬	ક્ષાયિક સમકિત કયાં સુધી રહે ? (૯૫) કયા દેવોની સ્થિતિ કલ્પાતીત હોય છે ? (૯૬)	૧૨૩
૧૫૭	કયા દેવો ઉત્તર વૈકિય શરીર કરે ? (૯૭) રત્નપ્રભાદિ નારકી ઓનું ઉત્ક્રાંત આયુષ્ય કેટલું ? (૯૮)	૧૨૩-૧૨૪
૧૫૮	સાતે નારકીઓનું જઘન્ય આયુષ્ય કેટલું ? (૯૯)	૧૨૪-૧૨૫
૧૫૯	કુલ કેટલા મહાવિદેહ ક્ષેત્રો છે અને કયાં કયાં આવેલાં છે ? (૧૦૦) હાલમાં કેટલા તીર્થંકરો વિચરે છે અને કયાં કયાં ? (૧૦૧)	૧૨૫

ગાથાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૧૬૦	જ'બૂદ્ધીપના મહાવિદેહમાં કયા વિજયમાં કયા નામના તીર્થ'કર વિચરે છે ? (૧૦૨)	૧૨૫-૧૨૬
૧૬૧-૧૬૨	ધાતકીખંડમાં વિચરતાં તીર્થ'કરોનાં કયાં નામ છે ? (૧૦૩)	૧૨૬
૧૬૩-૧૬૪	પુષ્કરાર્ધ ક્ષેત્રમાં વિચરતાં તીર્થ'કરોનાં કયાં નામ છે ? (૧૦૪) ૨૦ વિહરમાન જિનેશ્વરોમાં કઈ કઈ બાબતમાં સરખાપણું હોય ? (૧૦૫-૧૦૬)	૧૨૬-૧૨૭
૧૬૫	૨૦ વિહરમાન જિનેશ્વરોમાં કઈ કઈ બાબતમાં તફાવત હોય ? (૧૦૭)	૧૨૭
૧૬૬	શ્રી સીમંધર સ્વામીના કયા કલ્યાણકો કયારે થયા અને થશે ? (૧૦૮)	૧૨૮
૧૬૭	નિયમાવલિ જણાવવાનું કારણ કહે છે.	૧૨૮
૧૬૮	આ સંસારરૂપી થીએટરને વિષે જીવ રૂપી નટ કેવા કેવા વેષ ભજવે છે તે જણાવે છે.	૧૨૯-૧૨૯
૧૬૯	ચૌદ રાજલોકમાં જીવે સ્પર્શના ન કરી હોય તેવી જગ્યા નથી.	૧૨૯
૧૭૦	આરે ગતિમાં ભમતા જીવો અનેક પ્રકારની વેદના ભોગવે છે.	૧૨૯
૧૭૧-૧૭૫	નરક ગતિની વેદનાઓ પાંચ ગાથામાં જણાવે છે	૧૩૦-૧૩૧
૧૭૬	કયા જીવો નરકે જાય અને કયા ન જાય તે જણાવે છે.	૧૩૨
૧૭૭-૧૭૮	પૃથ્વીકાયનાં દુઃખો જણાવે છે.	૧૩૨-૧૩૩
૧૭૯	અપકાય જીવોનાં દુઃખો જણાવે છે.	૧૩૩-૧૩૪
૧૮૦-૧૮૧	અગ્નિકાય તથા વાઉકાયનાં દુઃખો જણાવે છે.	૧૩૪
૧૮૨	વનસ્પતિકાય જીવોનાં દુઃખોનું વર્ણન.	૧૩૫
૧૮૩-૧૮૫	વિકલેન્દ્રિય જીવોનાં દુઃખો જણાવે છે.	૧૩૫-૧૩૬
૧૮૬-૧૮૮	પંચેન્દ્રિય તિર્થ'ચનાં દુઃખોનું વર્ણન.	૧૩૬-૧૩૮
૧૮૯-૧૯૦	મનુષ્ય ગતિમાં આર્ય અને અનાર્યનો ભેદ જણાવે છે.	૧૩૮
૧૯૧	મનુષ્ય ગતિમાં ગર્ભાવાસનાં દુઃખનું વર્ણન.	૧૩૮-૧૩૯
૧૯૨-૧૯૩	મનુષ્યને જન્મ વખતનું તથા ત્રણ અવસ્થાનું દુઃખ જણાવે છે.	૧૩૯-૧૪૦
૧૯૪	મનુષ્યની ત્રણે અવસ્થાઓ પરાધીનતામાં પસાર થાય છે.	૧૪૦
૧૯૫	મનુષ્ય હિંસાદિ કરીને સંસારવૃદ્ધિ કરે છે.	૧૪૧
૧૯૬	મનુષ્ય ભવ પામીને પાપાચરણ કરનાર મૂર્ખ સમાન છે તે જણાવે છે.	૧૪૧-૧૪૨
૧૯૭	મનુષ્ય ભવની દુર્લભતા દષ્ટાંત પૂર્વક સમજાવે છે.	૧૪૨
૧૯૮	ચિંતામણિ રત્ન કરતાં મનુષ્ય ભવની અધિકતા જણાવે છે.	૧૪૨-૧૪૩
૧૯૯	દેવતાઓ પણ મનુષ્ય ભવની ચાહના કરે છે.	૧૪૩
૨૦૦	દેવગતિમાં દુઃખો શાથી હોય છે તે જણાવે છે.	૧૪૨-૧૪૪
૨૦૧-૨૦૨	દેવો ઈર્ષ્યા રૂપી અગ્નિથી દુઃખી થાય છે તે જણાવે છે.	૧૪૪

ગાથાંક	વિષય	પૃષ્ઠાંક
૨૦૩-૨૦૫	દેવો અવત સમયને જાણીને હુઃખી થાય છે તે સમજાવે છે.	૧૪૫-૧૪૬
૨૦૬-૨૦૮	અવતનાં ચિહ્નો જોઈને દેવો કેવો વિલાપ કરે છે તે કહે છે.	૧૪૬
૨૦૬	દેવલવનું લાંબું આયુષ્ય પણ આખરે તો પૂરું થાય છે તે કહે છે.	૧૪૭
૨૧૦	જન્મેલાને મરણ અવશ્ય હોય પરંતુ મરેલાને અવશ્ય જન્મ હોતો નથી.	૧૪૭-૧૪૮
૨૧૧	શ્રી પદ્મપ્રભ પ્રભુની દેશનાની પૂર્ણાહૂતિ.	૧૪૮
૨૧૨	પ્રભુની તીર્થ સ્થાપના.	૧૪૮-૧૪૯
૨૧૩	પ્રભુના ગણ તથા ગણધરોની સંખ્યા જણાવે છે.	૧૪૯
૨૧૪-૨૧૭	પ્રભુના પ્રથમ ગણધર શ્રી સુવત ગણધરનો ઉપદેશ.	૧૪૯-૧૫૧
૨૧૮	પ્રભુના પ્રથમ સાધ્વી તથા યક્ષનાં નામ જણાવે છે.	૧૫૧
૨૧૯	પ્રભુની શાસનદેવીનું સ્વરૂપ.	૧૫૧-૧૫૨
૨૨૦-૨૨૨	પ્રભુના સાધ્વી આદિના પરિવારનું વર્ણન.	૧૫૨-૧૫૩
૨૨૩-૨૨૪	પ્રભુનું મોક્ષ સ્થાન તથા ક્યારે મોક્ષે ગયા તે જણાવે છે.	૧૫૩-૧૫૪
૨૨૫	પ્રભુની કઈ કઈ અવસ્થાનો કેટલો કાળ તે કહે છે.	૧૫૪-૧૫૫
૨૨૬	પ્રભુના આયુષ્યનો કાળ તથા આંતરાહિનું સ્વરૂપ.	૧૫૫
૨૨૭	ઈન્દ્રાદિક દેવો પ્રભુની અનંત વિધિ કરે છે.	૧૫૫
૨૨૮	પ્રભુના ચરિત્ર તથા દેશનાના લાભ સમજાવે છે.	૧૫૬
૨૨૯	પ્રભુના જીવન જાણવાથી આત્મદંષ્ટ ખીલે છે તે કહે છે.	૧૫૬-૧૫૭
૨૩૦	કઈ ભાવનાથી તીર્થ કર પદવી પ્રાપ્ત થાય તે જણાવે છે.	૧૫૮-૧૫૯
૨૩૧-૨૩૨	છેલ્લા ભવમાં તીર્થ કરેલું વર્તન કેવું હોય તે સમજાવે છે.	૧૫૯-૧૬૦
૨૩૩	અંધકાર મહારાજની શીખામણ.	૧૬૦
૨૩૪	અંધકારના વાચકને આશીર્વાદ.	૧૬૦
૨૩૫	અંધનો સમાપ્તિકાળ જણાવે છે. સાથે કોની વિનતિથી આ અંધની રચના કરી તે કહે છે.	૧૬૧
૨૩૬	અંધકાર મહારાજ અંધ રચનામાં ભુલચૂકની ક્ષમા માગે છે.	૧૬૧
૨૩૭	અંધ રચનાના પુણ્યકળની ચાહના જણાવે છે.	૧૬૧-૧૬૨
૨૩૮	અંધકાર મહારાજ હવે પછીના ભાગે રચવાની ભાવના જણાવે છે.	૧૬૨
	શ્રી સ્તંભનપાર્શ્વ પૃહ્લકલ્પ.	૧૬૩-૧૬૦
	શ્રી સ્તંભ પ્રદીપ.	૧૬૧-૧૬૭
	મહાઅમતકારી પ્રભુ શ્રી માણિક્ય દેવ.	૧૬૮-૨૦૧
	શ્રી અયોધ્યા નગરી.	૨૦૨-૨૦૫
	અક્ષય તૃતીયા.	૨૦૬-૨૧૦
	ચંપાપુરી મહિમા.	૨૧૧-૨૧૫
	મહાપ્રાચીન કૌશાંબી નગરી.	૨૧૬-૨૧૭
	શ્રી વર્ધમાન તપઃપ્રકાશ. શ્રી ચંદ્ર કેવલી વગેરેના ચરિત્રો સાથે.	૨૧૮-૨૪૮

॥ ओं ह्रीं श्रीजिराउलापार्श्वनाथाय नमः ॥

॥ बालब्रह्मचारि-प्रभूततीर्थोद्धारक-भावरत्नत्रयीदायक-परमोपकारि-सद्गुरु-
आचार्यश्रीविजयनेमिसूरीश्वरेभ्यो नमो नमः ॥

सुगुडीतनाभधेय-तपोगरुछाधीश-सूरिचक्रवर्त्ति-आचार्य श्री
विजयनेमिसूरीश्वर-चरणकुंडकर-विनेयाशु-आचार्य-
श्रीविजयपद्मसूरीश्वर विरचित

श्री देशना चिंतामणि

भाग छटो

अन्धकार शङ्खातमां मंगलाचरण तथा अभिधेय ज्ञानवे छे—

॥ मंगलाचरण ॥

॥ हरिगीत छंद ॥

नभी हितकर सिद्धगिरि प्रभु नेमिसूरि गुड्यचरणे,
देशना चिंतामणिना विरच्युं छट्टा लाभने;
पांच लागोमां कही में पांच प्रभुनी देशना,
कहीश जवन द्वार भूषित पद्मप्रल प्रभु देशना.

१

रूपार्थः—शिष्ट पुद्गेनो जेवे आचार छे के-अन्धनी शङ्खातमां मंगलाचरण
करवुं जेधजे. मंगलाचरण करवाथी अन्धनी रचनामां आप्रतां विधेनो नाश पाये छे अने
अन्धनी विघ्न रहितपणे पूर्णता थाय छे. छिष्ट देवने नमस्कार करवाथी मंगलाचरण थाय
छे आ हरिदाथी परम पवित्र श्रीशत्रुंजय तीर्थने विषे गिराजमान अने सर्व जेवोना
हितना करनार श्रीऋषलदेव लगवानने प्रणाम करीने तेमज परम उपकारी सूरिसिद्धाद्
श्री शुद्ध महाराज आचार्यप्रवर श्रीविजयनेमिसूरीश्वरजने प्रणाम करीने हुं श्रीदेशना
चिन्तामणि नामना महाअन्धना छट्टा लागनी रचना कइं छुं. आ पह वडे अभिधेय
अथवा अन्धमां कडेवानी जीना जणुवी छे. आ अन्धनी रचना करतां पहेलां में प्रथमना
पांच लागोमां अनुक्रमे प्रथमना पांच तीर्थकरैनी देशनासुं स्वप्न वगेरे जणुवुं छे.

હવે આ છઠ્ઠા ભાગની અંદર શ્રીપદ્મપ્રભસ્વામી નામના છઠ્ઠા તીર્થ^૧ કરની દેશના તેમના જીવનચરિત્ર સાથે એકસો સિત્તેર (૧૭૦) દ્વારે ગોકવીને જણાવીશ. ૧

પ્રભુ તીર્થ^૧ કર થયા તે પૂર્વેના ત્રીજા ભવનું સ્વરૂપ વગેરે ૧થી ૮ દ્વારે જણાવે છે:—

નૃપતિ સુર તિમ તીર્થ^૧ પતિના ત્રણ ભવો ઈમ પ્રભુ તણા,

ધાતકી પૂરવ વિદેહ^૨ વત્સ^૩ શીતા દક્ષિણા^૪;

નગરી સુસીમા ભૂપ^૫ અપરાજિત દમી સદ્ગુણ ધની,

ન્યાયધમી સત્ત્વ સમતા સરલતા જેની ધણી.

૨

રૂપસાર્થ—શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામી—છેલ્લા તીર્થ^૧ કરના ભવથી પૂર્વના ત્રીજા ભવે રાજા હતા. ત્યાંથી દેવલોકમાં ગયા અને ત્યાંથી અધીને છઠ્ઠા શ્રીપદ્મપ્રભ નામના તીર્થ^૧ કર થયા. (૧) તેમાં પ્રથમ રાજાના ભવનું વર્ણન કરે છે:—આ તીર્થલોક એક રાજ પ્રમાણુ લાંબો પહોળો છે. તેમાં અસંખ્યાતા દ્વીપ સમુદ્રો આવેલા છે. તે બધા દ્વીપ સમુદ્રોની વચમાં એક લાખ યોજન લાંબો તથા પહોળો તથા થાળીના આકારે ગોળાકાર જંબૂ નામનો દ્વીપ આવેલો છે. આ દ્વીપની ચારે બાજુએ ચૂડીના આકારે લવણ સમુદ્ર આવેલો છે. આ લવણ સમુદ્ર બે લાખ યોજન પહોળો છે. આ લવણ સમુદ્રને ફરતો ચૂડીના આકારે ચાર લાખ યોજન પહોળો ધાતકીખંડ નામનો બીજો દ્વીપ (૨) આવેલો છે. આ ધાતકીખંડમાં (પૂર્વમાં ને પશ્ચિમમાં) બે મહાવિદેહ ક્ષેત્ર આવેલાં છે. તેમાં પૂર્વ દિશા તરફ પૂર્વવિદેહ (૩) આવેલ છે. આ પૂર્વ વિદેહની અંદર ૩૨ વિજયો આવેલી છે. તેમાંની વત્સ (૪) નામની વિજયને વિષે દક્ષિણ દિશાને વિષે શીતા નામની (૫) નદી આવેલી છે. આ વત્સ વિજયને વિષે સુસીમા નામની (૬) મનોહર નગરી આવેલી છે. આ નગરીને વિષે અપરાજિત નામના રાજા (૭-૮) રાજ્ય કરે છે. આ રાજા દમી એટલે ઈન્દ્રિયોને દમન કરનારા તથા સત્ય, નીતિ દયાદિ સદ્ગુણો રૂપી ધનવાળા છે. વળી આ રાજા ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કરનારા છે. તેમજ તેમનામાં સત્ત્વ ગુણ, સમતા ગુણ તથા સરલતા ગુણ વધુ પ્રમાણમાં શોભતા હતા. આ શ્લોકમાં જણાવેલ-ઈન્દ્રિય દમનાદિ ગુણો જેવી રીતે રાજાના જીવનને ઉન્નત બનાવે છે, તેવી રીતે માનવજીવનને પણ ઉન્નત બનાવવાના તે પરમ સાધન થઈ શકે છે. ૨

અપરાજિત રાજાનું વિશેષ સ્વરૂપ બે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

ધર્મ જિતનો એજ સાચો મિત્ર જે આપત્તિમાં,

દુઃખથી ઉગારી શાંતિ સુખ છે ભાવ એ જસ ચિત્તમાં;

પરનારને મા બેન જેવી જે ગણી ભવ શર્મને,

અનાસક્તપણે અનુભવે દૂર છંડી ક્રોધને.

૩

રૂપદર્શન:—શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલો જે જૈન ધર્મ તેજ સાચો ધર્મ છે એવી ભાવના આ અપરાજિત રાજના ચિત્તમાં વર્તતી હતી અને તેથીજ તે રાજ ધર્મને સાચા મિત્ર જેવો માનતા હતા. જેમ મનુષ્ય આશ્રિતમાં સપડાય છે ત્યારે સાચો મિત્ર હોય તે તેને સહાય કરે છે અને આશ્રિતમાંથી બચાવે છે, બાકીના કહેવાતા મિત્રો તો તેનો તે વખતે ત્યાગ કરીને ચાલ્યા જાય છે. તેવી રીતે મનુષ્યને આપત્તિના વખતમાં શ્રીજિન-ભાષિત ધર્મજ સહાય કરે છે, માટે તે ધર્મજ સાચો મિત્ર જાણવો. આ ધર્મજ તેને દુઃખોમાંથી બચાવે છે અને શાન્તિ રૂપી સુખ પણ આ ધર્મને આરાધવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. શ્રી જૈન ધર્મ ઉપર રાજાની આવી દૃઢ આસ્થા હતી. વળી જૈન ધર્મના રહસ્યને જાણનાર આ રાજ પારકી સ્ત્રીઓને મા જોન જેવી ગણતો હતો. તેમજ આ રાજ જો કે સંસારનાં સુખોને લોગવતા હતા તો પણ તેમાં તે આસક્તિ રાખતા નહોતા. એટલે સંસારનાં સુખો લોગવતાં છતાં પણ તે તેમાં તદ્દલીન બનતા નહોતા. વળી ક્રોધ મહાદુઃખને આપનાર છે એવું જાણીને ક્રોધનો તે રાજએ દૂરથી ત્યાગ કર્યો હતો અથવા આ રાજ ક્ષમા ગુણને ધારણ કરતા હતા. ૩

શિક્ષા કરે નિજ શત્રુઓને તિમ ધરે લક્ષ્મી છતાં,
લુપ્ધ ન બને તિમ વિવેકિ શિરોમણિ રૂચિ ધારતા;
પ્રવચનામૃત પાન કરતાં તત્ત્વદષ્ટિ વિકાસતા,
શાંત વાતાવરણમાં તે ભૂપ એમ વિચારતા. ૪

રૂપદર્શન:—જેઓ પોતાના શત્રુઓ હતા તેમને આ રાજ સજા કરતા હતા તો પણ તેમના ઉપર ક્રોધના પરિણામ રાખતા નહોતા. વળી આ રાજ લક્ષ્મીને રાખતા હતા તે છતાં તે લક્ષ્મીને વિષે આસક્તિ રાખતા નહોતા. વિવેકી જનોમાં શિરોમણિ એટલે શ્રેષ્ઠ એવા આ અપરાજિત રાજ સુંદર રૂચિને (સમ્યક્ત્વને) ધારણ કરતા હતા. પ્રવચનામૃત એટલે આગમ અથવા સિદ્ધાંતના વચનો રૂપી અમૃતનું પાન કરતા હતા એટલે સિદ્ધાંતનાં વચનો સાંભળીને તત્ત્વદષ્ટિને વિકાસવતા હતા. તત્ત્વનો વિચાર કરતા હતા. એક વખત આ રાજ શાંતિમાં રહીને આ પ્રમાણે વિચાર કરતા હતા. તે કેવા વિચાર કરતા હતા તે આગળના શ્લોકોમાં જણાવવામાં આવે છે. ૪

આ રાજ કેવી રીતે વિચાર કરતા હતા તે ત્રણ શ્લોકોમાં જણાવે છે:—

મોહ વાસિત જીવને આ સંપદાહિક છંડવા,
લાગે અશકય તથાપિ તેને જરૂર પડશે છંડવા;
જલધિ જલકલ્લોલ પેરે એક સ્થિતિ ના કોઇની,
દુર્દશા મરણાદિ સમર્થ સ્થિતિ જણાએ સર્વની. ૫

રૂપદર્શન:—અનાદિ કાળથી મોહની વાસનાવાળા જીવને સંપત્તિ, સ્વજન, કુટુંબ, બંગલા, બગીચા વગેરે છોડવાનું અશક્ય લાગે છે. ઘણા માણસોને આ વસ્તુઓ અહીં છોડીને ખાલી હાથે જેવા આવ્યા હતા તેવાજ મરણ પામીને જતાં આ જીવ અનેક વાર જીએ છે, તે છતાં આ સંસારમાં જીવને રખડાવી મારનાર મોહ રાજાની બળમાંથી છુટવાનું આ જીવથી બની શકતું નથી, એટલું જ નહિ પરંતુ જ્યારે એ વસ્તુઓ જે પોતાની નથી છતાં પોતાની માની બેઠા છે તેને છોડીને જવાનો વખત આવે છે ત્યારે પણ તેની આસક્તિ ઓછી થતી નથી અને અંતે આર્ત તથા રોદ્ર ધ્યાનમાં મરણ પામીને તે દુર્ગતિમાં જાય છે. આ રાજા જિનધર્મથી વાસિત હોવાથી વિચારે છે કે જો હું આ વસ્તુઓનો ત્યાગ નહિ કરું તો પણ મરતી વખતે તેમનો ત્યાગ ક્યાં વિના છુટકો થવાનો નથી. જલધિ જલ કલ્લોલ એટલે સમુદ્રમાં ઉત્પન્ન થતાં મોજાઓ જેમ અસ્થિર છે, તેવી રીતે કોઈ પણ જીવની એકની એક સ્થિતિ કાયમ રહેતી નથી. આજે પૈસાદાર અને સુખી જણાતો માણસ બીજે જ દિવસે ગરીબ અને દુઃખી બની જાય છે. કારણ કે કર્મની વિચિત્ર ગતિ છે, તે આ જીવને ક્યારે કઈ અવસ્થામાં મૂકી દેશે તેની ખબર પડતી નથી. વળી જે જીવો યુવાવસ્થામાં અનેક પ્રકારના મોજશોખ લોગવીને અમને શું થવાનું છે એવી ગર્વિષ્ઠ મનોદશા રાખે છે તેમની પણ મરણ વખતે અનેક પ્રકારની દુઃખી અવસ્થાઓ જણાય છે. કહેવાનો સાર એ છે કે સર્વ જીવોની હંમેશાં એક સરખી સ્થિતિ રહેતી નથી. ૫

જેમ પક્ષીઓ તજ દે નષ્ટ ઇંડાને તથા,

સંપ્રહાદિક પરિહરે માલિકને કરતાં વ્યથા;

જેમ પક્ષી એક પાંખે ફાળ ભરી નીચે પડે,

એક તરફી પ્રેમથી જન સ્વાર્થને ખોઈ રહે.

૬

રૂપદર્શન:—જેમ પક્ષીઓ નષ્ટ ઇંડાને એટલે જે ઇંડું નાશ પામ્યું હોય તેનો ત્યાગ કરે છે અથવા જે ઇંડામાંથી બચ્યું બહાર નીકળી ગયું હોય છે તે ઇંડાનો ત્યાગ કરે છે; તેવી રીતે સંપત્તિ, ધન, હોલત વગેરે પણ તેના માલિકનો ત્યાગ કરે છે અને તે વખતે માલિકને ઘણું દુઃખ થાય છે. જેમ એક પાંખ જેની તૂટી ગઈ છે એવું પક્ષી એક પાંખની સહાયથી ફાળ ભરે તો તે જેમ નીચે પડી જાય છે, તેવી રીતે આ સંસારના મનુષ્યો એક તરફી પ્રેમથી પોતાના સ્વાર્થને ખોઈને રહે છે. ૬

તે સંપ્રહાદિ મને તજે ના જ્યાં સુધી પુરુષાર્થને,

અવલંબીને તેને તજ હું ત્યાં સુધી કરું ભદ્રને;

જેના પ્રતાપે આદિ જનની અલ્પકાલે કેવલી,

તેહ નર ભવને લહી સાધીશ સંયમ સિંહબલી.

૭

રૂપદ્વયાર્થ:—વળી અપરાજિત રાજ્ય વિચાર કરે છે કે મારે જે સંપત્તિઓનો એક દિવસ અવશ્ય ત્યાગ કરવાનો છે તે સંપત્તિઓ જ્યાં સુધી મારે ત્યાગ કરે નહિ ત્યાં સુધી પુરુષાર્થનો આશ્રય લઈને હું મારા આત્મ કલ્યાણની સાધના કરું. જેના પ્રતાપથી આદિજનની એટલે પ્રથમ તીર્થ કર શ્રીઋષભદેવની માતા શ્રીમદ્દેવા માતાએ થોડાજ વખતમાં કેવલજ્ઞાન મેળવ્યું તે મનુષ્ય ભવને પામીને હું પણ હવે સિંહની જેમ પરાક્રમ ફેરવીને સંયમની સાધના કરીશ. ૭

અપરાજિત રાજ્ય રાજ્ય છોડી ચારિત્ર મહણુ કરે છે :—

ધારાધિરૂઢ વૈરાગ્યરંગી વિવેક મણિ રોહણુગિરિ,
તે ભૂપ સુતને રાજ્ય સોંપી ભવ ભ્રમણુ સાગર તરી,
પ્રવ્રજ્યા શુભ ભાવનાથી પિંહિત આશ્રવ સુરિ કને,
સ્વીકારતા એકાગ્ર ચિત્તે ગુરૂ કહે હિત વચનને. ૮

રૂપદ્વયાર્થ:—ધારાધિરૂઢ એટલે શુભ ભાવનારૂપી ધારામાં ચઢેલા અને વૈરાગ્ય ભાવનામાં આનંદ ધારણુ કરનારા, તેમજ વિવેક રૂપી રત્નોને માટે રોહણુગિરિ સરખા તે અપરાજિત રાજ્યએ પોતાના પુત્રને રાજ્ય સોંપી દીધું. એટલે પુત્રનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. ત્યાર પછી પિહિતાશ્રવ (૯) નામના આચાર્ય મહારાજ પાસે પરમ ઉદ્ધાસથી એકાગ્ર ચિત્તે દીક્ષા મહણુ કરી. તે દીક્ષા કેવી છે તે જણાવતાં કહે છે કે—ભવભ્રમણુ સાગર તરી એટલે આ ચાર ગતિ રૂપી સંસારમાં જે રખડવું એટલે મનુષ્ય, દેવ, નારકી તિર્થંચ વગેરે ભવોને ધારણુ કરવા રૂપી સમુદ્રમાં ડૂબતા જીવોને તારવાને માટે હોડીસમાન એવી દીક્ષા અપરાજિત રાજ્યએ મહણુ કરી. તે વખતે ગુરૂ મહારાજે તે રાજર્ષિને આ પ્રમાણે હિતકારી વચનો કહ્યાં. (હિત શિક્ષા આપી.) ૮

ગુરૂએ રાજર્ષિને આપેલો ઉપદેશ ચાર શ્લોકમાં જણાવે છે :—

મનુજ ભવની સત્ય કીંમત જેહને આરાધતા,
આરાધના વિણ જેહની ના હોત નરભવ સફલતા;
તેજ ભવમાં મુક્તિને પણ પામવાનું નિશ્ચયે,
જાણનારા તીર્થપતિ પણ જે મહે પુણ્યોદયે. ૯

રૂપદ્વયાર્થ:—મનુષ્ય ભવની સાચી કિંમત જે(સંયમ)ની આરાધના કરવામાં રહેલી છે અને જેની આરાધના કર્યા વગર મનુષ્ય ભવની સફલતા થતી નથી. એટલે ચારિત્ર્યની આરાધના કર્યા વિના મનુષ્ય ભવ ફેગટ ચાલ્યો જાય છે. તથા જેઓ જન્મથી ત્રણ જ્ઞાનવાળા હોવાથી પોતે તેજ ભવમાં સર્વ કર્મોનો ક્ષય કરી શાશ્વતા સુખવાળા

મોક્ષને પામનારા છે એવું જાણે છે, છતાં પણ તે તીર્થંકરાદિ મહાપુરુષો પણ પુણ્યના ઉદયથી જે ચારિત્રને હર્ષપૂર્વક પ્રહણુ કરે છે. અને તે ચારિત્રના પ્રભાવથી બાકી રહેલાં ઘાતી તથા અઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરીને મોક્ષે જાય છે. એમ મનુષ્ય ભવની કિંમત અને સાર્થકતા આ ચારિત્રની શુભ ભાવ વડે આરાધના કરવાથી થાય છે. એવી શુભ ભાવનાથી હે રાજર્ષિ! તમે તેનું શુદ્ધ પાલન કરજો. ૯

સત્ય સુખ ને શાંતિના દેનાર તે ચારિત્રને,
રાજર્ષિ! ધારી વિસ્મરો ના પંચ સમિતિ ગુપ્તિને;
મુનિ ગુણોને પાલજો સુણુજો સદા જિન વચનને,
સ્વાધ્યાય કરજો પાંચ ભેદે સાચવી ગુરૂભક્તિને.

૧૦

રૂપદર્શન:—વળી હે રાજર્ષિ! આ ચારિત્ર જ સાચા સુખને તેમજ સાચી શાંતિને આપનાર છે. તેવા ચારિત્રને સ્વીકારીને તમે આઠ પ્રવચન માતાને બૂલશો નહીં. એટલે ઈર્ષ્યા સમિતિ, ભાષા સમિતિ, એષણા સમિતિ, આદાનભંડમત્ત નિકખેવણા સમિતિ અને પારિષ્કાપનિકા સમિતિ એમ પાંચે સમિતિઓનું સારી રીતે પાલન કરજો. તથા મનશુષ્પિ, વચનશુષ્પિ અને કાયશુષ્પિ એ ત્રણ શુષ્પિઓને પણ જાળવજો. વળી સાધુના સત્તાવીશ ગુણોનું પાલન કરજો. એ ગુણોનું પાલન કરવાથી સાધુપણું સારી રીતે સચવાય છે. વળી હે રાજર્ષિ! તમે હંમેશાં જિનેશ્વરદેવના પ્રવચનને સાંભળજો. કારણ કે જિનેશ્વરના વચનો સાંભળવાથી ચારિત્ર પાલનમાં દૃઢતા આવે છે. વળી પાંચ ભેદે સ્વાધ્યાય કરજો. તે પાંચ ભેદ આ પ્રમાણે—૧ વાચના, ૨ પૃચ્છના, ૩ પરાવર્તના, ૪ અનુપ્રેક્ષા ૫ અને ધર્મકથા. આ પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરવાથી કર્મોની નિર્જરા થાય છે અને શુભ ભાવમાં વૃદ્ધિ થાય છે. તેમજ તમે ગુરૂ મહારાજની ભક્તિ જરૂર સાચવજો. તે ગુરૂ મહારાજની ભક્તિ તેમનો વિનય કરવાથી, વૈયાવચ્ચ કરવાથી તથા તેમની આજ્ઞાનું પાલન કરવાથી થાય છે. આ રીતે ગુરૂભક્તિ પણ પરમ કર્મ નિર્જરાનું અસાધારણ કારણ છે. ૧૦

જ્ઞાન ગુણ સ્થિરતા જરૂર ગુરૂભક્તિને આધીન છે,
અપ્રતિપાતી ભક્તિ ને પ્રતિપાતિ પણ ગુણ જ્ઞાન છે;
ઉત્કૃષ્ટ તપ ગુરૂ ભક્તિથી ગુરૂ ચિત્ત પૂર્ણ પ્રસન્નતા,
એહને આધીન સાચી જ્ઞાનઆદિક પૂર્ણતા.

૧૧

રૂપદર્શન:—ગુરૂ મહારાજની ભક્તિના ફાયદા જણાવતાં કહે છે કે—ગુરૂ મહારાજની ભક્તિથી જ્ઞાન ગુણની સ્થિરતા થાય છે. કારણ કે ગુરૂ મહારાજની ભક્તિને અપ્રતિપાતી ગુણ કહેલ છે એટલે ગુરૂ મહારાજની ભક્તિનું ફલ અવશ્ય મળે છે. અને જ્ઞાનાદિ ગુણો પ્રતિપાતી છે એટલે સમકિતની પ્રાપ્તિ સાથે પ્રાપ્ત થતા મતિજ્ઞાન શ્રુતજ્ઞાન અને અવ-

ધિજ્ઞાન મિથ્યાત્વના ઉદયથી મતિ અજ્ઞાન, શ્રુત અજ્ઞાન અને વિભંગજ્ઞાન રૂપે પરિણમે છે, માટે તે (જ્ઞાનશુષ્ણ) પ્રતિપાતી એટલે આવેલા જતા પણ રહે છે. પરંતુ ગુરૂની ભક્તિ કરનારને આ જ્ઞાનશુષ્ણની સ્થિરતા થાય છે. તેમજ ગુરૂ મહારાજની ભક્તિ એ ઉત્કૃષ્ટ તપ રૂપ કહેલ છે. એટલે ગુરૂ મહારાજની ભક્તિ એ પણ એક પ્રકારનું અભ્યન્તર તપ કહેલું છે. વળી ગુરૂ મહારાજની ભક્તિથી ગુરૂ મહારાજના ચિત્તની પૂર્ણ પ્રસન્નતા થાય છે. અને જ્ઞાન વગેરે શુષ્ણોની પૂર્ણતા આ ગુરૂભક્તિને અને શ્રી ગુરૂ મહારાજના ચિત્તની પ્રસન્નતાને આધીન છે. માટે હે રાજર્ષિ ! તમે ગુરૂ મહારાજની ભક્તિ જરૂર કરજો. ૧૧

કારણે શયનાદિ કરતાં જરૂર યતના પાલજો,

યતના બલે નહિ પાપ બંધ પ્રચાર ધર્મ ના ભૂતજો;

દશ પ્રકારે ક્ષમાદિક મુનિ ધર્મને આરાધજો,

અપ્રમત્ત બની સદા શિવમાર્ગ ફલને પામજો.

૧૨

રૂપદર્શન :—કારણ પ્રસંગે શયન આહાર વગેરે ક્રિયા કરતાં તમે જરૂર યતના પાલજો. જતના રાખવી એટલે ઉપયોગ પૂર્વક કોઈ જીવજંતુની હિંસા ન થાય એ પ્રકારે શરીરની યેષા કરવી, તેમજ કોઈ વસ્તુ લેતાં તથા મૂકતાં પૂંજી પ્રમાણને લેવી મૂકવી. જયણાના બદલથી પાપના બંધનો પ્રચાર થતો નથી એટલે જયણા પૂર્વક પ્રવૃત્તિ કરનારને પાપકર્મનો બંધ થતો નથી, કારણ કે જયણામાં રહેનારના શુભ પરિણામ વર્તે છે અને શુભ પરિણામમાં વર્તનારને પાપનો બંધ થતો નથી. વળી હે રાજર્ષિ ! તમે દશ પ્રકારના શ્રમણ ધર્મનું પાલન કરજો. તે દશ પ્રકાર આ પ્રમાણે :—૧ ક્ષમા ધર્મ એટલે કોઈ પણ જીવ ઉપર ક્રોધ ન કરતાં તેના અપરાધની ક્ષમા કરવી. ૨ માર્દવ ધર્મ એટલે અભિમાનનો ત્યાગ કરીને નમ્રતા ધારણ કરવી. ૩ આજીવ ધર્મ એટલે કપટ ભાવનો ત્યાગ કરી સરલતા રાખવી. ૪ મુક્તિ ધર્મ એટલે લોભનો ત્યાગ કરી સંતોષ શુણ્ણ ધારણ કરવો. ૫ તપ ધર્મ એટલે છ પ્રકારના બાહ્ય તપ તથા છ પ્રકારના અભ્યન્તર તપનું સેવન કરવું. ૬ સંયમ ધર્મ એટલે સત્તર પ્રકારના ચારિત્ર ધર્મનું આરાધન કરવું. ૭ સત્ય ધર્મ એટલે સાચું બોલવું. ૮ શૌચ ધર્મ એટલે મનની પવિત્રતા ધારણ કરવી. ૯ અકિંચન ધર્મ એટલે કોઈ પણ જાતનું દ્રવ્ય પોતાની પાસે રાખવું નહિ એટલે મૂછીનો ત્યાગ કરવો. ૧૦ બ્રહ્મચર્ય ધર્મ એટલે બ્રહ્મચર્ય શુણ્ણને ધારણ કરવો. આ ૧૦ પ્રકારના મુનિધર્મનું તમે આરાધન કરજો. આ ધર્મની આરાધના તમે અપ્રમત્ત ભાવે કરજો અથવા દશ પ્રકારના ધર્મનું પાલન કરવામાં તમે પ્રમાદનું સેવન કરશો નહિ. અને આ પ્રમાણે આરાધના કરીને તમે મોક્ષમાર્ગના ફલને (મોક્ષના મુખને) મેળવજો ૧૨

દીક્ષા લઈને ગુરૂનો ઉપદેશ સાંભળી રાજર્ષિએ તેની કેવી રીતે આરાધના કરી તે જણાવે છે :—

પૂર્ણ ઉલ્લાસિત બની રાજર્ષિ હિતવચનો સુણી,
એકાદશાંગી જાણતા આરાધતા સ્થાનક ગુણી;
આઠ પ્રવચન માત્ર સંગે નિજગુણાનંદી બની,
શાંતિ સુખ જલ ઝીલતા પર શાંતિના કારણ બની.

૧૩

રૂપદ્યાર્થ:—અપરાજિત રાજર્ષિ ગુરૂ મહારાજનાં આત્મહિતકારી ઉપદેશ વચનો સાંભળીને ચારિત્રની આરાધનામાં પૂર્ણ ઉલ્લાસી થયા અને તેમણે આચારાંગ વગેરે અગિઆર અંગોનો (૧૦) અભ્યાસ કર્યો એટલે તેના જાણકાર બન્યા. તથા શ્રમણ ગુણોને ધારણ કરનાર તે રાજર્ષિએ વીસ સ્થાનકો પૈકી અમુક સ્થાનકોની આરાધના કરી. તેમજ આઠ પ્રવચન માત્રા રૂપ પાંચ સમિતિઓ અને ત્રણ ગુપ્તિઓનું સારી રીતે પાલન કરીને નિજગુણાનંદી બન્યા એટલે પોતાના જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર વગેરે ગુણોમાં રમણતા કરવાથી ઉપજતા આનંદને અનુભવ કરવા લાગ્યા. તેથી પોતે શાંતિ સુખ રૂપી પાણીમાં સ્નાન કરવા લાગ્યા અને આવી રીતે રાજર્ષિ બીજાઓને પણ શાંતિના કારણ રૂપ થયા. ૧૩

અપરાજિત રાજર્ષિ ચારિત્ર ભાવ ટકાવવા માટે પોતાના આત્માને કેવી કેવી શિખા-મણી આપે છે તે બે શ્લોકોમાં જણાવે છે :—

ચરણ ભાવ ટકાવવા રાજર્ષિ છે નિજ આત્મને,
હિત શિખામણુ એમ હે જીવ ! યાદ કર જિન વચનને,
પરમ દુર્લભ ભવ લહીને કાયના મોહ કરી,
રત્નને ના હારજે હારેલ ન મળે ફરી ફરી.

૧૪

રૂપદ્યાર્થ:—પોતે ગ્રહણ કરેલાં સંયમમાં સ્થિરતા ભાવ ટકાવવાને માટે શ્રી અપરાજિત રાજર્ષિ પોતાના આત્માને આ પ્રમાણે હિત શિખામણુ આપે છે કે—હે જીવ ! તું જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલાં આત્મહિતકર વચનોને યાદ કર. જિનેશ્વર ભગવાને કહ્યું છે કે આ મનુષ્યનો ભવ મેળવવો ઘણું મુશ્કેલ છે. આ મનુષ્ય ભવની દુર્લભતા માટે દશ દષ્ટાન્તો કહેલા છે. તેનું સ્વરૂપ પ્રથમના ભાગોમાં વિસ્તારથી સમજાવ્યું છે એટલે અહીં તે ફરીથી જણાવ્યું નથી. આ રીતે મહા મહેનતે મેળવી શકાય એવા આ મનુષ્ય ભવને પામીને કાયના દુકડા સરખા આ શરીરના મોહને લીધે તું જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપી રત્નને પામીને તેને હારી જઈશ નહિ. જેવી રીતે મૂર્ખ મનુષ્ય પોતાના હાથમાં રહેલા ચિંતામણિ રત્નને કાયના કકડાને માટે આપી દે તેમ તું પ્રાપ્ત થયેલા આ કિંમતી રત્નોનો ત્યાગ કરીશ નહિ. કારણ કે જેમ એક વખતે હારી ગએલા રત્નો ફરીથી મળતા નથી, તેમ આ મનુષ્ય ભવ ફરી ફરીને મળતો નથી, માટે તે પામીને તેને તું પ્રમાદ વગેરેનું સેવન કરીને નકામો ગુમાવી દઈશ નહિ. ૧૪

કર્મનાં ફલ છે ભયંકર ના પ્રમાદે રાયજે,
રાગાદિ કેરી જલ છંડી નિમિત્ત સારા સેવજે;
આ ક્રમે ચિરકાલ મુનિવર શુદ્ધ સંયમ પાલતા,
અંત્ય સમયે વ્રતોચ્ચારાદિક ક્રિયા આરાધતા. ૧૫

રૂપસાર્થ:—હે જીવ! બાંધેલા અશુભ કર્મો જ્યારે ભોગવવાનો વખત આવે છે અથવા અશુભ કર્મનો જ્યારે ઉદય થાય છે ત્યારે તે ભયંકર લાગે છે અથવા રોતાં રોતાં ભોગવવાં પડે છે માટે જ કહ્યું છે કે આ જીવ હસતાં હસતાં કર્મને બાંધે છે, પરંતુ રોતાં રોતાં તે ભોગવવાં પડે છે. તે વખતે તે ઘણો પસ્તાવો કરે છે, પણ તેથી તે કર્મનાં અશુભ ફલ ભોગવ્યા સિવાય તેનો છુટકારો થતો નથી. તેથી જ હે જીવ! તું બાંધતી વખતે વિચાર કરજે, સાવધાન થજે, કારણ કે તે બાંધ્યા પછી ભોગવતી વખતે કોઈ પણ ઉપાય કામમાં આવતો નથી. વળી પાંચ પ્રકારના પ્રમાદ કહેલા છે, તે પ્રમાદમાં તું રાચીશ નહિ એટલે તું પ્રમાદનું સેવન કરીશ નહિ, કારણ કે એ પ્રમાદો જીવને સંસારમાં પાડે છે. અને રાગ મોહ વગેરેની જાળને તજીને સારા નિમિત્તોનું સેવન કરજે. જેમ જાળમાં સપડાએલો જીવ ઘણો પ્રયત્ન કરવા છતાં તેમાંથી છૂટી શકતો નથી, પણ કોઈક પુણ્યશાલી જીવ જ તે જાળને તોડીને તેમાંથી નીકળી શકે છે, તેવી રીતે આ રાગદ્વેષ રૂપી જાળને તોડીને કોઈક પુણ્યશાળી જીવ જ તેમાંથી બહાર આવી શકે છે. માટે હે જીવ! તું તે રાગદ્વેષની જાળનો ત્યાગ કરજે. વળી આ આત્મા નિમિત્તવાસી કહેલો છે. એટલે જો જીવને સારા નિમિત્તો મળે તો તે ઉચ્ચ અવસ્થામાં ચડે છે અને ખરાબ નિમિત્તો મળે તો તેનું પતન થાય છે; માટે સારા નિમિત્તોનું સેવન કરવું અને ખરાબ નિમિત્તોનો ત્યાગ કરવો. આવી રીતે શુભ ભાવનાપૂર્વક તે રાજર્ષિ મુનિવરે શુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કર્યું અને અંત્ય સમયે એટલે મરણ સમયે વ્રતોચ્ચારાદિક ક્રિયાની આરાધના કરી. ૧૫

રાજર્ષિએ અંત્ય આરાધના કેવી રીતે કરી તે ત્રણ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

ત્રિવિધે ખમાવું સંધને તેત્રીશ ગુરૂ આશાતના,
જે કરી મેં તે ખમાવું જિન ભુવન આશાતના;
અરિહંત સિદ્ધ મુનિ દેવ આતમ સાક્ષીએ દેવાદિની,
આશાતના ત્રિવિધે ખમાવું તેમ મૂલ ગુણાદિની. ૧૬

રૂપસાર્થ:—શ્રી રાજર્ષિ અંત્ય સમયે કહે છે કે—હું સાધુ સાધ્વી શ્રાવક અને શ્રાવિકા રૂપી સંધને ત્રિવિધે એટલે મન વચન અને કાયા વડે ખમાવું છું. એટલે મેં એમનો કોઈપણ અપરાધ કર્યો હોય તેની હું માફી માગું છું. વળી ગુરૂ મહારાજ સંબંધી જે તેત્રીશ આશાતનાઓ કહેલી છે તેમાંની મેં જે કોઈ આશાતના જાણતાં અથવા અજાણતાં

કરી હોય તેને હું ખમાવું છું. વળી મેં દેવાદિની એટલે તીર્થ કર વગેરે દેવની તથા ધર્મની તેમજ પંચ મહાવ્રત વગેરે મૂલ ગુણની તથા રાત્રી ભોજન વિરમણ વગેરે ઉત્તર ગુણની જે જે આશાતનાઓ કરી હોય તે સર્વ આશાતનાઓને અરિહંત દેવની સાક્ષીએ, સિદ્ધ ભગવાનની સાક્ષીએ, સાધુ મહારાજની સાક્ષીએ, દેવની સાક્ષીએ, તેમજ આત્માની સાક્ષીએ ત્રિવિધે એટલે મન વચન અને કાયા વડે હું ખમાવું છું. ૧૬

જાણ્યા અજાણ્યા અતિક્રમાદિક ભેદથી જ વિરાધના,

રાગાદિ પરવશતાદિ થોગે જે કરી જ વિરાધના;

હું ખમાવી ત્રિવિધે ત્રિવિધ મહાવ્રતાદિક ઉચ્ચરી,

આહું સમાધિ મરણને નવકાર સમરી ફરી.

૧૭

રૂપદ્વાર્ય:—પંચ મહાવ્રતાદિની આરાધનામાં અતિક્રમાદિ એટલે અતિક્રમ, વ્યતિક્રમ, અતિચાર અને અનાચાર એમ ચાર પ્રકારના ભેદથી જાણતાં અથવા અજાણતાં જે કોઈ વિરાધના થઈ હોય, અથવા રાગદ્વેષનું પરવશપણું વગેરે કારણોમાં કોઈ પણ કારણથી મેં જે કોઈ વિરાધના કરી હોય તે સઘળી વિરાધનાને હું ત્રિવિધે ત્રિવિધે એટલે નવ ભાંગે ખમાવું છું. નવ ભાંગા આ પ્રમાણે:—૧ મનથી કરવું, ૨ વચનથી કરવું, ૩ કાયાથી કરવું, ૪ મનથી કરાવવું, ૫ વચનથી કરાવવું, ૬ કાયાથી કરાવવું, ૭ મનથી અનુમોદવું, ૮ વચનથી અનુમોદવું અને ૯ કાયાથી અનુમોદવું. એમ નવ ભાંગે ખમાવીને મહાવ્રતાદિના પાકનો ઉચ્ચાર કરીને હું સમાધિ મરણને આહું છું. સમતા ભાવપૂર્વકનું શુભ ધ્યાનવાળું જે મરણ તે સમાધિ મરણ કહેવાય, વળી તે વખતે હું વારંવાર શ્રીનવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરું છું. આ રીતે અતિમ આરાધના કર્યા બાદ શ્રીઅપરાજિત રાજર્ષિ આશ્રણ કેવી આરાધના કરે છે તે ખીના અઠારમા શ્લોકમાં જણાવે છે. ૧૭

જ્યાં સુધી હું મુક્તિ ન લહું ત્યાંસુધી વચલા ભવે,

જિન ધર્મ દીક્ષા લાભ હોજો વોસિરાવું હું સવે;

ઉપધિ તનુ આહાર ત્રિવિધે પંચમંગલ સમરતા,

ત્રૈવેયકે નવમે અચર ઇમતીસ આયુ સુર થતા.

૧૮

રૂપદ્વાર્ય:—જ્યાં સુધી હું મોક્ષને મેળવું નહિ ત્યાં સુધીમાં વચમાં જે જે ભવો થાય તે તે ભવોમાં મને શ્રી જિનેશ્વર દેવે કહેલા જૈનધર્મની પ્રાપ્ત થજો. વળી દીક્ષાને યોગ્ય જે મનુષ્ય ભવ મળે તેમાં મને દીક્ષાનો લાભ થજો. હું મારી પાસે રહેલી ઉપધિને, તનુ એટલે શરીરને, તેમજ આહાર વગેરે સર્વને મન, વચન અને કાયા એમ ત્રિવિધે વોસિરાવું છું એટલે ત્યાગ કરું છું. આવી ભાવનાપૂર્વક પંચ મંગલરૂપ નવકાર મંત્રનું સ્મરણ કરતા તે અપરાજિત રાજર્ષિ સમાધિ મરણ પામીને નવમા ત્રૈવેયકને વિષે (૧૨) એકત્રીસ સાગરોપમના આયુષ્યવાળા (૧૩) દેવ થયા. ૧૮

દેવલોકમાં ગએલા તે અપરાજિત રાજર્ષિ' જ્યાં ઉત્પન્ન થયા તે કૌશાંબી નગરીનું વર્ણન બે શ્લોકમાં કરે છે :—

દીપ જંબૂ ક્ષેત્ર ભરતે દેશ વત્સે સુંદરા,

કૌશાંબી નગરી ચૈત્ય અગ્રે સિંહ પાસે ચંદ્રમા;

આવતા મૃગ ભાગતા શશિ નિષ્કલંક બને જિહ્વાં,

ધૂપ શ્રેણી વસ્ર જેવી પ્રતિગૃહે સ્વસ્તિક તથા. ૧૯

મુક્તાશ્લેષા દાડિમતણા દાણાં ગણી શુકપક્ષિઓ,

ચાંચ મારે સર્વજન ધનવંત શુભશીલ દાનિઓ;

તેથી ન કોઈ કોઈને પણ લૂંટતા પણ ફૂલની,

સુગંધ લૂંટે રક્ત વાયુ આણુ ત્યાં ધર ભૂપની. ૨૦

રૂપદર્શન:—બીજી ગાથામાં જણાવેલા સ્વરૂપવાળા જંબૂદ્વીપને વિષે દક્ષિણ ભાગમાં ભરત નામનું ક્ષેત્ર આવેલું છે. તેની અંદર વત્સ નામનો દેશ (૧૪) આવેલો છે. તે દેશને વિષે અતિરમણીય કૌશાંબી નામની નગરી (૧૫) આવેલી છે. તે નગરીમાં જિનેશ્વર ભગવતોના મોટા મોટા ચૈત્યો એટલે દેરાસરો આવેલા છે. તે જિનાલયોના શિખર ઉપર ધજાની અંદર સિંહની આકૃતિ રચેલી છે. અહીં કવિ કલ્પના કરે છે કે—તે સિંહની આકૃતિની આગળ જ્યારે ચંદ્રમા આવે છે ત્યારે તે ચંદ્રમાની અંદર રહેલ મૃગ તે સિંહને જોઈને નાશી જાય છે તેથી જાણે તે ચંદ્ર મૃગરૂપી કલંકથી રહિત હોય તેવો દેખાય છે. તથા જે નગરીમાં ધૂપશ્રેણી એટલે ધૂપમાંથી નીકળતી ધૂમાડાની પંક્તિઓ વસ્ર જેવી શોભે છે, વળી તે નગરીના દરેક ઘરમાં રહેલા સાથીયાઓમાંના મોટાઓને જોઈને શુક પક્ષીઓ તે મોટીઓને દાડમના દાણા સમજીને તેના ઉપર ચાંચ મારે છે. તેમજ તે નગરીના સર્વ લોકો ધનવાન તથા સારા શીલ વગેરે ગુણવાળા છે તેમજ દાન આપવામાં તત્પર છે. તેથી તે નગરીમાં કોઈ કોઈને લૂંટતું નથી. અથવા તે નગરીમાં કોઈ ચોરી કરનાર નથી. પરંતુ લૂંટ કરનાર એક વાયરોજ હોતો કે જે વાયરો રક્ત ખીલેલાં પુષ્પોની સુગંધને લૂંટતો હોતો. આવી તે કૌશાંબી નગરીમાં ધર નામના રાજાની (૧૬) આણુ હતી એટલે ધર નામના રાજા રાજ્ય કરતા હતા. ૧૯-૨૦.

ધર રાજાનું સ્વરૂપ બે શ્લોકોમાં જણાવે છે :—

મેદિનીનો તાપ ટાળી મેધને તરછોડતા,

પૃથ્વીને ધારણ કરતાં અચલને તરછોડતા;

તે ભૂપ આજ્ઞા પુષ્પમાલા માનતા સવિ નરપતિ,
શીર્ષે ચઢાવે પ્રચંડ જસ ભુજ દંડ દીપે છે અતિ.

૨૧

રૂપદર્શન—જેમ મેઘ એટલે વરસાદ ઉનાળાથી તપેલી પૃથ્વીના તાપને શાંત કરે છે તેમ આ ધર રાજા કૌશાંભી નગરીના મનુષ્યોના દુઃખો રૂપી તાપને શાંત કરે છે, એટલે તેથી તે રાજા મેઘનો બાણે તિરસ્કાર કરતા હોય તેવા જણાય છે. જેમ અચલ એટલે પર્વત પૃથ્વીને ધારણ કરે છે તેમ આ રાજા પૃથ્વીને ધારણ કરતા હોવાથી બાણે પર્વતનો તિરસ્કાર કરતા હોય તેવા જણાય છે. જેમ લોકો પુષ્પની માલાને મસ્તક ઉપર ધારણ કરે છે, તેવી રીતે સઘળા રાજાઓ આ ધર રાજાની આજ્ઞાને પુષ્પની માલાની જેમ મસ્તક ઉપર ચઢાવે છે. ભાવાર્થ એ છે કે સઘળા રાજાઓ આ ધર રાજાની આજ્ઞામાં રહેતા હતા. અથવા તેમને વશવર્તી હતા. વળી તે રાજા પોતાની પ્રચંડ ભુજાઓ રૂપી દંડથી શોભતા હતા. ૨૧

તોય નિજ અપરાધિ કેરા દંડ સમય પ્રચંડ ના,
લદ્રકરિ જિમ સૌમ્યભાવી યશ નિવાસી લોકના;
અનુરાગથી કેસર પરે લેપન દિશાનું નૃપ કરે,
લક્ષ્મી સુરી લીલા સદન સમભૂપ સદ્ગુણ ગણ ધરે.

૨૨

રૂપદર્શન—આવા પ્રચંડ ભુજારૂપી દંડવાળા હોવા છતાં પણ તે ધર રાજા પોતાના અપરાધીઓને દંડ કરવાના વખતે પ્રચંડ એટલે ક્રોધાયમાન થતા નહોતા અથવા આક્રોશ દંડ કરતા નહોતા. પણ તે રાજા લદ્રિક હાથીની જેમ સૌમ્યપણે રહેતા હતા. તે નગરીમાં વસનારા લોકોને રાજા ઉપર ઘણો અનુરાગ એટલે સ્નેહ હતો. તેથી કરીને રાજાનો યશ હશે દિશામાં વિસ્તાર પામ્યો હતો. આ પ્રસંગે કવિ કલ્પના કરે છે કે—એક સાથે વિસ્તાર પામેલા (ફેલાયેલા) યશ અને અનુરાગથી અર્ધોઅર્ધ શ્રીમંડ ચંદનની સાથે રહેલા કેસરની જેમ તેણે સર્વ દિશાઓને ચિરકાળ (ઘણું વખત સુધી) વિલેપન કર્યું હતું. વળી લક્ષ્મી સુરી એટલે લક્ષ્મી દેવીને ક્રીડા કરવાના સ્થાન સરખા તે શ્રી ધર રાજા સદ્ગુણવાળા એટલે સારા ગુણોના સમૂહને ધારણ કરતા હતા. એટલે આ ધર રાજાને વિશે ઘણા ઉત્તમ ગુણો રહેલા હતા. ૨૨

તે ધર રાજાની સુસીમા નામની રાણીનું વર્ણન એ સ્લોકોમાં કરે છે :—

તે ભૂપને આચારવંતી સુસીમા^{૧૭} રાણી હતી,
હસ્તાદિ પદ્મવ શબ્દપુષ્પો ભુજ શાખા દીપતી;
કલ્પવલ્લી સમ તિણે મુખ ઉપર લલ્લવ વસ્ત્રને,
ઢાંકી નિરખતી ભૂમીને બહુ મંદ ચાલે મુનિ પરે.

૨૩

સ્પષ્ટાર્થ:— તે ધર રાજને સારા આચારને પાળનારી અને શીલાદિ ગુણોને ધારણ કરનારી સુસીમા (૧૭) નામની રાણી હતી. તે રાણી જાણે કદપવેલ હોય તેવી જણાતી હતી, કારણ કે જેમ વેલને પદ્મવ એટલે નવા અંકુશ લાલ વર્ણના હોય છે, તેમ આ રાણીના હસ્તાદિ એટલે હાથ તથા હોઠ વગેરે લાલ પદ્મવની શોભાને ધારણ કરતા હતા. જેમ વેલને પુષ્પો હોય છે તેમ આ રાણીના શબ્દો મુખમાંથી જાણે ફૂલો ખરતા હોય તેવા જણાય છે વળી વેલ જેમ શાખાઓ વડે શોભે છે તેમ આ રાણી પોતાની બે ભુજાઓ રૂપી શાખાઓ વડે શોભે છે. આ રાણીનું મુખ લજ્જમરૂપી વસ્ત્રથી ઢંકાયેલું હતું. ભાવાર્થ એ છે કે આ રાણી લજ્જા ગુણવડે શોભતી હતી. વળી ઈર્થાસમિતિ સાચવીને જમીન ઉપર દૃષ્ટિ રાખીને ચાલતા મુનિરાજની જેમ આ સુસીમા રાણી પણ પૃથ્વીને જોતી જોતી મંદ ગતિએ ચાલતી હતી. ૨૩

તસ કાંતિએ તન સરલતાએ ચિત્ત શીલ શરમે કરી,
સત્યતાએ વચન હીપે બોલતી જ્યારે જરી;

ચંદ્રિકાથી જેમ રજની તે સમે તિમ ઢાંતના,

કિરણો વડે સુંદર શરીર ચળકી ઉઠે રાણીતણા.

૨૪

સ્પષ્ટાર્થ:—તે રાણીનું શરીર કાંતિવડે શોભતું હતું એટલે આ રાણીનું શરીર ઘણું સુંદર હતું. વળી સરલતા વડે રાણીનું ચિત્ત શોભતું હતું અથવા રાણીનું ચિત્ત કપટ-ભાવથી રહિત હોવાથી સરળ સ્વભાવવાળું હતું. તેમજ રાણીનો શીલ ગુણ શરમે એટલે લજ્જાથી શોભતો હતો. તેમજ જ્યારે આ રાણી કાંઈ પણ બોલતી હતી ત્યારે તેનું વચન સત્યતાથી શોભતું હતું અથવા રાણી હંમેશાં સત્ય વચન બોલતી હતી. જેમ ચંદ્રિકાથી એટલે ચંદ્રના તેજ વડે રાત્રી શોભે છે તેમ રાણીના ઢાંતમાંથી નીકળતા કીરણોથી રાણીનું સુંદર શરીર ચળકી ઉઠતું હતું અથવા વધારે શોભાયમાન જણાતું હતું. ૨૪

અપરાજિત રાજર્ષિનો જીવ દેવલોકથી ચ્યવીને સુસીમા રાણીની કુક્ષિમાં ઉપજે છે તે જણાવે છે:—

તે ભૂપ અપરાજિત અમર દેવાયુ પૂરી માધની,

કૃષ્ણ^{૧૮} છટ્ટે રાશિ કન્યા^{૧૯} શ્રેષ્ઠ ચિત્રા^{૨૦} દિવસની;

અર્ધરાતે^{૨૧} સુસીમાની કુક્ષિમાંહે ઉપજતા,

સ્વપ્નદર્શન^{૨૨} જનક પાઠક^{૨૩} સ્વપ્નફલ ઉચ્ચારતા.

૨૫

સ્પષ્ટાર્થ:—નવમા ઐવેયકમાં ઉત્પન્ન થએલા તે (છટ્ટા તીર્થ) કરના જીવ અપરાજિત રાજર્ષિ દેવલોકનું એકત્રીસ સાગરોપમનું આયુષ્ય પૂરું કરી તે ધરરાજની સુસીમા

રાણીની કૃષ્ણને વિષે ઉત્પન્ન થયા. તે વખતે મહા માંસની વદ છકુનો (૧૮) દિવસ હતો. તે વખતે કન્યા નામની રાશિ (૧૯) અને ઉત્તમ ચિત્રા (૨૦) નામનું નક્ષત્ર હતું. અને જરૌબર અર્ધ રાત્રિનો (૨૧) સમય હતો. તે વખતે સુસીમા રાણીએ તીર્થ કરના જન્મને સૂચવનારાં ચૌદ મોટાં સ્વપ્નો (૨૨) જોયાં વગેરે સ્વરૂપ પ્રથમના ભાગોમાં વિસ્તારથી વર્ણવેલું હોવાથી અહીં તે સ્વપ્નનાં નામ વગેરે ખીન્ના જણાવી નથી. પછી પ્રભુના પિતા તેમજ સ્વપ્નપાઠકો (૨૩) તે સ્વપ્નોનું કૃણ સુસીમા રાણીને જણાવે છે. ૨૫

રાણીને થયેલો દોહદ તથા પ્રભુનો જન્મ ક્યારે થયો વગેરે ત્રણ શ્લોકોમાં જણાવે છે :—

પદ્મશય્યા શયન દોહદ ભક્ત દેવો પૂરતા,
નવ માસ સાડી સાત દિન^{૨૪} ગર્ભસ્થિતિ પૂરણ થતા;
ચતુર્થારક ઉત્તરાર્ધ^{૨૫} કાર્તિકે વદ બારસે^{૨૬},
^{૨૭}અર્ધરાતે ચંદ્ર^{૨૮}ચિત્રા રાશિ^{૨૯}કન્યાદિક વિષે. ૨૬

સ્પષ્ટાર્થ:—ત્યાર પછી સુસીમા રાણીને પદ્મ એટલે કમળોની શય્યામાં સૂઈ રહેવાનો દોહદ અથવા દોહલો ઉત્પન્ન થયો. તે દોહલો પ્રભુના ભક્ત દેવોએ પૂરો કર્યો. ત્યાર પછી નવ મહિના અને સાડી સાત દિવસની ગર્ભની સ્થિતિનો કાળ (૨૪) પૂરો થયો ત્યારે પદ્મપ્રભુનો જન્મ થયો. તે વખતે ચોથા આરાનો ઉત્તરાર્ધ (૨૫) એટલે પાછળનો અડધો ભાગ ચાલતો હતો. તે કારતક મહિનાની વદ બારસનો (૨૬) જન્મ દિવસ હતો. અર્ધરાત્રિનો (૨૭) સમય થયો હતો અને ચંદ્રની સાથે ચિત્રા (૨૮) નામના નક્ષત્રનો સંયોગ ચાલતો હતો અને તે વખતે કન્યા નામની રાશિ (૨૯) હતી. ૨૬

ઉંચ સ્થિતિ સર્વ ગ્રહોની હર્ષ શાંતિ પ્રસરતા,
પદ્મવર્ણી^{૩૦} પદ્મલંછન^{૩૧} પદ્મપ્રભુજી જન્મતા;
ચતુર્થારક શેષ દશ કોડી સહસ સાગર અને,
ત્રીસ લાખ પૂરવ પક્ષ નવ્યાશી^{૩૨} ન જાણો પૂર્ણ એ. ૨૭
સહસ બેતાલીશ વર્ષે ઊણુ તે અવધારીએ,
મેર્વાદિવાસિ દિકકુમારી આઠ કૃત્યો સમરીએ;
શઠાદિ કેરા કૃત્ય દશ પણ પૂર્વની જિમ જાણીએ,
શકે કરેલી પદ્મ પ્રભુની વરસ્તુતિ અવધારીએ. ૨૮

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રભુના તે જન્મ વખતે સર્વે ગ્રહો ઉંચ સ્થિતિમાં રહેલા હતા અને તેથી તે વખતે હર્ષ તેમજ શાંતિનો પ્રચાર થયો હતો. તે પદ્મપ્રભુના દેહનો વર્ણ પદ્મ-

વર્ણી (૩૦) એટલે કમળના સરખા વર્ણવાળો હતો. તથા પ્રભુને પદ્મ એટલે કમળનું લાંછન (૩૧) હતું. જ્યારે પદ્મપ્રભુ પ્રભુનો જન્મ થયો ત્યારે ચોથા આરાનો કેટલો કાળ બાકી હતો તે જણાવે છે:—તે વખતે ચોથા આરાનો અર્ધા ઉપર ભાગ ચાલ્યો ગયો હતો તે ચોથા આરાનો કાલ (પ્રમાણ)—એક કોડાકોડી સાગરોપમમાંથી બેતાલીસ હજાર વર્ષ ઓછાં કરીએ તેટલો હોય છે. તે વખતે દશ હજારકોડ સાગરોપમ અને તે ઉપર ત્રીસ લાખ પૂર્વ અને ઉપર નેચાસી પખવાડીયા (૩૨) માં બેતાલીસ હજાર વર્ષ ઓછાં કરીએ તેટલો કાલ ચોથા આરાનો બાકી હતો. તથા પ્રભુનો જન્મ થયો ત્યારે મેરૂ અને રૂચક પર્વત તથા અધોલોકમાં વસનારી છપ્પન દિશાકુમારીઓ જે સ્થાને પ્રભુનો જન્મ થયો છે ત્યાં આવે છે અને પોતાપોતાને યોગ્ય એવાં આઠ પ્રકારનાં સૂતિકર્મો વગેરે કાર્યો કરીને પોતાના સ્થાને બાંધે છે. ત્યાર પછી સૌધર્મેન્દ્ર વગેરે ઈન્દ્રો મેરૂ પર્વતના પાંડુકવતને વિષે શિલા ઉપર રહેલા સિંહાસનની ઉપર પ્રભુનો સ્નાત્ર મહોત્સવ કરે છે. ઈન્દ્રના બીજા દશ કાર્યો વગેરેનું સ્વરૂપ પ્રથમ ભાગમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે જણાવું. તે વખતે શકેન્દ્રે પદ્મ પ્રભુની ઉત્તમ સ્તુતિ કરી તે હવે આગળના શ્લોકોમાં જણાવાય છે. ૨૭-૨૮

પ્રભુના જન્મ પ્રસંગે શકેન્દ્રે કરેલી પ્રભુની સ્તુતિ છ શ્લોકોમાં જણાવે છે :—

હે દેવ ! ભવ મરૂ દેશ કરના ભવિજનોને તાહરં,
દર્શન અમીરસ પરમ જેવું થયું મંગલ સુખકરં;

સર્વ દેવો દેખતા એકી ટસે પ્રભુ રૂપને,
અનિમેષતા સાર્થક કરે પ્રભુયે વખાણું તેમને.

૨૯

રૂપાંટાર્થ:—હે દેવ ! આ સંસારરૂપી મરૂભૂમિ એટલે મારવાડ દેશને વિષે રખડતા ભવ્ય જીવોને તમારું દર્શન અમૃતરસની પરખ સરખું મંગલકારી અને સુખકારી થયું છે. જેમ મારવાડ દેશના સખત ઉનાળાને વિષે પાણી મેળવવું ઘણું મુશ્કેલ છે, અને તે વખતે તરસ્યા થયેલા મુસાફરને ઠંડા પાણીની પરખ મળવાથી જેમ ઘણો હર્ષ થાય છે અને તે પાણી પીને પોતાની તરસ શાંત પાડે છે, તેમ સંસારમાં રખડતા હુખી ભવ્ય જીવોને તમારું દર્શન અમૃતરસની પરખ જેવું કામ કરે છે. સર્વે દેવો પ્રભુના રૂપને એકી ટસે જોઈ રહે છે એટલે જરા પણ આંખ બંધ કરતા નથી, કારણ કે દેવોની આંખો નિમેષ (આંખનું મીંચાવું) રહિત હોય છે અને તેથી તે દેવોની અનિમેષતા સાર્થક થાય છે એટલે સફળ થાય છે અથવા નામ પ્રમાણે અર્થવાળી થાય છે આવા ઉત્તમ ગુણોને ધારણ કરનાર હે પ્રભુ ! હું તમને ઘણી પ્રીતિપૂર્વક સ્તવું છું. અને આપના દર્શન કરનારા તે પુણ્યશાક્ષી દેવોની પ્રશંસા કરું છું. ૨૯

જન્મટાણે નારકી પણ તેજ સુખને પામતા,
એથી અમે જિન નામ તણું સર્વ સુખકર ધારતા;
હયા નીક જલ સિંચને જિન ધર્મતર વર્ધક તમે,
પુણ્યે અમારા આપ જન્મ્યા માનીએ એવું અમે.

૩૦

રૂપબટાર્થ:—હે પ્રભુ ! તમારા જન્મ વખતે નારકીના જીવો હંમેશાં અનેક પ્રકારનાં તીવ્ર દુઃખો લોગવી રહ્યા છે તેમને પણ થોડો કાલ સુખનો અને પ્રકાશનો અનુભવ થાય છે અને આથી જ અમે તમારા જિનનામકર્મને સર્વ જીવોને સુખ કરનારું માનીએ છીએ. વળી હે જિનેશ્વર ! તમે ધર્મરૂપી વૃક્ષને હયારૂપી નીકનું પાણી સિંચીને વધારનારા છો. અને અમારા પુણ્યના ઉદયથી આપનો જન્મ થયો છે એમ અમે માનીએ છીએ. ૩૦

ઠંડાશ જલમાં જેમ ત્રિભુવન સ્વામિતા ત્રણ જ્ઞાન એ,
એઉ છે સિદ્ધ જન્મથી પ્રભુ આપને પુણ્યાઈ એ;
પદ્મ લંછન આપનું ને પદ્મ કાયા આપની,
મુખ પવન પણ આપનો છે દેવ ! જેવો પદ્મની.

૩૧

રૂપબટાર્થ:—હે પ્રભુ ! જેમ પાણીની અંદર શીતળતા સ્વાભાવિકપણે જ રહેલી છે તેવી રીતે આપનામાં ત્રિભુવન એટલે સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ અથવા ઉર્ધ્વલોક, અધોલોક અને તીર્થલોક એ ત્રણે લોકનું સ્વામીપણું તેમજ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાનો આ ખંને વસ્તુઓ જન્મથી જ સિદ્ધ છે અને તે આપની પુણ્યાઈને લીધે જ જન્મસિદ્ધ છે. હે પ્રભુ ! તમારે વિષે પદ્મલંછન એટલે ધોળા કમલનું લંછન છે તેમજ આપના શરીરની કાંતિ પણ કમલ સરખી છે. વળી હે દેવ ! આપના મુખનો પવન એટલે શ્વાસોશ્વસ તે પણ કમલની સુગંધ જેવો સુગન્ધિદાર છે. ૩૧

લક્ષ્મી અપર પર્યાય પદ્મભાવંત પ્રભુજી આપ છો,
પદ્મ જેવો વહનવંતા પદ્મ ઘર રૂપ આપ છો;
આપના અનુભાવથી લવજલધિ જનુભિત થશે,
તુજ સેવના સાચી ગણી મુજ આતમા ત્યાં લીન થશે.

૩૨

રૂપબટાર્થ:—હે પ્રભુજી ! પદ્મ એટલે લક્ષ્મી એવું જેનું બીજું નામ છે તે લક્ષ્મી વાળા આપ છો. કારણ કે આઠ પ્રતિહાર્ય તેમજ ચોત્રીસ અતિશય રૂપી બ્રાહ્મ લક્ષ્મી તેમજ સાનાદિ અભ્યંતર લક્ષ્મી આપનામાં રહેલી છે. વળી આપનું મુખ પણ કમળના

જેવું શોભાયમાન છે. આવા અનેક કારણોથી હે પ્રભુ ! તમે કમળના ઘર જેવા છો. આપના પ્રભાવથી મારો ભવ રૂપી સમુદ્ર જાતુ પ્રમાણુ એટલે જલદીથી ઓળંગાય તેવો થશે. અને તમારી સેવા એટલે ભક્તિ તેજ સાચી સેવા છે એવું જાણીને મારો આત્મા આપની ભક્તિમાં લીન થશે. ૩૨

ઉપરના દેવલોકનું સુખ તેમ અનુત્તર વાસની,
ધૃષ્ટા હવે ના એક ચાહું સેવના તુજ ચરણની;
જન્માભિષેકે આપના મેં મેલ ધોયો માહરો,
આશ્ચર્ય એ મારે જિનેશ્વર તાહરો છે આશરો.

૩૩

સ્પષ્ટાર્થ :—હે પ્રભુ ! આપનું દર્શન થવાથી આજે મને જે આનંદ સુખ શાંતિ મળે છે, તેથી હવે મને મારા સ્થાનથી ઉપરના દેવલોકથી માંડીને અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોના સુખની પણ ધૃષ્ટા નથી, કારણ કે એ બધા દેવલોકનાં સુખ પણ અંતે તો નાશવંત જ છે. હવે તો હું તમારા ચરણ કમલની સેવા જ ચાહું છું. વળી હે જિનેશ્વર દેવ ! મેં આપના સ્નાત્રનો મહોત્સવ કર્યો, આપના શરીર ઉપર પાણીનું સિંચન કર્યું, તેથી આપનો મેલ દૂર થવો જોઈ એ તેને બદલે મારો કર્મરૂપી મેલ દૂર થયો એટલે મારાં ઘણાં કર્મો નાશ પામ્યા, એ મોટું આશ્ચર્ય છે. હે પ્રભુ ! મારે તમારો આશરો છે. મને ખાત્રી છે કે—આપના ચરણથી હું આ સંસાર સમુદ્રનો પાર જરૂર પામીશ. ૩૩

વૈરાગ્ય સંયમ શીલ પ્રમુખની સાત્ત્વિકી આરાધના,
આપે કરી જે પૂર્વભવમાં તાસ શુભ સંસ્કારના;
ઉદયથી પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય કર્મોદય બલે,
સ્વપરતારક પ્રભુ થશો અભિષેક આપે બોધ એ.

૩૪

સ્પષ્ટાર્થ :—વળી હે પ્રભુ ! આ જન્માભિષેકનું રહસ્ય એ છે કે—આપે પૂર્વ ભવને વિષે સાત્ત્વિક વૈરાગ્યને ધારણ કરવા પૂર્વક ચારિત્રની તથા શીલ વગેરેની કરેલી સાત્ત્વિકી આરાધનાથી મેળવેલા સારા સંસ્કારોના પ્રતાપે બાંધેલ પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યના ઉદયથી આપ સ્વપરતારક એટલે પોતાને તેમજ પરને તારનારા થશો. આનું રહસ્ય એ છે કે—આપે પૂર્વ ભવમાં જે વીસ સ્થાનકોમાંના અમુક સ્થાનકોની આરાધના કરી તેથી તીર્થંકર નામ કર્મ બાંધ્યું. અને તે તીર્થંકર નામ કર્મના પ્રભાવથી આપતામાં ઉદય પામેલા પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યકર્મો વડે આપ સ્વપરતારક થશો. જે પુણ્ય કર્મનો ઉદય ચાલે છે તે વખતે નવાં પુણ્ય કર્મોનો બંધ થાય, તે પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય કહેવાય છે. પુણ્ય અને પાપની ચતુર્ભંગીનું સ્વરૂપ અહીં પહેલા ભાગમાં વિસ્તારથી વર્ણવ્યું છે. ૩૪

પ્રભુનું પદ્મપ્રભ નામ શાથી પડ્યું તે જણાવે છે:—

કૃત્ય^{૩૬} દશ શકેન્દ્ર પ્રભુને ચૂકતા માતા કને,
સ્વર્ગે જતાં^{૩૭} પ્રભુ પદ્મની જિમ નિર્મલા ધુર અર્થ એ;
પદ્મ લંછન પદ્મશય્યા દોહલો બે કારણે,^{૩૮}
જનક થાપે હર્ષથી શ્રીપદ્મપ્રભ^{૩૯} અભિધાનને. ૩૫

રૂપાંશુ^{૩૬}:—પ્રભુના સ્નાત્ર મહોત્સવ વખતે શકેન્દ્રનાં જે દશ કાર્યો (૩૬) કહેલાં છે, તે પણ પ્રથમના ભાગોમાં કહ્યા છે, તેથી અહીં જણાવ્યા નથી. સ્નાત્ર મહોત્સવ પ્રસંગે એ દશ કાર્યો કયા પછી શકેન્દ્ર પ્રભુને માતાની પાસે મૂકે છે અને ત્યાર પછી તે પોતાના સ્વર્ગમાં એટલે સૌધર્મ દેવલોકમાં જાય છે. તથા ‘પદ્મપ્રભ’ નામનો સામાન્ય અર્થ એ છે કે પ્રભુનું શરીર કમલજેવું નિર્મલ હતું એ નામનો પ્રથમ અર્થ જણાવો. (૩૭) વળી પ્રભુના શરીરે કમલનું લંછન હતું, તે કારણથી તથા પ્રભુ જ્યારે માતાની કુક્ષીમાં હતા ત્યારે માતાને પદ્મશય્યામાં શયન કરવાનો દોહલો ઉત્પન્ન થયો હતો. (૩૮) આ બે વિશેષ કારણથી પ્રભુના પિતા ધર રાજાએ પ્રભુનું પદ્મપ્રભ (કમલ સરખી કાન્તિવાલા એવું) નામ હર્ષપૂર્વક પાડ્યું. આ રીતે ‘પદ્મપ્રભ’ નામનો વિશેષાર્થ જણાવો. (૩૯) ૩૫

પ્રભુના વંશ ગોત્ર રૂપ તથા બલનું વર્ણન કરે છે:—

પ્રભુને ક્ષણ^{૪૦} નહિ જ્ઞાન ત્રણ^{૪૧} ઇગ સહસ્ર ને અડ લક્ષણો,^{૪૨}
ધક્ષવાકુ^{૪૩} કાશ્યપ ગોત્ર^{૪૪} ભૂષણ પદ્મપ્રભ મહિમા ધણો;
સ્વર્ગધાત્રી લાલને સુર કુંવર સાથે કીડતા,
વિશિષ્ટાન્નાહાર^{૪૫} સર્વોત્કૃષ્ટ રૂપ^{૪૬} બલ^{૪૭} ધારતા. ૩૬

રૂપાંશુ^{૪૦}:—પ્રભુને મસ્તક ઉપર ક્ષણ (૪૦) હોતી નથી. વળી પ્રભુને પૂર્વ ભવથી સાથે આવેલાં મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એમ પ્રથમના ત્રણ જ્ઞાન (૪૧) હોય છે. વળી પ્રભુના શરીરને વિષે એક હજાર ને આઠ (૪૨) લક્ષણો હોય છે. પ્રભુનો ધક્ષવાકુ નામનો વંશ (૪૩) અને કાશ્યપ નામનું ગોત્ર (૪૪) હોવાથી કાશ્યપ ગોત્રને વિષે ભૂષણ એટલે અલંકાર સરખા શ્રીપદ્મપ્રભ નામના છકા તીર્થંકરનો ધણો મહિમા અથવા પ્રભાવ હતો. પ્રભુને માટે ઇન્દ્ર મહારાજે સ્થાપન કરેલ દેવાંગનાઓ રૂપી ધાવ માતાઓથી લાલન કરાતા પ્રભુ અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યા. તે વખતે દેવો નાના બાળકનું રૂપ કરીને પ્રભુની સાથે કીડા કરવાને આવતા હતા. પ્રભુનો બીજા મનુષ્યો કરતાં વિશેષતાવાળો અજનો આહાર (૪૫) હતો. વળી પ્રભુનું રૂપ (૪૬) બીજા અર્ધ કરતાં અઘીયાતું હતું. તેમજ પ્રભુનું બલ (૪૭) પણ સૌથી વધારે હતું. ૩૬

પ્રભુના શરીરનું પ્રમાણ જણાવે છે:—

ઉત્સેધ અંગુલ ધનુષ અઢીસો^{૪૮} આત્મ અંગુલ શત અને,
વીસ^{૪૯} તેમ પ્રમાણ અંગુલ સાઠ^{૫૦} પ્રભુ તનુમાન એ;
વિશાલ છાતી જસ જાણે કીડનધર લક્ષ્મીતણા,
પુણ્ય તેજે દીપતા તીન્નાલિલાધી ચરણના. ૩૭

રૂપઘટાર્થ :—પ્રભુનું શરીર ઉત્સેધાંગુલના માપથી અઢીસો ધનુષ્ય પ્રમાણ હતું. (૪૮) ત્રણ પ્રકારના અંગુલ કહેલા છે—૧ ઉત્સેધાંગુલ, ૨ પ્રમાણાંગુલ અને ૩ આત્માંગુલ. તેમાં અનંતા પરમાણુઓનો એક વ્યાવહારિક પરમાણુ થાય છે. તે વ્યાવહારિક પરમાણુથી આઠ આઠ ગુણના કમથી અનુક્રમે ઉત્સેધાંગુલ થાય છે. આ ઉત્સેધાંગુલના માપથી પ્રભુનું શરીર અઢીસે ધનુષ્ય પ્રમાણ હતું. ૨૪ ઉત્સેધાંગુલનો એક હાથ થાય છે અને ચાર હાથનો એક ધનુષ્ય થાય છે. ઉત્સેધાંગુલ કરતાં પ્રમાણાંગુલ ચારસો ગણું મોટું છે, તેથી અઢીસો ધનુષ્યને ચારસો વડે ભાગતાં ૬૦ આંગલ આવે છે. આ રીતે પ્રમાણાંગુલના માપથી પ્રભુનું શરીર ૬૦ પ્રમાણાંગુલ પ્રમાણ કહ્યું. આત્માંગુલનું ચોક્કસ પ્રમાણ નથી, પરંતુ જે જે કાલે જે જે તીર્થંકર હોય તેમના આંગલને તે તે કાલે આત્માંગુલ કહેલ છે. તેથી પદ્મપ્રભુના પોતાના આંગલના પ્રમાણથી તેમનું શરીર એકસો વીસ આત્માંગુલ પ્રમાણ જાણવું. દરેક તીર્થંકરનું શરીર આત્માંગુલના માપથી એકસો વીસ આંગલ પ્રમાણ હોય છે. (૪૯-૫૦) તથા પ્રભુની છાતી ઘણી વિશાલ હતી, તેથી તે લક્ષ્મીને કીડા કરવાના ઘર સમાન જણાતી હતી. વળી પ્રભુ પોતાના પુણ્ય રૂપી તેજ વડે શોભતા હતા અને ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાની તીવ્ર ઈચ્છા રાખતા હતા. ૩૭)

પ્રભુનું પાણિગ્રહણ તથા રાજ્યાભિષેક જણાવે છે:—

લોકના અનુવર્તને માતા પિતાના આગ્રહે,
પાણિગ્રહણ કરતાં^{૫૧} છતાં જલકમલની જેવા રહે;
લાખ સાડી સાત પૂરવ^{૫૨} કાલ કુંવરપણા તણો,
પૂર્ણ હોતાં ભૂપ બનતા હેતુ આગ્રહ જનકનો. ૩૮

રૂપઘટાર્થ :—શ્રી પદ્મપ્રભુ પ્રભુ તો સંસાર ઉપર વૈરાગ્યવાળા હતા તો પણ પ્રજાની ઈચ્છાને માન આપીને તથા માતા પિતાના ઘણા આગ્રહને લીધે તેમણે પાણિગ્રહણ એટલે લગ્ન (૫૧) કર્યું. તો પણ જલકમલની પેઠે એટલે જલમાંથી ઉત્પન્ન થયા છતાં જેમ કમલ જલથી નિરાળું રહે છે તેમ સંસારમાં રહ્યા છતાં તેમાં આસક્તિ વિનાના હોવાથી પ્રભુ પણ જલકમલની જેમ રહે છે. પ્રભુના કુંવરપણાનો કાલ સાડી સાત લાખ પૂર્વનો (૫૨) હતો. ચોરાસી લાખને ચોરાસી લાખે ગુણીએ ત્યારે (૮૪૦૦૦૦૦ X

૮૪૦૦૦૦૦=૭૦૫૬૦૦૦,૦૦૦૦૦૦૦ વર્ષે) એક પૂર્વ થાય છે. અથવા પ્રભુ જ્યારે સાડી સાત લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળા થયા ત્યારે પિતાના આગ્રહથી પ્રભુ રાજ થયા. પિતાશ્રી ધર રાજ્યે પ્રભુનો રાજ્યાભિષેક કરી તેમને રાજ બનાવ્યા. ૩૮

પ્રભુનો રાજ્યકાલ જણાવે છે:—

સોળ પૂર્વાંગે સહિત લખ પૂર્વ સાડી એકવી,^{૫૩}
રાજ્ય પાલે પદ્મપ્રભપ્રભુ ચક્રવર્તી^{૫૪} ન^{૫૪} રાજવી;
માતા લહે નિર્વાણુ^{૫૫} ઇશાને જનક સુરવર^{૫૬} થતા,
અવસરે લોકાંતિકો^{૫૭} પ્રભુ પાસ વિનયે આવતા. ૩૯

રૂપબટાર્થ :—રાજ બન્યા પછી પ્રભુએ સાડી એકવીસ લાખ પૂર્વ અને ઉપર સોળ પૂર્વાંગ સુધી ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કર્યું. (૫૩) ચોરાસી લાખ વર્ષે એક પૂર્વાંગ થાય છે. શ્રી પદ્મપ્રભ પ્રભુ ચક્રવર્તી^{૫૪} રાજ નહોતા. પ્રભુની માતા સુસીમા રાણી નિર્વાણુ પદ (૫૫) એટલે મોક્ષ પદને પામ્યા અને પ્રભુના પિતા શ્રીધર રાજ ઇશાન દેવલોકમાં ઉત્તમ દેવ (૫૬) થયા. હવે જ્યારે પ્રભુને દીક્ષા લેવાનો અવસર આવ્યો ત્યારે નવ લોકાંતિક (૫૭) દેવો તેમનો આચાર હોવાથી પ્રભુ પાસે આવીને વિનયપૂર્વક વિનંતિ કરે છે. ૩૯

પ્રભુ દીક્ષા વખતે વાર્ષિક દાન આપે છે તે કહે છે:—

ફરજ પોતાની બળવે દાન^{૫૮} વાર્ષિક પ્રભુ દીએ,
ધનહ વચને જ્ઞાંલકામર પૂરતા દ્રવ્યાદિને;
પ્રભુને કરે અભિષેક હરિ નૃપ પાલખી નિવૃત્તિ કરી,^{૫૯}
એસી તિહાં કૌશાંખી^{૬૦} સહસ્રામ્રે^{૬૧} અશોક^{૬૨} તથે જઇ. ૪૦

રૂપબટાર્થ :—લોકાંતિક દેવો આવીને વિનયપૂર્વક પ્રભુને દીક્ષાનો અવસર જણાવે છે. એ પ્રમાણે તે દેવો પોતાની ફરજ બળવે છે. ત્યાર પછી પ્રભુ પાણુ વાર્ષિક દાન (૫૮) આપવાનું શરૂ કરે છે. એટલે એક વર્ષ સુધી દરરોજ સવારથી બપોર સુધી એક કોડ અને આઠ લાખ સોનૈયાનું દાન કરે છે. તે ધન ધનહ એટલે કુબેરદેવના હુકમથી જ્ઞાંલક જાતિના દેવો લાવીને પ્રભુને આપે છે. વાર્ષિક દાન આપ્યા પછી ઇન્દ્ર તેમજ રાજ પ્રભુની દીક્ષાની તૈયારી કરતાં પ્રથમ અભિષેક કરે છે. ત્યાર પછી ઇન્દ્ર મહારાજ નિવૃત્તિ નામની પાલખી (૫૯)ની રચના કરે છે. તે પાલખીમાં એસીને શ્રીપદ્મપ્રભ સ્વામી કૌશાંખી નગરીની (૬૦) બહાર આવેલા સહસ્રામ્ર (સહસ્રાવન) નામના ઉદ્યાનને (૬૧) વિષે જાય છે અને તે ઉદ્યાનમાં આવેલા અશોક વૃક્ષની (૬૨) નીચે ઉતરે છે. ૪૦

દીક્ષા વખતે પ્રભુને મનઃપર્યાવ જ્ઞાન થાય છે તે જણાવે છે:—
 છઠ્ઠું તપધર^{૬૩} કાર્તિક વદ તેરસે^{૬૪} ચિત્રા^{૬૫} અને,
 કન્યા^{૬૬} પ્રવર અપરાન્હકાલે^{૬૭} પદ્મપ્રભ તીર્થ^{૬૮} કરે;
 પાછલી વય^{૬૯} સહસનૃપ^{૭૦} સહ લોચ^{૭૧} કરી ચારિત્રને,
 સ્વીકારતા તે સમય પામે મનઃપર્યાવ જ્ઞાનને.

૪૧

સ્પષ્ટાર્થ :—તે વખતે પ્રભુએ છઠ્ઠું તપ અથવા બે ઉપવાસ (૬૩) કર્યા હતા. તે કારતક માસની વદ તેરસનો (૬૪) દિવસ હતો. તે દીક્ષાના અવસરે ચિત્રા (૬૫) નામનું નક્ષત્ર હતું અને ઉત્તમ કન્યા (૬૬) નામની રાશિ હતી. તે કાર્તિક વદ તેરસે દિવસના પાછલા ભાગમાં (૬૭) પદ્મપ્રભ તીર્થ^{૬૮} કરે પાછલી વયમાં (૬૯) એક હજાર રાજાઓ (૬૯) સાથે દીક્ષા લીધી. પ્રભુએ પોતે પંચમુષ્ઠિ લોચ (૭૦) કરીને ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું. જે વખતે પ્રભુએ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું તેજ વખતે તેમને ચોથું મનઃપર્યાવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું અને ત્રણ જ્ઞાનીને બદલે ચાર જ્ઞાની થયા. ૪૧

પ્રભુએ બીજે દિવસે પારણું કર્યું અને પાંચ દીવ્ય પ્રગટયાં તે કહે છે:—
 દેવદ્રુપ્ય^{૭૨} જલવજ્રજીવ^{૭૩} બીજે દિવસ^{૭૪} બ્રહ્મસ્થલપુરે,^{૭૫}
 સોમદેવ^{૭૬} પરમાન્ન^{૭૭} બ્હોરી પદ્મપ્રભ પારણું કરે;
 દિવ્ય^{૭૮} સુર પ્રકટાવતા નૃપ તે ભવે શિવ^{૭૯} પામતા,
 વસુ વૃષ્ટિ સાડી બાર કોડી^{૮૦} સોમદેવ રચાવતા.

૪૨

સ્પષ્ટાર્થ :—પ્રભુએ દીક્ષા લીધી તે વખતે ઈન્દ્ર મહારાજાએ પ્રભુના ખભા ઉપર દેવદ્રુપ્ય (૭૨) વસ્ત્ર સ્થાપન કર્યું અને તે વસ્ત્ર પ્રભુ પાસે જલવજ્રજીવ (૭૩) સુધી રહ્યું એટલે પ્રભુ જીવ્યા ત્યાં સુધી રહ્યું. દીક્ષા લઈને પ્રભુએ ત્યાંથી ત્રિહાર કર્યો અને બીજે દિવસે (૭૪) બ્રહ્મસ્થલ નામના (૭૫) નગરને વિષે સોમદેવ નામના રાજાને ત્યાં (૭૬) પરમાન્ન (૭૭) એટલે ખીર બ્હોરીને શ્રીપદ્મપ્રભ દેવે છઠ્ઠું તપનું પારણું કર્યું. તે વખતે દેવોએ આકાશમાં પાંચ દિવ્ય (૭૮) પ્રગટ કર્યા. પ્રભુને પારણું કરાવનાર તે રાજા તેજ ભવમાં (૭૯) મોક્ષે ગયા. પ્રભુએ પારણું કર્યું તે વખતે સોમદેવ રાજાને ત્યાં દેવોએ સાડા બાર કોડ સોનૈયાની (૮૦) વૃષ્ટિ કરી. ૪૨

પ્રભુનો છદ્મસ્થ ભાવ જણાવી પ્રભુને ક્યાં તથા ક્યારે કેવલજ્ઞાન થયું તે બે પ્રલોકોમાં જણાવે છે:—

રત્નપીઠ પારણુથલે છદ્મસ્થ ભાવે^{૮૧} વિચરતા,
 આર્યભૂમિ^{૮૨} માસ પંટ^{૮૩} કૌશાંબી^{૮૪} સહસ્રામે^{૮૫} જતા;

છત્રાલ^{૬૧} નીચે કાઉસગે ચૈતર સુદી પૂનમ દિને,^{૬૭}

પૂર્વાર્દ્ધ^{૬૮} છટુ તપવંત^{૬૯} કન્યા^{૭૦} રાશિ ચિત્રા^{૭૧} ચંદ્રને. ૪૩

રૂપબટાર્થ :—પ્રભુએ જે સ્થળે પારણું કર્યું ત્યાં સોમદેવે રત્નનું પીઠ બનાવરાખ્યું. ત્યાર પછી પ્રભુ છદ્મસ્થ અવસ્થામાં (૮૧) આર્યાભૂમિને વિષે (૮૨) વિચરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે છદ્મસ્થ ભાવે વિચરતાં પ્રભુને છ માસ (૮૩) પસાર થયા ત્યારે શ્રીપદ્મપ્રભુ સ્વામી કોશાંબી નગરીમાં (૮૪) સહસ્રામ્ર ઉદ્યાનને (૮૫) વિષે પધાર્યા. ત્યાં છત્રાલ (છત્રાકાર) (૮૬) નામના વૃક્ષની નીચે પ્રભુ કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહ્યા. તે ચૈત્ર મહિનાની પૂનમનો (૮૭) દિવસ હતો. અને પૂર્વાર્દ્ધ (૮૮) એટલે દિવસના પૂર્વાર્ધનો કાલ હતો. તે વખતે પ્રભુને છટુંતો (૮૯) તપ હતો. કન્યા નામની (૯૦) રાશિ હતી અને ચંદ્ર ચિત્રા નામના (૯૧) નક્ષત્રમાં આવેલો હતો. ૪૩

વાયુથી જિમ વાદળાં તિમ ઘાતિ કર્મ વિનાશથી,

કેવલી છદ્મસ્થતામાં પ્રમાદ^{૬૨} ઉપસર્ગો^{૬૩} નથી;

સમવસરણે પૂર્વ દારે પેસતા જિમ નાથને,

ઈંદ્ર તિમ છે પ્રદક્ષિણા પ્રભુ પ્રવર ચૈત્યવૃક્ષને. ૪૪

રૂપબટાર્થ :—હવે કાઉસગ્ગ ધ્યાનમાં રહેલા શ્રીપદ્મપ્રભુ પ્રભુએ ક્ષપક શ્રેણિ વડે વાયુના વેગથી જેમ વાદળાં વિખરાઈ જાય તેમ જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય, મોહનીય અને અંતરાય નામના ચાર ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કર્યો. અને તે ઘાતી કર્મોના ક્ષય થવાથી પ્રભુને લોકલોક પ્રકાશકર કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. જ્યારે પ્રભુ છદ્મસ્થપણામાં વિચરતા હતા ત્યારે તેમણે જરા પણ પ્રમાદ સેવ્યો નથી. (૬૨) તેમજ તે અવસ્થામાં પ્રભુને ઉપસર્ગો (૬૩) પણ થયા નથી. પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયું તે વખતે દેવોએ સમવસરણની રચના કરી. ત્યાર પછી પ્રભુ પૂર્વ દિશા તરફ આવેલા દારમાં પેસીને સમવસરણમાં પ્રવેશ કરે છે અને ઈન્દ્ર મહારાજ જેમ પ્રભુને પ્રદક્ષિણા કરે છે તેવી રીતે પ્રભુ ઉત્તમ ચૈત્યવૃક્ષને પ્રદક્ષિણા આપે છે. ૪૪

પ્રભુ સમવસરણમાં સિંહાસન ઉપર બેસે છે તે જણાવે છે:—

દોઢ^{૬૪} ગાઉ ઉંચાઈ તેની નાથ પ્રણમી તીર્થને,

પૂર્વ બાજુ મુખ વિરાજે રત્નજડિત સિંહાસને;

પ્રભુ પ્રભાવે દેવકૃત પ્રતિબિંબ ત્રણ પણુ શોભતા,

મોર જિમ ધન ગર્જના જિત દેશના સૌ આહતા. ૪૫

રૂપબટાર્થ :—તે ચૈત્યવૃક્ષની ઉંચાઈ દોઢ ગાઉની હોય છે. (૬૪) ત્યાર પછી પ્રભુ

“ નમો તિત્થસ્સ ” એટલે તીર્થને નમસ્કાર કરી સમોસરણના મધ્ય ભાગમાં રહેલા રત્નજડિત સિંહાસનને વિષે પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખીને બેસે છે. તે વખતે પ્રભુના પ્રભાવથી દેવો-એ વિકુર્વેલા પ્રભુના ત્રણ પ્રતિબિંબો ત્રણ દિશામાં શોભે છે. આ રીતે કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે તે વખતે સભામાં બેઠેલી પર્ષદાને ચારે તરફથી પ્રભુનું મુખ દેખાય છે. અહીં પ્રભુનું મુખ તો પૂર્વ દિશા તરફ જ હોય છે. બાકીની પશ્ચિમ દક્ષિણ ને ઉત્તર દિશા તરફ ત્રણ પ્રતિબિંબ હોય છે. તે વખતે સઘળી પર્ષદા પ્રભુની દેશના સાંભળવાને માટે “ મેઘની ગર્જના સાંભળવાને માટે આતુર થએલા મોરની જેમ ” આતુર થઈને બેસે છે. ૪૫

પ્રભુ દેશના શરૂ કરે તે પહેલાં ઇન્દ્ર મહારાજ પ્રભુની સ્તુતિ કરે છે તે છ પ્રલોકમાં જણાવે છે:—

છઠ્ઠુ જિનેશ્વરને નમી સૌધર્મ હરિ બહુ માનથી,
સ્તવતા પ્રભો ! મેં આજ દીઠા આપને સદ્ભાગ્યથી;
આપ દર્શનના પ્રભાવે સાંભરે ગુણ આપના,
નિર્ગુણી હોવે ગુણી સંભારતા ગુણ ગુણિતણા. ૪૬

રૂપબટાર્થ:—ત્યાર પછી સૌધર્મ હરિ એટલે સૌધર્મ નામના પહેલા વૈમાનિક દેવોના ઇન્દ્ર સૌધર્મેન્દ્ર (શકેન્દ્ર) છઠ્ઠા જિનેશ્વર શ્રીપદ્મપ્રભુને નમીને બહુમાનપૂર્વક પ્રભુની સ્તુતિ આ પ્રમાણે કરવા લાગ્યા—હે પ્રભુ ! મેં આજે આપને દીઠા એટલે આજે મને મારા સદ્ભાગ્યથી અથવા પ્રબલ પુણ્ય કર્મોના ઉદયથી આપના દર્શન થયાં છે. આપના દર્શનના પ્રભાવથી આપના ઉત્તમ જ્ઞાનાદિ ગુણો મને યાદ આવે છે. અને એ રીતે ગુણવાન પુરૂષના ગુણોને સંભારવાથી ગુણ રહિત પુરૂષો પણ ગુણવાળા બને છે. કારણ કે ગુણવાન પુરૂષોનો એવા પ્રકારનો અલૌકિક પ્રભાવ હોય છે. ૪૬

ઉપસર્ગ આદિ હણો વિહારો તે છતાં શમધર તમે,
મહંત કેરી અકલ ચર્યા કેમ કલી શકીએ અમે;
ભોમવો છો મુક્તિને તોયે વિરાગી પ્રભુ તમે,
શત્રુમણુ હણુતાં છતાં અદ્વેષ ગુણધર છો તમે. ૪૭

રૂપબટાર્થ:—હે પ્રભુ ! તમે પરીપહેની સેના વગેરેને હણો છો એટલે નાશ કરો છો. અને ઉપસર્ગ વગેરેને વિહારો છો એટલે દૂર કરો છો તે છતાં તમે શમધર એટલે શમતાના ધારણ કરનારા કહેવાઓ છો. આ મોટો વિરોધાભાસ છે. કોઈને હણવાનું અથવા વિહારવાનું કામ શુસ્સો અથવા ક્રોધ કર્યા સિવાય બનતું નથી પરંતુ તમે તો ક્રોધ રહિત છો તે છતાં આ કાર્ય કરો છો માટે જ મોટા પુરૂષોની જીવનચર્યા અકલ (સમ-

જવામાં કઠીન) કહેલી છે, તેથી આપણે તે કેવી રીતે સમજી શકીએ. વળી હે પ્રભુ! તમે સુક્રિતાના સુખોને ભોગવો છો તે છતાં તમે વિરાગી ગણાઓ છો, એ પણ મોટો વિરોધાભાસ છે. જે સુખોને ભોગવે છે તે રાગી ગણાય છે પરંતુ તમે તો મોક્ષનાં સુખો ભોગવો છો છતાં વૈરાગ્યવાળા છો અથવા આસક્તિ વિનાના છો. અને તમે શત્રુ ગણુ એટલે રાગ દ્વેષ મોહ અજ્ઞાન વગેરે શત્રુઓને હથેલી છો એટલે નાશ કરો છો, તે છતાં તમે અદ્વેષ શુભને ધારણ કરનારા છો અથવા તમે અદ્વેષી ગણાઓ છો. આ પણ મોટો વિરોધાભાસ અલંકાર જણાવ્યો છે. શત્રુઓને હણવામાં મુખ્ય કારણ દ્વેષ હોય છે, પરંતુ તમે તો દ્વેષ રહિત છો છતાં શત્રુઓને હથેલી છો. ૪૭

આ જોઈ એમ જણાય તુજ આશ્ચર્યકર મહિમા દીસે,

જિગીષા વિરહિત છતાં વિજયી વરા ત્રિભુવન વિષે;

પામર જનો ન કલી શકે ચતુરાઈ મોટા ગુણિ તણી,

લીધું ન દીધું કોઈને કંઈ તોય પ્રભુતા આપની. ૪૮

રૂપબદ્ધાર્થ :—આ પ્રમાણે તમારો અદ્ભુત પ્રભાવ જોતાં એમ જણાય છે કે તમારો મહિમા આશ્ચર્યકર એટલે મોટા આશ્ચર્યને કરનારો છે. વળી હે પ્રભુ! તમે જિગીષા એટલે જીત મેળવવાની ઈચ્છા વિનાના છો, તે છતાં પણ તમે ત્રણ ભુવનને વિષે વિજયી-વરા એટલે સૌથી મોટી જીત મેળવનારા છો. કારણ કે બીજાં પરાક્રમી ગણાએલા પુરુષોએ ક્રૂરતા બાદ શત્રુઓ ઉપર જીત મેળવી છે, ત્યારે તમે તો અભયનંતર શત્રુઓ ઉપર જીત મેળવી છે. મોટે જ કહું છે કે મોટા ગુણવાન પુરુષોની ચતુરાઈને અમારા જેવા પામર જીવો સમજી શકતા નથી. વળી હે પ્રભુ! તમે કોઈની પાસેથી કંઈ લીધું નથી તેમ કોઈને કંઈ આપ્યું નથી તે છતાં આપની પ્રભુતા વાસ્તવિક ગણાય છે એ પણ મોટું આશ્ચર્ય છે. ૪૮

જોઈ આવું એમ માનું પૂજ્ય વર જ્ઞાનિ તણી,

આશ્ચર્યને પ્રકટાવનારી સવિ કલા હિતકારિણી;

બીજા જનોએ દેહ કેરા ત્યાગથી પણ લલ્લું ન જે,

પ્રભુચરણ પીઠ પર લોટતું આશ્ચર્યકારક સુકૃત તે. ૪૯

રૂપબદ્ધાર્થ :—ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મોટા આશ્ચર્યને કરનારા તમોને જાણીને હું એમ માનું છું કે પૂજનિક એવા ઉત્તમ જ્ઞાની પુરુષની સઘળી કળાઓ આશ્ચર્યને પ્રગટ કરનારી તેમજ હિતને કરનારી છે. કારણ કે બીજા મનુષ્યોએ પોતાના શરીરનો ત્યાગ કરવા સુધીના ત્યાગથી પણ જે પુણ્ય કર્મ પ્રાપ્ત કર્યું નથી એવું આશ્ચર્યકારી તે પુણ્ય કર્મ હે પ્રભુ! તમારા ચરણ કમલને વિષે આજોડે છે. એટલે કે એવા ઉત્તમ પ્રકારના પુણ્ય કર્મને તમે પ્રાપ્ત કર્યું છે. ૪૯

રાગાદિ હણતાં ફૂર બનો તેથી ભયંકર આપ છે,
અખૂટ કરૂણા સર્વ પર તેથી સુહંકર આપ છે;
આ બે ગુણોથી આપનું સામ્રાજ્ય સાચું માનીએ,
મિરચ્યા ન કોઈ આપથી ગુરૂ પૂજ્ય ! નમીએ આપને. ૫૦

રૂપકાર્થ—અહીં પ્રભુમાં કયા કયા ગુણો વિરોધાભાસ રૂપે કેવી રીતે રહેલા છે તે જણાવે છે—હે પ્રભુ ! તમે રાગાદિ શત્રુ એટલે રાગ, દ્વેષ, મોહ, અજ્ઞાન વગેરે મોટા અભ્યન્તર શત્રુઓ કે જે શત્રુઓને આધીન આ આપું જગત છે, અને જેની આગળ મોટા મોટા પુરૂષો પણ હારી ગયા છે તેવા રાગાદિ શત્રુઓને તમે જડમૂળમાંથી હણી નાખ્યા છે આ શત્રુઓને હણતાં તમે ફૂર બન્યા છો તેથી તમે ભયંકર છો, અહીં પ્રભુ તો શાંત સ્વભાવના છે તે છતાં પ્રભુમાં ઔપચારિક ફૂરતા દેખાડીને ભયંકર કહ્યા તે વિરોધાભાસ છે. કહેવાનો અર્થ એ છે કે કોઈ પણ બાહ્ય શત્રુને હણવો હોય તો માણસે તેની તરફ ફૂરતા દેખાડવી પડે છે. એટલે ફૂર અથવા નિર્દય બન્યા સિવાય શત્રુને હણી શકતો નથી. તમે તો આ રાગાદિ મોટા શત્રુઓને હણ્યા છે તેથી તમને ફૂર કહ્યા, પરંતુ ખરી રીતે તો તમે શાંતિ (સમતા) ગુણ કરીને જ આ શત્રુઓને હણ્યા છે. તમે ભયંકર છો તે છતાં સુહંકર એટલે સર્વ જીવોને સુખી કરનારા અથવા સવ જીવોનું શુભ (ભલું-હિત) કરનારા છો. આ પ્રમાણે તમે ભયંકર છતાં સુહંકર છો તે વિરોધાભાસ માત્ર છે. કારણ કે રાગાદિ શત્રુઓને હણીને તમે તમારું ખરૂં આત્મ સ્વરૂપ પ્રગટ કર્યું છે, તે સાથે સર્વ જીવોને સુખી કરવાની તમારી ભાવના હોવાથી અને તે પ્રમાણેનો તેમને સુખી કરવાનો તમારો ઉપદેશ હોવાથી આ બંને ગુણો એક સાથે તમારામાં શોભી રહ્યા છે. આ બે ગુણોને લીધે અમે આપનું સામ્રાજ્ય એટલે ત્રણ લોકનું અધિપતિપણું સાચું માનીએ છીએ. આ કારણથી હે પૂજ્ય ગુરૂ ! આપના કરતાં બીજું કોઈ મોટું નથી એમ સમજી અમે આપને ખરા ભાવપૂર્વક વંદન કરીએ છીએ. ૫૦]

પ્રભુ ! આપ મારી સ્તુતિતણા ગોચર થયા પુણ્યોદયે,
અન્યમાં જે દોષ રૂપ તે આપમાં ગુણ રૂપ બને;
મુક્તિની ઇચ્છા થકી પણ અધિક ઇચ્છા આપના,
દર્શન તણી તે નિત્ય હોજો ભાવ એ મુજ દીલના. ૫૧

રૂપકાર્થ—ઈન્દ્ર મહારાજ સ્તુતિની પૂર્ણતા કરતાં જણાવે છે કે—હે પ્રભુ ! મારા પ્રબળ પુણ્યના ઉદયથી મને આપની સ્તુતિ કરવાનો આ અવસર મળ્યો છે. અથવા આપની સ્તુતિ કરવાનો મને આ પ્રસંગ મળ્યો તે મારો પુણ્યનો ઉદય માનું છું. કારણ કે પુણ્યના ઉદય વિના આવો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતો નથી. હે પ્રભુ ! બીજા પુરૂષોમાં જે દોષ ગણાય છે

તે તમારે વિષે શુભ રૂપે થાય છે. હે પ્રભુ ! મને મોક્ષની ઇચ્છા કરતાં પણ આપના દર્શન કરવાની અધિક ઇચ્છા છે. તેથી મને આપના દર્શનનો લાભ હંમેશાં મળે એવી મારી આંતરિક લાવના છે. ૫૧

ઈન્દ્ર મહારાજની સ્તુતિ પૂરી થયા પછી પ્રભુ શ્રીપદ્મપ્રભસ્વામી દેશના શરૂ કરે છે, તે દેશના કેવી છે તે જણાવે છે :—

ઇમ સ્તવીને ઈન્દ્ર વિરમ્યા ^{૯૫}પ્રાતિહાર્યાતિશયથી,^{૯૬}
શોભતા નિર્દોષ^{૯૭} જેની વાણી ગુણ પાંત્રીશથી;
અલંકૃત તે પદ્મપ્રભ પ્રભુ આપતા હિતદેશના,
યોગ શુદ્ધિ પ્રશાંતિને પ્રકટાવનારી દેશના. ૫૨

રૂપાંટાર્થ:—આ પ્રમાણે ઈન્દ્ર મહારાજે શ્રીપદ્મપ્રભ પ્રભુની સ્તુતિ કર્યા પછી અઢાર દોષ રહિત અને આઠ પ્રતિહાર્યા તથા ૩૪ અતિશયોથી શોભિત પ્રભુએ દેશના આપવા માંડી. આ પ્રસંગે દેશના કેવી છે તે જણાવે છે:—પ્રભુની દેશના વાણીના પાંત્રીશ ગુણોથી શોભાયમાન છે. એટલે પ્રભુની ધર્મ દેશનાની વાણી પાંત્રીસ ગુણોવાળી છે. તે દેશના મોક્ષનાં સુખને આપનારી છે. કારણ કે આ પ્રભુની દેશના સાંભળી તે પ્રમાણે વર્તનારા જીવો જલદી મોક્ષને મેળવે છે. તેમજ આ પ્રભુની દેશના કતક ચૂર્ણના જેવી છે. જેમ કતક નામના એક જાતના ફલનો ભૂકો મલીન પાણીમાં નાંખવાથી તે પાણીમાં રહેલો કચરો તેની નીચે ઘસી જાય છે અને પાણી નિર્મલ બને છે તેમ પ્રભુની આ દેશના રૂપી કતક ફલના ચૂર્ણ વડે મલીન આત્મારૂપી પાણી નિર્મલ બને છે અથવા પ્રભુની દેશનાના પ્રલાવથી કર્મમેલથી મલીન બનેલા જીવો કર્મ રૂપી મેલને દૂર કરીને નિર્મલ બને છે. આ દેશના યોગશુદ્ધિને કરનારી છે એટલે મન, વચન અને કાયાના તે ત્રણ યોગો કે જે આત્માને દુઃખદાયી માર્ગ તરફ પ્રવૃત્તિ કરાવનારા હતા તે ત્રણે યોગોને નિર્મલ બનાવનારી પ્રભુની દેશના છે. વળી આ દેશના આત્માની અશાંતિને દૂર કરીને પરમ શાંતિને આપે છે. ૫૨

હવે પ્રભુના ઉપદેશ રૂપે નિયમાવલીને વિસ્તારથી જણાવતાં સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનવાસી દેવો તથા બ્રાહ્મણો આર અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોનું સ્વરૂપ જે શ્લોકમાં જણાવે છે :—

હે ભવ્યજીવો ! સ્થિર થઈ નિયમાવલીને સાંભળો,
સર્વાર્થસિદ્ધામર વિના ચારે દિશાના સુરવરો;
અનુત્તરામર આયુ પૂરી નરપણું ઉત્તમ લહે,
અબધાયુ મુક્તિમાર્ગે સિદ્ધિમાં કાયમ રહે. ૫૩

કૃપાપટાર્થ:—હવે દેશનાની શરૂઆત કરતાં જણાવે છે કે હે ભવ્ય જીવો ! તમે સ્થિર થઈને એટલે ધ્યાન દઈને શાંત ચિત્તે નિયમાવલીને સાંભળો. નિયમાવલી એટલે જે અવશ્ય બનવાનું હોય તે અહીં (ભજના-વિકલ્પ રહિત) નિયમ જાણવો. એવા નિયમોની શ્રેણી અથવા હારમાલા તે નિયમાવલી જાણવી. આ નિયમાવલિને અહીં પ્રશ્નોત્તર રૂપે કહી છે એટલે ભવ્ય જીવ (પ્રભુને) પૂછે છે અને તીર્થંકર ભગવાન તેનો જવાબ આપે છે:—(આવી પ્રશ્નોત્તર પદ્ધતિ-નિયમાવલિના અંત સુધી સમજવી.)

પ્રશ્ન:—હે કૃપાળુ ભગવાન ! અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો કેટલા ભવ કરીને મોક્ષે જાય ?

ઉત્તર:—પાંચ પ્રકારના અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો છે. આ દેવોના ૧ વિજય, ૨ વિજયંત, ૩ જયંત, ૪ અપરાજિત, અને ૫ સર્વાર્થસિદ્ધ એ નામનાં પાંચ વિમાનો છે. તે વિમાનોમાં વસનારા દેવો અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો કહેવાય છે. તેમાં સૌથી વચ્ચે સર્વાર્થસિદ્ધ નામનું વિમાન આવેલું છે અને તેની ચાર દિશામાં ચાર અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોનાં વિમાનો આવેલા છે. આ પાંચમાંથી સર્વાર્થસિદ્ધવાસી દેવો વિના બાકીના ચાર અનુત્તર વિમાનવાસી દેવોનું ત્યાં ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ સાગરોપમનું અને જઘન્યથી ૩૧ સાગરોપમનું આયુષ્ય છે. તેઓ તેમનું આયુષ્ય જ્યારે પૂરું થઈ રહે છે ત્યારે ત્યાંથી ચવીને ઉત્તમ મનુષ્ય ભવને વિષે ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં જોઈએ અબદાયુ એટલે મનુષ્યાયુનો અંધ કરતા નથી તેઓ તે જ ભવમાં તમામ કર્મો અપાવીને મોક્ષે જાય છે એટલે એક જ ભવમાં મોક્ષે જાય છે.

પરંતુ—ચાર અનુત્તર વિમાનવાસી દેવભવમાંથી ચવીને મનુષ્યભવને પામેલા તેમણે જો દેવગતિનું આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો અવશ્ય વૈમાનિક દેવપણે ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ તે મનુષ્ય મરીને તિર્થંચના ભવમાં, નારકીના ભવમાં, મનુષ્ય ભવમાં તેમજ ભુવનપતિ દેવોમાં, જ્યોતિષી દેવોમાં અથવા વ્યંતર દેવનિકાયમાં ઉપજતા નથી. (૧)

પ્રશ્ન—સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનવાસી દેવો કેટલા ભવ કરીને મોક્ષે જાય ?

ઉત્તર—પાંચ અનુત્તરમાંથી વચલા સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં ઉપજતા સર્વાર્થસિદ્ધ દેવો સર્વે નિશ્ચયે એકાવતારી હોય છે એટલે તેઓ સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાંથી ચવીને મનુષ્ય-ભવમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને તે જ ભવમાં સર્વ કર્મોના ક્ષય કરીને અવશ્ય મોક્ષે જાય છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવ ભવથી માંડીને મોક્ષે જવાના નરભવ સુધીના વચલા કાલમાં એક મનુષ્યનો જ ભવ થતો હોવાથી તે સર્વાર્થસિદ્ધના દેવો એકાવતારી (એક જ નરભવ કરવાનો બાકી છે જેમને તેવા) કહેવાય છે. (૨) ૫૩

સંચિતાયુનર અનંતર દેવ વૈમાનિક બને,

તિર્થંચ નારક ભુવનપતિ જ્યોતિષક વ્યંતર ના બને;

મધ્યમાં સર્વાર્થસિદ્ધિક દેવ સર્વે નિશ્ચયે,

એકાવતારી અંત્ય નર ભવ મોક્ષનો અવધારિએ.

અનુત્તરવાસીપણું શાથી પ્રાપ્ત થાય તથા કયા દેવો સમકિતી અને કયા દેવો મિથ્યાત્વી તે જણાવે છે :—

અનુત્તરે સુરતા સુસંયમ રૂચિતણું ફલ જાણિએ,
દેવ લવસત્તમ અનુત્તર ભાવવાસિત માનીએ;
સમ્યક્ત્વવંતા ઇંદ્ર સર્વે નિશ્ચયે અવધારિએ,
શેષ દેવો રૂચિધરા મિથ્યાત્વવંતા સમરીએ.

૫૫

રૂપબટાર્થ—પ્રશ્ન—અનુત્તર વિમાનવાસી દેવપણું શાથી પ્રાપ્ત થાય ?

ઉત્તર—અનુત્તર વિમાનમાં દેવપણાની પ્રાપ્તિ સમ્યક્ત્વ સહિત શુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કરવાથી થાય છે. એટલે મનુષ્ય લવમાં જે જીવે શુદ્ધ ચારિત્રનું પાલન કર્યું હોય તેવા પ્રથમ વજ્રસૂક્ષ્મ નારાય સંઘયજીવાળાને જ આ અનુત્તરવાસી દેવપણું મળે છે. આ સંયમી મનુષ્યો એવી વિશુદ્ધિમાં વર્તતા હોય છે કે જો તેઓનું આયુષ્ય સાત લવ જેટલું વધારે હોત તો તેઓ છકૂતપથી ક્ષય પામે તેટલા શેષ કર્મોનો ક્ષય કરીને મોક્ષે ગયા હોત. પરંતુ તેમનું આયુષ્ય સાત લવ જેટલું ઓછું હોવાથી મરણ પામીને અનુત્તર-વિમાનવાસી દેવ થાય છે અને તેથી તેઓ લવસત્તમ દેવ કહેવાય છે. અહીં લવનું પ્રમાણ આ પ્રમાણે જાણવું:—નીરાગી યુવાન મનુષ્યના સાત શ્વાસોશ્વાસનો એક સ્તોક કહેવાય છે અને તેવા સાત સ્તોકનો એક લવ થાય છે અથવા તો ૪૯ શ્વાસોશ્વાસનો એક લવ થાય છે, તેવા સાત લવ પ્રમાણ આયુષ્ય ઓછું હોવાથી તેઓ મોક્ષે જતાં અટકી જાય છે. (૩)

પ્રશ્ન—ઇંદ્રો તથા દેવો સમકિતી હોય કે મિથ્યાત્વી ?

ઉત્તર—સર્વે ઇંદ્રો એટલે ૬૪ ઇંદ્રો અવશ્ય સમ્યગ્દષ્ટિ હોય છે એટલે જિનેશ્વર ભગવાનનાં વચનો ઉપર સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાવાળા હોય છે અને અવિરતિ સમકિતદષ્ટિ નામના ચોથા શુણ્યસ્થાનકમાં રહેલા હોય છે. ભવ્ય જીવને જ ઇંદ્રપણાની પ્રાપ્તિ થાય છે. પરંતુ ઇંદ્ર સિવાયના બાકીના દેવો રૂચિધરા એટલે સમકિતવંત પણ હોય છે તેમજ મિથ્યાત્વ-વંતા એટલે મિથ્યાત્વી પણ હોય છે. અહીં એટલું વિશેષ જાણવું કે જ્યાં ઇંદ્ર નથી એવા નવ ઐવેયકના દેવો સમ્યગ્દષ્ટિ તેમજ મિથ્યાદષ્ટિ પણ હોય છે. પરંતુ પાંચ અનુ-ત્તર વિમાનવાસી દેવો તો સમ્યગ્દષ્ટિ જ હોય છે ત્યાં મિથ્યાત્વી દેવો હોતા નથી, આથી જ પાંચ અનુત્તરમાં એક અવિરતિ સમકિતદષ્ટિ શુણ્યસ્થાનક જ કહેલું છે અને તે સિવાયના બીજા દેવોમાં પ્રથમનાં મિથ્યાદષ્ટિશુણ્યસ્થાનક વગેરે ચાર શુણ્યસ્થાનક કહ્યાં છે. (૪)૫૪-૫૫

દેવીઓની ઉત્પત્તિ કયા કયા દેવલોકમાં થાય છે તે જણાવે છે:—

અપેક્ષાએ જન્મની ઉત્પત્તિ દેવીઓ તણી,
ભુવનપતિ વ્યંતર અને જ્યોતિષક વૈમાનિક તણી;

બારમાં બે દેવલોકે આયુ ગુરૂ સવિ ઇંદ્રનું,
જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ આયુ શેષ દેવાદિકતણું.

૫૬

સ્પષ્ટાર્થ :—પ્રશ્ન :—દેવલોકમાં દેવીઓ સર્વત્ર હોય કે કેમ ?

ઉત્તર :—આર પ્રકારના દેવો કહેલા છે. તેમાં ભુવનપતિ, વ્યન્તર અને જ્યોતિષમાં દેવ અને દેવી એમ બે પ્રકાર કહેલા છે. અથવા આ ત્રણમાં દેવીઓની ઉત્પત્તિ અવશ્ય થાય છે. વૈમાનિક દેવોને વિષે બે લોક કહેલા છે :—૧ કલ્પોપપન્ન અને બીજા કલ્પાતીત. તેમાં કલ્પોપપન્નમાં બાર દેવલોક જાણવા અને કલ્પાતીતમાં નવ ઐવેયક અને પાંચ અનુત્તરના લોકો જાણવા. જ્યાં સ્વામી સેવક ભાવ રહેલો છે તે દેવો કલ્પોપપન્ન જાણવા અને કલ્પાતીત તે સ્વામી સેવક ભાવ રહિત અથવા અહમિંદ્ર દેવો જાણવા. બાર દેવલોકમાંથી પ્રથમના બે દેવલોક એટલે સૌધર્મ દેવલોક અને બીજા ઇશાન દેવલોક એમ બે દેવલોકમાં જ દેવીઓની ઉત્પત્તિ થાય છે, પરંતુ ત્રીજાથી બારમા સુધીના ઇશ દેવલોક તેમજ કલ્પાતીત દેવલોકમાં દેવીઓની ઉત્પત્તિ થતી નથી. (૫)

પ્રશ્ન :—દેવોનું તથા ઇન્દ્રોનું આયુષ્ય સરખું હોય કે ઓછુંવનું ?

ઉત્તર :—જે જે દેવલોકમાં જે જે ઇન્દ્ર કહેલા છે તે તે ઇન્દ્રનું તે દેવલોકમાં જે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કહેલું છે તેટલું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય જાણવું. અથવા દરેક પ્રકારના ઇન્દ્રનું તે દેવલોકમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય જેટલું હોય તેટલું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય હોય છે. ભાવાર્થ એ કે ઇન્દ્રોનું જઘન્ય કે મધ્યમ આયુષ્ય હોતું નથી. બાકીના દેવાદિક એટલે ઇન્દ્ર સિવાયના બાકીના દેવો તથા દેવીઓનું જઘન્ય, મધ્યમ તથા ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણે પ્રકારનું આયુષ્ય જાણવું. (૬) ૫૬

યુગલિયા મરીને દેવ થાય તેમજ દેવ નારકી મરીને દેવ નારકી થતા નથી તેનું કારણ બે શ્લોકમાં જણાવે છે :—

યુગલિયા જીવો મરીને ભવ અનંતર સુર બને,
કષાયોદિક હીનતાથી નિરય તિરિ નર ના બને;
દેવો અયવીને ભવ અનન્તર નારકી સુર ના બને,
નારકી પણ ભવ અનન્તર નારકી સુર ના બને.

૫૭

સ્પષ્ટાર્થ :—પ્રશ્ન :—યુગલિક જીવો મરીને કઈ ગતિમાં જાય ?

ઉત્તર :—યુગલિયા જીવો એટલે યુગલિયા મનુષ્યો અને યુગલિયા તિર્થંચો મરીને અવશ્ય દેવ થાય છે, પરંતુ તેઓ મરીને સામાન્ય મનુષ્યપણે કે યુગલિયા મનુષ્યપણે તેમજ યુગલિયા તિર્થંચપણે કે સામાન્ય તિર્થંચપણે તેમજ નારકીપણે ઉત્પન્ન થતા નથી.

કારણ કે આ યુગલિયા જીવોમાં કષાયાદિક એટલે રાગ, ક્રોધ, કલહ, લોભ વગેરેની ઘણી અલ્પતા હોય છે. એટલે તેઓ ઘણા સરળ સ્વભાવના, મમત્વથી રહિત અને સંતોષી હોય છે. તેથી તેઓ મંદ કષાયી, શુભપરિણામી હોય છે. આથી તેઓ મરીને દેવગતિમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. તેમાં પણ અહીં જે યુગલિયાપણામાં જેટલું આયુષ્ય હોય છે તેટલા આયુષ્યવાળા દેવ થાય અથવા તેથી ઓછા આયુષ્યવાળા દેવ થાય, પરંતુ તેથી અધિક આયુષ્યવાળા દેવ થતા નથી. યુગલિયાનું વધારેમાં વધારે આયુષ્ય ત્રણ પલ્લોપમનું હોય છે તેથી દેવતામાં પણ તેમનું વધારેમાં વધારે આયુષ્ય ત્રણ પલ્લોપમનું હોય છે, પરંતુ તેથી વધારે હોતું નથી. દેવપણામાં પણ તેઓ ભુવનપતિ, વ્યન્તર અને જ્યોતિષિ દેવલોક સુધી ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ વૈમાનિક દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થતા નથી, કારણ કે વૈમાનિક-માં ઓછામાં ઓછું આયુષ્ય પણ ત્રણ પલ્લોપમથી વધારે હોય છે. (૭)

પ્રશ્ન :—દેવતા તથા નારકી મરીને કઈ ગતિમાં જતા નથી ?

ઉત્તર :—દેવતા મરીને દેવ થતા નથી તેમ દેવતા મરીને નારકી પણ થતા નથી, કારણ કે પુણ્ય કર્મની અધિકતાવાળા જીવો મુખ્યતાએ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, અથવા જેઓએ મનુષ્યના લવમાં સમકિત સહિત દેશથી કે સર્વથી આરિત્રનું પાલન કર્યું છે તેઓ દેવાયુ બાંધીને દેવલોકમાં પુણ્યકર્મોના ફલો ભોગવે છે એટલે ત્યાં જઈને પુણ્યના ફલો ભોગવીને પુણ્યાઈ ઓછી કરે છે, પરંતુ ત્યાં તેઓ અવિરતિ હોવાથી નવા અધિક પુણ્ય કર્મોને બાંધી શકતા નથી અને અધિક પુણ્ય કર્મો નહિ બાંધતા હોવાથી ફરીને તરત જ દેવપણે ઉપજતા નથી. તેમજ દેવો મરીને નારકી પણ થતા નથી, કારણ કે જે જીવો સંકલેશ પરિણામથી મહાપાપારંભ વગેરે કરીને ઘણું અશુભ કર્મો બાંધે છે, તેઓ તે અશુભ કર્મોને ભોગવવા નારકપણે ઉપજે છે, પરંતુ દેવલવમાં મહાપાપારંભ વગેરે નહિ હોવાથી દેવો મરીને સીધા નરકમાં પણ જતા નથી.

હવે નારકી મરીને નારકી પણ થતા નથી તેમજ તેઓ મરીને દેવલોકમાં પણ જતા નથી, કારણ કે જેઓ પાપ વડે ભારે કર્મો થએલા છે તે જીવો પાપકર્મોને ભોગવવા નરકમાં જાય છે, ત્યાં તેઓ અકાળ નિર્જરા વડે ઘણાં દુઃખ-ખેદ પૂર્વક તે પાપ કર્મોને ભોગવીને ખપાવે છે એટલે તેઓનાં પાપકર્મો ઘણાં ઓછાં થવાથી ફરીને તરત જ નરકમાં ઉપજતા નથી. તેમજ દેવલવમાં ઉત્પન્ન થવા માટે અધિક પુણ્યાઈ જોઈએ તે તેઓ નરકમાં રહીને મેળવી શકતા નથી, કારણ કે વ્રતાદિની આરાધનાથી જ તેવી પુણ્યાઈ મળી શકે છે. તે તો ત્યાં નરકમાં હોય જ નહિ, માટે નરકમાંથી નીકળીને સીધા દેવલોકમાં પણ તે જીવો જઈ શકતા નથી. ૫૭]

વ્રતાદિક સુર ભવ નિબંધન દેવ ભવમાં ના મળે,
મહારંભાદિક નિબંધન નિરયના ત્યાં ના મળે;
એમ નારક ભવ વિષે નારકીઓ રૂચિધરા,
ભૂરિ પશ્ચાત્તાપ કરતાં ભોમવે દુઃખ આકરા. ૫૮

રૂપબટાર્થ :—દેવાયુષ્ય બાંધવામાં વ્રત વગેરે કારણો કહેલાં છે. દેવ ભવમાં અવિરતિ હોવાથી દેવો કોઈપણ પ્રકારના વ્રતાદિકની આરાધના કરી શકતા નથી. તેથી દેવો અનંતરભવે દેવપણું પામતા નથી. તેમજ નારકીનું આયુષ્ય બાંધવામાં મહારંભાદિક એટલે ઘણો પાપબંધ થાય તેવા હિંસાદિકનાં કાર્યોની આરંભ, રૌદ્ર ધ્યાન વગેરે કારણો કહેલાં છે તે પણ દેવલોકમાં હોતા નથી તેથી દેવો નરકનું આયુષ્ય પણ બાંધતાં નથી. તેવી જ રીતે નારકીના ભવમાં પણ નારકીઓ રૂચિધરા એટલે સમક્રિતી હોય છે, પરંતુ તેમને પણ વિરતિ હોતી નથી, તેથી તેઓ દેવતાનું આયુષ્ય બાંધતા નથી. અને ઘણો શોક કરતા કરતા પૂર્વનાં બાંધેલાં પાપ કર્મોને ભોગવતાં ભયંકર દુઃખોને ભોગવે છે એટલે પાપકર્મોને અકાળ નિર્જરા વડે ભોગવીને પાપકર્મોથી હળવા થાય છે, તેથી તેઓ પણ મરીને તરત નારકીમાં ઉપજતા નથી. (૮) ૫૮

જીવો વહેલામાં વહેલું આયુષ્ય ક્યારે બાંધે તે જણાવીને અભવ્યનું સ્વરૂપ જણાવે છે :—
પર્યાપ્તિઓ ૫૮ તેહમાંની પ્રથમની ત્રણ પૂરતા,
જીવોજ બાંધે પરભવાયુ જે વિના ત્યાં ના જતા;
અભવ્યોને પ્રથમ મિથ્યાદષ્ટિ ગુણસ્થાનક હુવે,
સમ્યકત્વ વિણ ના શેષસત્તા દ્રવ્યથી મુનિ નરભવે. ૫૯

રૂપબટાર્થ :—પ્રશ્ન :—પ્રથમ ત્રણ પર્યાપ્તિઓ પૂરી કર્યા સિવાય કોઈ જીવ મરણ પામતો નથી તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર :—આહાર પર્યાપ્તિ, શરીર પર્યાપ્તિ, ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ, શ્વાસોશ્વાસ પર્યાપ્તિ, ભાષા પર્યાપ્તિ અને મન પર્યાપ્તિ એમ છ પર્યાપ્તિઓ કહેલી છે. તેમાં એકેન્દ્રિયને પ્રથમની ચાર પર્યાપ્તિ, વિકલેન્દ્રિય તથા અસંશી પંચેન્દ્રિય જીવોને પ્રથમની પાંચ પર્યાપ્તિ અને સંશી પંચેન્દ્રિય જીવોને છ પર્યાપ્તિઓ હોય છે. દરેક જીવો ઉપજતી વખતે સ્વયંભૂ સઘળી પર્યાપ્તિઓ એક સાથે શરૂ કરે છે પરંતુ પૂરી અનુક્રમે કરે છે. તેમાં આહાર પર્યાપ્તિ, શરીર પર્યાપ્તિ અને ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ એ ત્રણ પર્યાપ્તિઓ તો દરેક જીવ અવશ્ય પૂરી કરે જ છે. કારણ કે ત્રણ પર્યાપ્તિઓ પૂરી કર્યા સિવાય કોઈ પણ જીવ પરભવના આયુષ્યનો બંધ કરી શકતો નથી અને આયુષ્યનો બંધ કર્યા સિવાય કોઈ જીવ મરતો નથી કારણ કે આયુષ્ય બાંધ્યા સિવાય મરીને કયે સ્થળે જાય ? અથવા આયુષ્ય બાંધ્યું

ન હોય ત્યાં સુધી જવાનું સ્થળ નક્કી થયું નહિ હોવાથી મરણ થતું નથી. એટલે વહેલામાં વહેલું આયુષ્ય ત્રણ પર્યાપ્તિઓ પૂરી થયા પછી અને એથી પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં બંધાય છે. (૯)]

પ્રશ્ન—અલબ્ધ જીવેને કેટલા શુભસ્થાનક હોય ?

ઉત્તર—જેઓ મોક્ષે જવાને સ્વભાવથી જ અયોગ્ય છે તેઓ અલબ્ધ કહેવાય છે. આ અલબ્ધ જીવેને પહેલું મિથ્યાદષ્ટિ શુભસ્થાનક હોય છે, પરંતુ તે સિવાયના બાકીનાં શુભસ્થાનક તેઓને હોતાં નથી, કારણ કે બાકીનાં બધાં શુભસ્થાનકો સમકિત આદિ શુભો વિના હોય જ નહિ. વળી આ અલબ્ધ જીવેને મનુષ્ય ભવમાં દ્રવ્ય ચારિત્ર હોય છે પરંતુ ભાવ ચારિત્ર હોતું નથી. કારણ કે અલબ્ધ જીવો તીર્થ કરની ઋદ્ધિ વગેરે જોઈને તે મેળવવાની ઇચ્છાથી ચારિત્ર ગ્રહણ કરે છે, પરંતુ મોક્ષના સુખ મેળવવા માટે ભાવપૂર્વક ચારિત્ર ગ્રહણ કરતા નથી. તેઓ સાધુનો વેષ ધારણ કરે, તેથી તેમને દ્રવ્ય ચારિત્ર કહેવાય છે, પરંતુ શુભસ્થાનક તો તેમનું મિથ્યાદષ્ટિ જ કાયમ રહે છે, તે તો પરિણામની શુદ્ધિ વિના (સમ્યગ્દર્શનાદિ શુભો વિના) બદલાતું નથી. પદ

અલબ્ધ જીવો દ્રવ્ય ચારિત્રના પ્રભાવથી કયાં સુધી જઈ શકે છે તે જણાવે છે :—

તેઓ બને ના મક્ષિકાની પાંખ પણ દૂભાવતા,

સુર થતા ગ્રેવેયકે પણ ના અનુત્તર સુર થતા;

ન્યૂન દશપૂર્વી થયેલા અલબ્ધો શ્રદ્ધા વિના,

મુક્તિ ન લહે જાણીએ અનુભાવ વર સમ્યક્ત્વના. ૬૦

રૂપબોધ :—આ અલબ્ધ મનુષ્યો ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને આચારની શુદ્ધિ અને પાલન એવી રીતે કરે છે કે માખીની પાંખને પણ તેઓ દૂભાવતા નથી અથવા પાંચ મહા-વ્રતનું નિરતિચાર પાલન કરીને ઉત્કૃષ્ટથી નવમા ગ્રેવેયક સુધી જઈ શકે છે. પણ અનુત્તર વિમાનવાસી દેવપણે ઉપજતા નથી. કારણ કે ત્યાં તો સમ્યક્ત્વ સંયમાદિના સાધક જીવો જ ઉત્પન્ન થાય છે અને અલબ્ધને તો સમકિત હોતું નથી. આ અલબ્ધ જીવો ઉત્કૃષ્ટથી દેશે જીણા દશ પૂર્વેના અભ્યાસ કરે છે. પરંતુ તેઓને સંપૂર્ણ દશ પૂર્વનું જ્ઞાન હોતું નથી. સમકિતી જીવો જ દશ પૂર્વી થાય છે અથવા દશપૂર્વી જીવો નિશ્ચયે સમ્યગ્દષ્ટિ જ હોય છે. આ અલબ્ધ જીવો શ્રદ્ધા વિનાના હોવાથી સમકિત પામતા નથી અને સમકિત નહિ હોવાથી મોક્ષ પામતા નથી. કારણ કે મોક્ષની પ્રાપ્તિમાં પહેલું તો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ જોઈએ. ત્યાર બાદ સંયમાદિની સાત્ત્વિકી આરાધના કરીને મુક્તિના સુખ પામી શકાય. કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે મોક્ષમાર્ગની આરાધના (સમ્યગ્દર્શનાદિ ત્રણની સમુદ્ધિ આરાધના) માં મુખ્ય કારણ સમ્યગ્દર્શન શુભ છે. તેના અભાવે અલબ્ધ જીવો મુક્તિપદને પામી શકતા નથી. (૧૦) ૬૦

ભવ્યો તથા દુર્ભવ્યોતું સ્વરૂપ જણાવે છે :—

મુક્તિ લહે ભવ્યો જ પણ તેઓ બધા ના સિદ્ધ બને,
સાધન તણા વિરહે લહે ના જાતિભવ્યો સિદ્ધિને;
દુર્ભવ્ય જીવો દીર્ઘ કાળે પણ લહે નિર્વાણને,
આસન્નસિદ્ધિક અદ્યકાલે પણ લહે શિવશર્મને. ૬૧

પ્રશ્ન—શું બધાએ ભવ્ય જીવો મોક્ષપદને જરૂર પામે જ એવો નિયમ ખરો?

ઉત્તર—મોક્ષ મેળવવાની યોગ્યતાવાળા જીવો ભવ્ય કહેવાય છે. આ ભવ્ય જીવોમાં પણ બધા ભવ્ય જીવો મોક્ષે જતા નથી, કારણ કે ભવ્ય જીવોમાં પણ જાતિ ભવ્યો અને દુર્ભવ્યો એવા ભેદો પણ કહેલા છે. તેમાં જાતિ ભવ્ય જીવો સાધનની પ્રાપ્તિના વિરહથી સિદ્ધ બનતા નથી. કારણ કે ભવ્યપણું છતાં પણ મોક્ષ રૂપ કાર્યની સિદ્ધિ માટે જે મનુષ્ય ક્ષેત્ર, આર્ય ભૂમિવગેરે સાધનોની પ્રાપ્તિ જેમને મળી શકતી નથી તેવા જાતિભવ્યો મોક્ષ મેળવી શકતા નથી. પરંતુ જેઓ દુર્ભવ્ય છે તેવા જીવોને દીર્ઘ કાળે એટલે લાંબા કાળે પણ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેમજ આસન્નસિદ્ધિક એટલે જેઓને સમકિત કરશ્યું હોય છે તેવા જીવો થોડા વખતમાં સર્વ કર્મોના ક્ષય કરીને મોક્ષ મેળવે છે. ૬૧

ભવ્યત્વ અને સિદ્ધિની વ્યાપ્તિ જણાવે છે:—

મુક્તિ પામે જેહ નિશ્ચય ભવ્ય તે અવધારિએ,
સિદ્ધિ જિહાં ત્યાં ભવ્યતાની વ્યાપ્તિ નિત સંભારીએ;
જેમ અગ્નિ ધૂમ વ્યાપ્તિ ધૂમ દેખી અગ્નિને,
અવધારિએ તિમ માનીએ ના અગ્નિ દેખી ધૂમને. ૬૨

રૂપદર્શન:—જે જીવ મોક્ષે જાય, તે અવશ્ય ભવ્ય જીવ છે, એમ સમજવું. અથવા ભવ્ય સિવાયનો બીજો કોઈ જીવ મોક્ષપદને પામતો નથી. માટે જ્યાં જ્યાં સિદ્ધિ અથવા મોક્ષ-પ્રાપ્તિ ત્યાં ત્યાં ભવ્યતા જરૂર હોય છે. અહીં આ બીના દૃષ્ટાન્ત આપીને સમજાવે છે કે જેમ અગ્નિ અને ધૂમની વ્યાપ્તિ છે એટલે જ્યાં જ્યાં ધૂમાડો હોય છે ત્યાં ત્યાં અગ્નિ અવશ્ય હોય છે. તેથી ધૂમાડાથી અગ્નિનું અનુમાન થાય છે, તેમ મોક્ષ સુખના લાભ ઉપરથી ભવ્યપણાની ખાતરી થાય છે. પરંતુ જ્યાં જ્યાં અગ્નિ હોય ત્યાં ત્યાં ધૂમાડો હોય જ એવું હોતું નથી એટલે જ્યાં જ્યાં ધૂમાડો હોય ત્યાં ત્યાં અગ્નિ હોય જ, પરંતુ જ્યાં જ્યાં અગ્નિ હોય ત્યાં ત્યાં ધૂમાડો હોય અથવા ન પણ હોય. જેમ લોઢાના તપાવેલા લાલચોળ ગોળામાં અગ્નિ છે, પણ ધૂમ નથી. અને પર્વત ઉપર ઘાસ બળે છે, ત્યાં ધૂમ અને અગ્નિ બને છે. એમ જે સિદ્ધ થાય, તે ભવ્ય જ હોય. પણ જે ભવ્ય હોય, તે ભરતચક્રી આદિની જેમ સિદ્ધ થાય, ને જાતિ ભવ્યની માફક સિદ્ધિપદને ન પણ પામે. ૬૨

સમ્યક્ત્વ અને શ્રદ્ધાની વ્યાપ્તિ જણાવે છે:—

વ્યાપ્તિ બીજી તેહવી સમ્યક્ત્વ શ્રદ્ધા ગુણ તણી,
શ્રદ્ધા જિહાં ત્યાં નિશ્ચયે સત્તા અડગ સમ્યક્ત્વની;
ચિત્ત નિર્મલ ભાવના શ્રદ્ધા સ્વરૂપ એ જાણિએ,
આત્મ નિર્મલ ભાવ રૂપ સમ્યક્ત્વને અવધારિએ. ૬૩

રૂપદ્ધાર્થ:—ઉપરના શ્લોકમાં જેમ મોક્ષ અને ભવ્યત્વની વ્યાપ્તિ જણાવી તેમ સમ્યક્ત્વ અને શ્રદ્ધાની પણ વ્યાપ્તિ જણાવી. જ્યાં જ્યાં શ્રદ્ધા એટલે જિનેશ્વરનાં વચન ઉપર વિશ્વાસ હોય છે ત્યાં ત્યાં સમ્યક્ત્વની સત્તા અવસ્થા હોય છે. અહીંનાં ચિત્તની નિર્મલ ભાવના એ શ્રદ્ધાનું સ્વરૂપ જાણવું. અને તેથી આત્માના જે નિર્મલ પરિણામ તે સમ્યક્ત્વ. આપું સમ્યક્ત્વ જ્યાં હોય, ત્યાં શ્રદ્ધાની ભજના જાણવી. તે આ રીતે ઘટાવવી—માતાના ગર્ભમાં રહેલા શ્રીતીર્થંકરાદિને મન:પર્યાપ્તિ પૂરી થયા પહેલાં સમ્યક્ત્વ હોય, પણ શ્રદ્ધા ન હોય. મન:પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા બાદ અને હોય. (૧૧) ૬૩.

મિશ્ર ગુણુસ્થાની, બાહર અગ્નિકાય વગેરેનું સ્વરૂપ જણાવે છે:—
મિશ્ર ગુણુઠાણી મરે ના બાહરાગ્નિકાયની;
સત્તા મનુજ લોકેજ પ્રાપ્તિ હોય ચોથા નાણની;
ઋદ્ધિશાલી અપ્રમાદી સંયતોને ન પરને,
ક્ષપક શ્રેણિ કરણ અવસર વાર એકજ ભવ્યને. ૬૪

રૂપદ્ધાર્થ:—પ્રશ્ન:—મિશ્રદંષ્ટિ જીવો કોને કહેવાય ?

ઉત્તર:—જેમને જિનેશ્વરનાં વચનો ઉપર રાગ પણ નથી અને દ્વેષ પણ નથી એવા મિશ્ર પરિણામ જ્યાં હોય તે મિશ્રગુણુસ્થાનક કહેવાય છે. આ ગુણુસ્થાનકમાં વર્તતા જીવો મિશ્રદંષ્ટિ કહેવાય. આ ગુણુસ્થાનકમાં વર્તતા જીવોનું મરણ થતું નથી. (૧૨)

પ્રશ્ન:—બાહર અગ્નિકાય જીવો કયાં ઉપજે અને કયારે ઉપજે ?

ઉત્તર:—બાહર અગ્નિકાયની સત્તા (ઉત્પત્તિ) અઢી દ્વીપ એટલે પીસ્તાઢીશ લાખ ચોજન પ્રમાણ લાંબા પહોળા મનુષ્યક્ષેત્રમાં જ હોય છે. મનુષ્યક્ષેત્રની બહાર બાહર અગ્નિકાય હોતો નથી. મનુષ્યક્ષેત્રમાં પણ બાહર અગ્નિકાય અમુક આશઓમાં જ હોય છે, પરંતુ સદા કાલ હોતો નથી. (૧૩)

પ્રશ્ન:—મન:પર્યાવસાન કોને ઉપજે ?

ઉત્તર—એથા મનઃપર્યવજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ અમુક પ્રકારની ઋદ્ધિવાળા અપ્રમત્ત સંયત મુનિરાજને જ હોય છે. એટલે દ્રવ્યલિંગ અને ભાવલિંગ બંનેમાં સાથે વર્તનાર એવા અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકમાં વર્તતા મુનિરાજને જ આ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. બીજા જ્ઞાનો ઉપજવામાં દ્રવ્યલિંગ જોઈએ જ એવો નિયમ નથી. દ્રવ્યલિંગ સિવાય પણ બીજા જ્ઞાનો ઉપજે છે, પરંતુ મનઃપર્યવ જ્ઞાન તો દ્રવ્યલિંગ હોય તો જ ભાવલિંગવાળાને ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ બીજાઓને ઉપજતું નથી. (૧૪)

પ્રશ્ન—ક્ષપકશ્રેણી કેટલી વાર માંડી શકાય ?

ઉત્તર—લબ્ધજીવને ક્ષપકશ્રેણિ એક જ વાર થાય છે. (માંડી શકાય છે.) મોહનીય, સ્નાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય એ ચાર ઘાતી કર્મોને ક્ષય કરનારી, સમયે સમયે અનંતગુણ વિશુદ્ધિએ વધતા આત્માના શુદ્ધ પરિણામની ધારા રૂપ ક્ષપકશ્રેણિ જાણવી. આ ક્ષપકશ્રેણિ કરીને જ ચાર ઘાતી કર્મો અપાવીને કેવલજ્ઞાની થઈ શકાય છે. ચાર ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કર્યા પછી બાકીના ચાર અઘાતી કર્મો અપાવીને જીવ મોક્ષે જાય છે. મોક્ષે જનાર લબ્ધ જીવ જ હોય છે, માટે ક્ષપકશ્રેણિ કરનારો પણ લબ્ધ જીવ જાણવો. (૧૫) ૬૪

સાત પ્રકારના જીવોનું હરણ દેવ કે વિદ્યાધર કરી શકતા નથી તે જણાવે છે:—

કોઈ પણ અરિ દેવ કે વિદ્યાધરો આ સાતનું,
હરણ ન કરી શકેજ સાધ્વી^૧ ક્ષીણવેદ^૨ શ્રમણનું;
પારિહારિક^૩ સંયમી ને ચૌદ પૂર્વી^૪ શ્રમણનું,
અપ્રમત્ત^૫ પુલાક^૬ આહારક^૭ સુલબ્ધિક શ્રમણનું. ૬૫

રૂપસ્થાઈ—પ્રશ્ન—દેવ અથવા વિદ્યાધર કોનું હરણ કરી શકતા નથી ?

ઉત્તર—કોઈ પણ શત્રુ દેવ અથવા વિદ્યાધરો સાત પ્રકારના જીવોનું હરણ કરી શકતા નથી. તે આ પ્રકારે—૧ સાધ્વીનું હરણ ન કરી શકાય. ૨ ક્ષીણ વેદ શ્રમણનું એટલે જેમણે વેદ મોહનીયનો ક્ષય કર્યો છે એવા સાધુનું હરણ ન કરી શકાય, ૩ પારિહારિક સંયમીનું એટલે પરિહાર વિશુદ્ધિ નામનું તપ વિશેષ જે સાધુઓ કરતા હોય છે, તેમનું હરણ ન કરી શકાય. આ તપ નવ સાધુઓનો સમુદાય સાથે મળીને કરે છે અને તેઓ પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકર અથવા તેમના શિષ્યની ખાસે આ તપનો સ્વીકાર કરે છે. આ તપમાં ઉત્કૃષ્ટથી એક સાથે પાંચ ઉપવાસ આદિ વિધિ કરવાની હોય છે અને અઠાર મહિને આ તપ પૂરો થાય છે. ૪ ચૌદ પૂર્વધર સાધુ મુનિરાજનું જે સુનીશ્વરોએ ચૌદ પૂર્વેનો સંપૂર્ણ અભ્યાસ કર્યો છે તે ચૌદ પૂર્વીનું હરણ થઈ શકતું નથી. ૫ અપ્રમત્ત ગુણસ્થાને વર્તતા સાધુનું હરણ ન કરી શકાય. ૬ પુલાક સાધુનું હરણ ન કરી

શકાય. પુલાક સાધુનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે જાણવું:-જે મહાત્મપત્ની સાધુ સંઘાદિકનું કોઈ કાર્ય ઉત્પન્ન થયે છતે ચક્રવર્તી જેવા મહા બલવાન રાજાના સૈન્યને પણ ચૂરી શકે (હરાવી શકે.) તેવી શક્તિવાળા હોય છે તે પુલાક લઙ્ગિવાળા સાધુ જાણવા. તેઓ કર્મભૂમિમાં જ હોય છે. આ પુલાક સાધુનું સંહરણ થઈ શકતું નથી અને તેઓના વધારેમાં વધારે ત્રણ ભવ થાય છે. ૭ આહારક સુલઙ્ગિક શ્રમણનું એટલે આહારક લઙ્ગિવંત ચૌદ પૂર્વધર મુનિરાજે તીર્થંકરની ઋદ્ધિ પ્રમુખ જોવાને અથવા સૂક્ષ્મ સંશયોના સમાધાન માટે એક હાથ પ્રમાણ અતિ વિશુદ્ધ પુદ્ગલો. ૩૫ આહારક વર્ગણાઓનું શરીર બનાવે છે તેવા મુનિરાજોનું. એમ આ સાત પ્રકારના જીવોનું હરણ દેવોથી કે વિદ્યાધરોથી પણ થઈ શકતું નથી. (૧૬) ૬૫

ભવ્ય અભવ્યની ખાત્રી કેવી રીતે થઈ શકે વગેરે જાણાવે છે:—

હું ભવ્ય છું કે અભવ્ય ? આવો પ્રશ્ન પ્રકટે ભવ્યને,
પ્રકટે ન નિશ્ચય પ્રશ્ન આવો કોઈ કાલ અભવ્યને;
પરમાવધિ જ્ઞાની અને અંતર્મુહૂર્તે કેવલી,
લઙ્ગિ અપર્યાપ્ત ભાવે ના હુવે સાસ્વાદની. ૬૬

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રશ્ન—ભવ્યપણાની ખાતરી કેવી રીતે થાય ?

ઉત્તર—‘હું ભવ્ય છું કે અભવ્ય છું ?’ આવો પ્રકારનો પ્રશ્ન ભવ્ય જીવને જ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ અભવ્ય જીવને આવો પ્રશ્ન કદાપિ કાલે મનમાં થતો નથી. એટલે જે જીવોને હું ભવ્ય હોઈશ કે અભવ્ય એવો સંશય જાગ્રત થાય તે અવશ્ય ભવ્ય જીવ જાણવો. અભવ્ય જીવને આવો સંશય કદાપિ ઉત્પન્ન થતો નથી. (૧૭)

પ્રશ્ન—પરમાવધિ જ્ઞાન થયા પછી કેટલા વખતે કેવલજ્ઞાન ઉપજે ?

ઉત્તર—પરમાવધિ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયા પછી અંતર્મુહૂર્ત કાલ ગયા પછી તે જીવને કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. અવધિજ્ઞાનાવરણીય કર્મોના વધુ પ્રમાણમાં ક્ષયોપશમ ભાવ પ્રગટ થાય ત્યારે જીવને પરમાવધિ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે, એટલે અવધિજ્ઞાનની જે પરાકાષ્ટા તે પરમાવધિજ્ઞાન જાણવું. આ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય ત્યારે તે જીવને બે ઘડીની અંદર જ જરૂર કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. (૧૮)

પ્રશ્ન—સાસ્વાદન સમ્યગ્દષ્ટિ જીવો લઙ્ગિ અપર્યાપ્તપણે કેમ ઉપજતા નથી ?

ઉત્તર—લઙ્ગિ અપર્યાપ્ત એટલે જે જીવો સ્વયોગ્ય પર્યાપ્તિઓ પૂરી કરી શકતા નથી. પરંતુ પ્રથમની ત્રણ પર્યાપ્તિઓ પૂરી કરીને ચોથી આસોઆસ પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા પહેલાં મરણ પામે છે તેઓ લઙ્ગિ અપર્યાપ્તા કહેવાય છે. આ અવસ્થામાં તેમને સાસ્વાદન નામનું બીજું ગુણસ્થાનક હોતું નથી કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે પૂર્વભવમાં ઉપશમ

સમકિત વમતાં જે જીવો મરણ પામે છે તે સાર્વાદની કહેવાય છે. તેવા જીવો જ્યાં ઉત્પન્ન થાય ત્યાં સ્વયંચ સર્વ પર્યાપ્તિઓ અવશ્ય પૂરી કરે છે. અપૂરી પર્યાપ્તિમાં મરણ પામતા નથી. કારણ કે લઙ્ગિ અપર્યાપ્તા જીવો બહુ સંકિલ્પ (પડતા) પરિણામવાળા હોય છે. ૬૬

કયા સમકિત જીવને કેટલી વાર પ્રાપ્ત થાય છે, તે જણાવે છે:—

પરિણામ બહુ સંકિલ્પ તેના ઉપજનાર ન તેહવા,

એકવાર પમાય ક્ષાયિક શેષ એઉ ન તેહવા;

અગિયારમા ગુણુઠાણુથી આયુક્ષયે કાલક્ષયે,

કષાયાદિક કારણે નિશ્ચય પતન અવધારિએ.

૬૭

સ્પષ્ટાર્થ:—લઙ્ગિ અપર્યાપ્તા જીવો અતિસંકિલ્પ પરિણામવાળા હોય છે, પરંતુ સાર્વાદન સમકિતવાળા જીવો તેવા અતિસંકિલ્પ પરિણામવાળા હોતા નથી. માટે સાર્વાદની જીવો લઙ્ગિ અપર્યાપ્તપણે ઉત્પન્ન થતા નથી. (૧૯)

પ્રશ્ન—કયું કયું સમકિત જીવને કેટલી વાર પ્રાપ્ત થાય?

ઉત્તર—ત્રણ પ્રકારના સમકિત છે—૧ ઉપશમ ૨ ક્ષાયોપશમિક ૩ ક્ષાયિક. આ ત્રણ પ્રકારના સમકિતમાંથી ક્ષાયિક સમકિત જીવને એક જ વાર થાય છે. આ સમકિત અનંતાનુબંધી કષાયની ચોકડી, સમકિતમોહની, મિશ્રમોહની અને મિથ્યાત્વ મોહની એ સાત પ્રકૃતિના ક્ષયથી ઉત્પન્ન થાય છે. આ સમકિત આવ્યા પછી જતું નથી, માટે તેનો સાદ્દ અનંત કાલ કહ્યો છે. આ સમકિત થયા પહેલાં આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો તે જીવ ત્રણ કે ચાર ભવમાં અને આ સમકિત થયા પહેલાં આયુષ્ય ન બાંધ્યું હોય તો તેજ ભવમાં મોક્ષે જાય છે. બાકીના એ સમકિત આવીને જતાં પણ રહે છે, કારણ કે તે બંનેમાં મિથ્યાત્વમોહનીયની સત્તા રહેલી છે અને જ્યારે તેનો ઉદય થાય છે ત્યારે જીવ સમકિતમાંથી મિથ્યાત્વમાં આવે છે. તેમાં ઉપશમ સમકિતનો કાલ તો અન્તર્મુદૂર્તનો જ હોય છે. અને ક્ષયોપશમનો ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્યાતો (સાધિક ૬૬ સાગરોપમ.) કાલ જાણવો. (૨૦)

પ્રશ્ન—ઉપશમત્રેણિમાં વર્તી જીવ શા કારણથી પડે છે?

ઉત્તર—અગિયારમા ઉપશાંતમોહ નામના ગુણુસ્થાનકથી જીવ અવશ્ય પડે છે. આ અગિયારમા ગુણુસ્થાનકે ઉપશમ ત્રેણે કરનારો જીવ આવે છે. તે જીવ અહીંથી આગળ જઈ શકતો નથી. પરંતુ ત્યાંથી તે અવશ્ય પડે છે. અહીં એ રીતે પતન થાય છે. આયુક્ષયે અને કાલક્ષયે. તેમાં આયુક્ષયે એટલે આ ગુણુસ્થાનકમાં આયુષ્ય પૂરું થાય તો તે જીવ મરીને વૈમાનિક દેવ થાય છે. અને ત્યાં અગિયારમા ગુણુસ્થાનકથી સીધો ચોથે ગુણુસ્થાનકે આવે છે. બીજું કાલક્ષયે પતન થાય છે અને તે થવામાં કષાયાદિકનો ઉદય કારણરૂપ છે.

આ કાલકથે પતન પામનારો જીવ અનુક્રમે પડે છે એટલે ૧૧ મે ગુણસ્થાનકેથી ૧૦ મે ગુણસ્થાનકે આવે છે, દશમે ગુણસ્થાનકેથી નવમે ગુણસ્થાનકે આવે છે. એ પ્રમાણે પડતો જીવ વચમાં અટકે નહિ તો છેવટે મિથ્યાત્વી પણ થાય છે. એટલે પહેલા મિથ્યાદષ્ટિ-ગુણસ્થાનકે પણ આવે છે. ૬૭

વીતરાગ દશાને પામેલા જીવો પણ પડે છે તો બીજાની શી ગણતરી? તે સમજાવે છે:—

વીતરાગ દશા વરેલા જીવ પણ અરિત્રાસથી,
જ્યારે પડે તો પરજનો નીચા પડતા નિયમથી;
ચેતનારા કષાયાદિક શત્રુથી જ બચી શકે,
ધર્મસાધન સાવચેતી જેહથી સ્થિરતા ટકે. ૬૮

સ્પષ્ટાર્થ:—આ અગિયારમું ગુણસ્થાનક જેતું ઉપશાંત મોહ વીતરાગ છદ્મસ્થ ગુણસ્થાનક એવું નામ છે, ત્યાં વીતરાગ દશા રહેલી છે. જેમને રાગ દ્વેષનો ઉદય નથી તે વીતરાગ કહેવાય છે. આવી વીતરાગ દશા પામેલા જીવો પણ અરિત્રાસથી એટલે રાગ દ્વેષ રૂપી અભ્યંતર શત્રુઓથી પરાભવ પામીને પડે છે તો પછી બીજા સામાન્ય જનો તો નિશ્ચે નીચા પડે તેમાં આશ્ચર્ય શું? માટે જેઓ ચેતીને ચાલનારા છે તેઓ જ રાગ દ્વેષ રૂપ કષાય તેમજ પ્રમાદ વગેરે શત્રુઓથી બચી શકે છે. આ રાગ દ્વેષ રૂપી કષાયોને જીતવા બહુ મુશ્કેલ છે. પરંતુ તે રાગ દ્વેષ રૂપી શત્રુઓનો જેઓએ સંપૂર્ણ ક્ષય કર્યો છે અથવા જડમૂળમાંથી જ બપાવી નાખ્યા છે તેઓને આ શત્રુઓ કેઈ પણ રીતે પાડી શકતા નથી. તેવા ક્ષીણમોહ વીતરાગી જીવો તો અવશ્ય તેજ ભવમાં મોક્ષે જાય છે; માટે આ રાગદ્વેષ રૂપી શત્રુઓથી પરાભવ પામવો ન પડે તે માટે ધર્મની સાધના સાવચેતી પૂર્વક કરવી જોઈએ, જેથી આત્મામાં સ્થિરતા ગુણ ટકી રહે અને મોહના ઉદયથી પતન થાય નહિ. (૨૧) ૬૮

સાસ્વાદનીતું સ્વરૂપ તથા કયા ગુણસ્થાનકમાં મરણ થાય અને કયા ગુણસ્થાનકમાં ન થાય તે જણાવે છે:—

સાસ્વાદની મિથ્યાત્વ ઉદયે જરૂર મિથ્યાત્વી બને,
તૃતીય પંચમ આદિ એકાદશ તથા ગુણસ્થાનને;
જીવ પરાભવ જાય વિગ્રહ ગતિ અને સિદ્ધત્વમાં,
ચતુર્થ પંચમ તૃતીય સમયે કેવલિ સમુદ્ધવાતમાં. ૬૯

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રશ્ન:—સાસ્વાદન સમક્રિતી મિથ્યાત્વે જ શાથી જાય છે?

ઉત્તર:—સાસ્વાદન ગુણસ્થાનકે વર્તનારો જીવ મિથ્યાત્વનો ઉદય થવાથી અવશ્ય

મિથ્યાત્વી બને છે. કારણ કે આ સાસ્વાદન નામનું બીજું ગુણસ્થાનક છે. તે ગુણસ્થાનકમાં વર્તનારા જીવો તે સાસ્વાદની કહેવાય છે. તેઓ ઉપશમ સમક્રિતમાં જ્યારે છ આવલિ કાલ બાકી રહે ત્યારે અનંતાનુબંધી કષાયનો ઉદય થવાથી સાસ્વાદની કહેવાય છે અને છ આવલી ગયા પછી મિથ્યાત્વનો અવશ્ય ઉદય થાય છે એટલે બીજા ગુણસ્થાનકથી પડીને પહેલા ગુણસ્થાનકમાં આવે છે. આ સાસ્વાદન ગુણસ્થાનક પડતાં જ આવે છે પરંતુ ચઢતાં આવતું નથી. મિથ્યાત્વી જીવ પ્રથમ ગુણસ્થાનકથી ત્રીજે, ચોથે, પાંચમે, છઠ્ઠે અથવા સાતમે ગુણસ્થાનકે સીધો જાય છે, પરંતુ બીજે ગુણસ્થાનકે જતો નથી. (૨૨)

પ્રશ્ન:—જીવ કયા ગુણસ્થાનકો તજીને પરભવમાં જાય ?

ઉત્તર:—ત્રીજા અને પાંચમાંથી ચૌદમા સુધીના દશ એમ અગિઆર ગુણસ્થાનકો તજીને જીવ પરભવમાં જાય છે. આ વાક્યનો ભાવાર્થ આ પ્રમાણે બજાવો. ત્રીજે ગુણસ્થાનકે તો મરણ થતું જ નથી એ ઉપર જણાવી ગયા છીએ. તથા પાંચમાંથી અગિઆરમા સુધીના સાત ગુણસ્થાનકમાં વર્તતાં જીવનું મરણ થાય તો તેની વિરતિ રહેતી નથી, તેથી તે ગુણસ્થાનકવાળા જીવો મરણ વખતે અવિરતિ થઈને પરભવમાં જાય છે. બારમે તથા તેરમે મરણ થતું જ નથી. ચૌદમે ગુણસ્થાનકે મરણ પામીને જીવ મોક્ષમાં જાય છે. એટલે પરભવ હોતો નથી. બાકીના ત્રણ એટલે પહેલું, બીજું અને ચોથું એ ત્રણ ગુણસ્થાનકમાં મરણ પામેલો જીવ તે તે ગુણસ્થાનક લઈને પરભવમાં (બીજી ગતિમાં) જાય છે. (૨૩)

પ્રશ્ન:—જીવ અનાહારક ક્યારે હોય છે ?

ઉત્તર:—વિગ્રહ ગતિમાં એટલે જીવ જ્યારે એક ભવ છોડીને બીજા ભવમાં જતો હોય અને તે વખતે વિગ્રહગતિમાં વર્તતો હોય તો ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ સમય સુધી અણાહારી હોય છે. સિદ્ધ દશામાં જીવો અણાહારી હોય છે. તેમજ તેરમે ગુણસ્થાનકે જ્યારે આઠ સમયનો કેવલી સમુદ્ઘાત કરે છે, ત્યારે ત્રીજા ચોથા અને પાંચમા સમયે અણાહારી હોય છે. કેવલિ ભગવંતને આ ત્રણે સમયમાં કાર્મણ કાયયોગ હોય છે. બાકીના પાંચ સમયોમાંથી પહેલા સમયે અને આઠમા સમયે ઔદારિક કાયયોગ હોય છે, તથા બીજા સમયે છઠ્ઠા સમયે ને સાતમા સમયે ઔદારિક મિશ્ર કાય યોગ હોય છે. આ બીનાને જણાવનારી ત્રણ સંગ્રહગાથાઓ આ પ્રમાણે બજાવી:—

વિગ્ગહગદ્માવળ્લા, કેવલિણો સમુદ્ધયા અજોગી ય ॥

સિદ્ધા ય અણાહારા, સેસા આહારગા જીવા ॥ ૧ ॥

ઔદારિકપ્રયોક્તા, પ્રથમાષ્ટમસમયયોસ્તાવિષ્ટઃ ॥

મિશ્રોદારિકયોક્તા, સપ્તમષ્ટદ્વિતીયેષુ ॥ ૨ ॥

કાર્મણશરીરયોગી, ચતુર્થકે પંચમે તૃતીયે ચ ॥

સમયત્રયે ચ તસ્મિન્, ભવત્યનાહારકો નિયમાત્ ॥ ૩ ॥

આ ત્રણે શ્લોકોનો અર્થ ઉપર જણાવ્યો છે. ૬૯

જીવો કયારે અનાહારક હોય તે જણાવી કયા ગુણસ્થાનકમાં જીવ મરતો નથી તે જણાવે છે:—

અયોગિત્વે અનાહારકતા નિયમ અવધારિએ,
મરણ કોઈ લહેજ ના મિશ્રે સયોગિ તેરમે;
બારમા ગુણકાણમાં પણ ‘પૂર્ણ દશપૂર્વી’ અને,
અધિક નાણી નિશ્ચયે ધારણ કરે સમ્યક્ત્વને.

૭૦

રૂપસ્થાઈ:—તથા ચૌદમા અયોગિ કેવલી ગુણસ્થાનમાં વર્તનારા જીવો નિશ્ચે અનાહારી જાણવા. (૨૪)

પ્રશ્ન—કયા કયા ગુણસ્થાનકમાં વર્તતા જીવોનું મરણ થતું નથી?

ઉત્તર—(૧) ત્રીજું મિત્ર ગુણસ્થાનક, (૨) તેરમું સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનક અને (૩) બારમું ક્ષીણમોહ વીતરાગ છન્નસ્થ નામનું ગુણસ્થાનક. આ ત્રણ ગુણસ્થાનકોમાં વર્તતો જીવ મરણ પામતો નથી. ત્યાં મિશ્ર ગુણસ્થાનક લઈને જીવ પરભવમાં જતો નથી એટલે મરણ વખતે કોઈ જીવ મિશ્ર ગુણસ્થાનકે આવે તો પણ મિશ્ર ગુણસ્થાનકમાં મરતો નથી કારણ કે મરણ પહેલાં છેદતામાં છેડતું એક અંતર્મુહૂર્ત બાકી રહે ત્યારે મિશ્ર ગુણસ્થાનકે ચાલ્યું જાય છે અથવા મિશ્ર ગુણસ્થાનકથી મિથ્યાત્વે અથવા અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ નામના ચોથા ગુણસ્થાનકે જીવ જાય અને ત્યાં અંતર્મુહૂર્ત કાલ ગયા પછી તેનું મરણ થાય છે. અને બારમું ગુણસ્થાનક ક્ષપકશ્રેણિમાં મોહનીય કર્મનો ક્ષય કર્યો પછી આવે છે આ જીવ તેજ ભવમાં અવશ્ય મોક્ષે જાય છે તેથી બારમા ગુણસ્થાનકમાં મરતો નથી. તેજ જીવ અંતર્મુહૂર્ત પછી તેરમા સયોગી ગુણસ્થાનકે આવે છે, ત્યાં પણ મરણ થતું નથી. કારણ કે મોક્ષે જનાર જીવ છેદતા ચૌદમા અયોગી કેવલી ગુણસ્થાનકે આવીને જ મોક્ષે જાય છે. (૨૫)

પ્રશ્ન—કેટલા જ્ઞાનવાળા જીવો સમકિતી જ હોય?

ઉત્તર—સંપૂર્ણ દશપૂર્વધરો તેમજ ત્યાંથી માંડીને અનુક્રમે આગળ સંપૂર્ણ ચૌદ-પૂર્વધરો અવશ્ય સમ્યગ્દષ્ટિ જ હોય છે. ૭૦

ઠેટલા જ્ઞાન સુધી મિથ્યાત્વનો સંભવ હોય તે જણાવી અભવ્ય જીવો ૩૭ ભાવ પામતાં નથી તે પાંચ ગાથામાં જણાવે છે:—

હીન દશ પૂરવ સુધી મિથ્યાત્વની સંભાવના,
ભવ્યોજ સગતીસ ભાવ પામે ઈંદ્ર^૧ સ્વામી દેવના;
તેસઠ શલાકા પુરૂષ^૨ દેવો^૩ વિજય આદિ વિમાનના,
નારદો^૪ કેવલિ ગણુધરે હીક્ષિતો^૫ શાસન તણા. ૭૧

રૂપદર્શન:—દશ પૂર્વથી ઓછા જ્ઞાનવાળા જીવોમાં મિથ્યાત્વનો સંભવ છે એટલે દશ પૂર્વથી ઓછા જ્ઞાનવાળા જીવો સમકિતી હોયે ખરા અને ન પણ હોય. કારણ કે મિથ્યાત્વી એવા અભવ્ય જીવોને પણ દેશોન દશ પૂર્વ સુધીનું જ્ઞાન હોય છે અને તેઓ મિથ્યાત્વીજ હોય છે. (૨૫)

પ્રશ્ન:—કયા કયા ભાવો ભવ્ય જીવોજ પામે? ને અભવ્યો પામેજ નહિ?

ઉત્તર:—સાડત્રીસ ભાવો ભવ્ય જીવોને જ પ્રાપ્ત થાય છે, પરંતુ અભવ્ય જીવોને પ્રાપ્ત થતા નથી. તે જણાવે છે:—દેવોના અધિપતિ ઈન્દ્રની પદવી ભવ્ય જીવોને જ મળે છે. કારણ કે સર્વે ઈન્દ્રો સમકિતીજ હોય છે અને અભવ્ય જીવોને સમકિત હોય નહિ માટે ભવ્યજ ઈન્દ્ર થઈ શકે છે. (૧) ત્રેસઠ શલાકા પુરૂષ પદ, તે આ પ્રમાણે—૨૪ તીર્થંકરો, ૧૨ ચક્રવર્તીઓ, ૬ વાસુદેવો, ૬ પ્રતિવાસુદેવો અને ૬ બળદેવો—એ પ્રમાણે ત્રેસઠ શલાકા એટલે ઉત્તમ પુરૂષો ગણાય છે અને તેઓ ભોક્ષગામી હોવાથી ભવ્યજ હોય અભવ્ય હોય નહિ. (૨) વિજય આદિ વિમાનના દેવ એટલે વિજય ૧, વૈજયંત ૨, જયંત ૩, અપરાજિત ૪ અને સર્વાર્ધસિદ્ધ ૫ આ પાંચ અનુત્તરવાસી દેવો ભવ્ય સમ્યગ્દષ્ટિજ હોય છે (૩) નવ નારદો (૪) ભવ્ય અને સમકિતીજ હોય છે. કેવલી ગણુધરોએ જેમને હીક્ષા આપી હોય તે જીવો (૫) ભવ્યજ હોય છે. તથા જૈન શાસનના (આ પદના અર્થનો સંબંધ ૭૨ માં પ્રલોકમાં જણાવ્યો છે.) ૭૧

દેવ દેવી વર્ગ^૬ વાર્ષિકદાન લેનારા જનો,^૭
યુગત્તિ^૮ ત્રાયસ્ત્રિંશ^૯ પરમાધામિ^{૧૦} લોકાંતિક સુરો;^{૧૧}
પૂર્વધર^{૧૨} સંભિન્નશ્રીતો^{૧૩} લખિધવંતા મુનિવરા,
પુલાકા^{૧૪} હારક^{૧૫} સુલખિધ મતિજ્ઞાનાદિકધરા.^{૧૬} ૭૨

રૂપદર્શન:—દેવ દેવીવર્ગ એટલે દેવો તથા દેવીઓનો સમૂહ એટલે જૈન શાસનના રક્ષક દેવો તથા દેવીઓ ભવ્યજ હોય છે. (૬) તીર્થંકર ભગવંતો હીક્ષા લેતાં પહેલાં એક વર્ષ સુધી દાન આપે છે તે વાર્ષિક દાન લેનારા મનુષ્યો અવશ્ય ભવ્યજ હોય છે, અભવ્ય જીવો તે દાન લઈ શકતા નથી. (૭) યુગલિક જીવો અવશ્ય ભવ્યજ હોય છે.

(૮) ત્રાયચિંશક દેવો એટલે ઇન્દ્રોને પૂજનિક ગુરુસ્થાનીય દેવો (૯) પંદર પ્રકારના પર-
માધામી જીવો-કે જેઓ નારકીને અનેક પ્રકારનાં દુઃખો આપે છે. (૧૦) નવ
પ્રકારના લોકાંતિક દેવો કે જેઓનો તીર્થંકર ભગવંતોને દીક્ષાનો અવસર જણાવવાનો
આચાર છે. (૧૧) પૂર્વધર (૧૨) એટલે ચૌદ પૂર્વીપણું પામનારા જીવો. સંલિન્ન-
શ્રોતોલબ્ધિને (૧૩) ધારણ કરનાર મુનિવરો. આ લબ્ધિવડે જીવ એક એક ઇન્દ્રિયદ્વારા
પાંચે ઇન્દ્રિયોના વિષયોને જાણી શકે છે. એટલે એકલી સ્પર્શ ઇન્દ્રિય વડે સ્પર્શને જાણે
તે ઉપરાંત સ્વાદને, ગંધને, રૂપને તથા શબ્દને પણ જાણી શકે છે. તેમજ પુલાક નામની
(૧૩) લબ્ધિ તથા આહારક નામની (૧૫) લબ્ધિ તથા મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન,
મનઃપર્યાવજ્ઞાન અને કેવલજ્ઞાન, આ પાંચ (૧૬) જ્ઞાનોની પ્રાપ્તિ. લબ્ધ જીવોજ આ
બધી અવસ્થાઓ પામી શકે છે. ૭૨

દેનાર^{૧૭} દાન સુપાત્રમાં સાધક^{૧૮} સમાધિ મરણને,
ચારણ મુનીશ્વર દ્વિવિધ વિદ્યા^{૧૯} બલ અને જંઘા^{૨૦} બલે;
ગગનગામી ક્ષીર^{૨૧} સર્પિરાશ્રવી^{૨૨} મધ્વાશ્રવી,^{૨૩}
વિમાનાધિપદેવ^{૨૪} રત્નો ચૌદ^{૨૫} સિત પાક્ષિકલવી.^{૨૬} ૭૩

સ્પષ્ટાર્થ:—સુપાત્ર એવા મુનિરાજ, ગણધર, તીર્થંકર વગેરેને દાન આપનારા
જીવો લબ્ધજ હોય છે. (૧૭) સમાધિ મરણને સાધનારા જીવો (૧૮) એટલે
જે જીવો મરણ વખતે સમાધિપૂર્વક મરણ પામે છે. અલબ્ધ જીવોને સમાધિ મરણ
હોતું નથી. વિદ્યાચારણ (૧૯) અને જંઘાચારણ (૨૦) આ બે પ્રકારની લબ્ધિવાળા
ચારણમુનિ કહેવાય છે. તેમાં વિદ્યાચારણ મુનિઓ વિદ્યાના બલ વડે આકાશમાં ઉડીને
મેરૂ પર્વત, નંદીશ્વર દ્વીપ વગેરે સ્થળે ગમન કરી શકે છે. જંઘાચારણ મુનિઓ જંઘાના
બલ વડે આકાશમાં ગમન કરે છે. ક્ષીરસર્પિરાશ્રવી લબ્ધિ (૨૧-૨૨) જેમના વચનની
મીઠાશ ક્ષીર એટલે દૂધ તથા સર્પિ એટલે ઘી, તેને ઝરનારી એટલે દૂધ ધીની
મીઠાશ જેવી હોય, તે અતુકમે ક્ષીરાશ્રવલબ્ધિ અને સર્પિરાશ્રવી લબ્ધિવાળા મુનિવરો
જાણવા. મધ્વાશ્રવી (૨૩) લબ્ધિ, મધુ એટલે મધ તેને ઝરનારી લબ્ધિ તે મધ્વાશ્રવી
જાણવી. જેમના વચનમાં મધના જેવી મીઠાશ રહેલી છે. આવા લબ્ધિવંત મુનિઓ પણ
નિશ્ચયે લબ્ધજ હોય છે. વિમાનાધિપદેવ (૨૪) એટલે દેવલોકમાં અનેક વિમાનો છે
તે વિમાનના અધિપતિપણાની પ્રાપ્તિ લબ્ધ જીવોનેજ થાય, ચક્રવર્તીના ચૌદ રત્નો (૨૫)
એટલે ચક્રવર્તીના ચક્રરત્ન વગેરે સાત એકેન્દ્રિય રત્નો તથા સી રત્ન વગેરે સાત
પંચેન્દ્રિય રત્નો છે. તે રત્નપણે લબ્ધ જીવોજ ઉત્પન્ન થાય છે તથા જેમને અંતઃકોશ-
કોડી સાગરોપમથી વધારે સંસાર બાકી નથી તેવા શુકલપાક્ષિક જીવો એક વાર સમક્ષિત
પામેલા હોવાથી લબ્ધ જ હોય છે. (૨૬) ૭૩

યુગપ્રધાનો^{૨૭} સૂરિપદાદિક દશ પદોને ધારતા,^{૨૮}
સંવિજ્ઞતા પામેલ જીવો^{૨૯} દ્રવ્ય પ્રભુ માતા પિતા;^{૩૦}
પ્રભુદેવની રંગે કરંતા ભક્તિ^{૩૧} અનુભવ અભિંતા,
ત્રિવિધ સમ્યગ્દષ્ટિ^{૩૨} સાધાર્મિક સુવાત્સલ્યે રતા.^{૩૩}

૭૪

રૂપદર્શન:—યુગ પ્રધાનો (૨૭) એટલે જિનશાસનની ઉન્નતિ કરનારા મહા-પ્રભાવક પુરૂષો ભવ્યજ હોય છે. આ મહાપુરૂષોના વિહારથી ચારે દિશાના ઉપદ્રવો નાશ પામે છે ને તેમના વસ્ત્રમાં યૂક્ત (જી) પડતી નથી. તથા તેઓ ઉત્તમ ચારિત્ર જ્ઞાન તપશ્ચર્યાદિ ગુણોને ધારણ કરનારા પુણ્યવંત મહાતેજસ્વી હોય છે. વળી સૂરિપદ એટલે આચાર્યપદ વગેરે દશ પદોને ધારણ કરનારા જીવો પણ ભવ્ય જાણવા. આ દશ પદોને ભવ્ય ગણવામાં ભાવચારિત્ર જગેરેની મુખ્યતા જાણવી. નહિ તો અભવ્ય જીવો પણ આચાર્ય વગેરેની પદવી પામે પરંતુ તે દ્રવ્ય આચાર્ય જાણવા, ભાવાચાર્ય નહિ. માટે અભવ્યને ભાવાચાર્ય પદ વગેરે દશ પદોની પ્રાપ્તિ ન હોય. દશ પદ આ પ્રમાણે:— ૧ આચાર્ય પદ, ૨ ઉપાધ્યાય પદ, ૩ પ્રવર્તક પદ, ૪ ગણાવચ્છેદકપદ, ૫ સ્થવિરપદ વગેરે. (૨૮) સંવિજ્ઞતા એટલે સંવેગ (મોક્ષના અભિલાષ) ભાવને ધારણ કરનારા જીવોની જે અવસ્થા તે સંવિજ્ઞતા, તે ભાવને અભવ્ય જીવો પામતા નથી. (૨૯) દ્રવ્ય પ્રભુ માતાપિતા. દ્રવ્યપ્રભુ એટલે જે ભવમાં તીર્થંકર થઈને મોક્ષે જવાના હોય છે તે જ્યાં સુધી કેવલ જ્ઞાન પામે નહિ ત્યાં સુધી દ્રવ્ય તીર્થંકર જાણવા. તેમના માતા પિતા ભવ્યજ હોય છે, માટે અભવ્ય જીવો તીર્થંકરના માતા પિતા ન થઈ શકે. (૩૦) વળી જે જીવો તીર્થંકર ભગવાનની આનંદ અનુભવ જ્ઞાન વિધિ આદિ દ્વારા સાચવીને ભક્તિ કરનારા છે તેવા જીવો (૩૧) ભવ્યજ હોય છે. કારણ કે અભવ્ય જીવોને તેવી અનુભવ જ્ઞાનાદિ યુક્ત સાત્ત્વિકી ભક્તિના પરિણામ થતાજ નથી. તથા ૧ત્રણ પ્રકારના સમકિતી (૩૨) એટલે ઉપશમ સમકિતી, ક્ષયોપશમ સમકિતી તથા ક્ષાયિક સમકિતી. આ ત્રણ સમકિત ભવ્ય જીવોનેજ પ્રાપ્ત થાય છે. અભવ્ય જીવોને ત્રણમાંથી એક પણ

૧ ત્રણ પ્રકારના સમ્યક્ત્વનું દૂરંકું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે:—અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર તથા સમકિત મોહની, મિશ્ર મોહની અને મિથ્યાત્વ મોહની એ સાત પ્રકૃતિઓ જેમણે ઉપશમાવી હોય એટલે એ સાત પ્રકૃતિઓના રસોદય અને પ્રદેશોદય એ બંને પ્રકારના ઉદય જ્યાં ન હોય તે જીવને ઉપશમ સમકિત હોય છે. અને જે જીવોએ એ સાત પ્રકૃતિનો ક્ષય કર્યો હોય એટલે એ સાત પ્રકૃતિનાં દલિયાં સંપૂર્ણપણે ખપાવી નાખ્યા છે તેમને ક્ષાયિક સમકિત હોય છે. આ ક્ષાયિક સમકિત પામીને જ જીવ મોક્ષે જઈ શકે છે. તથા એ સાત પ્રકૃતિઓમાંથી સમકિત મોહનીયનો રસોદય હોય અને બાકીની ૬ પ્રકૃતિઓનો પ્રદેશોદય હોય તેમજ ૬ માંથી જે પ્રકૃતિઓ ઉપશમાવે અથવા ખપાવે તેનો પ્રદેશોદય પણ ન હોય તેવા સ્વરૂપાળું ત્રીજું ક્ષયોપશમિક સમકિત જાણવું.

સમ્યક્ત્વ હોયજ નહિ. તથા સાધર્મિક એટલે જૈન ધર્મને પાલનારા જીવો. તેમનું વાત્સલ્ય કરવામાં રતા એટલે આસક્ત જીવો (૩૩) ભવ્યજ હોય છે, અભવ્ય હોતા નથી. અહીં દૃષ્ટાંત તરીકે ભરત ચક્રવર્તી, શ્રીસંભવનાથ તીર્થંકર વગેરે સમજવા. તેમણે બહુ-માનપૂર્વક સાધર્મિક બંધુઓની સાત્ત્વિકી ભક્તિ કરી હતી. તેનું ફલ મુક્તિપદ-તીર્થંકરપણું વગેરે બાણુવું. ૭૪

જિનભિંબ પૃથ્વીકાય આદિક^{૩૪} પારમાર્થિક સદ્ગુણી,^{૩૫}

પાલનાર^{૩૬} દયા સ્વરૂપ અનુબંધ હેતુ પ્રકારની;

ક્ષીણ કષાય વિરાગ^{૩૭} અંતિમ ત્રણ ગુણસ્થાનક વિષે,

બંધ શાતા શુકલ લેશ્યા સયોગિ કેવલિ વિષે.

૭૫

સ્પષ્ટાર્થ:—પૃથ્વીકાય આદિક એટલે પૃથ્વીકાય, વનસ્પતિકાય વગેરે—જેમાંથી જિનભિંબ એટલે જિનેશ્વરની પ્રતિમા બનાવવામાં આવે તેવા પૃથ્વીકાયાદિ સ્વરૂપને ધારણ કરનાર જીવો ભવ્યજ હોય છે. (૩૪) પારમાર્થિક સદ્ગુણી (૩૫) એટલે મુક્તિ-પદને દેનારા સદ્ગુણોને ધારણ કરનારા જીવો ભવ્યજ હોય. અહીં શીલ, સમતા સંયમ, વિનય, વિવેક, નમ્રતા, સરલતા, સાદાઈ, સંતોષ વગેરે ઉત્તમ ગુણો બાણુવા. તથા સ્વરૂપ દયા, અનુબંધ દયા અને હેતુ દયા એમ ત્રણ પ્રકારની દયા (૩૬) પાલનારા જીવો ભવ્યજ બાણુવા. અભવ્યને આવી દયા હોતી નથી. તથા ક્ષીણ કષાય વિરાગ (૩૭) એટલે મોહનીય કર્મનો સર્વથા ક્ષય થવાથી પ્રાપ્ત થએલી વીતરાગ દશા. આ અવસ્થા છેલ્લા ત્રણ (૧૨-૧૩-૧૪મા) ગુણસ્થાનકમાં હોય છે, તેથી ભવ્ય જીવોજ આ અવસ્થા પામે છે, અભવ્યને આ અવસ્થા કદાપિ પ્રાપ્ત થતી નથી. એ પ્રમાણે અભવ્ય જીવો જે ૩૭ વાનાં પામતા નથી તેનું વર્ણન અહીં પુરૂં થયું. (૨૬)

પ્રશ્ન:—સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનકે કયા કર્મનો બંધ થાય છે ?

ઉત્તર:—સયોગી કેવલી નામના તેરમા ગુણસ્થાનકને વિષે શાતા વેદનીય કર્મનોજ બંધ હોય છે, પરંતુ બીજા કોઈ કર્મનો બંધ હોતો નથી. કારણ કે યોગ હોય ત્યાં સુધી શાતા વેદનીય બંધાય છે, પણ બીજા કર્મોના હેતુઓનો અહીં અભાવ હોવાથી બીજા કોઈ કર્મો બંધાતા નથી. (૨૭)

પ્રશ્ન:—સયોગી ગુણસ્થાનકે કેટલી લેશ્યા હોય છે ?

ઉત્તર:—આ ગુણસ્થાનકમાં એક શુકલ લેશ્યા ઉત્તમ પ્રકારની હોય છે. કારણ કે અહીં અતિ વિશુદ્ધ પરિણામ હોય છે. યોગ હોય ત્યાં સુધીજ લેશ્યા હોય છે. માટે યોગ તથા લેશ્યા તેરમા સુધીજ હોય છે. પરંતુ ચૌદમે ગુણસ્થાનકે યોગ તથા લેશ્યા હોતા નથી (૨૮) ૭૫

વિપુલમતિ અને ઋજુમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાનીમાંથી કેણુ અવશ્ય કેવલી બને તે જણાવી યોગનું સ્વરૂપ જણાવે છે :—

અપ્રતિપાતિ વિપુલમતિ મનઃપર્યવી કેવલી બને,
ઋજુમતિ મનઃપર્યવે કેવલતણી ભજના અને;
યોગ પંદર ભવ્ય નરની અપેક્ષાએ બાણુવા,
ભવ્ય સ્ત્રીની અપેક્ષાએ તેર યોગો બાણુવા.

૭૬

રૂપાંટાર્થ :—પ્રશ્ન :—વિપુલમતિ મનઃપર્યવ જ્ઞાન કેટલી વાર ઉત્પન્ન થાય ?

ઉત્તર :—સંજ્ઞી પચ્ચેન્દ્રિયના મનોગત ભાવને જે જ્ઞાનથી બાણી શકાય તે મનઃપર્યવ જ્ઞાનના બે પ્રકાર છે :—૧ ઋજુમતિ મનઃપર્યવ જ્ઞાન, જેનાથી મનના ભાવ સામાન્યપણે એટલે થોડા પર્યાયો પૂર્વક બાણી શકાય છે. ૨ વિપુલમતિ મનઃપર્યવ જ્ઞાન, જેનાથી મનના ભાવ વિશેષ પર્યાયો સહિત બાણી શકાય છે. આમાંથી જે અપ્રતિપાતિ વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાની છે તે અવશ્ય કેવલજ્ઞાન પામે છે. કારણ કે આ વિપુલમતિ મનઃપર્યવજ્ઞાન અપ્રતિપાતિ એટલે કેવલજ્ઞાન થાય ત્યાં સુધી અવશ્ય રહેનારું છે. જે આઠ્ઠા પછી ચાલ્યું જાય તે પ્રતિપાતિ કહેવાય. ઋજુમતિ મનઃપર્યવ જ્ઞાન થયા પછી ચાલ્યું પણ જાય છે તેથી તેને પ્રતિપાતિ કહેલું છે. વિપુલમતિ મનઃપર્યવ જ્ઞાની કેવલજ્ઞાન પામીને અવશ્ય તેજ ભવમાં મોક્ષે જાય છે. કારણ કે તે ભવમાં મોક્ષે જનારને જ આ વિપુલમતિ મનઃપર્યવ જ્ઞાન થાય છે. અને ઋજુમતિ મનઃપર્યવ જ્ઞાનને વિષે કેવલજ્ઞાનની ભજના જણાવી એટલે ઋજુમતિ મનઃપર્યવવાળાને તે ભવમાં કેવલજ્ઞાન થાય અને ન પણ થાય. એટલે ઋજુમતિ આવેલું ચાલ્યું પણ જાય છે. (૨૯)

પ્રશ્ન :—ભવ્ય પુરૂષ અને ભવ્ય સ્ત્રીને સરખા યોગ હોય કે ઓછા વત્તા ?

ઉત્તર :—ચાર મનના યોગ, ચાર વચનના યોગ અને સાત કાયાના યોગ એમ કુલ ૧૫ યોગ કહેલા છે. આ પંદરે યોગ ભવ્ય પુરૂષની અપેક્ષાએ જણાવ્યા. કારણ કે આહારક યોગ અને આહારક મિશ્ર યોગ ચૌદ પૂર્વધર મુનિરાજને હોય છે અને તે અવશ્ય ભવ્ય હોય છે. તેમજ ભવ્ય સ્ત્રીને ઉપર કહેલા આહારકના બે યોગ વિના ૧૩ યોગ હોય છે, કારણ કે સ્ત્રીને ચૌદ પૂર્વ જણવાના નિષેધ છે, અને ચૌદ પૂર્વી વિના આહારક લઙ્ઘિ હોતી નથી, માટે સ્ત્રીને તેર યોગો કહ્યા છે. ૭૬

આહારકલઙ્ઘિ કેને હોય છે અને આહારકલઙ્ઘિ કયારે કરે તે બે ગાથામાં જણાવે છે :—

આહારક તનુકરણ કેરી યોગ્યતા નહિ તેહની,
લઙ્ઘિ આહારક તણી ના યોગ્યતા ત્યાં પુરૂષની;

લઙ્ગિ અટ્ટાવીશમાંથી આઠ દસ તેને કહી,
 નિષિદ્ધ દશમાં લઙ્ગિ આહારક તણી પણુ છે કહી. ૭૭
 જસ લઙ્ગિ ચૌદપૂર્વી નિશ્ચયે તે જાણીએ,
 ચૌદપૂર્વી સર્વ આહારક કરે ઇમ ના બને;
 આહારક તત્તુ ના બનાવે હેતુ વિણુ લઙ્ગિ છતાં,
 જિનઋદ્ધિ દર્શન આદિ કારણથીજ તેહ બનાવતા. ૭૮

રૂપદ્ધાર્થ:—છાંતેરમા સ્લોકમાં જણાવેલ ૧૩ યોગોત્તુ રહસ્ય એ છે કે—આહારક શરીર કરવાની યોગ્યતા સ્ત્રીને નથી, કારણ કે ચૌદ પૂર્વધરને આ આહારક લઙ્ગિ પ્રાપ્ત થાય છે અને સ્ત્રીને ચૌદ પૂર્વના અભ્યાસનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ છે. આહારક શરીર બનાવે ત્યારે શરૂઆતમાં આહારક મિશ્ર યોગ અને તેની પર્યાપ્તિઓ પૂરી થાય ત્યારે આહારક યોગ હોય છે. માટે સ્ત્રીને આ બે યોગનો નિષેધ હોવાથી બાકીના તેર યોગ હોય છે. બધી ધર્મને અટ્ટાવીસ મોટી લઙ્ગિઓ કહેલી છે. તેમાંથી સ્ત્રીને અઠાર લઙ્ગિઓ હોય છે. બાકીની દસ લઙ્ગિઓનો સ્ત્રીઓને વિષે નિષેધ કહેલો છે, તેમાં આહારક લઙ્ગિનો પણ નિષેધ કહ્યો છે. જેને આ આહારક લઙ્ગિ હોય તે નિશ્ચે ચૌદ પૂર્વધર જાણવા, પરંતુ જોટલા ચૌદ પૂર્વી હોય તે બધા આહારક શરીર કરે એવું બનતું નથી, કારણ કે તેઓ આહારક લઙ્ગિ હોવા છતાં પણ કારણ વિના આહારક શરીર બનાવતા નથી. પરંતુ ચૌદ પૂર્વીઓ પણ જ્યારે તીર્થંકરની ઋદ્ધિ જોવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે અથવા કોઈ સૂક્ષ્મ સંશય પૂછવાની ઇચ્છા થાય ત્યારે એક હાથ પ્રમાણુ આહારક શરીર બનાવીને તીર્થંકર પાસે જાય છે. અને આ કાર્ય એક અન્તર્મુદૂર્તમાં જ પૂર્ણ કરીને પાછા આવે છે. ૭૭-૭૮

હવે ત્રણ સ્લોકમાં ૨૮ લઙ્ગિઓ જણાવે છે:—

આ પ્રસંગે લઙ્ગિ અટ્ટાવીસ ઇમ અવધારિએ,
 સર્વૌષધિ^૧ જલ્લૌષધિ^૨ વિમુદૌષધિ^૩ સંભારીએ;
 ખેલ^૪ આમર્ષૌષધિ^૫ સંભિન્નશ્રોતો^૬ અવધિ^૭ ને,
 વિપુલ^૮ ઋજુમતિ^૯ લઙ્ગિ ગણુધર^{૧૦} લઙ્ગિ કેવલ^{૧૧} લઙ્ગિને. ૭૯

રૂપદ્ધાર્થ:—અહીં આ લઙ્ગિનો પ્રસંગ હોવાથી ૨૮ લઙ્ગિઓ આ પ્રમાણે જાણવી:—
 ૧ સર્વૌષધિ લઙ્ગિ એટલે તપના પ્રભાવથી જે મુનિરાજના મલ સ્લેષમ વગેરેના સ્પર્શથી અથવા ઉપયોગથી દરેક પ્રકારના રોગાદિ નાશ પામે એવી લઙ્ગિ. ૨ જલ્લૌષધિ—જલ્લ એટલે ઢેહનો ખેલ, તેના સ્પર્શથી રોગાદિ નાશ પામે તેવી લઙ્ગિ. ૩ વિમુદૌષધિ—વિમુક એટલે મલ, તેમના મૂત્રાદિકના સ્પર્શથી રોગાદિ નાશ પામે તેવી લઙ્ગિ. ૪ ખેલૌષધિ—ખેલ એટલે કંઈ તેના સ્પર્શથી રોગાદિ નાશ પામે તેવી લઙ્ગિ. ૫ આમર્ષૌષધિ—આમર્ષ

એટલે હાથ વગરના સ્પર્શથી રોગાદિ નાશ પામે તેવી લઙ્ગિ. ૬ સંભિન્નશ્રોતો લઙ્ગિ—જેથી એક ઈન્દ્રિય દ્વારા સર્વ ઈન્દ્રિયોના વિષયો જાણી શકાય તેવી લઙ્ગિ. ૭ અવધિ લઙ્ગિ—જેથી ઈન્દ્રિયાદિની અપેક્ષા વિના રૂપી દ્રવ્યોને જાણી શકાય. ૮ વિપુલમતિ લઙ્ગિ—અઢી દ્વીપના સંસી પંચેન્દ્રિય જીવોના મનોગત લાવને વિશેષતાથી જણાવનારી લઙ્ગિ. ૯ ઋતુમતિ લઙ્ગિ—અઢી દ્વીપના સંસી પંચેન્દ્રિય જીવોના મનોગત લાવને સામાન્યપણે જણાવનારી લઙ્ગિ. ૧૦ ગણધર લઙ્ગિ—જેથી ચૌદ પૂર્વાદિની રચના કરી શકાય તેવી લઙ્ગિ. આ લઙ્ગિ તીર્થંકરને કેવલજ્ઞાન થાય અને ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરે તે વખતે તીર્થંકર ભગવંતની ત્રિપદી સાંભળીને પ્રભુના મુખ્ય શિષ્યોને થાય છે. ૧૧ કેવલ લઙ્ગિ—જે લઙ્ગિથી લોક અને અલોકના સર્વ લાવોને એક સાથે જાણી શકે તેવા કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય તે. આ કેવલજ્ઞાન પાંચ જ્ઞાનાવરણીય કર્મના સંપૂર્ણ ક્ષયથી ઉત્પન્ન થાય છે. ૭૯

બલદેવ^{૧૨} આશીવિષ^{૧૩} પદાનુસારિણી^{૧૪} ચારણ^{૧૫} અને,
પૂર્વધર^{૧૬} અરિહંત^{૧૭} ચક્રી^{૧૮} લઙ્ગિ વાસુદેવ^{૧૯} ને,
બીજ^{૨૦} કોષ્ઠક^{૨૧} બુદ્ધિ ક્ષીર મધુ સર્પિશશ્રવલઙ્ગિ^{૨૨} ને;
આહારક^{૨૩} અક્ષીણમહાનસી^{૨૪} પુલાક^{૨૫} વૈકિય લઙ્ગિ^{૨૬} ને. ૮૦

સ્પષ્ટાર્થ:—૧૨ બલદેવલઙ્ગિ:—જેથી વાસુદેવના મોટા ભાઈ રૂપે ઉત્પન્ન થાય, તેઓ સ્વર્ગમાં અથવા મોક્ષમાં જાય છે. ૧૩ આશીવિષ લઙ્ગિ—જે લઙ્ગિના પ્રભાવથી સર્પાદિનું ઝેર નાશ પામે છે. ૧૪ પદાનુસારિણી લઙ્ગિ એટલે એક પદ સાંભળીને તેને અનુસારે સંપૂર્ણ શાસ્ત્રાદિને જાણવાની લઙ્ગિ. ૧૫ ચારણ લઙ્ગિ—વિદ્યાના બળ વડે અથવા જંઘાના બલવડે આકાશમાં ગમન કરવાની લઙ્ગિ. ૧૬ પૂર્વધર લઙ્ગિ—ચૌદ પૂર્વનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન થવાથી જે લઙ્ગિ ઉત્પન્ન થાય છે તે. ૧૭ અરિહંત લઙ્ગિ—રાગદ્વેષ રૂપી ભાવ શત્રુઓનો નાશ કરી કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી તીર્થંકર નામ કર્મના ઉદયથી ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના કરનાર અરિહંત જાણવા. આ અરિહંત પદની પ્રાપ્તિની લઙ્ગિ તે અરિહંત લઙ્ગિ. ૧૮ ચક્રવર્તીની લઙ્ગિ—એક વિજયના છ એ. ખંડોને જીતીને ચક્ર વગેરે ચૌદ રત્નોની પ્રાપ્તિ કરાવનારી લઙ્ગિ. ૧૯ વાસુદેવ લઙ્ગિ એટલે એક વિજયના ૬ ખંડમાંથી ત્રણ ખંડ પૃથ્વીને જીતાવનારી લઙ્ગિ. ૨૦ બીજ બુદ્ધિ લઙ્ગિ એટલે જેમ બીજમાંથી મોટું વૃક્ષ થાય છે તેમ જે લઙ્ગિના પ્રભાવથી બીજ માત્ર (ચોટું જ્ઞાન) પામીને તે દ્વારાજે મોટી રચના કરી શકાય તેવી લઙ્ગિ. ૨૧ કોષ્ઠક બુદ્ધિ લઙ્ગિ—એટલે જેમ કોઠારમાં રહેલું અનાજ સચવાઈ રહે છે તેમ જેથી જાણેલું બૂલાય નહીં તેવી લઙ્ગિ. ૨૨ ક્ષીરમધુસર્પિશશ્રવલઙ્ગિ જેથી વક્તાના વચનમાં શ્રોતાને દુધ મધ અને ઘીના જેવી મીઠાશ

લાગે, તે લઙ્ગિ ક્ષીરમધુસર્પિશશ્રવલઙ્ગિ કહેવાય. ૨૩ આહારક લઙ્ગિ એટલે જે લઙ્ગિના પ્રભાવથી આહારક શરીર બનાવી શકાય તેવી લઙ્ગિ. ૨૪ અક્ષીણ મહાનસી લઙ્ગિ એટલે જે લઙ્ગિના પ્રભાવથી વહોરી લાવેલો આહાર ગમે તેટલા સાધુઓને જમાડે પરંતુ પોતે વાપરે નહિ ત્યાં સુધી ખૂટે નહિ તેવી લઙ્ગિ. ૨૫ પુલાક લઙ્ગિ એટલે જે લઙ્ગિથી જિનશાસનની પ્રભાવના તથા સંઘરક્ષાદિ નિમિત્તે ચક્રવર્તિના સૈન્યને પણ હરાવી શકાય ૨૬ વૈક્રિયલઙ્ગિ—જે લઙ્ગિથી નાનું, મોટું, દ્રશ્ય અદ્રશ્ય, જલચર, સ્થલચર, ખેચર વગેરે વિવિધ પ્રકારનું શરીર બનાવી શકાય તે વૈક્રિયલઙ્ગિ કહેવાય. ૮૦

તેઉલેસા^{૨૭} શીતલેશ્યા^{૨૮} ભવ્ય નરને સર્વ એ,
દશ ન હોવે તેહમાંની તિણ અઢાર વિચારીએ;
અરિહંત ચક્રી પૂર્વધર ગણુધર તથા બલદેવને,
સંભિન્નશ્રોતો લઙ્ગિ આહારક દુવિહ ચારણ અને. ૮૧

રૂપઘટાર્થ:—૨૭ તેજે લેશ્યા લઙ્ગિ:—જે લઙ્ગિના બલ વડે સામાને બાળી નાખે તેવી અગ્નિ શરીરમાંથી પ્રગટ થાય તે. ૨૮ શીત લેશ્યા લઙ્ગિ એટલે જે લેશ્યાથી સામાને શીતળતા પ્રાપ્ત થાય તેવી લઙ્ગિ. એમ આ ૨૮ પ્રકારની લઙ્ગિઓ ભવ્ય છવે-માંજ હોય છે. એ પ્રમાણે ૨૮ લઙ્ગિઓનું ટુંકમાં સ્વરૂપ જણાવું. આ લઙ્ગિઓમાંથી દશ લઙ્ગિઓ ભવ્ય નારીને હોતી નથી, તે આ પ્રમાણે જણાવી:—૧ અરિહંત લઙ્ગિ એટલે તીર્થંકર પદવીની પ્રાપ્તિ સ્ત્રીને થાય નહિ અહીં આ ચોવીશીમાં ૧૯ મા તીર્થંકર મલ્લીનાથ સ્ત્રીવેદે ઉત્પન્ન થયા તે આશ્ચર્ય રૂપ જણાવું. ૨ ચક્રવર્તી લઙ્ગિ, ૩ ચૌદ પૂર્વ-ધર લઙ્ગિ, ૪ ગણુધર લઙ્ગિ, ૫ બલદેવ લઙ્ગિ, ૬ સંભિન્નશ્રોતો લઙ્ગિ, ૭ આહારક લઙ્ગિ, ૮ મી એ પ્રકારની ચારણ લઙ્ગિ એટલે વિદ્યા ચારણ લઙ્ગિ અને જંઘા-ચારણ લઙ્ગિ. ૮૧

સ્ત્રીને વિષે દશ લઙ્ગિઓ હોતી નથી તે જણાવી ચારે આયુષ્ય કોણ બાંધે અને કોણ ન બાંધે તે કારણ સહિત એ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

વાસુદેવ પુલાક દશ એ ભવ્ય નાર ન પામતી,
તેથી ન આહારક બનાવે લઙ્ગિથી રચના થતી;
આયુ નર તિર્યંચનું બંધાય ચારે ગતિ વિષે,
પણ સુરાયુ નરક આયુ નરમતિ તિરિમતિ વિષે. ૮૨

રૂપઘટાર્થ:—નવમી વાસુદેવ લઙ્ગિ અને દશમી પુલાક લઙ્ગિ. એમ દશ લઙ્ગિઓ સ્ત્રીઓને હોય નહિ. તેથી બાકીની ૧૮ લઙ્ગિઓ ભવ્ય સ્ત્રીને વિષે હોય છે. આ દશ લઙ્ગિમાં આહારક લઙ્ગિ જણાવી છે અને આહારક લઙ્ગિ વડે આહારક શરીર બનાવે

ત્યારે આહારકમિશ્ર યોગ અને આહારક યોગ હોય છે, માટે સ્ત્રીને વિષે આ બે યોગ વિના બાકીના ૧૩ યોગો જાણવા. (૩૦)

પ્રશ્ન—ચારે ગતિવાળા જીવો ચારે આયુષ્ય ખાંધે કે નહિ ?

ઉત્તર—મનુષ્યનું આયુષ્ય તથા તિર્યંચનું આયુષ્ય ચારે ગતિને વિષે બંધાય છે એટલે નારકી, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને દેવગતિ એ ચારે ગતિના જીવો મનુષ્યમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ એ ચારે ગતિના જીવો તિર્યંચમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. પરંતુ દેવતાનું આયુષ્ય મનુષ્યગતિ અને તિર્યંચગતિમાં જ બંધાય છે. એટલે આ બે ગતિવાળા જીવો મરીને દેવ થાય છે. તેવી જ રીતે નરકાયુ પણ આ બે ગતિવાળા જીવો જ ખાંધે છે. (૩૧) ૮૨

ચૌદ ગુણસ્થાનકોનાં નામ જણાવે છે—

મિથ્યાત્વ બીજું સાયસાદન મિશ્ર અવિરત ધારીએ,
દેશવિરતિ પ્રમત્ત અપ્રમત્ત અપૂર્વકરણ ન ભૂલીએ;
અનિવૃત્તિ સૂક્ષ્મસંપરાયોપશાંત ક્ષીણ કષાય એ,
સયોગિ તેમ અયોગિ કેવલિ ગુણસ્થાનક ચૌદ એ.

૮૩

રૂપસ્થાનક—પ્રશ્ન—ચૌદ ગુણસ્થાનકો કયા કયા ?

ઉત્તર—ચૌદ ગુણસ્થાનકો આ પ્રમાણે જાણવા.—૧-મિથ્યાદષ્ટિ ગુણસ્થાનક, ૨-સાસ્વાદન સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનક, ૩-મિશ્રદષ્ટિ ગુણસ્થાનક, ૪-અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનક, ૫-દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક, ૬-પ્રમત્તસંયત ગુણસ્થાનક, ૭-અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનક, ૮-અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક, ૯-અનિવૃત્તિકરણ ગુણસ્થાનક, ૧૦-સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાનક, ૧૧-ઉપશાંતકષાયવીતરાગ છદ્મસ્થ ગુણસ્થાનક, ૧૨-ક્ષીણકષાયવીતરાગ છદ્મસ્થ ગુણસ્થાનક, ૧૩-સયોગિ કેવલિ ગુણસ્થાનક, ૧૪-અયોગિ કેવલિ ગુણસ્થાનક. આ ચૌદ ગુણસ્થાનકોનો દૂક પરિચય આ પ્રમાણે જાણવો.—

અહીં જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્ર રૂપી ગુણો જાણવા. દરેક સંસારી જીવમાં આ ગુણ ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં પ્રગટ હોય છે. તેથી આ ગુણસ્થાનકના અનેક ભેદો થાય છે, પરંતુ સ્થૂલ વ્યવહારની અપેક્ષાએ જ્ઞાનીઓએ તેના ચૌદ ભેદ પાડ્યા છે. તે આ પ્રમાણે:—

૧ મિથ્યાદષ્ટિ ગુણસ્થાનક:—મિથ્યા એટલે યથાર્થ નહિ તે. સાચાને ખોટા રૂપ અને ખોટાને સાચા રૂપ જણાવનારી એવી દષ્ટિ એટલે શ્રદ્ધા તે મિથ્યાદષ્ટિ ગુણસ્થાનક. દરેક સંસારી જીવ પ્રથમ તો આ ગુણસ્થાનકમાં જ હોય છે. અને ત્યાર પછી જેમ જેમ ગુણમાં વૃદ્ધિ થાય તેમ તેમ આગળ વધે છે. સંસારી જીવોનો ઘણો મોટો ભાગ આ ગુણસ્થાનકમાં જ વર્તેલો હોય છે. કારણ કે મિથ્યાત્વ મોહનીય નામના કર્મના ઉદયથી આ જીવો દબાર્ધ ગયેલા છે. એટલે તેમ વશ પડેલા છે. જ્યારે જીવ આ મિથ્યાત્વ મોહની-

યના ઉદયને વૌકી શકે છે, ત્યારે તે આગળના ગુણસ્થાનકોમાં આગળ વધી શકે છે. આ ગુણસ્થાનકનો કાળ અપેક્ષા ભેદે ત્રણ રીતે કહેલો છે. ૧ અનાદિ અનંત કાલ, ૨ અનાદિ સાંત કાલ, ૩ સાદિ સાંત કાલ. તેમાં પ્રથમનો અનાદિ અનંત કાલ અભવ્ય જીવોની અપેક્ષાએ જાણવો. આ જીવો અનાદિ કાલથી મિથ્યાદષ્ટિ ગુણસ્થાનમાં રહેલા છે. અને તેઓને કેઈ દિવસ સમકિત થવાનું નથી તેથી હંમેશાં આ ગુણસ્થાનકમાં રહેવાના હોવાથી તેમની અપેક્ષાએ અનાદિ અનંત કાળ જાણવો. ૨ અનાદિ સાંત કાલ ભવ્ય જીવોને આશ્રી જાણવો, કારણ કે ભવ્ય જીવો પણ અનાદિ કાળથી મિથ્યાત્વ ગુણસ્થાનકમાં રહેલા છે; પરંતુ આ ભવ્ય જીવોમાં મોક્ષે જવાની યોગ્યતા હોવાથી જ્યારે તેઓને સમકિત થાય છે ત્યારે મિથ્યાત્વનો અંત આવે છે, તેથી અનાદિ સાંત કાળ કહ્યો. ૩ ત્રીજો સાદિ સાંત કાલ સમકિતથી પડીને મિથ્યાત્વે આવેલા ભવ્ય જીવોને આશ્રીને જાણવો. અનાદિ અનંત તથા અનાદિ સાંત ભાંગામાં કાળની ગણતરી થઈ શકતી નથી, કારણ કે અનાદિ અનંત અને અનાદિ સાંત ભાંગામાં શરૂઆતમાં આવેલા અનાદિ પદ વડે આદિ નહિ હોવાથી અનંતો કાલ જાણવો. પરંતુ ત્રીજા સાદિ સાંત ભાંગામાં કાળની ગણતરી થઈ શકે છે માટે તેનો જઘન્ય કાળ અંતર્મુદૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટ કાળ દેશોન અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત જાણવો. તેમાં જઘન્યથી અંતર્મુદૂર્તનો કાળ આ પ્રમાણે ઘટી શકે—જે જીવ સમકિતથી પડીને મિથ્યાત્વે આંચો તે ઓછામાં આછું એક અંતર્મુદૂર્ત મિથ્યાત્વે રહીને ફરીથી પરિણામ વિશુદ્ધ થવાથી સમ્યક્ત્વને પામે છે. જેમ મિથ્યાત્વનો જઘન્ય કાલ અંતર્મુદૂર્ત જાણવો. તથા તે સમકિતથી પડીને મિથ્યાત્વે આવેલો જીવ બહુ આરંભાદિકમાં આસક્ત થાય તો વધુમાં વધુ દેશોન અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત સુધી મિથ્યાત્વે રહીને ફરીથી અવશ્ય સમકિતને પામે છે, તે અપેક્ષાએ ઉત્કૃષ્ટ કાળ જાણવો.

૨. સાસ્વાદન સમકિતદષ્ટિ ગુણસ્થાનક :—આ ગુણસ્થાનક ઔપશમિક-સમ્યક્ત્વથી પડતાં જ આવે છે. ઉપશમ સમકિત પામેલો જીવ તે સમકિતમાં અંતર્મુદૂર્ત રહે છે. તે અંતર્મુદૂર્તમાં વધુમાં વધુ છ (૬) આવલિ અને જઘન્યથી એક સમય બાકી રહે તે વખતે કોઈક જીવને અનંતાનુબંધી કષાયનો ઉદય થાય ત્યારે તેને સાસ્વાદન સમકિતી કહેવાય છે. અહીં જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી છ આવલિ રહીને પછી મિથ્યાત્વ મોહનીયનો ઉદય થવાથી તે જીવ મિથ્યાત્વે જ જાય છે. જેમ ખીર ખાનાર જીવને વમન થતાં તે ખીરનો આસ્વાદ રહે છે તેમ ઉપશમ સમકિતને વમતાં હજી તે જીવને સમકિતનો સ્વદ રહેલો હોવાથી આ ગુણસ્થાનકને સાસ્વાદન સમકિત દષ્ટિ ગુણસ્થાનક કહેલું છે.

૩. મિશ્રદષ્ટિ ગુણસ્થાનક :—જ્યાં જિનેશ્વરનાં વચન ઉપર રાગ પણ નથી અને દ્વેષ પણ નથી એવા મિશ્ર પરિણામમાં જીવ વર્તેલો હોય ત્યારે તેને મિશ્રદષ્ટિ

કહેવાય છે, આ જીવનું મિશ્રદષ્ટિ ગુણસ્થાનક જાણવું. આ ગુણસ્થાનક ચડતાં તથા પડતાં આવે છે. આવા મિશ્ર પરિણામ અંતર્મુદૂર્ત સુધી જ રહે છે, તેથી આ ગુણસ્થાનકનો કાલ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ કહ્યો છે.

૪. અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનક :—જે જીવને જિનેશ્વર ભગવંતના વચન ઉપર શ્રદ્ધા હોય એટલે જિનેશ્વર ભગવંતના વચન કદાપિ ખોટાં ન જ હોય એવી દૃઢ આસ્થા હોય તે જીવ સમકિતી જાણવો. આ ગુણસ્થાનકમાં સમકિતવંતા જીવો ત્રણ પ્રકારના હોય છે—૧ ઉપશમ સમકિતી, ૨ ક્ષયોપશમ સમકિતી, ૩ ક્ષાયિક સમકિતી. જ્યાં આ ત્રણ સમકિતમાંથી ગમે તે એક સમકિત હોય પણ કોઈ જાતની વિરતિ એટલે દેશ વિરતિ આદિ હોય નહિ તે અવિરતિ સમ્યગ્દષ્ટિ ગુણસ્થાનક થોડું કહેવું છે. આ ગુણસ્થાનકનો જઘન્યથી અંતર્મુદૂર્તનો કાલ અને ઉત્કૃષ્ટથી ૩૩ સાગરોપમથી અધિક કાલ જાણવો.

૫. દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક :—ઉપર કહેલા ત્રણ પ્રકારના સમકિતમાંથી કોઈ એક સમ્યક્ત્વ હોય અને સાથે દેશથી એટલે અંશે વિરતિ અથવા હિંસાદિનો ત્યાગ હોય તે દેશવિરતિ ગુણસ્થાનક પાંચમું જાણવું. જઘન્યથી એક બે ત્રણ વગેરે વ્રતો અને ઉત્કૃષ્ટથી બાર વ્રતને ધારણ કરનારા દેશવિરતિ શ્રાવકો આ ગુણસ્થાનકે વર્તતા હોય છે. આ ગુણસ્થાનકનો જઘન્ય કાળ અંતર્મુદૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી દેશે જાણી પૂર્વ કોડી વર્ષ પ્રમાણ જાણવો.

૬. પ્રમત્ત સંયત ગુણસ્થાનક :—જ્યાં સર્વ વિરતિ રહેલી છે પરંતુ સાથે પ્રમાદ ભાવ રહેલો છે એવા સાધુ મુનિરાજને પ્રમત્ત સંયત ગુણસ્થાનક જાણવું. આ ગુણસ્થાનકમાં પાંચ મહાવ્રતાદિની આરાધના રૂપ સર્વ વિરતિ હોય છે. દેશવિરતિની અપેક્ષાએ આ ગુણસ્થાનકવાળાની વિશુદ્ધિ અનંતગુણ અધિક છે અને સાતમા અપ્રમત્ત સંયતની અપેક્ષાએ વિશુદ્ધિ અનંતગુણહીન છે. આ ગુણસ્થાનકનો કાલ જઘન્યથી ૧ સમયનો અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જાણવો.

૭ અપ્રમત્ત સંયત ગુણસ્થાનક :—આ ગુણસ્થાનકમાં પણ પાંચ મહાવ્રતાદિની આરાધના રૂપ સર્વવિરતિ હોય છે. પરંતુ અહીં અપ્રમત્ત કશા હોવાથી આ ગુણસ્થાનકનું નામ અપ્રમત્ત સંયત ગુણસ્થાનક છે. આ ગુણસ્થાનકનો કાલ પણ જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જાણવો. એ પ્રમાણે છઠ્ઠા અને સાતમાનો જુદો જુદો કાલ કહ્યો, પરંતુ બંને ગુણસ્થાનકનો ભેગો ઉત્કૃષ્ટ કાળ દેશે જાણી પૂર્વકોડી વર્ષ પ્રમાણ જાણવો. કારણ કે છટ્ઠે ગુણસ્થાને અંતર્મુદૂર્ત રહીને પછી અવશ્ય સાતમે આવે. ત્યાં અંતર્મુદૂર્ત રહીને ફરીથી છટ્ઠે આવે, એમ આ બે ગુણસ્થાનકની પરાવૃત્તિ (જવું; આવવું) ચાલ્યા કરે છે.

૮. અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનક :—ચોથાથી સાતમા સુધીના ચાર ગુણસ્થાનકોમાં પૂર્વે કહેલા ત્રણ પ્રકારના સમકિત હોય છે, પરંતુ આ ગુણસ્થાનકમાં ક્ષયોપશમ સમકિત

હોતું નથી, તેથી ઉપશમ સમકિત અને ક્ષાયિક સમકિત એમ બે સમકિત હોય છે. પૂર્વે નહિ કરેલાં હોવાથી અપૂર્વ એવાં પાંચ વાનાં અહીં જીવ કરે છે. ૧ સ્થિતિઘાત, ૨ રસઘાત, ૩ ગુણુશ્રેણિ, ૪ ગુણુસંકેત તથા ૫ અપૂર્વ બંધ આ પાંચ વાનાં અહીં જીવ કરે છે, તેથી આ ગુણુસ્થાનકનું નામ અપૂર્વકરણ છે. આ ગુણુસ્થાનકે વર્તે તો જીવ ઉપશમ-શ્રેણિ અથવા ક્ષપકશ્રેણિ શરૂ કરે છે. ઉપશમ સમકિત તથા ક્ષાયિક સમકિત ઉપશમ-શ્રેણિ શરૂ કરે છે અને ક્ષપકશ્રેણિ ક્ષાયિક સમકિત જ શરૂ કરે છે. આ ગુણુસ્થાનકનો જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુદૂર્તનો કાલ જાણવો.

૬. અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાય ગુણુસ્થાનક :—આ ગુણુસ્થાનકમાં વર્તનારા જીવોના પરિણામોમાં નિવૃત્તિ એટલે ફેરફાર નહિ હોવાથી આનું નામ અનિવૃત્તિ કરણ કહેલું છે. આ ગુણુસ્થાનકમાં પ્રથમ સમયે જે જીવો આવી ગયા, વર્તે છે, તેમજ ભવિષ્યમાં આવશે તે બધા જીવોનો તે સમયે એક સરખો જ પરિણામ હોય છે. બીજે સમયે પ્રથમ સમય કરતાં અનંતગુણુ વિશુદ્ધિ અધ્યવસાય હોય છે, પરંતુ તે બીજે સમયે દરેક જીવનો એક જ જાતનો અધ્યવસાય હોય છે. આથી આ ગુણુસ્થાનકના જેટલા સમય તેટલા જ અધ્યવસાય સ્થાન જાણવા. આ ગુણુસ્થાનકનો કાલ પણ જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જાણવો. આ ગુણુસ્થાનકમાં બાદર કપાયનો ઉદય હોવાથી અનિવૃત્તિ બાદર સંપરાય ગુણુસ્થાનક કહ્યું છે.

૧૦. સૂક્ષ્મ સંપરાય ગુણુસ્થાનક :—અહીં સંપરાય શબ્દ ઉપરથી લોભ સમ-જવો, સૂક્ષ્મ લોભનો ઉદય હોવાથી સૂક્ષ્મ સંપરાય ગુણુસ્થાનક કહ્યું છે. અહીં ઉપશમ-શ્રેણિવાળાને સંજવલન લોભ સિવાય બાકીની ૨૭ પ્રકૃતિઓ ઉપશમેલી હોય છે અને ક્ષપક શ્રેણિવાળાને તેજ ૨૭ પ્રકૃતિઓનો ક્ષય થયો હોય છે. આ ગુણુસ્થાનકનો કાલ જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી અંતર્મુદૂર્તનો જાણવો.

આ આઠમું નવમું અને દશમું ગુણુસ્થાનક ઉપશમ શ્રેણિવાળાને શ્રેણિ ચડતાં તથા ઉપશમ શ્રેણિથી પડતાં એમ બે રીતે આવે છે. તેમાં શ્રેણિએ ચડતાં પરિણામની વિશુદ્ધિ વધતી જાય છે અને પડતાં પરિણામની વિશુદ્ધિ ઘટતી જાય છે. આ ત્રણ ગુણુસ્થાનકો જઘન્ય કાલ જે એક એક સમયનો કહ્યો છે તે ઉપશમ શ્રેણિમાં જે સમયે આ ગુણુકાણુને સ્પર્શે અને તેજ સમયે મરણ થાય તે અપેક્ષાએ જાણવું. ક્ષપકશ્રેણિમાં તો મરણ થતું નથી, તેથી ક્ષપકશ્રેણિવાળાને તો એ દરેક ગુણુસ્થાનકનો કાલ એક એક અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જાણવો.

૧૧. ઉપશાંત મોહ વીતરાગ છદ્મસ્થ ગુણુસ્થાનક :—આ ગુણુસ્થાનકે ઉપશમ શ્રેણિ કરનારો જીવ દશમા ગુણુસ્થાનકથી આવે છે. દશમે ગુણુકાણુ સૂક્ષ્મ લોભનો

ઉદય હોય છે અને તે ઉદય બંધ થાય ત્યારે જીવ આ ઉપશાંત મોહ ગુણસ્થાનકમાં આવે છે. અહીં મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિઓ ઉપશમેલી હોય છે એટલે તે વખતે તે અદ્વા-વીસે પ્રકૃતિનો રસોદય તથા પ્રદેશોદય હોતો નથી. મોહનીય કર્મ સંપૂર્ણ ઉપશમેલું હોવાથી વીતરાગ કહેવાય છે. પરંતુ હજી ત્રણ ઘાતી કર્મોનો ઉદય રહેલો હોવાથી તેમને છદ્મસ્થ કહેલા છે. આ ગુણસ્થાનકનો કાલ જઘન્યથી એક સમયનો જાણવો. તે આ રીતે:- અહીં આવેલા જીવનું પ્રથમ સમયે જ મરણ થાય તે અપેક્ષાએ એક સમય જાણવો અને ઉત્કૃષ્ટથી અનંતમુદૂર્તનો કાલ જાણવો. અહીંથી જીવ બે રીતે અવશ્ય પડે છે તે આ પ્રમાણે-૧ આયુષ્ય પૂરું થાય ને પડે (મરણ થાય) તે લવક્ષ્યે પતન કહેવાય. આ લવક્ષ્યે મરણ પામેલો જીવ મરીને અનુત્તર વિમાનવાસી દેવ થાય છે અને તેથી તે અગિઆરમા ગુણસ્થાનકથી સીધો ચોથે ગુણકાણે આવીને અટકે છે. ૨ કાલક્ષ્યે એટલે અગિઆરમા ગુણસ્થાનકનો અંતમુદૂર્તનો કાલ પૂરો થવાથી જીવ પડે છે તે જે ક્રમે ઉપશમ શ્રેણિ ચઢ્યો હોય તેનાથી ઉલટા ક્રમે ઉતરે છે, તેથી ૧૧ મા ગુણસ્થાનકથી પડીને દશમે ગુણકાણે આવે. ત્યાંથી પડીને ઉલટા ક્રમે નવમે-આઠમે-સાતમે વગેરે ગુણ-સ્થાનકે પડતાં પડતાં આવતો છેવટે બીજા સાસ્વાદને ઘડને મિથ્યાત્વે પણ જાય છે.

૧૩. ક્ષીણ મોહ વીતરાગ છદ્મસ્થ ગુણસ્થાનક:-અહીં મોહનીય કર્મનો સંપૂર્ણ ક્ષય થયો છે તેથી વીતરાગ કહેવાય અને બીજાં ત્રણ ઘાતીકર્મ રહેલાં હોવાથી છદ્મસ્થ કહેવાય. આ અર્થ પ્રમાણે ખારમું ગુણસ્થાનક ક્ષીણમોહ વીતરાગ છદ્મસ્થ કહે-વાય છે. ક્ષપકશ્રેણિ કરનારો જીવ દશમે ગુણસ્થાનકે એક સૂક્ષ્મ સંજવલન લોભ જે સત્તામાં તથા ઉદયમાં હોતો તેનો સંપૂર્ણ ક્ષય કરે કે તરત જ ખારમે ગુણસ્થાને આવે છે. આ જીવ અગિઆરમે ગુણસ્થાનકે જતો નથી. આ ગુણસ્થાનકનો જઘન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ કાળ અંતમુદૂર્ત પ્રમાણ જાણવો. આ જીવ પડતો નથી. પરંતુ ત્યાંથી આગળ વધતો તેરમે તથા ઔઠમે ગુણસ્થાનકે જઈ મોક્ષે જાય છે, માટે જ આ ગુણસ્થાનકમાં વર્તતો જીવ મરતો નથી. અહીં બાકીના ત્રણ ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરવાની ક્રિયા ચાલુ હોય છે.

૧૩. સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનક :-આઠમે ગુણસ્થાને ક્ષપકશ્રેણિ માંડનારો જીવ નવમે, દશમે તથા ખારમે થઈ અંતમુદૂર્તમાં અહીં આવે છે. ખારમા ગુણસ્થાનકના અંતે જ્ઞાનવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય આ ત્રણ ઘાતી કર્મોનો ક્ષય થાય એટલે જીવને કેવલજ્ઞાન તથા કેવલદર્શન પ્રગટ થાય છે અને હજી મન વચન કાયાના યોગ ચાલુ હોય છે તેથી આ ગુણસ્થાનકને સયોગી કેવલી ગુણસ્થાનક કહ્યું છે. આ ગુણકાણાનો કાલ જઘન્યથી અંતમુદૂર્ત અને ઉત્કૃષ્ટથી દશે જિણી પૂર્વ કોડી વર્ષ પ્રમાણ જાણવો.

૧૪. અયોગી કેવલી ગુણસ્થાનક :-તેરમે ગુણસ્થાનકે યોગ ચાલુ હતા તે

યોગને રૂંધવાની ક્રિયા તેરમા ગુણસ્થાનકના અંત ભાગમાં શરૂ થાય છે અને જ્યારે યોગ પુરેપુરા રોકાય છે ત્યારે અહીં આત્મા અયોગી બને છે. માટે આ ગુણસ્થાનકનું નામ અયોગી કેવલી છે. આ ગુણસ્થાનકનો કાલ પાંચ હસ્વાક્ષર ઉચ્ચાર પ્રમાણે અંતર્મુદ્ધૂર્તનો છે. આ ગુણસ્થાનકમાં વર્તતો જીવ નામ, જોત્ર, વેદનીય અને આયુષ્ય એ નામના ચાર અઘાતી કર્મનો ક્ષય કરે છે અને જ્યારે તે કર્મોનો સંપૂર્ણ ક્ષય થાય છે ત્યારે આત્મા સંપૂર્ણ કર્મ રહિત બને છે અને તેજ સમયે તે શરીરનો ત્યાગ કરીને એક જ સમયમાં મોક્ષસ્થાનમાં પહોંચી જાય છે અને ત્યાં શાશ્વત સુખનો અનુભવ કરતો સદા કાળ રહે છે. તે જીવ ફરીથી આ સંસારમાં આવતો નથી. (૩૨) ૮૩]

દેવ ગતિમાં આહારની ઇચ્છા ક્યારે થાય અને દેવો કયો આહાર કરે તે જણાવે છે :—

સાગરોપમ એક આયુ જેમનું તે દેવને,
ઇચ્છા થતી આહારની ઇમિ સહસ વરિસે તેમને;
એમ તેત્રીસ સાગરે પણ સહસ તેત્રીસ માનીએ,
મનોભક્ષી દેવ સર્વે ખાય ના નરની પરે.

૮૪

રૂપકાર્થ:—પ્રશ્ન—દેવો આહાર કરે કે નહિ અને કેવી રીતે તથા ક્યારે આહાર કરે ?

ઉત્તર—જે દેવોનું આયુષ્ય જેટલા સાગરોપમનું હોય તેટલા હજાર વર્ષે તે દેવોને આહારની ઇચ્છા થાય છે. એટલે જે દેવોનું એક સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય છે તે દેવોને એક હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા થાય છે. અને જેમનું એ સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય છે તેમને એ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા થાય છે. એ કમથી જેમનું તેત્રીસ સાગરોપમનું આયુષ્ય હોય છે તેઓને તેત્રીસ હજાર વર્ષે આહારની ઇચ્છા થાય છે. દેવોને વિષે આહારની અપેક્ષાએ આ ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણ જાણવું. આ દેવોને આપણી પેઠે કવલાહાર હોતો નથી. પરંતુ આ સર્વે દેવો મનોભક્ષી કહેલા છે, એટલે તેઓને જ્યારે આહારની ઇચ્છા થાય ત્યારે આહારના પુદ્ગલો તેઓને શુભ રૂપે પરિણામ પામે છે અને તેથી દેવો તૃપ્તિને પામે છે. (૩૩) ૮૪

દેવોને વિષે એક શ્વાસોશ્વાસ લેવાનો સમય જણાવે છે :—

સહસ વર્ષ સ્થાન જોડી પક્ષ શ્વાસોચ્છવાસની,
ગ્રહણવિધિ અવધારવી સર્વાર્થસિદ્ધ સુરાદિની;
આયુષ્ય સાગરના પ્રમાણે પક્ષસંખ્યા ધારવી,
તેત્રીસની સર્વાર્થસિદ્ધે કમિક સંખ્યા માનવી.

૮૫

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રશ્ન—દેવતાના શ્વાસોશ્વાસનું પ્રમાણ કેટલું છે ?

ઉત્તર—જે જે દેવને જેટલા સાગરોપમનું આયુષ્ય કહ્યું છે તે તે દેવ તેટલા પખવાડીઆ વીત્યા બાદ એક શ્વાસોશ્વાસની ક્રિયા કરે છે. આ પ્રમાણે જે દેવની એક સાગરોપમની આયુષ્ય સ્થિતિ કહેલી છે તે દેવ એક પખવાડીએ શ્વાસોશ્વાસ લે છે. આ ક્રમથી સર્વાર્થસિદ્ધિના દેવોનું તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ આયુષ્ય હોવાથી તેત્રીસ પખવાડીઆ વીત્યા બાદ એક શ્વાસોશ્વાસ જાણવો. અને એક સાગરોપમથી તેત્રીસ સાગરોપમ વચ્ચે જે દેવનું જેટલા સાગરોપમ પ્રમાણ આયુષ્ય હોય તે દેવ તેટલા પખવાડીઆ વીત્યા બાદ શ્વાસોશ્વાસ લે એમ સમજવું. (૩૪) ૮૫

દેવોનો સમય કેવી રીતે પસાર થાય છે ? તે જણાવે છે :—

એક નાટકમાં સુરોને વર્ષ ચાર હજાર એ,
સમય વીતી જાય જીવન છે વિલાસપ્રધાન એ;
મોક્ષમાર્ગારાધના સંપૂર્ણ ના સુરભવ વિષે,
સર્વ પ્રકારે પૂર્ણતા નરભવ વિષેજ સદા હીસે.

૮૬

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રશ્ન—દેવોનું જીવન કેવી રીતે પસાર થાય છે ?

ઉત્તર—દેવતાઓને એક નાટક જોવામાં ચાર હજાર વર્ષો ચાલ્યા જાય છે, કારણ કે તે જોવામાં દેવો એવા તલલીન થઈ જાય છે કે કેટલો સમય ચાલ્યો ગયો તેની પણ તે દેવોને ખબર રહેતી નથી. તેમને તો ક્ષણ જેટલો વખત પસાર થયો તેમ લાગે છે. દેવતાઓનું જીવન જ વિલાસ પ્રધાન છે એટલે તેમનો ઘણાખરો સમય આનંદ કીઠા અને મોજમજમાં પસાર થાય છે. દેવ ભવને વિષે જો કે તીર્થંકરોના કલ્યાણક્રમાં જવું તથા નંદીશ્વર દ્વીપ વગેરે સ્થળના શાશ્વતા જિનોનું વંદન વગેરે ધર્મસાધના છે, તે છતાં આ દેવ ભવમાં તેઓ ધર્મની સંપૂર્ણ આરાધના કરી શકતા નથી, કારણ કે વિરતિ વિના સંપૂર્ણ આરાધના થઈ શકતી નથી. એક મનુષ્ય ભવ જ એવો છે કે તેની અંદર સર્વ પ્રકારે મોક્ષમાર્ગની આરાધના થઈ શકે છે. તાત્પર્ય એ કે—ધર્મની સંપૂર્ણ આરાધના મનુષ્ય ભવમાં જ થઈ શકે છે. માટે મનુષ્ય ભવ પામીને ધર્મની આરાધના અવશ્યકરવી એજ મનુષ્ય ભવનો સાર છે. (૩૫) ૮૬

કેવલી સમુદ્ધાત કેણુ ક્યારે કરે તે જણાવે છે :—

કેવલિ સમુદ્ધાત વિણ પટ હોય ને છદ્મસ્થને,
કેવલિને હોય તો ઇમ સાતમે છે જેમને;
આયુથી કર્મો અધિક ત્રણ કરત તેઓ તેહને,
બીજ કરે ના તેહને પંથ એ લહે નિર્વાણને.

૮૭

રૂપબટાર્થ:—પ્રશ્ન—છઘ્નસ્થને કેટલા સમુદ્ધાત હોય અને કેવલીને કેટલા સમુદ્ધાત હોય ?

ઉત્તર—૧ વેદના સમુદ્ધાત, ૨ કષાય સમુદ્ધાત, ૩ મરણ સમુદ્ધાત, ૪ વૈક્રિય સમુદ્ધાત, ૫ તૈજસ સમુદ્ધાત, ૬ આહારક સમુદ્ધાત અને ૭ કેવલિ સમુદ્ધાત એમ સાત સમુદ્ધાત છે. તેમાંથી કેવલી સમુદ્ધાત સિવાય બાકીના ૬ સમુદ્ધાત છઘ્નસ્થ જીવોને હોય છે. જ્યાં સુધી ઘાતી કર્મોના ક્ષય ન કર્યો હોય ત્યાં સુધી છઘ્નસ્થ કહેવાય છે. તેથી મિથ્યાત્વથી માંડીને બારમા ક્ષીણ મોહ ગુણસ્થાનક સુધી વર્તનારા જીવો છઘ્નસ્થ જાણવા. હવે સાતમી કેવલી સમુદ્ધાત કેવલીને હોય છે. એટલે તેરમા સયોગી કેવલી નામના ગુણસ્થાનકમાં વર્તનારા જીવો કેવલી જાણવા. અથવા જેમણે કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન પ્રાપ્ત કર્યા છે, પરંતુ જ્યાં સુધી ચાર અઘાતી કર્મો અપાવ્યા નથી અને યોગ રહેલા છે ત્યાં સુધી તેઓ સયોગી કેવલી જાણવા. આ ગુણઠાણે જે જીવોને આયુષ્ય કર્મ કરતાં નામકર્મ, ગોત્રકર્મ અને વેદનીય કર્મનાં ફલિયાં તથા સ્થિતિ અધિક હોય છે તેવા કેવલી લગવતો ત્રણ કર્મોની સ્થિતિને આયુકર્મની જેટલી સ્થિતિ છે, તેટલી સ્થિતિ કરવા માટે સમુદ્ધાત કરે છે. આ કેવલી સમુદ્ધાત આઠ સમય પ્રમાણ જાણવો. બાકીની છ સમુદ્ધાતોનો કાલ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જાણવો. આ આઠ સમયના કેવલી સમુદ્ધાતમાં પ્રથમ સમયે જીવને ઔદારિક યોગ હોય છે. તે વખતે જીવના શરીરમાંથી શરીર પ્રમાણ લાંબો પહોળો અને ૧૪ રાજ પ્રમાણ ઉંચો આત્મ પ્રદેશોનો દંડ નીકળે છે. બીજે સમયે ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગમાં વર્તે છે. તે વખતે દંડમાંથી આત્મ પ્રદેશોનો કપાટ બને છે. ત્રીજે, ચોથે અને પાંચમે સમયે જીવ કાર્મણ કાયયોગમાં વર્તે છે, તેમાં ત્રીજે સમયે આત્મ પ્રદેશોનો મંથાન બને છે. ચોથે સમયે આંતરા પૂરે છે તે સમયે જીવ ચૌદ રાજલોક વ્યાપી થાય છે, પાંચમે સમયે આંતરા સંહરે છે. છઠ્ઠે સમયે મંથાન સંહરે છે, સાતમે સમયે કપાટ સંહરે છે અને આઠમે સમયે દંડ સંહરીને જીવ પાછો મૂળ શરીરમાં વ્યાપીને રહે છે. તેમાં છઠ્ઠ તથા સાતમે સમયે ઔદારિક મિશ્ર યોગ હોય છે અને આઠમે સમયે ઔદારિક યોગ હોય છે. આ કેવલિ સમુદ્ધાતમાં આત્મપ્રદેશો જે શરીર વ્યાપી હતા, તે ચોથા સમયે ચૌદ રાજલોકમાં ફેલાય છે, તે વખતે પહોળા કરીને સૂકવેલ વસ્ત્રના દષ્ટાંતે ઘણાં ફલિયાંની નિર્જરા થાય છે. જેઓને વેદનીયાદિ ત્રણ કર્મોની સ્થિતિ આયુકર્મની સ્થિતિ જેટલી છે, તેઓ કેવલી સમુદ્ધાત કરતા નથી. પરંતુ બંને પ્રકારના કેવલી લગવતો મોક્ષના સુખને જરૂર પામે છે. આ સમુદ્ધાતની પ્રક્રિયાનો આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં અપૂર્વ બોધ એ મળે છે કે—પરમ-કૃપાળુ શ્રી સર્વજ્ઞ લગવતો જ આવી અલૌકિક સમુદ્ધાત પ્રક્રિયા જણાવી શકે. જેમ ભીંના વસ્ત્રને પહોળું કરીને સૂકવીએ, તો થોડા ટાઈ મે તફા સૂકાઈ જાય, વળી દોરડીના ગુંછળાને છૂટું કરીને બાળીએ, તો જલદી બળી જાય. આ બંને દષ્ટાંતોને અનુસાર

સમુદ્ધાતમાં વિસ્તાર પામેલા આત્મપ્રદેશોની સાથે સંબંધ વેદનીયાદિ કર્મ પુદ્ગલો અલ્પ-કાલે ક્ષય પામે છે, અનુક્રમે આયુષ્યની જેટલી સ્થિતિ રહી છે, તેટલી સ્થિતિવાળા વેદ-નીય વગેરે કર્મો કરાય છે. જેથી આયુષ્યના અંત સમયની સાથે કર્મક્ષયની ક્રિયા પૂર્ણ થતાં મુક્તિના અવ્યાબાધ સુખોનો અનુભવ થાય છે. (૩૫) ૮૭

જેવા ગુણો તેવા ગુણી એવી વ્યાપ્તિને સમજાવે છે :—

જેવા ગુણો તેવા ગુણી જિમ આત્મા જ્ઞાનાદિનો,
અરૂપ ગુણ આધાર અરૂપી સરૂપ સરૂપાર્થાદિનો;
રૂપાદિનો આધાર જિમ તનુ આદિ તિમ સર્વત્ર એ,
વ્યાપ્તિ ઘટતી માનીએ જિનવચન દીપક ધારીએ. ૮૮

રૂપબટાર્થ:—પ્રશ્ન—જ્ઞાનાદિ ગુણોનો આધાર શરીર કહેવાય કે નહિ ?

ઉત્તર—જેવા ગુણો હોય, તેવા જ ગુણી હોવા ભેદ એ અથવા ગુણો અરૂપી હોય તો ગુણી પણ અરૂપી હોય છે અને ગુણો રૂપી હોય તો ગુણી પણ રૂપી હોય છે. જેમ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્ર વગેરે ગુણો અરૂપી છે તો ગુણી એટલે ગુણવાળો જે આત્મા તે પણ અરૂપી જાણવો. અથવા ગુણી અરૂપી હોય તો તેના ગુણો પણ અરૂપી હોય છે, માટે આત્મા તેમજ આત્માના ગુણો અરૂપી જાણવા. જેમાં વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ હોય તે રૂપી જાણવા અને જેમાં વર્ણ ગંધ રસ અને સ્પર્શ ન હોય તે અરૂપી જાણવા. માટે સરૂપી દ્રવ્ય એટલે માટી, પથ્થર વગેરે પુદ્ગલો જેઓ રૂપી છે તેના ગુણો પણ રૂપી જાણવા. માટે રૂપાદિ ગુણોનો આધાર શરીર વગેરે છે તેમ સર્વ ઠેકાણે એ પ્રમાણે વ્યાપ્તિ જાણવી. તેથી જ્ઞાનાદિ અરૂપી ગુણોનો આધાર આત્મા છે પરંતુ શરીર નથી. વળી ગુણી સિવાય ગુણો એકલા હોતા નથી. ગુણીના આધાર વિના એકલા ગુણો રહી શકતા નથી. માટે ગુણ ગુણીનો સંબંધ અનાદિ કાલનો ચાલ્યો આવે છે એમ જિનેશ્વર ભગવંતના વચનો રૂપી દીવાના પ્રકાશથી જાણી શકાય છે. (૩૬) ૮૮

કર્મબંધ થવાના હેતુ તથા બંધના પ્રકાર જણાવે છે :—

કષાયાદિક હેતુથી બંધાય કર્મો બંધ્ય એ,
કર્મબંધક જીવ ભેદો કર્મના ચઉ જાણિએ;
પ્રકૃતિ સ્થિતિ રસ પ્રદેશ મોહક ઉદાહરણ વિચારીએ,
અનુભવાએ સર્વ કર્મપ્રદેશ સંચય નિશ્ચયે. ૮૯

રૂપબટાર્થ:—પ્રશ્ન—બાંધેલું કર્મ અવશ્ય ભોગવવું પડે તે કેવી રીતે ?

ઉત્તર—જે બંધાય તે બંધ્ય કહેવાય. કર્મો બંધાય છે માટે તે બંધ્ય કહેવાય છે. આ કર્મબંધ થવાના કષાયાદિક ચાર કારણો એટલે મિથ્યાત્વ, અવિરતિ, કષાય અને યોગ

એમ ચાર હેતુઓ જાણવા. જ્યાં સુધી આ ચાર હેતુમાંનો કોઈ પણ હેતુ હોય છે ત્યાં સુધી કર્મ બંધ પણ થાય છે. અયોગી કેવલી શુભસ્થાનક સિવાય તેર શુભકાળાં સુધી યોગ હોય છે માટે ત્યાં સુધી કર્મબંધ થાય છે. ચૌદમા શુભકાળે આ ચારમાંનો કોઈ હેતુ હોતો નથી, તેથી ત્યાં કર્મબંધ થતો નથી. જેનામાં આ હેતુઓ રહેલા છે તે કર્મને બંધ કરનાર જીવ બંધક જાણવો. આ કર્મબંધના ચાર પ્રકાર જાણવા, તે આ પ્રમાણે:—૧ પ્રકૃતિ બંધ, ૨ સ્થિતિ બંધ, ૩ રસ બંધ અને ૪ પ્રદેશ બંધ. આ ચાર બંધને સમજવા માટે મોઢકનું દષ્ટાંત ટુંકાણમાં આ પ્રમાણે જાણવું:—જેમ સુંઠ વગેરે દ્રવ્ય નાખીને બનાવેલો મોઢક વાયુ વગેરેનો નાશ કરે છે તે તેની પ્રકૃતિ અથવા સ્વભાવ જાણવો. તેવી રીતે કર્મને વિષે પણ કોઈ કર્મનો જ્ઞાનને ઢાંકવાનો સ્વભાવ હોય છે, કોઈ કર્મનો દર્શનને ઢાંકવાનો સ્વભાવ હોય છે એમ કર્મને વિષે પણ અનેક પ્રકારના સ્વભાવ જાણવા. ૧ જેમ તે મોઢક કોઈ એક દિવસ, કોઈ બે દિવસ એમ વધતાં વધતાં કોઈક મોઢક એક માસ જેટલી સ્થિતિ સુધી રહીને પછી બગડી બાય છે. તેમ તે બાંધેલું કર્મ પણ કોઈક સીતેર કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી, કોઈ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ સુધી, કોઈ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ જેટલા કાલ સુધી જીવ સાથે રહીને નાશ પામે તે સ્થિતિબંધ. ૨ જેમ મોઢક ઘી, ગોળ, ખાંડ વગેરેની અપેક્ષાએ જોઈવાત્તા રસવાળો હોય છે તેમ કર્મ સ્કંધોને વિષે પણ કોઈનો એક સ્થાનીયો, (કાણીયો) કોઈનો બે સ્થાનીયો, ત્રણ સ્થાનીયો ચાર સ્થાનીયો એમ અનેક પ્રકારના રસ હોય છે. તે રસબંધ જાણવો. ૩. મોઢકમાં જેમ પાશેર, અચ્છેર વગેરે પ્રમાણમાં પ્રદેશો (લોટ, કણિયા) હોય છે તથા જેમ લોટ વિના મોઢક બને નહિ તેમ જો કર્મવર્ગણાઓ જીવ બંધ સમયે પ્રહણ કરી આત્મ સંબંધ કરે છે તે પ્રદેશ બંધ જાણવો. ૪. આ ચારે પ્રકારના બંધ એક સાથે જ થાય છે. આ બાંધેલા કર્મનો અનુભવ રસથી અને પ્રદેશથી એમ બે પ્રકારે થાય છે. પરંતુ સર્વ કર્મના પ્રદેશો અવશ્ય લોગવવાં જ પડે છે. ૮૯

બાંધેલાં કર્મ અવશ્ય લોગવવાં પડે છે તે કઈ અપેક્ષાએ તે જાણવી તીવ્ર મંદ રસબંધનું સ્વરૂપ જાણાવે છે :—

કર્મરસના અનુભવે ભજના વિચાર ન ભૂલીએ,
રસઘાત ને સ્થિતિઘાતના ભાવો ઈહાંજ ઘટાવીએ;
રસાધીન કર્મસ્થિતિની હાનિ વૃદ્ધિ રસબલે,
શુભ કર્મરસની વૃદ્ધિ હોવે તીવ્ર શુભ પરિણતિ બલે.

૯૦

સ્પષ્ટાર્થ:—નેઆશીમા શ્લોકમાં કહ્યું કે કર્મનો અનુભવ બે પ્રકારે થાય છે તેમાં પ્રદેશથી જો કર્મ લોગવાય તે પ્રદેશોદય અને રસ સાથે લોગવાય તે રસોદય

જાણવો. બાંધેલાં કર્મ લોગવ્યા વિના છુટકો નથી એવું જે કહેવાય છે તે આ પ્રદેશોદયની અપેક્ષાએ જાણવું. એટલે બાંધેલાં કર્મ જે સ્વરૂપે બાંધ્યા તે રૂપે જે લોગવાય તે રસોદય જાણવો. અને બાંધેલાં કર્મનાં દલિયાં તે સ્વરૂપે ન લોગવતાં બીજા સજાતીય કર્મ રૂપે લોગવાય તે પ્રદેશોદય જાણવો. જેમ શાતા વેદનીયરૂપે બાંધેલાં દલિયાં શાતા વેદનીય રૂપે લોગવાય તે તેનો રસોદય કહેવાય અને તે શાતા વેદનીયનાં દલિયાં અશાતા વેદનીયના રસોદયની સાથે અશાતા રૂપે લોગવાય તે શાતા વેદનીયનો પ્રદેશોદય જાણવો. અહીં બાંધેલા કર્મને રસોદયથી લોગવવામાં ભજના જાણવી. એટલે બાંધેલું કર્મ તે રૂપે લોગવાય, અને ન પણ લોગવાય. અથવા રસોદયની અપેક્ષાએ તે કર્મ લોગવાય ખરું અને ન પણ લોગવાય, માટે રસોદયની અપેક્ષાએ કર્મને લોગવવામાં ભજના જાણવી. વળી તે બાંધેલાં કર્મોના રસ અને સ્થિતિમાં પણ ફેરફાર થઈ જાય છે, તેથી આ પ્રસંગે રસઘાત તથા સ્થિતિઘાતની પણ બીજા સમજવી જોઈએ. તે આ પ્રમાણે ૧ રસઘાત :—જે શુભાશુભ પરિણામે કરીને કર્મોના શુભાશુભ રસ બાંધ્યો હોય તેમાં પરિણામની હાનિ વૃદ્ધિથી તે શુભાશુભ રસનું ઘટી જવું તે રસઘાત જાણવો. તેવી જ રીતે જે જે કર્મોની જેવી જેવી સ્થિતિઓ બાંધી હોય તે સ્થિતિઓને ઘટાડવી. ઓછી કરી નાખવી તે સ્થિતિઘાત જાણવો. કર્મની સ્થિતિઓની હાનિવૃદ્ધિ એટલે ઘટવું અથવા વધવું તે રસાધીન એટલે રસને આધીન છે. માટે તીવ્ર શુભ પરિણામ એટલે સારા અધ્યવસાયના બળથી શુભ કર્મના રસની વૃદ્ધિ થાય છે. ૯૦

મંદ શુભ પરિણતિ બલે તસ હાનિ અશુભ પ્રકૃતિ રસે,
વૃદ્ધિ હાનિ અશુભ પરિણતિ વૃદ્ધિ હાનિ કર્મ વશે;
અનુભવાએ ઉગ્ર પુણ્ય ફલ પાપ ફલ પ્રાપ્તિ ઇલાં,
શુભ પ્રકૃતિ રસ વૃદ્ધિ આદિક હેતુઓ જાણે તિલાં.

૯૧

રૂપસાર્થ:—જ્યારે જીવના શુભ અધ્યવસાયો મંદ થતા જાય છે ત્યારે તે શુભ કર્મ પ્રકૃતિઓના રસમાં હાનિ થાય છે એટલે શુભ રસબંધ હીન થતો જાય છે. ભાવાર્થ એ છે કે અશુભ પ્રકૃતિઓના રસબંધમાં વૃદ્ધિ અથવા હાનિ થવામાં અશુભ પરિણામની વૃદ્ધિ અને હાનિ અનુક્રમે કારણ રૂપ જાણવાં. ઘણું કરીને બાંધેલા ઉગ્ર પુણ્ય કર્મોનું ફલ તેમજ બાંધેલા ઉગ્ર પાપ કર્મોનું ફલ આ ભવમાં પણ લોગવાય છે. એટલે આ ભવમાં કરેલું ઉગ્ર પુણ્ય અથવા ઉગ્ર પાપ આ ભવમાં પ્રાપ્તિ લોગવાય છે. પરંતુ અવશ્ય આ ભવમાં જ લોગવાય એવો નિયમ નથી. પ્રાપ્તિ આ ભવમાં લોગવવાનું કારણ શુભ પ્રકૃતિઓની રસમાં અનંતગુણ રસવૃદ્ધિ આદિ હેતુઓ તેમજ પાપ પ્રકૃતિઓના રસમાં પણ અનંતગુણ રસવૃદ્ધિ વગેરે હેતુઓ જાણવાં. (૩૭) ૯૧

બંધ કાલ તથા ઉદય કાલની ખીના જણાવે છે :—

કર્મ બંધાદિક પ્રસંગે કાલ દિવિધ વિચારીએ,

બંધ કાલ ઉદય સમય સ્વાધીન પરાધીન જણીએ;

ઉદય કાલીન સાવચેતી બંધકાલે રાખતાં,

કર્મ કારણ છંડનારા ના કદી દુઃખ પામતા.

૯૨

રૂપબટાર્થ :—પ્રશ્ન :—બંધકાલ અને ઉદયકાલમાં જીવને સ્વાધીન કાલ કયો ?

ઉત્તર :—અહીં આં કર્મબંધ વગેરેનો પ્રસંગ ચાલે છે તે વખતે એ પ્રકારના કાલનો વિચાર કરવો જરૂરી છે. તે આ પ્રમાણે :—૧ બંધકાલ, ૨ ઉદયકાલ. તેમાં જે બંધ કાલ છે એ સ્વાધીન છે એટલે કર્મબંધ કરવામાં સ્વાધીનપણું છે. કેવો બંધ કરવો તે જીવની પોતાની ઈચ્છાને આધીન છે સારાં પુણ્ય કાર્યો કરવાથી અથવા જીવના પોતાના શુભ પરિણામોથી શુભ કર્મબંધ થાય છે અને તેથી ઉલટું પાપકર્મો કરવાથી અથવા જીવના અશુભ પરિણામોથી અશુભ કર્મબંધ થાય છે. માટે શુભ કર્મબંધ કરવો અથવા અશુભ કર્મબંધ કરવો તે જીવના પોતાના હાથમાં હોવાથી બંધ કાલને સ્વાધીન કાલ કહ્યો છે. તથા ઉદય સમય પરાધીન છે એટલે બાંધેલાં કર્મોનો ઉદય થાય ત્યારે તે અવશ્ય ભોગવવાં પડે છે, ત્યાં જીવનું કાંઈ ચાલી શકતું નથી. જેવું બાંધ્યું તેવું ભોગવવું પડે છે. માટે જ્યારે અશુભ કર્મોનો ઉદય થાય છે અને જીવને દુઃખ ભોગવવાનો વારો આવે છે ત્યારે વિચારે છે કે મેં જે પૂર્વે પાપકર્મો બાંધ્યા ન હોત તો મારે દુઃખ ભોગવવાનો વારો આવત નહિ, આવી ઉદય કાલની સાવચેતી જે કર્મબંધ વખતે જીવ રાખતો હોત તો કદાપિ દુઃખને પામત નહિ. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે કર્મબંધના પ્રસંગે જીવે સાવચેતી રાખવાની જરૂર છે, પરંતુ ઉદયકાલની સાવચેતી કાંઈ કામમાં આવતી નથી. (૩૮) ૯૨

બંધતત્ત્વ જણાવી અવ્યવહાર રાશિનું સ્વરૂપ સમજાવે છે :—

કર્મબંધ પછીજ સત્તા કર્મની ઈમ માનીએ,

નવીન કર્મ ગ્રહણ જે તે બંધ તત્ત્વ વિચારીએ;

જે ન સૂક્ષ્મ નિગોદમાંથી નીકળશે નીકળ્યા નહી,

તેહ અવ્યવહાર રાશી જીવ જિનવચ્ચને સહી.

૯૩

રૂપબટાર્થ :—પ્રશ્ન—પ્રથમ કર્મબંધ થાય કે કર્મસત્તા ?

ઉત્તર—કર્મબંધ થયા પછી કર્મની સત્તા થાય છે એમ જાણવું. બાંધેલાં કર્મો જ્યાં સુધી આત્માથી નિર્જરીને ખરી ન જાય ત્યાં સુધી તેની સત્તા (હયાતી) જાણવી. આ સત્તા કર્મબંધ થયા સિવાય હોતી નથી, માટે કર્મનો બંધ થયા પછી કર્મની

સત્તા કહેવાય છે એટલે કર્મબંધ વખતે જ કર્મની સત્તા સમજવી. કર્મબંધ પહેલાં નહિ. નવાં કર્મ પુદ્ગલોનું જે શ્રદ્ધા કરવું તે બંધ તત્ત્વ બાણવું. એટલે મિથ્યાત્વ અવિરતિ વગેરે હેતુઓ વડે કર્મ વર્ગણના પુદ્ગલોનું શ્રદ્ધા થઈ આત્મપ્રદેશો સાથે એક-મેક થઈ જવું તે કર્મબંધ બાણવો. (૩૯)

પ્રશ્ન:—અવ્યવહાર રાશિ કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—જિનેશ્વર લગવંતોએ જીવોના બે પ્રકારો કહેલા છે. ૧ અવ્યવહાર રાશિના જીવો, ૨ વ્યવહાર રાશિના જીવો. જે જીવો સૂક્ષ્મ નિગોદમાંથી નીકળ્યા નથી અને નીકળશે પણ નહિ તે અવ્યવહાર રાશિના જીવો બાણવા. અનંતા વનસ્પતિકાય જીવોનું જે એક શરીર તે નિગોદના સૂક્ષ્મ અને બાહર એવા બે ભેદો છે. તેમાં સૂક્ષ્મ નિગોદના અથવા સૂક્ષ્મ સાધારણ વનસ્પતિકાયના જીવો ચૌદ રાજલોકમાં ભરેલા છે. તે અવ્યવહાર રાશિ કહેવાય છે. આ અવ્યવહાર રાશિમાં અનંતાનંત જીવો છે. આ જીવોનાં શરીર કોઈ રીતે જીવના વ્યવહારમાં એટલે ઉપયોગમાં આવ્યા નથી માટે અવ્યવહાર રાશિના જીવો કહેવાય છે. (૪૦) ૯૩

વ્યવહાર રાશિ જીવોનું સ્વરૂપ બે શ્લોકમાં સમજાવે છે:—

તેહ સ્થળથી નીકળી વ્યવહાર રાશિમાં જતા,
જેહ તે વ્યવહાર રાશી જીવ ઇમ પ્રભુ ભાપતા;
એકેન્દ્રિયાદિકમાં જવું વ્યવહાર તેજ જનાર ત્યાં.
જીવ વ્યવહારી અવ્યવહારી ઇતરને ભાખિયા.

૯૪

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રશ્ન—વ્યવહાર રાશિ કેને કહેવાય ?

ઉત્તર—અવ્યવહાર રાશિમાંથી એટલે સૂક્ષ્મ સાધારણ વનસ્પતિકાયમાંથી નીકળીને બાહર વનસ્પતિકાય એકેન્દ્રિયાદિકમાં જે જીવો ઉત્પન્ન થાય છે તેઓ વ્યવહાર રાશિના જીવો કહેવાય છે. એકેન્દ્રિયાદિક એટલે એકેન્દ્રિયથી પંચેન્દ્રિય સુધીમાં જે જીવો ઉત્પન્ન થાય તે વ્યવહાર કહેવાય છે. એટલે આ જીવો પરસ્પર વ્યવહારમાં આવી શકે છે. સૂક્ષ્મપણામાં હોય છે ત્યારે કોઈ પણ પ્રકારના વ્યવહારમાં આવતા નથી. માટે જેઓ બાહર એકેન્દ્રિય વગેરેમાં આવવા રૂપ વ્યવહારમાં આવ્યા તે વ્યવહાર રાશિના જીવો કહેવાય છે. આ વ્યવહાર રાશિમાં જેટલા જીવો છે તેમાં વધઘટ થતી નથી. કારણ કે વ્યવહાર રાશિમાંથી જેટલા જીવો મોક્ષે જાય છે તેટલા જીવો અવ્યવહાર રાશિમાંથી વ્યવહાર રાશિમાં આવે છે, માટે આ વ્યવહાર રાશિના જીવોની સંખ્યામાં વધઘટ થતી નથી. પરંતુ અવ્યવહાર રાશિની સંખ્યામાં ઘટાડો થાય છે, તોપણ આ જીવોની સંખ્યા બહુ જ મોટી છે કે તે સંખ્યા કદાપિ ખૂટતી નથી. (૪૧) ૯૪

કેઇ વ્યવહારી બનીને પણ અવ્યવહારી બને,
 તોય તે વ્યવહાર રાશિના જ બણે તેમને;
 નિમિત્તવાસી આત્મા જેવા નિમિત્તોને લહે,
 તેહને અનુસાર તે જીવ તે સ્વરૂપે પણ રહે.

૬૫

રૂપબટાર્થ:—પ્રશ્ન:—જીવ વ્યવહાર રાશિમાંથી નીકળીને અવ્યવહાર રાશિમાં બંધ કે નહિ?

ઉત્તર—આ વ્યવહાર રાશિમાં આવેલા જીવો પાછા અવ્યવહાર રાશિમાં બંધ તો પણ તેઓ વ્યવહાર રાશિના જીવો ગણાય છે. કારણ કે અવ્યવહાર રાશિમાંથી એક વાર નીકળીને એટલે સૂક્ષ્મપણાનો ત્યાગ કરીને જેઓ બાહરપણામાં ઉત્પન્ન થયા તેઓ કદાચ તીવ્ર અશુભ કર્મનો ઉદય વગેરે કારણોમાંના કોઈ પણ કારણથી ફરી સૂક્ષ્મપણામાં એટલે અવ્યવહાર રાશિમાં ઉત્પન્ન થાય તોપણ તેઓ વ્યવહાર રાશિના જીવો ગણાય છે. કારણ કે આત્માને નિમિત્તવાસી કહેલો છે એટલે જેવા જેવા નિમિત્તો મળે તે તે નિમિત્તોના અનુસારે જીવો પણ તે તે સ્વરૂપને પામે છે. જીવોના ઉપર નિમિત્તોની ઘણી અસર પડે છે, માટે જ જીવોને સારાં નિમિત્તોમાં રહેવાનું હિતકારી કહ્યું છે. જેમકે કોઈ જીવ સંજ્ઞન પુરૂષની સોબત રૂપ નિમિત્ત પામે તો તેથી તે સંજ્ઞન જેવો બને છે, અને તે જ જીવ હુદ્દ પુરૂષની સોબતરૂપ નિમિત્ત પામે તો તેથી તે હુદ્દ બને છે. (૪૨) ૬૫

શુક્લ પાક્ષિક જીવોનું સ્વરૂપ તેમજ કૃષ્ણ પાક્ષિક જીવોનું સ્વરૂપ ત્રણ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

મોહાદિ કેરી મંદતાથી કેઇ વ્યવહારી બને,
 મોહાદિના ઉદયે અવ્યવહારી ફરી પણ તે બને;
 અર્ધપુદ્ગલ પરાવર્તે શુક્લ પાક્ષિક રચિધરા,
 પામે જ મુક્તિ જધન્યથી અંતર્મુહૂર્તે પણ નરા.

૬૬

રૂપબટાર્થ:—પ્રશ્ન—જીવ અવ્યવહાર રાશિમાંથી વ્યવહાર રાશિમાં ક્યારે આવે?

ઉત્તર—મોહાદિ એટલે રાગ દ્વેષ વગેરેના પરિણામોની મંદતા થવાથી કેટલાક જીવો અવ્યવહાર રાશિમાંથી વ્યવહારી (વ્યવહાર રાશિના જીવો) બને છે. તેવી જ રીતે તે વ્યવહાર રાશિના જીવો તીવ્ર મોહાદિકના ઉદયથી ફરીથી અવ્યવહારી બને છે અથવા બાહરપણામાંથી સૂક્ષ્મપણામાં બંધ છે. તે છતાં તેઓ વ્યવહાર રાશિના જ ગણાય છે. (૪૩)

પ્રશ્ન:—શુક્લપાક્ષિક અને કૃષ્ણપાક્ષિક કેને કહેવાય?

ઉત્તર:—વ્યવહાર રાશિના જીવોમાં પણ બે ભેદો છે—૧ કૃષ્ણપાક્ષિક અને ૨ શુક્લ-પાક્ષિક. તેમાં જે જીવોને એક પુદ્ગલ પરાવર્તથી આછો સંસાર બાકી છે તેઓ શુક્લ-

પાક્ષિક જાણવા. તેમાં પણ જેઓ એક વાર સમકિતને પામ્યા છે તેવા શુક્લ પાક્ષિક જીવોને વધારેમાં વધારે પણ અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્તમાં કાંઈક ઓછો સંસાર બાકી હોય છે. સમકિત પામીને કદાચ મિથ્યાત્વી થાય અને ઘણાં ભવો કરવા પડે તો પણ એ કહેલા કાલ પછી અવશ્ય મોક્ષે જાય છે. તેમજ શુક્લપાક્ષિક જીવો જઘન્યથી અન્તર્મુહૂર્ત કાલમાં પણ મોક્ષે જાય છે. (૪૪) ૯૬

હાલ મિથ્યાદષ્ટિ હોવે તોય સમ્યક્ત્વી બની,
યોગ્ય સમયે શુક્લપાક્ષિક સાધના શિવમાર્ગની;
આદરી સિદ્ધિ લહે ગુણસ્થાન શ્રેણિના ક્રમે,
કૃષ્ણપાક્ષિક હોય મિથ્યાદષ્ટિ બહુ ભવમાં ભમે. ૯૭

સ્પષ્ટાર્થ:—આ શુક્લપાક્ષિક જીવ હાલમાં જે કે મિથ્યાદષ્ટિ હોય એટલે સમકિત પામ્યા પછી કદાચ અશુભ કર્મના ઉદયથી મિથ્યાત્વી બને, તોપણ તે ફરીથી અવશ્ય સમકિત પામે છે. અને શિવમાર્ગની એટલે મોક્ષમાર્ગની સાધના શરૂ કરે છે. અને તે માર્ગની આરાધના કરતાં કરતાં ‘ગુણસ્થાનક શ્રેણિના ક્રમથી’ એટલે ચોથા ગુણસ્થાનકથી પાંચમા, છઠ્ઠા તથા સાતમા ગુણસ્થાનમાં આવી તે ચાર ગુણસ્થાનકમાં વર્તીને ક્ષાયિક સમકિત પામે છે. ત્યાર પછી ચારિત્ર મોહનીય કર્મને ખપાવવા માટે ક્ષપકશ્રેણિ શરૂ કરે છે, અને આઠમા, નવમા, દશમા તથા બારમા ગુણસ્થાનકે ચઢીને અન્તર્મુહૂર્ત કાલમાં ઘાતી કર્મોનો ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન પામે છે એટલે સયોગી કેવલી નામના તેરમે ગુણસ્થાનકે આવે છે. આ જીવ એટલે ક્ષપકશ્રેણિ કરનારો જીવ દશમા ગુણસ્થાનકથી અગિયારમા ગુણસ્થાનકમાં જતો નથી. ઉપશ્રમશ્રેણિ કરનારો જીવ દશમા ગુણસ્થાનકથી અગિયારમા ગુણસ્થાનકે જાય છે કારણ કે તે તો ત્યાંથી અવશ્ય પડે છે. પરંતુ ક્ષપક શ્રેણિવાળો દશમા સૂક્ષ્મ સંપ્રાય ગુણસ્થાનકથી બારમા ક્ષીણ કષાય વીતરાગ છન્નસ્થ ગુણસ્થાનકે જાય છે અને ત્યાંથી પડતો નથી. તેરમે આવેલો તે જીવ અંત સમયે છેલ્લા અન્તર્મુહૂર્તે અયોગી ગુણસ્થાનક પામીને બાકી રહેલાં ચાર અઘાતી કર્મોને ખપાવીને મોક્ષે જાય છે. પરંતુ જે કૃષ્ણપાક્ષિક જીવો છે જેઓ કોઈ વાર સમકિત પામ્યા નથી તેવા મિથ્યાદષ્ટિ જીવો સંસારમાં ઘણા કાળ સુધી રખડે છે. (૪૫) ૯૭

એક પુદ્ગલ પરાવર્તીધિક ભવી તે જાણિયે,
તેહથી જે હીનભવી તે શુક્લ પાક્ષિક માનીએ;
પરલોકમાં પણ ભદ્ર સાધન જિન વચનને જે સુણે,
શુક્લ પાક્ષિક શ્રાવકો તે સત્ય સુખ શિવસુખ ગણે. ૯૮

રૂપેટાર્થ:—અનંત ઉત્સર્ષિણી તથા અવસર્ષિણી જાય ત્યારે એક પુદ્ગલ પરાવર્ત થાય છે. જે જીવોને એક પુદ્ગલ પરાવર્તથી અધિક સંસાર બાકી હોય તે કૃષ્ણપાક્ષિક જીવો જાણવા. અને જે જીવોને એક પુદ્ગલ પરાવર્તથી ઓછો સંસાર બાકી હોય તે શુકલ પાક્ષિક જાણવા. પરલોકને વિષે ભદ્ર સાધન એટલે મુક્તિના સાધન એવા જિન વચનને જેઓ સાંભળે છે તે શુકલપાક્ષિક શ્રાવકો તે મોક્ષના સુખને જ સાચું સુખ માને છે. ૯૮

એક જીવ આખા ભવચક્રમાં કેટલી વાર ઉપશમશ્રેણિ કરે તથા આહારક શરીર કરે તે કહે છે :—

સંપૂર્ણ ભવચક્રે કરે ચઉ વાર ઉપશમ શ્રેણિને,
ચઉ વાર આહારક કરે તે લબ્ધિશાલી કારણે;
વાર ચોથી જે ભવે તે બેઉમાંથી ઇમ કરે,
તેજ ભવમાં નિશ્ચયે તે મુક્તિના સુખને વરે.

૯૯

રૂપેટાર્થ:—પ્રશ્ન—એક જીવ કેટલી વાર ઉપશમ શ્રેણિ કરે ?

ઉત્તર—એક જીવ ભવચક્રને વિષે એટલે આ સંસારને વિષે વધારેમાં વધારે ચાર વાર ઉપશમ શ્રેણિ કરે છે. જ્યારે વિશુદ્ધ પરિણામમાં વધતો વધતો જીવ દર્શન મોહનીય કર્મની સાત પ્રકૃતિઓ (ચાર અનંતાનુબંધી, સમકિત મોહનીય, મિશ્રમોહનીય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય) સંપૂર્ણ રીતે ઉપશમાવે એટલે રસોદય અને પ્રદેશોદય બંને પ્રકારના ઉદય બંધ થઈ જાય ત્યારે ઉપશમ સમકિત પામે છે. આ ઉપશમ સમકિતની પ્રાપ્તિ ચોથા ગુણસ્થાનકથી માંડીને સાતમા ગુણસ્થાનક સુધીના ચાર ગુણસ્થાનકોમાં થાય છે. ત્યાર પછી ચારિત્ર મોહનીયને ઉપશમાવવા માટે ઉપશમશ્રેણિ માટે છે. આ ચારિત્ર મોહનીયને ઉપશમાવવા માટે અપૂર્વકરણ અને અનિવૃત્તિકરણ એટલે આઠમે અને નવમે ગુણસ્થાનકે જઈને ચારિત્ર મોહનીયની વીસ પ્રકૃતિ ઉપશમાવતાં દશમે સૂક્ષ્મ સંપ્રસાય ગુણસ્થાનકે બાકી રહેલા સૂક્ષ્મ લોકને ઉપશમાવી અગિયારમે ઉપશાંત મોહ ગુણસ્થાનકે જાય છે. એ પ્રમાણે ઉપશમ શ્રેણિ કરીને અગિયારમે ગુણસ્થાનકે આવેલો જીવ કષાયોદયથી અવશ્ય પડે છે. આવી ઉપશમ શ્રેણિ એક જીવ આખા ભવચક્રમાં વધારેમાં વધારે ચાર વાર કરે છે. પરંતુ એક ભવમાં કોઈ જીવ વધારેમાં વધારે બે વાર ઉપશમ શ્રેણિ કરી શકે છે. (૪૬)

પ્રશ્ન:—એક જીવ ભવચક્રને વિષે આહારક શરીર કેટલી વાર કરે ?

ઉત્તર:—ઉપશમશ્રેણિની પેઠે એક જીવ આખા સંસાર ચક્રમાં આહારક શરીર પણ વધારેમાં વધારે ચાર વાર કરે છે. અને તે આહારક લબ્ધિવાળા ચોદ પૂર્વધર તીર્થંકરની ઋદ્ધિ

વગેરે જોવા માટે અથવા સૂક્ષ્મ પદાર્થોના સંશયને દૂર કરવા માટે આહારક શરીરની રચના કરે છે. જે ભવમાં તે પૂર્વધર ચોથી વાર આહારક શરીર કરે તે જ ભવમાં તે આહારક લઙ્ગિશાલી ચૌદ પૂર્વી અવશ્ય મોકલે જાય છે. (૪૬) ૯૯

ઉપશમશ્રેણિમાં જીવ કેટલો વખત રહી શકે તે કારણ સહિત જણાવે છે :—

થાય ઉપશમ જો તદ્દા એક મોહનો ના અન્યનો,
તાસ કાજે ભેદ રચના અર્થ ઉપશમ શ્રેણિનો;
બેઉ ઉદય ન ઉપશમે જે જોરથી જ દબાય છે,
તેણું ટકે થોડો સમય પણ ભાવ નિર્મલ થાય છે.

૧૦૦

રૂપણાર્થ:—આ ઉપશમશ્રેણિ થાય તે વખતે એક મોહનીય કર્મનો ઉપશમ થાય છે, બીજા કર્મોની અંદર આ ઉપશમ થતો નથી અને ઉપશમ થવાથી મોહનીય કર્મનો બંને પ્રકારનો ઉદય એટલે રસોદય અને પ્રદેશોદય બંને દબાઈ જાય છે અથવા બંને પ્રકારના ઉદયો બંધ પડી જાય છે. અને તે બંને પ્રકારના ઉદયો બંધ થવાથી આત્માના પરિણામ નિર્મલ થાય છે. જો કે આ ઉપશમ કરીને દબાએલું મોહનીય કર્મ એક અંત-મુદ્ધૂત સુધી જ દબાએલું રહે છે. ત્યાર પછી અવશ્ય તે મોહનીય કર્મનો ઉદય થાય છે. અને અગિયારમા ગુણસ્થાનકે પહોંચેલા જીવને પાડે છે અને છેવટમાં છેવટ મિથ્યાત્વે પણ લાવે છે. ૧૦૦

આહારક શરીર શા માટે કરે ? અને તે વખતે કયા યોગમાં વર્તે છે ? વગેરે બીજા જણાવે છે :—

જિન ત્રંદિ દર્શન કાજ પ્રશ્નો પૂછવાને પ્રભુ કને,
લઙ્ગિ શાલી ચૌદ પૂર્વી મોકલે જે દેહને;
દેહ આહારક કહ્યો તે સાથ ઔદારિક તણી,
સંબંધ તે બે માંહિ સત્તા પૂર્વ આત્મપ્રદેશની.

૧૦૧

રૂપણાર્થ:—આહારક શરીર કેને કહેવાય તે જણાવવા માટે કહે છે કે ચૌદ પૂર્વધર હોય અને આહારક લઙ્ગિ જેમને થઈ હોય તેવા આહારક લઙ્ગિવાળા ચૌદ-પૂર્વધર આ આહારક શરીર કરી શકે છે. પરંતુ બધા ચૌદપૂર્વીઓ આ આહારક શરીરને કરી શકતા નથી. આ રીતે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—જેમણે સાતમા અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનકે આહારક શરીર નામકર્મ બાંધ્યું હોય તેવા ચૌદપૂર્વીઓ જ આ આહારક શરીરની રચના કરે છે. તેઓ આ આહારક લઙ્ગિ વડે એક હાથ પ્રમાણ નવું આહારક

શરીર બનાવીને તે શરીર સાથે આહારક શરીર કરનાર જિનેશ્વર લગવાનની ક્ષાદ્ર એવા માટે અથવા સૂક્ષ્મ નિગોદ વગેરે પદાર્થો સંબંધી સૂક્ષ્મ પ્રશ્નો પૂછવા માટે વિચરતા તીર્થંકર લગવાન પાસે જાય છે અને એક અતર્મુહૂર્તમાં જ તે આહારક શરીર સંહરીને મૂળ ઔદારિક શરીરમાં આવી જાય છે. આ પ્રસંગે યાદ રાખવા જેવી બીના એ છે કે- પ્રથમ ઔદારિક શરીર દ્વારા આહારક શરીર નામ કર્મના ઉદયથી આહારક વર્ગજ્ઞાના પુદ્ગલો અહણ કરીને આહારક શરીર યોગ્ય પર્યાપ્તિઓ કરીને આહારક શરીર બનાવે છે અને તે આહારક શરીર સાથે મૂળ ઔદારિક શરીરમાં રહેલા આત્મપ્રદેશોનો સળંગ સંબંધ હોય છે એટલે ઔદારિક શરીર તો જે સ્થળે ચૌદ પૂર્વધર હોય ત્યાં રહે છે તેમાં રહેલા આત્મપ્રદેશોમાંના અમુક આત્મપ્રદેશો આહારક શરીરમાં પણ હોય છે અને જેમ જેમ તે આહારક શરીર તીર્થંકરની પાસે જાય તેમ તેમ બંને શરીરો વચ્ચે આત્મપ્રદેશોની શ્રેણી પણ દીર્ઘ દીર્ઘ થતી જાય છે અથવા આ બંને શરીરો વચ્ચે આત્મપ્રદેશો સંબદ્ધ હોય છે એટલે તે બંને શરીરને વિષે એક જ આત્માના પ્રદેશો સાંકળની કડીઓની માફક એકી ભાવે રહેલા છે, એમ સમજવું. ૧૦૧

આઘ બે તનુ કાંતિથી તસ કાંતિ ચઢીયાતી જ છે,
અણિ શરીરના તેજ આગળ તેજ હીન જણાય છે;
આઘ યોગે આ તનુને યોગ્ય પુદ્ગલગણુ ગ્રહે;
પૂર્ણ તનુ રચના સુધી તસ મિશ્રયોગ ટકી રહે.

૧૦૨

રૂપબ્યર્થ:—પહેલું ઔદારિક શરીર અને બીજું વૈક્રિય શરીર. આ બે શરીર કરતાં આહારક શરીરની કાંતિ (અથવા તેજ) ચઢીયાતી છે એટલે અધિક છે. સામાન્ય રીતે ઔદારિક શરીરની કાંતિ કરતાં વૈક્રિય શરીરની કાંતિ ચઢીયાતી હોય છે અને તેના કરતાં આહારક શરીરની કાંતિ ચઢીયાતી હોય છે. પરંતુ ગણધરના ઔદારિક શરીરના તેજ કરતાં તે આહારકનું તેજ હીન (ઉતરતું) હોય છે. આ ગણધરનું ઔદારિક શરીર પણ કાંતિ (તેજ)ની અપેક્ષાએ તીર્થંકરના ઔદારિક શરીર આગળ હીન જણાય છે. આહારક લખિધવાળા ચૌદ પૂર્વી-આઘ યોગે એટલે પહેલા ઔદારિક કાય યોગ વડે આ આહારક શરીર બનાવવાને યોગ્ય આહારક વર્ગજ્ઞાના પુદ્ગલો અહણ કરે છે. ત્યાર પછી આહારક શરીરની પૂર્ણતા થાય ત્યાં સુધી ઔદારિક મિશ્ર યોગ કાયમ રહે છે. કારણ કે આ આહારક શરીર બનાવવાની ક્રિયા ઔદારિક તથા આહારક બંનેની (ભેગી) સહાયથી બને છે માટે ત્યાં ઔદારિકમિશ્ર યોગ કહ્યો છે, (અહીં આ ઔદારિક મિશ્ર યોગ કહ્યો તે સિદ્ધાંતકારના મતની અપેક્ષાએ કહ્યો છે. જ્યારે કર્મબંધના મતે આહારક મિશ્ર યોગ કહ્યો છે.) ૧૦૨

આહારક શરીર ક્યાં સુધી રહે તે તથા તેનું પ્રમાણ વગેરે જણાવે છે :—

પ્રયોજનની પૂર્તિ હોય ન જ્યાં સુધી તે પૂર્વિને,
ત્યાં સુધી તે ચાલુ રાખે તૃતીય તનુના યોગને;
હોય મુંડા કર પ્રમાણે કાર્ય જ્યારે થઈ રહે,
ઔદારિકે આત્મ પ્રદેશે સંહરી મૂલ રૂપ રહે.

૧૦૩

રૂપસાર્થ:—આ આહારક શરીરની ક્રિયા જ્યાં સુધી ચાલુ રહે ત્યાં સુધી આહારક યોગ જાણવો. એટલે ચૌદ પૂર્વધરે આ આહારક શરીર બનાવ્યું તે પ્રયોજન જ્યાં સુધી પૂરું ન થાય ત્યાં સુધી આ આહારક શરીરનો યોગ ચાલુ રહે છે અને તે આહારક કાયયોગ વધારેમાં વધારે પણ અંતર્મૂહૂર્ત સુધી જ ચાલુ રહે છે. તેમજ આ આહારક શરીરનું પ્રમાણ મુંડા કર (મુઠી વાળેલા હાથ) પ્રમાણ એટલે એક હાથમાં કાંઈક જોણું હોય છે. જ્યારે આહારક શરીરનું કાર્ય પૂરું થાય છે ત્યારે ઔદારિક કાયયોગના બલથી તે આહારક શરીરમાંથી તે પૂર્વધરનો જીવ પોતાના આત્મ પ્રદેશોને પોતાના ઔદારિક શરીરમાં સંહરી લે છે અને તે વખતે તે (ચૌદ પૂર્વા) પોતાના મૂલ શરીરમાં આવી જાય છે. ૧૦૩

ચૌદ પૂર્વધરે મૂકી દીધેલા તે આહારક શરીરનું સ્વરૂપ જણાવી પ્રમાદથી ચેતીને ચાલવાનું સમજાવે છે :—

તે પુદ્ગલો વિખરાઈને પર વર્ગણા રૂપે બને,
કાર્યકાલ પ્રમાદ પણ અપ્રમાદ ભાવ નિહીન બને;
ભલભલાને ભવવને ભટકાવનાર પ્રમાદ આ,
ઇમ વિચારી પૂર્વધર પણ પલપલે ચેતી રહ્યા.

૧૦૪

રૂપસાર્થ:—ચૌદ પૂર્વધરે જે આહારક શરીર બનાવ્યું તે શરીર પૂર્વધરે છોડી દીધા પછી તે શરીરના પુદ્ગલો વિખરાઈ જાય છે અને તે અન્ય વર્ગણાઓ રૂપે બને છે. તથા જ્યારે ચૌદ પૂર્વધર આ આહારક શરીર બનાવવાને આહારક લખિષ ફેરવે છે ત્યારે તે પૂર્વધર પહેલાં અપ્રમત્ત સંયત સાતમા ગુણકાણે હોય તો પણ પ્રમત્ત સંયત નામના છઠ્ઠા ગુણસ્થાનકમાં આવે છે, કારણ કે કોઈ પણ જાતનું નવું કાર્ય કરવાનું હોય ત્યારે તે કાર્ય કરનારમાં ઉત્સુકતા હોય છે અને ઉત્સુકતા માણસને પ્રમાદી બનાવે છે, આ રીતે કોઈ પણ જાતની લખિષ કરતાં અપ્રમત્ત દશામાંથી પ્રમત્ત દશામાં આવે છે. પરંતુ આહારક શરીર કરીને પાછા અપ્રમત્ત ભાવમાં આવે છે. આ પ્રમાદ ભલભલા એટલે પૂર્વધર જેવાઓને પણ સંસાર રૂપી સમુદ્રમાં રખડાવે છે. આવું વિચારીને તે પૂર્વધરે પણ ક્ષણે ક્ષણે સાવધાન રહે છે અને પ્રમાદમાં ફસાતા નથી. ૧૦૪

જિન શાસનમાં પુરૂષની પ્રધાનતા જણાવી સ્ત્યાનર્દિં નિદ્રાનું સ્વરૂપ બે સ્લોકમાં જણાવે છે :—

હોય ગુરુ છદ્મસ્થ તો પણ કેવલિ સાધ્વીને,
વાંદે જ ના પ્રાધાન્ય નરનું જાણુતાં જિનશાસને;
દર્શનાવરણીય તીવ્રોદય થતાં સ્ત્યાનર્ધિમાં,
આઘ સંહનની નરોને હોય બલ તે કાલમાં. ૧૦૫

સ્ત્યાનર્દિં નિદ્રામાં કયા સંઘયણુવાળાને કેટલું બલ હોય તે કહે છે :—
અર્ધચક્રી બલ થકી બલ અર્ધ હોવે તેમને,
દુગુણ ત્રિગુણાદિક પરાક્રમ તે સમયમાં અન્યને;
દિવસ માંહી ચિંતવેલા કાર્યને આવા જનો,
જામતાની જેમ સાધે નહિ ભરોસો કર્મનો. ૧૦૬

રૂપદ્ધાર્થ—પ્રશ્ન—છદ્મસ્થ આચાર્ય કેવલજ્ઞાની સાધ્વીને વંદન કરે કે નહિ ?
ઉત્તર—ગુરુ એટલે આચાર્ય મહારાજ વગેરે જે તેઓ છદ્મસ્થ અવસ્થામાં હોય એટલે કેવલજ્ઞાન પામ્યા ન હોય તોપણ તેઓ કેવલજ્ઞાન પામેલ સાધ્વીને વંદન કરતા નથી. કારણ કે તેઓ જાણે છે કે—જિન શાસનને વિષે પુરૂષનું જ પ્રધાનપણું છે. તેથી જ કહ્યું છે કે સો વર્ષના દીક્ષા પર્યાયવાળા સાધ્વી એક દિવસના દીક્ષિત સાધુને વંદન કરે પણ તે સાધુ સાધ્વીને વંદન કરે નહિ. (૪૭)

પ્રશ્ન—સ્ત્યાનર્દિં નિદ્રાના ઉદયવાળા જીવને કેટલું બળ હોય ?

ઉત્તર—આ સ્ત્યાનર્દિં નામની નિદ્રાનો ઉદય દર્શનાવરણીય કર્મના તીવ્ર ઉદયથી થાય છે, કેવલીના કાલને વિષે જે પહેલા વજ્રઋષભ નારાય નામના સંઘયણુવાળા મનુષ્યને આ સ્ત્યાનર્દિં નામની નિદ્રાનો ઉદય થાય તો અર્ધચક્રી એટલે વાસુદેવના બલ કરતાં અધુનું બલ તેમને હોય છે. પરંતુ પ્રથમ સંઘયણુ સિવાયના બીજા સંઘયણુવાળા જીવોને આ નિદ્રાના ઉદયમાં પોતાના બલ કરતાં બમણું, ત્રણ ગણું, ચાર ગણું એમ વધતું વધતું બલ હોય છે. આ સ્ત્યાનર્દિં નિદ્રામાં વર્તનારા મનુષ્યો દિવસે અથવા જાગતાં જે કાર્ય કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા કરી હોય તે કાર્યને ઉંઘમાંને ઉંઘમાં જાગતાની જેમ કરે છે. માટે કર્મનો ભરોસો રાખવો નહીં. એટલે કયું કર્મ માણસને ક્યારે પાડશે તે કહી શકાય નહિ માટે કર્મના ભરોસે રહેવું નહિ. (૪૮) ૧૦૫-૧૦૬.

ચાર અનુત્તરવાસી દેવો કેટલા ભવ કરે તે બીના જણાવે છે :—

વિજય વૈજયંત જયંત અપરાજિત મુરો ત્યાંથી ચ્યવી,
અંત્ય નર ભવમાં જ પામે સિદ્ધિ જેઓ ઇમ ભવી;

દેવ વૈમાનિક જ હોવે અધિક ભવ કરનાર તે,
જઘન્ય ભવ એકાદિ તસ ઉત્કૃષ્ટ સંખ્યાતાજ તે.

૧૦૭

રૂપદાર્થ:—પ્રશ્ન—સર્વાર્થસિદ્ધ સિવાયના બાકીના ચાર અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો મોક્ષે કયારે જાય ?

ઉત્તર—પાંચ પ્રકારના અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો હોય છે. તેમાંના પ્રથમનાં ચાર એટલે વિજય નામના વિમાનમાં રહેનારા દેવો ૧, વૈજયંત નામના વિમાનવાસી દેવો ૨, જયંત નામના વિમાનવાસી દેવો ૩, તથા અપરાજિત નામના વિમાનવાસી દેવો. એમ ચાર વિમાનવાસી દેવો અવધીને મનુષ્યમાંજ ઉપજે છે. તેમાં જેઓ ઇંગલવી એટલે એક ભવ કરનારા હોય છે તેઓ છેલ્લા મનુષ્ય ભવમાંજ મરીને સિદ્ધિ પદને પામે છે, પરંતુ જે દેવો અધિક ભવ કરનારા હોય છે, તેઓ મનુષ્ય થઈ પાછા વૈમાનિક દેવપણું જ પામે છે. માટે ચાર અનુત્તર વિમાનવાસી દેવો એકાવતારી પણ હોય અને એકથી અધિક ભવ કરનારા પણ હોય. તેમાં તેમને ઉત્કૃષ્ટથી સંખ્યાતા ભવો જ થાય છે. પછી તેઓ અવશ્ય મોક્ષપદને પામે છે. (૪૯) ૧૦૭

જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો તીવ્ર ઉદય પણ અક્ષરના અનંતમા ભાગને આવરી શકતો નથી તે જણાવે છે :—

અનંતમો જે ભાગ અક્ષરનો સદા તે સર્વને,
હોય નિશ્ચય પ્રકટ જેથી માનતા જીવત્વને;
ઉદિત જ્ઞાનાવરણ પુદ્ગલ તીવ્ર પણ ના આવરે,
આઘ ગુણુઘાણી નિગોદી જીવ મનાતા તિણ ખરે.

૧૦૮

રૂપદાર્થ:—પ્રશ્ન:—જ્ઞાનાવરણીય કર્મોનો ઉદય પણ કયા જ્ઞાનને આવરી શકતો નથી ?

ઉત્તર—અક્ષર (કેવલજ્ઞાન)નો અનંતમો ભાગ ઓછામાં ઓછો દરેક જીવને હૃદયમાં પ્રગટ હોય છે. તેથી કરીનેજ જીવપણું માની શકાય છે, કારણ કે જો તે અંશ (કેવલજ્ઞાનનો અનંતમો ભાગ) અવરાઈ જાય તો જીવપણુંનોજ નાશ થાય, પરંતુ એવું કદાપિ બનતું નથી, બન્યું નથી અને બનવાનું પણ નથી. કારણ કે તીવ્ર એટલે અતિ ગાઢપણે ઉદયમાં આવેલા જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના પુદ્ગલો પણ આ અક્ષરના અનંતમા ભાગને કદાપિ આવરી (ઢાંકી) શકતા નથી. અને આ કારણથીજ સૌથી ઓછામાં ઓછા જ્ઞાનના અંશ જેમને પ્રગટ છે એવા સૂક્ષ્મ નિગોદીઆ જીવોને પણ ખરેખર પ્રથમ ગુણસ્થાનક કહ્યું છે. કારણ કે ત્યાં પણ ગુણ એટલે જ્ઞાન ગુણનો ઓછામાં ઓછો એટલે અક્ષરના અનંતમા ભાગ રૂપ જ્ઞાનગુણ અવશ્ય પ્રગટ હોય છે. તેથીજ કોઈ પણ જીવ ગુણસ્થાનક વિનાનો હોતો નથી. (૫૦) ૧૦૮.

સમ્યક્ત્વના લક્ષણો જણાવી ગૃહસ્થ લિંગમાં કયા જ્ઞાન ઉપજે અને કયા ન ઉપજે તે જણાવે છે :—

ઉપશમાદિક પાંચ લક્ષણ જાણિયે સમ્યક્ત્વના,
લક્ષ્ય સાધન નાણ ત્રીજું તેમ મન પર્યંવ જના;
મતિ શ્રુત જ્ઞાની જ પામે ભાવ સંયમિ ગૃહિપણે,
કેઈ કેવલને લહે પણ ન મણપજ્જવ નાણને.

૧૦૯

રૂપબટાર્થ:—પ્રશ્ન:—સમ્યક્ત્વને ઓળખવાના સાધનો કયા કયા ?

ઉત્તર:—(૧) ઉપશમ. (૨) સંવેગ. (૩) નિવેદ (૪) અનુકંપા (૫) આસ્તિક્ય આ પાંચ લક્ષણોમાંના કોઈપણ લક્ષણથી આપણે પરજીવને સમ્યક્દષ્ટિ તરીકે માની શકીએ. ઉપશમાદિ તે પાંચે સાધનોથી સમ્યક્દષ્ટિ રૂપ લક્ષ્યને ઓળખી શકાય છે, તેથી પાંચે લક્ષણો લક્ષ્યના સાધન કહેવાય છે. (૫૧)

પ્રશ્ન:—એકલું અવધિજ્ઞાન કે મન:પર્યંવ જ્ઞાન હોય કે નહિ ?

ઉત્તર:—ત્રીજું અવધિજ્ઞાન તેમજ ચોથું મન:પર્યંવ જ્ઞાન આ બે જ્ઞાન મતિજ્ઞાની અને શ્રુતજ્ઞાની જ પામે છે, એટલે મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન બેને હોય તેનેજ અવધિજ્ઞાન અથવા મન:પર્યંવ જ્ઞાન થાય છે, પરંતુ પ્રથમના બે જ્ઞાન વિનાનું અવધિ કે મન:પર્યંવ જ્ઞાન હોતું નથી. એટલે કોઈ જીવને મતિ શ્રુત અને અવધિ એમ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે, અને કોઈકે જીવને મતિ શ્રુત અને મન:પર્યંવ એમ ત્રણ જ્ઞાન હોય છે, અને કોઈકને મતિ, શ્રુત, અવધિ અને મન:પર્યંવ એમ ચાર જ્ઞાન એક સાથે હોય છે. ગૃહસ્થપણમાં સમક્રિતી જીવને મતિ જ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એમ બે જ્ઞાન હોય છે અને કોઈકને અવધિજ્ઞાન પણ હોય છે. (૫૨)

પ્રશ્ન:—ગૃહસ્થ વેશમાં મન:પર્યંવ જ્ઞાન ઉપજે કે નહિ ?

ઉત્તર:—ભાવ સંયમમાં વર્તતાં કોઈક ગૃહસ્થને કેવલજ્ઞાન થાય છે, પરંતુ ગૃહસ્થના વેશમાં કદાપિ મન:પર્યંવ જ્ઞાન થતું નથી. કારણ કે મન:પર્યંવ જ્ઞાન થવામાં ભાવ સંયમ સાથે સાધુ વેશ પણ હોય, તોજ મન:પર્યંવ જ્ઞાન થાય છે અને તેથીજ કોઈ પણ તીર્થંકરને જન્મકાલથી મતિ, શ્રુત અને અવધિજ્ઞાન હોય છે તેમને ચારિત્ર લીધા સિવાય કદાપિ મન:પર્યંવ જ્ઞાન ઉપજતું નથી, પરંતુ જ્યારે શ્રીતીર્થંકર પ્રભુ દીક્ષા લઈને સાધુ વેશ ધારણ કરે છે, ત્યારે તેમને તેજ વખતે મન:પર્યંવ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે (૫૩) અહિં પચાસમા પ્રશ્નાત્તરમાં જણાવેલા સમ્યક્ત્વના ઉપશમ વગેરે લક્ષણોની બીના દૃષ્ટાંતાદિ સાથે સંક્ષેપમાં આ પ્રમાણે જાણવી.

સમક્રિતાનાં પાંચ લક્ષણમાંના પહેલા શમ ગુણની ટૂંક બીના—

શમૈઃ શમ્યતિ ક્રોધાદીનપકારે મહત્યપિ ।

લક્ષ્યતે તેન સમ્યક્ત્વં, તદાદ્યં લક્ષણં ભવેત્ ॥૧૧॥

અર્થ:—“ જે મોટા અપકાર કરનાર ઉપર પણ સમલાવ રાખીને ક્રોધાદિકને શાંત કરે, તેનામાં શમ નામનું પહેલુ લક્ષણ કહીએ. તેનાથી સમકિત ઝોળખાય છે, એટલે એવો શમ જેનામાં હોય તે સમકિતવંત છે એમ જાણી શકાય છે ” ૨૭

આ પ્રસંગ ઉપર કુરગડુ મુનિનું દષ્ટાંત ટૂંકમાં આ રીતે જાણવું:—

કુરગડુ મુનિની કથા

વિશાલા નગરીમાં કોઈક આચાર્યના શિષ્ય માસક્ષપણને પારણે એક ક્ષુલ્લક સાધુની સાથે સ્થંડિલ જતા હતા. માર્ગમાં પ્રમાદને લીધે તે તપસ્વીના પગ તળે એક નાની દેડકી આવવાથી મરી ગઈ. તે જોઈને ક્ષુલ્લક સાધુ તે વખતે કાંઈ પણ ન બોલતાં મૌન રહ્યા. પ્રતિક્રમણ વખતે તે તપસ્વીએ તે પાપની આલોચણ લીધી નહી; ત્યારે તેને ક્ષુલ્લક સાધુએ યાદ આપ્યું કે “ તપસ્વી ! તમે પેલું પાપ ત્રિકરણ શુદ્ધિપૂર્વક કેમ આલોચતા નથી ? ” તે સાંભળીને તે તપસ્વીએ વિચાર્યું કે “ આ દુષ્ટ બુદ્ધિવાળો ક્ષુલ્લક સાધુ સર્વ સાધુ સમક્ષ મારું વગોણું કરે છે માટે તેને હું હણું. ” એમ વિચારીને તપસ્વી મુનિ તેને મારવા દોડ્યા. ક્રોધથી અંધ થયેલા તે તપસ્વીને વચમાં થાંભલા આવવાથી તેની સાથે તે જોરથી અથડાયા, એટલે તરત જ મૂર્છા ખાઈને મૃત્યુ પામ્યા. ક્રોધને લીધે વ્રતની વિરાધના કરવાથી તે મરીને જ્યોતિષી દેવતા થયા. ત્યાંથી આયુષ્ય પૂર્ણ થયે સ્વર્ગને દષ્ટિવિષ સર્પના કુળમાં દેવતાધિષ્ઠિત સર્પ થયા. તે સર્પના કુળમાં બીજા સર્વ સર્પો પૂર્વ ભવમાં પાપની આલોચના નહિ કરવાથી જ ઉત્પન્ન થયેલા હતા, તે સર્વે જાતિસ્મરણ ઉત્પન્ન થવાથી આહારશુદ્ધિ કરતા હતા. તેમને જોઈને નવા સર્પને પણ પૂર્વે મુનિના ભવમાં કરેલી આહારગવેષણને સંભારતાં જાતિસ્મરણ ઉત્પન્ન થયું. તેથી ‘ મારી દષ્ટિથી કોઈ પણ જીવોનો નાશ ન થાઓ ’ એમ વિચારીને તે સર્પ આખો દિવસ બિલમાં જ મુખ રાખીને રહેતો હતો, અને રાત્રે પ્રાસુક વાયુનું જ ભક્ષણ કરતો હતો.

એકદા કુંભ નામના રાજાનો પુત્ર સર્પડંશથી મૃત્યુ પામ્યો. તેથી તે રાજા સર્વ સર્પ જાતિ પર ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી સર્પ માત્રને મરાવવા લાગ્યો. જે કોઈ માણસ જેટલા સર્પને મારીને લાવે, તેને રાજા તેટલા દીનાર (મહોર) આપે તેમ તેણે જાહેર કર્યું. તે સમયે કેટલાક લોકો સર્પને આકર્ષણ કરવાની વિદ્યા (મંત્ર) નો અભ્યાસ કરવા લાગ્યા. એકદા કોઈ મનુષ્ય તે દષ્ટિવિષ સર્પના બિલ પાસે આવી સર્પ વિધાનો મંત્ર લખવા લાગ્યો; તેથી તે સર્પ બિલમાં રહી શક્યો નહી. તેણે વિચાર કર્યો કે ‘ મને જોઈને અન્ય જીવોનો નાશ ન થાઓ ’ એમ વિચારી તેણે પોતાનું મુખ બિલમાં જ રાખી પૂંછડું બહાર કાઢ્યું. તે પૂંછડું હિંસકોએ છેલું. ફરીથી સર્પે પાછળનો ભાગ જરા જરા બહાર કાઢવા માંડ્યો, એટલે તે પણ હિંસકે કાપ્યો. એમ કરતાં તે સર્પના આખા શરીરના

કકડા કરી નાંખ્યા. તે વખતે તે સર્પ વિચારવા લાગ્યે કે. “ હે ચેતન ! આ દેહના કકડા થવાને મીધે તારા હુકમના જ કકડા થાય છે; માટે હે જીવ ! પરિણામે હિતકારક એવી આ વ્યથાને તું સમતાપૂર્વક સહન કર. ” એમ શુભ ધ્યાન ધ્યાતાં તે સર્પ મરણ પામીને તેજ કુંભરાજની રાણીની કુક્ષિમાં અવતર્યો.

નાગદેવતાએ રાજાને સ્વપ્નમાં આવીને કહ્યું કે ‘ હવેથી તું સર્પને ઘાત કરીશ નહીં, તને પુત્ર થશે. ’ ત્યાર પછી રાજાએ સર્પની હિંસાનો ત્યાગ કર્યો. અનુક્રમે સમય પૂર્ણ થતાં રાણીએ પુત્ર પ્રસવ્યો. રાજાએ સ્વપ્નને અનુસારે તેનું નાગદત્ત એવું નામ પાડ્યું. તે કુમાર અનુક્રમે યુવાવસ્થા પામ્યો. ત્યારે એક વખત તે મહેલની બારીમાં ઉભો હતો, તે વખતે ત્યાંથી એક મુનિને જતા જોઈને તેને જાતિસ્મરણ ઉત્પન્ન થયું. તેથી વૈરાગ્ય પામીને તે કુમારે મહા પ્રયત્નથી માતા પિતાની આજ્ઞા લઈ સુશુરુની પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી.

તે સાધુ તિર્થંચ યોનિમાંથી આવેલા હતા તેથી તેમજ ક્ષુધાવેદનીયનો ઉદય થવાથી પોરિસીનું પણ પ્રત્યાખ્યાન કરી શકતા નહીં. તેથી તેને ગુરુએ કહ્યું કે “ હે વત્સ ! તું માત્ર એક ક્ષમાનુંજ પરિપૂર્ણપણે પાલન કર, તેમ કરવાથી તું સર્વ તપનું ફળ પામીશ. ” તે સાંભળીને તે ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવા લાગ્યા. તે સાધુ હમેશાં પ્રાતઃકાળ થતાંજ એક ગડુક પ્રમાણે દૂર (ચોખા) લાવીને વાપરતા હતા. ત્યારે જ તેમને કાંઈક શાંતિ થતી હતી; તેથી લોકમાં તેમનું દૂરગડુક એવું નામ પડ્યું.

તે ગચ્છમાં ચાર તપસ્વી સાધુઓ હતા. તેમાં પહેલા સાધુ માસોપવાસી હતા, બીજા બે માસના ઉપવાસી હતા, બીજા ત્રણ માસના ઉપવાસી હતા, અને ચોથા ચાર માસના ઉપવાસી હતા. તે ચારે તપસ્વીઓ દૂરગડુક મુનિને નિત્યભોજ કહીને તેની નિંદા કરતા હતા. એકદા શાસનદેવીએ ત્યાં આવી દૂરગડુક મુનિને વંદના કરી તથા અનેક પ્રકારે તેની પ્રશંસા કરી. પછી સર્વ સાધુ સમક્ષ કહ્યું કે ‘ આ ગચ્છમાં આજથી સાતમે દિવસે પ્રથમ એક મુનિને કેવલજ્ઞાન થશે. ’ તે સાંભળી પેલા ચારે તપસ્વીઓ બોલ્યા કે ‘ હે દેવી ! અમારો અનાદર કરીને તે આ દૂરગડુક સાધુને કેમ વંદના કરી ! ’ ત્યારે દેવી બોલી કે ‘ હું ભાવતપસ્વીને વાંદું છું. ’ એમ કહીને તે દેવી પોતાને સ્થાને ગઈ.

સાતમે દિવસે દૂરગડુક મુનિએ શુદ્ધ આહાર લાવીને ગુરુને તથા પેલા તપસ્વીઓને દેખાડ્યો. તે વખતે પેલા તપસ્વીઓના મુખમાં કેાધથી શ્લેષ્મ (બડખો) આવ્યો. તે તેમણે તે આહારમાં નાંખ્યો. તે જોઈ દૂરગડુકે વિચાર કર્યો કે—

धिङ् मां प्रमादिनं स्वल्पतपःकर्मोज्झितं च सदा ।

वैयावृत्यमपि ह्येषां, मया कर्तुं न शक्यते ॥ ૧ ॥

“ મને પ્રમાદીને ધિક્કાર છે. હું નિરંતર જરા પણ તપસ્યાથી રહિત છું, તેમજ આ તપસ્વીઓની વૈયાવચ્ચ પણ હું કરી શકતો નથી. ” ઇત્યાદિ આત્મનિંદા કરતાં અને

નિઃશંકપણે તે આહાર વાપરતાં શુક્લધ્યાનમાં આરૂઢ થયેલા તે મુનિને કેવલજ્ઞાન પ્રગટ થયું. તે વખતે દેવોએ તેના મહિમા કયો. તે જોઈને પેલા ચારે તપસ્વીઓએ વિચાર કયો કે “અહો! આ મુનિજ ખરેખરા ભાવ તપસ્વી છે અને આપણે તો દ્રવ્ય તપસ્વી છીએ.” એમ વિચારીને તે ચારે તપસ્વીઓએ તે કેવલીને ખમાવ્યા. તે વખતે મન, વચન અને કાયાની શુદ્ધિથી ખમાવતાં તે ચારેને પણ સમકાળે ચરમ જ્ઞાન (કેવળ જ્ઞાન) પ્રગટ થયું. અનુક્રમે તે ચાંચે કેવળી મોક્ષપદને પામ્યા.

“શાંતિ, ક્ષમા, ક્ષાંતિ, શમ વિગેરે નામથી આ ગુણને સૂત્રને વિષે સમકિતના પ્રથમ લક્ષણ તરીકે વર્ણવેલો છે. તે શમ ગુણ ધર્મને વિષે પ્રથમ છે, અને છેલ્લા જ્ઞાનને આપનાર છે, માટે હે ભવ્ય જીવો! તમે શમતા ગુણને ધારણ કરો.”

સમકિતના બીજા સંવેગ નામના લક્ષણની બીના ટુંકમાં આ પ્રમાણે જાણવી:—

દુઃસ્વત્વેનાનુમન્વાનઃ સુરાદિવિષયં સુખમ્ ।

મોક્ષામિલાષસંવેગાઞ્ચિત્તો હિ દર્શની ભવેત્ ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ:—“જે પુરુષ દેવાદિકના સુખને પણ દુઃખ રૂપે માને, અને મોક્ષના અભિલાષરૂપ સંવેગ સહિત હોય, તે સમકિતવાન કહેવાય છે.”

આ સંબંધમાં નિર્ઞેય મુનિનું દષ્ટાંત ટુંકમાં આ રીતે જાણવું—

રાજગૃહી નગરીમાં શ્રેણિક રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તે નગરીની બહાર ઉપવનમાં કીડા કરતાં રાજાએ એક મુનિને સમાધિમાં તત્પર જોયા. તે મુનિનું શરીર અતિ કૌમળ હતું, અને તેનું સ્વરૂપ જગતને વિસ્મય કરે તેવું સુંદર હતું. તેમને જોઈને રાજાએ વિચાર્યું કે—

અહો અસ્ય મુને રૂપમહો લાવણ્યવર્ણિકા ।

અહો સૌમ્યમહો ક્ષાન્તિરહો મોગેષ્વસંગતા ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ:—“અહો! આ મુનિનું રૂપ! અહો! આના લાવણ્યની વર્ણિકા! અહો! આની સૌમ્યતા! અહો એની ક્ષમા! અને અહો! આની ભોગમાં પણ અસંગતા.” અર્થાત્ એ સર્વ ગુણો અતૌકિક અને આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવા છે.

આ પ્રમાણે વિચારી તેમને ધ્યાનમાં તત્પર જોઈ રાજાએ તેમના ચરણકમળમાં પ્રણામ કરીને પૂછ્યું “હે પૂજ્ય! આવી ભરજીવાનીમાં તમે આવું કઠીન વ્રત કેમ ગ્રહણ કર્યું? તેનું કારણ કહો.” ત્યારે મુનિ બોલ્યા કે—

મુનિરાહ મહારાજ, અનાથોઽસ્મિ પતિર્ન મે ।

અનુકંપાકરામાવાત્તારુણ્યેઽપ્યાદતં વ્રતમ્ ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ—મુનિએ કહ્યું કે—“હે મહારાજ ! હું અનાથ છું. મારો કોઈ સ્વામી નથી. મારા પર અનુકંપા કરનારનો અભાવ હોવાથી મેં ભરણુવાનીમાંજ મત ગ્રહણ કર્યું છે.”

તે સાંભળીને હાસ્ય કરતાં શ્રેણિક રાજાએ કહ્યું કે—

વર્ણાદિનામુના સાધો, ન યુક્તા તે હ્યનાથતા ।

તથાપિ તે ત્વનાથસ્ય, નૂનં નાથો ભવામ્યહમ્ ॥૧॥

મોગાન્ મુંક્ષ્વ યથાસ્વરં, સામ્રાજ્યં પરિપાલય ।

યતઃ પુનરિદં મર્ત્યજન્માતીવ હિ દુર્લભમ્ ॥૨॥

સ્પષ્ટાર્થ—“હે સાધુ ! આ તમારું રૂપ વિગેરે જોતાં તમે અનાથ હો. એ વાત યુક્ત (સાચી) જણાતી નથી. તો પણ જો તમે અનાથ હો, તો હું તમારો નાથ થવા તૈયાર છું. તમે યથેચ્છ લોગ લોગવો, અને મારા સામ્રાજ્યનું પ્રતિપાલન કરો. આ મનુષ્ય જન્મ ફરીને મળવો અત્યંત દુર્લભ છે. એટલે આવી યુવાવસ્થા લોગ લોગવ્યા વિના નિષ્કળ જવા દેવી વ્યાજબી નથી.”

તે સાંભળીને મુનિ બોલ્યા કે “હે રાજા ! તમે પોતેજ અનાથ છો તો મારા નાથ શી રીતે થઈ શકશે ?” આ પ્રમાણેનું કોઈ પણ વખત નહીં સાંભળેલું વાક્ય સાંભળીને રાજાએ આશ્ચર્ય પામીને પૂછ્યું કે “હે મુનિ ! તમારે તેમ કહેવું વ્યાજબી નથી. કેમકે હું અનેક હસ્તીઓ, અધો, રથો અને સ્ત્રીઓ વિગેરેનું પાલન કરું છું, તેથી હું તેઓનો નાથ છું; મને તમે અનાથ કેમ કહો છો ?” ત્યારે મુનિ પણ કાંઈક હાસ્ય કરતાં બોલ્યા કે “હે રાજા ! તમે અનાથ અને સનાથનો ભર્મ જાણતા નથી માટે તે વિષે હું તમને મારા પોતાનાજ દષ્ટાંતથી સમજાવું છું તે સાંભળો—

કૌશાંબી નગરીમાં મહીપાલ નામે રાજા મારા પિતા છે, તેનો હું પુત્ર છું. મને બાલ્યાવસ્થામાંજ નેત્રની પીડા થઈ, અને તેની પીડાથી મારા આખા શરીરમાં દાહજ્વર પેદા થયો. મારી પીડા દૂર કરવા માટે અનેક મંત્રવાદીઓએ નથા વૈદ્યોએ અનેક ઉપાયો કર્યા, પરંતુ તેઓ મારી પીડા દૂર કરી શક્યા નહીં. મારા પિતાએ મારે માટે પોતાનું સર્વસ્વ આપી દેવાનું કબુલ કર્યું, પરંતુ મને દુઃખથી મુક્ત કરી શક્યા નહીં, માટે હું અનાથ છું. મારા પિતા, માતા, બ્રાતા, બહેન અને સ્ત્રી વિગેરે સર્વ સ્વજનો મારી પાસે બેસીને રુદન કરતા હતા અને લોજનનો પણ ત્યાગ કરીને મારી પાસે જ નિરંતર બેસી રહેતા હતા. પરંતુ તેઓ મારા દુઃખનો નાશ કરી શક્યા નહીં. તેજ મારી અનાથતા છે. ત્યાર પછી મેં એવો વિચાર કર્યો કે “આ અનાદિ સંસારમાં મેં આ કરતાં પણ અધિક વેદનાઓ અનેક વખત સહન કરી હશે, પણ આજે આટલી વેદના પણ હું સહન કરી

શકતો નથી; તો હવે આગામી કાળે અનાદિ સંસારમાં હું આવી વેદના કેમ સહન કરી શકીશ ? માટે જો હું ક્ષણ વાર પણ આ વેદનાથી મુક્ત થાઉં તો તરત જ પ્રમજ્યા ગ્રહણ કરું, કે જેથી આગામી કાળે આવી વેદના સહન કરવી પડે નહીં. ” હે રાજા ! આ પ્રમાણે વિચાર કરતાં હું સૂઈ ગયો. અને તરત જ મારી વેદના શાંત થઈ ગઈ. તેથી યોગ ને ક્ષેમનો કરનાર હોવાથી આ આત્મા જ નાથ છે એવો નિશ્ચય કરીને મેં પ્રાતઃ કાળે સ્વજનોને સમજાવી તેમની રજા લઈને ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું તેથી હવે હું મારો તથા બીજા ત્રસાદિક છુવોનો પણ નાથ થયો, કેમકે યોગ ક્ષેમ કરનાર માત્ર આત્મા જ છે. વળી હે રાજન્ ! બીજી રીતે પણ અનાથતા કહેલી છે. તે સાંભળો :—

પ્રવ્રજ્યયે પશ્ચ મહાવ્રતાનિ, ન પાલયન્તિ પ્રચુરપ્રમાદાત્ ।

રસેષુ ગૃદ્ધા અજિતેન્દ્રિયાશ્ચ, જિનૈરનાથાઃ કથિતાસ્ત એવ ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ જેઓ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીને અતિપ્રમાદને લીધે પાંચ મહાવ્રતોનું પાલન કરતા નથી, તથા રસોને વિષે આસક્ત રહે છે, અને ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખતા નથી તેઓને જ શ્રીજિનેશ્વરે અનાથ કહેલા છે. ”

નિરર્થકા તસ્ય સુસાધુતા હિ, પ્રાન્તે વિપર્યાસમ્પૃપૈતિ યોજ્જલ્મ ।

ન કેવલં નશ્યતિ ચેદ્લોકસ્તસ્યાપરઃ કિંતુ ભવો વિનષ્ટઃ ॥૨॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ જે સાધુ અંતે વિપરીત આચારણ કરે છે, તેનું સાધુપણું નિરર્થક છે; અને તેથી માત્ર આ લોક જ તેનો નાશ પામે છે એમ નહીં, પણ તેનો પરભવ પણ નાશ પામે છે. ”

નિરાશ્રવં સંયમમાત્મબુદ્ધ્યા, પ્રપાલ્ય ચારિત્રગુણાન્વિતઃ સન્ ।

ક્ષિત્વાષ્ટકર્માણ્યવિલાનિ સાધુરૂપૈતિ નિર્વાણમનન્તસૌખ્યમ્ ॥૩॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ ચારિત્રના શુભોથી યુક્ત એવો સાધુ આત્મબુદ્ધિથી આશ્રવ રહિત સંયમનું પ્રતિપાલન કરીને સમગ્ર આઠે કર્મોનો ક્ષય કરી, અનંત સુખવાળા નિર્વાણ (મોક્ષ) પદને પામે છે. ”

આ પ્રમાણે મુનિનાં વાક્ય સાંભળીને શ્રેણિક રાજા અત્યંત ખુશી થયો અને હાથ જોડીને તેણે કહ્યું કે “ મુનિરાજ ! તમે મને જે સનાથ અને અનાથપણાનું રહસ્ય કહ્યું તે ખરેખર સત્ય છે. તેમાં જરા પણ અસત્ય નથી. હે મુનિ ! તમે મનુષ્ય જન્મ પામ્યા તે સફળ છે. જગતને વિષે તમે જ ઉત્તમ લાભ પામ્યા છો, વળી તમે શ્રીજિનેશ્વરના ધર્મને વિષે રહ્યા છો, તેથી તમે જ સનાથ છો અને તમે જ બંધુ-યુક્ત છો. વળી તમે જ ખરેખરા ચારિત્ર લીધું ત્યારથી સ્થાવર અને જંગમ એવા અનાથ પ્રાણીઓના નાથ થયા છો; તેથી હું મારા અપરાધનો નાશ કરવા સારુ તમને ખમાવું

છું. વળી તમારા ધ્યાનમાં વિઘ્નકારી પ્રશ્ન પૂછીને મેં જે ભૂલ કરી છે તથા સાંસારિક લોગ લોગવવા માટે જે મેં તમને અઘટિન નિમંત્રણ કર્યું છે તે સર્વ મારો અપરાધ ક્ષમા કરો. ” આ પ્રમાણે કડી ભક્તિપૂર્વક તે મુનિની સ્તુતિ કરીને સર્વ રાજાઓમાં ચંદ્ર સમાન શ્રેષ્ઠિક રાજા ધર્મમાં અનુરક્ત થઈ પોતાના અંતઃપુર અને પરિવાર સહિત પોતાની નગરીમાં આગ્યો.

અમિત ગુણ સમૂહથી સમૃદ્ધ એવા તે નિર્ઝન્ય મુનિ પક્ષીની જેમ પ્રતિબંધ રહિતપણે પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરી ત્રણ ગુપ્તિએ ગુપ્ત થઈ ને ઉગ્ર એવા ત્રણ દંડથી વિરામ પામી, મોહાદિકનો નાશ કરી, સંવેગના પ્રભાવથી અનુક્રમે અક્ષય સુખવાળા મોક્ષપદને પામ્યા. (આ દૃષ્ટાંત સંવેગના સ્વરૂપને સમજાવવા માટે જ મેં જણાવ્યું છે. મૂલઅંથ સાથે તેનો સંબંધ નથી.)

ત્રીજા નિર્વેદ નામના લક્ષણની ટૂંક બીના આ પ્રમાણે બાણવી:—

સંસારકારકાગાર—વિવર્જનપરાયણા ।

પ્રજ્ઞા ચિત્તે ભવેદસ્ય, તન્નિર્વેદકવાન્નરઃ ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“જેના મનમાં કેદખાનામાંથી છૂટવાની દૃઢ યુક્તિ હોય છે, તે પુરુષ નિર્વેદવાળો કહેવાય છે. ”

નિર્વેદ ગુણથી દેવ, મનુષ્ય અને તિર્થંચ સંબંધી કામલોગને વિષે વૈરાગ્ય પામી અનુક્રમે ખરા નિર્વેદને પ્રાપ્ત થાય છે, અને સર્વ વિષયોમાં વિરક્તિ થવાથી આરંભ પરિગ્રહનો પરિત્યાગ કરે છે. આરંભ પરિગ્રહનો પરિત્યાગ કરવાથી સંસાર માર્ગનો ઉચ્છેદ થાય છે, અને સિદ્ધિ (મોક્ષ) માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે. ” આ પ્રસંગ ઉપર હરિવાહન રાજાની બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે બાણવી:—

લોગાવતી નામની પુરીમાં ઈન્દ્રદત્ત નામે રાજા હતો. તેને હરિવાહન નામનો પુત્ર હતો. તે હરિવાહનને એક સુથારનો પુત્ર તથા એક શ્રેણીનો પુત્ર એમ બે મિત્રો હતા. તે બંને મિત્રોની સાથે હરિવાહન સ્વેચ્છાએ કીડા કરતો હતો. તે જોઈ રાજાએ એકદા હર્ષચનથી તેનો તિરસ્કાર કર્યો; એટલે તિરસ્કારનું દુઃખ સહન ન થવાથી હરિવાહન પોતાના બંને મિત્રો સહિત માઆપના સ્નેહનો ત્યાગ કરીને ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યો. ચાલતાં ચાલતાં તે ત્રણે મિત્રો એક મોટા અરણ્યમાં જઈ પહોંચ્યા. ત્યાં તેમણે સુંઠને ઉલાળતો એક મદોનમત્ત હાથી તેમના તરફ આવતો દીઠો. તેથી સુથારનો અને વણિકનો પુત્ર તેના ભયથી કાગડાની જેમ નારી ગયા; અને રાજપુત્ર તો શૂરવીર હતો, તેથી તેણે તે હાથીને સિંહનાદ વડે ચેપ્ટા રહિત કરી દીધો. પછી પોતાના બંને મિત્રની શોધ કરતો તે રાજપુત્ર આગળ ચાલ્યો. પરંતુ તેમની બંનેર તેને મળી નહિ. અનુક્રમે ભમતાં ભમતાં

તેણે એક મનોહર સરોવર જોયું. તે સરોવરમાં સ્નાન કરી રાજપુત્ર તેની ઉત્તર દિશામાં રહેલા એક ઉદ્યાનમાં પેઠો. તે ઉદ્યાનમાં સુંદર કમળથી સુશોભિત એક વાવ દીઠી; એટલે તેમાં તે કૌતુકથી ઉતર્યો. તે વાવના મધ્ય ભાગમાં એક દ્વાર હતું. તેમાં તે પેઠો તો ત્યાં એક યક્ષનું મંદિર જોયું. તેવામાં રાત્રિ સમય થઈ જવાથી રાજપુત્ર તે યક્ષના મંદિરમાં જ સૂતો. થોડી વારે નૂપુરના રણુ રણુ શબ્દ કરતી કેટલીએક અપ્સરાઓ ત્યાં આવીને તે યક્ષની પાસે નૃત્ય કરવા લાગી. નૃત્ય કરી રહ્યા પછી શ્રમનો નાશ કરવા માટે તે અપ્સરાઓ પોતાના ઘણા કિંમતી વસ્ત્રો ત્યાં જ ઉતારી વાવમાં ન્હાવા પડી. તે વખતે રાજપુત્રે યક્ષમંદિરનું બારણું ઉઘાડી તે સર્વ વસ્ત્રો ઉપાડી લીધાં અને મંદિરમાં પેસી બારણું બંધ કરી દીધું. પેલી અપ્સરાઓ સ્નાન કરી બહાર નીકળીને જુએ છે તો ત્યાં પોતાનાં વસ્ત્રો લીધાં નહીં. તેથી તેઓ પરસ્પર બોલી કે “ખરેખર આપણાં વસ્ત્ર કેઈ પૂતારાએ હરી લીધાં જણાય છે, પરંતુ તે આપણાથી યશુ ભય પામ્યો નથી તેથી તે દંડથી સાધી શકાશે નહીં.” એમ વિચારી સામ (મીઠાં) વાક્યોથી તેને લોભ પમાડીને તે અપ્સરાઓ બોલવા લાગી કે “હે ઉત્તમ પુરુષ! અમારાં વસ્ત્રો આપ.” રાજકુમારે અંદરથી જ જવાબ આપ્યો કે “પ્રચંડ વાયુ તમારા વસ્ત્રો લઈ ગયો હશે, માટે તેની પાસે તમે જાઓ.” તે સાંભળીને તેના સાહસથી સંતુષ્ટ થયેલી અપ્સરાઓ બોલી કે “હે વત્સ! અમે તારા સાહસથી પ્રસન્ન થઈને આ ખડ્ગ રત્ન તથા આ દિવ્ય કંચુક તને આપીએ છીએ તે હે ને અમારા વસ્ત્રો આપ, “તે સાંભળીને રાજપુત્રે બારણું ઉઘાડી તેમનાં વસ્ત્રો આપી ક્ષમા માગી. દેવીઓ તે બંને ચીજો તેને આપીને સ્વસ્થાને ગઈ.

પછી કુમાર ત્યાંથી આગળ ચાલ્યો. માર્ગમાં એક નિર્જન નગર જોયું. તે નગરમાં કૌતુકથી ફરતો ફરતો તે રાજગૃહીની સમિષે પહોંચ્યો. અને તેની સાતમી ભૂમિકા પર ચડી ગયો. ત્યાં તેણે કમળના સરખા લોચનવાળી એક સુંદર કન્યાને દીઠી. તેનું દિવ્ય સ્વરૂપ જોઈને કુમારે વિચાર્યું કે:—

કિમેષા પ્રથમા સૃષ્ટિર્વિધાત્રા રક્ષિતા ધ્રુવમ્ ।

एतां दृष्ट्वा यथा नारीमन्या नारीः सृजाम्यहम् ॥૧॥

સ્વપ્તાર્થ :—“શું આ નારીને જોઈને હું બીજી નારીઓ બનાવીશ એમ ધારીને વિધાતાએ આ કન્યારૂપ પ્રથમ સૃષ્ટિ રચી એને અહીં રાખી મૂકી હશે ।” એટલે આ કન્યાનું રૂપ જોવું સુંદર છે કે આને જોઈને જ બીજી સ્ત્રીઓ બનાવી હે.ય એમ જણાય છે. એટલે બીજી સ્ત્રીઓ આના કરતાં ઓછી રૂપવંત હોવાય છે.

આ પ્રમાણે વિચારતો રાજપુત્ર તે કન્યા પાસે ગયો. એટલે તેણીએ તેને આસન નાંખી આપ્યું. તે પર રાજપુત્ર બેઠો. પછી તે કન્યાને શોકાતુર જોઈને તેણે પૂછ્યું કે. “હે ભદ્રે ! તું શોકાતુર કેમ છે ?” ત્યારે તે કન્યા બોલી કે—“હે ભાગ્યશાળી ! હું

વિજય રાજની પુત્રી અનંગલેખા નામે છું. એકદા હું મારા મહેલના ગોખમાં બેઠી હતી તે વખતે મને જોઈને કોઈ વિદાધરે મારું હરણ કરી અહીં આ પુર વસાવીને મને રાખી છે. અને તે મારી સાથે લગ્ન કરવા માટે વિવાહની સામગ્રી લેવા ગયો છે. તે આજે જ અહીં આવીને મને બળાત્કારે પરણવાનો છે. પરંતુ પહેલાં મને એક સ્ત્રી સુનિએ કહ્યું હતું કે “હે રાજપુત્રી ! તારો પતિ હરિવાહન નામે રાજપુત્ર થશે ” તે સુનિની વાણી અન્યથા થાય છે, તેથી મારા મનમાં અતિ ખેદ થાય છે.” તે સાંભળી કુમાર બોલ્યો કે “હે સુંદર ભૂકુટીવાળી સ્ત્રી ! તું ખેદ કરીશ નહીં.” આ પ્રમાણે કુમાર તેની સાથે વાતચિત કરે છે. તેવામાં તે વિદાધર ત્યાં આવી પહોંચ્યો. કુમારને જોઈને ક્રોધયુક્ત થયેલો વિદાધર તેની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યો; પરંતુ કુમારે અપસરાઓએ આપેલા જગતજેતુ ખડ્ગરત્ન વડે તેને જીતી લીધો. એટલે તે બોલ્યો કે “હે સાહસિક શિરોમણિ ! હું તારા પરાક્રમથી ખુશી થયો છું. માટે આ સ્ત્રી અને પુર તને સોંપું છું. તેને તું સુખેથી લોગવ. હું મારે સ્થાને જાઉં છું.” એમ કહી તે વિદાધર સ્વસ્થાને ગયો. પછી તે વિદાધરની લાવેલી વિવાહની સામગ્રી વડે હરિવાહન તે રાજકન્યાને પરણી તેને પેલો દિવ્ય કંચુક આપી, તે નગરમાં ઘણા લોકોને વસાવી, ત્યાં રાજ્યનું પાલન કરવા લાગ્યો.

એકદા હરિવાહન રાજા પ્રિયાની સાથે નર્મદા નદીને કિનારે જઈ ઉત્તમ વસ્ત્રોને કિનારા પર મુકી જળક્રીડા કરવા લાગ્યો. એવામાં પેલો દિવ્ય કંચુક કે જે વસ્ત્રોની સાથે કિનારા પરજ મૂકેલો હતો તેને પદ્મારાગ મણિની કાંતિયુક્ત હોવાથી માંસની ખાંતિએ કોઈ મત્સ્ય આવીને ગળી ગયો. તે જોઈ રાજા વિગેરે ખેદયુક્ત થયા. ઘણી શોધ કરતાં પણ તે મત્સ્ય હાથ લાગ્યો નહીં; એટલે રાજા વિગેરે સ્વસ્થાનકે ગયા.

પેલો મત્સ્ય ફરતો ફરતો બેનાતટે ગયો. ત્યાં કોઈ મચ્છીમારની બાજમાં તે પકડાઈ ગયો. તેને વિદારતા તેના ઉદરમાંથી પેલો કંચુક નીકળ્યો. તે કંચુકને મચ્છીમારે પોતાના રાજાને ભેટ કર્યો. તે જોઈ રાજાએ વિચાર્યું કે “વિશ્વને મોહ પમાડનારી આ કંચુકને પહેરનારી કોણ હશે કે જેનો કંચુક પણ મને મોહ પમાડે છે ? તે સ્ત્રી કયા ઉપાયથી મને મળી શકે ?” ઇત્યાદિ ચિંતામાં મગ્ન થઈ ગયેલા રાજાએ પોતાના પ્રધાનને કહ્યું કે “જો મારા જીવિતનું તમારે પ્રયોજન હોય તો સાત દિવસમાં આ કંચુકને પહેરનાર સ્ત્રીની શોધ કરી લાવો.” તે સાંભળીને મંત્રીએ દીર્ઘ વિચાર કરી રાજેશ્વરી દેવીની આરાધના કરી. એટલે દેવીએ પ્રગટ થઈને વરદાન માગવાનું કહ્યું. મંત્રીએ કહ્યું કે “કંચુકને પહેરનારી સ્ત્રીને લાવી મારા રાજાને આપો.” તે સાંભળીને દેવીએ કહ્યું કે “હે સચિવ !

उदेति यदि वारुण्यां, भानुश्चांगारमुक् शशी ।

तथापि सा सती शीलं, प्राणान्तेऽपि न लुप्पति ॥१॥

સ્પષ્ટાર્થ—“ જો કદાચ સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય પામે અને કદાચ ચંદ્ર અંગારાનો વરસાદ કરે તોપણ તે સતી સ્ત્રી પ્રાણનો નાશ થાય તોપણ પોતાનું શીલ મૂકે તેમ નથી. ”

તોપણ હે સચિવ ! તારો સ્વામી કદાબહુ મૂકતો ન હોય તો હું તેને લાવી આપું છું, પણ ફરીથી આ કાર્ય માટે તારે માફ સ્મરણ કરવું નહીં. ” એમ કહીને તરતજ તે સ્ત્રી પાસે જઈ તેનું હરણ કરી રાજા પાસે મૂકીને તે અદૃશ્ય થઈ ગઈ. રાજાએ તે અનંગલેખાનું સ્વરૂપ જોઈ મોહ પામી તેણીની અનેક પ્રકારે પ્રાર્થના કરી. ત્યારે તે યોદ્ધા કે “ હે રાજા ! હું પ્રાણનો નાશ થશે તો પણ શીલનું ખંડન કરીશ નહીં. ” તે સાંભળી રાજાએ વિચાર કર્યો કે “ સ્ત્રીઓ સ્વભાવથીજ મુખવડે ના ના કહે છે, પરંતુ આ મારે આધીન છે તેથી ધીરે ધીરે તેણીના દૃઢ ચિત્તને પણ હું પ્રસન્ન કરીશ. સહસ્રા કોઈ પણ કાર્ય કરવું નહિ એમ વિચારી તેણીને એકાંત સ્થળે રાખી રાજા પોતાને સ્થાને ગયો. અનંગલેખા હૃદયમાં પોતાના ભર્તારનું સ્મરણ કરતી ત્યાં રહી.

અહીં અરણ્યમાં હાથીથી ત્રાસ પામીને નાસી ગયેલા પેલા બે મિત્રો જે રાજા-કુમારથી બુદ્ધા પડી ગયા હતા તેઓએ ફરતાં ફરતાં વનમાં વંશની જાળમાં ઘેસીને મંત્ર સાધન કરતા એક સાધકને જોયો. સાધકે પણ બન્ને સાહસિક પુરુષોને જોઈ કહ્યું કે “ હે કુમારો ! તમે જો મારા ઉત્તરસાધક થાઓ તો માફ કાર્ય સિદ્ધ થાય. ” તે સાંભળીને તે બન્નેએ હા કહી; એટલે તે સાધકે પોતાની વિદ્યા તેમની સહાયથી સિદ્ધ કરી. વિદ્યા સિદ્ધ થવાથી સંતુષ્ટ થયેલા તે સાધકે તે બન્નેને અદૃશ્યઅંજની, શત્રુસૈન્ય-મોહિની અને વિમાનકારિણી એ ત્રણ વિદ્યા આપી. ત્યાંથી ફરતાં ફરતાં તે બંને યેનાતટે આવ્યા. ત્યાં લોકોના મુખથી પોતાના મિત્ર હરિવાહનની પ્રિયાને ત્યાંના રાજાએ હરણ કરાવી હરિવાહનને શોકાતુર કરી મૂક્યો છે. ’ ઇત્યાદિ વાત સાંભળીને મિત્રનો વિરહ દૂર કરવા માટે તે બંને મિત્રો અંજનના પ્રયોગથી અદૃશ્ય થઈ અનંગલેખાની પાસે ગયા. અનંગલેખા તે વખતે પટમાં ચિત્રેલા પોતાના પતિ હરિવાહનના ચિત્ર પર દષ્ટિ રાખીને બેઠી હતી. તે જોઈને તે બન્નેએ તે ચિત્રપટ અદૃશ્યપણેજ લઈ લીધું. તે આશ્ચર્ય જોઈ અનંગલેખાના નેત્રોમાં અશ્રુ ભરાઈ ગયાં અને યોદ્ધા કે—

અપરાધં મયા કિં તે, યચ્ચિત્રિતમપિ પ્રિયમ્ ।

જહાર મમ હત્યાયા, અપિ ત્વં ન વિમેષિ કિમ્ ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ—હે વિદ્યાતા ! મેં તારો શો અપરાધ કર્યો છે કે જેથી ચિત્રેલા પતિને પણ તેં હરણ કર્યો ? આથી મારા આત્માની હત્યા થશે; તેનો પણ તેને કાંઈ દુર લાગતો નથી ? ”

તે સાંભળી તેણીને હુઃખી જોઈ તે મિત્રોએ પ્રગટ થઈ તેણીને ચિત્રપટ આપી પોતાનું વૃત્તાંત જણાવ્યું. તે સાંભળી પોતાના પતિના મિત્રો જાણીને તે બોલી “હે ભાઈઓ ! તમે મારા દિયર છો તો મને શોકથી મુક્ત કરો.” તે સાંભળીને તેણીને ધીરજ આપી તે બંને ત્યાંથી કાંઈક સંકેત કરીને નીકળી ગયા. પછી પોતે મંત્રવાદી છે એવી તેઓએ લોકમાં પોતાની પ્રસિદ્ધિ કરી; અને રાજા પાસે જઈને બોલ્યા કે “હે રાજા ! અમે મંત્રવાદી છીએ. અમારા સરખું કાર્ય બતાવી અમારી ખાત્રી કરો.” રાજાએ તેમને કહ્યું કે આ કંચુકને પહેરનારી રૂપવતી સ્ત્રી જન્મ સુધી મારે વશ થઈને રહે તેવું તમે કરો.” તે સાંભળી તેમણે રાજાને એક તિલક કરી તેણીની પાસે મોકલ્યા. એટલે પ્રથમના સંકેત પ્રમાણે રાજાને આવતો જોઈ તેણીએ ઉભા થઈ આસન વિગેરે આપી સન્માન કર્યું. તે જોઈ તેને પોતાને આધીન થયેલી જાણી રાજાએ વારંવાર તેના શરીરનો સંગ કરવાની યાચના કરી. ત્યારે તે બોલી કે “હે રાજા ! હું હવે તમારે આધીન છું; પરંતુ મેં અષ્ટાપદ ગિરિની યાત્રા કરવાનો નિયમ કરેલો છે, માટે તે યાત્રા કર્યા પછી હું ઈચ્છિત સુખ ભોગવીશ.” તે સાંભળીને તે કામાંધ રાજાએ મધુર વચનથી પેલા મંત્રવાદીઓ પાસે અષ્ટાપદની યાત્રા કરાવવાની પ્રાર્થના કરી. ત્યારે તેઓએ મંત્રશક્તિથી વિમાન બનાવ્યું. તે જોઈ રાજાએ અનંગલેખાને કહ્યું કે “હે પ્રિયા ! આ વિમાનમાં બેસી તારો અભિગ્રહ પૂર્ણ કરી જલદીથી આવ, અને મારો મનોરથ પૂર્ણ કર.” ત્યારે તે બોલી કે “હે રાજા ! હું તે અજાણ્યા પુરૂષો સાથે જાઉં છું, માટે તમારી બે કન્યાઓને મારી સાથે મોકલો, તો તેની સાથે સુખે વાર્તા વિનાદ થઈ શકે.” તે સાંભળીને રાજાએ પોતાની બે કન્યાઓને તેની સાથે મોકલી. પછી બે વિમાનમાં તે બંને મિત્રો બેઠા હતા તેમાં બંને કન્યાઓ સાથે અનંગલેખા પણ બેઠી. એટલે તરતજ વિમાન આકાશમાં ઉંચે ચડ્યું. થોડે દૂર જઈને તે મિત્રોએ રાજાને કહ્યું કે “હે હુષ્ટ રાજા ! આ ત્રણે સ્ત્રીઓની આશા હવે તારે મૂકીજ દેવી.” તે સાંભળી રાજા વિલપેા થઈ ગયો, તેનો કાંઈપણ ઉપાય રહ્યો નહીં.

હવે મિત્રના હુઃખનો નાશ કરવા માટે તે બંને મિત્રોએ હરિવાહન રાજાની પાસે જઈ તે વિમાન ઉતાર્યું. તેમાં બંને મિત્રોને તથા પ્રિયાને જોઈને હરિવાહન અત્યંત આનંદ પામ્યો. પછી રાજાએ તથા મિત્રોએ પરસ્પર પોતપોતાનું વૃત્તાંત કહી સંભળાવ્યું. બે કન્યાઓને હરિવાહનને બંને મિત્રોને પરણાવી.

અન્યદા ઈન્દ્રહત્ત રાજાને પોતાના કુમારની તથા તેના મિત્રોની શોધ મળતાં તેમને પોતાના રાજ્યમાં બોલાવ્યા અને હરિવાહનકુમારને રાજ્ય પર સ્થાપન કરી પોતે વૈરાગ્ય-રંગથી પ્રવ્રજ્યા બ્રહ્મ કરી. કેટલેક દિવસે ઈન્દ્રહત્ત મુનિને કર્મક્ષય થવાથી કેવળજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું. એટલે તે ભોગવતી નગરીએ સમવસર્યાં. તે વખતે હરિવાહન રાજાએ પરિવાર સહિત ઉદ્યાનમાં જઈ કેવળીને વંદના કરી. કેવળીએ આ પ્રમાણે ધર્મદેશના આપી:—

વિષયામિષસંલુબ્ધા, મન્યન્તે શાશ્વતં જગત્ ।

આયુર્જલધિકલ્લોલ-લોલમાલોકયન્તિ ન ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ—વિષય રૂપી માંસમાં લુબ્ધ થયેલા પ્રાણીઓ આ જગતને શાશ્વત—વિનાશ ન પામે તેવું માને છે. પરંતુ સમુદ્રના કલ્લોલ જેવા ચપળ આયુષ્યને જોતા કે જાણતા નથી. ”

ઇત્યાદિ ધર્મદેશના સાંભળીને રાજાએ કેવળીને પૂછ્યું કે ‘હે સ્વામી ! માફ આયુષ્ય કેટલું બાકી છે ?’ કેવળીએ જવાબ આપ્યો કે ‘હે રાજા ! તારું આયુષ્ય માત્ર નવ પ્રહરનું જ બાકી છે.’ તે સાંભળીને મરણથી ભય પામેલા તે રાજાનું અંગ કંપવા લાગ્યું. ત્યારે મુનીશ્વર બોલ્યા કે “હે રાજા ! જો તું મૃત્યુની ચિંતાથી ભય પામતો હો તો તું પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કર. કેમકે—

અંતોમુહુત્તમિત્તં, વિહિણા વિહિયા કરેહ પવ્વજ્જા ।

દુક્કવાણં પજ્જતં, ચિરકાલકયાહ્ કિં મણિમો ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ—“ એક અન્તમુહૂર્ત માત્ર પણ જો વિધિપૂર્વકે અહણ કરેલી પ્રવ્રજ્યા સારી રીતે પાળી હોય તો તે સર્વ દુઃખોનો અંત (નાશ) કરે છે, તો પછી ચિરકાળ દીક્ષાનું પાલન કર્યું હોય તો તેને માટે તો શું કહેવું ? ” અર્થાત્ તેનું ફળ તો સર્વ દુઃખનો નાશ કરનાર થાય જ એમાં આશ્ચર્ય નથી.

આ પ્રમાણે જ્ઞાનીનું વચન સાંભળીને રાજાએ સ્ત્રી તથા મિત્રો સહિત તરતજ દીક્ષા અહણ કરી. પછી તે રાજાવિં ‘એગોહં નત્થિ મે કેઈ’ ‘હું એકલોજ છું, માફ કેઈ નથી’ ઇત્યાદિક શુભ ધ્યાન ધ્યાતાં મૃત્યુ પામીને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનમાં દેવપણે ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી અયવીને મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્પન્ન થઈ મોક્ષપદ પામશે. તેના મિત્રો તથા અનંગલેખા વિગેરે પણ દેવગતિ પામીને અનુક્રમે મોક્ષસુખ પામશે.

‘નિર્વેદ’ શબ્દનો અર્થ ‘સંસાર પર વિરાગતા’ એવો થાય છે, તે નિર્વેદ રૂપ ભાવસિંહનો આશ્રય કરનાર હરિવાહન રાજા શીઘ્ર સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનને પામ્યા. તેવી રીતે બીજા લગ્ન્ય જીવોએ પણ નિર્વેદ ગુણને જરૂર ધારણ કરવો.

હવે અનુકંપા નામના એથા લક્ષણની બીના ટુંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી:—

દીનદુઃસ્થિતદારિદ્રિ-પ્રાપ્તાનાં પ્રાણિનાં સદા ।

દુઃસ્થિતવારણે વાંછા, સાનુકંપામિધીયતે ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ—“ દીન, દુઃખી અને દારિદ્ર્યને પામેલા પ્રાણીઓનાં દુઃખનું નિવારણ કરવાની નિરંતર જે વાંછા (ઈચ્છા) કરવી તે અનુકંપા કહેવાય છે. ”

કાર્યા મોક્ષફલે દાને, પાત્રાપાત્રવિચારણા ।

દયાદાનં તુ સર્વજૈર્ન ક્વાર્પિ પ્રતિષિધ્યતે ॥૨॥

સ્પષ્ટાર્થ—“ જોતું ફળ મોક્ષ છે, એવા સુપાત્રદાનમાં પાત્ર અપાત્રનો વિચાર કરવો, પણ દયાદાન (અનુકંપાદાન) કરવા માટે તો તીર્થંકરોએ કોઈ પણ સ્થાને નિવેધ કર્યો નથી. ”

નિર્ગુણેષ્વપિ સત્ત્વેષુ, દયાં કુર્વન્તિ સાધવઃ ।

ન હિ સંહરતિ જ્યૌત્સ્નાં ચન્દ્રશ્ચંડાલવેશ્મનિ ॥૩॥

સ્પષ્ટાર્થ—“ સાધુજનો (સન્નજનો) નિર્ગુણની ઉપર પણ દયા કરે છે, કેમકે ચંદ્ર પોતાનો પ્રકાશ ચંડાળના પરથી કાંઈ લઈ લેતો નથી. ” તે તો સર્વત્ર એક સરખો પ્રકાશ આપે છે, તેમ સન્નજનો પણ શુણ્ણી અને નિર્ગુણી સર્વના પર દયા કરે છે.

આ વિષય ઉપર એક પ્રબંધ છે તે સંબંધમાં કહ્યું છે કે—

અપકારેઽપિ કારુણ્યં, સુધીઃ કુર્યાદ્વિશેષતઃ ।

દન્દશૂકં દશન્તં શ્રીવીરઃ પ્રાવોધયદથા ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ—“ બુદ્ધિમાન યુરૂષો અપમાન કરનાર પર પણ વિશેષે કરીને અનુકંપા (દયા) કરે છે. જુઓ શ્રી મહાવીર ભગવાને દંશ દેતા સર્પને પણ જોધ કર્યો હતો. તે બીના દૂકામાં આ પ્રમાણે જાણવી:—

શ્રી મહાવીર સ્વામી છદ્મસ્થપણમાં કનકખલ નામે તાપસોના આશ્રમમાં ચંડકૌશિક નામના સર્પને પ્રતિજોધ કરવા માટે ગયા હતા. તે સર્પનું પૂર્વ ભવનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે—એક તપસ્વી મુનિ ક્ષુલ્લક સાધુને સાથે લઈ પારણાને માટે ગોચરી કરવા ગયા હતા. ત્યાં માર્ગમાં તપસ્વી મુનિના પગ તળે એક નાની દેડકી દબાઈને મરણ પામી. તેની આલોચના પ્રતિક્રમણ વખતે તેણે કરી નહી. એટલે પેલા ક્ષુલ્લક સાધુએ તેને ‘ દેડકી ચંપાઈ ગયાની આલોચણા કેમ લેતા નથી ? ’ એમ કહી સ્મરણ કરાવ્યું. તે વખતે ક્ષુલ્લક પર ક્રોધ આવવાથી તે તપસ્વી સાધુ તેને મારવા દોડ્યા. સ્તાંભ આડો આવવાથી તે સાથે અફળાઈને તે તપસ્વી મુનિ મૃત્યુ પામ્યા, અને જ્યોતિષિમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાંથી ચ્યવીને કનકખલ નામના તાપસના આશ્રમમાં પાંચસો તાપસોના અધિપતિ ચંડકૌશિક નામે તાપસ થયા.

એકદા કેટલાક રાજપુત્રોને તે આશ્રમનાં ફળો તોડતા જોઈને ક્રોધથી તેમને મારવા માટે હાથમાં પરશુ (કુહાડી) લઈને તે ચંડકૌશિક તાપસ દોડ્યો. માર્ગમાં મોટા અન્ધકૂપમાં પડી તેજ પરશુવડે મૃત્યુ પામી તેજ નામથી દષ્ટિવિષ સર્પ થયો.

તે સર્પને પ્રતિજોધ કરવાની ઈચ્છાથી બીજા લોકોએ ના કહી છતાં પણ પ્રભુ તેજ રસ્તે જઈ તે ચંડકૌશિકના રાફડા પાસે કાયેત્સર્ગ કરી ઉભા રહ્યા. તેમને જોઈને ક્રોધથી જ્વલિત થયેલો ચંડકૌશિક સર્પ સૂર્યની સન્મુખ જોઈ જોઈને મુખમાંથી જ્વાળા

મૂકવા લાગ્યો; પરંતુ તે જ્વાળાઓથી પ્રભુને કાંઈ પણ થયું નહીં, ત્યારે તેણે પ્રભુના પગ પર ડાંખ દીધો, તેથી પ્રભુના પગમાંથી ગાયના દુધ જેવું શ્વેત શોભિત નીકળવા લાગ્યું. તે જોઈને તેમજ પ્રભુ બોલ્યા કે : ‘હે ચંડકૌશિક ! બોધ પામ, બોધ પામ.’ એ વચન સાંભળીને ઉઠાપોહ કરતાં તેને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. તેથી પશ્ચાત્તાપ કરતાં તે સર્પે પ્રભુને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઈ વંદના કરીને અનશન ગ્રહણ કર્યું. પછી ‘બીજા જંતુઓ મારા ઝેરની જ્વાળાથી મૃત્યુ ન પામો.’ એમ વિચારીને તેણે પોતાનું સુખ રાક્ષાની અંદર બિલમાં રાખ્યું. લોકોને તે વાતની ખબર થતાં સર્વે લોકો તે રસ્તે નીકળવા લાગ્યા. ધી ધી વિગેરે વેચવા જનારી મહીયારીઓએ (રખારણીઓ) તે સર્પની પૂજા નિમિત્તે તેના શરીર પર ઘૂતનું સિંચન કર્યું. તેથી અસંખ્ય કીડીઓ ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ, અને સર્પનું શરીર ચાલ ધીની જેમ અસંખ્ય છિદ્રવાળું કરી દીધું. તે દુઃખથી અત્યંત પીડા પામતાં છતાં પણ પ્રભુની દષ્ટિરૂપ અમૃતથી સિંચાતો તે સર્પ શુભ ધ્યાનપૂર્વક પંદર દિવસનું અણસણ પાળી મૃત્યુ પામીને સહસાર દેવલોકમાં દેવતા થયો. ત્યાંથી ચ્યવીને તે થોડા ભવમાં જ મોક્ષ-સુખને પામશે. (આ બીના અનુકંપાના સ્વરૂપને યથાર્થ જણાવનારી હોવાથી કહી છે. મૂલઅંધની સાથે તેનો સંબંધ નથી. એમ સમજવું)

આમાં એક બીજું પણ દષ્ટાંત દ્વંકમાં આ રીતે જાણવું :—

તથા ચૌરોઽન્યરાક્ષીમિર્લેભે વસ્ત્રાદ્યલંકૃતઃ ।

ન રતિં લઘુરાજ્યા તુ, પ્રદત્તાભયતો યથા ॥૧॥

સ્વપ્રાર્થ :—“કોઈ એક ચોર નાની રાણીએ અપાવેલા અભયદાનથી જેવું સુખ પામ્યો, તેવું સુખ બીજી રાણીઓએ (સેંકડો રૂપિયા ખર્ચીને) વસ્ત્રાદિકથી શોભાવ્યા છતાં પણ પામ્યો નહોતો.” તે બીના સંક્ષેપમાં આ રીતે જાણવી :—વસંતપુરમાં અરિદમન નામે રાજા હતો. તે એકદા પોતાની ચારે રાણીઓ સહિત મહેલના ગરબામાં બેસી કીડા કરતો હતો. તેવામાં એક ચોરને વધ્યસ્થાન (ફાંસી દેવાનું સ્થાન) તરફ લઈ જવાતો તેમણે જોયો. રાણીઓએ પૂછ્યું કે ‘આણે શો અપરાધ કર્યો છે?’ તે સાંભળીને એક રાજસેવક બોલ્યો કે ‘તેણે ચોરી કરી છે, તેથી તેને વધ્યસ્થાન તરફ લઈ જાય છે.’ તે સાંભળીને મોટી રાણીએ રાજાને કહ્યું કે—“હે સ્વામી ! મેં તમારી પાસે પૂર્વે એક વરદાન થાપણ રૂપે રાખેલું છે, તે વરદાન આજે માણું છું કે એક દિવસ આ ચોરને મુક્ત કરી મને સોંપો.” રાજાએ તે વાત કબૂલ કરીને તે રાણીને સોંપ્યો. તે રાણીએ હજાર મહોરનો ખર્ચ કરી તે ચોરનો સ્નાન, ભોજન, અલંકાર, અને વસ્ત્રો વિગેરેથી સત્કાર કર્યો, અને સંગીત વિગેરે શબ્દાદિક વિષયોથી તેને આખો દિવસ આનંદમાં રાખ્યો. બીજો દિવસે તેજ પ્રમાણે લાખ સોના મહોર ખર્ચ કરી બીજી રાણીએ તે ચોરનું પાલન કર્યું. ત્રીજો દિવસે ત્રીજી રાણીએ કેટી દ્રવ્યનો વ્યય કરી તેજ રીતે તેનો સત્કાર કર્યો. ચોથો દિવસે

છેલ્લી નાની રાણીએ રાજા પાસે વરદાન માગી તેની અનુમતિથી અનુકંપાવડે તે ચોરને મરણના ભયથી મુક્ત કરાવ્યો; બીજો કાંઈ પણ સત્કાર કર્યો નહીં મોટી ત્રણ રાણીઓએ તેની મશ્કરી કરી કે “આ નાનીએ આને કાંઈ પણ આપ્યું નહીં. તેમ તેને માટે તેણીએ કાંઈ ખર્ચ પણ કર્યો નહીં. ત્યારે તેણે ચોરનો શો ઉપકાર કર્યો?” નાની રાણી બોલી કે—‘તમારા ત્રણે કરતાં મેં વધારે ઉપકાર કર્યો છે, તમે કાંઈ પણ ઉપકાર કર્યો નથી.’ આ પ્રમાણે તે રાણીઓ વચ્ચે ઉપકાર કરવાની બાબતમાં મોટો વિવાદ થયો. ત્યારે તેનો ન્યાય કરવા માટે રાજાએ તે ચોરને જ બોલાવીને પૂછ્યું કે—‘તારા પર આ ચારે રાણીમાંથી કોણે વધારે ઉપકાર કર્યો?’ તે સાંભળી ચોર બોલ્યો કે—“હે મહારાજા! મરણના ભયથી ત્રણ દિવસમાં પીડા પામેલા મેં સ્નાન લોજનાદિક સુખનો કાંઈ પણ અનુભવ કર્યો નથી. વાઘની સામે બાંધેલા લીલા જવને ખાનારા બકરાની જેમ મેં તે કેવળ ત્રણે દિવસ દુઃખનો જ અનુભવ કર્યો છે. અને આજે તો શુષ્ક, નિરસ અને તૃણ જેવો સામાન્ય આહાર કરવાથી પણ વણિકને ઘેર બાંધેલા ગાયના વાછરડાની જેમ જિદગી પ્રાપ્ત થવાથી કેવળ સુખનો જ અનુભવ કરું છું. અને તેથી જ આજે હર્ષથી નૃત્ય કરું છું.” તે સાંભળીને રાજાએ અભયદાનની પ્રશંસા કરી.

આ દષ્ટાન્તનું તાત્પર્ય એ છે કે “જેમ રાજાની નાની રાણીએ ચોરને મૃત્યુના દુઃખમાંથી બચાવીને ખરો ઉપકાર કર્યો, તેવી રીતે આસ્તિક મનુષ્યોએ નિરંતર પ્રાણીઓ પર અનુકંપા કરવી. તેમ કરવાથી સમકિતનું ચોથું લક્ષણ જે અનુકંપા તે શુદ્ધ રીતે પ્રગટ થાય છે.”

હવે આસ્તિક્યતા નામના પાંચમા લક્ષણની બીના દ્વંકામાં આ રીતે બાણવી:—

પ્રમુખિર્માર્ષિતં યત્તત્ત્વાન્તરશ્રુતેઽપિ હિ ।

નિઃશંકં મન્યતે સત્યં, તદાસ્તિક્યં સુલક્ષણમ્ ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ:—“બીજા તત્ત્વ (મત)નું શ્રવણ કર્યા છતાં પણ ‘ત્રણેએ જે કહ્યું છે તે જ સત્ય છે’ એમ જે નિઃશંકપણે માને છે તે આસ્તિક્ય નામનું ચોથું લક્ષણ બાણવું.” આ વિષય પર પદ્મશેખર રાજાની બીના દ્વંકામાં આ રીતે બાણવી:—

પૃથ્વીપુરનો પદ્મશેખર નામે રાજા વિનયધર સૂરિથી પ્રતિબોધ પામીને જૈનધર્મી થયો હતો. અને જૈનધર્મના આરાધનમાં તત્પર હતો. તે રાજા સલા સમક્ષ નિરંતર લોકો પાસે શુરુનું આ પ્રમાણે વર્ણન કરતો હતો—

નિવર્તયત્યન્યજનં પ્રમાદતઃ, સ્વયં ચ નિષ્પાપથે પ્રવર્તતે ।

ગૃણાતિ તત્ત્વં હિતમિચ્છુરક્તિનાં, શિવાર્થિનાં યઃ સ ગુરુર્નિગદ્યતે ॥૨॥

સ્પષ્ટાર્થ:—“જે શુરુ બીજા જનોને પ્રમાદથી પાછા હટાવે છે, અને પોતે નિષ્પાપ

માર્ગમાં પ્રવર્તે છે, તથા હિતની ઈચ્છાવાળા જે શુરુ મોક્ષના અભિલાષી પ્રાણીઓને હિત-કારી તત્ત્વનો ઉપદેશ કરે છે, તે મુશુર કહેવાય છે. ”

વંદિજ્જમાણા ન સમુક્કસંતિ, હિલિજ્જમાણા ન સમુજ્જલંતિ ।

દમંતિ ચિત્તેણ ચરંતિ ધીરા, મુળી સમુગ્ધાદયરાગદોસા ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ જેઓ વંદના કરાયા સતા ઉત્સુક (ખુશી) થતા નથી અને હીલના કરાયા સતા ખેદ પામતા નથી તથા જેઓ સાચી ભાવનાથી ઈન્દ્રિયોનું દમન કરે છે, તથા ધીરતા ગુણને ધારણ કરે છે, અને જેઓ રાગ દ્વેષનો નાશ કરે છે, તેઓ જ મુનિ કહેવાય છે. ”

શુરુ બે પ્રકારના હોય છે. તપસ્યા યુક્ત અને જ્ઞાન યુક્ત. તેમાં જે તપસ્યા યુક્ત હોય છે, તે વડના પાંદડાની જેમ કેવળ પોતાના આત્માને જ ભવસાગરથી તારે છે. અને જે જ્ઞાનયુક્ત હોય છે તે વહાણની જેમ પોતાને તથા બીજા અનેક જીવોને તારે છે.

આ રીતે શુરુના ગુણોનું વર્ણન કરીને તે રાજાએ ઘણા લોકોને ધર્મમાં સ્થાપન કર્યા. પરંતુ તે નગરમાં એક જય નામનો વણિક નાસ્તિક મતવાળો રહેતો હતો. તે એમ કહેતો કે “ ઈન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયમાં સ્વાભાવિક રીતે જ પ્રવૃત્ત થાય છે; તે કોઈથી રોકી શકાતી જ નથી. તપસ્યા કરવી તે તો કેવળ આત્માનું શોષણ કરવાનું છે. તેથી કાંઈપણ ક્ષણ મળતું નથી. સ્વર્ગ તથા મોક્ષ કેણે બેમાં છે ? તે સર્વ અસત્ય છે. કહું છે કે :—

હત્યાગયા ઇમે કામા, કાલિયા તે અણાગયા ।

કો જાણઈ પરે લોણ, અત્થિ વા ણત્થિ વા પુણો ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ :—“ આ કામલોગ તો હાથમાં આવેલા છે અને તપસ્યાદિથી મળવા ધારેલા સુખ તો અનાગત કાળમાં પ્રાપ્ત થવાના છે; પણ કેણે જાણ્યું છે કે પરલોક છે કે નહીં ? ” એટલે પ્રાપ્ત થયેલાને છોડી દઈ ને આગળ મળશે કે નહીં તેવી શંકામાં કેણે પડે ?

માટે જે છે તે અહીં જ છે. સ્વર્ગ, મોક્ષ, પુણ્ય, પાપ વિગેરે સર્વ માનવા યોગ્ય નથી. ” આ પ્રમાણે લોકો પાસે ઉપદેશ કરીને તે જય વણિકે ઘણા લોકોને ભરમાવ્યા હતા. એ રીતે તે નગરમાં પુણ્ય અને પાપનો ઉપદેશ આપવામાં કુશળ એવા તે રાજા અને વણિક બંને પ્રત્યક્ષ સુગતિ અને દુર્ગતિના માર્ગ રૂપ દેખાતા હતા.

એકદા રાજાએ જય વણિકનું સ્વરૂપ જાણ્યું, તેથી તેને બરાબર શિક્ષા આપવા માટે શુભ રીતે પોતાના સેવક પાસે પોતાનો લક્ષ મૂલ્યનો હાર તે વણિકના ઘરમાં તેના ઘરેણાના દાબડામાં નખાવ્યો. પછી આખા નગરમાં પટલ વગડાવી સર્વ લોકોને જણાવ્યું

કે—“ રાજાને હાર કોઈ ચોરી ગયું છે, તે જો કોઈ તરતમાં જ લાવીને રાજાને આપશે, તો તેને કોઈ પણ શિક્ષા કરવામાં આવશે નહીં, અને જો પછી કોઈના ઘરમાંથી નીકળશે, તો તેનો સખત દંડ થશે.” આ પ્રમાણે આઘોષણ (દોલ વગડાવી બાહેરાત) કરાવી. પણ કોઈએ હાર લાવીને આપ્યો નહીં. પછી રાજાના હુકમથી રાજસેવકોએ ગામના ઘરની જડતી લેવા માંડી. અનુક્રમે શોધ કરતાં કરતાં જય વણિકના ઘરમાંથી તે હાર નીકળ્યો. એટલે રાજપુરુષો તેને ખાંધીને રાજા પાસે લાવ્યા. રાજાએ તેનો વધ કરવાનો હુકમ કર્યો, તે વખતે તેને કોઈએ છોડાવ્યો નહીં, પરંતુ તેના સ્વજનો રાજાની ઘણી પ્રાર્થના કરવા લાગ્યા. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કે “ જો મારે ઘેરથી તેલતું સંપૂર્ણ ભરેલું પાત્ર લઈને ચાલે, માર્ગમાં જરા પણ તેલતું બિંદુ પડવા ન દે, અને આખા નગરમાં ફરીને અહીં મારી પાસે આવે, તો હું તેને મરણની શિક્ષાથી મુક્ત કરું, તે વિના તેને મુક્ત કરીશ નહીં.” તે સાંભળીને જય શ્રેષ્ઠીએ મરણના ભયને લીધે તેમ કરવાનું અંગીકાર કર્યું. પછી પદ્મશેખર રાજાએ આખા નગરમાં સર્વ લોકોને હુકમ કર્યો કે “ માર્ગમાં ઠેકાણે ઠેકાણે વીણા, વાંસળી અને મૃદંગ વિગેરે વાજિંત્રો વગડાવો, અતિ મોહ ઉત્પન્ન કરનાર અને સુંદર વેષ ધારણ કરનાર વેશ્યાઓના હાવ, ભાવ અને કટાક્ષપૂર્વક નૃત્ય ગાન વિગેરે કરાવો, તથા સર્વ ઇંદ્રિયોને સુખ ઉપજે તેવા પ્રેક્ષણકો (નાટક) સ્થાને સ્થાને રચાવો.” રાજાની આજ્ઞા પ્રમાણે આખા નગરમાં અનેક જાતની ધ્વજા વિગેરેથી શોભા કરીને લોકોએ અનેક પ્રકારના નાટકો વિગેરેથી આખું શહેર મનોહર કરી દીધું. પછી જયશ્રેષ્ઠીના હાથમાં તેલથી પરિપૂર્ણ ભરેલું પાત્ર આપ્યું. તે વાસણમાં જ ભરાખર દાંષ્ટ રાખીને તે ચાલ્યો. જો કે તે સંગીતાદિક ઇંદ્રિયોના વિષયનો ઘણો રસિક હતો, પરંતુ મૃત્યુના ભયથી તેણે મનની એકાગ્રતા તેલના પાત્ર પર જ રાખી હતી. તેની ખન્ને પડખે રાજાના સુભટો ઉઘાડી તરવારે ચાલતા હતા અને “ જો પાત્રમાંથી એક બિંદુ પણ પડશે તો તરત જ આ ખડ્ગથી શિરચ્છેદ થશે.” એમ ધમકી આપતા હતા. એવી રીતે આખા શહેરમાં ફેરવીને તે સુભટો તેને રાજા પાસે લાવ્યા. તે વખતે રાજાએ કાંઈક હાસ્ય કરીને કહ્યું ‘હે શ્રેષ્ઠી! મન અને ઇંદ્રિયો અતિ ચપળ છે, તેને તેં શી રીતે રોક્યાં?’ ત્યારે શ્રેષ્ઠી બોલ્યો કે ‘હે સ્વામી! મરણના ભયથી રોક્યાં.’ રાજાએ કહ્યું “ જ્યારે એક જ ભવના મરણના ભયથી તેં પ્રમાદનો ત્યાગ કર્યો, ત્યારે અનંતા મરણથી ભય પામેલા સાધુ વિગેરે ઉત્તમ જનો શી રીતે પ્રમાદ કરે? માટે હે શ્રેષ્ઠી! મારું હિત વચન સાંભળ—

અનિર્જિતેન્દ્રિયગ્રામો, યતો દુઃસ્વૈઃ પ્રવાચ્યતે ।

તસ્માજ્જયેન્દ્રિયાણિ, સર્વદુઃસ્વવિમુક્તયે ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થ:—“ જેણે ઇંદ્રિયોનો સમૂહ જીત્યો નથી, તે પુરુષ દુઃખોથી પીડાય છે; માટે સર્વ દુઃખથી રહિત થવા માટે ઇંદ્રિયોનો જય કરવો.”

ન ચેન્દ્રિયાણાં વિજયઃ સર્વથૈવાપ્રવર્તનમ્ ।

રાગદ્વેષવિમુક્ત્યા તુ, પ્રવૃત્તિરપિ તજ્જયઃ ॥૧॥

સ્પષ્ટાર્થઃ—“ ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિનો સર્વથા રોધ કરવો તેજ કાંઈ ઇન્દ્રિયોનો જય નથી. પરંતુ રાગ દ્વેષનો ત્યાગ કરીને ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ કરવી તે પણ ઇન્દ્રિયજય કહેવાય છે.”

હતાહતાનીન્દ્રિયાણિ, સદા સંયમયોગિનામ્ ।

અહતાનિ હિતાર્થેષુ, હતાન્યહિતવસ્તુષુ ॥૨॥

સ્પષ્ટાર્થઃ—“ સંયમધારી યોગીઓનાં ઇન્દ્રિયો હતા (રુધેલાં) અને અહતા (પ્રવર્તાવેલાં) બંને પ્રકારનાં હોય છે. તેમાં હિતકારી સંયમાદિ કાર્યને વિષે અહતા હોય છે અને અહિતકારી જીવહિંસાદિને વિષે હતા-રુધેલાં હોય છે.”

આ પ્રમાણે સાંભળીને જયશ્રેષ્ઠી પ્રતિબોધ પામ્યો, અને જિનેશ્વરના ધર્મનું તત્ત્વ સમજીને શ્રાવક ધર્મ પામ્યો. એમ અનેક જનોને ધર્મમાં સ્થાપન કરીને પદ્મશેખર રાજા સ્વર્ગે ગયો.

“ શુભવાન એવા આસ્તિક પુરુષોએ નિર્મળ અંતઃકરણથી આ પદ્મશેખર રાજાનું ચરિત્ર જાણીને જિનેશ્વરના મતને વિષે શુભ આસ્થા (શ્રદ્ધા) ધારણ કરવી.” ૧૦૬ ।

એક સાથે બે આયુષ્યનો બંધ તથા ઉદય હોય નહિ તે સમજાવે છે :—

વિવિધ ઋદ્ધિધરા સુસંયત અપ્રમાદી તે લહે,

એક ભવમાં ઉદય બંધ ન આઉ બેનો જિન કહે;

હોય સત્તા બેઉની પણ એક ચાલુ ભવ તણા,

આગામિ ભવના આઉની તે અંતભાગે જીવનના.

૧૧૦

સ્પષ્ટાર્થઃ—તે ચોથું મનઃપર્યવ કોણ પામે તે જણાવતાં કહે છે કે વિવિધ પ્રકારની ઋદ્ધિવાળા, સુસંયત એટલે સંયમનું સારી રીતે પાલન કરનારા અને અપ્રમાદી એટલે અપ્રમત્ત દશામાં વર્તનારા અથવા અપ્રમત્ત સંયત નામના સાતમા શુભસ્થાનકમાં વર્તનારા જીવોને મનઃપર્યવ જ્ઞાન ઉપજે છે. અહીં સમજવાનું એ કે—અપ્રમત્ત શુભસ્થાને મનઃપર્યવ પ્રથમ ઉત્પન્ન થાય પરંતુ તે અપ્રમત્ત સાધુ અંતર્મુહૂર્તના આંતરે આંતરે છટ્ટા પ્રમત્ત શુભસ્થાનકે જ્યાં તો પણ તે મનઃપર્યવ જ્ઞાન જતું રહેતું નથી માટે જ કહ્યું છે કે—છટ્ટા પ્રમત્ત સંયત શુભસ્થાનકથી માંડીને બારમા દીણ કપાય વીતરાજ છન્નસ્થ શુભસ્થાનક સુધીના સાત શુભસ્થાનકોમાં મનઃપર્યવજ્ઞાન હોય છે. (૫૫)

પ્રશ્નઃ—એક ભવમાં એક જીવને કેટલા આયુષ્યનો બંધ ઉદય અને સત્તા હોય ?

ઉત્તર—એક ભવની અંદર એક જ આયુષ્યનો એક જ વાર બંધ થાય છે. એક

સાથે એકથી વધારે આયુષ્ય કદાપિ બંધાતા નથી; તેમ જ એક સાથે બે આયુષ્યનો ઉદય પણ હોતો નથી, કારણ કે આયુષ્ય કર્મ રસોદયથી જ લોગવાય છે અને તેથી એક આયુષ્યની સાથે બીજું આયુષ્ય પ્રદેશોદયથી પણ લોગવાતું નથી એ પ્રમાણે કેવલી ભગ-વંતો કહે છે, પરંતુ એક સાથે વધારેમાં વધારે બે આયુષ્યની સત્તા એક જીવમાં હોય. કારણ કે બે આયુષ્ય લોગવે છે તેની તેનામાં સત્તા છે, અને જ્યારે ચાલુ જીવનના ત્રીજા ભાગ વગેરે નિયત કાલે પરભવનું આયુષ્ય બાંધે ત્યારે તે નવા બાંધેલા આયુષ્યની પણ સત્તા હોય છે તેથી બે આયુષ્યની સત્તા જ્યારથી આગામી પરભવનું આયુષ્ય બાંધ્યું ત્યારથી તે લોગવાતા આયુષ્યનો છેલ્લો સમય આવે ત્યાં સુધી હોય છે. (૫૬) ૧૧૦

કયા દેવોને કઈ લેશ્યા હોય ? વગેરે બીના કહે છે :—

જ્યોતિષી ચંદ્રાદિ સુર સૌધર્મ ઇશાને સુરા,
તેઉ લેશ્યા તેમને આનત થકી જ અનુત્તરા;
શુકલ લેશ્યા તે સુરોને ભુવનપતિ સુર વ્યંતરા,
જ્યોતિષી વૈમાનિકે સૌધર્મ ઇશાને સુરા.

૧૧૧

રૂપબ્યાર્થ:—પ્રશ્ન—દેવતાઓમાં કઈકઈ લેશ્યાઓ હોય ?

ઉત્તર:—જ્યોતિષી દેવો એટલે ચંદ્ર સૂર્ય ચંદ્ર નક્ષત્ર અને તારા તથા વૈમાનિક દેવોમાં પ્રથમ સૌધર્મ દેવલોકના દેવો તથા બીજા ઇશાન દેવલોકના દેવો તેજે લેશ્યાવાળા હોય છે. પરંતુ તે બધાને એક સરખી તેજે લેશ્યા હોતી નથી, પરંતુ તરતમ ભાવે એટલે હીનાધિક તેજે લેશ્યા હોય છે. ઇશાન દેવલોકથી ઉપરના એટલે સનતકુમાર દેવ-લોકથી માંડીને આકાશ સહસ્રાર દેવલોક સુધીના ૬ દેવલોકના દેવોને પદ્મલેશ્યા હોય છે, અને ત્યાંથી ઉપરના એટલે આનત દેવલોકથી ઉપરના બધા દેવો એટલે પાંચ અનુત્તર વિમાન સુધીના તમામ દેવોને વિશુદ્ધ વિશુદ્ધતર શુકલ લેશ્યા અનુક્રમે બાણવી (૫૭)

પ્રશ્ન:—દેવો એકેન્દ્રિયમાં શા કારણથી ઉપજે છે ?

ઉત્તર:—ભુવનપતિ દેવો, વ્યંતર દેવો, જ્યોતિષી દેવો, તથા વૈમાનિક દેવોમાંથી સૌધર્મ દેવો, તેમજ ઇશાન દેવલોકવાસી દેવો એકેન્દ્રિયમાં પણ ઉત્પન્ન થાય છે. ૧૧૧

કયા દેવો એકેન્દ્રિયમાં શાથી ઉપજે છે તે સમજાવે છે :—

ભૂપણો જલ વાવડીનું કમલ કારણ મોહના,
જે સુરોને હોય તેઓ અંત કાલે જીવનના;
લબ્ધિથી પર્યાપ્ત પૃથ્વી જલ વનરૂપતિ આઉને,
બાંધતા ત્યાં ઉપજતા એણું બને ના સર્વને.

૧૧૨

રૂપદર્શન:—એકસો અગીયારમા સ્લોકમાં જણાવેલા દેવો એકેન્દ્રિયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેમાં પણ પૃથ્વીકાય, અપકાય અને વનસ્પતિકાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ તેકાય અને વાઉકાયમાં ઉપજતા નથી. કારણ કે આ દેવોને મરણ સમય નજીક આવે ત્યારે જેઓને પોતાના રત્નોના આભુષણો ઉપર મોહ હોય છે, તે દેવો રત્નાદિક પૃથ્વીકાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને જેઓને વાવડીના જળને વિષે મોહ હોય છે, તેઓ અપકાયમાં ઉપજે છે તથા જેઓને કમલ વગેરેની ઉપર મોહ હોય છે, તેઓ કમલ વગેરે વનસ્પતિકાયમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ ત્રણેમાં તેઓ બાહર લગ્નિધિ પર્યાપ્તા એકેન્દ્રિયપણે ઉપજે છે, કારણ કે દેવો મરીને સૂક્ષ્મ જીવોમાં અને અપર્યાપ્તજીવોમાં ઉપજતા નથી, પરંતુ બાહર જીવોમાં અને લગ્નિધિ પર્યાપ્ત જીવોમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ નિયમ તે સઘળા દેવોને માટે નથી, પરંતુ જેઓ ઉપર જણાવેલ રત્ન વગેરેની ઉપર મમતા રાખે છે, તેમને ઉદ્દેશીને તે નિયમ જાણવો. (૫૮) ૧૧૨

કર્મબંધ થવામાં મનની મુખ્યતા દૃષ્ટાન્ત પૂર્વક સમજાવે છે :—

કર્મબંધે મોક્ષમાં મન મુખ્ય કારણ જાણીએ,
દૃષ્ટાન્ત ભરત નરેશ તંદુલ મત્સ્ય આદિ વિચારીએ;
જેહ આહે ખૂરં પરનું તાસ ખૂરં નિશ્ચયે,
પરતણું ખૂરં થવામાં નિયમ વિરહ વિચારીએ.

૧૧૩

રૂપદર્શન:—પ્રશ્ન:—કર્મનો બંધ થવામાં તથા કર્મનો નાશ થવામાં કોની મુખ્યતા છે ?

ઉત્તર:—કર્મનો બંધ થવામાં અને આદે કર્મનો નાશથી મોક્ષ થવામાં મન એ જ મુખ્ય કારણ જાણવું. કારણ કે મનના શુભાશુભ પરિણામના ચોગે કર્મનો બંધ તથા કર્મથી મોક્ષ થાય છે. માટે જ—“મનઃ એવ મનુષ્યાણાં કારણું બંધમોક્ષયોઃ” એમ કહેવાય છે. આ બાબતમાં ભરત ચક્રવર્તીનું તેમજ તંદુલિયા મત્સ્યનું દૃષ્ટાન્ત જાણવું. તેમાં ભરત ચક્રવર્તીને આરીસા ભુવનમાં એક આંગળીએથી એક વીંટી પડી જવાથી તે આંગળી શોભતી નથી એ જોઈને અનિત્યતાનો વિચાર કરતાં અતિશુદ્ધ ભાવના ભાવતા આરીસા ભુવનમાં જ કેવલજ્ઞાન થયું. આ કેવલજ્ઞાન થવામાં મનના શુભ પરિણામે જ મુખ્ય ભાગ ભજવ્યો છે. તેવી જ રીતે સમુદ્રની અંદર મોટા મગરમચ્છની પાંપણને વિષે તંદુલીયો મત્સ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. તે ગર્ભજ મત્સ્ય તંદુલ એટલે ચોખા જેટલા પ્રમાણવાળો હોય છે, તેથી તે તંદુલીયો મત્સ્ય કહેવાય છે. તે એવો વિચાર કરે છે કે ‘આ મોટો મગરમત્સ્ય ઘણાં માછલાંને જીવતા જવા દે છે તેને સ્થાને હું હોઉં તો કોઈને જીવતા જવા દઉં નહિ’ આવા સંકલ્પે પરિણામથી તે મત્સ્ય કોઈ પણ જાતની કાયાથી દ્રવ્ય હિંસા કરતો નથી, તોપણ માત્ર હિંસાના પરિણામથી મરીને સાતમી નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

આથી સાબીત થયું કે—કર્મબંધમાં અને કર્મભોક્ષમાં મન જ (મનના સારા કે નરસા પરિણામ જ) સુખ્ય કારણ છે. (૫૯)

પ્રશ્ન:—માણસ બીજાનું ખૂડું કરી શકે કે નહિ ?

ઉત્તર:—જે જીવ બીજાનું ખૂડું ચાહે છે, તેથી તેનું પોતાનું જ ખૂડું થાય છે. આથી કહ્યું છે કે “જે ખાડો ખોદે તે પડે” અહીં પણ જે બીજાનું સાડું ઈચ્છતો નથી, પરંતુ તેને ક્યારે કોઈ પણ રીતે નુકસાન થાય તેવી ઈચ્છા કરે છે, તેનું પોતાનું ખૂડું જરૂર થાય છે. પરંતુ બીજાને નુકસાન થાય જ એવો નિયમ છે જ નહિ. આ બાબત આગળ શ્લોકમાં સ્પષ્ટપણે સમજાવે છે. ૧૧૩

પારકાનું હિત કે અહિત પોતાને સ્વાધીન નથી તે જણાવે છે:—

પુણ્યપ્રભાવે અન્યના તે ન કદિ ખૂડું કરી શકે,

પર અહિત કરનાર નિયમે બંધ આદિ રળી શકે;

સ્વાધીન હિત છે જેહવું તેહું અહિત ન વિમાસીએ,

હિત ભાવના હિતકર સ્વપરની તે નિરંતર ભાવીએ.

૧૧૪

સ્પષ્ટાર્થ:—પોતે જેનું અહિત કરવાને ઈચ્છે છે અને જેના અહિત માટે પ્રયત્ન કરે છે તેનું તે સામાના પુણ્ય પ્રભાવને લીધે કદાપિ ખૂડું કરી શકતો નથી. સામાને પુણ્યોદય જાગતો હોય તો બીજા કોઈ તેને નુકસાન કરવાને શક્તિમાન થઈ શકતો નથી. પરંતુ પારકાનું અહિત કરવાની ઈચ્છાવાળો જીવ પોતાનું ખૂડું જરૂર કરે છે, કારણ કે જ્યારે તે બીજાનું અહિત કરવાની ઈચ્છાવાળો થાય છે ત્યારે તે મલીન પરિણામવાળો થાય છે, અને મલીન પરિણામમાં વતે ત્યારે તે અશુભ કર્મોના બંધ કરે છે, અને અશુભ કર્મોના બંધ આત્માને ભારેકમી બનાવે છે. આ પ્રમાણે બીજાનું ખૂડું કરવાની ઈચ્છા-રૂપ અશુભ પરિણામ તેના જ દુઃખને માટે થાય છે. તેનાથી સામાને કોઈ નુકસાન થતું નથી. માટે પોતાનું હિત જેવું સ્વાધીન છે તેવું પરનું અહિત સ્વાધીન નથી. પોતાનું હિત કેવી રીતે સ્વાધીન છે તે જણાવતાં કહે છે કે સ્વપરની એટલે પોતાનું અને બીજાનું બહું કરવાની ભાવના એટલે કલ્યાણ કરવાના પરિણામ હિતકારી છે. તેવા પરિણામથી પુણ્ય કર્મોનો બંધ થાય છે અને પાપ કર્મોનો હ્ય થાય છે. માટે તેવી ભાવના હમેશાં ભાવવી. (૬૦) ૧૧૪

સાચું સુખ સિદ્ધતા જીવાને જ છે તે સમજાવે છે:—

જેમાં ન દુઃખનો અંશ પણ તિમ જેહ સુખ કાયમ ટકે,

જેથી ન ચઢીયાતું અપર સુખ વિશ્વમાં ન મળી શકે;

જેને લહી પરસુખ તણી ઈચ્છા કદી પ્રકટે નહી,

તેહ સુખને સિધ્ધ પામ્યા તેજ સાચું સુખ સહી.

૧૧૫

રૂપટાઈ :—પ્રશ્ન :—સાચું સુખ કયું કહેવાય ?

ઉત્તર :—જે સુખમાં જરા પણ દુઃખનો અંશ હોતો નથી, તેજ સાચું સુખ જાણવું. એટલું જ નહિ પણ જે સુખ કાયમ ટકી રહે અથવા જે સુખ મળ્યા પછી કદાપિ તે સુખનો અંત આવતો નથી (નાશ થતો નથી) પરંતુ જે સદાકાળ ટકી રહે છે તેજ સાચું સુખ છે. બીજાં સાંસારિક સુખો મોડાં વહેલાં નાશ પામે છે. જે સાચું સુખ છે તે તો કદાપિ નાશ પામતું નથી, પરંતુ હંમેશને માટે કાયમ રહે છે. વળી આવા શાશ્વત સુખથી બીજું કોઈ પણ ચઢીયાતું સુખ આ સંસારમાં મળી શકતું નથી. વળી જે સુખ મળ્યા પછી બીજા સુખ માટે કદાપિ ઇચ્છા થતી નથી તેવા પ્રકારનું સુખ સિદ્ધતા જીવો પામ્યા છે. તેજ સાચું સુખ જાણવું. આવા પ્રકારના સાચા સુખને મેળવવા માટે પ્રયત્ન કરવો તેજ સાચો પુરૂષાર્થ છે. (૬૧) ૧૧૫

સ્વસ્થતાનું સ્વરૂપ જુણાવે છે :—

અન્નાદિના સંભોગનું ફલ બુભુક્ષાદિ નિવૃત્તિ એ,

તાસ ફલ છે સ્વસ્થતા તે તો સદા છે સિદ્ધને;

સુખ સાધનેનું અંત્ય સ્થિર ને સત્ય ફલ છે સ્વસ્થતા,

આત્માદિ અર્થો સ્વપદ કેરા તીર્થપતિજી ભાષતા.

૧૧૬

રૂપટાઈ :—માણસને જ્યારે બૂખ લાગે છે ત્યારે તેને ખોરાક ખાવાની ઇચ્છા થાય છે અને તેથી તે ખોરાક ખાય છે, જ્યાં સુધી તે ખાતો નથી ત્યાં સુધી તેને સ્વસ્થતા અથવા શાંતિ મળતી નથી. પરંતુ બૂખ મટાડવાને ખાધા પછી તેવા ખોરાકની રૂચિ ફરીથી બૂખ ન લાગે ત્યાં સુધી તેને રહેતી નથી. ભાવાર્થ એ છે કે અન્નની જરૂરિયાત બૂખ લાગી હોય ત્યારે છે તે સિવાય તેની જરૂર નથી. તેવી જ રીતે તરસ લાગી હોય ત્યારે પાણીની જરૂર છે પરંતુ પાણી પીને તરસ મટાડ્યા પછી પાણીની જરૂર રહેતી નથી. માટે જ્યારે બૂખ કે તરસ લાગે છે ત્યારે તે દૂર કરવાને માટે તેને અનાજ તથા પાણીની જરૂર પડે છે અને બૂખ તથા તરસ મટાડીને તે સ્વસ્થ થાય છે. પરંતુ જીવમાં આ સ્વસ્થતા કાયમ ટકતી નથી, કારણ કે થોડા જ વખત પછી ફરીથી તેને બૂખ તથા તરસ લાગે છે અને અસ્વસ્થતા ઉપજે છે અને તે અસ્વસ્થતાને દૂર કરવાને તે ફરીથી ખોરાક તથા પાણી વાપરે છે. આ પ્રમાણે ચાલ્યા જ કરે છે. પરંતુ સિદ્ધ પરમાત્માને જે સ્વસ્થતા છે તે તો કાયમની છે, તેમને તેવી સ્વસ્થતા મળ્યા પછી કદી પણ અસ્વસ્થતા એટલે અશાંતિ ઉપજતી જ નથી. માટે ખરા સુખના સાધનો તે જ છે કે જેનાથી કાયમની સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત થાય છે, અને તે સાધનેનું તેજ સાચું ફલ છે. એમ સ્વસ્થતા શંખદની વ્યાખ્યા પણ જણાવે છે. તે વ્યાખ્યા આ પ્રમાણે જાણવી—“સ્વસ્થતા” અહીં રહેલા ‘સ્વ’પદના ચાર અર્થો આ રીતે જાણવા—(૧) આત્મા (૨) આત્મીય (૩) શાંતિ (૪)

ધન. પોતાના સ્વરૂપમાં (નિજ ગુણ રમણતામાં) જે રહે, તે આત્મા સ્વસ્થ કહેવાય. તેનું જે સ્વરૂપ, તે સ્વસ્થતા કહેવાય. એટલે અનંત જ્ઞાનાદિ ગુણોની રમણતાથી થતા અલોકિક સ્થિર નિર્મલ આનંદનો અનુભવ કરનારા તે સિદ્ધ ભગવંતો હોય છે. તે શ્રી સિદ્ધ ભગવંતોના સુખને કેવલી ભગવંતો સંપૂર્ણ સ્વરૂપે જાણી શકે છે પણ જગતમાં કોઈ પણ જીવને એમના જેવું સુખ દેખાતું જ નથી, તેથી ઉપમા (તેના જેવો પદાર્થ) ન મળી શકવાથી સિદ્ધ પરમાત્માનું સુખ સંપૂર્ણ સ્વરૂપે કહી શકતા નથી. દુનિયામાં કેટલાએક પદાર્થો એવા પણ હોય છે કે જેઓ સંપૂર્ણ શાશ્વત કે અનંત લેદવાળા નથી, આવા પદાર્થોના પૂર્ણ સ્વરૂપને જાણનારા મહાપુરુષો પણ ‘ સાધનાદિની ઓછાશ આદિ નિમિત્તોથી તેમને કહી શકતા નથી તો પછી સિદ્ધિના અનંત સુખો ન કહી શકાય, એમાં આશ્ચર્ય પામવા જેવું કંઈ હોયજ નહિ. આ હકીકતની સાથે અમુક અંશે મળતું બિલ્લનું દષ્ટાંત ટુંકામાં આ રીતે જાણવું:—

એક જંગલમાં સરલ સ્વભાવી બિલ્લ રહેતો હતો. તેને શહેરમાં રહેનારા મનુષ્યાદિનો પરિચય નહોતો તથા શહેર કેવું હોય તેની લગભગ પણ માહિતી હતી નહિ. એક દિવસ કોઈ રાજા અશ્વક્રીડા કરતાં કરતાં ત્યાં આવી ચઢ્યો. તેને બહુ તરસ લાગી હતી. તેથી તેણે તે બિલ્લની પાસે પાણી માગ્યું. બિલ્લે આપેલ પાણી પીને રાજા તેની ઉપર બહુ રાજ રાજ થઈ ગયો. મનમાં બિલ્લનો બહુજ ઉપકાર માનતા તે રાજા ઉપકારનો બદલો વાળવા માટે તેને સમજાવીને પોતાની સાથે શહેરમાં લાવ્યા. તેને અપરિચિત (આખી જીંદગીમાં નહિ જોયેલી) ફરનીયર, સુંદર છત્રી પલંગ, સુગંધિ પદાર્થો જેમાં ગોઠવેલા છે, તેવા મહેલમાં રાખ્યો. ત્યાં રાજાએ તેને સ્વાદિષ્ટ ભોજનાદિ ખાવા પીવાની ઉત્તમ સામગ્રી, જેવા લાયક અવેશત વગેરે સાધનો દ્વારા આનંદમાં રાખ્યો. રાજા તેને કોઈ વાર બગીચામાં પોતાની સાથે ફરવા પણ લઈ જતા હતા. રાજા આ રીતે તે ઉપકારી બિલ્લને સુખશાંતિમાં રાખતા હતા, આ રીતે તે બિલ્લનો કેટલોક કાળ પસાર થઈ ગયો.

એક રાતે તેને પોતાનાં બાલબચ્ચાં, જંગલ, ઝુંપડી વગેરે સાંભરી આવ્યાં (યાદ આવ્યાં) એટલે તે ત્યાંથી એકલો કોઈને કહ્યા વગર નીકળીને પોતાના સ્ત્રી માતા પિતા આદિ સંબંધિઓને મળ્યો. બિલ્લને પાછો આવેલો જોઈ કુટુંબીઓ ઘણા રાજ થયા. કુટુંબીઓએ તેને પૂછ્યું કે આટલા દિવસ તું ક્યાં ગયો હતો ? ત્યારે તેણે કહ્યું કે હું એક મોટા નગરમાં ગયો હતો. તે પછી કુટુંબીઓએ પૂછ્યું કે તે નગર કેવું હતું ? ત્યાં તે શું શું જોયું ? તે વખતે જવાબમાં તેણે કહ્યું કે ત્યાં મેં જે જે જોયું અને જે સુખ ભોગવ્યું તેનું તમારી આગળ શી રીતે વર્ણન કરું ? ત્યાં મેં જે મકાનો જોયાં તે મકાનો કેવાં હતાં તેની સરખામણી આપણાં ઝુંપડાં આગળ શી રીતે કરી શકાય ? ત્યાં મેં જે બાગ બગીચા, રાચરચીલું જોયું તેની સરખામણી કરી શકાય એવું આપણાં આ

કુંપડાં અને ખેતરોમાં કાંઈ છેજ નહિ. ત્યાં મેં જે ઘરેણાં તથા ઝવેરાત જોયાં તેની સરખામણી આ છીપ તથા કોડીઓ કોડાઓ સાથે કેવી રીતે થાય ? ત્યાં મેં જે સ્વાદિષ્ટ ભોજનો ખાધાં તેની સરખામણી આપણા ખાજરીના તથા મકાઈના રોટલા સાથે કેવી રીતે કરી શકાય ? મેં ત્યાં જે જોયું અને અનુભવ્યું, તેનું યથાર્થ વર્ણન તમારી આગળ હું કરવાને સમર્થ નથી, કારણ કે તે પદાર્થોની સાથે સરખામણી થાય એવું અહીંનાં કાંઈ પણ નથી.

આ પ્રમાણે તે ભિદ્ધ “જે પ્રત્યક્ષ જોયું તથા અનુભવ્યું છે” તેનું સ્વરૂપ તે જાણે છે તે છતાં તેના કુટુંબીઓ આગળ તેનું યથાર્થ વર્ણન કરી શકતો નથી, તેમ સંપૂર્ણ જ્ઞાનીઓ સિદ્ધિના સુખોને જાણે છે તે છતાં તેના સ્વરૂપનું સંપૂર્ણ વર્ણન કરી શકતા નથી. કારણ કે તે સિદ્ધિનાં વાસ્તવિક સુખો આ દુનિયાના માનેલા સુખો કરતાં અનેક ગુણાં ચઢીઆતાં છે. તે સુખોની સાથે સરખામણી કરી શકાય તેવાં કોઈ સુખ આ સંસારમાં છે જ નહીં. આ રીતે તે મોક્ષનાં સુખનું સંપૂર્ણ વર્ણન ઉપમા આપવા લાયક પદાર્થો અહીં ન હોવાથી કેવલજ્ઞાની ભગવંતો પણ કરી શકતા નથી.

! અહીં પ્રસંગ હોવાથી સિદ્ધોનું સ્વરૂપ કાંઈક વિશેષતાથી કહેવાય છે:—જે જીવોએ અનાદિ કાળથી જીવોના ગુણોને આવરનારા આઠે કર્મોનો ક્ષય કર્યો છે તેઓ સિદ્ધ કહેવાય છે. તે સિદ્ધના જીવોના જ્ઞાનીઓએ દ્રવ્યથી અને કાલથી એમ મુખ્ય બે ભેદ કહ્યા છે. તેમાં દ્રવ્યથી સિદ્ધના ૧૫ ભેદો કહેલા છે અને કાલથી બે ભેદ કહ્યા છે. તેમાં પ્રથમ દ્રવ્યસિદ્ધના ૧૫ ભેદો નીચે પ્રમાણે જાણવા:—

૧ જિનસિદ્ધ, ૨ અજિનસિદ્ધ, ૩ તીર્થસિદ્ધ, ૪ અતીર્થસિદ્ધ, ૫ ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધ, ૬ અન્યલિંગસિદ્ધ, ૭ સ્વલિંગસિદ્ધ, ૮ સ્ત્રીલિંગસિદ્ધ, ૯ પુરૂષલિંગસિદ્ધ, ૧૦ નપુંસકલિંગસિદ્ધ, ૧૧ પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ, ૧૨ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ, ૧૩ બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ, ૧૪ એકસિદ્ધ, ૧૫ અનેકસિદ્ધ.

સર્વ સિદ્ધ ભગવંતો સરખા છે. કોઈ એક સિદ્ધ ણીજ સિદ્ધથી ચઢીયાતા અગર ઉતરતા નથી. કારણ કે તે દરેકે સર્વ કર્મોનો ક્ષય કર્યો હોવાથી દરેકને પોતાના મૂળ ગુણો સંપૂર્ણપણે પ્રગટ થયાં છે, માટે ગુણોની અપેક્ષાએ સર્વ સિદ્ધો એક સરખા છે. અહીંયાં એમના જે ૧૫ ભેદ દેખાડવામાં આવ્યા છે તે તેઓ મોક્ષે ગયા તે પહેલાંની તેમની સંસારી અવસ્થાની વિશેષતાથી કહેલા છે.

બધા સિદ્ધો ગુણો વડે સમાનજ છે, પરંતુ તેઓમાં અવગાહના વડે ભેદ છે. કારણ કે સર્વ સિદ્ધોની અવગાહના સરખી હોતી નથી. તે અવગાહના પણ તેઓ સંસારી અવસ્થામાં ઔદારિક શરીરની જેટલી અવગાહનાવાળા હતા તે અપેક્ષાએ હોય

છે. મોક્ષે જતી વખતે તેમની શરીરની જેટલી અવગાહના હોય છે તેટલી તે શરીરમાં રહેલ આત્માની અવગાહના પણ હોય છે. કારણ કે આત્મા શરીરવ્યાપી છે. પરંતુ જ્યારે આત્મા ઔદારિક શરીરને છોડીને મોક્ષે જાય છે ત્યારે તેમની ત્રીજા ભાગની અવગાહના ઓછી થઈ જાય છે, કારણ કે તે વખતે શરીરના પોલાણવાળા ભાગો આત્મપ્રદેશોથી વ્યાપ્ત થાય છે અને પોલાણરહિત ઘન આકાર આત્માનો બની જાય છે.

મોક્ષે જનારા બધા આત્માઓનું સંસારીપણામાં શરીર સરખું હોતું નથી. પણ અનેક પ્રકારના ભેદવાળું હોય છે. ઓછામાં ઓછી જેમની બે હાથની કાયા હોય તે મોક્ષે જઈ શકે છે, પરંતુ બે હાથથી ઓછી અવગાહનાવાળું જેમનું શરીર હોય તે મોક્ષે જઈ શકતા નથી. આ બે હાથની અવગાહનાવાળા જે જીવો મોક્ષે જાય તેમની ત્રીજા ભાગની અવગાહના ઓછી થવાથી સિદ્ધ ભગવતોમાં સૌથી ઓછામાં ઓછી એક હાથ અને આઠ આંગળીની અવગાહના હોય છે.

મનુષ્યનું ઉત્કૃષ્ટ શરીર ત્રણ ગાઉનું હોય છે, પરંતુ મોક્ષે જનાર વધારેમાં વધારે ૫૦૦ ધનુષ્યની અથવા ૧ ગાઉની અવગાહનાવાળા હોય છે. ભાવાર્થ એ છે કે ૫૦૦ ધનુષ્યથી અધિક અવગાહનાવાળા જીવો પણ મોક્ષે જઈ શકતા નથી. આ ૫૦૦ ધનુષ્યની અવગાહનાવાળા જ્યારે મોક્ષે જાય ત્યારે તેમની ત્રીજા ભાગની અવગાહના ઓછી થઈ જાય છે અને તેથી સિદ્ધમાં ઉત્કૃષ્ટી અવગાહના ૩૩૩ ધનુષ્ય, એક હાથ અને આઠ આંગળ અથવા એક ગાઉનો છઠ્ઠો ભાગ હોય છે. આ જઘન્ય અવગાહના અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના વચ્ચે અનેક પ્રકારની અવગાહના હોય છે. અને તેથી સિદ્ધમાં પણ વચલી અનેક પ્રકારની અવગાહના હોય છે. આ પ્રમાણે સિદ્ધમાં અવગાહનાને આશ્રીને તક્ષવત છે તે સિવાય ત્યાં ગુણોમાં કોઈ પણ પ્રકારનો તક્ષવત નહિ હોવાથી સર્વ સિદ્ધોને સમાન કહ્યા છે. અને તેથી સિદ્ધોના જીવોમાં અંતર નથી એમ કહ્યું છે.

હવે સંસારી અવસ્થા આશ્રી દ્રવ્યસિદ્ધના ૧૫ ભેદ ઉપર ગણાવ્યા તેનો અર્થ આ પ્રમાણે જાણવો:—

- ૧ જિનસિદ્ધ (૧)—જેઓ તીર્થંકર પદ પામીને મોક્ષે ગયા તે ઋષભદેવ વગેરે જાણવા.
- ૨ અજિનસિદ્ધ (૧)—જેઓ તીર્થંકર પદ પામ્યા સિવાય અથવા સામાન્ય કેવલી થઈ મોક્ષે ગયા તેઓ. તીર્થંકર સિવાયના આત્માઓ.

અનંતા જીવો મોક્ષે ગયા છે મારે સિદ્ધમાં અનંતા આત્માઓ છે, તેમનો આ બે ભેદમાંથી કોઈ પણ એક ભેદમાં સમાવેશ થાય છે.

- ૩ તીર્થસિદ્ધ (૨)—તીર્થંકરે ચતુર્વિધ સંઘ. એ ચતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના તીર્થંકર ભજવાન કરે છે. તીર્થંકર ભજવાન તીર્થની સ્થાપના કરે તે પછી જેઓ મોક્ષે જાય તે તીર્થસિદ્ધ કહેવાય. ગણધરાદિક તીર્થસિદ્ધ જાણવા.

૪ અતીર્થસિદ્ધિ (૨)—અતુર્વિધ સંઘની સ્થાપના થયા પહેલાં જેઓ મોક્ષે જાય તે મરૂદેવા માતા વગેરે અતીર્થસિદ્ધિ જાણવા. વળી જે આત્માઓ તીર્થંકર દેવોના આંતરામાં-તીર્થનો વિચ્છેદ થયો તેવા આંતરામાં જાતિસ્મરણાદિ પામીને મોક્ષે ગયા તેઓ પણ અતીર્થસિદ્ધિ જાણવા.

આ બે ભેદમાં પણ બધા સિદ્ધોનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

અહીં કયા ભગવાનના આંતરામાં તીર્થનો વિચ્છેદ થયો અને તે કેટલો કાલ રહ્યો તે આ પ્રમાણે:—નવમા શ્રી સુવિધિનાથ ભગવાનના નિર્વાણથી માંડીને સોળમા શ્રી શાન્તિનાથ ભગવાનના તીર્થની સ્થાપના સુધીના સાત આંતરામાં જ તીર્થનો વિચ્છેદ થયેલો છે. બીજા જિનોના આંતરામાં વિચ્છેદ થયો નથી. નવમા અને દશમા તીર્થંકરના આંતરાનો જે કાલ કહ્યો છે તેમાં છેલ્લા ૦૧ પલ્યોપમમાં તીર્થનો વિચ્છેદ હતો. (૧) દશમા અને અગિઆરમા ભગવાનના આંતરાનો છેલ્લો ૦૧ પલ્યોપમ (૨) અગિયારમા અને બારમા જિનના આંતરાનો છેલ્લો ૦૧ પલ્યોપમ (૩) બારમા અને તેરમા ભગવાનના આંતરાનો છેલ્લો ૦૧૧ પલ્યોપમ (૪) તેરમા અને ચૌદમા જિનના આંતરાનો છેલ્લો ૦૧ પલ્યોપમ (૫) ચૌદમા અને પંદરમા જિનના આંતરાનો છેલ્લો ૦૧ પલ્યોપમ (૬) પંદરમા અને સોળમા જિનના આંતરામાં છેલ્લો ૦૧ પલ્યોપમ. (૭) આટલો કાલ તીર્થ વિચ્છેદનો કહ્યો છે. તે વિચ્છેદ કાલમાં જે મોક્ષે ગયા તે પણ અતીર્થસિદ્ધિ જાણવા.

૫ ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધિ—(૩) જેઓ કેવલજ્ઞાન પામ્યા ત્યારે અથવા મોક્ષે જતી વખતે ગૃહસ્થના વેશમાં રહેલા હતા તેવા ભરત ચક્રવર્તી વગેરે.

૬ અન્યલિંગસિદ્ધિ—(૩) જેઓ કેવલજ્ઞાન પામ્યા ત્યારે સાધુના વેશમાં નહોતા તેમ શ્રાવકના વેશમાં પણ નહોતા, પરંતુ તે મનથી લિન્ન તાપસાદિકના વેશમાં હતા. તેઓ વલ્કલચીરી તાપસાદિકની જેમ અન્યલિંગસિદ્ધિ જાણવા.

૭ સ્વલિંગસિદ્ધિ—(૩) જેઓ સાધુના વેશમાં હતા અને કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા તેવા ગણધરાદિ સ્વલિંગસિદ્ધિ જાણવા.

૮ સ્ત્રીલિંગસિદ્ધિ—(૪) જેઓ મનુષ્યગતિમાં સ્ત્રીરૂપે ઉત્પન્ન થયેલ છે, તેઓ રત્ન-ત્રયીની આરાધના કરી ક્ષપકશ્રેણિ માંડીને મોક્ષે જાય તે સ્ત્રીલિંગસિદ્ધિ કહેવાય છે. પ્રત્યેકબુદ્ધ સિદ્ધિ તથા જિનસિદ્ધિ આ બે અવસ્થા સ્ત્રીલિંગવાળાને હોતી નથી. જો કે મલ્લીનાથ સ્ત્રીલિંગમાં તીર્થંકર થયા છે, પરંતુ તે અચ્છેરા (આશ્ચર્યો) માં ગણાય છે. માટે સ્ત્રીલિંગે તીર્થંકર હોતા નથી. સ્ત્રીલિંગસિદ્ધિમાં ચંદનબાળા આદિ જાણવાં.

૯ પુરૂષલિંગસિદ્ધિ—(૪) જેઓ મનુષ્યગતિમાં પુરૂષરૂપે ઉત્પન્ન થયા અને જેઓ પુરૂષપણમાં કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા તે ગૌતમસ્વામી આદિ પુરૂષલિંગ સિદ્ધિ જાણવા.

૧૦ નપુંસકલિંગસિદ્ધ—(૪) જેઓ મનુષ્યગતિમાં ઉત્પન્ન થયા પછી કૃત્રિમ નપુંસક થયા તેઓ ચારિત્ર લઈ કેવલજ્ઞાન પામી મોક્ષે ગયા તે નપુંસકલિંગસિદ્ધ જાણવા. જેઓ જન્મથી નપુંસક હોય તેઓ મોક્ષે જતા નથી માટે તે નપુંસક અહીં લેવાના નથી. પરંતુ જેઓ પાછળથી કૃત્રિમ નપુંસક થયા હોય તે અહીં નપુંસક લિંગસિદ્ધ જાણવા.

૧૧ પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ—(૫) જેઓ બાહ્ય નિમિત્ત પામીને ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને સિદ્ધ થયા તેઓ પ્રત્યેકબુદ્ધસિદ્ધ કહેવાય છે. પ્રત્યેકબુદ્ધને દેવતા જ વેષ આપે, કદાચ લિંગ (વેષ) રહિત પણ રહે. તેઓને પૂર્વ ભવમાં ભણેલ શ્રુત નિશ્ચે યાદ આવે છે. તેઓ કોઈની નિશ્ચાને સ્વીકારતા નથી. પ્રત્યેક બુદ્ધને નવ પ્રકારનાં ઉપકરણો ઉત્કૃષ્ટથી હોય અને જઘન્યથી મુખવસ્ત્રીકા અને રત્નેહરણ્ય એમ બે જ ઉપકરણો હોય છે.

૧૨ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ—(૫) જેઓ કોઈ પણ બાહ્ય નિમિત્ત પામ્યા વગર અથવા કોઈનો ઉપદેશ પામ્યા વગર પોતાની મેળે જ જાતિસ્મરણાદિથી બોધ પામીને ચારિત્ર લઈ સિદ્ધ થયા તે સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ જાણવા. સ્વયંબુદ્ધને દેવતા વેષ આપે તથા પૂર્વભવનું ભણેલું શ્રુત યાદ આવે એવો નિયમ નથી. બોધ પામતી વખતે પૂર્વ ભવમાં ભણેલું શ્રુત યાદ આવી જાય તો દેવતા વેષ આપે અથવા ગુરૂ પાસે જઈને દીક્ષા લે. પરંતુ પૂર્વે ભણેલું શ્રુત યાદ ન આવે તો ગુરૂ પાસેજ લિંગનો સ્વીકાર કરે. વળી પૂર્વાધીત શ્રુત યાદ આવે અને એકાકી વિહાર કરવાને સમર્થ હોય અને પોતાની એકાકી વિહારની ઇચ્છા હોય તો એકાકી વિહાર કરે અને ઇચ્છા ન હોય તો ગુરૂનિશ્ચામાં રહે. પરંતુ પૂર્વાધીત શ્રુત યાદ ન આવે તો અવશ્ય ગુરૂ નિશ્ચામાં જ રહે. સ્વયંબુદ્ધને બાર પ્રકારના ઉપકરણો હોય છે.

૧૩ બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ—(૫) અહીં બુદ્ધ એટલે સાધુ, આચાર્ય અથવા તીર્થંકર તેમના ઉપદેશથી બોધ પામી મોક્ષે ગયા તે.

૧૪ એકસિદ્ધ (૬)—એક સમયે એકજ મોક્ષે જાય તે એક સિદ્ધ મહાવીર સ્વામીની જેમ

૧૫ અનેકસિદ્ધ (૧)—એક સમયે બેથી માંડીને વધારેમાં વધારે એકસો આઠ સુધી મોક્ષે જાય તે અનેકસિદ્ધ ઋષભદેવની જેમ.

અહીં અનેક સિદ્ધના અનેક ભેદો થાય છે. તેમાં ૧ થી ૩૨ સુધીની સંખ્યામાં બે નિરંતર સિદ્ધ થાય તો ઉત્કૃષ્ટથી આઠ સમય સુધી મોક્ષે જાય પછી અવશ્ય આંતર પડે. ૩૩ થી ૪૮ સુધી નિરંતર મોક્ષે જાય તો સાત સમય સુધી જાય પછી અવશ્ય આંતર પડે. ૪૯ થી ૬૦ સુધી જાય તો ઉત્કૃષ્ટથી છ સમય સુધી, ૬૧ થી ૭૨ સુધી જાય તો ઉત્કૃષ્ટથી પ સમય સુધી, ૭૩ થી ૮૪ સુધી જાય તો ઉત્કૃષ્ટથી ૪ સમય સુધી, ૮૫ થી ૯૬ સુધી જાય તો ઉત્કૃષ્ટથી ત્રણ સમય સુધી, ૯૭ થી ૧૦૨ સુધી જાય તો ઉત્કૃષ્ટથી બે સમય સુધી અને ૧૦૨થી

૧૦૮ સુધી જાય તો એક સમય સુધીજ જાય પછી અવરથ આંતરું પડે. મોક્ષનું જન્મ-ન્યથી એક સમયનું આંતરું અને ઉત્કૃષ્ટથી છ માસનું આંતરું કહેલું છે.

ઉપર નપુંસક લિંગે સિદ્ધ થવાનું કહ્યું ત્યાં જન્મથી નપુંસક મોક્ષે જાય નહિ, કારણ કે તેમને ચારિત્રજ હોતું નથી. પરંતુ પાછળથી નપુંસક થયા હોય તેવા ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦ મોક્ષે જાય છે. સ્ત્રી લિંગે ઉત્કૃષ્ટથી ૨૦ મોક્ષે જાય છે અને પુરૂષલિંગે ઉત્કૃષ્ટથી ૧૦૮ મોક્ષે જાય છે.

અહીં સિદ્ધના જે જે ભેદો કહ્યાં તેમાં જેમાં જે વિરોધી ભેદો છે તે જેમાં તમામ સિદ્ધોનો સમાવેશ સમજવો. જેમકે જિનસિદ્ધ અથવા અજિનસિદ્ધ. આ જેમાં તમામ સિદ્ધોનો સમાવેશ થાય છે. એજ પ્રમાણે તીર્થસિદ્ધ અને અતીર્થસિદ્ધમાં તેમજ એક સિદ્ધ અને અનેકસિદ્ધમાં તમામ સિદ્ધોનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

વળી જ્યાં ત્રણ ભેદો કહ્યા છે ત્યાં તે ત્રણમાં તમામ સિદ્ધોનો સમાવેશ જાણવો. જેમકે ગૃહસ્થલિંગ, અન્યલિંગ અને સ્વલિંગ એ ત્રણમાં તમામ સિદ્ધોનો સમાવેશ થાય છે.

આથી ઉપર સિદ્ધના જે ૧૫ ભેદો કહ્યા, તેમાંનાં એક સિદ્ધને છ પ્રકાર હોય છે. કેઈને તેથી વધારે અથવા ઓછા હોય નહિ તે દષ્ટાન્તપૂર્વક આ પ્રમાણે:—

શ્રીઋષભદેવ—૧ જિનસિદ્ધ, ૨ તીર્થસિદ્ધ, ૩ સ્વલિંગસિદ્ધ, ૪ પુરૂષલિંગસિદ્ધ, ૫ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ અને ૬ અનેકસિદ્ધ.

શ્રીમહાવીરસ્વામી—પ્રથમના પાંચ શ્રી ઋષભદેવ સરખાં અને ૬ એક સિદ્ધ.

ભરત ચક્રવર્તી—૧ અજિનસિદ્ધ, ૨ તીર્થસિદ્ધ, ૩ ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધ, ૪ પુરૂષલિંગ સિદ્ધ, ૫ બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ, ૬ પ્રાચે એક સિદ્ધ

મરૂદેવા માતા—૧ અજિનસિદ્ધ, ૨ અતીર્થસિદ્ધ, ૩ ગૃહસ્થલિંગસિદ્ધ, ૪ સ્ત્રીલિંગ-સિદ્ધ, ૫ સ્વયંબુદ્ધસિદ્ધ (પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધ) ૬ એક સિદ્ધ.

ગૌતમસ્વામી—૨ અજિનસિદ્ધ, ૨ તીર્થસિદ્ધ, ૩ સ્વલિંગસિદ્ધ, ૪ પુરૂષલિંગસિદ્ધ, ૫ બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ, ૬ એકસિદ્ધ.

ચંદનબાલા—૧ અજિનસિદ્ધ, ૨ તીર્થસિદ્ધ, ૩ સ્વલિંગસિદ્ધ, ૪ સ્ત્રીલિંગસિદ્ધ, ૫ બુદ્ધબોધિતસિદ્ધ, ૬ એકસિદ્ધ.

એ પ્રમાણે બીજા પણ સ્વબુદ્ધએ વિચારવા.

એ પ્રમાણે દ્રવ્ય સિદ્ધના ૧૫ ભેદો કહ્યા. હવે કાલસિદ્ધના જે ભેદ છે. તે આ પ્રમાણે:—

૧ પ્રથમસમયસિદ્ધ—વિવક્ષિત સમયે જેટલા જીવો મોક્ષે ગયા તે બધા પ્રથમ સમય સિદ્ધ જાણવા.

૨ અપ્રથમસમયસિદ્ધ—વિવક્ષિત સમયની પૂર્વે જેઓ સિદ્ધ થયા હોય તે બધા. તેમાં જે આત્માને સિદ્ધ થયાને બે સમય થયા હોય તે બેસમયસિદ્ધ ત્રણ સમય થયા હોય તે ત્રણસમયસિદ્ધ, એ પ્રમાણે અનુક્રમે લેતા સંખ્યાતા સમય સુધીના સંખ્યાતસમયસિદ્ધ, અસંખ્યાત સમય થયા તે અસંખ્યાત સમયસિદ્ધ, અને અનંત સમય થયા હોય તે અનંત-સમયસિદ્ધ જાણવા. આ પ્રમાણે સમયના ભેદે કરી સિદ્ધના અનેક ભેદો જાણવા.

આ સિદ્ધ પરમાત્માઓનું સ્વરૂપ નવ અનુયોગ દ્વારા પણ આ પ્રમાણે જણાવેલું છે:—

૧ સત્પદ પ્રપણા—મોક્ષ છે એમ સાબીત કરવું તે. મોક્ષસ્થાન છે અને ત્યાં સિદ્ધ પરમાત્મા રહે છે એની સાબીતી શી છે? તેના જવાબરૂપે આ પ્રપણા કરેલી છે. જે શુદ્ધ પદ હોય અથવા એક પદ હોય તે દ્વારા જણાવેલી બાબત અવશ્ય હોય છે. અને બે પદવાળી બાબત હોય અથવા ન પણ હોય. જેમકે—માણસ—ગાય—દેવ—નારક—પુષ્પ, વૃક્ષ વગેરે એક પદવાળી વસ્તુ. આ હોવાથી અવશ્ય વિદ્યમાન છે. તેમ મોક્ષ પણ એક પદ વાળી હોવાથી શુદ્ધ પદ હોવાથી અવશ્ય વિદ્યમાન છે. બે પદવાળી રાજપુત્ર, યોશૂંગ વગેરે વસ્તુઓ વિદ્યમાન છે તેમ વન્ધ્યાપુત્ર અન્ધશૂંગ વગેરે બે પદવાળી વસ્તુ વિદ્યમાન નથી. એટલે એક પદવાળી વસ્તુ હોયજ અને બે પદવાળી હોય અથવા ન પણ હોય. આ નિયમને અનુસારે મોક્ષ એક પદ હોવાથી અવશ્ય વિદ્યમાન સાબીત થાય છે.

૨ દ્રવ્યપ્રમાણ—મોક્ષમાં આત્માઓની સંખ્યા કેટલી હોય? આ પ્રશ્નના જવાબમાં કહ્યું છે કે મોક્ષમાં અનંતા આત્માઓ છે, કારણ કે અનાદિ કાળથી આ સ્થાનમાં જીવો આવતા હોવાથી અનંતા આત્માઓ મોક્ષસુખ અનુભવી રહ્યા છે.

૩ ક્ષેત્ર—આ સિદ્ધના જીવો કેટલા ક્ષેત્રમાં રહેલા છે? આ પ્રશ્નના જવાબમાં જણાવે છે કે આ સિદ્ધ પરમાત્માઓ ચૌદ રાજ લોકના અસંખ્યાતમા ભાગમાં રહેલા છે. તેઓનું ક્ષેત્ર અઢી દ્વીપ પ્રમાણ અથવા ૪૫ લાખ યોજન પ્રમાણ જે મનુષ્ય ક્ષેત્ર છે તેના બરોબર અને તેના સમાંતરે (સરખે અંતરે) ઉંચે આવેલ સિદ્ધશિલા ઉપર ચૌદ રાજલોકના અંત ભાગમાં આવેલું છે. આ ૪૫ લાખ યોજન ચૌદ રાજલોકનો અસંખ્યાતમા ભાગ છે મોટે અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ જાણવું. વળી પ્રથમ આગળ એક સિદ્ધની જલન્ય તથા ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના કહેલી છે તે પણ ચૌદ રાજલોકના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણ હોવાથી એક સિદ્ધનું તેમજ સર્વ સિદ્ધોનું ક્ષેત્ર ચૌદ રાજલોકના અસંખ્યાતમા ભાગ જેટલું જાણવું.

૪ સ્પર્શના—સિધ્ધના જીવની સ્પર્શના કેટલી છે ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં કહ્યું છે કે તેમની સ્પર્શના અવગાહના કરતાં અધિક છે. સિધ્ધ પરમાત્મા જેટલા આકાશ ક્ષેત્રમાં રહેલા છે તેનાથી તેઓની સ્પર્શના અધિક છે, કારણ કે તેમની જેટલી અવગાહના છે તેની ચારે દિશાઓ તથા ઉપર નીચે તેમની સ્પર્શના હોવાથી સ્પર્શના અધિક કહેલી છે.

૫ કાલ—અહીં કાલ કહેવાથી તે સિધ્ધ પરમાત્માની મોક્ષમાં સ્થિતિ ક્યાં સુધી છે ? એવા પ્રશ્નના જવાબમાં કહ્યું છે કે કોઈ પણ એક સિધ્ધ પરમાત્માની અપેક્ષાએ તેમની સાદિ અનંત સ્થિતિ બાણવી. જે વખતે સંસારી જીવ સર્વ કર્મોથી છૂટીને મોક્ષે જાય તે વખતે તેમની મોક્ષમાં શરૂઆત થઈ, ત્યાં ગયા પછી તેઓ ફરીથી સંસારમાં આવવાના નથી માટે અનંત કાળ કહ્યો. ભાવાર્થ એ છે કે એક સિધ્ધની અપેક્ષાએ શરૂઆત છે પણ છેડો નથી માટે સાદિ અનંત અને સર્વ સિધ્ધની અપેક્ષાએ અનાદિ અનંત કાલ બાણવો. કારણ કે સૌથી પહેલા કોણ મોક્ષે ગયું તેવી શરૂઆત નથી માટે અનાદિ અને સૌથી છેલ્લું કોણ મોક્ષે જશે તેવો અંત નહિ હોવાથી અનંત કાલ બાણવો.

૬ આંતર—સિધ્ધના જીવોને આંતરું છે કે નહિ ? એવા પ્રશ્નના જવાબમાં કહ્યું છે કે સિધ્ધના જીવોમાં આંતરું નથી. અહીં આંતર બે રીતે સમજવું. એક સિધ્ધથી બીજા સિધ્ધમાં તફાવત છે કે નહિ ? તે બાબતમાં બાણવું કે તમામ સિધ્ધો સરખી અવસ્થાવાળા છે, કારણ કે આ દરેક સિધ્ધો સરખા ગુણવાળા છે. સિધ્ધ ભગવાનનો કોઈ પણ ગુણ બીજા સિધ્ધ ભગવાનના કરતાં ઓછો કે વધતો નથી. એ પ્રમાણે આંતરનો પ્રથમ અર્થ બાણવો. બીજો અર્થ આ પ્રમાણે:—જે કોઈ પદવી પ્રાપ્ત થઈ તે જતી રહે ને ફરીથી પ્રાપ્ત થાય તે વચ્ચેનો કાલ તે આંતરું બાણવું. આવું આંતરું સિધ્ધ પરમાત્મામાં નથી, કારણ કે જે મોક્ષરૂપી પદવી તેઓએ મેળવી છે તે કદાપિ જતી રહેવાની નથી માટે આ બીજા પ્રકારનું આંતરું પણ તેઓમાં નથી.

૭ ભાગ—સિધ્ધના જીવો વધારે છે કે સંસારી જીવો ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં કહે છે કે સિધ્ધના જીવો સંસારી જીવોના અનંતમા ભાગ જેટલા છે. સંસારી જીવોનું અનંતુ એટલું મોટું છે કે ગમે તેટલા જીવો મોક્ષે જાય તો પણ સંસારી જીવોના અનંતમા ભાગ જેટલા જ સિધ્ધના જીવો હોય છે. સિધ્ધમાં અનંતા જીવો છે તે કેટલા છે તે જણાવવાને કહ્યું છે કે એક નિગોદના અનંતમા ભાગ જેટલા જીવો મોક્ષમાં છે.

૮ ભાવ—સિદ્ધના જીવોમાં કયા કયા ભાવો હોય છે ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં કહ્યું છે, કે સિદ્ધમાં ૧ ક્ષાયિક ભાવ ૨ પારિણામિક ભાવ એમ બે ભાવ હોય છે, પરંતુ તે સિવાયના ત્રણ ભાવો તેમનામાં હોતા નથી. તેમાં કેવલજ્ઞાન તથા કેવલદર્શન ક્ષાયિક ભાવે રહેલું છે. અને પારિણામિક ભાવે તેમનામાં જીવત્વ રહેલું છે. બાકીના ત્રણ ભાવ ઔદયિક, ક્ષાયોપશમિક અને ઔપશમિક કર્મજનિત હોવાથી અને સિદ્ધમાં કર્મો નહિ હોવાથી નથી.

૯ અદ્યપખલુત્વ—ત્રણ લિંગમાંથી કયા લિંગવાળા વધારે મોક્ષે ગયા અને કયા લિંગવાળા ઓછા મોક્ષે ગયા છે ? આ પ્રશ્નના જવાબમાં કહ્યું છે કે સૌથી થોડા નપુંસકલિંગે સિદ્ધ થયા છે. કારણ કે જન્મથી નપુંસકો મોક્ષે જતા નથી અને કૃત્રિમ નપુંસકો વધારેમાં વધારે એક સાથે ૧૦ મોક્ષે જાય છે. તેમના કરતાં સ્ત્રીલિંગે મોક્ષે જનારા સંખ્યાત ગુણા જાણવા. કારણ કે તેઓ એક સાથે ૨૦ મોક્ષે જાય છે. તેમનાથી પુરૂષલિંગે સિદ્ધ થએલા સંખ્યાત ગુણા જાણવા. કારણ કે તેઓ વધારેમાં વધારે ૧૦૮ મોક્ષે જાય છે. ।

એ પ્રમાણે નવ અનુયોગ દ્વારાનું સ્વરૂપ જાણવું. ૧૧૬

આત્માને સાચી સ્વસ્થતા ક્યારે હોય, તે સમજાવે છે :—

જ્ઞાનાદિ રૂપ છે આત્મા તેમાં રમે છે સ્વસ્થ તે,
સત્ય ધન પણ તેજ પામે જેહ નિર્મોહી જ તે;
પુદ્ગલો પુદ્ગલ તણા છે ગ્રાહકો એ નિયમથી,
સિદ્ધને કર્મો નથી તો દેહ જન્માદિક નથી.

૧૧૭

રૂપવટાર્થ:—આ આત્મા જ્ઞાનાદિ રૂપ છે એટલે જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર એ આત્માના ગુણો છે અને જ્યારે આત્મા આ પોતાના ગુણોમાં રમણુતા કરતો હોય છે ત્યારે તે સ્વસ્થતાને પામે છે, મારે આત્મા જ્યારે નિર્મોહી એટલે મોહ વિનાનો બને છે ત્યારે જ તે સાચા ધન રૂપ પોતાના નિર્મલ ગુણોને મેળવે છે. પરંતુ જ્યાં સુધી તે મોહ દશામાં વર્તેલો હોય છે ત્યાં સુધી તે ખોટા ધન રૂપ સોના, રૂપા, હીરા, માણેકને પોતાનું ધન ગણે છે અને તેમાં રાચતો તે જીવ ખરી શાંતિને પામતો નથી. મારે બાહ્ય ધન તરફની રમણુતા દૂર કરનાર નિર્મોહી આત્માજ સાચા ધનને મેળવે છે. જ્યાં સુધી આત્માને કર્મોદિ પુદ્ગલોનો સંબંધ છે ત્યાં સુધી તે અન્નાદિ પુદ્ગલોને ગ્રહણ કરે છે અને તેને પોતાના માને છે, પરંતુ સિદ્ધના જીવોને કર્મો રૂપી પુદ્ગલો નથી તેથી તેઓને શરીર, જન્મ વગેરે હોતા નથી. ૧૧૭

કયા દેવોની કૂલની માળા કરમાય નહિ તે જણાવે છે :—

એકાવતારી ને ઇતર ઇમ ભેદ બે દેવો તણા,
એકાવતારી એક નરભવ શેષ જસ ના ભવ ધણાં;
અંત્ય પટ મહિના વિષે પણ વ્યવન ચિહ્નો તેમને,
ના પ્રકટતા જાણિયે એ આધિક પુણ્ય પ્રભાવને.

૧૧૮

રૂપાંટાર્થ:—પ્રશ્ન:—દરેક દેવોને વ્યવનને સૂચવનારા ચિહ્નો હોય કે નહિ? હોય તો કયા ચિહ્નો હોય ?

ઉત્તર:—દેવોને વિષે ભવને આશ્રી બે ભેદ કહ્યા છે, તેમાં પ્રથમ એકાવતારી દેવો અને બીજા ઇતર એટલે એકથી અધિક ભવ જેમને થવાના છે તેવા દેવો. એકાવતારી એટલે જે દેવોને હવે છેલ્લો એક મનુષ્ય ભવ જ બાકી છે. તે મનુષ્ય ભવમાં સઘળાં કર્મો ખપાવીને જે મોક્ષે જવાના છે તે એકાવતારી દેવો જાણવા. આ દેવોને પોતાના અધિક પુણ્યના પ્રતાપે છેલ્લા છ મહિનામાં પણ વ્યવનના ચિહ્નો જણાતા નથી. તેથી તેઓ સમાધિપૂર્વક મરણ પામીને મનુષ્ય ભવમાં આવીને ધર્મ સાધના કરી તે ભવમાં જ મોક્ષે જાય છે. ૧૧૮

એકાવતારી દેવો અને ઇતર દેવો કયા સ્વર્ગમાં હોય તે કહે છે :—

એકાવતારી દેવ સર્વિ સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનમાં,
અન્ય સ્વર્ગે હોય તેવા અલ્પ પ્રમાણમાં;
જે અનેક ભવી સુરો નિજ વ્યવન કાલે તેમને,
વ્યવન ચિન્હો બાર દેખી જાણતા નિજ વ્યવનને.

૧૧૯

રૂપાંટાર્થ:—આવા એકાવતારી દેવો સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનના દેવો જાણવા. તે સર્વાર્થસિદ્ધના સઘળા દેવો એકાવતારી જ હોય છે. તેઓ મનુષ્ય ગત્યાદિ પામીને તેજ ભવમાં અવશ્ય મોક્ષે જાય છે. બાકીના સ્વર્ગોને વિષે આવા એકાવતારી દેવો થોડાક જ હોય છે. અને અનેકભવી દેવો ઘણા હોય છે. આ અનેકભવી દેવો જ્યારે તેમનો વ્યવન કાલ નજીક આવે ત્યારે પોતાના વ્યવનના બાર ચિન્હો જુએ છે. તે દેખીને તેઓ પોતાનો વ્યવનકાલ નજીક આવ્યો છે એમ સહેલાઈથી જાણી શકે છે. ૧૧૯

દેવતાના વ્યવન કાલના બાર ચિહ્નો જણાવે છે :—

કરમાય રંલની માલ^૧ હાલે કલ્પતરૂ^૨ તનુ^૩ કાંતિનો,
લગ્ન^૪ તણા સંહાર વલિ ઉપરામ^૫ હોવે વસંતો;

દૈન્ય^૬ તંદ્રા^૭ કંપ^૮ દષ્ટિભ્રાંતિ^૯ અરતિ^{૧૦} સંપન્ને,
કામરાગ^{૧૧} વિશેષ ભાંગે^{૧૩} અંગ ચિન્હો બાર એ,

૧૨૦

રૂપણાર્થ:—દેવતાના ચ્યવન કાલના ૧૨ ચિહ્નો આ પ્રમાણે:—૧ તેઓએ ગળામાં પહેરેલી ફૂલની માળા કરમાય છે. ૨ કલ્પતરુ એટલે કલ્પવૃક્ષનો સંહાર થાય છે. ૩ શરીરની કાંતિ ઝાંખી પડી જાય છે. ૪ લજ્જા ગુણ નાશ પામે છે. ૫ વસ્ત્રના ઉપર રાગ અધિક હોય છે. ૬ તેઓમાં દૈન્ય એટલે દીનતાપણુ આવે છે. ૭ તંદ્રા એટલે આગસ આવે છે. ૮ કંપ એટલે ધ્રુવરી પ્રગટે છે. ૯ દષ્ટિભ્રાંતિ એટલે દેખાવમાં ભ્રાંતિ અથવા ભ્રમણા આવે છે. વળી ૧૦ અરતિ એટલે અપ્રીતિ ભાવ જાગે છે. તેમજ ૧૧ તે દેવોમાં કામરાગ એટલે વિષયવાસના વધતી જાય છે અને ૧૨ તેમનું અંગ એટલે શરીર ભાંગે છે. આ બાર ચિહ્નો તે દેવોને મરણકાલ નજીક આવે ત્યારે પ્રગટ થાય છે. ૧૨૦.]

એકાવતારી દેવોની ચ્યવન વખતની સ્થિતિ વગેરે બીના જણાવે છે:—

જ્યાં સુધી તેઓ ચ્યવે ના તેજ વૃદ્ધિ ત્યાં સુધી,
યોગ શુદ્ધિ ભક્તિ આદિક ગુણ વધતા ત્યાં સુધી;
સંયમાદિક હેતુઓની શુદ્ધભાવે સાધના,
એકાવતારિપણુ પમાડે તે ભવે જો મુક્તિ ના.

૧૨૧

રૂપણાર્થ:—એકાવતારી દેવો જ્યાં સુધી ચ્યવતા નથી ત્યાં સુધી તેઓમાં દિવસે દિવસે શરીરહિનું તેજ વધે છે એટલે તે પદાર્થોની કાંતિ વધતી જાય છે. તેમજ તેમની યોગશુદ્ધિ એટલે મન વચન કાયાના નિર્મલ યોગ પ્રવર્તે છે. તેમજ પ્રભુદેવની ભક્તિ વગેરે ગુણો પણ વધતા જાય છે. આ રીતે કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—બીજા દેવોને જેમ ભોગવાતા દેવાયુષ્યના છેલ્લા ૬ મહિના બાકી રહે, ત્યારે (ખેલાં કહેલા) ૧૨ ચ્યવનને સૂચવનારા ચિન્હો પ્રકટ થાય છે, તેવા ચિન્હોમાંનું કોઈપણ ચિન્હ આ એકાવતારી દેવોને પ્રકટ થતું નથી. જે સંયમી આત્માઓ ચાહુ મનુષ્ય ભવમાં સિદ્ધિ સુખને પામે નહિ, તેવા પરમ વિશુદ્ધશીલ, સમતા, સંયમ, સરલતા, સાદાર્થ, સંતોષ, શાયિક સમ્યક્ત્વાદિ વિશિષ્ટ ગુણોની પૂર્ણ નિર્મલ સાત્ત્વિકી આરાધના કરવાથી એકાવતારીપણુ પામે છે. એટલે તેઓ અહીં ચાહુ મનુષ્યાયુ પૂર્ણ કરી વૈમાનિક દેવપણુ પામીને છેલ્લા નરભવમાં અવશ્ય સિદ્ધિ સુખને પામે છે. (૬૨) ૧૨૧

તૈજસ અને કાર્મણ શરીર ચારે ગતિના જીવોને હોય છે તે જણાવે છે:—

ચારે ગતિના જીવને તન બેઉ હોવે નિશ્ચયે,
પ્રથમ તૈજસ બીજું કાર્મણ બેઉ તન એ જાણીએ;

આહાર પાચન આદિ કારણ શરીર તૈજસ માનીએ,
આત્મ સંબંધ પુદ્ગલ સમૂહ કાર્મણુ ધારીએ.

૧૨૨

રૂપઘટાર્થ:—પ્રશ્ન:—ચારે ગતિના જીવોને કયા કયા શરીર અવશ્ય હોય છે ?

ઉત્તર:—ચારે ગતિના જીવોને તૈજસ અને કાર્મણુ નામના બે શરીર અવશ્ય હોય છે. તેમાં બાધેલા આહારને પચાવનાર પ્રથમ તૈજસ શરીર બાણુનું જો આ તૈજસ શરીર હોય નહિ તો બાધેલા આહાર વગેરેનું પાચન થાય નહિ અને તે ક્રિયા વિના જીવી શકાય નહિ. તથા આત્માને વળગેલા કર્મ પુદ્ગલોના સમૂહરૂપ કાર્મણુ શરીર બાણુનું. તમામ સંસારી જીવો આ તૈજસ શરીર અને કાર્મણુ શરીર સાથે લઈનેજ પરલવમાં જાય છે અને તે શરીર વડે જે ભવમાં ઉત્પન્ન થાય તે ભવને યોગ્ય શરીર-રાદિ સાધનો ઉપજાવે છે. ૧૨૨

દેવ નારક સર્વ વૈકિય દેહ છંડી અંતમાં,
મનુજ ને તિર્થંચ ઔદારિક તજીને અંતમાં;
જય પરલવ તે સમે પણ બેઉ તે સાથેજ છે,
બેઉ જેને તે ભવી તેથી રહિત તો સિદ્ધ છે.

૧૨૩

રૂપઘટાર્થ:—તમામ દેવોને તથા તમામ નારકી ઉપર કહેલા તૈજસ કાર્મણુ એ બે શરીર ઉપરાંત ત્રીજું વૈકિય શરીર પણ હોય છે. તે વૈકિય શરીરને મરતી વખતે ત્યાગ કરીને પરલવમાં જાય છે. જેમને ત્રીજું ઔદારિક શરીર હોય છે તેવા મનુષ્ય અને તિર્થંચો મરતી વખતે ઔદારિક શરીરનો ત્યાગ કરીને પરલવમાં જાય છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે વૈકિય શરીર તથા ઔદારિક શરીર જીવ પોતાની સાથે લઈને પરલવમાં જઈ શકતો નથી, પરંતુ પરલવમાં જાય ત્યાં પણ ચારે ગતિના જીવો તે બે શરીરને એટલે તૈજસ તથા કાર્મણુ શરીરને સાથેજ લઈને જાય છે. માટે જ્યાં સુધી આ બે શરીર રહેલાં હોય ત્યાં સુધી જીવ ભવી એટલે સંસારી બાણુવો. જ્યારે આ બંને શરીરનો નાશ થાય એટલે જે ભવમાં જીવ મોક્ષે જાય ત્યારે આ બંને શરીરો નાશ પામે છે. અથવા જેમના આ બે શરીરો નાશ પામ્યા છે, તે સિદ્ધ પરમાત્મા બાણુવા. (૬૩) ૧૨૩

લોકાંતિક દેવોનો આચાર જણાવે છે:—

તીર્થંકરો દીક્ષા સમયને અવધિથી જાણે છતાં,
લોકાંતિકો નિજ કલ્પ જાણી તેમને ઈમ વીનવતા;
સર્વ જન્મ જીવ હિત કારણ શ્રી તીર્થને હે પ્રભુ ! તમે,
બહેલા પ્રવર્ત્તાવો લક્ષ્યે શાંતિને જિમ સવિ અમે.

૧૨૪

રૂપદ્ધાર્થ:—પ્રશ્ન:—લોકાંતિક દેવો તીર્થંકર ભગવાનને દીક્ષા લેવાના નજીકના અવસરે શા માટે વિનંતિ કરે છે ?

ઉત્તર:—તીર્થંકર ભગવંતો જન્મથી મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન સહિત હોય છે. અને તેઓ આ અવધિજ્ઞાનથી પોતાના દીક્ષા લેવાના સમયને જાણે છે અને ૯ લોકાંતિક દેવો પણ આ વાત સમજે છે, તે છતાં તેઓ પોતાનો આ કલ્પ એટલે આચાર છે એમ સમજીને પ્રભુનો દીક્ષા લેવાનો સમય જાણીને પ્રભુ પાસે આવીને તીર્થં પ્રવર્ત્તાવવા માટે વિનંતિ કરે છે કે “હે પ્રભુ ! જગતના સર્વ જીવોને હિતકારક એવા તીર્થંને પ્રવર્ત્તાવો જેથી કરીને અમે સઘળા શાંતિ સુખને પામીએ.” આ પ્રમાણે પ્રભુને વિનંતિ કરીને તે દેવો પ્રભુને નમીને સ્વસ્થાને જાય છે. (૬૪) ૧૨૪

તીર્થંકરોના સમવસરણુમાં કેવલી ભગવંતો શા માટે જાય છે તે સમજાવે છે:—

તીર્થંકરોના સમવસરણુ પર્ષદામાં કેવલી,
નિજ કલ્પ જાણી બેસતાં સર્વજ છે તોયે વલી;
તીર્થંપતિ જે ડાણુ કેવલ પામતા ત્યાં દેશના,
નિજ કલ્પ જાણી છેજ એવા વચન શ્રી જિનરાજના. ૧૨૫

રૂપદ્ધાર્થ:—પ્રશ્ન:—તીર્થંકર ભગવંતના સમવસરણુમાં કેવલીઓ શા માટે જાય છે ?

ઉત્તર:—જો કે કેવલીઓ સર્વજ છે એટલે તેઓ સર્વ દ્રવ્યાદિને જાણે છે અને જુએ છે એટલે તેઓને તીર્થંકર પાસેથી કાંઈ પણ વિશેષ જાણવાનું હોતું નથી, છતાં તેઓ પણ નિજ કલ્પ એટલે તીર્થંકરના સમવસરણુમાં જવાનો પોતાનો આચાર છે, તેમજ તીર્થંકરને જ્યાં કેવલજ્ઞાન થાય તે સ્થાનમાં તે તીર્થંકરોએ દેશના આપવી જ જોઈએ એવો તેમનો કલ્પ છે એ પ્રમાણે પૂર્વના શ્રી જિનરાજોએ કહેલું છે. (૬૫) ૧૨૫

આહારક લઙ્ઘિવાળા ચૌદ પૂર્વીઓ કારણ હોય તોજ આહારક શરીર બનાવે છે:—

શ્રુઠ આહારક બનાવે ચૌદપૂર્વી લઙ્ઘિએ,
ખાસ કારણ હોય તોજ ન લઙ્ઘિ હોવે સર્વને;
હેતુ પણ ના સર્વને તિમ ચૌદ પૂર્વીપણું અને,
જ્ઞાન લઙ્ઘિ હેતુ યોગે રચત ત્રીજ દેહને. ૧૨૬

રૂપદ્ધાર્થ:—પ્રશ્ન:—અધા ચૌદપૂર્વીઓ આહારક શરીર બનાવે કે કેમ ?

ઉત્તર:—અધા ચૌદ પૂર્વીઓ આહારક લઙ્ઘિવાળા હોતા નથી એટલે અધા ચૌદ પૂર્વધરો આહારક શરીર બનાવતા નથી. ચૌદ પૂર્વધરોમાં જેઓ આહારક લઙ્ઘિવાળા હોય છે તેઓજ આહારક શરીર બનાવી શકે છે તેમાં પણ જેઓને આહારકલઙ્ઘિ

હોય છતાં પણ કાંઈ ખાસ કારણ હોય તોજ આહારક શરીર બનાવે છે. અહીં ખાસ કારણ એટલે તીર્થંકર ભગવાનની ઋદ્ધિ જોવાનું, પોતાને કોઈ સૂક્ષ્મ શંકા હોય તો તે દૂર કરવાનું કારણ મુખ્યતાએ જાણવું. એટલે જો લબ્ધિવંત ચૌદ પૂર્વધરને ખાસ કારણ હોય તોજ તેઓ પોતાની આહારક લબ્ધિ વડે ત્રીજા દેહને એટલે આહારક શરીરને બનાવે છે અને તે શરીર દ્વારા વિચરતા તીર્થંકર ભગવંત પાસે સમાધાન માટે જાય છે. તેવાં પ્રયોજન જેમને નથી, તે ચૌદ પૂર્વીઓ આહારક લબ્ધિવાળા હોય તો પણ ખાસ પ્રયોજન વિના આ શરીરને બનાવતા નથી. (૬૬) ૧૨૬

કયા પ્રકારના વાઉકાયમાં વૈક્રિય લબ્ધિ હોય તે જણાવે છે:—

વાયુના ચઉ ભેદમાં પર્યાપ્ત બાદર જેટલા,
તેહના સંખ્યાતમા ભાગેજ બાદર તેટલા;
લબ્ધિના વૈક્રિય બનાવે ભેદ ત્રણ ના વિરચતા,
કોઈ પણ સુર વાયુકાયે અનન્તર ના ઉપજતા. ૧૨૭

રૂપદ્વયાર્થ:—પ્રશ્ન:—વાયુકાયમાં વૈક્રિય લબ્ધિ કેને હોય ?

ઉત્તર:—વાયુકાય જીવોના ચાર ભેદ છે—૧ સૂક્ષ્મ પર્યાપ્ત, ૨ સૂક્ષ્મ અપર્યાપ્ત, ૩ બાદર પર્યાપ્ત અને ૪ બાદર અપર્યાપ્ત. આ ચાર ભેદમાંથી બાદર પર્યાપ્ત વાઉકાય જીવો વૈક્રિય લબ્ધિ વડે વૈક્રિય શરીર વિકુવે છે. આ બાદર વાઉકાય જીવોમાંથી તેના સંખ્યાતમા ભાગ જેટલા વાઉકાય જીવો વૈક્રિય શરીર બનાવી શકે છે. બાકીના ત્રણ પ્રકારના વાયુકાય જીવોને આ વૈક્રિય લબ્ધિ જ હોતી નથી, તેથી તેઓ વૈક્રિય શરીર બનાવતા નથી. વળી આ વાયુકાયને વિષે કોઈ પણ દેવ મરીને અનન્તર એટલે તરતના પછીના ભવમાં ઉપજતા નથી. જો કે ઇશાન દેવલોક સુધીના દેવો એકેન્દ્રિયમાં ઉપજે છે ખરા પરંતુ તેઓ પૃથ્વીકાય, અપકાય અને વનસ્પતિકાયમાં ઉપજે છે, પરંતુ તેઉકાય અને વાઉકાયમાં કદાપિ ઉપજતા નથી. (૬૭) ૧૨૭

જિનનામને નિકાચિત બંધ ક્યારે થાય તે જણાવીને સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ આદિ જણાવે છે:—

તીર્થંકરો સવિ પાછલા ત્રીજે ભવેજ નિકાચતા,
જિનનામને જસ ઉદય તેઓ સયોમી કેવલી પામતા;
ઓપશમિકનો કાલ એક સમય છ આવલિકા અને,
શેષ રહેતાં તે વમંતા આવતા સાસ્વાદને. ૧૨૮

રૂપદ્વયાર્થ:—પ્રશ્ન:—જિનનામ કર્મનો નિકાચિત બંધ ક્યારે થાય ?

ઉત્તર:—જિનનામ કર્મનો બંધ ચોથા અવિરતિ સમ્યક્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકથી આગળ આઠમા અપૂર્વકરણ ગુણસ્થાનકના છઠ્ઠા ભાગ સુધીમાં થાય છે. આ બંધ અંતઃકોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુ સ્થિતિનો થાય છે. પરંતુ આ બંધ અનિકાચિત હોવાથી તેના બાંધનારા સઘળા જીવો તીર્થંકર થતા નથી. પરંતુ જેઓ તીર્થંકર થવાના હોય છે તેઓ જ તેનો નિકાચિત બંધ કરે છે. આ નિકાચિત બંધ તેવા તીર્થંકર થનારા જીવો પાછલા ત્રીજા ભવમાં કરે છે. નરકગતિમાંથી અથવા દેવગતિમાંથી આવીને તીર્થંકર થાય છે. પરંતુ મનુષ્ય અથવા તિર્યંચમાંથી મનુષ્યભવમાં આવેલા તીર્થંકર થતા નથી. આ દેવ અથવા નરક ભવના આગલા ભવમાં તેઓ મનુષ્ય હોય છે અને ત્યાંવીસસ્થાનકમાંથી સર્વસ્થાનકોની કે એક અથવા અધિક સ્થાનકની આરાધના કરતાં તેઓ આ જિનનામનો નિકાચિત બંધ કરે છે. અને જેઓ જિનનામનો નિકાચિત બંધ કરે છે તેઓ જ ત્યાંથી વ્યવી દેવ અથવા નારકીમાં ઉત્પન્ન થાય છે. અને ત્યાંથી મનુષ્ય ગતિમાં આવી તીર્થંકર થાય છે. જિનનામનો નિકાચિત બંધ નહિ કરનારા તીર્થંકર થતા નથી. જેઓએ જિનનામનો બંધ કર્યો છે તેઓ છેલ્લા મનુષ્ય ભવમાં આવીને ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને ક્ષપક શ્રેણિ માંડીને ઘાતીકર્મનો ક્ષય કરીને કેવલજ્ઞાની બને છે ત્યારે તે નિકાચિત જિનનામનો ઉદય એટલે રસોદય તેમને તેરમે ગુણુઠાણે હોય છે. આ જિનનામના ઉદયવાલા કેવલીઓ જ ભાવ તીર્થંકર કહેવાય છે અને તેમને તેરમે તથા ચૌદમે ગુણુઠાણે જિનનામનો રસોદય હોય છે. (૬૮)

પ્રશ્ન:—સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર:—ઔપશમિક સમ્યક્ત્વનો અંતર્મુદૂર્તનો કાલ છે, તેમાંથી જઘન્યથી એક સમય અને ઉત્કૃષ્ટથી ૬ આવલિકા પ્રમાણુ કાલ બાકી રહે તે વખતે અનંતાનુબંધી કષાયનો ઉદય થાય ત્યારે સમકિત વમતાં જીવને સાસ્વાદન સમકિત હોય છે. આ સાસ્વાદન સમકિતને અપોદ્ગલિક કહેવાનું કારણ એ છે કે આ જીવને તે વખતે મિથ્યાત્વ મોહનીય, મિશ્રમોહનીય કે સમકિત મોહનીયમાંની કોઈ પણ પ્રકૃતિના પુદ્ગલોનો રસોદય કે પ્રદેશોદય હોતો નથી. તેથી સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વને અપોદ્ગલિક કહેલ છે. ૧૨૮

તે કાલ પૂરણ થાય ત્યારે નિશ્ચયે મિથ્યાત્વને,

પામેજ પ્રથમ કષાય ઉદયે વર્તતા સાસ્વાદને;

તેહ પૂરણ હોત મિથ્યાત્વી નિયમથી તે બને,

મોહનો વિશ્વાસ નહિ કરનાર જન મુખિયા બને.

૧૨૯

રૂપષ્ઠાર્થ:—ન્યારે અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણુ સ્થિતિવાળા ઔપશમિક સમ્યક્ત્વનો ૬ આવલિકા કાલ બીજા ગુણુઠાણે પૂરો થાય, ત્યારે તે જીવ અવશ્ય મિથ્યાત્વ ગુણુસ્થાનકે

આવે છે. ઉપશમ સમકિતમાંથી સાસ્વાદન સમકિત થવાનું કારણ એ છે કે ઉપશમ સમ-
કિતના કાલમાં પ્રથમ કષાય એટલે અનંતાનુભંધી કષાયનો જે ઉદય થાય છે તે જ કારણ
છે. આનું રહસ્ય એ છે કે—મિથ્યાત્વનો ઉદય થવામાં તે વખતે છ આવલી કાલ બાકી
હોય છે અને જ્યારે તે છ આવલિકાનો કાલ પૂરો થાય છે ત્યારે તેને મિથ્યાત્વ મોહ-
નીયનો ઉદય થાય છે તેથી તે નિશ્ચયે મિથ્યાત્વી થાય છે. આ પ્રસંગમાંથી બોધ એ મળે
છે કે—જેઓ મોહનો વિશ્વાસ કરતા નથી તેઓ સુખી થાય છે. (૬૬) ૧૨૯

અસ્તિકાચો આઘ ત્રણ ત્રણ દર્શનો જીવ કાળને,
એ આઠ અપૌદ્ગલિક અર્થો મનન ધર્માધર્મને;
અપૌદ્ગલિક અરૂપિભાવે તેમ જીવને કાળને,
અનુદયાદિક હેતુ જાણો ક્ષાયિકાદિક દર્શને.

૧૩૦

સ્પષ્ટાર્થ :—પ્રશ્ન :—અપૌદ્ગલિક પદાર્થો કયા કયા ?

ઉત્તર :—પ્રથમના ત્રણ અસ્તિકાચો એટલે ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, અને આકા-
શાસ્તિકાય એ ત્રણ તથા ત્રણ દર્શનો એટલે ક્ષાયિક સમકિત, ઔપશમિક સમકિત અને
સાસ્વાદન સમકિત તથા જીવ અને કાળ એમ આઠ પદાર્થો અપૌદ્ગલિક જાણવા. તેમાંથી
આકાશાસ્તિકાય, ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાય, જીવ અને કાલ એ પાંચ દ્રવ્યો
અરૂપી હોવાથી અપૌદ્ગલિક જાણવા. પુદ્ગલ દ્રવ્ય રૂપી છે માટે જે રૂપી હોય અથવા
વર્ણ, ગંધ, રસ અને સ્પર્શ સહિત હોય તે પૌદ્ગલિક જાણવા. તથા ક્ષાયિક સમકિત,
ઔપશમિક સમકિત અને સાસ્વાદન સમકિત એ ત્રણ સમકિતને વિષે મિથ્યાત્વ મોહ-
નીયાદિ પ્રકૃતિયોનો ક્ષય તથા ઉદયનો અભાવ વિગેરે કારણો ઘટતા હોવાથી અપૌદ્-
ગલિક કહ્યા છે. આ રીતે કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે—અનંતાનુભંધી કષાયોદિ સાતે
પ્રકૃતિનો સર્વથા ક્ષય કરેલ હોવાથી ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને અપૌદ્ગલિક કહ્યું છે. ઔપ-
શમિક તથા સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વને પણ અપૌદ્ગલિક સમજવું. કારણ કે અહીં ઔપ-
શમિક સમ્યક્ત્વમાં અનંતાનુભંધિ ચતુષ્ક આદિ સાતે કર્મ પ્રકૃતિનો બીજકુલ ઉદય છે જ
નહિ, ને સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વમાં મિથ્યાત્વનો રસોદયાદિ નથી, માટે તે બંને સમ્યક્ત્વને
અપૌદ્ગલિક કહ્યા છે. (૭૦) ૧૩૦

મુનિવેષની મહત્તા ભરત ચક્રવર્તીના દષ્ટાંત પૂર્વક બે ગાથામાં જણાવે છે:—

પુણ્યશાળી ભરતચક્રી આરિસાભુવને રહ્યા,
અનિત્યતાને ભાવતા નિર્મોહ થઈ કેવલ લહ્યા;
શેષ આયુ લાખ પુરવ છે હજુ ધમ જાણતા,
મુનિવેષધારી બે બન્યા તો ઈંદ્ર આદિક વાંઠતા.

૧૩૧

રૂપબટાર્થ:—પ્રશ્ન—ગૃહસ્થપણમાં જ કેવલજ્ઞાન પામે તો કૌણ મુનિવેષ ધારણ કરે અને કૌણ ધારણ ન કરે ?

ઉત્તર—પ્રથમ તીર્થંકર શ્રીઋષભદેવના પુત્ર પુણ્યશાળી શ્રી ભરત ચક્રવર્તી એક વખતે આરીસા ભુવનમાં રહેલા હતા તે વખતે તેમની એક આંગળીએથી એક વીંટી પડી ગએલી હોવાથી વીંટી વિનાની તે આંગળી શોધા રહિત જણાતી હતી. તે જોઈને ભરત મહારાજ અનિત્ય ભાવના ભાવતાં ક્ષપકશ્રેણિમાં આરૂઠ થયા અને મોહનીય કર્મનો ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન પામ્યા. તે વખતે તેમનું આયુષ્ય એક લાખ પૂર્વ જેટલું બાકી હતું. તે વખતે આવેલા ઈન્દ્રાદિક દેવોએ તેમને મુનિવેષ આપતાં કહ્યું કે હવે તમારું આયુષ્ય વધારે છે માટે તમે મુનિવેષ ધારણ કરો એટલે અમે તમોને વંદન કરીએ. આથી શ્રી ભરત કેવલી મહારાજએ જ્યારે મુનિવેષ ધારણ કર્યો, ત્યારે જ ઈન્દ્રાદિક દેવોએ તેમને વંદન કર્યું. ૧૩૧

મહત્તા મુનિવેષની સાળીત એથી થાય છે,

જેમને નિજ જ્ઞાનથી આયુષ્ય અદ્ય જણાય છે;

મુનિવેષને ધાર્યા વગર તેઓ લહે શિવશર્મને,

દષ્ટાંત મરૂદેવા પ્રમુખનું અંતકૃતકેવલિપણે.

૧૩૨

રૂપબટાર્થ:—ભરત મહારાજના દષ્ટાંત ઉપરથી સાળીત થાય છે કે મુનિવેષની મહત્તા છે. કારણ કે કેવલજ્ઞાન થયા છતાં મુનિવેષ જ્યાં સુધી ધારણ ન કર્યો હોય ત્યાં સુધી દેવો પણ ગૃહસ્થ વેષવાળા કેવલજ્ઞાનીને વંદન કરતા નથી. અહીં ખાસ સમજવા જેવી બીના એ છે કે જેમને ગૃહસ્થ વેષમાં કેવલજ્ઞાન થાય તેમનું આયુષ્ય અધિક હોય તો તેઓ મુનિવેષને જરૂર ધારણ કરે છે અને પૃથ્વી ઉપર વિચરે છે. પરંતુ જેમને કેવલજ્ઞાન થાય ત્યારે પોતાનું આયુષ્ય થોડું જણાય છે તેઓ મુનિવેષને ધારણ કરતા નથી. તેઓ કેવલજ્ઞાન થયા પછી ઓછામાં ઓછું અંતર્મુહૂર્ત તો જરૂર જીવે છે અને આયુષ્ય પૂર્ણ થાય ત્યારે ગૃહસ્થ વેષમાં જ મુનિવેષ ધારણ કર્યા વિના જ (મરીને) સિદ્ધિપદને પામે છે. તેઓ અંતગત કેવલી કહેવાય છે અથવા આયુષ્ય પૂર્ણ થવા આવે અને કેવલજ્ઞાન પામે છે તેઓ મરૂદેવા માતાની પેઠે ગૃહસ્થ વેષમાં જ મરીને મોક્ષે જાય છે. (૭૧) ૧૩૨

સમ્યક્ત્વ હોય તોજ જ્ઞાન અને ચારિત્રનું યથાર્થ ફલ મળે છે:—

સમ્યક્ત્વના યોગે કરી છે મૂલ્ય જ્ઞાન ચરણ તણું,

સમ્યક્ત્વ હીન અભવ્ય જીવો જ્ઞાન ને ચારિત્રનું;

મુક્તિફલ ના પામતા ન્યૂન પૂર્વ દશ જાણે છતાં,

મક્ષિકાની પાંખ પણ ન દુભાય ઈમ સંયમ છતાં.

૧૩૩

રૂપદાર્થ:—પ્રશ્ન—જ્ઞાન દર્શન અને ચારિત્રમાં સુખ્યતા કોની છે અને શા કારણથી ?

ઉત્તર:—જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્ર ગુણમાં સુખ્યતા દર્શન ગુણની છે, કારણ કે સમકિત હોય તોજ જ્ઞાન અને ચારિત્રનું ખરૂં મૂલ્ય છે એટલે સમકિત ગુણ વિનાના જ્ઞાન અને ચારિત્ર મોક્ષ ફલને પ્રાપ્ત કરાવી શકતા નથી. માટેજ “ સમ્યગ્દર્શનજ્ઞાનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગ:” આ પ્રમાણે સૂત્ર કહેલું છે. સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને સમ્યગ્-ચારિત્ર આ ત્રણનો યોગ એટલે સમુદિત સાધના મોક્ષ મેળવી આપે છે, પરંતુ સમ્યગ્દર્શન વિનાના જ્ઞાન અને ચારિત્ર મોક્ષ ફલ આપી શકતા નથી. અહીં દૃષ્ટાંત એ કે—સમકિત ગુણ વિનાના અભવ્ય જીવો જ્ઞાન અને ચારિત્ર છતાં મોક્ષરૂપી ફળ મેળવી શકતા નથી. તે અભવ્ય જીવો દેશે જિજ્ઞાં દશ પૂર્વો સુધી જાણે છે અને ચારિત્રનું પાલન એવી જયણા-પૂર્વક એવી રીતે કરે છે જેથી એક માખીની પાંખ પણુ ફુલાતી નથી. કહેવાતું એ છે કે—અભવ્ય જીવોને સમકિત નહિ હોવાથી તેઓ ચારિત્ર ગ્રહણ કરે અને નિર્મળપણે પાલન કરે તો પણુ કદાપિ મોક્ષે જતા નથી. કારણ કે જ્યારે ત્રણેની પૂર્ણ આરાધના હોય ત્યારે મોક્ષ રૂપી ફળ મેળવી શકાય છે. દર્શન અથવા સમકિત ન હોય છતાં બાહ્ય ફલની અપેક્ષાએ જ્ઞાન અને ચારિત્ર નકામા છે એમ ન જાણવું. કારણ કે અભવ્ય જીવો પણુ ચારિત્રની આરાધના કરીને નવમી ઐવેયક સુધી જઈ શકે છે. પરંતુ મિથ્યાત્વી હોવાથી મોક્ષના સુખ રૂપી લાવ ફલ પામી શકે નહિ. (૭૨) ૧૩૩

શ્રદ્ધા અને આત્મપ્રદેશોની બીના વગેરે જણાવે છે:—

શ્રદ્ધા જિજ્ઞાં સમ્યક્ત્વ ત્યાં હોવે જરૂર સમ્યક્ત્વ જ્યાં,

શ્રદ્ધા તણી લજના અપેક્ષા યુક્ત વચન જિને કહ્યા;

હસ્તિ દેહે કીટિકાના દેહમાં જે આતમા,

મોટા ન નાનો બેઉ કેરો જાણવો સમ આતમા.

૧૩૪

રૂપદાર્થ:—જ્યાં જિનેશ્વર ભગવાનના વચન ઉપર શ્રદ્ધા હોય છે ત્યાં જરૂર સમ્યક્ત્વ હોય છે, પરંતુ જ્યાં સમકિત હોય છે ત્યાં શ્રદ્ધાની લજના છે એટલે શ્રદ્ધા હોય અથવા ન હોય, આ પ્રમાણે જિનેશ્વર દેવે અપેક્ષા યુક્ત વચન કહેલાં છે. અહીં દૃષ્ટાંત આપતાં કહેલું છે કે તીર્થંકર જ્યારે માતાના ગર્ભમાં હોય છે ત્યારે મન:પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા પછી તેમને શ્રદ્ધા હોય છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે મન:પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા પહેલાં સમકિત હોય છે પરંતુ શ્રદ્ધા હોતી નથી અને મન:પર્યાપ્તિ પૂરી કર્યા પછી શ્રદ્ધા હોય છે. આ પ્રમાણે સમકિત હોય તે છતાં શ્રદ્ધા હોય અથવા ન પણ હોય. (૭૩)

પ્રશ્ન:—શરીરની માકક આત્મા નાનો કે મોટો કહેવાય કે નહિ ?

ઉત્તર:—હાથી વગેરેનું શરીર મોટું દેખાય, ને કીડીનું શરીર નાનું દેખાય, તે ઉપરથી એમ ન માની શકાય કે હાથીનો આત્મા મોટો છે, ને કીડીનો આત્મા નાનો છે. કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે-બંનેનો આત્મા સરખો છે. નાનો મોટો છે જ નહિ. આ બીના હવે પછીના એકસો પાંત્રીસમા શ્લોકમાં વિસ્તારથી સમજાવી છે. ૧૩૪

જિનકલ્પ વગેરે અંગીકાર કરવા માટે કેવી યોગ્યતા જોઈએ તે જ શ્લોકમાં ગાથામાં જણાવે છે:—

આત્મ પ્રદેશો કરી શરીરે પામતા વિસ્તારને,
ક્રીટિકાના શરીરમાંહી પામતા સંકેચને;
નવમ પૂર્વાચાર વસ્તુ ન્યૂન દશ પૂર્વી અને,
લિપ્તુ પ્રતિમા બારને આરાધતા જિનકલ્પને. ૧૩૫

રૂપબદ્ધાર્થ:—આત્મ પ્રદેશોનો સંકેચ અને વિકાસ થતો હોવાથી હાથીના શરીરમાં આત્મ પ્રદેશો ફેલાઈને રહ્યા છે, ને કીડીના શરીરમાં સંકેચાઈને રહ્યા છે. તેથી બંનેના આત્મપ્રદેશો એકા વધતા છે જ નહિ એટલે સરખા છે, તેથી આત્મા નાનો કે મોટો ન કહેવાય. (૭૪)

પ્રશ્ન:—જિન કલ્પને અને લિપ્તુ પ્રતિમાને અંગીકાર કરવા માટે કયા કયા ગુણો જોઈએ ?

ઉત્તર:—જે મુનિવરો વૈરાગ્ય લાવનાથી રંગાએલા હોય, પ્રાયે અપ્રમત્ત દશામાં વર્તતા, અને વિવિધ લબ્ધિઓથી શોભતા હોય, તથા સદ્ગુણોના ધારક હોય તેમજ એકામાં એકા નવમા પૂર્વની ત્રીજી આચાર નામની વસ્તુ સુધીના શ્રુતજ્ઞાનવાળા અને વધારેમાં વધારે ન્યૂન દશ પૂર્વધર હોય તેઓ સાધુઓની બાર પ્રતિમાઓ તથા જિન કલ્પની આરાધના કરવા માટે યોગ્ય છે. આ જિનકલ્પી સાધુ જે દિશામાં ચાલ્યા જતા હોય તે દિશા તરફથી ગમે તેવો સિંહાદિનો ભય હોય, તો પણ દિશાફેર (તે દિશા છોડીને બીજી દિશા તરફ ગમન) કરતા નથી, એટલી નીડરતા તેઓએ કેળવેલી હોય છે. (૭૫) ૧૩૫

જિન કલ્પિકો આહાર શુદ્ધિ કારણુ આદિ હોય તો,
ખોલતા ઉભડક પગે એસે નિમિત્ત તસ હોય તો;
આચાર્ય આદિ પાંચમાંના કોઈ જિન આદિ કને,
સંધે કરેલ મહોત્સવે સ્ત્રીકારતા જિનકલ્પને. ૧૩૬

રૂપઘટાર્થ:—પ્રશ્ન—મૌનધારી જિનકલ્પકોનો ‘બોલવા’ વગેરે બાબતમાં કેવો વ્યવહાર હોય છે ?

ઉત્તર:—જિનકલ્પી સાધુઓ આહાર શુદ્ધિ (પોતે જે આહાર ંહોરે, તે શુદ્ધ છે કે અશુદ્ધ છે ? તે બાબત પૂછવું) વગેરે ખાસ કારણ હોય તો બોલે છે તે સિવાય તેઓ મૌનનો આશ્રય કરે છે (બોલતા નથી), વળી ખાસ કારણે બેસવાની જરૂર પડે તો ઉભડક પગે બેસે છે, પરંતુ પલાંડીવાળીને કે બીજી કોઈ રીતે બેસતા નથી. (૭૬)

પ્રશ્ન—કયા જીવો કેની પાસે જિનકલ્પને સ્વીકારે ?

ઉત્તર:—આચાર્ય વગેરે પાંચ (આચાર્ય—ઉપાધ્યાય—પ્રવર્તક—ગણાવચ્છેદક—સ્થવિર રૂપ પાંચ પદસ્થ સુનિવરો)માંના કોઈ પણ મહાપુરુષ—જિનેશ્વર, ચૌદ પૂર્વધર તથા દશ પૂર્વધર વગેરેની પાસે આ જિનકલ્પને અંગીકાર કહે છે, તેઓ એકલવિહારી હોય છે. તેઓ જિનકલ્પનો સ્વીકાર કરે ત્યારે સંઘ તે નિમિત્તે મહોત્સવ પણ કરે છે. (૭૫) ૧૩૬

તીર્થંકરના આહાર તથા નીહારને કોણ ન દેખી શકે તે વગેરે બીના જણાવે છે:—

ચર્મચક્ષુવંતથી તીર્થેશના આહાર ને,
નીહાર ના દેખાય તિમ ના અવધિજ્ઞાની આદિને;
દેખી શકે પ્રત્યક્ષ જ્ઞાની પંચ સમિતિ પાલને,
ગુપ્તિ પાલન હોય પણ ના તેહ ગુપ્તિ પાલને.

૧૩૭

રૂપઘટાર્થ:—ચર્મચક્ષુવંત એટલે જેમને ચક્ષુ ઇન્દ્રિય વિધમાન છે તેઓ ચર્મચક્ષુ દ્વારાએ તીર્થંકર ભગવાનના આહારને એટલે લોજન કરતા તીર્થંકર ભગવાનને તેમજ નીહાર કરતા એટલે લઘુનીતિ કે વડીનીતિ કરતા તીર્થંકર ભગવાનને જોઈ શકતા નથી. એટલે ચર્મચક્ષુ ધારી જીવો તીર્થંકર ભગવાનના આહાર તથા નીહારને જોઈ શકતા નથી. પરંતુ અવધિજ્ઞાની આદિ એટલે અવધિજ્ઞાનીઓ, મન:પર્યવ જ્ઞાનીઓ તથા કેવલીઓ જેઓ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનીઓ છે તેઓ તીર્થંકર ભગવાનના આહાર નીહારને જોઈ શકે છે. (૭૬)

પ્રશ્ન:—સમિતિ અને ગુપ્તિને જુદા જુદા ગણવાનું શું કારણ ? શો તક્ષવત છે ?

ઉત્તર:—પાંચ સમિતિના પાલનમાં ગુપ્તિનું પાલન અવશ્ય સમાય છે, પરંતુ ગુપ્તિના પાલનમાં સમિતિનું પાલન થાય અથવા ન પણ થાય. (૭૬) ૧૩૭

વચનગુપ્તિ અને ભાષા સમિતિનો તક્ષવત જણાવે છે:—

વચન ગુપ્તિ રહસ્ય એ વચનો અથોગ્ય ન બોલવા,
અથવા રહેલું મૌન તિમ નિર્દોષ વચનો બોલવા;

રહસ્ય એ ભાષા સમિતિનું ચિત્તમાં અવધારતા,
બોલે જરૂરી કારણે તે મૌન લાલ વિચારતા.

૧૩૮

રૂપબટાર્થ :—પ્રશ્ન:—વચનગુપ્તિ અને ભાષા સમિતિમાં શો તફાવત છે ?

ઉત્તર :—વચનગુપ્તિનું ખરૂં રહસ્ય એ છે કે અયોગ્ય વચનો બોલવા નહિ. અથવા મૌન ધારણ કરીને રહેવું તે વચનગુપ્તિ કહેવાય. ભાષા સમિતિ એટલે જ્યણા પૂર્વક નિર્દોષ વચન બોલવા તે ભાષા સમિતિનું રહસ્ય છે. ભાષા સમિતિ એકલી પ્રવૃત્તિ રૂપ છે એટલે તેમાં બોલવાનો નિષેધ નથી, પરંતુ જ્યણાપૂર્વક ખપ કારણે પૂરતું બોલવા રૂપ ભાષા સમિતિ છે અને વચનગુપ્તિ તો નિવૃત્તિ અને પ્રવૃત્તિ બંને રૂપ છે. આમ કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે—ખીલકુલ બોલવું નહિ અથવા સર્વથા મૌન ધારણ કરવું. જ્યણાપૂર્વક ખપ પૂરતું બોલવા રૂપ વચનગુપ્તિ છે. એ પ્રમાણે ભાષા સમિતિ અને વચનગુપ્તિના રહસ્યને ચિત્તમાં સારી રીતે સમજતા અને મૌન રહેવાના ઘણાં લાભને વિચારતા વિવેકવંતા જનો જરૂરી કારણ હોય તો જ ખપ પૂરતું બોલે છે. (૮૦) ૧૩૮

સમિતિ તથા ગુપ્તિની સાધનાનું ફલ દેખાડે છે:—

મૌનથી જ કષાય રક્ષા સ્થૈર્ય કાર્યે સ્વસ્થતા,
નિષ્કલ અશુભ શ્રવણાદિ છંદી મોક્ષમારમ સાધતા;
શુભ ધ્યાનમગ્ન બની નિકંદી કર્મબંધન મુક્તિના,
સાદિ અનંત સુખો લહે સાધક સમિતિ ને ગુપ્તિના.

૧૩૯

રૂપબટાર્થ :—મૌનની મહત્તા દેખાડતાં જણાવે છે કે મૌન રહેવાથી કષાય રક્ષા થાય છે એટલે કષાયોમાંથી બચી જવાય છે, કારણ કે કોઈ માણસ ક્રોધાદિકને લીધે કદુ વચનો કહે તે વખતે તેને સામો જવાબ ન આપતાં મૌન ધારણ કરવામાં આવે તો સામાના ક્રોધને વધારવાનું કારણ દૂર થાય છે. મૌન રહેવાથી પોતાને થયેલા ક્રોધાદિની શાંતિ થાય છે માટે મૌનથી કષાય રક્ષા થવાનું જણાવ્યું છે. વળી મૌન રહેવાથી કાર્યમાં સ્થિરતા થાય છે, જે કાર્ય કરવાનું હોય તેમાં એકાગ્રતા થાય છે, તેમજ સ્વસ્થતા એટલે શાંતિ મળે છે, જેઓ વિના કારણે મૌન રહીને અને કારણે નિષ્કલ અશુભ વચનો બોલવાનો અને સાંભળવાનો ત્યાગ કરીને મોક્ષ માર્ગની સાધના કરે છે, તેજ પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવો શુભધ્યાન એટલે ધર્મ ધ્યાન તથા શુકલ ધ્યાનમાં લીન થાય છે અને તેનાજ પ્રતાપે કર્મના બંધનો નાશ કરીને મોક્ષના સાદિ અનંત સુખોને મેળવે છે. મોક્ષના સુખની પ્રાપ્તિમાં સાદિ અનંત ભાગો આ રીતે ઘટી શકે—જે સુખ મોક્ષની પ્રાપ્તિ વખતે મેળવ્યું તે સુખની આદિ એટલે શરૂઆત થઈ કહેવાય. અને આ સુખ મળ્યા પછી કોઈ કળે નાશ પામવાનું નથી માટે મોક્ષનું સુખ સાદિ અનંત કહ્યું છે. આ પ્રમાણે

સમિતિ અને ગુપ્તિની સાધના કરનારા છેવટે મોક્ષના સુખ રૂપી ઉત્તમ ફળને મેળવે છે. ૧૩૯

જિનકલ્પીઓ ક્યારે હોય તે ત્રણ રહોકમાં જણાવે છે:—

શૂરવીર સાચા તેજ જે કારણ બધાયે કર્મના,

જાણતા બહુ ચેતતા રહી સાધતા આરાધના;

અવસર્પિણી ત્રીજા ચતુર્થક આરકે જિનકલ્પીનો,

જન્મ પંચમ આરકે જિનકલ્પ રૂપે તેમનો. ૧૪૦

સંભવે જ વિહાર જેઓ ચતુર્થારક અંતમાં,

જન્મ પાંચમા કલ્પ જિનનો પંચમારક આદિમાં,

સાધતા ઉત્સર્પિણીનાં દ્વિતીયારક પ્રાંતમાં,

જન્મ હોવે કઠિનતા બહુ જાણવી જિનકલ્પમાં. ૧૪૧

રૂપસાર્થ :—પ્રશ્ન :—ખરા શૂરવીર કોણ કહેવાય ?

ઉત્તર :—તેઓ જ સાચા શૂરવીર છે જેઓ કર્મ બંધ થવાના સઘળા કારણોને જાણે છે. કયું કર્મ શાથી બંધાય છે તે જાણ્યા સિવાય તે કર્મના બંધથી બચી શકાતું નથી, માટે કર્મ બંધને રોકવા માટે કયું કર્મ શાથી બંધાય તે જાણવાની જરૂર છે. તે કર્મબંધને જાણ્યા છતાં ચેતીને ચાલવું જોઈએ, કારણકે તે બાબતમાં ગફલતમાં રહેનારો કર્મબંધ કરી બેસે છે, માટે કર્મબંધથી બચવા માટે ચેતતા રહીને કર્મની આરાધના કરવી, તેજ સાચું શૂરવીરપણું છે. આવા શૂરવીરતા ગુણને ધારણ કરનારા જીવો જ સાચા શૂરવીર કહેવાય. (૮૧)

પ્રશ્ન :—જિનકલ્પી મુનિરાજે કયા કયા આરામાં હોય છે ?

ઉત્તર :—પાંચ ભરતક્ષેત્ર અને પાંચ ઐરવત ક્ષેત્ર આ દશ ક્ષેત્રમાં અવસર્પિણી અને ઉત્સર્પિણી રૂપે બે પ્રકારનો કાલ કહેલો છે. દરેકના છ છ આરા કહ્યા છે. તેમાં જે કાલે મનુષ્યનાં બુદ્ધિ, બળ, આયુષ્ય વગેરે ક્રમે ક્રમે ઘટતા જાય તેને અવસર્પિણી કાલ કહ્યો છે. અવસર્પિણી કાલમાં ત્રીજા અને ચોથા આરામાં જન્મેલા જિનકલ્પીઓ થઈ શકે છે. તેમજ જેમનો ચોથા આરાના અંતમાં જન્મ થયેલો હોય તેઓ પણ પાંચમા આરામાં જિનકલ્પ અંગીકાર કરીને વિચરે છે, પરંતુ જેમનો પાંચમા આરામાં જન્મ થયો હોય તેઓ જિનકલ્પી બની શકતા નથી. તથા ઉત્સર્પિણીના બીજા આરાના અંતે જન્મેલા ત્રીજા આરામાં જિનકલ્પી થઈ શકે છે. પરંતુ બીજા આરામાં જિનકલ્પી તરીકે વિચરતા નથી. ત્રીજા અને ચોથા આરામાં તેઓ વિચરતા હોય છે. મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ઉત્સર્પિણી તથા અવસર્પિણી રૂપી કાલ હોતો નથી તેથી ત્યાં તો જિનકલ્પી હુમેશાં હોય છે. આ જિનકલ્પની આરાધના કરવી બહુ કઠિનતાવાળી છે. (૮૨) ૧૪૦-૧૪૧

જિનકલ્પી કહિ મુનિ સાત એક ઉપાશ્રયે ભેગા મળે,
આશ્રાય સંભાપાદિ ન કરે મૌન નિજ ગુણ રતિ ધરે;
જિનકલ્પી મુનિ આલ્યા જતાં વ્યાધ્રાદિ સામે આવતા,
નિર્ભય બની સીધા જતા જિનકલ્પ વિધિને પાલતા.

૧૪૨

સ્પષ્ટાર્થ :—પ્રશ્ન :—વધારેમાં વધારે કેટલા જિનકલ્પીઓ ભેગા થાય ?

ઉત્તર :—જિનકલ્પી મુનિવરો એકલ વિહારી હોય છે. પરંતુ તેઓ કોઈ કાળે એકઠા થઈ જાય તો એક સાથે વધારેમાં વધારે સાત જિનકલ્પીઓ એક ઉપાશ્રયમાં ભેગા થાય, તો પણ એક બીજા સાથે વાતચીત કરતા નથી, પરંતુ મૌનને ધારણ કરે છે અને પોતાના જ્ઞાનાદિ ગુણોમાં રમણતા કરે છે.

જિનકલ્પી મુનિઓ જે દિશામાં આલ્યા જતા હોય તે દિશામાં સામેથી વાઘ સિંહ વગેરે ગમે તેવા ભયંકર પ્રાણીઓ સામે આવતા હોય તો પણ તેઓ નિરૂપણે સીધા ઈર્ષ્યાસમિતિ સાચવતા આલ્યા જાય છે. તેઓ તેમનાથી ભય પામીને બીજી દિશા તરફ વળતા નથી. પરંતુ તેઓ પોતાના જિનકલ્પના આચારનું પાલન કરવા પૂર્વક નિર્ભયપણે તેજ દિશા તરફ આલ્યા જાય છે. આ બીના અહીં પહેલાં બહુ જ સંક્ષેપે કહી હતી. તે અહીં વિસ્તારથી સમજાવી છે. (૮૩) ૧૪૨

ચારિત્રની વિરાધના કરનારા જીવો દેવલોકમાં ક્યાં સુધી ઉપજે તે જણાવે છે:—

ચારિત્રના વિરાધકો કહિ દેવપણું પામે તદા,
જઘન્યોત્કૃષ્ટે ભુવનપતિ પ્રથમ સ્વર્ગે સંપદા;
પામે કંમે મૂલગુણ વિરાધક તેહ જીવો જાણવા,
બહુવાર સંયમના વિરાધક જીવ અથવા જાણવા.

૧૪૩

સ્પષ્ટાર્થ :—પ્રશ્ન—દેવગતિની અપેક્ષાએ ચારિત્રની વિરાધના કરનારા જીવો ક્યાં સુધી જઈ શકે ?

ઉત્તર :—ચારિત્રની વિરાધના કરનારા જીવો કદાચ દેવપણું પામે તો જઘન્યથી ભુવનપતિ દેવપણે ઉપજે છે અને ઉત્કૃષ્ટથી પ્રથમ દેવલોક એટલે સૌધર્મ દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થાય છે. આ વચન મૂલ ગુણની વિરાધના કરનારા જીવોની અપેક્ષાએ જાણવું. અથવા જેઓએ ઘણીવાર સંયમની વિરાધના કરી હોય તેમની અપેક્ષાએ જાણવું. ૧૪૩

દેવોમાં દ્રવ્ય પૂજા ક્યાં સુધી હોય તે જણાવી દેવોમાં ઇન્દ્રાદિક વ્યવસ્થા ક્યાં સુધી હોય તે બે ગાથામાં જણાવે છે:—

સુક્રમાલિકા વિરધતી ઉત્તર ગુણોને તેહથી,
આલોચનાદિક વિષુ ગઈ ઇશાન સ્વર્ગે તેહથી;

એ વચન એમ ઘટાવવા અચ્યુત સુધીજ જલાશ્રયો,
દ્રવ્ય પૂજન લાભ ઐવેયકાદિ સુરને ના કહ્યો.

૧૪૪

દ્રવ્યપૂજા સ્નાનથી પણ સ્નાન હોય જલાશ્રયે,
વ્યવસ્થા ઈંદ્રાદિકની અચ્યુત સુધીજ વિચારીએ;
ઐવેયકાનુત્તર વિમાને સર્વ અહમિન્દ્રામરા,
અનુત્તર વિમાને દેવ હોવે શુદ્ધ સંયમિ મુનિવરા.

૧૪૫

રૂપટાર્થ:—સુકુમાલિકા સાધ્વીએ ચારિત્રની વિરાધના કરી હતી તે છતાં તે ઇશાન દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ છે એમ કહ્યું છે. આ પ્રમાણે આ એ વચનોમાં વિરોધ જણાય છે તેનું સમાધાન આ પ્રમાણે જણાવું:—સુકુમાલિકા સાધ્વીએ મૂલગુણની વિરાધના કરી નહોતી પણ ઉત્તરગુણની જ વિરાધના કરી હતી તેથી તે ઇશાન દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થઈ છે. મૂલગુણની વિરાધના કરનાર જીવો તો સૌધર્મ દેવલોક સુધી જ ઉત્પન્ન થાય છે. (જઈ શકે છે.) (૮૪)

પ્રશ્ન:—દેવલોકમાં દેવાદિને દ્રવ્યપૂજા કયાં સુધી હોય છે ?

ઉત્તર:—અચ્યુત નામના બારમા દેવલોક સુધી જ દ્રવ્યપૂજા હોય છે એટલે અચ્યુત દેવલોક સુધીના દેવતા દ્રવ્યપૂજા કરે છે પરંતુ તેથી ઉપરના નવ ઐવેયક તથા પાંચ અનુત્તરવાસી દેવો દ્રવ્યપૂજા કરતા નથી. કારણ કે અચ્યુત દેવલોક સુધી જલાશ્રયો—વાવ વગેરે કહેલા છે, સ્નાન કર્યા સિવાય દ્રવ્યપૂજા થઈ શકતી નથી, અને જ્યાં જલાશ્રય હોય ત્યાં જ સ્નાન થઈ શકે છે. (૮૫)

પ્રશ્ન:—ઈન્દ્રાદિકની વ્યવસ્થા કયાં સુધી હોય છે ?

ઉત્તર:—બારમા અચ્યુત નામના દેવલોક સુધી ઈન્દ્રાદિકની વ્યવસ્થા છે. અથવા સ્વામી સેવક ભાવ બારમા દેવલોક સુધી છે ત્યાંથી આગળના એટલે નવ ઐવેયકના દેવો તથા પાંચ અનુત્તરવાસી દેવો અહમિન્દ્ર કહેલા છે. કારણ કે ત્યાં સ્વામી સેવક ભાવ નથી. તેમજ ત્યાં કેઈ ઈન્દ્ર નથી. જે મુનિરાજે અપમત્ત ભાવે શુદ્ધ સંયમની આરાધના કરે છે તેઓ અનુત્તરવાસી દેવ થાય છે. (૮૬) ૧૪૪-૧૪૫

પરમાધામી કયા પ્રકારના દેવો છે તે જણાવીને કયા દેવલોકમાં સંખ્યાતા જીવો ઉપજે અને મરે તે જણાવે છે:—

દેવ પરમાધામી સર્વે ભુવનપતિ અસુરો કહ્યા,
કૃષ્ણ લેશ્યાવંત તેઓ કિલ્લિ પરિણામી કહ્યા;
આનતાદિક દેવ સંખ્યાતા વ્યવે ને ઉપજતા,
ત્યાં મનુષ્યો એક સમયે જેહ સંખ્યાતા થતા.

૧૪૬

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રશ્ન :—દેવોના ચાર લેહોમાં પરમાધામી દેવો કયા પ્રકારના લેહમાં ગણાય છે ?

ઉત્તર :—દેવોના ભુવનપતિ, વ્યંતર, જ્યોતિષી અને વૈમાનિક એમ મુખ્ય ચાર પ્રકારો કહેલા છે. તેમાંના ભુવનપતિ દેવોના ઇશ પ્રકાર છે. તેમાં અસુરકુમાર નિકાય નામે પહેલો લેહ છે. આ અસુરકુમાર નિકાયના પરમાધામી દેવો કહેલા છે. આ પરમાધામીના ૧૫ લેહો છે. પરમાધામી દેવોને એક કૃષ્ણલેશ્યા હોય છે. કારણ કે તેઓ ઘણા સંકલેશ પરિણામવાળા હોય છે. અને તેથી તેઓ નારકીના જીવોને દુઃખ આપવામાં અને તેમને દુઃખથી રીખાતા જોવામાં ઘણો આનંદ માને છે. તેઓ નારકીઓને અનેક પ્રકારની ઘોર વેદના ઉપજાવે છે. (૮૭)

પ્રશ્ન :—કયા દેવલોકમાં સંખ્યાતા જીવો ઉપજે છે અને વ્યવે છે ?

ઉત્તર :—આનંત નામના નવમા દેવલોકથી માંડીને ઉપરના સર્વ પ્રકારના દેવલોક એટલે આનંત દેવલોક, પ્રાણુત દેવલોક, આરણુ દેવલોક તથા અન્યુત દેવલોક, તેમજ નવ ઐવેયક અને પાંચ અનુત્તર દેવલોક. આ બધા દેવલોકમાં દેવોની સંખ્યા અસંખ્યાતી છે, પરંતુ તેમાંથી સંખ્યાતા જીવો જ ઉત્પન્ન થાય છે. આનું કારણ એ છે કે આનંતાદિ દેવલોકમાં ઉપજનારા જીવો પર્યાપ્ત ગર્ભજ મનુષ્યો જ હોય છે અને ગર્ભજ મનુષ્યોની સંખ્યા સંખ્યાતી જ છે. તેથી આ દેવલોકોમાં સંખ્યાતા જ ઉપજે છે, વળી આ દેવલોકના દેવો મરીને પર્યાપ્તા ગર્ભ જ મનુષ્યમાં જ ઉત્પન્ન થાય છે. (૮૮) ૧૪૬

કામભોગોનો ત્યાગ કરવાનું જણાવીને વક્તાને શો લાલ થાય તે જણાવે છે:—

કામેન્દ્રિયો યે કાન નેત્રો રોષ તણુ ભોગેન્દ્રિયો,

કામ ભોગ ત્યાગ કરવા કરણુ સંયમ ભાખિયો;

વક્તા અનુગ્રહ ભાવથી ઉપદેશ દે શ્રોતા મુંણે,

શ્રોતા ન પામે બોધ કહિ બહુ લાભ પણ વહનારને.

૧૪૭

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રશ્ન—ઇન્દ્રિયોનો સંયમ શા માટે કરવો જોઈએ ?

ઉત્તર:—કામભોગોનો ત્યાગ કરવા માટે ઇન્દ્રિયોનો સંયમ રાખવાનું એટલે ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવાનું કહેલું છે શ્રોત્રેન્દ્રિય તથા ચક્ષુ ઇન્દ્રિય એ બે ઇન્દ્રિયોને કામેન્દ્રિયો કહેલી છે અને બાકીની ત્રણ એટલે સ્પર્શેન્દ્રિય, રસેન્દ્રિય તથા ઘ્રાણેન્દ્રિય એ ત્રણને ભોગેન્દ્રિયો કહેલી છે. આ પાંચે ઇન્દ્રિયોને વશ રાખવાથી કામભોગોનો ત્યાગ થઈ શકે છે. જેઓ કામભોગોનો ત્યાગ કરે તે જ આત્માઓ સંયમ ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરી શકે છે. (૮૯)

પ્રશ્ન:—સાંભળનાર જીવોને ઉપદેશની અસર ન થાય તો ઉપદેશ આપનારને શો ફાયદો થાય ?

ઉત્તર:—જે વક્તા એટલે ઉપદેશ આપનાર છે તે શ્રોતાઓને લાલ થાય એવા ઉદ્દેશથી ઉપદેશ આપે છે તેથી કદાચ કર્મના ઉદયને લીધે ઉપદેશ આપ્યા છતાં શ્રોતાને તેની કાંઈ અસર ન થાય તો પણ વક્તાને તો એકાંત લાલ જ થાય છે, કારણ કે તે તો અનુબદ્ધ ભાવથી એટલે નિઃસ્પૃહભાવે પારકાને ઉપકાર કરવાની શુભ ભાવનાથી જ ઉપદેશ આપે છે, માટે તેવા ઉપદેશના ફેનાર પુણ્યશાલી જીવોને ઘણો લાલ થાય છે. (૯૦) ૧૪૭

અબાધા કાલ કોને કહેવાય તે સમજાવે છે:—

કર્મબંધ થયા પછીનો સમય કર્મોદય તણી,
પૂર્વનો જે કાલ વચલો તે અબાધા કહે ગુણી;
બાંધ્યા પછી ફલનો અનુભવ જ્યાં સુધી હોવે નહી,
ત્યાં સુધીનો કાલ જે તે છે અબાધા ક્ષણ સહી.

૧૪૮

સ્પષ્ટાર્થ—પ્રશ્ન:—અબાધા કાલનું સ્વરૂપ શું ?

ઉત્તર:—જીવ જ્યારે જ્ઞાનાવરણીયાદિ કોઈ પણ કર્મ બાંધે છે ત્યારે તે કર્મ બાંધ્યા પછી તરત ઉદયમાં આવતું નથી. પરંતુ બાંધ્યા પછી તે કર્મ સત્તા રૂપે અમુક કાલ સુધી આત્મા સાથે પડયું રહે છે અને અમુક કાલ ગયા પછી તે કર્મ ભોગવવાને લાયક થાય છે એટલે તે કર્મનો ઉદય થાય છે. આ કર્મબંધ અને કર્મોદય વચ્ચેનો જે કાલ તેને તીર્થંકર ભગવંતોએ અબાધા કાલ કહ્યો છે. બીજી રીતે એમ પણ કહેવાય કે કર્મ બાંધ્યા પછીના સમયથી ગણતારાં જ્યાં સુધી તેના ફલનો અનુભવ થાય નહિ એટલે જ્યાં સુધી તે કર્મ ઉદયમાં આવે નહિ તેટલો કાલ અબાધા કાલ કહેવાય છે. (૯૧) ૧૪૮

અબાધાના બે પ્રકાર દર્શાવે પૂર્વક બે ગાથામાં જણાવે છે:—

બે ભેદ તેના જઘન્ય ને ઉત્કૃષ્ટ ઇમ અવધારીએ,
અન્તર્મુદ્ધર્ત જઘન્ય આઠે કર્મમાં તે માનીએ;
હિંસાહિના કરનારને ફળ ઝટ મળેલું દેખીએ,
પણ ત્યાં અબાધા નિશ્ચયે લઘુ વીતતાં ફલ માનીએ.

૧૪૯

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રશ્ન:—અબાધા કાલ એક જ પ્રકારનો હોય કે અનેક પ્રકારનો ?

ઉત્તર:—સામાન્ય રીતે જઘન્ય અબાધાકાલ અને ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાલ એમ બે પ્રકારનો અબાધાકાલ જણાવે. તેમાં જ્ઞાનાવરણીય આદિ આઠે કર્મનો જઘન્ય અબાધાકાલ અન્તર્મુદ્ધર્ત પ્રમાણે જણાવે. એટલે બાંધેલું કર્મ વહેલામાં વહેલું ઉદય આવે તો અંદાજ બે ઘડી કાલ વીત્યા બાદ ઉદય થાય છે. જેમકે હિંસા વગેરે ઘોર પાપ કરનાર જીવોને તેનું ફળ (સજા, કેદ, ફાંસી વગેરે પણ સ્થૂલ દષ્ટિએ-વ્યવહારથી) જલદી મળેલું બેઈ શકાય છે. ત્યાં પણ સ્યાદ્રાદ શૈલીને અનુસારે એમ અનુમાન કરી શકાય કે

અંતર્મુદ્ધૃત પ્રમાણુ જઘન્ય અબાધા પસાર થઈ ગયા પછી જ ફળ મળે છે. (કર્મોનો ઉદય થાય છે.) ૧૪૮

દંષ્ટાંત ખૂન કરનાર ચોરી કેઇ ફાંસી પામતા,
યુદ્ધમાં પણ કેઈ જીવો મરણને ઝટ પામતા;
તેવા પ્રસંગે જ્ઞાનથી નાની અબાધા જાણીએ,
ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ અનુસાર ઉત્કૃષ્ટો અબાધા જાણીએ. ૧૫૦

રૂપણાર્થ :—જઘન્ય અબાધા કેને છે તે દંષ્ટાંતપૂર્વક સમજાવતાં કહે છે કે ખૂન કરનારા કૂર હિંસકો તેમજ મોટી ચોરીઓના કરનારા ચોરો થોડા જ વખતમાં ફાંસીની સજા પામે છે. વળી લડાઈ ચાલતી હોય ત્યારે કેટલાયે જીવો સખત શત્રુદિના પ્રહારાદિથી થોડા વખતમાં જલદી મરણ પામે છે. આવા પ્રસંગોમાં પૂર્વે જણાવ્યા મુજબ સ્યાદાદ શૈલીથી જઘન્ય અબાધા ઘટાવી શકાય છે. એ પ્રમાણે જઘન્ય અબાધા કહીને હવે ઉત્કૃષ્ટ અબાધા કાલ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને અનુસારે ગણાય છે તે આગળના શ્લોકમાં સમજાવે છે. ૧૫૦

આઠે કર્મની ઉત્કૃષ્ટ અબાધા ત્રણ ગાથામાં જણાવે છે:—
કોડને કોડે ગુણુંતા હોય કોડાકોડી એ,
સાગરોપમનીજ સાથે તેહને પણ જોડીએ;
સાગરોપમ કોડાકોડી જેટલી સ્થિતિ જેહની,
તેટલા સો વર્ષની જાણો અબાધા તેહની. ૧૫૧

રૂપણાર્થ :—એક કોડને કોડ વડે ગુણીએ ત્યારે કોડાકોડી થાય છે. તે કોડાકોડી સાથે સાગરોપમ જોડીએ એટલે “કોડાકોડી સાગરોપમ” વાક્ય થાય છે. હવે જે કર્મની જેટલા કોડાકોડી સાગરોપમની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ હોય છે તેટલા સો-સો (સેકડા) વર્ષ પ્રમાણુ તે કર્મનો ઉત્કૃષ્ટ અબાધાકાલ સમજવો. ૧૫૧

પ્રથમના બે કર્મની ને વેહની અંતરાયની,
છેજ ડિંધ તીસ કોડાકોડી સાગરોપમ કાળની;
સિત્તેર કોડાકોડી સાગર જાણીએ સ્થિતિ મોહની,
ના તેટલી સગ વીસની સિત્તેર મિથ્યામોહની. ૧૫૨

વીસ કોડાકોડી સાગર નામની ને ગોત્રની,
તેત્રીસ સાગરની સ્થિતિ ઉત્કૃષ્ટ કહી આયુષ્યની;
તે ધ્યાન રાખીને અબાધા જાણવી સવિ કર્મની,
ત્રણ હજાર વરસ તણી જિમ પ્રથમ જ્ઞાનાવરણની. ૧૫૩

રૂપદર્શન:—પ્રથમના બે કર્મ એટલે જ્ઞાનાવરણીય કર્મ અને દર્શનાવરણીય કર્મ તથા ત્રીજું વેદનીય કર્મ અને ચોથું અંતરાય કર્મ એમ કુલ ચાર કર્મોની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુ બાણવી. તથા મોહનીય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ સિત્તેર કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુ બાણવી. હવે પ્રથમ ગણાવેલા ચાર કર્મોની ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમ સ્થિતિ છે. તેથી ચારે કર્મનો ત્રીસ શતક અથવા ત્રણ હજાર વર્ષનો ઉત્કૃષ્ટ અબાધા-કાલ બાણવો. મોહનીયકર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૭૦ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુ છે, તેથી સિત્તેર શતક અથવા સાત હજાર વર્ષ પ્રમાણુ ઉત્કૃષ્ટ અબાધા કાલ બાણવો. નામ કર્મ અને ગોત્ર કર્મ એ બે કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ વીસ કોડાકોડી સાગરોપમ પ્રમાણુ છે, તેથી તે બે કર્મોનો ઉત્કૃષ્ટ અબાધા કાલ વીસ શતક અથવા બે હજાર વર્ષ પ્રમાણુ બાણવો.

આયુષ્ય કર્મની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણુ છે, પરંતુ આયુષ્ય કર્મનો અબાધા કાલ ચાલુ કર્મે એટલે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિને અનુસારે નક્કી કરાતો નથી, પણ તે આયુષ્ય કર્મનો અબાધા કાલ બાણવા માટે બહુ જ જરૂરી ચાર ભાંગાની બીના આ પ્રમાણુ બાણવી:—૧ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અને ઉત્કૃષ્ટ અબાધા કાલ, ૨ ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અને જઘન્ય અબાધા કાલ, ૩ જઘન્ય સ્થિતિબંધ અને ઉત્કૃષ્ટ અબાધા કાલ, ૪ જઘન્ય સ્થિતિબંધ અને જઘન્ય અબાધા કાલ.

આ ચાર ભાંગાની સમજૂતી ટૂંકામાં આ પ્રમાણુ બાણવી:—ચાલુ ભવના આયુષ્યના (ત્રીજો ભાગ વગેરે) નિયત કાલે આગામી પરભવનું આયુષ્ય બંધાય તે વખતે, વર્તમાન ભવનું આયુષ્ય જેટલું બાકી હોય તે જ (વર્તમાન ભવના આયુષ્યના છેલ્લા વિભાગ-૩૫) આયુષ્ય કર્મનો અબાધા કાલ બાણવો. આ છેલ્લા વિભાગના વર્ષાદિકના પ્રમાણુની હીનાધિકતાદિ કારણોથી પૂર્વોક્ત ચાર ભાંગા સંભવે છે. તેમાં કોઈ જીવ આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બાંધે છે છતાં અબાધા કાલ જઘન્ય પણ હોય છે, અહીં આયુષ્ય કર્મના બંધમાં જઘન્ય ઉત્કૃષ્ટ અબાધા કાલ થવામાં ધ્યાનમાં રાખવા લાયક સુદો એ છે કે તે જીવ “પરભવનું આયુષ્ય ક્યારે બાંધે છે.” તેના આધારે જઘન્યાદિ અબાધા કાલનો ચોક્કસ નિર્ણય થઈ શકે છે.

હવે પ્રથમ ભાંગો—ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ બંધ અને ઉત્કૃષ્ટ અબાધા કાલ તે—આ પ્રમાણુ ઘટાવવો:—કોઈ મનુષ્યનું પૂર્વ કોડ વર્ષનું આયુષ્ય છે તે જીવ જો સૌથી વહેલામાં વહેલું આયુષ્ય બાંધે તો બે તૃતીયાંશ પૂર્વકોડ વર્ષો (પૂર્વકોડ વર્ષોના કરેલા ત્રણ ભાગમાંના બે ભાગ) આલ્યા જાય ત્યારે અથવા એક તૃતીયાંશ પૂર્વકોડ વર્ષો બાકી હોય ત્યારે પરભવનું આયુષ્ય બાંધે છે તેથી તે છેલ્લો બાકી રહેલ એક તૃતીયાંશ પૂર્વકોડ વર્ષ પ્રમાણુ જેટલો ઉત્કૃષ્ટ અબાધા કાલ બાણવો. હવે તે જીવે જો તે વખતે (પૂર્વોક્ત કાલે) તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણુ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો તેથી ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અને

ઉત્કૃષ્ટ અબાધા કાલ એમ પ્રથમ ભાંગો તેવા જીવોને ઉદેશીને ઘટે એમ જાણવું. (૧) હવે કોઈક જીવ ચાહુ ભવનું અંતર્મુદૂર્ત આયુષ્ય બાકી હોય ત્યારે તેત્રીસ સાગરોપમ પ્રમાણ આયુષ્ય બાંધે તેા તેને ઉદેશીને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિબંધ અને જઘન્ય અબાધા કાલ રૂપ બીજો ભાંગો ઘટે છે. (૨) જઘન્ય સ્થિતિબંધ અને ઉત્કૃષ્ટ અબાધા રૂપ ત્રીજો ભાંગો આ રીતે ઘટાવવો—પ્રથમ ભાંગામાં જજ્ઞાન્યા મુજબ પૂર્વ કાઠવર્ષોના ત્રીજો ભાગ બાકી હોય ત્યારે અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ આયુષ્ય બાંધનાર જીવને ઉદેશીને ત્રીજો ભાંગો જાણવો, (૩) હવે જઘન્ય સ્થિતિ અને જઘન્ય અબાધા કાલ રૂપ ચોથો ભાંગો આ રીતે ઘટાવવો—જે જીવ ચાહુ ભવ સંબંધી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ આયુષ્ય બાકી હોય ત્યારે અંતર્મુદૂર્ત-નું આયુષ્ય બાંધે તેને ઉદેશીને ચોથો ભાંગો ઘટે એમ જાણવું.

આ ચાર ભાંગાનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટતાથી સમજાય આ મુદ્દાથી કયા કયા જીવો કયારે કયારે આગામી ભવનું આયુષ્ય બાંધે તેનું સ્વરૂપ કાંઈક વિસ્તારથી આ રીતે જાણવું:—

આયુષ્ય કર્મ સિવાય બાકીના સાત કર્મમાં સ્થિતિને અનુસારે અબાધા હોય છે પણ આયુષ્ય કર્મમાં સ્થિતિને અનુસારે અબાધા હોતી નથી તેથી આયુષ્ય કર્મમાં અબાધા આશ્રી ચાર ભાંગા થાય છે તે ઉપર જણાવી ગયા. હવે આયુષ્ય કર્મમાં કેને કેટલી અબાધા હોય તે જણાવાય છે:—અનપવર્તનીય અને અપવર્તનીય એમ આયુષ્ય કર્મ બે પ્રકારનું છે. તેમાં જીવે જે આયુષ્ય જેટલી સ્થિતિનું બાંધ્યું હોય તેટલું પૂરેપૂરું ભોગવીને મરણ પામે અને જે આયુષ્ય કોઈ પણ પ્રકારે તૂટે નહિ તે અનપવર્તનીય આયુષ્ય દેવતાનું નારકીનું તેમજ યુગલીયા મનુષ્ય અને યુગલીયા તિર્યંચનું હોય છે. આ જીવો પોતાનું પૂરેપૂરું આયુષ્ય ભોગવીને મરણ પામે છે. આ જીવો તેમના આયુષ્યના છેલ્લા છ માસ બાકી રહે ત્યારે પરભવનું આયુષ્ય બાંધે છે. તેથી તેઓને ઉદેશીને છ માસના અબાધાકાલ જાણવો. દેવતા નારકીમાં અપવર્તનીય આયુષ્ય હોતું નથી.

યુગલિયા સિવાયના બાકીના સામાન્ય મનુષ્ય તથા સામાન્ય તિર્યંચ પચેન્દ્રિય તથા એકેન્દ્રિય અને વિકલેન્દ્રિય જીવોનું આયુષ્ય અપવર્તનીય હોય છે, એટલે તેઓનું આયુષ્ય અધ્યવસાયાદિ ૭ કારણોમાંનું કોઈ પણ કારણ મળવાથી ઓછું પણ થઈ જાય છે. તેથી તેઓ તેમનું બાંધેલું આયુષ્ય જેટલી સ્થિતિવાળું હોય તેટલી સ્થિતિ પ્રમાણે પૂરું કરીને મરે છે અથવા તે આયુષ્યની સ્થિતિની અપવર્તના થવાથી જેટલા વર્ષનું આયુષ્ય હોય તેથી પહેલાં પણ મરણ પામે છે. આ અપવર્તનીય આયુષ્યવાળાને આયુષ્યની અબાધા અનેક પ્રકારની હોય છે. તેમાં જે વખતે પરભવનું આયુષ્ય બાંધે તે વખતે તેમનું જેટલું આયુષ્ય બાકી હોય તેટલી તેની અબાધા હોય છે. આ જીવો વહેલામાં વહેલું તેમના ભોગવાતા ભવના આયુષ્યના ત્રીજો ભાગ બાકી રહે ત્યારે પરભવનું આયુષ્ય બાંધે છે માટે તે એકેન્દ્રિયાદિ જીવોનું જે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે તેનો ત્રીજો ભાગ તેમની

આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ અબાધા જાણવી. અપવર્તનીય આયુષ્યવાળા જીવોમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ પૂર્વ કોડ વર્ષની સામાન્ય મનુષ્ય અને સામાન્ય તિર્થંચની હોય છે તેથી તેઓની ઉત્કૃષ્ટ અબાધા પૂર્વ કોડ વર્ષનો ત્રીજો ભાગ એટલે એક તૃતીયાંશ પૂર્વ કોડ વર્ષની હોય છે. જો આ જીવો ત્રીજા ભાગે આયુષ્ય ન ખાંધે તો નવમા ભાગે આયુષ્ય ખાંધે છે, ત્યારે તેમને નવમા ભાગ જેટલી અબાધા હોય. નવમા ભાગે ન ખાંધે તો સત્તાવીસમા ભાગે, તે વખતે ન ખાંધે તો એકચાસીમા ભાગે એમ ત્રીજા ત્રીજા ભાગે ગણતાં છેવટે આયુષ્યના છેલ્લા અંતર્મુદૂર્તમાં પણ આયુષ્ય ખાંધે છે, માટે જે જીવ જેટલામા ભાગે આયુષ્ય ખાંધે તેમને બાકી રહેલો તેટલો ભાગ નવા ખાંધેલા આયુષ્યની અપેક્ષાએ અમાધાકાલ જાણવો. જેઓ છેલ્લા અંતર્મુદૂર્તે આયુષ્ય ખાંધે તેમની અપેક્ષાએ જઘન્ય અમાધાકાલ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ જાણવો.

આ અપવર્તનીય આયુષ્ય સોપકમી આયુષ્ય અને નિરૂપકમી આયુષ્ય એમ બે પ્રકારનું છે. મરણ વખતે બાહ્ય શાર્વાદિક કારણો જેમાં હેતુ રૂપ હોય તે સોપકમી જાણવું અને તેવા બાહ્ય કારણો જેમાં ન હોય તે નિરૂપકમી આયુષ્ય જાણવું.

અહીં વિશેષમાં સમજવાનું કે સાત કર્મોમાં જે ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિમાં ઉત્કૃષ્ટી અબાધા કહી છે તે ઉત્કૃષ્ટી સ્થિતિમાં અંતર્ગત જાણવી. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિથી જુદી ઉત્કૃષ્ટ અબાધા નથી, પરંતુ આયુષ્ય કર્મની અબાધા આયુષ્યની સ્થિતિ ઉપરાંત (વધુ સ્થિતિરૂપ) જાણવી. આયુષ્યની ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ૩૩ સાગરોપમની છે આવી આયુષ્યની સ્થિતિ ખાંધનાર મનુષ્ય ઉત્કૃષ્ટથી પૂર્વ કોડ વર્ષના આયુષ્યવાળો હોવાથી ત્યાં ઉત્કૃષ્ટ અબાધા ૩ પૂર્વ-કોડ વર્ષની હોય છે. આ અબાધા કાલ ૩૩ સાગરોપમ ઉપરાંત જાણવો. તેનો સમાવેશ ૩૩ સાગરોપમમાં થતો નથી. (૯૨) ૧૫૨-૧૫૩

મોક્ષ પ્રાપ્તિનું અનંતર કારણ ક્ષાયિક સમકિત છે તે જણાવે કે:—

જે હોય ક્ષાયોપશમિક તો ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વની,
ક્ષપકશ્રેણી આદરે તિણ પ્રાપ્તિમાં શિવશર્મની;
ક્ષાયિક અનન્તર હેતુ બીજા પરંપર હેતુ કહ્યા,
ભાવદર્શન ઔપશમિક ક્ષાયિક દર્શન ભણ્યા.

૧૫૪

રૂપદાર્થ:—પ્રશ્ન—મોક્ષના સુખો મેળવવામાં અનંતર કારણ (અસાધારણ; ખાસ જરૂરી કારણ) કયું સમ્યક્ત્વ છે ?

ઉત્તર:—ઔપશમિક, ક્ષાયોપશમિક અને ક્ષાયિક એ ત્રણ પ્રકારનાં સમ્યક્ત્વ છે. તેમાંથી ઔપશમિક સમ્યક્ત્વવાળા જીવો ઉપશ્રમશ્રેણિ માંડી શકે, પરંતુ તે શ્રેણિવાળા જીવો ૧૧ મા ગુણસ્થાનકથી આગળ જઈ શકતા નથી, તેથી ઔપશમિક સમ્યક્ત્વવાળા જીવો મોક્ષમાં જઈ શકતા નથી. ક્ષાયોપશમ સમ્યક્ત્વવાળા જીવો તો શ્રેણિજ માંડી શકતા નથી એટલે તે સમકિતવાળા પણ મોક્ષે જઈ શકતા નથી. પરંતુ ક્ષાયોપશમ

સમકિતી જીવ સમકિત મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય તથા અનંતાનુબંધી કષાયની ચોકડી એમ સાત પ્રકૃતિનો સત્તામાંથી ક્ષય કરે ત્યારે ક્ષાયિક સમકિતી થાય છે. આ ક્ષાયિક સમકિતી જીવ ક્ષયકર્ત્રેણિ માંડીને જરૂર મોક્ષે જાય છે, માટે મોક્ષપ્રાપ્તિમાં ક્ષાયિક સમકિતને અનંતર કારણ કહ્યું છે. બાકીના બે સમકિતને પરંપર હેતુ કહેલા છે. કારણ કે જીવ ઔપશમિક સમકિત પ્રથમ પામે છે અને ત્યાર પછી ક્ષયોપશમ સમકિતી થાય છે અને ત્યાર પછી ક્ષાયિક સમકિતી બનીને મોક્ષે જાય છે. (૯૩)

પ્રશ્ન:—ભાવ દર્શન કયા કયા અને શાથી ?

ઉત્તર:—ઔપશમિક સમ્યક્ત્વ તથા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ આ બેને ભાવ દર્શન અથવા ભાવ સમકિત કહ્યા છે. આ બેને ભાવદર્શન શાથી કહ્યા છે તે આગળના શ્લોકમાં સમજાવે છે. ૧૫૪

ક્ષાયિક અને ઉપશમ ભાવ દર્શન અને ક્ષયોપશમ દ્રવ્ય દર્શન છે તે જણાવી તેમના ભાંગા જણાવે છે:—

રસપ્રદેશોદય નથી તે બેઉ સમ્યક્ત્વે સહી,
ક્ષાયોપશમિક દ્રવ્ય દર્શન બે ઉદય વર્તે સહી;
સમ્યક્ત્વ મોહતણો રસોદય પ્રદેશોદય શેષનો,
ક્ષાયિક સાદિ અનંત ભાંગે સાંત સાદિ બેઉનો.

૧૫૫

રૂપબદ્ધાર્થ:—ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વવાળા જીવોને તથા ઔપશમિક સમ્યક્ત્વવાળા જીવોને અનંતાનુબંધી ક્રોધ, માન, માયા, લોભ એમ ચાર પ્રકૃતિ તથા સમ્યક્ત્વ મોહનીય, મિશ્ર મોહનીય અને મિથ્યાત્વ મોહનીય એ ત્રણ પ્રકૃતિ એમ કુલ સાત પ્રકૃતિનો રસોદય તથા પ્રદેશોદય હોતો નથી, તેથી તે બે સમ્યક્ત્વ આત્માના નિર્મળ પરિણામરૂપ હોવાથી ભાવ સમકિત કહ્યા છે. અહીં ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વને નહિ હોવાનું કારણ એ છે કે—ક્ષાયોપશમ સમ્યક્ત્વવાળા જીવોને સમ્યક્ત્વ મોહનીયનો રસોદય હોય છે એટલે સાક્ષાત્ ઉદય હોય છે, અનંતાનુબંધી ચોકડી તથા મિશ્રમોહનીય અને મિથ્યાત્વ મોહનીયનો પ્રદેશોદય હોય છે. જે પ્રકૃતિ મૂળ સ્વરૂપે ભોગવાતી નથી પરંતુ અન્ય ઉદયવતી સંભતીય પ્રકૃતિ રૂપે ભોગવાય છે તે પ્રકૃતિનો પ્રદેશોદય કહેવાય છે. આ રસોદય તથા પ્રદેશોદય આત્માના શુદ્ધ દર્શન ગુણને મલીન કરે છે તેથી ક્ષાયોપશમિક સમ્યક્ત્વને દ્રવ્ય સમ્યક્ત્વ કહેવાય છે. અહીં સમજવાનું એ છે કે—ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને સાદિ અનંત ભાંગે કહ્યું છે, કારણ કે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ ગુણ બ્યારે પ્રકટ થયો ત્યારે તેની સાદિ થઈ અને તે પ્રકટ થયા પછી જવાનું નથી એટલે કાયમ રહેવાનું છે, માટે અનંત જણાવું. બાકીના બે સમ્યક્ત્વ સાદિ સાંત ભાંગે જણાવ્યાં, કારણ કે તે બે સમ્યક્ત્વ પ્રકટ થયા પછી સદા કાળ રહેતા

નથી. પરંતુ અંતર્મુદૂર્ત્તાદિક પ્રમાણ સ્થિતિવાળા હોવાથી સાંત—છેડાવાળાં કહ્યા છે. (૯૪) ૧૫૫

ક્ષાયિક સમકિત કયાં સુધી રહે તે જણાવી કલ્પાતીત દેવો જણાવે છે:—

યથાખ્યાત તણી પરે ક્ષાયિક જે સમયે લહે,
ત્યારથી કાયમ રહે ને સિદ્ધ ભાવે પણ રહે;
પ્રેવેયકાનુત્તર સુરો મૂલ શરીરથી પર દેહની,
રચના કરે ના હેતુ કલ્પાતીત સ્થિતિ છે તેમની.

૧૫૬

રૂપદર્શન:—પ્રશ્ન:—ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ કયાં સુધી રહે?

ઉત્તર:—જ્યારે જીવ મોહનીય કર્મનો ક્ષય કરી નિર્મલ ચારિત્ર પ્રાપ્ત કરે છે ત્યારે ક્ષાયિક ભાવનું યથાખ્યાત ચારિત્ર કહેવાય છે. આ ક્ષાયિક ભાવનું યથાખ્યાત બારમે, તેરમે અને ચૌદમે ગુણકાણે હોય છે. જેમ તે આવ્યા પછી જતું નથી તેમ ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પણ એથા અવિરત સમ્યક્દષ્ટિ ગુણસ્થાનકથી સાતમા અપ્રમત્ત ગુણસ્થાનક સુધીના ૪ ગુણસ્થાનકોમાં થાય છે અને તે પ્રકટ થયા પછી કદાપિ જતું રહેતું નથી, પરંતુ મોક્ષ જાય ત્યાં પણ સાથે રહે છે. આથી જ તેને અનંત કહ્યું છે. મોહનીય કર્મની ૨૮ પ્રકૃતિનો ઉપશમ થવાથી ઉદય સર્વથા બંધ થાય ત્યારે પણ યથાખ્યાત ચારિત્ર થાય છે. આ ઉપશમ ભાવનું યથાખ્યાત ચારિત્ર અગિઆરમા ગુણસ્થાનકે હોય છે, તે તો અંતર્મુદૂર્ત્તા સુધી જ ટકે છે, પછીથી ચાલ્યું જાય છે. (૯૫)

પ્રશ્ન:—કલ્પાતીત સ્થિતિ કયા દેવોની છે?

ઉત્તર:—નવ પ્રેવેયક દેવો તથા પાંચ અનુત્તરવાસી દેવોની કલ્પાતીત સ્થિતિ છે. કારણ કે આ દેવો કલ્પ એટલે તીર્થંકર દેવોના કલ્યાણકાદિ પ્રસંગે આવવું તે સ્વરૂપ અથવા સ્વામી સેવક ભાવરૂપી કલ્પથી રહિત છે. આ દેવો જિનેશ્વરોના કલ્યાણકાદિ પ્રસંગોમાં આવતા જતા નથી, તેમજ તેઓમાં પરસ્પર સ્વામી સેવક ભાવ નથી તેથી તેઓ અહમિદ્ર કહેવાય છે. વળી આ દેવો જે મૂલ વૈકિય શરીર છે તેથી બીજું જૂઠું ઉત્તર વૈકિય શરીર પણ કરતા નથી, કારણ કે તેઓને તે કરવાનું પ્રયોજન (ખાસ કારણ) હોતું નથી. (૯૬) ૧૫૬

કયા દેવો ઉત્તર વૈકિય શરીરની રચના કરે તે જણાવી સાતે નારકીનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય જણાવે છે:—

અમ્યુત સુધીના ઈંદ્ર આદિક ભક્તિ આદિક કારણે,
વૈકિય રચે ઉત્કૃષ્ટ યોજન લક્ષ સાધિક મનુજને;
રત્નપ્રભાદિકમાં ક્રમે ઉત્કૃષ્ટ આયુ સાગરો,
એક ત્રણ સગ દસ સત્તર બાવીસ તેત્રીસ મનધરો.

૧૫૭

રૂપણાર્થ :—પ્રશ્ન :—કયા દેવો ઉત્તર વૈકિય શરીર કરે ?

ઉત્તર :—અચ્યુત નામના બારમા દેવલોક સુધીના દેવો એટલે બ્રુવનપતિ દેવો, વ્યંતર દેવો, વાણ્ણવ્યંતર દેવો, જ્યોતિષિ દેવો તથા ૧૨ દેવલોક સુધીના દેવો જિનેશ્વરની ભક્તિ વગેરે કારણોમાંના કેઈ પણ કારણથી પોતાના મૂળ વૈકિયથી જુદા વૈકિય શરીરની રચના કરે છે. આ શરીર રચનાને ઉત્તર વૈકિય શરીર કહેવાય છે. આ દેવો ઉત્તર વૈકિય શરીર બનાવીને જિનેશ્વરના કલ્યાણકાદિ પ્રસંગોમાં જાય છે, પરંતુ પોતાના મૂળ શરીરે જતા નથી. દેવોનું મોટામાં મોટું ઉત્તર વૈકિય એક લાખ યોજન પ્રમાણ હોય છે. મનુષ્યનું ઉત્તર વૈકિય એક લાખ યોજનથી ચાર આંગળ અધિક હોય છે. દેવોનું ઉત્તર વૈકિય જમીનથી ચાર આંગળ અદ્ધર હોય છે, ત્યારે મનુષ્યનું ઉત્તર વૈકિય જમીનને અડે છે, તેથી મનુષ્યનું ઉત્તર વૈકિય નીચેના ભાગમાં ચાર આંગળ અધિક હોય છે ઉપરના ભાગ (મસ્તકના ભાગની સપાટી)ની ઉંચાઈમાં બંને ઉત્તર વૈકિયો સરખા હોય છે. (૯૭)

પ્રશ્ન :—રત્નપ્રભાદિ નારકીમાં ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કેટલું હોય ?

ઉત્તર :—પહેલી રત્નપ્રભા નામની નરકભૂમિમાં નારકીઓનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય એક સાગરોપમનું, ત્રીજી શર્કરાપ્રભાના નારક જીવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ૩ સાગરોપમ, ત્રીજી નરકના નારકીઓનું ૭ સાગરોપમ, ચોથી નરકના નારકીઓનું ૧૦ સાગરોપમ, પાંચમી નરકના નારકીઓનું ૧૭ સાગરોપમ, છઠ્ઠી નરકના નારકી જીવોનું ૨૨ સાગરોપમ અને સાતમી નરકના નારકી જીવોનું ૩૩ સાગરોપમ પ્રમાણ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય જાણવું. (૯૮) ૧૫૭

સાતે નારકીઓનું જઘન્ય આયુષ્ય જણાવે છે:—

પ્રથમ નરકોત્કૃષ્ટ આયુ તેજ લધુ બીજી વિષે,

બીજીનું ઉત્કૃષ્ટ આયુ તેજ લધુ ત્રીજી વિષે;

આ ક્રમે છઠ્ઠી નરકનું આયુ ઉત્કૃષ્ટજ બને,

સાતમી નરકે જઘન્યજ અતર તેત્રીશ ગુરૂ અને.

૧૫૮

રૂપણાર્થ :—પ્રશ્ન :—નારકીઓનું જઘન્ય આયુષ્ય કેટલું હોય ?

ઉત્તર :—પહેલી રત્નપ્રભાના નારકીઓનું જઘન્ય આયુષ્ય ૧૦ હજાર વર્ષનું હોય છે. ત્યાર પછી શર્કરા પ્રભાદિ નરક સ્થાનોમાં જઘન્ય આયુષ્ય. સમજવાની યુક્તિ આ પ્રમાણે જાણવી:—પહેલી નારકીનું જે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય તે બીજી નારકીનું જઘન્ય આયુષ્ય જાણવું એટલે બીજી નારકીનું જઘન્ય આયુષ્ય એક સાગરોપમનું જાણવું. બીજી નારકીનું જે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય ત્રણ સાગરોપમનું કહ્યું તે ત્રીજી નરકભૂમિના નારકીનું જઘન્ય આયુષ્ય જાણવું. આ રીતે અનુક્રમે સાતે નારકીમાં સમજવું. ચોથી નરકના નારકીનું જઘન્ય આયુષ્ય ૭ સાગરોપમ, પાંચમી નરકભૂમિના નારકીનું જઘન્ય આયુષ્ય ૧૦ સાગરોપમ,

છઠી નરકના નારકીઓનું જઘન્ય આયુષ્ય ૧૭ સાગરોપમ અને સાતમી નરકના નારકીઓ નું જઘન્ય આયુષ્ય ૨૨ સાગરોપમ જાણવું. અહિં યાદ રાખવા જેવી બીના એ છે કે—પૂર્વ પૂર્વ નરકના નારકીઓનું જેટલા સાગરોપમ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય હોય, તેટલા સાગરોપમનું જઘન્ય આયુષ્ય પછીની નરકના નારકીઓનું જાણવું. એ જ સુકિતને અહીં યાદ રાખવી (૯૯)૧૫૮ કુલ મહાવિદેહ કેટલાં છે અને ક્યાં આવેલાં છે તે જણાવે છે:—

જંબૂદ્વીપે એક ક્ષેત્ર મહાવિદેહ વિચારીએ,
ઘાતકીમાં બેઉ તે તિમ પુષ્કરાર્ધે માનીએ;
બત્રીશ વિજય દરેકમાં તીર્થપ વિચરતા ચારમાં,
આઠ નવ ચોવીસ ને પચીસ અંકી વિજયમાં. ૧૫૬

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રશ્ન:—કુલ કેટલા મહાવિદેહ ક્ષેત્રો છે અને તે ક્યાં ક્યાં આવેલા છે ?
ઉત્તર:—જંબૂદ્વીપને વિષે એક મહાવિદેહ ક્ષેત્ર છે, બીજા ઘાતકી ખંડને વિષે બે મહાવિદેહ ક્ષેત્ર આવેલાં છે, તેમજ ત્રીજા પુષ્કરવરાર્ધ નામના દ્વીપને વિષે પણ બે મહા-વિદેહ ક્ષેત્ર આવેલાં છે. કર્મ ભૂમિમાં એ પ્રમાણે કુલ પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્રો જાણવાં.(૧૦૦)

પ્રશ્ન:—હાલમાં કેટલા તીર્થંકરો વિચરે છે અને ક્યાં ક્યાં ?
ઉત્તર:—હાલમાં ૨૦ તીર્થંકર લગવતો વિચરે છે માટે વીસ વિહરમાન જિન કહે-વાય છે. ઉપર જે પાંચ મહાવિદેહ ગણાવ્યાં તે દરેકમાં ચાર ચાર જિન હાલમાં વિચરે છે એટલે કુલ વીસ તીર્થંકરો વિચરતા છે. એક એક મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં બત્રીસ બત્રીસ વિજયો આવેલી છે. એટલે પાંચ મહાવિદેહની કુલ ૧૬૦ વિજયો છે. તેમાં દરેક મહા-વિદેહની આઠમી વિજય, નવમી વિજય, ચોવીસમી વિજય અને પચીસમી વિજય એમ ચાર વિજયમાં તીર્થંકરો વિચરે છે. (૧૦૧) ૧૫૬

જંબૂદ્વીપમાં કઈ વિજયમાં કયા નામે તીર્થંકર છે તે જણાવે છે:—

પુષ્કલાવતી વિજયમાં સીમંધર પ્રભુ વિચરતા,
યુગમંધરા તિમ વપ્ર વિજયે બાહુ વત્સે વિચરતા;
નલિનાવતીમાં પ્રભુ સુબાહુ જંબૂદ્વીપે વિચરતા,
મુખ્ય નગરીમાં પ્રથમ ચઉ તીર્થપતિ પ્રભુ વિચરતા. ૧૬૦

સ્પષ્ટાર્થ:—પ્રશ્ન:—જંબૂદ્વીપના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં કયા વિજયમાં કયા નામના તીર્થંકર વિચરે છે ?

ઉત્તર:—જંબૂદ્વીપમાં આવેલા મહાવિદેહ ક્ષેત્રની બત્રીસ વિજયો પૈકી આઠમી પુષ્કલાવતી નામની વિજયમાં શ્રી સીમંધર સ્વામી (૧) વિચરે છે. નવમી વપ્ર નામની વિજયમાં શ્રી યુગમંધર સ્વામી (૨) વિચરે છે, ચોવીસમી વત્સ નામની વિજયમાં શ્રીબહુજિન (૩) વિચરે છે અને નલિનાવતી નામની પચીસમી વિજયમાં શ્રી સુબાહુ-

જિન (૪) વિચરે છે. આ દરેક વિજયની મુખ્ય મુખ્ય નગરીમાં વીશ તીર્થંકરોમાંથી પહેલા ચાર જિનેશ્વરો વિચરે છે. (૧૦૨) ૧૬૦

ધાતકી ખંડમાં વિચરતા તીર્થંકરોનાં નામ બે ગાથામાં જણાવે છે:—

એ પ્રમાણે પૂર્વ ધાતકી ખંડમાં પણ વિચરતા,
 શ્રીસુભત સ્વયંપ્રભ પ્રભુ તેમ ઋષભાનન તથા;
 અનંતવીર્ય જિનેશ્વરો ઇમ પાંચમાથી આઠમા,
 વિજય નગરી નામ સરખા હોય જુદા દ્વીપમાં. ૧૬૧
 કમસરજ પશ્ચિમ ધાતકી ખંડે મહાવિદેહમાં,
 સૂરપ્રભ વિશાલપ્રભ પ્રભુ આઠમી ને નવમીમાં;
 વત્સમાં વજ્રધરો ચંદ્રાનન નલિનાવતી,
 પૂર્વ પેરે ચાર વિજયે એમ ચઉ તીરથપતિ. ૧૬૨

રૂપદર્શન—પ્રશ્ન —ધાતકી ખંડમાં વિચરતા આઠ તીર્થંકરો કયા નામે છે?

ઉત્તર:—ઉપર જાણીપના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં બે પ્રમાણે ચાર જિનો વિચરતા જણાવ્યા તે પ્રમાણે પૂર્વ ધાતકી ખંડમાં પણ ૮ મી, ૯ મી, ૨૪ મી અને ૨૫ મી વિજયમાં અનુક્રમે ૫ સુભત જિન, ૬ સ્વયંપ્રભ પ્રભુ, ૭ ઋષભાનન તથા ૮ શ્રીઅનંત-વીર્ય નામના જિનેશ્વર લગવંતો વિચરે છે. જાણીપના મહાવિદેહ ક્ષેત્રના બત્રીસ વિજય-નાં બે નામે છે તેવાં જ નામે બાકીના ચાર મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ૩૨-૩૨ વિજયોનાં પણ જાણવા. વળી દરેક વિજયની રાજધાનીનાં નામ પણ સરખા જાણવા. હવે આજ કમસર પશ્ચિમ ધાતકી ખંડમાં આવેલા મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં આઠમી વિજયમાં શ્રીસૂરપ્રભ નામના જિનેશ્વર ૯, નવમી વિજયમાં શ્રીવિશાલપ્રભ તીર્થંકર ૧૦, ૨૪ મી વત્સ વિજયમાં શ્રીવજ્રધર નામે તીર્થંકર ૧૧ અને નલિનાવતી નામની ૨૫ મી વિજયમાં શ્રીચંદ્રા-નન તીર્થંકર ૧૨ વિચરે છે. એવી રીતે પૂર્વની રીતે જ ચાર વિજયમાં કમસર ચાર તીર્થંકરો જાણવા. (૧૦૩) ૧૬૧-૧૬૨

પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં વિચરતા જિનનાં નામ બે ગાથામાં જણાવે છે:—

પુષ્કરાર્ધે પૂર્વ દિશિના મહાવિદેહે તેરમા,
 ચંદ્રબાહુ ભુજંગસ્વામી તીર્થપતિ છે ચૌહમા;
 ઇશ્વર જિનેશ્વર નેમિપ્રભ પ્રભુ તીર્થપતિ છે સોલમા,
 એમ પશ્ચિમ પુષ્કરાર્ધે સત્તરમાથી વીસમા. ૧૬૩

તીર્થપતિ વીરસેન તિમ મહાલદ્ર દેવયશા અને,
અજિતવીર્ય જિનેશ નમીએ હાથ બેડી વીશને;
કાય સોનાના સમી^૧ ધનુ પાંચસો ઉંચાઈ એ,^૨

પૂર્વ લખ ચોરાશી આયુ^૩ વીસ લખ^૪ કુંવરપણે. ૧૬૪

રૂપંટાર્થ :—પ્રશ્ન :—પુષ્કરાર્ધ દ્વીપમાં વિચરતા આઠ તીર્થંકરો કયા નામે છે ?

ઉત્તર :—ત્રીજા પુષ્કરવર નામના દ્વીપના અર્ધ ભાગમાંથી પૂર્વ દિશામાં આવેલ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં ૮ મી વિજયમાં ૧૩ મા તીર્થંકર શ્રીચંદ્રબાહુ સ્વામી વિચરે છે. ૯ મી વિજયમાં ૧૪ મા શ્રીભુજંગસ્વામી તીર્થંકર વિચરે છે. ૨૪ મી વિજયમાં ૧૫ મા શ્રીધર્મશ્વર નામના તીર્થંકર વિચરે છે તથા ૨૫ મી વિજયમાં શ્રી નેમિપ્રભ ૧૬ તીર્થંકર વિચરે છે એજ પ્રમાણે પશ્ચિમ પુષ્કરાર્ધના મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં બાકીના ચાર તીર્થંકરો આ પ્રમાણે વિચરે છે :— આઠમી વિજયમાં શ્રી વીરસેન તીર્થંકર ૧૭, નવમી વિજયમાં શ્રીમહાલદ્ર તીર્થંકર ૧૮, ચોવીસમી વિજયમાં શ્રીદેવયશા તીર્થંકર ૧૯ અને પચીસમી વિજયમાં શ્રી અજિતવીર્ય તીર્થંકર ૨૦ વિચરે છે. એ પ્રમાણે ૨૦ જિનને સદા નમીએ. (૧૦૪)

પ્રશ્ન :—આ ૨૦ વિચરતા તીર્થંકરોમાં સરખાપણું કઈ કઈ બાબતમાં હોય છે ?

ઉત્તર :—આ દરેક તીર્થંકરની કાયા સુવર્ણ સરખા વર્ણની હોય છે. ૧ તેમની ઉંચાઈ ૫૦૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ હોય છે. ૨ તે દરેકનું આયુષ્ય ૮૪ લાખ પૂર્વ વર્ષ જેટલું હોય છે. ૩ તેઓ ૨૦ લાખ પૂર્વ સુધી કુંવરપણામાં રહે છે. ૪ (૧૦૫) ૧૬૩-૧૬૪

વીસ વિહરમાન જિનોમાં આઠ વસ્તુનું સરખાપણું જણાવી કઈ કઈ બાબતમાં બુદ્ધાપણું છે તે જણાવે છે :—

રાજ્ય તેસઠ લાખ પૂર્વ^૫ એક લખ^૬ ચારિત્રનો,

પર્યાય મુનિ સો કોડ^૭ દશ લખ^૮ સમૂહ કેવલિમુનિ તણો;

એ આઠ સરખા વીશમાં પણ જનક જનની નારના,

નામ લંછન હોય બુદ્ધા વિહરમાણુ જિનેશના. ૧૬૫

રૂપંટાર્થ :—આ વીશ તીર્થંકરો તેસઠ લાખ પૂર્વ વર્ષ સુધી રાજ્ય કરે છે. ૫ તેમનો ચારિત્ર પર્યાય એક લાખ પૂર્વ વર્ષનો હોય છે. ૬ તેમનો સો કોડ મુનિ-વરોનો પરિવાર હોય છે. ૭ અને તેમના પરિવારમાં દશ લાખ કેવલજ્ઞાની મુનિઓ હોય છે. ૮ એ પ્રમાણે આ આઠ વાનાં તે વીસે વિહરમાન તીર્થંકરોનાં સરખાં જાણવા. (૧૦૬)

પ્રશ્ન :—૨૦ વિહરમાન જિનમાં કઈ કઈ બાબતમાં તફાવત હોય છે ?

ઉત્તર :—વિહરમાન તીર્થંકરોના માતા પિતા તથા પત્ની, આ ત્રણેનાં નામ તથા તેમનાં લંછન બુદ્ધા બુદ્ધા હોય છે. (૧૦૭) ૧૬૫

શ્રીસીમંધર જિનના જન્માદિ ક્યારે થયા તે જણાવે છે:—
 કુંથુ અરના અંતરે સીમંધર પ્રભુ જનમિયા,
 મુનિસુવ્રત નમિ પ્રભુના અંતરે સંયમ લહ્યા;
 ઉદય પ્રભુ પેઢાલ પ્રભુના અંતરે શિવ પામશે,
 જિન જીવન જીવી જાણશે તે સ્વપર તારક ઝટ થશે. ૧૬૬

રૂપદ્રાર્થ :—પ્રશ્ન :—શ્રી સીમંધર સ્વામીના જન્માદિક કલ્યાણો ક્યારે થયા ?

ઉત્તર :—ચાલુ ચોવીશીના ૧૭ મા શ્રીકંથુનાથ તીર્થંકર તથા ૧૮ મા શ્રીઅર-
 નાથ તીર્થંકર આ બે તીર્થંકરોના આંતરામાં શ્રીસીમંધર સ્વામી જન્મ્યા હતા. તથા ૨૦
 મા શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામી અને ૨૧ મા શ્રીનમિનાથ તીર્થંકર આ બે તીર્થંકરોના
 આંતરામાં તેમણે આશિષ ગ્રહણ કર્યું. વળી આવતી ચોવીશીમાં થનારા સાતમા શ્રીઉદય-
 પ્રભુ અને આઠમા શ્રીપેઢાલ નામના તીર્થંકર આ બે તીર્થંકરોના આંતરામાં તેઓ મોક્ષ
 જશે. (૧૦૮) આ પ્રમાણે ભવ્ય જીવો શ્રીતીર્થંકર દેવના જીવનને જાણીને તેવું પોતાનું
 જીવન બનાવશે તે પુણ્યશાલી જીવો પોતાને અને બીજા જીવોને તારનારા જલ્દી થશે. ૧૬૬

નિયમાવલી શા માટે જણાવી તેનો હેતુ કહે છે:—

સંક્ષેપ રૂચિ જન ટૂંક વચનો સાંભળી નિજ પર તણા,
 બોધને અનુસાર છડે હેયને જિમ તે જના;

ગ્રાહ્યની કરી સાધના મુકિત લહે તે આશયે,

નિયમાવલી ભાખી વિચારી સાર લઈ આરાધીએ. ૧૬૭

રૂપદ્રાર્થ :—સંક્ષેપરૂચિ જન એટલે ટૂંકાણમાં જાણવાની ઇચ્છાવાળા મનુષ્યો આ
 નિયમાવલીના આત્મદષ્ટિને અને તત્ત્વદષ્ટિને સતેજ કરનારા અને બોધદાયક વચનો
 સાંભળીને પોતાના તથા જીવાદિ તત્ત્વોના બોધને અનુસારે ત્યાગ કરવા લાયક હિંસાદિ
 પદાર્થોનો ત્યાગ કરશે અને ગ્રહણ કરવા યોગ્ય સંયમાદિને ગ્રહણ કરી સાત્ત્વિકી
 આરાધના કરીને મોક્ષ મેળવે તે આશયથી મેં આ નિયમાવલી કહી છે હે ભવ્ય જીવો!
 તે સંબંધી વિચાર કરીને તેમાંથી સારને ગ્રહણ કરીને દશ દ્વાંતે દુર્લભ માનવ જીવનને
 ઉન્નત બનાવજો. ૧૬૭

સંસાર રૂપી થીએટર ઉપર જીવરૂપી નટ જુદા જુદા વેષ ભજવે છે:—

દેખી શકાય ન અંત જેનો ધોર ભવ સાગર વિષે,
 રખડ્યા કરે આ જીવ લખ ચોરાશી યોનિ ગણ વિષે;
 આ જીવ નટ સંસાર થીએટર વિષે નર આદિના,
 વેષ ધારી વિવિધ યેષ્ટા કરત યોગે કર્મના.

૧૬૮

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ સમુદ્રનો છેડો જોઈ શકાતો નથી તેમ જેનો અંત જોઈ શકાતો નથી એવા મહાલયંકર સંસાર સમુદ્રને વિષે આ સંસારી જીવો ચોરાશી લાખ યોનિઓમાં રખડ્યા કરે છે. આ સંસાર એક થીએટરના જેવો છે. જેવી રીતે થીએટર વિષે નટ લોકો જુદા જુદા વેશ લઈને જુદી જુદી ચેષ્ટાઓ કરે છે, તેમ આ સંસાર રૂપી થીએટરને વિષે જીવો કર્મના નચાવ્યા પ્રમાણે મનુષ્ય, તિર્યંચ વગેરેના જુદા જુદા વેશ ધારણ કરે છે અને અનેક પ્રકારની ચેષ્ટાઓ કરે છે. ૧૬૮

ચૌદ રાજલોકમાં જીવે સ્પર્શના ન કરી હોય તેવી કોઈ જગ્યા નથી:—

રાખેલ ભાડે ઝુંપડીના જેહવી પ્રતિયોનિમાં,

ખહુ વાર રહી ખહુ કાલ છંડી સર્વ લોકાકાશમાં;

વિવિધ કાલે વિવિધ કર્મે વિવિધ રૂપે સ્પર્શના,

જ્યાં ના કરી ભૂ તેટલી પણ નહિજ ખાલી ભવિજના !

૧૬૯

સ્પષ્ટાર્થ:—જેમ કોઈ માણસે ઝુંપડી ભાડે રાખી હોય તે તેને વહેલી કે મોડી ખાલી કર્યા વિના ચાલતું નથી તેમ ભાડે રાખેલી ઝુંપડીના જેવી દરેક યોનિ સમજવી. કારણ કે આ સંસારી જીવને પણ તે અમુક યોનિમાં અમુક વખત રહીને બીજી યોનિમાં જવું પડે છે. આ પ્રમાણે જીવ ચૌદ રાજલોકમાં ભ્રમ્યા કરે છે. તેથી કરીને હે ભવ્યજનો! ચૌદ રાજલોકમાં એવી કોઈ પણ જગ્યા બાકી રહી નથી જ્યાં દરેક જીવે વિવિધ કર્મોના વશે કરીને, જુદા જુદા કાલે, જુદા જુદા રૂપે સ્પર્શના કરી ન હોય. અનાદિ કાલથી જીવ આ સંસારમાં રખડ્યા કરે છે, તેથી જીવને અનંતા કાલમાં જન્મ મરણાદિ રૂપે ચૌદ રાજલોકની સ્પર્શના થાય તેમાં લગભગ પણ અનુચિતપણું છે જ નહિ. ૧૬૯

ચાર ગતિમાં ભ્રમતા જીવો અનેક પ્રકારની વેદનાઓ ભોગવે છે તે જણાવે છે:—

દેવ નર તિર્યંચ નારક ભેદ ચઉ ભવિ જીવના,

સવિ તેહ યોગે કર્મના ખહુ અનુભવંતા વેદના;

સાત નારક પ્રથમ ત્રણમાં વેદના ઉજ્જુજ કહી,

શીત છેદલી ત્રણ નરકમાં ઉભય ચોથીમાં કહી.

૧૭૦

સ્પષ્ટાર્થ:—સંસારી જીવોના દેવ, મનુષ્ય, તિર્યંચ અને નારકી એમ ચાર ભેદો છે. તે દરેક ગતિમાં રખડતા જીવો કર્મના યોગે કરીને ખહુ વેદનાઓ ભોગવે છે. તેમાં પણ નરકગતિની વેદનાઓ ઘણી ભયંકર છે. કુલ સાત નરક છે. તેમાંની પ્રથમની ત્રણ નારકીમાં ઉજ્જુ વેદના છે. છેદલી ત્રણ નરક એટલે પાંચમી, છઠ્ઠી અને સાતમી નારકીમાં શીતવેદના હોય છે અને વચલી એટલે ચોથી નારકીમાં શીત અને ઉજ્જુ એમ બંને પ્રકારની વેદનાઓ હોય છે. ૧૭૦

નારકીઓને કેવી કેવી વેદનાઓ હોય છે તે પાંચ ગાથાઓમાં જણાવે છે:—

ઉબ્બુ શીતળ નારકે લઈ જાય મિરિ લોહાતણો,
કદિ કોઈ ત્યાં પહોંચ્યા અગાઉજ નાશ હોવે તેહનો;
વૈરવાળા નારકીઓ શત્રુ નારક જીવને,
વેદના ઉપજીવતા બેભાન કરતા તેહને.

૧૭૧

રૂપકાર્થ:—નારકીની ઉબ્બુ વેદના તથા શીત વેદના કેવી તીવ્ર હોય છે તે જણાવતાં કહે છે કે કોઈક શક્તિશાળી દેવ લોહાનો પર્વત ઉબ્બુ વેદનાવાળી નારકીમાં લઈ જાય તો ત્યાં પહોંચ્યા પહેલાં જ તેનો નાશ થઈ જાય અથવા ત્યાંની અરમીને લીધે તે લોહું ઓગળી જાય અને શીત વેદનાવાળી નારકીમાં તે લઈ જાય તો તે લોહું ડરી જાય, આ ઉબ્બુ વેદના અથવા શીત વેદના નારકીમાં ક્ષેત્રકૃત વેદના જાણવી. આ ઉપરાંત ત્યાં ઉત્પન્ન થયેલા માંહોમાંહે વૈરવાળા નારકીના જીવો પોતાના શત્રુ નારકને વેદના ઉપજીવે છે. તેઓ પોતાની વૈકિંચ લગ્નિધવડે સિંહાદિકનાં રૂપો કરીને તથા અનેક પ્રકારનાં હથિયારો વિકુવીને એક બીજા સાથે લડે છે અને પ્રહારો કરે છે જેથી તેઓ તે વખતે બેભાન થઈ જાય છે. ૧૭૧

તેમ પરમાધામિ દેવો તેમને પીડિત કરે,
જેહ દેખી ધર્મિજનના નેત્રથી આંસુ સરે;
ઘટી યંત્રમાંહી ઉપજનારા તેમને લઘુ દારથી,
આકર્ષતાજ પછાડતા પથર ઉપર ગ્રહી હાથથી.

૧૭૨

રૂપકાર્થ:—વળી પંદર પ્રકારના પરમાધામી દેવો તે નારકીઓને અનેક પ્રકારની તીવ્ર પીડાઓ ઉપજાવે છે કે જે સાંભળીને ધાર્મિક મનુષ્યોની આંખોમાંથી આંસુઓ નીકળે છે. તે નારકીના જીવો ઘટીયંત્રમાં જ્યારે ઉપજે છે ત્યારે તે પરમાધામી દેવો તેમને લઘુ દાર (નાળચા) માંથી ખેંચીને બહાર કાઢે છે. દાર નાનું હોવાથી તેમાંથી જ્યારે તેઓને ખેંચે છે. ત્યારે તેમને ઘણી વેદના થાય છે. ત્યાર પછી તે દેવો તેમને હાથથી પકડીને પથર ઉપર જેમ ધોળી વસ્ત્રને પછાડે તેમ પછાડે છે; તેથી પણ તેઓને ઘણી વેદના થાય છે. ૧૭૨

ફાડતા તિમ પીલતા તરસ્યા થયેલા તેમને,
વૈતરિણી માંહી ઉતારતા જે વહે લોહ રસાદિને;
છાંયડામાં બેસવાને આહનારા તેમને,
અસિપત્ર વન લઈ જાય પામે ત્યાંજ અધિકા દુઃખને.

૧૭૩

રૂપણ્ઠાર્થ:—તે પરમાધામી દેવો તે નારકીઓના શરીરને સુતાર જેમ લાકડા-ને કરવત વડે વહેરે તેમ વહેરે છે, અને તેમને ઘાણીમાં નાખીને પીલે છે. જ્યારે તે નારકીઓ તરક્યા થાય છે ત્યારે તે પરમાધામીઓ તેમને વૈતરણી નદીમાં ઉતારે છે અને તે નદીમાં વહેતો લોઢાનો રસ તેમને પીવરાવે છે. વળી તે નારકીઓ જ્યારે તાપથી પીડાઈને છાંયડામાં બેસવાની ઈચ્છા કરે છે ત્યારે પરમાધામીઓ તેમને અસિપત્ર વનમાં લઈ જાય છે અને તરવારની ધાર જેવા તેના પાંદડાં તે નારકીઓના શરીરને વાગવાથી તેઓને ઘણું દુઃખ થાય છે. જેના પાંદડાં તરવાની ધાર જેવા અણીદાર હોય, આવા વૃક્ષોવળું જે વન હોય, તે ‘અસિપત્રવન’ કહેવાય. ૧૭૩

શસ્ત્ર જેવા પત્ર પડતા તલસમા ટુકડા થતા,
શાદ્મલી તરૂં પુતળીઓની સાથે પણ ભેટાવતા;
તે સમે પર રમણી સેવન અસુર યાદ કરાવતા,
નિજ માંસને ખવરાવતા જે માંસ ખાનારા હતા. ૧૭૪

રૂપણ્ઠાર્થ :—અસિપત્ર વનમાં તરવાર જેવી ધારવાળા તે ઝાડોના પાંદડાં તે નારકી-ઓના શરીર ઉપર પડે છે અને તેથી તેમના શરીરના તલ તલ જેવડા કકડા થઈ જાય છે. પરંતુ નારકીઓનું વૈકિય શરીર હોવાથી તેઓ મરણુ પામતા નથી અને તેઓના શરીરના ટુકડા પાછા પારાના કણીયાની માફક ભેગા થઈ જાય છે. વળી જે જીવો પૂર્વ ભવમાં બીજાની સ્ત્રીઓનું સેવન કરનારા (વિષયી) હોય છે તેઓને તેમની પૂર્વ ભવની સ્થિતિ યાદ કરાવીને તે પરમાધામી અસુરો શાદ્મલી વૃક્ષની સાથે તથા તપાવેલા લોઢાની પુતળીઓની સાથે આલિંગન કરાવીને ઘણું દુઃખ આપે છે. જેઓ પૂર્વ ભવમાં માંસ ભક્ષણ કરતા હતા તેમને તે હકીકત જણાવીને તેમના જ શરીરમાંથી ટુકડા કાપીને તેમને ખવરાવે છે. ૧૭૪

દારૂડિયાને ગરમ લોહરસ યાદ કરી પીવરાવતા,
શૂલાદિ કેરી વેદનાને નરકમાં ઉપભવતા;
જિમ માંસને તિમ શેકતા તન છિન્ન પણ ભેગા થતા,
કંકાદિ પાસે નારકીના અંગને ખેંચાવતા. ૧૭૫

રૂપણ્ઠાર્થ :—જેઓ પૂર્વ ભવમાં દારૂ પીવાના શોખવાળા હતા તેમને તે વાત યાદ કરાવીને તે દેવો ઉકળતો લોહાનો રસ પીવરાવે છે. કેટલાક પરમાધામી દેવો શૂલી બનાવીને તે નારકીઓને શૂલી ઉપર ચઢાવીને દુઃખ આપે છે. તેમજ તેઓના માંસને છેદીને શેકે છે, પરંતુ તેમના છેદેલા અંગો પાછા ભેગા થઈ જાય છે. આ ઉપરાંત કંકાદિ બગલા, ગીધ, શમડી વગેરે વિકૃતોને તે પક્ષિઓની પાસે નારકીના અંગો ખેંચાવીને તેમને પીડા ઉપભવે છે. ૧૭૫

કયા જીવો નરકે જાય અને કયા જતા નથી તે જાણાવે છે:—

એમ નરકે નારકો બહુ કાળ દુઃખે નિવસતા,
અદ્ય મુખને કાજ લાંબા દુઃખદ કર્મો બાંધતા;
શુદ્ધ વૃત્તિ વેણ ને આચારને જે પાલતા,
ચેતતા જિન ધર્મ સાધક ના કદી નરકે જતા.

૧૭૬

રૂપબટાર્થ :—ઉપરના શ્લોકોમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ક્ષેત્રકૃત, અન્યોન્યકૃત અને પરમાધાર્મી દેવકૃત અનેક પ્રકારની પીડાઓને ભોગવતા તે નારકીઓ ત્યાં ઘણા લાંબા કાળ સુધી રહે છે. આ જીવોએ પૂર્વ ભવમાં થોડા મુખને માટે ઘણાં ચીકણાં પાપકર્મો કર્યા હોવાથી તેઓ આવા પ્રકારના ઘેર દુઃખોને ભોગવતારા થાય છે. પરંતુ જે સમજી જીવો મનની શુભ વૃત્તિ રાખે છે એટલે જેઓ સારા પરિણામ (સારી ભાવના) રાખે છે અને આર્ત તથા રોદ્ર ધ્યાન કરતા નથી, તેમજ જેઓ ખાસ કારણે જ હિત મિત પ્રિય વચ્ચે બોલે છે અને શુદ્ધ આચારનું પાલન કરે છે, જેઓ ચેતીને ચાલે છે અને જૈન ધર્મની સાધના કરે છે, તેવા જીવો કોઈપણ કાલે નરકે જતા નથી. ૧૭૬

હવે તિર્યંચ ગતિમાં એકેન્દ્રિયને વિષે પૃથ્વીકાયમાં ઉપજનારા જીવોનાં દુઃખો બે ગાથામાં જણાવે છે:—

માયાદિથી તિર્યંચ હોવે એકેન્દ્રિયે પૃથ્વીભવે,
હલાદિકથી કપાય તિમ અશ્વાદિથી ચોળાય તે;
ભીંજાય જલથી તિમ બળે દાવાનલે મૂત્રાદિથી,
પામે વ્યથા ક્ષારાદિ તે ઉકળાય ઉન્હા વારિથી.

૧૭૭

રૂપબટાર્થ :—હવે તિર્યંચ ગતિમાં જીવો કેવાં કેવાં દુઃખોને અનુભવ કરે છે તે જણાવતાં પ્રસંગે પ્રથમ કયા જીવો તિર્યંચ ગતિમાં જાય છે તે જાણાવે છે:—માયાદિક કરનાર તિર્યંચમાં ઉપજે છે. માયા એટલે કપટ, બીજાને છેતરવું, કંગવું, મનમાં કાંઈ હોય ને બીજાને કાંઈ કહે, મનની વાત બીજાને જણાવે નહિ આવા પરિણામવાળો જીવ તિર્યંચ ગતિમાં જાય છે. તે તિર્યંચ ગતિમાં કેઈક જીવો સ્થાવરપણું અથવા એકેન્દ્રિયપણું પામે છે, કેઈક જીવો બેઈન્દ્રિયપણું, કેઈક જીવો તેઈન્દ્રિયપણું, કેઈક જીવો ચતુરિન્દ્રિયપણું અને કેઈક જીવો પંચેન્દ્રિયતિર્યંચપણું પામે છે. એમ ઈન્દ્રિયની અપેક્ષાએ તિર્યંચના પાંચ ભેદ થાય છે. તેમાં એકેન્દ્રિયપણામાં પણ પાંચ પ્રકાર છે—૧ કેઈક પૃથ્વીકાયમાં ઉપજે છે, ૨ કેઈક અપકાયમાં, ૩ કેઈક અગ્નિકાયમાં, ૪ કેઈક વાઉકાયમાં, ૫ કેઈક વનસ્પતિકાયમાં, એમ પાંચ પ્રકારના સ્થાવરોમાંના કોઈપણ સ્વરૂપે ઉપજે છે. આ પાંચ (સ્થાવર) કાયમાં જીવો ઈચ્છા મુજબ હલન ચલન કરી શકતા નહિ હોવાથી તેમને સ્થાવર કહેવાય છે.

શરૂઆતમાં પૃથ્વીકાય જીવોને કેવાં કેવાં દુઃખો પડે છે તે જણાવે છે:—આ પૃથ્વી રૂપી માટીના જીવો હલ વડે ફડાય છે. એટલે ખેતી કરવા માટે જમીનને ખેડે છે તે વખતે આ પૃથ્વીકાય જીવો હલ વડે ફડાય છે. વળી તે પૃથ્વી ઉપર ઘોડા, બળદ વગેરે ફેરવનામાં આવે છે ત્યારે તે જીવો તેમના વડે ચોળાય છે. ખેતરમાં પાણી પીવરાવાય તેમજ વરસાદનું પાણી તેના ઉપર પડે ત્યારે તે પૃથ્વીકાયના જીવો ભીંજાય છે. વળી જ્યારે હાવાનળ લાગે છે ત્યારે તે પૃથ્વીકાય જીવો બળાય છે. પૃથ્વી ઉપર મૂત્રાદિ કરવામાં આવે ત્યારે તેને પીડા થાય છે. વળી ક્ષારાદિ એટલે ખારી માટી વગેરેને ઉના પાણીમાં ઉકાળવામાં આવે છે. ૧૭૭

કુંભાર ઘટઆદિ બનાવી પકવતા ભટ્ટી વિષે,
પુટપાક દધ પકવી શરાણે કોઈ જન ઘસતા દીસે;
છેદાય કદિ તે ટાંકણે સરિતા જલેજ ફડાય છે,
પૃથ્વી તણા દુઃખો કહી અપકાયના કહેવાય છે. ૧૭૮

સ્પષ્ટાર્થ:—કુંભાર લોક માટીના વાસણો ઘડા નળીયાં ઈંટો વગેરે બનાવે છે ત્યારે તે માટીને ભટ્ટીની અંદર પકાવે છે. ભટ્ટીમાં પકવ્યા પછી કુંભાર તેમને શરાણુ (ચાક) ઉપર ચઢાવીને ઘસે છે. ટાંકણા વડે ક્યારેક તેને છેદવામાં આવે છે એટલે પથ્થર વગેરે પણ એક જાતના પૃથ્વીકાય છે તેને ટાંકણા વડે છેદવામાં આવે છે. વળી પૃથ્વી ઉપર નદીનું પાણી વહેતું હોય છે તેનાથી તે પૃથ્વીકાય ફડાય છે. પૃથ્વીકાય જીવો અનેક પ્રકારનાં દુઃખો પામે છે. હવે પ્રભુદેવ આગળના શ્લોકમાં અપકાય જીવોનાં દુઃખનું સ્વરૂપ જણાવે છે. ૧૭૮

અપકાય જીવોનાં દુઃખો જણાવે છે:—
જલજીવ હોવે ઉજ્જુ કિરણે સૂર્યના હિમરૂપ બને,
શોષાય રજથી ક્ષાર આદિક યોગથી લહે મૃત્યુને;
શીત ઉજ્જુ કરાય ને પીનાય તરસ્યા જીવથી,
અપકાયના દુઃખો ધણાં ઇમિ જાણીએ જિનવચનથી. ૧૭૯

સ્પષ્ટાર્થ:—અપકાય એટલે જે જીવોનું પાણી રૂપ શરીર છે તે અપકાયના જીવો સૂર્યના કિરણોથી તાપને પામે છે. (તપી જાય છે) અને અતિ ઠંડીને લીધે તે જીવો બરફ રૂપે બની જાય છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે પાણીના જીવોને તાપ અને ઠાંડની પીડા સહન કરવી પડે છે. ધૂળ વગેરેથી તે શોષાઈ જાય છે. તથા તે અપકાયના જીવો ક્ષાર વગેરે પ્રતિકૂળ પદાર્થોનો યોગ (સ્પર્શ; સંબંધ) થવાથી મરણને પામે છે. ગરમ પાણી ટાડું કરાય છે. ટાડું પાણી ઉકાળાય છે. તરસ્યા જીવો તે પાણીને પી જાય તેથી

પણ તેમનો નાશ થાય છે. આ પ્રમાણે પ્રભુ દેવના વચનથી જાણી શકાય છે કે અપકાયના જીવો પણ અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવે છે. ૧૭૬

અગ્નિકાય તથા વાઉકાય જીવોનાં દુઃખો એ ગાથામાં કહે છે:—

અગ્નિ જૂઝાવાય જલ આદિક થકી ઘણુ આદિએ,
કૂટાય તેમ બળાય ઈંધણુ આદિથી અવચારીએ;
વાયુ પંખા આદિથી શીતોણુ શસ્ત્રાદિક તણા,
ચોગે હણાય મરણુ લહે તિમ વાયુથી પશ્ચિમતાણા. ૧૮૦

પૂર્વ વાયુ હણાય ઉત્તર વાયુથી દક્ષિણ તણા;
વાયુ માંહોમાંહિ મળતા તેમ પર કાય શસ્ત્રનો;
ચોમ હોતાં મુખાદિકના પવનથી પીડાદિને,
પામે ભુજંગાદિક થકી પીવાય બહુ દુઃખ વાયુને. ૧૮૧

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે અગ્નિકાય જીવોનાં દુઃખનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે તે અગ્નિના જીવો તેમના ઉપર પાણી વગેરે નાખીને ઓલવી નાખવામાં આવે છે તેમજ તેમને ઢાંકીને કાંરી નાખવામાં આવે છે. લોહ વગેરે ધાતુ જે પૃથ્વીકાય રૂપ છે તેને જ્યારે ભટ્ટીમાં તપાવાય છે ત્યારે તે ધાતુ લાલચોળ થઈ જાય છે અને તે વખતે તે અગ્નિકાય રૂપ થઈ જાય છે, તેના આકાર બનાવવા માટે તેને લાલના ઘણુ વગેરેથી ટીપવામાં આવે છે તેથી તે કૂટાય છે. તેમજ તેમાં બળતણુ વગેરે નાખીને તેને બાળવામાં આવે છે, એમ તે જીવો અનેક રીતે વિવિધ દુઃખો ભોગવે છે. એ પ્રમાણે ટુંકાણુમાં અગ્નિકાય જીવોનાં દુઃખો જાણવાં.

હવે વાયુકાય જીવોનાં દુઃખો જણાવે છે : પંખા વગેરે વડે વાઉકાય જીવો હણાય છે. પશ્ચિમ દિશાના વાયરા વડે પૂર્વ દિશાનો વાયરો હણાય છે. ઉત્તર દિશા તરફના વાયરાથી દક્ષિણ દિશાના વાઉકાય (વાયરા) હણાય છે. આ પ્રમાણે વાયુકાય જીવો માંહોમાંહે પરસ્પરના મળવાથી (અથડાવાથી) હણાય છે. તેમજ પરકાય રૂપી શસ્ત્ર એટલે પૃથ્વીકાયાદિનાં સંબંધથી પણ તેઓ હણાય છે. મુખ વગેરેના પવનથી પણ તેઓ પીડાય છે. વર્ણી ભુજંગાદિક એટલે સર્પ, અજગર વગેરેથી તે વાઉકાયનું પાન કરાય છે. તેથી પણ તે જીવો તીવ્ર દુઃખો અનુભવે છે. આ પ્રમાણે વાઉકાય જીવોને પણ અનેક પ્રકારની વેદનાઓ ભોગવવી પડે છે. તેથી વાઉકાયપણામાં પણ આવા બીજા ઘણાં દુઃખો રહેલાં છે એમ સમજવું. ૧૮૦-૧૮૧

વનસ્પતિકાય જીવોનાં દુઃખોનું વર્ણન કરે છે:—

વનસ્પતિ છેદાય ને ભેદાય અગ્નિ યોગથી,
પકાવાય પીણાય ને શોષાય અન્ય પ્રયોગથી;
લોહુપી ક્ષારાદિ નાંખી બાળતા ભેગી કરી,
પવનથી ભંગાય તેમ બળાય દ્રવ અનલે કરી.

૧૮૨

રૂપઘટાર્થ:—હવે આઠ પાંદડાં વગેરે સ્વરૂપ વનસ્પતિ કાયના જીવો પણ અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવે છે તે જણાવતાં કહે છે કે—વનસ્પતિકાયને અગ્નિ, છરી, કુહાડા, દાતરડા વગેરે શસ્ત્રોથી છેદવામાં આવે છે. તેને ભેદવામાં—ચીરવામાં—ફાડવામાં—વહેરવામાં આવે છે. અગ્નિમાં બાળવામાં આવે છે. તડકા વગેરેમાં તેમજ બીજા પ્રયોગો વડે તેને સુકવવામાં આવે છે. લોહુપી જીવો તેમાં ક્ષાર વગેરે નાખીને ખાય છે, અને એકઠી કરીને બાળે છે. પવન તેને ભંગી નાખે છે. એટલે વટોળીયા વગેરે થાય ત્યારે મોટાં મોટાં ઝડોને પણ મૂળમાંથી ઉખેડી નાખે છે, તેમજ તેના ડાળાં પાંખડાં, ફળ, પાંદડાં વગેરેને તોડી ફેડી નાખે છે. તેમજ વનમાં દાવાનલ લાગે છે ત્યારે તે પણ આડ, વેલા વગેરેને બાળીને નાશ કરે છે. ૧૮૨

વનસ્પતિકાય જીવોના દુઃખનું વર્ણન પૂરું કરી વિકલેન્દ્રિય જીવોનાં દુઃખો ત્રણ ગાથામાં વર્ણવે છે:—

ઉખેડાય પ્રવાહથી સરિતાતણા ઇમ સર્વને.

વનસ્પતિઓ ભોજ્ય નીવડે દુઃખ બહુ વણકાયને;
દ્વીન્દ્રિયો પોરા પ્રમુખ પીવાય તેમ તપાય છે,
પવનને ચગદાય કૃમિયા પક્ષિઓથી ખવાય છે.

૧૮૩

રૂપઘટાર્થ:—નદીઓમાં રેલ આવે છે તેના મોટા પ્રવાહો ઝડોને મૂળમાંથી ઉખેડીને ખેંચી જાય છે. તેમજ ગાયો, ભેસો, ઉટ્ટો, વાંદરા વગેરે અનેક પ્રકારના જના-વરો તે આડ ફલ ફૂલ વગેરે સ્વરૂપ વનસ્પતિને ખાય છે. મનુષ્યો પણ તે વનસ્પતિ-ઓનું અનેક પ્રકારનું ભોજન બનાવે છે અને શાક વગેરે કરતાં છેદન ભેદન કરે છે. એમ વનસ્પતિકાય જીવોને પણ અનેક જાતનાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે.

હવે વિકલેન્દ્રિય એટલે બેઈન્દ્રિય તેઈન્દ્રિય તથા ચતુરિન્દ્રિય જીવોનાં દુઃખોનું વર્ણન કરતાં પ્રથમ બેઈન્દ્રિય જીવોનાં દુઃખો વર્ણવે છે. પોરા વગેરે બેઈન્દ્રિય જીવો જે પાણીમાં ઉપજે છે તે તો નહિ ગળેલા પાણી સાથે પીવાય છે, વળી પાણી તપે ત્યારે તે પાણીમાં રહેલા પોરા વગેરે તપીને મરણ પામે છે. અને તેઓ પગ તળે ચગદાય છે. તેમજ પક્ષીઓ કરમીયા વગેરેને ખાઈ જાય છે, તેથી તે જીવો મરણ પામે છે. ૧૮૩

ફેડાય શંખાદિક જલૌકા આદિ નીચોવાય છે,
 ઔષધે મડૂપદાદિક ઉદર બહાર કઢાય છે;
 ચોળાય તનની સાથ કીડી જૂ અને માંકડ વલી,
 ઉણુ જલ રેડાય તપતા તેમ ચગદાએ વસી.

૧૮૪

રૂપબ્ધાર્થ:—મનુષ્યો ઘેઈન્દ્રિય એવા શંખલા છીપો કોડા વગેરેને ફેડે છે. મનુષ્ય દેહતું ખરાબ લોહી પીને પુષ્ટ થયેલ જળોને નીચોવે છે. પેટમાં થતા ગંડોલાને ઔષધ વડે પેટની બહાર કાઢે છે. હવે તેઈન્દ્રિય જીરોનાં દુઃખો કહે છે:—કીડી, જૂ, માંકડ વગેરે શરીરની સાથે ચોળાય છે, મસળાય છે, તેમના ઉપર ઉતું પાણી રોકાય છે તેથી તેઓ તપીને જાળીને નાશ પામે છે. વળી પગ તળે કચરાઈને પણ તેઓ મરણ પામે છે. ૧૮૪

સંભાજને પીડાય કુંથુ પ્રમુખ આસન આદિથી,
 નીચે દબાય બહુજ દુઃખ સહેવાય ત્રીન્દ્રિય જીવથી;
 ભમરા વગેરે તાડનાદિ સહે ચતુર્િન્દ્રિયપણે,
 પંખા વગેરેથીજ તાડન આદિ મચ્છર આદિને.

૧૮૫

રૂપબ્ધાર્થ:—સાવરણી આદિ સાધનોથી કુંથુઆ વગેરે જીવો પીડા પામે છે, તથા મરણ પણ પામે છે. આસન વગેરેની નીચે દબાવાથી તેઓ ઘણાં દુઃખને પામે છે. એવી રીતે તેઈન્દ્રિય જીવો પણ અનેક પ્રકારનાં દુઃખોને સહન કરે છે. હવે ચતુર્િન્દ્રિય જીવોનાં દુઃખોનું વર્ણન કરતાં કહે છે કે ભમરા ભમરી, મધમાખ વગેરે ચતુર્િન્દ્રિયપણામાં તાડન વગેરે દુઃખોને સહન કરે છે, તેમના મધને લેવાને માટે ધુણી વગેરે કરીને તેમને પીડવામાં આવે છે. વળી મચ્છર વગેરે ચતુર્િન્દ્રિય જીવોને પણ પંખા વગેરેથી તાડન કરવામાં આવે છે. તેમને દૂર કરવાને માટે ધુણી વગેરે કરવામાં આવે છે તેથી તેઓ જીંગળામણ વગેરેને સહન કરતાં મરણ પણ પામે છે. ૧૮૫

વિકલેન્દ્રિય તિર્યંચોના દુઃખની પૂર્ણતા કરી પંચેન્દ્રિય તિર્યંચના દુઃખોનું વર્ણન ત્રણ ગાથાઓમાં કરે છે:—

મક્ષિકાદિકને ગિરોળી આદિ શીઘ્ર મળી જતા,
 ચતુર્િન્દ્રિયોને અન્ય પણ દુઃખ ભય ભરેલા દિન જતા;
 એક બીજાને પરસ્પર ખાય મત્સ્યાદિક અને,
 પકડાય ધીવર આદિથીજ ગળાય ચરખી કાજ એ.

૧૮૬

રૂપબ્ધાર્થ:—ગિરોળી વગેરે હિંસક જીવો માર્ખી, કુદાં, વગેરેને પકડીને તરત

જ ગળી જાય છે તેથી તેઓ દુઃખી ઘડીને મરણ પામે છે. એમ બીજા પણ ચતુરિંદ્રિય જીવોને ઘણી જાતનાં દુઃખો ભોગવવાં પડતાં હોવાથી તેઓના દિવસો ભયમાં પસાર થાય છે. એ પ્રમાણે ચતુરિંદ્રિય જીવોનાં દુઃખો કહીને હવે પાંચેંદ્રિય તિર્યંચનાં દુઃખો કેવાં છે તે કહે છે:—સમુદ્ર સરોવર વગેરેમાં રહેતાં માંછલાં એક બીજાને ખાઈ જાય છે. મોટાં માંછલાં નાનાં માંછલાંને ગળી જાય છે. માછીઓ વગેરે હિંસક જીવો તેમને જાળમાં પકડે છે. તેમની ચરબી મેળવવાને માટે તેમને મારીને ગાળવામાં આવે છે. એ પ્રમાણે બીજા પણ જલાશયોમાં અનેક પ્રકારનાં જલચર જીવો એક બીજાનું ભક્ષણ કરીને જીવે છે. ૧૮૬

મૃગ આદિને સિંહાદિ મારે તેમ શીકારી જનો,
જીવ હણુતા દયા હીન નર બળદ આદિકને ઘણો;
ભાર ઉપડાવે તદા તે માર આણુક આદિનો,
સહન કરતા શુક પ્રમુખનો ભય બહુ રથેનાદિનો. ૧૮૭

સ્પષ્ટાર્થ:—જંગલની અંદર તથા પર્વતાદિની ઉપર સિંહ વાઘ વગેરે બલવાન હિંસક પ્રાણીઓ હરણ વગેરે વનચર પ્રાણીઓને પકડીને મારે છે. માંસને ખાનાર શિકારી માણસો જંગલની અંદર વસતા નિરપરાધી જીવોને મારે છે. દયા વિનાના મનુષ્યો બળદ, ઘોડા, ઉંટ, ગધેડાં વગેરે પાસે ગળ ઉપરાંતનો ભાર ઉપડાવે છે. તે ઉપરાંત આણુક વગેરેનો ઘણો માર મારે છે અને તે તેઓને મૂંગે મોઢે સહન કરવો પડે છે. નિર્દય મનુષ્યના કબજામાં પડેલાં તે મૂંગાં પ્રાણીઓ અનેક પ્રકારની ભૂખ, તરસ વગેરેની વેદનાઓ સહન કરે છે. એ પ્રમાણે સ્થલચર તિર્યંચો અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવે છે તે જણાવીને હવે જેચર જીવો એટલે પક્ષીઓ કેવાં દુઃખો ભોગવે છે તે જણાવે છે—શુકાદિક એટલે પોપટ, મેના, ચકલી, તેતર, વગેરે પક્ષીઓને બાજ, શમડી વગેરે શિકારી પક્ષીઓનો ઘણો ભય હોય છે. ૧૮૭

માંસ લોભી જાળ આદિક સાધનોથી પકડતા,
અનેક રીત વિડંબતા બહુ ત્રાસ દેતા મારતા;
તિર્યંચ પક્ષી આદિને જલ અગ્નિ શસ્ત્રાદિક તણો,
હંમેશનો ભય દુઃખિ ભવ આ જાણવો તિર્યંચનો. ૧૮૮

સ્પષ્ટાર્થ:—માંસના લાલચુઓ તથા શિકારના શોખીન ક્ષત્રિય રાજા વગેરે તે પક્ષીઓને જાળ વગેરે સાધનોથી પકડે છે, અને તેમને અનેક રીતે વિડંબના પમાડે છે અને મારે છે. આ પ્રમાણે તિર્યંચ પક્ષીઓને તેમજ બીજા સ્થલચર તિર્યંચોને પણ પાણીનો, અગ્નિનો તથા શસ્ત્રાદિકનો હંમેશનો ભય હોય છે. માટે આ તિર્યંચનો ભવ પણ ઘણા દુઃખોથી ભરેલો છે એમ જાણવું. અહીં તિર્યંચ ગતિમાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખો

રહેલાં છે તે સંખ્યાથી હકીકત પૂરી થઈ. હવે આગળ મનુષ્ય ગતિનાં દુઃખોનું વર્ણન કરે છે. ૧૮૮

હવે મનુષ્ય ગતિનાં દુઃખોનું વર્ણન શરૂ કરતાં અનાર્ય દેશના તથા આર્ય દેશના મનુષ્યનું વર્ણન કરે છે:—

મનુષ્ય ભવ પામ્યા છતાં પણ અનાર્યો બહુ પાપને,
આચરે જે કહી શકાય ન આર્ય પણ નીચ પાપને;
કરત દુઃખો સહત પુષ્કલ સાધતા નહિ ધર્મને,
આર્ય દેશે જન્મતાં પણ કરે અનાર્ય પ્રવૃત્તિને. ૧૮૯

રૂપાંટાર્થ:—મનુષ્ય ભવ પામવો હુલ્લ છે તે છતાં કદાચ મનુષ્ય ભવ પ્રાપ્ત થાય, પરંતુ જે અનાર્ય દેશમાં જન્મ થાય તો તે મનુષ્ય ભવ પણ નિષ્ફળ બાય છે, કારણ કે સદાચાર સદ્વિચાર ઉત્તમ ભાષા રહિત દેશમાં જન્મેલા તે અનાર્યો એવાં ઘણાં પાપો કરે છે, કે જેઓનું વર્ણન પણ કરી શકાય તેવું નથી. તેમજ આર્ય દેશમાં જન્મ પામ્યા છતાં પણ કેટલાક નીચ મનુષ્યો અનેક પ્રકારના પાપ કાર્યોને કરીને અનેક જાતનાં દુઃખોને સહન કરે છે અને કોઈ જાતનાં ધર્મ કાર્યો કરતા નથી. તેઓ આર્ય દેશમાં જન્મેલા છતાં અનાર્ય દેશના લોકોના જેવી પ્રવૃત્તિઓ કરે છે અને વિચાર પણ તેવા કરે છે, ભાષા પણ તેવી જ કઠોર બોલે છે. ૧૮૯

ફળ લહેજ કર્યા પ્રમાણે પાપ ફલ દુઃખાદિને,
અનુભવે કેઇ નરો પરની અધિક સંપત્તિને;
નિજ હીન સ્થિતિને જોઈ ખિન્ન બની દુઃખે દિન પૂરતા,
કેઇ રોગાદિક થકી હેરાન ગતિને પામતા. ૧૯૦

રૂપાંટાર્થ:—જેવું કરે તેવું પામે એ કહેવતને અનુસારે પાપ કાર્યો કરનારા તેઓ દુઃખાદિકને એટલે અનેક પ્રકારનાં દુઃખો, રોગો વગેરેનો અનુભવ કરે છે. કેટલાક ઇર્ષ્યાળુ મનુષ્યો પોતાના કરતાં અધિક સંપત્તિવાળા મનુષ્યોને જોઈને અને તેઓનાથી પોતાની ઉતરતી સ્થિતિ જોઈને દુઃખમાં બળ્યા કરે છે અને દુઃખે કરીને દિવસો કાઢે છે. વળી કેટલાક મનુષ્યો રોગાદિ કારણોથી હેરાનગતિ એટલે દુઃખી અવસ્થાને પામે છે. (લોગવે છે). ૧૯૦

ગર્ભાવાસના દુઃખનું વર્ણન કરે છે:—

જરાદિકના દુઃખ થકી દુઃખ અધિક ગર્ભાવાસના,
કેઇ તેને અનુભવે તિમ કોઇ દેહે કોઇના;
બહુ તપેલી અગ્નિ વર્ણી સૂચી રોમે રોમમાં,
ભોંકતાં જે દુઃખ તેથી આઠ ગુણું દુઃખ ગર્ભમાં. ૧૯૧

રૂપરૂપાર્થ:—મનુષ્યગતિમાં આવનાર જીવને નવ મહિના ઉપરાંત ગર્ભાવસ્થામાં રહેવું પડે છે. ત્યાં તે જીવને ઉઘે મસ્તકે રહેવું પડે છે. જીવને વૃદ્ધાવસ્થામાં જે દુઃખ ભોગવવું પડે છે તેના કરતાં અધિક દુઃખ ગર્ભાવસ્થામાં રહેલો તે જીવ ભોગવે છે. જીવ ગર્ભાવસ્થામાં જે દુઃખ અનુભવે છે તેનું દષ્ટાંત દ્વારા વર્ણન કરતાં જણાવે છે કે કોઈ એક મનુષ્ય બોબ કોઈ મનુષ્યના શરીરમાં તેના રોમે રોમે અગ્નિથી લાલચોળ થએલી સોય ભોકે તે વખતે તે મનુષ્યને જેટલી વેદના થાય તેના કરતાં આઠ ગુણી વેદના તે જીવને ગર્ભાવસ્થામાં હોય છે. ૧૬૧

મનુષ્યને જન્મતાં તથા ત્રણે અવસ્થામાં દુઃખ રહેલું છે તે એ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

તેથી અનંતગુણું નીકલતા યોનિથી આ જીવને,
બાલ્યક્ષણ મૂત્રાદિથી ભોગાદિથી પણ યૌવને;
ઘડપણે શ્વાસાદિથી રીબાય ના શાંતિ જરી,
તોય ના શરમાય ન ધરે ધર્મ કરવા મતિ ખરી.

૧૬૨

રૂપરૂપાર્થ:—પૂર્વના શ્લોકમાં કહ્યા પ્રમાણે જીવને ગર્ભાવસ્થામાં જેટલા દુઃખનો અનુભવ થાય છે તેના કરતાં જ્યારે જીવ યોનિદ્વારા ગર્ભમાંથી બહાર આવે છે ત્યારે અનંતગુણું દુઃખ પામે છે. જન્મ થયા પછી બાલ્યાવસ્થામાં મૂત્રાદિનું દુઃખ હોય છે એટલે તેને ઝાડા પેશાબનું ભાન હોતું નથી, તેથી તેનું શરીર વિષ્ટાદિથી લેપાય છે. બીનામાં પડ્યું રહેવું પડે છે. બીજી યુવાવસ્થા ભોગો ભોગવવામાં પસાર થાય છે. ભોગો ભોગવવામાં રંગાનો ભય રહેલો છે અને તેથી ઘણા જીવો ભોગોમાં આસક્ત થવાથી ભયંકર રોગના ભોગ બનીને દુઃખી થાય છે. ત્રીજી વૃદ્ધાવસ્થામાં જીવ અશક્ત બનતો જાય છે, પરાધીન જીવન જીવવું પડે છે, શ્વાસ, કફ વગેરે રોગોને લીધે રીબાય છે. આ પ્રમાણે આ મનુષ્ય ભવમાં પણ દેવ ગુરૂ ધર્મની આરાધના નહિ કરનારા મનુષ્યોને ખરી શાંતિ જરા પણ મળતી નથી, તે છતાં તેમને જરા પણ શરમ આવતી નથી અને ધર્મ સાધના કરવાની ખરી બુદ્ધિ પણ ઉપજતી નથી એ ઘણા ખેદની વાત છે. ૧૬૨

વિષ્ટા તણા ડુક્કર સમી સ્થિતિ બાલ્ય ત્રયે આ જીવની,
મહન ગર્હભ યૌવને બેહાલ ઘરડા બેલની;
જેવાજ ઘડપણમાં છતાં સાચો પુરૂષ બનતો નથી,
સાધનો દુર્લભ મળ્યાં પણ સાધના કરતો નથી.

૧૬૩

રૂપરૂપાર્થ:—પ્રભુ શ્રીપદ્મપ્રભુ સ્વામી પૂર્વે જણાવેલ બાલ્યાવસ્થાદિના દુઃખોનું વર્ણન બીજી રીતે વર્ણવતાં કહે છે કે આ જીવની બાલ્યાવસ્થામાં વિષ્ટામાં આનંદ

માનનાર ડુક્કરના જેવી સ્થિતિ હોય છે. તથા આ જીવની યૌવનાવસ્થા મદન ગર્ભલના જેવી ચાલી જાય છે. એટલે યુવાવસ્થા વિષયસુખ ભોગવવામાં ઉદ્વત ગધેડાની પેઠે ચાલી જાય છે. અને ઘડપણુ તે ઘરડા બળદની પેઠે બેહાલ સ્થિતિમાં પસાર થાય છે. એટલે જ્યાં સુધી બળદ ખેતી કરવા માટે તથા ભાર ઉપાડવા માટે સમર્થ હોય છે ત્યાં સુધી તેની સારી રીતે માવજત કરવામાં આવે છે, પરંતુ જ્યારે તે ઘરડો થાય છે અને ખેતી વગેરે કામો કરવામાં અશક્ત બને છે ત્યારે તેની બરોબર સારવાર કરવામાં આવતી નથી અને પૂરું ખાવાનું આપવામાં આવતું નથી તેથી તે ઘણું દુઃખી થાય છે અને અર્ધો બુખ્યો રહે છે, તેવી દશા વૃદ્ધાવસ્થામાં મનુષ્યની થાય છે, છતાં તે સાચો મનુષ્ય બનતો નથી એટલે ધર્મની સાધના માટેનાં દુર્લભ સાધનો મળ્યા છતાં પણ તે ધર્મની સાધના કરતો નથી અને પોતાનો મનુષ્ય ભવ ફોગટ ગુમાવી દે છે. ૧૯૩

મનુષ્યની ત્રણે અવસ્થા પરાધીનપણામાં પસાર થાય છે, તે વિસ્તારથી જણાવે છે:—

જનનીમુખી અચપણુ વિષે રમણીમુખી તિમ યૌવને,
સુતમુખી ઘડપણુ વિષે અંતર્મુખી નરજીવને;
હોવે કદી ના કરોળીયાની જેમ આશાતંતુએ,
વીંટાઈ કરતાં પાપ ફોગટ ગુમાવે નર જન્મને.

૧૯૪

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે પ્રભુદેવ ત્રણે અવસ્થાનાં દુઃખો ત્રીજી રીતે વર્ણવતાં જણાવે છે કે—અચપણુને વિષે અથવા બાલ્યાવસ્થામાં આ જીવ જનનીમુખી હોય છે એટલે તેનો બધો આધાર માતા ઉપર હોય છે. બાલ્યાવસ્થામાં માતા જ તેની સારવાર કરનારી હોય છે માટે બાલ્યાવસ્થા માતાના આધારવાળી કહી છે. બીજી યુવાવસ્થામાં પુરૂષ રમણી-મુખી હોય છે એટલે સ્ત્રી કહે તે પ્રમણે વર્તનારાં હોય છે અથવા તે અવસ્થામાં તે સ્ત્રીના રાગમાં ફસાએલો હોવાથી સ્ત્રીમુખી કહ્યો છે. ત્રીજી વૃદ્ધાવસ્થામાં આ જીવ સુત-મુખી હોય છે, કારણ કે વૃદ્ધાવસ્થામાં પોતે શરીરે અશક્ત બની જાય છે તેથી પુત્રને આધીન રહેવું પડે છે અને પુત્ર ઉપર આધાર રાખવો પડે છે. આતું નજરો નજર જીએ છે, છતાં પણ આ મનુષ્ય ભવને પામેલો જીવ અંતર્મુખી (અંતરાત્મા) બનતો નથી. જેમ કરોળીયો પોતાની લાળથી આસપાસ જળની રચના કરે છે અને તેનાથી વીંટાએલો તે જળમાંથી છૂટી શકતો નથી, તેમ આશા રૂપી તાંતણાથી વીંટાએલો તે જીવ આશામાં ને આશામાં ફોગટ કાળ ગુમાવે છે અને અનેક જાતનાં પાપકર્મો કરીને વિવિધ પ્રકારની ઉપાધિ રૂપી તંતુઓથી વીંટાએલો તે મનુષ્ય પોતાના દુર્લભ મનુષ્ય જન્મને ફોગટ ગુમાવે છે. ૧૯૪

મનુષ્ય હિંસાદિ પાપસ્થાનકો સેવીને સંસારવૃદ્ધિ કરે છે તે સમજાવે છે:—

હિંસાદિ પાપ સ્થાન સેવી ભવબ્રમણુ વૃદ્ધિ કરે,
વિષયાદિથી સુખ સમયમાં દુઃખીજ પોતાને કરે;
દૈન્ય ધારી રૂદ્ધન કરતાં ધર્મ કર્મ ન આચરે,
વાવે નીંબોળી જેહ તેને શેલડી ક્યાંથી મળે ?

૧૯૫

સ્પષ્ટાર્થ:—હિંસા એટલે જીવનો નાશ કરવો વગેરે દ્રવ્ય હિંસા તથા જીવોને દુઃખી કરવાના પરિણામ રૂપ ભાવહિંસા, જૂઠું, ચોરી વગેરે અઢાર પાપસ્થાનકોનું સેવન કરતો આ જીવ સંસારની રણડપટ્ટીમાં વધારો કરે છે અને સુખના સમયમાં વિષયાદિકતું સેવન કરીને પોતાના આત્માને દુઃખી બતાવે છે. પછી દીનપણું ધારણ કરીને તે મનુષ્ય રૂદ્ધન કરે છે, પરંતુ ધર્મકાર્ય કરતો નથી, અને તેથી નવાં નવાં દુઃખોને ભોગવનારો થાય છે. જેમ કેઈ માણસ લીંબોળી વાવે તો તેમાંથી લીંમડો ઉત્પન્ન થાય અને તેના રૂણરૂપે લીંબોળીઓ જ મળે, પરંતુ તેમાંથી જેમ શેલડી ઉત્પન્ન થતી નથી તેમ પાપકાર્યો કરનારા જીવોને તેના રૂણરૂપે દુઃખો જ ભોગવવાં પડે છે, પરંતુ શેલડીના જેવા મીઠા લાગતાં સુખો પાપકાર્ય કરનાર જીવોને મળતાં નથી. જે ભવ્ય જીવો—અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલિ—ત્રિકાલાબાધિત શ્રી તીર્થંકર પ્રભુએ કહેલ ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરે છે, તેમને જ પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યના ફલ સ્વરૂપ ઉત્તરોત્તર વધતા ધર્મારાધન સહિત સુખો મળે છે. ૧૯૫

મનુષ્ય ભવ પામીને પાપાચરણ કરનાર મૂર્ખ સમાન છે તે કહે છે:—

અનંત કર્મ સમૂહ ક્ષય કરનાર જે કાણુ માત્રમાં,
તે મનુજ ભવને લહી ધરે પ્રીતિ પાપાચરણમાં;
કોઈ કંચન પાત્રમાં મદિરા ભરે મૂર્ખાધિથી,
તેના સમો તે જીવ જેને હિતાહિત બુદ્ધિ નથી.

૧૯૬

સ્પષ્ટાર્થ:—આ આત્મામાં અનંતી શક્તિઓ છે, પરંતુ કર્મોને લીધે તે શક્તિઓ અવરોધ ગએલી છે એટલે ઠંકાઈ ગએલી છે. તે અનંતી શક્તિઓ પ્રગટ કરવા માટે એક મનુષ્ય જ સમર્થ છે. દેવાદિ બીજા ભવોમાં તે પોતાની સર્વ શક્તિઓ પ્રગટ કરી શકતો નથી, પરંતુ આ મનુષ્ય ભવની અંદર પ્રબલ પુણ્યોદયે જ્યારે મોક્ષ માર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધના ઉદ્ભાસથી કરે છે, ત્યારે તે અંતર્મુહૂર્તાદિ થોડા કાલમાં પણ અનંતા કર્મોની નિર્જરા કરી નાખે છે અથવા અનંતા કર્મોના સમૂહનો નાશ કરીને એક અંતર્મુહૂર્તમાં ક્ષપકશ્રેણિ કરીને કેવલજ્ઞાન રૂપી અનંત જ્ઞાન શક્તિને પ્રગટ કરે છે. એ પ્રમાણે બીજી પણ કેવલદર્શન રૂપી અનંત દર્શન શક્તિ વગેરે પ્રગટ કરે છે. આવી શક્તિને પ્રકટ કરાવનાર મનુષ્ય ભવ પામ્યા છતાં જ્યારે તે મનુષ્ય જીવહિંસાદિ પાપના કાર્યોમાં પ્રીતિ-

વાળો થાય છે અને વિવિધ પ્રકારના પાપાયરણને સેવે છે ત્યારે તે જીવને મૂર્ખ કહેવાય. જેમ હિતાહિત ખુદ્ધિ એટલે પોતાને હિત કરનાર શું છે—કલ્યાણકારી શું છે તે નહિ સમજનાર મૂર્ખ સોનાના પાત્રમાં દાડુ ભરી આ રીતે પોતાની મૂર્ખતા ખુદ્ધી કરે તેના જેવો જ આ મૂર્ખ મનુષ્ય બાણવો જે પાપાયરણ કરીને મનુષ્ય ભવ ફેગટ શુભાવે છે. ૧૬૬

મનુષ્ય ભવ પામવો કેવો દુલભ છે તે દૃષ્ટાંતપૂર્વક સમજાવે છે:—

સ્વયંભૂરભણ સમુદ્ર માંહે ધોંસરૂં પૂર્વાન્તમાં,
પશ્ચિમમાં તે ખીલી નાંખે કોઈ રહી ઉપયોગમાં;
ખીલી ભરાયે ધોંસરામાં સુરસહાયે કદિ બને,
અનંતકાળે પણ ફરી ન લહેજ ગત નરભાવને.

૧૬૭

રૂપદર્શન:—આ તીવ્છા લોકની અંદર અસંખ્યાતા દ્રીપિ અને અસંખ્યાતા સમુદ્રો આવેલા છે. તેમાં સૌથી છેલ્લો અને સૌથી મોટો સ્વયંભૂરભણ નામનો સમુદ્ર આવેલો છે. અસંખ્યાતા યોજનના વિસ્તારવાળા સ્વયંભૂરભણ સમુદ્રના પૂર્વ દિશાના છેડે કોઈ માણસ (છેવટના ભાગમાં) ઉપયોગ પૂર્વક ધૂંસરૂં નાખે અને તેમાં પરોવવાની ખીલી તેના પશ્ચિમ દિશાના છેડામાં નાખે. હવે તે સમુદ્રમાં અથડાતાં અથડાતાં તે ધૂંસરામાં ખીલીનો પ્રવેશ થાય (ખીલી દાખલ થાય) એવું બનવું આ વિશાળ સમુદ્રમાં ઘણા કાળે પણ શક્ય નથી. પરંતુ માની લો કે કોઈ દેવતાની સહાયથી કદાચ તે ધૂંસરીમાં ખીલી દાખલ થાય એવું બને, પરંતુ એક વાર પામેલો દુર્લભ મનુષ્ય ભવ પ્રમાદ-કામરાગાદિ કારણો-માંના કોઈ પણ કારણથી હારી જઈ એ તો ફરીથી અનંત કાળે પણ મળવો દુર્લભ છે. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે મનુષ્ય ભવ ફરી ફરી મળવો ઘણો મુશ્કેલ છે. માટે મળેલો મનુષ્ય ભવ ફેગટ ચાલ્યો ન જાય તે માટે જરૂર સાવચેતી રાખીને ધર્મારાધન કરવું જોઈએ. ૧૬૭

ચિંતામણિ રત્ન કરતાં મનુષ્ય ભવની અધિકતા જણાવે છે:—

ચિંતામણિ ના મોક્ષ સુખને દઢ શકે નરભવજ આ,
મુક્તિના સુખ અલ્પ કાળે દઢ શકે તિણ અધિક આ;
મૂર્ખ કાક ઉડાડવા ચિંતામણિને ફેંકતા,
પણ વિપુલ શિવ માર્મ સાધી મુક્તિમહેલે મ્હાલતા.

૧૬૮

રૂપદર્શન:—જો કે ચિંતામણિ રત્ન આપણે જે જે વસ્તુ મેળવવા ચાહીએ તે તે આપે છે, આપવાની શક્તિ છે, તો પણ મનુષ્ય ભવ તે ચિંતામણિ રત્નથી પણ ચઢીચાતો છે, તે આ રીતે:—ચિંતામણિ રત્ન પાસેથી જે સાંસારિક સુખોને દેનારી વસ્તુઓ ચાહીએ તે

તે મેળવી શકાય છે, પરંતુ મોક્ષનું સુખ તે ચિન્તામણિ રત્ન આપી શકતું નથી, કારણકે તેનામાં તે આપવાની શક્તિ નથી. પરંતુ આ મનુષ્ય ભવ પામીને જો ધર્મસાધના યથાર્થપણે કરવામાં આવે તો તે મનુષ્ય ભવ થોડા વખતમાં મોક્ષ સુખને આપી શકે છે. આ બાબતમાં શ્રી મહાદેવા માતા વગેરેના દષ્ટાંતો સુપ્રસિદ્ધ છે. આવા ઉત્તમ મનુષ્ય ભવને પામ્યા છતાં જેઓ ધર્મની સાધના કરતા નથી તે જીવો કોઈ મૂર્ખ મનુષ્ય કાગડાને ઉડાડવાને માટે ચિન્તામણિ રત્નને ફેંકે તેના જેવા જાણુવા. પરંતુ જેઓ વિબુધ એટલે સમબુ છે તેઓ મળેલા મનુષ્ય ભવનો મહુપયોગ કરી મોક્ષ માર્ગની પરમ ઉદલાસથી સાત્ત્વિકી સાધના કરે છે અને છેવટે મોક્ષ રૂપી મહેલમાં જઈને અનંતકાલ સુધી મુક્તિના સુખનો અનુભવ કરે છે. ૧૯૮

દેવતાઓ પણ મનુષ્ય ભવની ચાહના કરે છે તે કહે છે:--

અનુત્તરામર જેહ ચાહે તેહ નરભવને લહી,

ધર્મને આરાધજે તજી પાપ શુભ ભાવે રહી;

મોહિજનો સુખ દેવના અજ્ઞાનથીજ વખાણુતા,

પણ તે સુરોના વિવિધ દુઃખો ન કહિ તેઓ જાણુતા. ૧૯૯

રૂપબટાર્થ:—દેવતાઓમાં પણ જેમને સૌથી અધિક દેવતાઈ સુખ છે, એવા અનુત્તરવાસી દેવો પણ “હું મનુષ્ય ભવ ક્યારે પામીશ?” તેવી ચાહના નિરંતર કરે છે, કારણકે તેઓ સમકિતી હોવાથી જાણે છે કે આ દેવતાનાં સુખો તે પણ સાચાં સુખો નથી. તે સુખો પણ નાશવંત છે, માટે ખરું સાચું સુખ તો મોક્ષનું સુખ છે અને તે મોક્ષનું સુખ મનુષ્ય ભવને પામ્યા સિવાય મેળવી શકાય તેમ નથી. એટલે મનુષ્ય ભવ પામીને પણ જો ધર્મની સાધના કરીએ તો મોક્ષના સુખ મેળવી શકાય છે. હે ભવ્ય જીવો ! મનુષ્ય ભવ પામીને શુભ ભાવનામાં રહીને અને પાપ કાર્યોનો ત્યાગ કરીને ધર્મની આરાધના કરજો. સાંસારિક સુખમાં આસક્ત રહેનારા જીવો અજ્ઞાનને લીધે દેવોનાં સુખનાં વખાણ કરે છે, પરંતુ તેઓ સાચી વસ્તુ સ્થિતિ જાણુતા નથી. કારણ કે તેઓને દેવ ભવમાં રહેલાં અનેક પ્રકારનાં દુઃખોનો ખ્યાલ હોતો નથી. હવે દેવતાઓમાં પણ કેવાં કેવાં દુઃખો રહેલાં છે તે આગળના શ્લોકમાં જણાવે છે. ૧૯૯

હવે દેવગતિમાં પણ અનેક પ્રકારનાં દુઃખો છે તેની શરૂઆત કરતાં દેવો શોકાદિથી પીડાય છે તે જણાવે છે:--

શોકાદિથી હતપ્રુદિ દેવો દુઃખને અનુભવી રહ્યા,

પુણ્યની ઓછાશથી જે અદ્ય ઋદ્ધિક સુર થયા;

મહર્ષિકને જોઈ તેઓ ભૂરિ શોકાકુલ બને,

શક્તિશાલી દેવ કનરે અદ્ય શક્તિક દેવને.

સ્પષ્ટાર્થ:—દેવોમાં પણ ભુવનપતિ, વ્યંતર, વાણ્યવ્યંતર, જ્યોતિષી, વૈમાનિક એમ અનેક પ્રકારના લેદો હોવાથી દેવો એક સરખા હોતા નથી; પરંતુ પૂર્વે કરેલા ઓછાવત્તા પુણ્યને લીધે ઓછી અધિક ઋદ્ધિવાળા, ઓછા અધિક બળવાળા, સ્વામી સેવક આદિ ભાવવાળા હોય છે. વળી તે દેવોમાં પણ શોક, ભય, ઈર્ષ્યા વગેરે દોષો રહેલા હોય છે. આ શોક દિકને લીધે તે દેવોની બુદ્ધિ પણ હજીય (મુંઝાય) છે અને તેને લીધે તેઓ પણ દુઃખનો અનુભવ કરી રહ્યા છે, તે આ પ્રમાણે :—જે દેવોએ પૂર્વ ભવમાં ઓછું પુણ્ય કર્યું હોય છે, તેઓ દેવભવ પામ્યા છતાં ઓછી ઋદ્ધિવાળા દેવો થાય છે, ઓછી ઋદ્ધિવાળા દેવો (તેમનાથી) અધિક ઋદ્ધિવાળા દેવોને જોઈને ઘણા શોકાતુર બની જાય છે અને તેથી દુઃખનો અનુભવ કરે છે. વળી દેવલોકમાં જેઓ અધિક શક્તિવાળા દેવો છે તેઓ તેમનાથી ઓછી શક્તિવાળા દેવોને કનડે છે એટલે સતાવી હેરાન કરે છે, તેથી તેવા દેવો પણ દુઃખમાં દિવસો પસાર કરે છે. ૨૦૦

દેવો ઈર્ષ્યા રૂપી અગ્નિથી દુઃખી થાય છે તે બે ગાથામાં જણાવે છે:--

પ્રતિકાર તે ન કરી શકે કચવાય ક્રોધાકુલ બની,
સુકૃતની ઓછાશથી હું રહ્યો પરસેવક બની;
એમ મનમાં ચિંતવી લક્ષ્મી અધિક પરદેવની,
જોઈ ખિન્ન બને નિરંતર ગુરૂ વિમાનાદિક તણી.

૨૦૧

ઋદ્ધિને નિત જોઈ જોઈ ચિત્ત ઇર્ષ્યાનલ તણી,
ઉર્મિઓથી બળ્યા કરતું બલિષ્ઠ સુર પોતા તણી;
ઋદ્ધિ આદિક લુંટતા તે સમય પણ દીનતા ધરે,
હે શ્રેષ્ઠ દેવ ! પ્રસન્ન થાઓ ઇમ કહે ગદ્ગદ સ્વરે.

૨૦૨

સ્પષ્ટાર્થ:—ઉપરના શ્લોકમાં જણાવેલા અલ્પ શક્તિવાળા દેવો અધિક શક્તિવાળા દેવોનો સામનો કરી શકતા નથી તેથી ક્રોધાચ્છાદિ થઈને મનમાં ને મનમાં કચવાયા કરે છે. તેઓ વિચારે છે કે મેં પાછલા ભવમાં પુણ્ય કાર્યો ઓછાં કર્યાં, તેથી દેવગતિ પામ્યા છતાં પણ મારે પારકાના સેવક બનીને રહેવું પડે છે અને અપમાન સહન કરવું પડે છે. વળી મોટા વિમાનવાળા દેવોની અધિક ઋદ્ધિ પરિવારાદિકને જોઈ જોઈને તેઓ ખિન્ન બને છે અને અદેખાઈ રૂપી અગ્નિની ઉર્મિઓ (ઝાળ, જ્વાલા) વડે તેઓનું હૃદય હંમેશાં બળ્યા કરે છે. તેમનાથી અધિક બળવાળા દેવો તે દેવોની ઋદ્ધિ જ્યારે ખૂંચવી લે છે ત્યારે તેઓ દીન ભાવને ધારણ કરે છે અને ગદ્ગદ સ્વરે તે બળવાન દેવોને કહે છે કે હે શ્રેષ્ઠ દેવ ! તમે અમારા ઉપર પ્રસન્ન થાઓ અને અમારી ઋદ્ધિ પાછી આપો. ૨૦૧-૨૦૨

દેવો પોતાના વ્યવન સમયને જાણીને બહુ દુઃખી થાય છે તે વ્રણ શ્લોકોમાં જણાવે છે:--

કામ ક્રોધ ભયાદિથી નહિ સ્વસ્થતા તેઓ લહે,
વ્યવન ચિહ્નો જોઈને પણ બહુ ઉદાસીન થઈ રહે;
નિજ આયુના છેલ્લા છ મહિના રોષ જે કાલે રહે,
તેજ કાલે વ્યવન ચિહ્નો જોઈ દેવો ધ્રુમ કહે.

૨૦૩

રૂપણ્ઠાર્થ:—ઉપર કહ્યા પ્રમાણે શોકને લીધે, અદેખાઇને લીધે, તેમજ કામ એટલે વિષયવાસનાને લીધે, અને ક્રોધ તથા ભય વગેરે કારણોથી દેવગતિમાં તે દેવો શાંતિને પામતા નથી. જ્યારે તે દેવો પોતાના વ્યવનના ચિહ્નો જુએ છે ત્યારે પણ તેઓ બહુ ઉદાસીન થઈ જાય છે. આ વ્યવનના ચિહ્નો જ્યારે તે દેવોનું આયુષ્ય છ મહિના બાકી રહે ત્યારે તે દેવોના જોવામાં આવે છે. હવે જ્યારે તે દેવો તે વ્યવનના ચિહ્નો જુએ છે ત્યારે તેઓ આ પ્રમાણે કહીને દુઃખી થાય છે. ૨૦૩

ક્યાં અમે સંતાઈ જઈએ એમ કહી સંતાય છે,
વ્યવનું અમે ના તેમને ફૂલમાળ મુખ કરમાય છે;
સંધિખંધ શીથિલ થતાં સુરવૃક્ષ હૃદય પ્રકંપતા,
વહાલી છતાં પણ શરમ લજ્જત તેમને ઝટ છંડતા.

૨૦૪

રૂપણ્ઠાર્થ:—અમે હવે ક્યાં સંતાઈ જઈએ? એમ કહીને તેઓ સંતાઈ જાય છે. તેમને પોતાની ઋદ્ધિ મૂકીને વ્યવવાનું ગમતું નથી. તેઓએ ગળામાં ધારણ કરેલી ફૂલની માળા કરમાય છે, તેમજ તેમના મુખની કાંતિ પણ ઝાંખી પડી જાય છે. તેઓના સંધિખંધ એટલે સાંધાઓ ઢીલા પડી જાય છે. અહીં સુરવૃક્ષ એટલે કદપવૃક્ષ તથા હૃદય કંપાયમાન થાય છે. વળી તેમને શરમ-લાજ જે અત્યાર સુધી વહાલી હતી તેને પણ તેઓ તે વખતે તજ દે છે. ૨૦૪

મલિન હોવે વસ્ત્ર આવે દૈન્ય દીન નહી છતાં,
ન્યાય ધર્મ તજ વિષય પર રાગ અધિકો ધારતા;
અંગાદિ સાંધા ભાંગતાં નીરાગ તેઓ છે છતાં,
અપદ્મ દષ્ટિ અને અપલ્લ અંગાદિથી બીવરાવતા.

૨૦૫

રૂપણ્ઠાર્થ:—વળી તે વ્યવનાર દેવનાં વસ્ત્રો મલીન થાય છે. તેમજ તેઓ દીન નથી તે છતાં તેમનામાં દીનતા આવે છે. તે વખતે દેવો ન્યાય ધર્મનો ત્યાગ કરી વિષયો

ઉપર અધિક રાગવાળા થાય છે. અને તે દેવો નીરાગ એટલે રાગ રહિત હોવા છતાં વ્યવનકાલે તેમના શરીરના સાંધા તૂટતાં હોય તેમ લાગે છે. તેઓની દેખવાની જે શક્તિ હોય છે તે પણ ઘટી જાય છે. તે દેવો વ્યવન કાલે તેમના વ્યવન (ચરચર મૂળતા, હાલતા) અંગાદિ વડે બીજા દેવોને ખડીવરાવે છે. ૨૦૫

દેવો વ્યવનના ચિહ્નનો જોઈને કેવો વિલાપ કરે છે તે ત્રણ ગાથામાં જણાવે છે:—

એવાં ઘણાંયે વ્યવન ચિહ્નનો જોઈ નિર્ણય વ્યવનનો,
કરતાં વિમાનાદિક વિષે ન કરેજ અનુભવ શાંતિનો;
નિરખીશ ક્યાં આ દેવી આદિ હું હવે ઇમ વિલપતા,
કાંતાદિ ! જશો આશરે કોના હવે ઇમ વિલપતા.

૨૦૬

રૂપઘટાર્થ:—પૂર્વના સ્લોકોમાં જે વ્યવનના ચિહ્નો જણાવ્યા તે ઉપરાંત બીજા પણ ઘણાં વ્યવનનાં ચિહ્નો જોઈને તે દેવો પોતાનો વ્યવન કાલ નજીક આવ્યો છે એવાં નિર્ણય કરે છે. આથી કરીને તેઓને તેમના વિમાન વગેરેમાં શાંતિનો અનુભવ થતો નથી. અને તેથી વિલાપ કરતાં કરતાં કહે છે કે હું હવે આ મારી દેવી, આ મારી ઋદ્ધિ ક્યાં જોઈશ ? હે બહાલી દેવી કાંતા વગેરે ! હવે તમે કોના આશરે જશો. હવે મારા જેવો આશરો તમને કોણ આપશે ? ૨૦૬

હે વાપિઓ ! ઉપભોગ કરશે કુણ તમારો હું નહીં,
હે કલ્પતરુઓ ! શું મને તજશો તમે આજે સહી;
શું ગર્ભ નરકે પરાધીન થઈ વસવું પડશે માહરે,
અશુચિનો આસ્વાદ કેમ કરી શકીશ હું ત્યાં અરે.

૨૦૭

રૂપઘટાર્થ:—હે વાવડીઓ ! હું નહિ હોઉં ત્યારે તમારા પાણીનો ઉપયોગ કોણ કરશે ? હે કલ્પવૃક્ષો ! શું તમે હવે ખરેખર મારો ત્યાગ કરશો ? શું હવે મારે પરાધીન થઈને ગર્ભનરકે એટલે જેમાં નરક જેવાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે તેવા ગર્ભાવાસમાં રહેવું પડશે. આવા નરક જેવા ભયંકર ગર્ભાવાસમાં મારાથી કેવી રીતે રહી શકાશે ? અને તે ગર્ભાવાસમાં રહેલો હું કે જેણે અમૃતનો સ્વાદ લીધેલો છે, તે મનુષ્ય સ્ત્રીના પેટમાં રહેલા અશુચિ પદાર્થોનો આહાર શી રીતે લઈ શકીશ ? અરે ઘણા ખેદની વાત છે કે આ બધા ભયંકર દુઃખો મારાથી શી રીતે સહન કરાશે ? ૨૦૭

અહા ! મારે જઠર રૂપ અગ્નિ શકટીના તાપના,
તીવ્ર દુઃખને રહેવું પડશે ? ઉદયથી કૃતપાપના;

દેવાંગનાના ભોગ ક્યાં ? ને અશુચિ નરસ્રી ભોગ ક્યાં !

એમ પ્રિય અર્થો સ્મરી કરતા વિલાપો દુઃખિયા.

૨૦૮

રૂપદ્રાર્થ:—અરે ! મારે આ મારાં દિવ્ય સુખોને છોડીને સ્ત્રીના જકર રૂપી અગ્નિની સગડીના તીવ્ર દુઃખને સહેલું પડશે ? અહીં તો જ્યારે મને ખાવાની ઈચ્છા થાય ત્યારે તરત જ સુંદર આહાર (શુભપણે પરિણમેલા પુદ્ગલો) મળે છે. (દેવને જ્યારે આહારની ઈચ્છા થાય ત્યારે ઈચ્છા થતાંની સાથે શુભ રૂપે પરિણમેલા પુદ્ગલો તેઓના આહાર રૂપ થાય છે.) પરંતુ તે મનુષ્યના ભવમાં મારે ભૂખના તીવ્ર દુઃખને સહન કરવું પડશે. કારણ કે હવે મને કરેલા પાપનો ઉદય થયો છે. આ મનોહર દેવાંગનાઓ સાથેના ભોગો ક્યાં ? અને અપવિત્ર મનુષ્ય સ્ત્રી સાથેના વિષય ભોગો ક્યાં ? આ પ્રમાણે તે દેવો પોતાના પ્રિય દેવતાઈ વિષયોનું સ્મરણ કરીને વિલાપ કરતા કરતા દુઃખી થાય છે. ૨૦૮

છેવટે લાંબા આયુષ્યવાળો દેવ ભવ પૂરો કરીને દેવ ત્યાંથી ચ્યવે છે:—

પણ વળે શું ? તેહથી બૂઝાય દીપ ક્ષણ વારમાં,

તેમ ચ્યવતા અનિચ્છાએ ચ્યવનક્ષણ નહિ જાણમાં;

દીર્ઘ સુર જીવન તણો પણ અંત છેવટ આવતો,

ઇમ વિચારી સુમતિ જન મન સાર સંયમ ભાવતો.

૨૦૯

રૂપદ્રાર્થ:—આ પ્રમાણે પોતાના ચ્યવનને જાણીને દેવો અનેક પ્રકારે વિલાપ કરે છે, પણ તેથી તેઓનું કંઈ વળતું નથી. શોક અને વિલાપમાં તેમનો કાળ ચાલ્યો જાય છે. આ રીતે આયુષ્ય પૂર્ણ થાય ત્યારે ક્ષણવારમાં તેઓનો જીવન પ્રદીપ ઓળવાઈ જાય છે અને અનિચ્છાએ ચ્યવને બીજી ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ તેઓ તેમના ચ્યવનના સમયને જાણી શકતા નથી. આ પ્રમાણે તે લાંબા આયુષ્યવાળા દેવ ભવનો પણ છેવટે અંત આવે છે. આમ દેવગતિમાં પણ અનેક પ્રકારનાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે એમ વિચાર કરીને જુદીશાળી મનુષ્ય પોતાના મનમાં એક સંયમ જ સાર રૂપ છે એવી ભાવના ભાવે છે. ૨૦૯

જે જન્મ પામે તેને નિશ્ચે મરણ હોય છે, પણ મરણ પામેલાને નિશ્ચે જન્મ હોતો નથી તે સમજાવે છે.--

જન્મેજ પામે મરણ નિયમા પણ ન જન્મે સૌ મર્યા,

મનુજગતિ વિણ ત્રણ વિષે જન્મેજ નિશ્ચય જે મર્યા;

જે મનુષ્યો શુદ્ધ સંયમ વધત ભાવે સાધતા,
અંત્ય મરણે શિવ લહે તેઓ કદી ના જન્મતા.

૨૧૦

સ્પષ્ટાર્થ—જે જન્મે છે તે અવશ્ય મરણ પામે છે, પરંતુ જે મરે છે તે સઘળાં નિશ્ચયે જન્મતા નથી. કહેવાનો ભાવાર્થ એ છે કે જે જન્મ્યા છે તે દરેક પોતાનું આયુ-વ્ય પૂરું થાય એટલે મરણ અવશ્ય પામે છે, પરંતુ જેઓ મરે છે તે બધા જીવો ફરીથી જન્મે જ એવો નિયમ નથી. ચારે ગતિના સંસારી જીવો જન્મ ધારણ કરે છે, અને આયુષ્ય પૂરું થાય ત્યારે મરે છે, અને ફરીથી પણ જન્મે છે, પરંતુ જેઓ સર્વ કર્મો અપાવીને મોક્ષે જાય છે તે સિદ્ધ ભગવંતોને ફરીથી જન્મવું પડતું નથી; માટે મરણ પામેલા દરેક જન્મે જ એવો એકાંત નિયમ નથી, પણ જન્મેલા જીવો અવશ્ય મરણ પામે જ એવો એકાંત નિયમ છે. મનુષ્યગતિ વિના બાકીની ત્રણ ગતિમાં જેઓ મરે છે તેઓ ફરીથી અવશ્ય જન્મ પામે છે. પરંતુ મનુષ્ય ગતિ જ એક એવી ગતિ છે કે જે ગતિ પામીને જે મનુષ્યો ચઢતા ભાવથી શુદ્ધ સંયમની આરાધના કરે છે અને ક્ષપક શ્રેણિ માંડી સર્વ કર્મોના નાશ કરે છે, તેઓનું મોક્ષે જતાં છેલ્લું મરણ થાય છે, ત્યાં મોક્ષે ગએલા તે સિદ્ધો ફરીથી જન્મ ધારણ કરતા નથી. જન્મ થવામાં કારણ રૂપ કર્મોને તે સિદ્ધોએ સર્વથા નાશ કરેલો હોવાથી તેઓ ફરીથી જન્મ ધારણ કરતા નથી. ૨૧૦

હે ભવ્ય જીવો ! એમ જાણી નર ભવાદિકને લહી,
મોહને વશ ના થજો છે કોણ કોનું કહો અહીં;
દેશના દીલમાં ધરી વૈરાગ્યથી સંયમ વરી,
સિદ્ધિના સુખ પામજો આરાધના એ છે ખરી.

૨૧૧

સ્પષ્ટાર્થ—હેવે શ્રીપદ્મપ્રભ તીર્થ કર ભગવાન દેશના પૂરી કરતાં છેવટે કહે છે કે હે ભવ્ય જીવો ! એ પ્રમાણે આ ચાર ગતિ રૂપ સંસાર દુઃખથી ભરેલો છે એમ જાણીને મનુષ્ય ભવ, આર્થ ક્ષેત્ર, ઉત્તમ કુલ, ધર્મ સાધનાની સામગ્રી વગેરે પામીને તમે મોહને વશ થશો નહિ. અહીં કોણ કોનું છે ? તે તમે કહો અને શાંતિથી વિચારો. આ સંસારમાં કોઈ કોઈનું સજીવું નથી, સૌ સ્વાર્થનાં સગાં છે. મારી દેશનાને દીલમાં ધારણ કરીને વૈરાગ્ય રંગવાળા થઈને ચારિત્રને ધારણ કરજો. તે ચારિત્રની શુદ્ધ ભાવે આરાધના કરીને મોક્ષ સુખને મેળવજો. આ રીતે મોક્ષના સુખ મેળવવા માટે કરેલી જે આરાધના તેજ સાચી આરાધના છે. એ પ્રમાણે કહી પ્રભુએ દેશના પૂરી કરી. ૨૧૧

પ્રભુએ દેશના આખ્યા પછી તીર્થની સ્થાપના કરી તે જણાવે છે:—

દેશના પ્રભુની સુણી પ્રતિબોધ પામ્યા બહુ જનો,
કેઈ દીક્ષા ગ્રહત લેતા લાભ કેઈ ત્રતાદિનો;

તીર્થ ઠવતા નાથ પહેલા સમવસરણે^{૧૦૦} તેહની,
જાણે પ્રવૃત્તિ જ્યાં સુધી ન સુપાર્શ્વપ્રભુજી કેવલી.^{૧૦૧}

૨૧૨

રૂપદર્શન:—પ્રભુ શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામીની આ દેશના સાંભળીને ઘણા ભવ્યજનો પ્રતિબોધ પામ્યા. પરિણામે કેટલાક આસન્નસિદ્ધિક ભવ્ય જીવોએ પ્રભુની પાસે સર્વવિરતિ-ધર્મ સ્વીકારવા રૂપ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. જેઓ દીક્ષા લેવાને અસમર્થ હતા તેઓએ દેશવિરતિ અથવા શ્રાવકપણું ગ્રહણ કર્યું. તેમજ જેઓ દેશવિરતિ અથવા સર્વવિરતિ લેવાને અસમર્થ હતા તેઓએ પ્રભુ પાસે સમ્યક્ત્વ ગ્રહણ કર્યું. આ વખતે—પ્રથમ સમવસરણ (૧૦૦) વખતે પ્રભુએ તીર્થની સ્થાપના કરી. એ પ્રમાણે શ્રી પદ્મપ્રભુએ સ્થાપેલું તે તીર્થ સાતમા તીર્થ કર શ્રી સુપાર્શ્વનાથને જ્યાં સુધી કેવલજ્ઞાન (૧૦૧) ઉત્પન્ન થયું નહિ ત્યાં સુધી કાયમ રહ્યું. કારણ કે ત્યાર પછી તો શ્રીસુપાર્શ્વનાથનું તીર્થ પ્રવર્તે છે. ૨૧૨

શ્રી પદ્મપ્રભુના ગણ તથા ગણધરોની સંખ્યા કહે છે:—

તીર્થનો વિચ્છેદ ના^{૧૦૨} તે કારણે ઇમ માનીએ,
એમ એક સો બેઉ દ્વારે પદ્મપ્રભ પ્રભુ સંભારીએ;
સુવ્રતાદિક એક સો ને સાત^{૧૦૩} ગણી ત્રિપદી સુણી,
દાહશાંગી વિચરતા જે સર્વને હિતકારિણી.

૨૧૩

રૂપદર્શન:—શ્રી પદ્મપ્રભુએ સ્થાપેલા તીર્થનો વિચ્છેદ (૧૦૨) થયો નથી, કારણ કે તેમણે પ્રવર્તાવેલું તીર્થ શ્રી સુપાર્શ્વનાથ ભગવાને તીર્થ સ્થાપ્યું ત્યાં સુધી અવિચ્છિન્ન-પણે આદ્યું છે. તેનો વચમાં વિચ્છેદ થયો નથી. એ પ્રમાણે શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામીના એક સો ને બે દ્વારોનું વર્ણન કર્યું. શ્રી પદ્મપ્રભ પ્રભુને સુવ્રત વગેરે એક સો ને સાત ગણધરો (૧૦૩) હતા. તેમણે પ્રભુએ કહેલી ઉત્પાદ, વ્યય અને ધ્રોવ્ય સ્વરૂપી ત્રિપદી સાંભળીને ખાર અંગોની રચના કરી. જે રચના સર્વ જીવોને હિત કરનારી હતી. ૨૧૩

પ્રભુના પ્રથમ ગણધર શ્રીસુવ્રત ત્યાર પછી ઉપદેશ આપે છે તે ચાર ગાથામાં જણાવે છે:—

એક સો ને સાત ગણ^{૧૦૪} ઇમ પૌરૂષી પૂરી થતા,
પાદપીઠે બેસતા ગણી સુવ્રત^{૧૦૫} ઇમ ઉપદેશતા;
હે ભવ્ય જીવો ! દ્રવ્ય ક્ષેત્રાદિક કલી નિત ચેતતા,
ધર્મને આરાધ્યો રાગાદિ સંગી ના થતા.

૨૧૪

રૂપદર્શન:—પ્રભુ પદ્મપ્રભ સ્વામીને એક સો સાત ગણધરો હતા અને તે ૪૧૬

ગણધરથી એક એક ગણની સ્થાપના થએલી હોવાથી એક સો ને સાત ગણ (૧૦૪) હતા. એ પ્રમાણે પ્રથમ પૌરૂષી પૂરી થઈ. ત્યાર પછી પ્રભુના પાદપીઠ ઉપર બેસીને તેમના પ્રથમ ગણધર શ્રી સુવ્રત ગણધરે (૧૦૫) ભવ્ય જીવેને પ્રતિબોધ પમાડતારી દેશના આ પ્રમાણે આપી:— હે ભવ્ય જીવે! તમે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવને જાણીને હંમેશાં ચેતતા રહેજો અને ધર્મની આરાધના કરજો. તમે રાગ દ્વેષનો સંગ કરશો નહિ એટલે તમે રાગ તથા દ્વેષનો ત્યાગ કરજો, કારણ કે તે રાગદ્વેષ જીવેને સંસારમાં રખડાવે છે. ૨૧૪

અશુચિ સ્થાનક વાસ અશુભ ધ્યાન અંતે દુર્ગતિ,
જ્ઞાનાદિ સાધન વિવ્ર ચીકણાં કર્મ બાંધે દુર્ભતિ;
પુત્રવિરહે દુઃખિયા શ્રીઋષભજનની પુત્રની,
ભેદ ઋદ્ધિ કેવલી થઈ ઋદ્ધિ પામ્યા મોક્ષની.

૨૧૫

રૂપદ્વાર્થ :—રાગાદિકને લીધે અશુચિ સ્થાનક એટલે અશુદ્ધ સ્થાનકમાં વસવું પડે છે. તે રાગાદિકને લીધે થતા અશુભ ધ્યાન એટલે આર્ત ધ્યાન તથા રૌદ્ર ધ્યાનને લીધે જીવે નારકાદિ દુર્ગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે અને ત્યાં ઘણાં દુઃખોને ભોગવે છે. તથા તે રાગાદિથી દુર્ગતિ એટલે બુદ્ધિ બગડે છે. તે જ્ઞાનાદિની સાધનામાં વિવ્ર કરે છે. તે રાગાદિથી ઘણા ચીકણાં કર્મો બાંધાય છે. શ્રી ઋષભજનની એટલે પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી ઋષભ દેવની માતા શ્રી મરૂદેવા પોતાના પુત્રે દીક્ષા લેવાથી મોહને લીધે વિચારે છે કે મારા પુત્રને કેવાં કેવાં દુઃખો ભોગવવાં પડતાં હશે એવી ખોટી કલ્પનાથી પુત્રના વિયોગને લીધે દુઃખમાં દિવસો ગાળતાં હતાં અને રોઈ રોઈ ને તેમની આંખ ઉપર પડળ આવી ગયાં હતાં. ભરત ચક્રવર્તીએ તેમને ઘણી રીતે સમજાવ્યાં હતાં અને તેમના પુત્રને કોઈ પ્રકારનું દુઃખ નથી એવું આશ્વાસન આપ્યું હતું. તે મરૂદેવા માતા પુત્રની ઋદ્ધિ ભેદને અનિત્ય ભાવના ભાવતાં રાગાદિનો ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન પામ્યા અને આયુષ્ય પૂરું થતું હોવાથી અંતર્બુદ્ધિમાં મોક્ષનાં સુખને પામ્યા. આથી ચોક્કસ સમજવું કે—રાગાદિના ત્યાગથી જ આત્મા કેવલજ્ઞાની થઈ ને સિદ્ધિપદને પામે છે. ૨૧૫

અંતરંગ દ્વેષાદિ શત્રુ મુક્તિ માર્ગારાધને,
વિવ્રકર ભવજ્રમણુ વર્ધક એમ સમજી તેહને;
દૂર છંડી અહિંસાદિક શુદ્ધ ભાવે સાધતા,
પુણ્યશાલી જીવ અનંતા મુક્તિપદને પામતા.

૨૧૬

રૂપદ્વાર્થ :—આ રાગ દ્વેષ વગેરે (આપણામાં જ રહેલા) ૬ અંતરંગ શત્રુઓ મોક્ષ માર્ગની આરાધના કરવામાં વિવ્રતા કરનારા છે અને ભવજ્રમણુ એટલે સંસારમાં

રખડપટ્ટીની વૃદ્ધિ કરનારા છે એ વાત બરાબર સમજીને તમે તે રાગ દ્રેષનો ત્યાગ કરજો. જે પુણ્યશાળી જીવો આ રાગ દ્રેષનો ત્યાગ કરીને કોઈ પણ જીવને મન વચન કાયથી પીડા કર્યા સિવાય અહિંસાદિ વ્રતોનું શુદ્ધ ભાવ પૂર્વક પાલન કરે છે તેઓ આ સંસારમાં રખડાવનારાં સઘળાં કર્મોને ક્ષય કરી ન્યાંથી ફરીથી સંસારમાં આવવાનું નથી એવા અનંત અવ્યાખાધ મોક્ષપદના સુખોને પામે છે. ૨૧૬

દેશના ઇમ ગણધરે વિસ્તારથી વૈરાગ્યની,
દીધેલ સુણુનારા ભવિક કરે સાધના જિનધર્મની;
એમ બીજી પૌરૂષી પૂરી થતા ગણી વિરમતા,
ઈંદ્રાદિ વંદી નાથને ઉલ્લાસથી સ્વર્ગે જતા. ૨૧૭

રૂપરૂપાર્થ:—એ પ્રમાણે શ્રી સુવ્રત ગણધરે સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ભાવને પ્રકટાવનારી દેશના વિસ્તારથી આપી. તે સાંભળીને ભવ્ય જીવો પરમ ઉલ્લાસથી શ્રી જિનધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે દેશના આપતા બીજી પોરસી પૂરી થઈ એટલે શ્રી ગણધર મહારાજે દેશના પૂરી કરી. ત્યાર પછી ઇન્દ્ર વગેરે દેવો શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામીને હર્ષથી વંદન કરીને સ્વર્ગમાં પોતપોતાના દેવલોકમાં ગયા. ૨૧૭

પ્રભુના પ્રથમ સાધ્વી આદિનાં તથા યક્ષનાં નામ કહે છે:—

પ્રથમ રતિ સાધ્વી^{૧૦૬} પ્રથમ વ્રતિ શ્રાદ્ધ^{૧૦૭} શ્રાદ્ધી^{૧૦૮} અવિદિતા,
અજિતસેન નૃપ^{૧૦૯} ભકત યક્ષ કુસુમ^{૧૧૦} શરીરે નીલતા;
હરિણ વાહન સરલ અભયે શોભતી દક્ષિણ ભુજ,
અક્ષ સૂત્ર નકુલ વડે જસ હીપતા ડાબી ભુજ. ૨૧૮

રૂપરૂપાર્થ:—શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામીના પ્રથમ સાધ્વીનું નામ શ્રી રતિ સાધ્વી (૧૦૬) હતું. તેમના પ્રથમ શ્રાવક (૧૦૭) તથા પ્રથમ શ્રાવિકાનાં નામ (૧૦૮) અવિદિતા છે એટલે શ્રી સપ્તતિશત સ્થાનકાદિમાં કહ્યાં નથી. શ્રી અજિતસેન નામના રાજા (૧૦૯) પ્રભુના ભકત રાજા હતા. તેમના શાસનના અધિષ્ઠાયક યક્ષનું નામ (૧૧૦) કુસુમ હતું. તે યક્ષના શરીરનો નીલો વર્ણ હતો. તેને હરણનું વાહન હતું. તે યક્ષની જમણી ભુજ ક્ષ અભયે (શસ્ત્ર વિશેષે) કરીને શોભતી હતી અને ડાબી ભુજ અક્ષ સૂત્ર (માળા) અને નકુલ (નાળીયા) વડે શોભતી હતી. ૨૧૮

પ્રભુની શાસનદેવીનું સ્વરૂપ કહે છે:—

નિત રહે પ્રભુ પાસ તે રચિવંત શાસનદેવતા,
પુરૂષ વાહન રયામ અંગી વરદ મધુ દક્ષિણ ભુજ;

ડાબી ભુજાએ અભય કામુક યક્ષણી સુરી અચ્યુતા,^{૧૧૧}

વિશ્વહિતકર પદ્મપ્રભ પ્રભુ અન્ય ક્ષેત્રે વિચરતા.

૨૧૯

રૂપઘટાર્થ:—પ્રભુના શાસનની રક્ષણ કરનારી દેવીનું નામ અચ્યુતા (૧૧૧) હતું. તે શાસનદેવી સમકિતવંત હોય છે અને હંમેશાં પ્રભુની પાસે રહે છે. પુરૂષ તેનું વાહન હોય છે અને તે દેવીના શરીરનો વર્ણુ શ્યામ એટલે કાળો હોય છે. તેની જમણી બે ભુજામાં વરદ અને ઇંધુ (એક જાતનું ખાણું) હોય છે અને ડાબી બે ભુજાને વિષે અભય અને કામુક (ધનુષ્ય વિશેષ) હોય છે. એ પ્રમાણે પ્રભુના યક્ષ તથા યક્ષિણીનું સ્વરૂપ જાણવું. અહીં પ્રથમ સમવસરણી બીના પૂર્ણ ધયા બાદ હવે પ્રભુના વિહારનું વર્ણન કરે છે—કેવલજ્ઞાન ધયા પછી તીર્થની સ્થાપના કરીને વિશ્વને હિત કરનારા શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામી ત્યાંથી બીજે સ્થળે વિહાર કરી ગયા. ૨૧૯

શ્રી પદ્મપ્રભ પ્રભુનો સાધુ સાધ્વી વગેરેનો પરિવાર ત્રણ શ્લોકમાં જણાવે છે:—

શ્રીપદ્મપ્રભ પરિવાર મુનિ^{૧૧૨} ત્રણ લાખ તેત્રીસ સહસ્રને,

ચાર લખ વીસ સહસ્ર સાધ્વી^{૧૧૩} ચૌદ પૂર્વી મુનિ અને,

બાવીસ સો^{૧૧૪} દશ સહસ્ર અવધિ જ્ઞાનશાલી^{૧૧૫} મુનિવરા,

દશ સહસ્ર ને સાથ ત્રણસો મનઃપર્યવ ગુણધરા.^{૧૧૬}

૨૨૦

રૂપઘટાર્થ:—શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામીને ત્રણ લાખ તેત્રીસ હજાર (૩૩૩૦૦૦) સાધુઓનો (૧૧૨) પરિવાર હતો. તેમજ ચાર લાખ વીસ હજાર (૪૨૦૦૦૦) સાધ્વીઓનો (૧૧૩) પરિવાર હતો. ચૌદ પૂર્વધર મુનિઓની (૧૧૪) સંખ્યા બાવીસસો (૨૨૦૦) હતી જે જ્ઞાનથી ઇન્દ્રિયોની મદદ વિના રૂપી દ્રવ્યોનું સ્વરૂપ જાણી શકાય છે તે અવધિજ્ઞાન વડે શોભતા મુનિરાજોની (૧૧૫) સંખ્યા દશ હજાર (૧૦૦૦૦) હતી. જેનાથી સંસી પંચેન્દ્રિય જીવેના મનના વિચારો જાણી શકાય છે એવા મનઃપર્યવજ્ઞાની સાધુઓની (૧૧૬) સંખ્યા દશ હજાર ને ત્રણસો (૧૦૩૦૦) ની હતી. ૨૨૦

સર્વજ્ઞ બાર હજાર^{૧૧૭} વૈકિય લખિંધ સોલ સહસ્ર અને,

એક સો ને આઠ^{૧૧૮} ઉત્તમ વાદ લખિંધધરા અને;

છન્નુ સો^{૧૧૯} બે લાખ ઊંતેર સહસ્ર શ્રાવક^{૧૨૦} જાણવા,

શ્રાવિકા^{૧૨૧} પાંચ લાખ પાંચ સહસ્ર અધિકા જાણવા.

૨૨૧

રૂપઘટાર્થ:—પ્રભુને સર્વજ્ઞ એટલે કેવલજ્ઞાની સાધુઓ (૧૧૭) બાર હજાર (૧૨૦૦૦) હતા. વળી વૈકિય લખિંધ એટલે જે લખિંધવડે વિવિધ પ્રકારનાં શરીરો ધારણ

કરી શકાય છે તે લખિધવાળા (૧૧૮) મોળ હજાર એક સો ને આઠ (૧૬૧૦૮) સાધુઓ હતા. ઉત્તમ પ્રકારની વાદ લખિધને ધારણ કરનારા વાદી મુનિવરોની (૧૧૯) સંખ્યા છનુસો (૯૬૦૦) હતી. પ્રભુતા શ્રાવકોનો પરિવાર (૧૨૦) બે લાખ અને છેતેર હજાર (૨૭૬૦૦૦) હતો. તેમજ ઉત્તમ શ્રાવિકાઓનો (૧૧૧) પરિવાર પાંચ લાખ અને પાંચ હજાર (૫૦૫૦૦૦) નો હતો. ૨૨૧

સામાન્ય મુનિ^{૧૨૨} બે લાખ અજોતેર સહસ ઉપર અને,
પાંચસો પંચાસી સ્થાનક^{૧૨૩-૧૪૨} વીસ સુમતિ પ્રભુ પરે;
છ માસ સોલ પૂર્વાંગ ઉણુ એક લાખ પૂર્વ^{૧૪૩} કેવલિપણે,
વિચરતા વસુધા તલે પ્રતિબોધતા ભવિસાર્થને. ૨૨૨

રૂપબટાર્થ:—ઉપરની ગાથામાં જે મુનિઓનો પરિવાર ગણાવ્યો છે તે દરેક જાતના લખિધવંત તથા કેવલી મુનિઓ સહિત ગણાવ્યો છે. તેમાંથી કેવલીઓ, મનઃપર્યાવ સાનીઓ, વૈકિય લખિધવાળા મુનિઓ, વાદી મુનિઓ વગેરે લખિધધર સિવાય સામાન્ય મુનિવરોની (૧૨૨) સંખ્યા બે લાખ અજોતેર હજાર પાંચસો પંચાસી (૨૬૯૫૮૫) હતી. એ પ્રમાણે પ્રભુતા ૧૨૨ સ્થાનો જણાવ્યાં. ત્યાંથી આગળ એટલે ૧૨૩ થી ૧૪૨ સુધીના ૨૦ સ્થાનકો દેશનાચિંતામણિના પાંચમા ભાગમાં શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનના જીવનને વિષે જે પ્રમાણે કહ્યાં છે તે પ્રમાણે જણાવ્યાં. હવે બાકીનાં સ્થાનકો જણાવતાં કહે છે કે જે દિવસે પ્રભુને કેવલજ્ઞાન થયું ત્યારથી માંડીને ન્યારે મોક્ષે ગયા ત્યાં સુધીના કાલમાં પ્રભુ કેવલીપણે વિચર્યા. તે કેવલીપણામાં પ્રભુ એક લાખ પૂર્વમાંથી ૧૬ પૂર્વાંગ અને છ માસ આછા (૧૪૩) કરતાં બાકી જે રહે, તેટલા પૂર્વાદિ સમય સુધી વિચર્યા છે. ૮૪ લાખ વર્ષનું એક પૂર્વાંગ જણાવું. તેવા ૮૪ લાખ પૂર્વાંગે એક પૂર્વ થાય છે. તે કેવલીપણામાં પ્રભુ પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરે છે અને લવ્ય જીવોને પ્રતિબોધ કરે છે. ૨૨૨

પ્રભુનું મોક્ષસ્થાન તથા કયારે મોક્ષે ગયા વગેરે બે શ્લોકમાં જણાવે છે:—

મોક્ષ સમય નજીક કલી સમ્મેતશિખરે^{૧૪૪} આવતા,
ચતુર્થારિક પશ્ચિમાર્ધે^{૧૪૫} માસિક અનશન^{૧૪૬} પાલતા;
મૃગશીર્ષ વદ એકાદશીએ^{૧૪૭} પશ્ચિમાર્ધ દિનાંશમાં,^{૧૪૮}
વર્તતા રાશી રાશિ કન્યા^{૧૪૯} તેમ ચિત્રા^{૧૫૦} નક્ષત્રમાં. ૨૨૩
પદ્મપ્રભુ ચઉ અઘાતી કર્મ^{૧૫૧} શીઘ્ર અપાવતા,
અનંત ચતુષ્ટય સિદ્ધ કરતા કાઉરસગે^{૧૫૨} લીન થતા;

અનશન મુનિ ત્રિશત ઉપર આઠ^{૧૫૨} સહ શિવસંપદા,
પામતા ત્રિભાગ ઉણુ અવગાહના^{૧૫૩} પ્રભુની તદ્દા. ૨૨૪

રૂપબ્રૂટાર્થ:—એ પ્રમાણે કેવલીપણામાં વિહાર કરતા પ્રભુએ જ્યારે પોતાનો મોક્ષ જવાનો સમય નજીક આવ્યો છે એવું જાણ્યું ત્યારે પ્રભુ શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામી શ્રી સમ્મેત-શિખર (૧૪૪) તીર્થને વિષે પધાર્યા. તે વખતે ચોથા આરાનો અર્ધો ભાગ વીતી ગયો હતો અને પશ્ચિમાર્ધ^{૧૪૫} એટલે પછીનો અર્ધો ભાગ ચાલતો હતો. શ્રી સમ્મેત શિખર ઉપર આવીને પ્રભુએ એક મહિતાનું અનશન (૧૪૬) કર્યું. માગસર માસની વદ ૧૧ (૧૪૭) ના દિવસે પશ્ચિમાર્ધમાં (૧૪૮) જ્યારે ચંદ્ર કન્યા રાશિમાં (૧૪૯) વર્તતો હતો અને ચિત્રા (૧૫૦) નામનું નક્ષત્ર ચાલતું હતું ત્યારે શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામીએ વેદનીય નામ, ગોત્ર અને આયુષ્ય નામના બાકી રહેલા ચાર અઘાતી કર્મોનો એક સાથે સંપૂર્ણ નાશ કર્યો. એ પ્રમાણે કાઉસગમાં (૧૫૧) લીન થએલા પ્રભુએ અનંત જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્ર-વીર્ય સ્વરૂપ અનંત ચતુષ્ઠય સિદ્ધ કર્યો એટલે મોક્ષમાં જઈને સિદ્ધિનાં અવ્યા-બાધ અનંત સુખો મેળવ્યાં. તે વખતે પ્રભુની સાથે અનશન ગ્રહણ કરનારા વ્રજુસો આઠ (૩૦૮) મુનિવરોએ (૧૫૨) પણ મોક્ષ સંપદાને મેળવી. જ્યારે પ્રભુ મોક્ષે ગયા ત્યારે શરીરમાં જેટલી અવગાહના હતી તેનાથી ત્રીજા ભાગે એછી અવગાહના (૧૫૩) પ્રભુની મોક્ષસ્થાનમાં જાણવી. જ્યારે જીવ મોક્ષે જાય ત્યારે ઔદારિક શરીરમાં તેની જે અવગાહના હોય છે તેમાંથી ત્રીજા ભાગની અવગાહના મોક્ષે જતાં એછી થઈ જાય છે, કારણ કે શરીરમાં જે પોલાણના ભાગ હોય છે તે આત્મપ્રદેશો વડે પૂરાવાથી અવગાહના ત્રીજા ભાગ જેટલી એછી થાય છે. ૨૨૩-૨૨૪

પ્રભુની કઈ કઈ અવસ્થાનો કેટલો કાળ હતો તે જણાવે છે:—

પૂર્વાંગ સોળ સહિત સાડા સાત લાખ પૂર્વો સુધી,
કૌમારમાં^{૧૫૪} પ્રભુ પૂર્વ સાડી એકવીસ સમય સુધી;
રાજ્ય કરતાં^{૧૫૫} સોળ પૂર્વાંગોન ઇંગ લાખ પૂર્વ એ,
વ્રતકાલ^{૧૫૬} પ્રભુનો માસ ષટ છદ્મસ્થ કાલ ન ભૂલીએ. ૨૨૫

રૂપબ્રૂટાર્થ:—પ્રભુ શ્રી પદ્મપ્રભ સ્વામીએ સાડા સાત લાખ પૂર્વો અને ઉપર સોળ પૂર્વાંગ એટલા વર્ષો કુમાર અવસ્થામાં (૧૫૪) પસાર કર્યા. ત્યાર પછી પ્રભુએ સાડી એકવીસ પૂર્વ વર્ષો સુધી રાજ્ય કર્યું. (૧૫૫) એટલો તેમની રાજ્યાવસ્થાનો કાળ જાણવો. ત્યાર પછી પ્રભુએ બાકીનું આયુષ્ય દીક્ષા પર્યાયમાં (૧૫૬) પસાર કર્યું. તેનો સઘળો કાળ એક લાખ પૂર્વમાં સોળ પૂર્વાંગ એછા જાણવા. આ વ્રતના કાલની અંદર પ્રભુનો

છ માસનો છઠ્ઠસ્થ કાળ જાણવો. પ્રભુએ દીક્ષા લીધા પછી તેમને છ મહિના પછી કેવલજ્ઞાન થયું છે. માટે દીક્ષા લીધી અને કેવલજ્ઞાન થયું તેની વચ્ચેનો છ મહિનાનો જે કાળ તે તેમનો છઠ્ઠસ્થપણાનો કાળ જાણવો. ૨૨૫

પ્રભુનો આયુષ્યનો કાળ તથા આંતરાદિ જણાવે છે:—

સર્વાયુ ત્રીસ લાખ પૂર્વ સુમતિ મુકિતથી આ આંતર,^{૧૫૭}

નેહુ સહસ કોડ સાગરે નિર્વાણ પદ્મપલ તણું,

સહસ^{૧૫૮} બેંતાલીસ વર્ષોન દસ સહસ કોટીજ એ,

અતર પદ્મ નવ્યાસી ચોથો અરક બાકી જાણીએ.

૨૨૬

રૂપદ્રાર્થ:—એ પ્રમાણે ઉપરના શ્લોકોમાં જણાવેલ કુમાર અવસ્થા વગેરે અવસ્થાઓનો કાળ લેગો કરતાં પ્રભુ શ્રી પદ્મપલ સ્વામીનું સંપૂર્ણ આયુષ્ય ત્રીસ લાખ પૂર્વનું જાણવું. હવે સુમતિનાથ પ્રભુ મોક્ષે ગયા અને શ્રી પદ્મપલ સ્વામી મોક્ષે ગયા તે વચ્ચેનો કાળ તે અહીં આંતરાનો કાળ જાણવો. તે કાળનું પ્રમાણ નેહુ હજાર કોડ સાગરોપમ (૧૫૭) જેટલું જાણવું. તે વખતે ચોથા આરાનો શેષ કાળ દશ હજાર કોડ સાગરોપમ ને નવ્યાસી પથવાડીયામાં બેંતાલીસ હજાર વર્ષો (૧૫૮) ઓછાં હતાં. ચોથા આરાના એક કોડાકોડી સાગરોપમમાંથી બેંતાલીસ હજાર વર્ષ ઓછાં કરતાં, બાકી જે રહે તેટલો કાળ કહેલો છે. ૨૨૬

ઈન્દ્રાદિક દેવો પ્રભુની અનંત્ય વિધિ કરે છે તે જણાવે છે:—

બાર અંતિમ સ્થાનકો પ્રભુ સુમતિની જિમ જાણવા,^{૧૫૯-૧૭૦}

નિર્વાણ જાણી ઈન્દ્રઆદિક સજ્જ અહિંયા આવવા;

પરિવાર સાથે લકિતભાવે અંત્ય વિધિ પૂરણ કરે,

નંદીશ્વરે નિર્વાણ ઉત્સવ કરત સ્વર્ગે સંચરે.

૨૨૭

રૂપદ્રાર્થ :—એ પ્રમાણે શ્રી પદ્મપલ સ્વામીના ૧૫૮ દ્વારો ગણાવ્યા. બાકીના છેલ્લાં ૧૨ સ્થાનકો દેશના ચિંતામણિના પાંચમા ભાગમાં શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનનાં જે રીતે કહ્યાં છે તે પ્રમાણે જાણવાં. હવે પ્રભુ જ્યારે મોક્ષે ગયા તે વખતે પ્રભુનો નિર્વાણ સમય જાણીને ઈન્દ્ર વગેરે દેવો પરિવાર સાથે તૈયાર થઈને સ્વર્ગમાંથી ત્યાં આવે છે અને પ્રભુની અંત્ય સમય (નિર્વાણ કડયાબુક)ની વિધિ લક્ષિત ભાવપૂર્વક કરે છે. આ વિધિનું વિસ્તારથી વર્ણન દેશના ચિંતામણિના પહેલા ભાગમાં શ્રી ઋષભદેવના ચરિત્ર પ્રસંગે કરેલું હોવાથી અહીંયાં જણાવ્યું નથી. અનંત્ય વિધિ પૂરી કરીને ઈન્દ્રાદિક દેવો શ્રી નંદીશ્વર દ્વીપે જાય છે. ત્યાં પ્રભુનો નિર્વાણ મહોત્સવ કરીને પછી સ્વર્ગમાં પોતપોતાના સ્થાને જાય છે. ૨૨૭

પ્રભુના ચરિત્ર તથા દેશનાના લાભ જણાવે છે:--

એક સો સિત્તેર દ્વારો ગોઠવી પ્રભુ જીવનની,
સાથ ભાખી દેશના શ્રીપદ્મપ્રભ તીર્થેશની;
નિર્દોષ ને નિર્ભય જીવનને પામવા આ દેશના,
મનન કરી પ્રભુ સમ થજો શિવમાર્ગ સાધી ભવિજના ! ૨૨૮

રૂપાંતર્ય:—એ પ્રમાણે એક સો અને સિત્તેર દ્વારો ગોઠવીને શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામીના જીવનની ટૂંક હકીકત જણાવવા પૂર્વક વિસ્તારથી તેમની દેશના પણ જણાવી છે. આ દેશનાનું સ્વરૂપ યથાર્થ સમજીને તે પ્રમાણે આચરણ કરવાથી નિર્દોષ એટલે દોષ વિનાનું તથા નિર્ભય એટલે કોઈ પણ પ્રકારના ભય વિનાનું જીવન જીવી શકાય છે. માટે તે પ્રભુની દેશનાનું લાવપૂર્વક મનન કરીને હે લવ્ય જીવો ! તમે પણ તે રીતે મોક્ષ માર્ગની સાધના કરીને પ્રભુના જેવા સિદ્ધ સ્વરૂપવાળા થજો. આ રીતે કહેવાનો લાવાર્થ એ છે કે જે આસન્નસિદ્ધિક લવ્ય જીવો આ પદ્મપ્રભુની દેશના યથાર્થ સમજીને તે પ્રમાણે આચરણ કરે છે એટલે મોક્ષમાર્ગની સાધના કરે છે તેઓ પણ કર્મોને અપાવીને મોક્ષનાં સુખને જરૂર મેળવે છે. પ્રભુના જેવા નિજનન્દી થવાનો આ અમોઘ ઉપાય છે. ૨૨૮

તીર્થકરોના જીવન બાણુવાર્થો આત્મદષ્ટિ ખાલે છે તે જણાવે છે:--

કલ્યાણકો પાંચે કલ્યા શ્રી પદ્મપ્રભ તીર્થેશના,
જિનશાસને કલ્યાણકારક જીવન સાત્ત્વિકો તણાં;
તીર્થપતિના જીવન ઉત્તમ આત્મદષ્ટિ જગાવતા,
કર્મશત્રુ હઠાવતા પુણ્યશાસી જીવ વિભાવતા. ૨૨૯

રૂપાંતર્ય:—છઠ્ઠા તીર્થકર શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામીના પાંચે કલ્યાણકો એટલે ૧ સ્વયન કલ્યાણક, ૨ જન્મકલ્યાણક, ૩ દીક્ષાકલ્યાણક, ૪ કેવલજ્ઞાન કલ્યાણક અને ૫ મોક્ષ કલ્યાણક—એમ પાંચે કલ્યાણકોનું વર્ણન આમાં કરવામાં આવ્યું છે. જીવોને કલ્યાણ કરનાર હોવાથી કલ્યાણક કહેવાય છે. સાત્ત્વિક પુરુષોનાં ચરિત્રો જિનશાસનને વિષે કલ્યાણકારી થાય છે. તેમાં પણ તીર્થકર દેવ જેવા લોકોત્તર મહાપુરુષોનાં જીવન ચોક્કસ ઉત્તમ આત્મદષ્ટિને જગાડે છે. તીર્થકરોના ચરિત્રનું મનન કરનાર જીવોને આત્મદષ્ટિ અથવા

આત્માને હિતકારી દષ્ટિ પ્રકટે છે તેથી કરીને તે પુણ્યવાન જીવો પોતાની અંદર રહેલા આઠ કર્મરૂપી શત્રુઓને નાશ કરીને સિદ્ધિના સાદિ અનંત સુખ રૂપ કલ્યાણને સાધી શકે છે. આ શ્લોકમાં જણાવેલ ‘આત્મદષ્ટિ’ તું સ્વરૂપ દ્રુકમાં આ રીતે જાણવું— અધ્યાત્મશાસ્ત્રના વચનને અનુસારે (૧) આત્મદષ્ટિ જીવો (૨) બાહ્યદષ્ટિ જીવો એમ જીવોના છે ભેદ સંભવે છે. તેમાં જે જીવો મનુષ્યભવ અને અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલિ—ત્રિકાલાબાધિત શ્રી જૈનેન્દ્રશાસન તથા જિનવાણી તેમજ સદ્ગુરુની વાણીનું શ્રવણ, અહિંસા, સંયમ, તપ અથવા દાનાદિ—સ્વરૂપ મુક્તિના સાધનોની પરમ હુલ્લતાને લક્ષ્યમાં રાખીને આ રીતે ભાવના ભાવે છે કે—હું એક જ છું એટલે જન્મતાં એકલો જ આવ્યો છું, ને મરણ સમયે પણ હું એકલો જ પરલવમાં જવાનો છું. સોનાની લગડી આદિ સાથે લઈને કોઈ પણ જીવ અહીં જન્મ લેતો નથી, ને ધનાદિમાંનું કોઈ પણ સાથે લઈને પરલવમાં જતો નથી. તે છતાં સ્ત્રી કુટુંબ દોલત વગેરેને પોતાના માનીને તે દરેકના પોપણ રક્ષણાદિ નિમિત્તે આરંભ સમારંભ કરતાં જે બહાદિ સ્વરૂપવાળાં ચીકણાં કર્મો બંધાય, તેનાં ફલ મારે પોતાને જ લોગવવા પડશે, તેમાં સ્ત્રી આદિમાંનું કોઈ પણ મારાં હુઃખમાં ભાગ લેશે નહિ, સૌ સ્વાર્થનાં જ સગાં છે. તો પછી વાસ્તવિક રીતે તે મારા હોઈ શકે જ નહિ. તે મારાં છે એમ મારે ન માનવું જોઈએ. તેમ હું પણ તેમનો નથી. મારી વસ્તુ (નિર્મલ જ્ઞાન દર્શન આરિત્ર) મારી પાસે જ છે. તેની નિર્મલ આરાધના કરી મુક્તિના અવ્યાબાધ સુખ મેળવવા એમાં જ માનવજન્મની ખરી સફલતા છે. વિભાવ, પરપરિણતિ કે કલેશ એ જ સંસારનું મુખ્ય કારણ છે. સ્વભાવ સ્થિરતા, નિજગુણ રમણતા કે કલેશ રહિત શીલ શમતા સંયમની પરમ ઉલ્લાસથી સાત્ત્વિકી આરાધના કરવી, એ મોક્ષસુખને જલદી દેનારા અસાધારણ કારણ છે. અને “જિતો મવાનું વર્ધતે મયં” બહિરાત્મ ભાવે વર્તનારા તમામ ચક્રવર્તી આદિ સંસારી જીવો ભલેને ષટ ખંડ પૃથ્વી આદિને જીતીને પોતાના આત્માને વીર તરીકે માનતા હોય, પણ ખરા વીર તો કામ, ક્રોધ, મદ, માન, રાગ દ્વેષાદિ અંતરંગ શત્રુઓને જીતનારા જીવો જ કહેવાય. હે જીવ! તેં તો તેને (રાગાદિને) જીત્યા નથી, પણ તેનાથી (રાગાદિથી) તું જીતાયો છું. એટલે તું રાગાદિને વશ થયો છું; આત્મા કરતાં દેહાદિને અધિક માનીને તેને માટે વિવિધ પાપકર્મો (આરંભ સમારંભાદિ) કરીને રાજ થાય છે. પણ યાદ રાખજે કે—મરણનો ભય દિનપ્રતિદિન વધે જ જાય છે. એમ ભરત ચક્રવર્તીના જેવી ભાવના ભાવવા પૂર્વક પોતાના આત્માને હિતકારી એવા નિર્મલ જ્ઞાનાદિની આરાધના રૂપ મોક્ષમાર્ગની સાત્ત્વિકી આરાધના પરમ ઉલ્લાસથી કરનારા પુણ્યશાલી જીવો આત્મદષ્ટિ કહેવાય. કારણ કે તેઓ દેહાદિ પદાર્થોને ક્ષણભંગુર માનીને આત્મહિત કરવા તરફ જ લક્ષ્ય રાખીને તેવા જ આત્મારાદિને આરાધે છે. આવી આત્મદષ્ટિને પ્રકટ કરવાનું અપૂર્વ સાધન શ્રી તીર્થંકરાદિ લોકોત્તર મહાપુરુષોના જીવન ચરિત્રાદિના શ્રવણ—મનન—અને નિદિધ્યાસન છે. માટે જ તેમના જીવનનો ક્રમિક વિકાસ અહીં ખસો ને ત્રીસમા શ્લોકમાં ગ્રંથકાર જણાવે છે. ૨૨૬

કઈ ભાવનાથી તીર્થ'કર પદવી પ્રાપ્ત થાય તે જણાવે છે:--

એ પૂજ્ય પુરૂષો પૂર્વ ભવના તીવ્ર શુભ સંસ્કારથી,
શાસન રસિક સૌને બનાવું એહ ઉત્તમ ભાવથી;
વીસ સ્થાનક આદિ તપને સાધતા સંયમી બની,
દેવભવમાં રાગ્યતા ન રહે સહે પીડ નરકની.

૨૩૦

સ્પષ્ટાર્થ :—જે મહાપુરૂષો તીર્થ'કર થવાના હોય છે તેઓ તેમના પૂર્વભવમાં ઉત્તમ સંસ્કારોને લીધે એવી ભાવના ભાવે છે કે હું આ જગતના સર્વ જીવોને શ્રી જિનશાસનના રસિયા (પરમ ઉલ્લાસથી શ્રી જિનશાસનની આરાધના કરનારા) બનાવું, એમની ભાવના સર્વ જીવોનું કલ્યાણ કરવાની હોય છે. આવી ઉત્તમ ભાવના જ્યારે પૂરી વિશાળ દષ્ટિ આત્મામાં બીલી હોય ત્યારે જ થાય છે. આ ભાવનામાં સાંસારીક સ્વર્થનો સર્વથા અભાવ છે અને આવી ભાવના ભાવનારા જીવો ઘણા જ થોડા હોય છે. તેઓ ઉપરકહેલી ભાવના પૂર્વક તે ભવમાં એક બે સ્થાનકોથી માંડીને ઉત્કૃષ્ટપણે વીસ સ્થાનકોની આરાધના કરે છે અને નિર્મલ ચારિત્રનું પાલન કરે છે. આવી ભાવના મનુષ્ય ભવમાં જ ઉપજે છે. તે જીવે વૈમાનિક દેવનું અથવા નરકનું આયુષ્ય બાંધેલું હોય છે. નરકનું આયુષ્ય બાંધનારા તે જીવો તે મનુષ્ય ભવમાં શરૂઆતમાં મિથ્યાદષ્ટિ હોય છે અને તે મિથ્યાદષ્ટિ અવસ્થામાં તેમણે નરકનું આયુષ્ય બાંધેલું હોય છે અને સમકિત પામ્યા પછી તેઓ ઉપર જણાવેલી ભાવનાદિ કારણોથી તીર્થ'કર નામકર્મનો નિકાચિત બંધ કરે છે. આજ કારણથી વૈમાનિક દેવમાંથી મનુષ્ય ભવમાં આવેલા અથવા પ્રથમની ત્રણ નરકમાંથી મનુષ્યનાં આવેલા જીવો જ તીર્થ'કર થાય છે. તિર્થ'ચ ગતિમાંથી મનુષ્ય ગતિમાં ઉપજેલા અથવા મનુષ્ય ગતિમાંથી મનુષ્યમાં આવેલા જીવો તીર્થ'કર થતા નથી. જેઓ તીર્થ'કર નામ કર્મને બાંધીને દેવપણે ઉપજે છે તેઓ બીજા દેવોની માફક તે દેવ ભવનાં સુખોમાં રાગ્યતા નથી અથવા તેઓ દેવોનાં સુખો આસક્તિ વિના ભોગવે છે. જેઓ નરકમાં ઉત્પન્ન થાય છે, તેઓ સમતા ભાવપૂર્વક નરકની પીડાઓ સહન કરે છે. તીર્થ'કર નામકર્મનો નિકાચિત બંધ કરનારા પ્રબળ પુણ્યશાલી જીવોના વિચાર ભાષા અને વર્તન બીજા સામાન્ય જીવોના વિચારો કરતાં બહુ જ ઉત્તમ પ્રકારના હોય છે, તેથી તેવા આત્માઓ દેવભવમાં પણ પૂર્વભવના ઉત્તમ સંસ્કારોના પ્રતાપે આ રીતે નિર્મલ ભાવના ભાવે છે કે-હે જીવ! દેવ ભવમાં કર્મનિર્જરાનું અપૂર્વ સાધન શ્રી જિનેશ્વર દેવોની પરમ ઉલ્લાસથી ભક્તિ કરવી એજ છે. મોહવાસિત દષ્ટિને લઈને જ આ દેવતાઈ સુખો બીજા દેવોને સારા લાગે, પણ તત્ત્વદષ્ટિથી સમજવું જોઈએ કે-આ બધા સુખના સાધનો દાણુવારમાં નાશ પામવાના સ્વભાવવાળા છે ને ચીકણાં કર્મોનો બંધ કરાવનારા છે. માટે તેમાં તારા જેવા જીવો આસક્ત બને જ નહિ. આવી ભાવનાથી તેઓ પ્રભુભક્તિ આદિ દ્વારા દેવ જીવનને પૂર્ણ કરી ઉત્તમ માનવભવમાં તીર્થ'કર થઈને સિદ્ધિનાં સુખો પામે છે. એ પ્રમાણે

નરકમાં ગયેલા એવા પણ તીર્થંકરના જીવો-સમ્યક્દષ્ટિ હોવાથી ક્ષેત્રકૃતાદિ વેદના સમતાભાવે સહન કરીને નરકાયુ પૂર્ણ કરી ઉત્તમ મનુષ્ય ભવમાં તીર્થંકર-ચર્ચ સિદ્ધિ પદને પામે છે. ૨૩૦

છેલ્લા ભવમાં તીર્થંકરોનું વર્તન કેવું હોય છે તે બે ગાથામાં જણાવે છે:—

અંત્ય ભવમાં જન્મથી પણ જ્ઞાન આદિ ગુણો ધરે,
પ્રોઠ જોવા હીપતા મુશ્કેલીઓ પરની હરે;
યૌવને આસક્તિ ટાળી શુદ્ધ સંયમ પાળતા,
પરીષદો સહતા સમ બને માન અપમાનો થતા.

૨૩૧

સ્પષ્ટાર્થ :—દેવ ભવમાંથી અથવા નારકના ભવમાંથી જ્યારે છેલ્લા મનુષ્ય ભવમાં તે તીર્થંકરના જીવ ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યારે તેઓ મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન અને અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાનને ધારણ કરે છે. અને બાહ્યાવસ્થામાં હોય ત્યારે પણ તેઓનું આચરણ પ્રોઠ પુરૂષના આચરણ જેવું એટલે અનુભવી ધર્મી જીવોના આચરણ જેવું હોય છે. તેઓ તે અવસ્થામાં બીજાઓની મુશ્કેલીઓને દૂર કરે છે. યુવાન અવસ્થામાં વર્તતા હોય ત્યારે પણ તેઓ આસક્તિ વિના જ લોગ કર્મના ફોલોને લોગવે છે અને ચારિત્ર ગ્રહણ કરીને તેનું શુદ્ધ પાલન કરે છે. પરીષદો અને ઉપસર્ગોને સહન કરે છે. કોઈ તેમને માન આપે અથવા કોઈ તેમનું અપમાન કરે તે બંનેના ઉપર તેમની સમાન દષ્ટિ હોય છે. માન આપનાર ઉપર તેમને રાગ હોતો નથી અને અપમાન કરનાર ઉપર તેમને દ્રેષ હોતો નથી. ૨૩૧

છદ્મસ્થ ભાવે મૌન ધારી સ્વપર તારક થઇ અને,
વિચરતા પુણ્ય પ્રભાવે દેશના ઉપસર્ગને;
ટાળે સ્વભાવે શાંત સમતાદિક ગુણોને ધારતા,
શત્રુને પણ બોધ આપી મુક્તિમાર્ગે બેડતા.

૨૩૨

સ્પષ્ટાર્થ :—જ્યારે પ્રભુ દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે ત્યારે તેમને ચોથું મનઃપર્યાવજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય છે. ત્યાર પછી પ્રભુ જ્યાં સુધી છદ્મસ્થ ભાવમાં વર્તતા હોય છે ત્યાં સુધી એટલે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાય ત્યાં સુધી મૌન રહીને વિચરે છે એટલે તે અવસ્થામાં તેઓ કોઈને ઉપદેશ વગેરે આપતા નથી પરંતુ મૌનભાવે વિચરે છે. જ્યારે તેમને કેવલજ્ઞાન થાય છે ત્યારે તેઓ સ્વપર તારક થાય છે. અને જ્યાં જ્યાં વિચરે છે ત્યાં ત્યાં તીર્થંકર નામ કર્મના પુણ્યના પ્રભાવથી દેશના આપી અનેક ભવ્ય જીવોને બોધ

પમાડે છે. વળી તેઓના પુણ્યના પ્રભાવથી ઉપસર્ગો દૂર થઈ જાય છે. તેઓ સ્વભાવે શાંત હોય છે અને સમતા વગેરે ગુણોને ધારણ કરે છે. તેઓ શત્રુઓ ઉપર પણ સમતા ભાવ રાખે છે અને તેમને પણ ઓધ આપીને મોક્ષના માર્ગમાં જોડે છે. આ પ્રમાણે તીર્થંકર નામ કર્મના ઉદ્ધયથી તેઓ બીજા જીવોને પણ તારે છે. ૨૩૨

હવે અંથકાર શીખામણુ આપે છે:--

પ્રભુ જીવનને વાંચજો ને અન્યને સમજાવજો,
તત્ત્વ ચિત્તે ધારજો પ્રભુમાર્ગ રંગે વિચરજો;
આત્મગુણરંગી બની બીજા જનોને તારજો,
પ્રભુ જીવનના લાભ એ મારી શીખામણુ માનજો. ૨૩૩

રૂપણાર્થ:—હવે અંથકાર અંતિમ હિતશિક્ષા આપવાની ભાવનાથી કહે છે કે હે ભવ્ય જીવો! તમે આ શ્રી પદ્મપ્રભ પ્રભુના ચરિત્રને વાંચજો અને તેના રહસ્યને સમજીને બીજાઓને સમજાવજો. પ્રભુએ કહેલા દેશનાદિના તત્ત્વને પણ ચિત્તમાં ધારણ કરજો અને પ્રભુએ કહેલા માર્ગને વિષે આનંદપૂર્વક વિચરજો. વળી આત્માના ગુણો એટલે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રગ્રંથી ગુણોમાં રમણતા કરવાથી થતા આનંદનો અનુભવ કરનારા થજો અને બીજા જનોનો ઉદ્ધાર કરજો. આ બધા પ્રભુના જીવનને જાણવાના લાભ છે એ મારી શીખામણુને તમે ગ્રહણ કરજો. ૨૩૩

હવે અંથકાર અંથની સમાપ્તિ કરતાં વાચકને આશીર્વાદ આપે છે:—

દેશના ચિંતામણિનો ભાગ છટો પૂર્ણતા,
પામે અહીં વાચક લહો નિજ આત્મ ગુણ ગણ રમણતા;
દેવ વિમલેશ્વર તથા ચક્રેશ્વરી પદ્માવતી,
વિદ્ય હરજો પૂરજો શ્રી સંઘની વાંછિત તતિ. ૨૩૪

રૂપણાર્થ:—આ પ્રમાણે છટું શ્રી પદ્મપ્રભસ્વામીના જીવન તથા દેશનાને જણાવનારો આ દેશનાચિંતામણિનો છટો ભાગ અહીં પૂરો થાય છે. આ ગ્રંથને વાંચનાર તે વાંચીને પોતાના આત્માના ગુણોનો સમૂહ જે જ્ઞાન દર્શનાદિ તેમાં રમણતા કરનારા થાઓ. આત્મગુણમાં રમણતા કરનાર જ કર્મોનો નાશ કરીને ઉચ્ચ દશાને પામે છે. શ્રીવિમલેશ્વર નામના શાસન નાયક યક્ષ તથા શ્રીચક્રેશ્વરી તથા પદ્માવતી નામની જિનશાસનની રક્ષા કરનારી દેવીઓ શ્રી ચતુર્વિધ સંઘના વિદ્યોનો નાશ કરે અને સંઘની ઈચ્છાની પરંપરાને પૂરી કરે એવી મારી ભાવના છે. ૨૩૪

આ અંથનો સમાપ્તિ કાળ જણાવે છે:—

નયન શશિ ગગનાક્ષિ વૈક્રમ વર્ષ અક્ષય ત્રીજ દિને,
દેશના ચિંતામણિ ગુરૂ અંથ છટ્ટા ભાગને;
પરમોપકારિ નેમિસૂરિના પદ્મસૂરિ સંધની,
વિનંતિથી રાજનગરે હિતમતિથી સ્વપરની.

૨૩૫

સ્પષ્ટાર્થ:—હવે અંથનો સમાપ્તિ કાળ જણાવતાં કહે છે કે વિક્રમ સંવતના નયન (૨) શશિ (૧) ગગન (૦) અક્ષિ (૨) વર્ષે એટલે ૨૦૧૨ ના વર્ષમાં અક્ષય તૃતીયાના દિવસે એટલે વૈશાખ સુદ ત્રીજને દિવસે “શ્રી દેશનાચિંતામણિ” નામના મોટા અંથના આ છટ્ટા ભાગની પરમ ઉપકારી ગુરૂ મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજીના શિષ્ય આચાર્યશ્રી વિજયપદ્મસૂરિએ સ્વશિષ્ય મુનિશ્રી વિદ્યાપ્રભવિજયજી તપસ્વિ-ગુરુ ભકિતપરાયણ મુનિરાજશ્રી ભકિતવિજયજીના શિષ્ય મુનિરાજ શ્રીરાજવિજયજી તથા દેવગુરૂ ધર્મારાધક શેઠ ઇશ્વરદાસ મૂલચંદ, શેરદલાલ સારાભાઈ જેસંગભાઈ, શેરદલાલ મનુભાઈ જેસંગભાઈ વગેરે શ્રી સંધની વિનંતિથી સ્વપરને હિત કરવાની ભાવનાથી રાજનગરમાં રચના કરી. ૨૩૫

અંથકાર અંથ રચનામાં ભૂલ ચૂકની ક્ષમા માગે છે:—

રચતા પરમ ઉલ્લાસથી ભૂલ ચૂક માફી માગતા,
ભાવભકિત કરી પ્રભુની જીવન સફળ માનતા;
દેશના વિસ્તારથી પ્રભુ શેષ જીવન ટૂંકમાં,
વર્ણવ્યું શશિ રવિ પરે હો અંથ વિજયી વિશ્વમાં.

૨૩૬

સ્પષ્ટાર્થ:—એ પ્રમાણે પરમ હર્ષ અને ઉલ્લાસથી અંથની રચના કરી. તેમાં કાંઈ ભૂલચૂક થઈ હોય, તો હું તે સંબંધિ માફી માગું છું. હું આ અંથની રચના કરવા વડે પ્રભુની ભાવભકિત કરીને મારા જીવનને સફળ થએલું માનું છું. આ અંથમાં પ્રભુની દેશના વિસ્તાર પૂર્વક આપી છે. પ્રભુના બાકીના જીવનને સંક્ષેપમાં જણાવ્યું છે. હું આહું છું કે જેમ ચંદ્ર અને સૂર્ય વિશ્વમાં વિજયવંતા વર્તે છે તેમ આ અંથ પણ વિશ્વમાં વિજયી બને. ૨૩૬

અંથ રચનાના પુણ્ય ફલની ચાહના જણાવે છે:—

રચના જનિત જે પુણ્ય અજ્યુત તાસ ફલ રૂપ ચાહના,
એજ મારી સર્વ જીવ સાધક બની જિન ધર્મના;
મુક્તિના સુખને લહો હેજે પમાડો અન્યને,
જૈનશાસન વિજય પામે વિજય પામે પ્રતિદિને.

૨૩૭

રૂપબદ્ધાર્થ:—આ ગ્રંથની રચના કરવાથી મેં જે પુણ્ય ઉપાર્જન કર્યું હોય તેના ફલ રૂપે મારી એજ ઇચ્છા છે કે તમામ ભવ્ય જીવો શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલા ધર્મના સાધનારા બને, તેની સાધના કરીને આનંદથી મોક્ષનાં સુખને મેળવે, તેમજ અન્યને પણ મોક્ષનાં સુખ મેળવવામાં સહાય કરનારા થાઓ. એ રીતે શ્રી તીર્થંકર ભગવંતેએ પ્રરૂપેલું શ્રી જૈન શાસન નિરંતર જયવંતું વર્તે, જયવંતું વર્તે. ૨૩૭

હવે ગ્રંથકાર આના પછીના ભાગમાં શું આવશે તે જણાવી આગળની ગ્રંથ રચનાની ભાવના જણાવે છે:—

દેશના ચિંતામણિના ભાવિ સપ્તમ ભાગમાં,
સાતમા સુપાર્શ્વ પ્રભુની દેશના વિસ્તારમાં;
હું કહીશ સત્તર પ્રભુની દેશના પણ અનુક્રમે,
સત્તર વિભાગોમાં કહીશ હું એ મને પુણ્યે ગમે.

૨૩૮

રૂપબદ્ધાર્થ:—એ પ્રમાણે આ દેશના ચિંતામણિનો છઠ્ઠા ભાગ પૂરો કર્યો. હવે પછીના રચનારા તેના સાતમા ભાગમાં સાતમા તીર્થંકર શ્રીસુપાર્શ્વનાથ પ્રભુની દેશના વિસ્તારપૂર્વક કહેવામાં આવશે. અને તેમનું જીવન પણ ટૂંકમાં જણાવવામાં આવશે. ત્યાર પછી બીજા સત્તર ભાગોમાં બાકીનાં સત્તર જિનેશ્વરોની દેશના વિસ્તારપૂર્વક કહેવામાં આવશે, કારણ કે મને આવા ગ્રંથો રચવાનું મારા પુણ્યના યોગે ગમે છે. ૨૩૮

॥ इति श्रीतपोगच्छाधिपति-शासनसम्राट्-सूरिचक्रचक्रवर्ति-जगद्गुरु-आचार्य-
श्रीविजयनेमिसूरीश्वर-चरणकिंकर-विनेयाणु-शास्त्रविशारद-कविदिवाकर-
आचार्यश्रीविजयपद्मसूरीश्वरविरचित-श्रीदेशनाचिंतामणि-महाग्रंथस्य

षष्ठो भागः ॥

॥ ओ नमः श्रीसिद्धचक्राय ॥

॥ परमोपकारि—सद्गुरु आचार्यवर्य श्रीविजयनेमिसूरीश्वरेभ्यो नमोनमः ॥
पूज्यपाद—परमोपकारि—आचार्य श्री विजयनेमिसूरीश्वर चरणकिंकर विनेयाणु—
आचार्य श्रीविजयपद्मसूरीश्वर विरचित—

॥ श्री स्तंभन पार्श्ववृहत्कल्प ॥

॥ मंगलं ॥

पणમિય થંમણપાસં, ગુરુગુણસિરિનેમિસૂરિપયકમલં ॥

વિરમિ જહાસુત્તં, સિરિથંમણપાસવિહકલ્પં ॥૧॥

શ્રી તંબાવતી નગરી (સ્તંભતીર્થ, ખંભાત, લઘુલંકા)માં કલ્પવૃક્ષ, ચિંતામણિ, કામકુંભ, કલ્પલતા વિગેરે પદાર્થો કરતાં પણ અધિક પ્રભાવવાળા શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથનાં દર્શન કરનાર ભવ્ય જીવેના હૃદયમાં એજ વિચારો પ્રકટે છે કે—આ પ્રતિમાજી કોણે અને ક્યારે ભરાવી ? કયા કયા ઈંદ્રાદિ ભવ્ય જીવોએ, કેટલા ટાઈમ સુધી, કયે સ્થલે, આ બિમ્બની પૂજા કરી કેવા કેવા લાભો મેળવ્યા ? આચાર્ય શ્રીઅભયદેવસૂરિજીએ આ પ્રતિમાજીને કઈ રીતે ક્યાંથી પ્રકટ કર્યો વિગેરે જણાવવું જરૂરી હોવાથી, શ્રી વિવિધ તીર્થકલ્પ, પ્રભાવક ચરિત્ર, ઉપદેશ પ્રાસાદ, ઉપદેશ સંપત્તિકા આદિ ગ્રંથોના આધારે તથા અનુભવી પરમોપકારી શ્રી ગુરુ મહારાજ આદિ ગીતાર્થ પુરૂષોના વચનાનુસારે અહિં જણાવું છું:—

(શાદ્દંલવિકીરિત વૃત્ત)

યન્માર્ગેઽપિ ચતુઃસહસ્રશરદો દેવાલયે યોઽર્ચિતઃ,

સ્વામી વાસવવાસુદેવવરુણૈઃ સ્વર્વાર્ધિમધ્યે તતઃ ।

કાન્ત્યામિમ્બધનેશ્વરેણ મહતા નાગાર્જુનેનાર્ચિતઃ,

પાયાત્ સ્તંભનકે પુરે સ ભવતઃ શ્રીપાર્શ્વનાથો જિનઃ ॥ ૧ ॥

પ્રતિમાના ભરાવનાર કોણ ?

ગઈ ચોવીશીમાં ૧૬ મા તીર્થંકર શ્રીનમિનાથ (નમીશ્વર) ભગવંત થયા. તે પ્રજાના નિર્વાણ સમયથી માંડીને ૨૨૨૨ વર્ષો વીત્યા બાદ આષાઢી નામના શ્રાવક થયા. તેમણે શ્રી પાર્શ્વનાથનાં ત્રણ બિંબો ભરાવ્યાં. હાલ તેમાંના ૧ ચારૂપ તીર્થમાં, ૨ શ્રી શંખેશ્વર તીર્થમાં અને ૩ શ્રી સ્તંભતીર્થ (ખંભાત)માં મોજાઈ છે. એમ ત્રણ બિંબની બીના, મુલનાયક શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથના નીલમ મણિમય બિંબની ધડખેની પાર્શ્વનાથની વિશાળ પ્રતિમાના દ્વેષ ઉપરથી જાણી શકાય છે. આ વર્ણનમાં શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથની પ્રતિ-

માની જેમ શ્રી 'શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથનું' બિંબ ગઈ ચોવીશીમાં ભરાવ્યું એમ જાણી શકાય છે. બીજી બાજુ નવીન 'ઉપદેશ સપ્તતિકામાં' એમ પણ કહેલ છે કે-આ પ્રભુના બિંબની આદિ નથી જણાતી. કેટલાએક આચાર્યો એમ કહે છે કે વર્તમાન ચોવીશીમાં થયેલા સત્તરમા તીર્થંકર કુંથુનાથ ભગવંતના સમયે થયેલા મમ્મણ શેઠે પ્રભુને પૂછ્યું કે-મારી મુક્તિ ક્યારે થશે? જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું કે ભાવિ શ્રીપાર્શ્વનાથના તીર્થમાં તું મુક્તિ પદ પામીશ. એમ સાંભળતાંની સાથે ખૂશી થઈને તેણે ન્યાયોપાનિત દ્રવ્ય વાપરીને આ બિંબ ભરાવ્યું.

ઈદ્રાદિકે કરેલી પૂજા—

દુનિયામાં સમુદ્રનું પાણી માપનાર તથા તારક (તારા) આદિ જ્યોતિષિ દેવોનાં વિમાનોને ગણી શકનાર જે હોય તેવો દિવ્ય પુરુષ પણ આ પાર્શ્વપ્રભુની પ્રતિમાનો મહિમા વર્ણવી શકેજ નહિ. 'પાર્શ્વ પાર્શ્વ' એવા નામાક્ષરોના બાપથી પણ સર્પાદિતું ઝેર ઉતરી શકે છે. અનેક વિદ્વાનોને હઠાવવા માટે જેના અધિષ્ઠાયક સર્વદા જાગતાજ છે એવા આ પ્રભુના બિંબની પૂજાનો પવિત્ર લાભ અનેક વિદ્યાધર, સુરેન્દ્ર, નૃપતિ આદિ ભવ્ય જીવોએ ઘણી વાર લીધો છે. તેમાં વીશમા તીર્થંકર શ્રીમુનિસુવ્રત સ્વામીના સમયમાં, આ પ્રતિમાજી ચંપા નગરીમાં બીરાજમાન હતા. તે સમયે ગૈરિક તાપસના પરાભવાદિ કારણથી કાર્તિક શેઠે પરમ પવિત્ર જૈનેન્દ્રી દીક્ષા ગ્રહણ કરી આ જ પ્રભુ બિંબના ધ્યાનથી સેંકડો અભિગ્રહ સિદ્ધ કર્યા છે. તે જ કાર્તિક શેઠ અનુક્રમે સૌધર્મેન્દ્ર થયા. અવધિ જ્ઞાનથી આ બિંબનો પ્રભાવ જાણીને પૂર્ણ ઉદ્ધાસથી સાન્નિધી લક્ષિત કરી. કેટલોક ટાઈમ વીત્યા બાદ વનવાસના પ્રસંગે ઈદ્રના આસાંકિત દેવોની સહાયથી રામચંદ્રજીએ દંડકારણ્યમાં આ પ્રતિમાને મેળવીને સીતાએ લાવેલા કૂલેથી અપૂર્વ પૂજા કરી છે. એમ ૭ મહિના અને ૬ દિન સુધી આ અલૌકિક પાર્શ્વપ્રભુનું બિંબ રામચંદ્રજી પાસે રહ્યું.

ત્યાર બાદ રામચંદ્રજીનો કર્મોદયજનિત આપત્તિનો સમય જાણી અધિષ્ઠાયક દેવોએ એ બિંબ ઈદ્રને સોંપ્યું. ત્યાં સૌધર્મ દેવલોકમાં શકેન્દ્રે ૧અગીઆર લાખ વર્ષો સુધી નિર્મલ લક્ષિત કરી. આ અવસરે યદુ વંશમાં પ્રભુ શ્રીનેમિનાથ, બલદેવ, કૃષ્ણ નૃપતિ એમ ત્રણે શલાકા પુરુષો હયાત હતા. તેમાં બાલપ્રદાયારી, સુગૃહીતનામધેય, પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી નેમિનાથ કેવલીપણે વિચરી રહ્યા હતા. કૃષ્ણ રાજા હજુ વાસુદેવ પદવીને પામ્યા ન હતા. તે સમયે જરાસંઘની સાથે લડતાં કૃષ્ણ વાસુદેવે પોતાના સૈન્યની ઉપસર્ગથી પીડિત દશા જોઈને તેને દૂર કરવાના ઇરાદાથી પ્રભુને ઉપાય પૂછ્યો. તેના જવાબમાં

૧ ગઈ ચોવીશીમાં થયેલા શ્રી દામોદર નામના તીર્થંકર પ્રભુના શાસનમાં થયેલા આપાઠી શ્રાવકે ગણધર થઈને, પોતાની મુક્તિ તે સમયે થશે એમ પૂર્વોક્ત પ્રભુના વચનથી આ બિંબ ભરાવ્યું એમ પણ અન્યત્ર કહેલ છે. આ બીના સુપ્રસિદ્ધ છે.

૨ વરુણદેવે ૧૧ લાખ વર્ષો સુધી પૂજા કરી એમ કહ્યું છે. જુઓ-ઉપદેશ પ્રા. વ્યા. ૨૬૬ મું.

પ્રભુએ કહ્યું કે-હૈ કૃષ્ણ ! મારા નિર્વાણ કાલથી માંડીને ૮૩૭૫૦ વર્ષો^૧ વીત્યા બાદ ઘણા અધિષ્ઠાયક દેવોથી નમસ્કાર કરાયેલા શ્રી પાર્શ્વનાથ તીર્થંકર થનાર છે. તે પ્રભુની પ્રતિમાના સ્નાત્ર જલને છાંટવાથી આ ઉપસર્ગ નાશ પામશે. ફરીથી કૃષ્ણ વાસુદેવે પૂછ્યું કે તે પ્રતિમાજી હાલ ક્યાં અને કોની પાસે છે? જવાબમાં પ્રભુએ કહ્યું કે શકેન્દ્રની પાસે હાલ તે પ્રતિમા છે. આ બીના શકેન્દ્રે અવધિજ્ઞાનથી જાણીને માતલિ સારથિ સહિત રથ અને એ પ્રતિમાજી કૃષ્ણને આપ્યાં. તે પ્રતિમાના દર્શનથી નૃપતિ ઘણાજ ખુશી થયા. તેમણે ખરાસ, કેસર, પુષ્પાદિ પવિત્ર દ્રવ્યોથી પ્રભુ બિંબની સ્નાત્રાદિ પૂજા કરી સ્નાત્રતું પાણી રોગરૂપી ગ્રહથી પીડિત બનેલા પોતાના સૈન્યની ઉપર છાંટ્યું. તેથી ઉપસર્ગ શાંત થયો. સંગ્રામમાં પ્રતિવાસુદેવ જરાસંઘનો પરાજય થયો. તે જ વિજય પામવાના સ્થલે પ્રભુ શ્રી નેમિનાથની આજ્ઞાથી કૃષ્ણ નરેશે પાર્શ્વનાથનું બીજું બિંબ સંખપુરમાં સ્થાપીને શકેન્દ્રે આપેલ આ બિંબને સાથે લઈ દારિકા નગરી તરફ પ્રયાણ કર્યું. આટલી બીના વાસુદેવ થયા પહેલાંની સમજવી.

પછી દારિકામાં સર્વ રાજાઓએ કૃષ્ણ મહારાજને વાસુદેવપણાનો રાજ્યાભિષેક કર્યો. ત્યાર બાદ કૃષ્ણ વાસુદેવે મણિ-સુવર્ણ-રતનજડિત પ્રાસાદમાં આ શ્રીપાર્શ્વપ્રભુના બિંબને પધરાવી મહોત્સવપૂર્વક ૭૦૦ વર્ષ સુધી પૂજા કરી. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ યાદવોએ દ્વિપાયન ઋષિની હાંસી કરી, તેથી ઋષિએ શ્રાપ આપ્યો કે દારિકામાં દાહ લાગશે. પરિણામે તેમજ થયું. પરંતુ આ ચમત્કારી બિંબના પ્રભાવે જિનાલયમાં અગ્નિની બીલકુલ અસર ન થઈ. દારિકાનો કોટ ત્રુટી ગયો, સમુદ્રનું પાણી નગરીમાં ફેલાયું, બિંબ સહિત જિનાલયની ઉપર પણ પાણીનો પ્રવાહ ફરી વળ્યો. શ્રી પાર્શ્વપ્રભુનું પવિત્ર બિંબ સમુદ્રમાં હતું, તે પ્રસંગે ધરણેન્દ્ર ઇંદ્રાણી ગણ સહિત ક્રોડા કરવા ત્યાં આવ્યા. પાપ પુન્યને દૂર કરનાર બિંબને જોતાંજ તેઓ બહુ હર્ષ પામ્યા. ઇંદ્રાણીઓએ નૃત્યાદિ કરી મહાકર્મનિર્જરાનો લાભ મેળવ્યો. એમ નિશ્ચિત સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રીધરણેન્દ્રે મહોત્સવપૂર્વક ૮૦ હજાર વર્ષો સુધી આ સમુદ્રમાં રહેલ શ્રી પાર્શ્વપ્રભુના બિંબની પૂજા કરી. આ તમામ બીના પશ્ચિમ દિશાના લોકપાલ વરૂણ દેવના જાણવામાં આવી. વરૂણ દેવ એજ વિચારવા લાગ્યો કે:—“ જેની ઇંદ્ર પણ પૂજા કરે છે તે બિંબની પૂજા કરીને મારે પણ આત્મકલ્યાણ કરવું જોઈયે. ” એમ વિચારીને તે દેવે ૪૦૦૦ વર્ષો સુધી આ શ્રી પાર્શ્વદેવના પરમ પ્રભાવક પવિત્ર બિંબની પૂજા કરી.

ઘણા સમય વીત્યા બાદ જ્યારે ત્રણે લોકમાં તિલક સમાન વર્તમાન શાસનાધીશ્વર શ્રમણ ભગવંત પ્રભુ મહાવીર દેવ રૂપી મેઘ કેવલી અવસ્થામાં ભરત ક્ષેત્રમાં, અવિચ્છિન્ન

૧ નેમિનિર્વાણ અને શ્રી વીરપ્રભુનું અંતર ૮૪૦૦૦ વર્ષોનું કહ્યું છે. શ્રી પાર્શ્વનાથ અને શ્રી વીરપ્રભુનું અંતર ૨૫૦ વર્ષોનું સુપ્રસિદ્ધ છે. ૮૪ હજારમાંથી ૨૫૦ બાદ કરવાથી ઉપરની સંખ્યા ઘટી શકે છે.

સાતિશય વાણિરૂપી ધૌધ-પાણીનો પ્રવાહ ભવ્ય જીવો રૂપી પ્રધાન ધાન્યરાશિ ઉપર સિંચી રહ્યા હતા ત્યારે એટલે શ્રી મહાવીર પ્રભુના સમયમાં, મહાપ્રાચીન પ્રવર જિનાલયાદિ ધર્મસ્થાનોથી શોભાયમાન શ્રી કાંતિપુરીમાં, મહાપરાક્રમી પ્રચુર વૈભવશાલી ધનેશ્વર (અપરનામ સાગરહત) નામનો સાર્થવાહ અનેક વહાણોમાં વિકેય વસ્તુઓ ભરીને સમુદ્રની મુસાફરી કરતો કરતો અનુક્રમે સિંહલદ્વીપમાં આવ્યો. અવસરોચિત વ્યાપાર કરતાં ઘણોજ લાભ મેળવીને કેટલોક સમય વીત્યા બાદ સ્વનગરી તરફ પ્રયાણ કર્યું. તે વહાણો વેગથી ચાલી રહ્યાં હતાં. દરિયામાં ખરોખર મધ્ય ભાગમાં આવતાં અચાનક વહાણો ચાલતાં બંધ પડી ગયાં. સાર્થવાહ ચિંતામાં પડ્યો.

આવા સંકટના પ્રસંગે શાસનની અધિષ્ઠાયિકા પદ્માવતી દેવીએ સાર્થવાહને કહ્યું કે હે વત્સ ! તું ગભરાઈશ નહિ. મેં વહાણ થંભાવ્યાં છે. તેનું કારણ એ છે કે—જે સ્થળે વહાણ થંભ્યા છે તે સ્થળે નીચે તળીએ મહામોહ રાજના અભિમાનને તોડનાર વરુણદેવથી વિશેષ મહિમાને પામેલા, શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુનું અલૌકિક બિંબ છે. તું તે બિંબને તારી નગરીમાં લઈ જા. આવું દેવીનું વચન સાંભળીને સાર્થવાહે દેવીને કહ્યું કે હું સમુદ્રના તળીએથી એ પરમપ્રભાવક પરમાત્માના બિંબને ખડાર લાવવાને અસમર્થ છું. ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે—હે શ્રાવક ! હું નીચે તળીએ બહિં છું. મારી પાછળ પાછળ તારે આવવું. કાચા સૂતરના સાત તાંતણાંથી તે બિંબને ખડાર કાઢી વહાણમાં પધરાવી નિર્વિઘ્નપણે તારી નગરીમાં જાજે. આથી સાર્થવાહે તે પ્રમાણે કર્યું. નિષ્કારણ જગદ્ગંધુ ત્રણે લોકના નાથ પાર્શ્વપ્રભુના બિંબને જોઈને શેઠ ઘણો જ હર્ષ પામ્યો.

થોડા દિવસોમાં તે સાર્થવાહે પોતાની કાંતિપુરીના પાદરમાં આવી પડાવ નાખ્યો. નગરીનો પરિચિત જનસમૂહ સામે આવ્યો. અને મહાપરાક્રમી સાર્થવાહ ઉચિત મુહૂર્તે, આ પ્રભાવક બિંબને મહોત્સવપૂર્વક નગરીમાં લઈ ગયો. તે (સૌમ્યાના) પ્રસંગે ઘણા ગવૈયાઓ વિવિધ ગાયનો ગાતા હતા. વિવિધ વાજિંત્રો પણ ધર્મપ્રભાવનામાં વૃદ્ધિ કરતાં હતાં. સૌભાગ્યવંતી નારીઓ ધવલમંગલ ગાતી હતી. યાચકાદિને દાન દેવામાં આવ્યું. પછી રૂપા જેવો સફેદ પ્રાસાદ બંધાવી તેમાં પ્રભુબિંબને પધરાવી સાર્થવાહ હંમેશાં ઉદ્દાસપૂર્વક ત્રિકાલ પ્રભુભક્તિ કરવા લાગ્યો. એમ કાંતિપુરીમાં આ બિંબ એ હજાર (મતાંતરે એક હજાર) વર્ષો સુધી રહ્યું.

આ પ્રસંગે નાગાશ્વન યોગિનું વર્ણન ખાસ બાજુવા યોગ્ય છે. તે આ પ્રમાણે— ક્ષત્રિયોમાં સુકુટ સમાન અને યુધ્ધ કર્મમાં કુશલ એવો સંગ્રામ નામે પ્રખ્યાત ક્ષત્રિય હતો. તેને સુવ્રતા નામે પત્ની હતી. સહસ્રશ્રેણી શેષ નાગના સ્વપ્નથી સૂચિત અને પુણ્યના

૧ વિવિધ તીર્થંકલ્પમાં—પિતા વાસુકી, માતા ઢંક પર્વતવાસી રણસિંહ રાજપુત્રની પુત્રી ભોપલ એમ કહ્યું છે.

સ્થાનરૂપ એવો નાગાભુજ નામે તેમનો પુત્ર હતો. તે ત્રણ વરસનો થયો ત્યારે એક વખતે બાળકો સાથે રમત કરતાં, એક સિંહના બાલ (બચ્ચા)ને ફાડીને તેમાંથી કંઈ ખાતો ખાતો પોતાને ઘેર આવ્યો. બાલકની આ ચેષ્ટા જોઈને ખેદ પામતાં પિતાએ ઠપકો આપ્યો કે—હે વત્સ ! આપણા ક્ષત્રિય કુળમાં નખવાળા સિંહાદિ પ્રાણિને ખાવાની મનાઈ છે. આ પ્રસંગે ત્યાં આવેલા એક સિદ્ધ પુરૂષે સંગ્રામને કહ્યું કે પુત્રના આ કાચથી તું ખેદ ન કર. જેનું રહસ્ય પામવું અશક્ય છે એવા સૂત્રના રહસ્યનો પણ આ બાલક ભવિષ્યમાં બાણકાર થશે. પછી બાલ્યાવસ્થામાં જ તેજ વડે સૂર્ય સમાન, ઉઘમી અને સાવધાન એવો નાગાભુજ અદ્ભુત કલાવાળા વૃદ્ધ પુરૂષોનો સંગ કરવા લાગ્યો. ઘણી કલાઓ બાણેલી હોવાથી પર્વતો અને નદીઓ તેને ઘરના આંગણા જેવી થઈ પડી અને દૂર દેશાંતર તેને ગૃહાંતર જેવું થઈ પડ્યું. પર્વતોમાં પેદા થતી વનસ્પતિનો અભ્યાસ કરતાં તે મહા રહસ્યને બાણનારો થયો. તે રસસિદ્ધિ કરવામાં સાધનભૂત મહા-આયુષ્ધિઓનો સંગ્રહ કરવા લાગ્યો.

એક વખત ફરતો ફરતો તે નાગાભુજ પોતાના નગરમાં આવ્યો. તે વખતે સમસ્ત સિદ્ધિને બાણનાર અને ત્યાં બિરાજમાન શ્રીપાદલિપ્તસૂરિજી મહારાજ તેના બાણ-વામાં આવ્યાં. એટલે પર્વત ભૂમિમાં નિવાસ કરી પાદલેપને ઈચ્છનાર નાગાભુજને પોતાના શિષ્ય દ્વારા એ આચાર્યને જ્ઞાપન કર્યું. ત્યાં તેના શિષ્યે તૃણરત્નમય પાત્રમાં સિદ્ધરસ લાવીને શ્રીપાદલિપ્ત ગુરૂની આગળ મૂક્યો. એટલે ગુરૂ બોલ્યા કે—‘એ સિદ્ધરસે મને આપવા માટે રસ બનાવ્યો ? અહો ! તેનો કેટલો બધો અપૂર્વ સ્નેહ !’ એમ કહેતાં તે (ગુરૂ) જરા હસ્યા અને પાત્ર હાથમાં લઈ બીંતે પછાડી ભાંગીને તેનો ભૂકો કરી નાખ્યો. તે જોતાં આવેલ પુરૂષ મોહું વાંકું કરીને ખેદ પામ્યો ત્યારે તેને કહ્યું કે—હે ભદ્ર ! તું ખેદ ન પામ, તને શ્રાવકો પાસેથી સાડું ભો(ભા)જન અપાવીશ. એમ કહી તે પ્રમાણે કર્યું. જતી વખતે ગુરૂજીએ તે રસવાદીને મૂત્રથી ભરેલ કાચ પાત્ર (કાચનું બનાવેલું વાસણ) આપ્યું. તેથી તે શિષ્યે વિચાર્યું કે—મારો ગુરૂ ખરેખર મૂર્ખ છે કે આની સાથે સ્નેહ કરવા ઈચ્છે છે. એમ વિચારી તે શિષ્ય નાગાભુજની પાસે આવ્યો. શિષ્યે કહ્યું કે—‘આપની સાથે તેની અદ્ભુત મૈત્રી છે.’ એમ કહીને તે મૂત્રનું પાત્ર તેણે નાગાભુજને આપ્યું. તેણે તે ખૂદલું કરી જોતાં મૂત્રની ડુર્ગંધ આવી, જેથી બાણ્યું કે—‘અહો તે સૂરિની નિર્દોષતા (મૂઠતા ઠીક લાગે છે.) !’ આથી ખેદ પામેલા નાગાભુજને પણ તે કાચ પાત્રને પથ્થર ઉપર પછાડી ભાંગી નાખ્યું. એવામાં રસોઈ કરવા માટે દેવયોગે શિષ્યે ત્યાં અગ્નિ સળગાવ્યો. તે વખતે અગ્નિનો યોગ થતાં તે મૂત્રથી પથ્થરો પણ સુવર્ણ બન્યા. આવી સુવર્ણસિદ્ધિનો પ્રભાવ જોઈને શિષ્યે આશ્ચર્ય પામી ગુરૂને આ બીના જણાવી કહ્યું કે—જરૂર તે આચાર્ય મહારાજની પાસે અદ્ભુત સિદ્ધિઓ છે, કે જેના મહામૂત્રાદિના સંબંધથી પથ્થરો પણ સુવર્ણ (સોના) રૂપ થાય છે.

એ પ્રમાણે સાંભળતાં નાગાર્જુને આશ્ચર્ય પામી વિચાર્યું કે-સૂરિજીની સિદ્ધિઓની આગલ મારી સિદ્ધિ શા હિસાબમાં છે? ચિત્રાવેલી કયાં અને કૃષ્ણસુંડી (એક જાતની વનસ્પતિ) કયાં? શાકંભરી (હુર્ગી)નું લવણ કયાં? અને વજ્રકંઠ કયાં? દૂર દેશમાં રહેતા અને વનસ્પતિ (ઔષધો)ને એકઠી કરતાં હંમેશાં ભિક્ષા લોજન કરવાથી મારો દેહ મ્હાન (નિસ્તજ) થઈ ગયો છે. એ આચાર્ય તો બાલપણથી જ માંડીને લોકોમાં પૂજાયા છે. આકાશગામિની વિદ્યાથી સાધ્ય સાધનાર તે હંમેશાં સુખમાં રહે છે, વળી તેમના શરીરના મલ મૂત્રાદિકના પ્રભાવે માટી અને પથ્થર વિગેરે સો ટચના સુવર્ણ બને છે. તે પૂજ્ય સૂરિજીનો પ્રભાવ વચનાતીત અને અપૂર્વ છે! એમ ધારી પોતાના રસ-ઉપકરણ મૂકીને નાગાર્જુન આચાર્ય શ્રી પાદલિપ્ત પ્રભુની પાસે આવી નિરભિમાની બની કહેવા લાગ્યો કે હે નાથ! દેહસિદ્ધ અને સ્પૃહાને છૂટનાર એવા આપ પૂજ્યને જોવાથી મારો સિદ્ધિ ગર્વ સર્વથા ગળી ગયો છે. હું કાચમને માટે આપશ્રીના ચરણકમલની સેવાનો લાભ લેવા ચાહું છું. વ્યાજબી જ છે કે મિષ્ટાન્ન મળે તો તુચ્છ લોજન કોને ભાવે? એમ પોતાનો અભિપ્રાય જણાવીને નાગાર્જુન શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજીની પગ ધોવા આદિથી નિરંતર ભક્તિ કરવા લાગ્યો.

એવામાં મુનિઓ જ્યારે અન્યત્ર (બીજે સ્થલે) વિહાર કરી ગયા, ત્યારે શ્રી આચાર્ય મહારાજ-પૂર્વે કહેલ પાંચ (સિદ્ધગિરિ-ગિરિનાર, સમેતશિખર, અષ્ટાપદ, આબુ) તીર્થો પર આકાશ માર્ગે જઈ ત્યાં ભગવંતને વંદન કરી એક મહુર્તમાં નિયમપૂર્વક પાછા આવ્યા. કાસણ કે કલિયુગમાં તે સૂરિજી વિદ્યાચારણ સમાન બુદ્ધિવાળા હતા. તે તીર્થો વંદન કરીને આવ્યા ત્યારે ઔષધિઓને જાણવાની ઈચ્છાથી નિર્વિકાર નાગાર્જુને તેમના પગ ધોયા. તેમાં સૂંઘતાં, વિચારતાં, જોતાં, ચાખતાં, અને અડકતાં તેણે પોતાના બુદ્ધિ-બળથી એકસો સાત ઔષધિઓ જાણી લીધી. પછી તે તે ઔષધિઓને મેળવીને ઘુટીને એક રસ કરીને તેનો લેપ કરી તેણે ઉડવા માંડ્યું, પરંતુ કુકડાની જેમ ઉંચે ઉછળીને તે નીચે પડવા લાગ્યો. એમ ઉંચા ભાગથી નીચે પડતાં તેના લીંચણને વાગ્યું, એવામાં લોહી ઝેતી તેની જંઘાને જોઈને સૂરિજીએ કહ્યું કે-અહો! શું ગુરૂ વિના પાદલેપ સિદ્ધ થયો? ત્યારે નાગાર્જુને કહ્યું કે ગુરૂ વિના સિદ્ધિ ન થાય, પરંતુ આ તો મેં મારા બુદ્ધિબલની પરીક્ષા કરી. આ તેનાં સરલ અને સાચાં વચનો સાંભળી પ્રસન્ન થઈ સૂરિજીએ કહ્યું કે-હે ભદ્ર! સાંભળ, હું તારી રસસિદ્ધિ કે શુશ્રૂષા (ભક્તિ)થી રાજ થયો નથી, પરંતુ તારૂં અપૂર્વ બુદ્ધિબળ જોઈને રાજ થયો છું. કાસણ કે પગ ધોવા માત્રથી વસ્તુઓના નામ કૌણ જાણી શકે? માટે હું તને આકાશગામિની વિદ્યા આપીશ. પરંતુ તું મને ગુરૂદક્ષિણામાં શું આપીશ? ત્યારે નાગાર્જુને કહ્યું કે-હે ભગવન! આપ જે ફરમાવો તે આપવાને હું તૈયાર છું. એટલે આચાર્ય બોલ્યા કે ‘તું વિદ્યાસિદ્ધ થાય તેથી મારા મનને સંતોષ છે. તને સત્ય અને પથ્ય હું કહીશ માટે આ ગાથા સાંભળ:—

દીહરફણિંદનાણે, મદિહરકેસરદિસાવહુદલિલ્લે ॥

ઉપ્પિયડ કાલમમરો, જળમયરંદં પુહડપડમે ॥૧॥

અર્થ-જેને ક્ષીન્દ્ર રૂપી લાંબા નાળ છે, પર્વતો રૂપી કેસરાં છે, દિશાઓ રૂપી પુષ્કલ પાંદડાં છે, એવા જગત્ (પૃથ્વી)રૂપ કમલ પર મોહ પામેલ કાલ રૂપી ભમરો મનુષ્ય રૂપી મકરંદનું પાન કર્યા કરે છે. વસ્તુસ્થિતિ એમ હોવાથી હે ભદ્ર! અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી, ત્રિકાલાબાધિત ત્રિપુટી શુદ્ધ શ્રી જિનધર્મને અંગીકાર કર. સૂરિજનું આ વચન સાંભળીને નાગાજીને વિના સંકેતે ઉદ્ધાસથી તે પ્રમાણે કયું.

પછી આચાર્ય મહારાજે કહ્યું કે-કાંજી અને ચોખાના ચોખખા ઘોણના પાણીથી ઔષધી ધુંટીને પગે લેપ કરવાથી આકાશગામી થવાય. એમ સાંભળી, તે પ્રમાણે કરવાથી ગરૂડની પેઠે આકાશ માગે ઉડીને તે યથેચ્છસ્થાને જવા લાગ્યો. કૃતશશિરોમણિ, વિદ્યાસિદ્ધ તે નાગાજીને તીર્થાધિરાજ પ્રાતઃસ્મરણીય શ્રી સિદ્ધિગિરિની તળેટીમાં જઈને શ્રી ગુરૂના નામે પાદલિપ્ત (પાલીતાણા) નામે નગર વસાવ્યું, ગિરિરાજની ઉપર શાસનાધિપતિ, ચરમ તીર્થંકર, શ્રમણ ભગવંત શ્રી મહાવીર પ્રભુનું ચૈત્ય કરાવ્યું. ત્યાં ગુરૂ મૂર્તિને પણ સ્થાપન કરી. શ્રી ગુરૂ મહારાજને બોલાવીને તેણે બીજાં પણ જિનખિંબોની ત્યાં પ્રતિષ્ઠા કરાવી. શ્રીપાદલિપ્તસૂરિજી મહારાજે મૂલનાયક પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવની સમક્ષ બે ગાથાથી શ્રેષ્ઠ સ્તુતિ કરીને કહ્યું કે એ ગાથાથી સુવર્ણસિદ્ધિ અને આકાશગામિની વિદ્યા અત્યંત ગુપ્ત રહેશે. તે આજકાલના નિર્ભાગી મનુષ્યો બાણી શકશે નહિ. પછી શ્રી ઉજ્જયંતગિરિની નીચે દુર્ગની પાસે ગુરૂ મહારાજના મુખથી શ્રી નેમિનાથનું ચરિત્ર સાંભળીને નાગાજીને સર્વ તેવા પ્રકારના આવાસાદિક કરાવ્યાં. તેમાં શ્રી દશાહમંડપ, ઉગ્રસેનનું રાજભુવન, તથા વેદિકા પરવિવાહાદિકની વ્યવસ્થા કરાવી કે જે અત્યારે પણ ત્યાં ગયેલ ધાર્મિક જનોના જોવામાં આવે છે.

હવે પૃથ્વીપ્રતિષ્ઠાન નગરમાં સાતવાહન નામે રાજા હતો, જે ચક્રવર્તિ જેવો અને ગુણવંત હતો. બીજી બાજુ, શ્રી કાલિકાચાર્યનો ભાણેજ અને યશસ્વી એવો બલમિત્ર નામે રાજા ભરુચમાં રાજ્ય કરતો હતો. એક વખતે સાતવાહન રાજાએ એ નગરને ઘેરો ઘાલ્યો. તેમાં ખડાર રહેતાં બાર વરસ નીકળી ગયા, છતાં તે રાજા નગર લઈ શક્યો નહીં. અને ઘણા ટાઈ મે પણ તે કિલ્લો લેવો અશક્ય બાજી તે કંટાળ્યો. આ પ્રસંગે નાગાજીને તે (સાતવાહન) ના મુખ્ય મંત્રીને જણાવ્યું કે ભેદના પ્રયોગથી હું કિલ્લો સર કરવાની યુક્તિ બતાવીશ, માટે મને નગરમાં મોકલો. ત્યારે મંત્રીએ એ વાત કબૂલ કરી. પછી નાગાજીન સૈન્યમાંથી અલગ થઈ ભાગવતનો વેષ પહેરી નગરમાં દાખલ થયો. ત્યાં રાજમંદિરમાં જઈ તેણે રાજાને કહ્યું કે હે રાજા! જીજ્ઞ

દેવમંદિરોનો ઉદ્ધાર કરાવતાં અને સત્કાર પૂર્વક મહા દાન આપતાં પુબ્ધ પુણ્ય પેદા કરી શકાય છે. તેથી આ વર્તમાન સંકટ દૂર થશે. દુર્ગશિવથી કંટાળેલા રાજાએ નાગાર્જુનનું વચન સત્ય માનીને તે પ્રમાણે કરવા માંડ્યું, કારણ કે આપત્તિકાલે ધર્મોપદેશ કાર્ય સાધનાર થાય છે. પછી તેના ધર્મોપદેશથી રાજાએ બહાર ગોળા સહિત યંત્રો રચાવ્યાં અને ધર્મસ્થાનો ભાંગવાં માંડ્યાં. એમ વારંવાર ભાંગતાં અને તૈયાર કરતાં રાજા બલમિત્રનો સર્વ ભંડાર ખાલી થઈ ગયો. પછી મંત્રીની સલાહ પ્રમાણે સાતાવાહન રાજાએ કિલ્લો કબજે કરી, બલમિત્રનો નિગ્રહ કરી સ્વનગર તરફ પ્રયાણ કર્યું.

એ પ્રમાણે સાતાવાહન રાજા પોતાનું રાજ્ય ચલાવતો હતો, તેવામાં એક વખત રાજમહેલનાં દરવાજાની પાસે શાસ્ત્ર સંશ્લેષથી બોલનારા ચાર કવિ આવ્યા. પ્રતિહારે રાજાને પૂછી અંદર જવા રજા આપી. રાજાની પાસે આવી આ પ્રમાણે તેઓ એક શ્લોક બોલ્યા—

जीर्णे भोजनमात्रेयः, कपिलः प्राणिनां दया ।

बृहस्पतिरविश्वासः, पांचालः स्त्रीषु मार्दवम् ॥१॥

અર્થ—આત્રેય ઋષિએ ખાધેલું અનાજ પચ્યા પછી નવું ભોજન કરવું એમ કહેલું છે; કપિલ ઋષિએ સર્વ જીવોની ઉપર દયા ભાવ રાખવાનું કહેલું છે, બૃહસ્પતિએ સ્ત્રીઓનો વિશ્વાસ ન કરવો એમ કહ્યું છે તથા પાંચાલ કવિ કહે છે કે સ્ત્રીઓની સાથે મૃદુતા (કોમળ ભાવ) રાખવી. આ શ્લોક સાંભળીને રાજાએ પુશી થઈ ઘણું દાન આપ્યું. ત્યારે તે કવિવરોએ રાજાને પૂછ્યું કે તમારો પરિવાર અમારી પ્રશંસા કેમ કરતો નથી? એ સાંભળી રાજાએ ભોગવતી નામની વેશ્યાને કહ્યું કે તું આ કવિજનોનાં વખાણ કર! ત્યારે તે બોલી કે આચાર્ય શ્રી પાદલિપ્તસૂરિ વિના હું બીજા કોઈની સ્તુતિ કરતી નથી, કારણ કે—પૂજ્ય તેજ સૂરિજી મહારાજ આકાશ માર્ગે ચાલવાને સમર્થ છે, વિદ્યાસિદ્ધ છે અને મહાક્રિયાયુક્ત છે.

એવામાં સંધિ વિગ્રહ કરાવનાર, મહાઅભિમાની અને પાદલિપ્તસૂરિજીની પ્રશંસાને સહન નહિ કરનાર શંકર નામનો એક રાજપુરુષ કહેવા લાગ્યો કે જેના પ્રભાવથી મરેલો જીવતો થાય, તેના પ્રકટ પાંડિત્યને અમે માનીએ છીએ. બાકી શુક પક્ષિઓની માફક આકાશમાં ગમન કરનારા ઘણા વિદ્વાનો નજરે પડે છે. તે સાંભળી વેશ્યાએ કહ્યું કે એ કલા પણ આચાર્યશ્રીમાં જરૂર સંભવે છે, કારણ કે—કંચન કામિનીના ત્યાગી, નિઃસ્પૃહ શિરોમણિ પરમ પૂજ્ય જૈન મહર્ષિઓ દૈવિક શક્તિને હઠાવી દે તેવી શક્તિના ધારક અને લબ્ધિ સિદ્ધિ પ્રભાવવાળા હોય છે.

આ કૌતુક જોવાને માટે જ રાજા સાતાવાહને કૃષ્ણરાજાને પૂછાવીને પૂજ્ય શ્રીપાદ-

લિપ્તસૂરિજી મહારાજને માનખોટ* નગરથી બોલાવ્યા એટલે તે જૈનાચાર્ય આવી ખહારના બગીચામાં ઉતર્યા આ બીના પંડિત બૃહસ્પતિએ જાણી, આચાર્યની પરીક્ષા કરવાનો વિચાર કર્યો. તેણે ચાલાક પુરુષને ઓગળેલા ધીધી ભરેલી કટોરી આપીને આચાર્યની પાસે મોકલ્યો. તેણે આવીને કટોરી સૂરિજીની પાસે મૂકી. ત્યારે ગુરુએ ધારિણી વિધાના બલથી તેમાં સોય ભરાવીને ઉભી રાખી દઈને તે જ કટોરી તેની મારફતે મોકલાવી. તે જોઈને પંડિત બૃહસ્પતિ ઘણો જ ખેદ પામ્યો.

પછી રાજાએ સામા આવીને ગુરુ મહારાજનો પ્રવેશ મહોત્સવ (સામૈયું) કર્યો. ત્યાં નિર્દોષ સ્થલે સૂરિજીએ ઉતારો કર્યો. અહીં રાજાની સમક્ષ તરંગલોલા નામની નવી કથાનો કહેનાર એક પાંચાલ નામે કવિ હતો. રાજાદિએ કરેલ શ્રીગુરુમહારાજનું અપૂર્વ સન્માન જોઈને તેને ભારે અદેખાઈ આવી. સૂરિજીએ તેની કથાના વખાણ કર્યા નહિ. પણ તેમાં ઉલટું દ્રષણ કાઢ્યું અને સ્પષ્ટ કહી દીધું કે મારા બનાવેલા ગ્રંથોમાંથી અર્થ બિંદુઓની ચોરી કરીને તે પાંચાલે કથા નહિ, પણ ક'થા (ગોદડી) બનાવી છે. કારણ કે એનું વચન હંમેશાં બાલકોને, ગોવાલીઆઓને અને સ્ત્રીઓને હર્ષ પમાડનાર છે પણ વિદ્વાનોના દીલમાં હર્ષ ઉપજાવે તેવું નથી. આ કથાને લોગવતી વેશ્યા બરાબર વર્ણવે છે.

હવે એક વખત આચાર્ય મહારાજે કપટથી પોતાનું મરણ બતાવ્યું. તે જાણી હા હા ના પોકાર કરતા ઘણા લોકો ત્યાં ભેગા થયા. પાલખીમાં સૂરિજીના શરીરને પધરાવીને વાજિંત્રોના નાદ સાથે ઉપાડીને ચાલતાં ચાલતાં અનુક્રમે જેવામાં પાંચાલ કવિના ઘરની પાસે આવ્યા તેવામાં ઘરની બહાર નીકળીને તે કવિ અતિશય શોક દર્શાવવા પૂર્વક કહેવા લાગ્યો કે અરેરે ! મહાસિદ્ધિઓના ભંડાર શ્રી આચાર્ય મહારાજ સ્વર્ગે ચાલ્યા ગયા ! સત્પાત્રમાં અદેખાઈ કરનાર મારા જેવાને આ પાપથી મુક્તિ મળે તેમ નથી. કારણ કે તે આચાર્ય રત્નાકરની જેમ સર્વ શાસ્ત્રોના નિધાન હતા. એમ ખેદ પ્રકટ કરતાં તેણે ગાથા દ્વારા જણાવ્યું કે—

સીસં કહં ન ફુટું, જમસ્સ પાલિત્તયં હરંતસ્સ ।

જસ્સ મુહણિજ્જરાઓ, તરંગલોલા ણઈ વૂદા ॥ ૧ ॥

અર્થ :—જેના મુખ રૂપ નિર્જરણાથી તરંગલોલા રૂપ નદી પ્રકટ થઈ હતી, તે પાદ-લિપ્તસૂરિજીનું હરણ કરનારા એવા ચમતું માથું કેમ ન ફૂટી ગયું ?

આ વચન સાંભળીને—‘પાંચાલના સત્ય વચનથી હું જીવતો થયો’ એમ બોલતા આચાર્ય લોકોના હર્ષનાદ સાથે ઉભા થયા. આ પ્રસંગે ગુણવંતને જોઈને અદેખાઈ ધારણ કરનાર પાંચાલ કવિને રાજાના હુકમથી આકોશ અને તિરસ્કાર પૂર્વક લોકોએ નગરની

*નિબંધ રાજ્યમાં હાલ માનખેડ નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

બહાર કાઢી મૂક્યો, ત્યારે બંધુ સમાન સુંદર સ્નેહ ધરાવનાર અને મહાવિદ્યા છતાં અભિમાન રહિત એવા સૂરિજીએ તેને બચાવ્યો.

આ શ્રી પાદલિપ્તસૂરિજીએ પ્રતિષ્ઠાના વિધાનવાળો શ્રીનિર્વાણકલિકા અને પ્રશ્ન-પ્રકાશ નામનો જ્યોતિષ શાસ્ત્રનો અંથ બનાવ્યો છે. કારણ કે લાલાલાલલલિક પ્રશ્નોમાં સિદ્ધનો આદેશ પ્રવર્તે છે.

એક વખત પોતાનું આયુષ્ય થોડું જાણીને નાગાર્જુનની સાથે સૂરિજી મહારાજ વિમલાચલની ઉપર પધાર્યા, ત્યાં શ્રી યુગાદીશને વંદન કરી સિદ્ધશિલાના જેવી એક પવિત્ર શિલાની પાસે ગયા. ત્યાં આદરપૂર્વક અનશન આદરી, આસન લગાવી, ચંદ્રમા જેવા નિર્ભંગ ધર્મધ્યાન રૂપ પાણીના ધોધ પ્રવાહથી રાગાદિક અગ્નિને શમાવીને, યોગ ક્રિયાઓને અટકાવી, બત્રીશ દિવસ સુધી મનની સ્થિરતાપૂર્વક ધ્યાનલીન બની, જૂની ઝુંપડી જેવા ઔદારિક દેહનો ત્યાગ કરીને, તેજસ્વી અને રાજાઓને માનનીય સૂરિ મહારાજ બીજા દેવલોકમાં ઇંદ્રના સામાનિક દેવ થયા.

આકાશગામિની લબ્ધિના પ્રભાવે શ્રીપાદલિપ્તસૂરિજીની માફક ગીરિનાર આદિ તીર્થોની યાત્રા કરીને, સમ્યક્ત્વ મૂલ બારે વ્રતોની આરાધના કરીને અને પરમ પવિત્ર લવોલવ આહુના કરવા લાયક શ્રી જિનશાસનની પરમ પ્રભાવના કરીને સુશ્રાવક નાગાર્જુન આ લોકમાં અને પરલોકમાં કલ્યાણને સાધી સુખી થયો.

પરમ પ્રભાવક શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથના વર્ણનમાં જેમ નાગાર્જુનના ચરિત્રની અગત્યતા જાણીને તે બતાવ્યું, તેમ પાદલિપ્તસૂરિજીના ચરિત્રની પણ તેટલી જ અગત્ય રહેલી છે, જેનો નિર્ણય આગળ જરૂર થશે. તેમાં સૂરિજીના ચરિત્રનો ઘણો ખર્ચે ભાગ ઉપર જણાવવામાં આવ્યો છે છતાં જન્મભૂમિ, માતા પિતાના પવિત્ર નામે આદિ બીના જાણવા જેવી હોવાથી ટુંકામાં નીચે પ્રમાણે જણાવીએ છીએ.

શ્રીપાદલિપ્તસૂરિજીનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન.

કોશલા નગરીમાં વિજયપ્રદ રાજના રાજ્યમાં મહાગુણવંત કુલ્લ નામના શેઠને પ્રતિમા નામની સ્ત્રી હતી. તે સ્ત્રીએ પુત્ર પ્રાપ્તિને માટે અનેક પ્રયત્નો નિષ્ફલ નીવડવાથી છેવટે વૈરોટયા નામે શાસનદેવીની આરાધના કરવા માંડી, અષ્ટાદિકા મહોત્સવ પણ શરૂ કર્યો. આઠમે દિવસે સંતુષ્ટ થયેલ દેવી પાસે પુત્રની યાચના કરી. જેથી દેવીએ કહ્યું કે પૂર્વે નમિ વિનમિના વિદ્યાધરોના વંશમાં શ્રુતસાગરના પારગામી પૂજ્ય શ્રીકાલિકસૂરિ થયા. એ વિદ્યાધર ગચ્છમાં ખેલાદિક લબ્ધિસંપન્ન અને ત્રણે ભુવનના જીવોને પૂજનીય

૧. ધર્મરત્ન પ્રકરણની મોટી ટીકામાં કાંઈક ન્યૂતાધિક બીનાવાળું નાગાર્જુનનું પ્રાકૃત ગાથાબદ્ધ ચરિત્ર આવે છે—તેમાં પાદલિપ્ત ગુરુએ નાગાર્જુનને ગૃહસ્થધર્મ અંગીકાર કરાવ્યો એમ લખેલ હોવાથી તે બાર વ્રતધારી શ્રાવક હતો એમ કહી શકાય.

એના આર્યનાગહસ્તિસૂરિજના પાદશૌચનું પાણી પીવાથી વાંછિત સિદ્ધિ થશે. પાદપ્રક્ષાલનનું પાણી મેળવીને પીધા પછી પ્રતિમા શેઠાણીએ સૂરિજને વંદન કર્યું. ધર્મલાભ રૂપ આશિષ દેતાં નિમિત્ત જોઈને ગુરુજી હસ્યા અને બોલ્યા કે—તેં અમારાથી દશ હાથ દૂર રહીને જલપાન કર્યું, તેથી તારો પુત્ર દશ યોજનને આંતરે વૃદ્ધિ પામશે. મહા પ્રભાવશાલી તે પુત્ર યમુના નદીના કાંઠે મથુરામાં રહેશે. તેમ જ તારે બીજા મહાતેજસ્વી નવ પુત્રો પણ થશે. તે સાંભળી પ્રતિમા શેઠાણીએ કહ્યું કે—હે ભગવન ! પ્રથમ પુત્ર હું આપને અર્પણ કરીશ. તે ભલે આપની સેવામાં રહીને જીવંતી સફલ કરે, કારણ કે દૂર રહે તેથી મને શો લાભ ? તે સાંભળી ગુરુ કહે કે—તારો તે પ્રથમ પુત્ર શ્રી સંઘ આદિ સકલ જીવોનો ઉદ્ધારક અને બુદ્ધિગુણમાં પૃથ્વસ્પતિના જેવો થશે. એમ ગુરુનું વચન સાંભળી તેણે શકુનની ગાંઠ બાંધી, ખુશી થઈ ઘરે આવી આ વાત કુદલ શેઠને જણાવી. તે જ દિવસે નાગેન્દ્રના સ્વપ્નથી સૂચિત ગર્ભ રહ્યો. ગર્ભને ઉચિત વર્તન કરતાં તેના મનોરથોની સાથે તે વૃદ્ધિ પામ્યો અને અવસરે સુલક્ષણ પુત્રનો જન્મ થયો.

પ્રતિમા શેઠાણીથી ઉત્પન્ન થયેલ તે પુત્ર સૂર્ય જેવો દીપ્તો હતો. માતાએ વૈરાઘ્યાની પૂજા કરી પુત્રને દેવીના ચરણે ધરી ગુરુને અર્પણ કર્યો. ગુરુજીએ કહ્યું કે આ બાલક અમારો થઈને વૃદ્ધિ પામે—એમ કહી તેમણે તેને તે પાછો સોંપ્યો, એટલે અતિવાત્સલ્યથી તેમ જ ગુરુના ગૌરવથી માતાએ તેને ઉછેર્યો. નાગેન્દ્ર એવું નામ ધારણ કરનાર તે પુત્ર અનુક્રમે આઠ વર્ષનો થયો ત્યારે ગુરુએ પોતાની પાસે રાખ્યો. અવસરે ગુરુભાઈ શ્રી સંગમસિંહસૂરિજીએ દીક્ષા આપી. પૂજ્ય શ્રીમંડનગણિજીએ અપૂર્વ બુદ્ધિશાલી આ બાલસાધુને અભ્યાસ કરાવ્યો. એક વર્ષમાં ન્યાય-વ્યાકરણાદિ સકલ શાસ્ત્રોના રહસ્યને પણ જાણી તે મહાપ્રખર પંડિત થયા.

ઉત્તમ ગુણશાલી બાલમુનિ શ્રીપાદલિપ્ત મહારાજ પવિત્ર સંયમાદિથી દીપ્તવા લાગ્યા. સર્વ પ્રકારે લાયક સ્વશિષ્યને જોઈને ગુરુજીએ કહ્યું કે—હે પાદલિપ્ત ! તમે આકાશગામિની લબ્ધિથી વિભૂષિત થાઓ ! એમ કહીને દશમે વર્ષે પોતાના પદ્મ (પદ) પર સ્થાપન કર્યા.

એક વખત શ્રી ગુરુમહારાજે આચાર્ય શ્રીપાદલિપ્તસૂરિ મહારાજને શ્રીસંઘના ઉપકાર આદિ લાભ પમાડવા મથુરા નગરીમાં મોકલ્યા. કેટલાક દિવસ ત્યાં રહીને શ્રીપાદલિપ્તસૂરિજી પાટલીપુરમાં ગયા, ત્યાં સુરંડ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એક વખતે કોઈ પુરુષે ગોળાકારે ગુથેલો, આશ્ચર્યકારક અને તંતુઓ મેળવીને જેના છેડાનો લાગ અદ્દશ્ય કરેલ છે એવો દડો રાજાને ભેટ કર્યો. રાજાએ બુદ્ધિની પરીક્ષા કરવા માટે તે દડો પાદલિપ્ત સૂરિની પાસે મોકલ્યો. તે જોઈ તાત્કાલિક બુદ્ધિના પ્રભાવે આચાર્ય મહારાજે તેને બરાબર મીઠુથી મેળવેલો જાણીને, ગરમ પાણીમાં બોળતાં છેડો જોઈ, છુટો કરીને, તે દડો

રાજની પાસે મોકલ્યો. આ બીના બાણી રાજ ઘણો જ ખુશી થયો. પછી રાજએ ગંગાના કાંઠે ઊગેલા ઝાડની સોટી બંને બાજુ બરાબર પાલીસ કરાવીને તેનું મૂળ અને અગ્રભાગ (ટોચ) બાણવા માટે ગુરુની પાસે મોકલી. ત્યારે તેને પાણીમાં નાંખતાં મૂળ (ના ભાગ) વજનદાર હોવાથી પાણીમાં ડૂબી ગયું, એમ મૂલ અને ટોચનો ભાગ શોધી કાઢી તે સોટીને રાજની પાસે પાછી મોકલાવી. ત્રીજી વાર પણ રાજએ જેના સાંધા બાણવામાં ન આવે તેવી એક ટાબલી ગુરુની પાસે મોકલાવી, ત્યારે ગુરુએ તેને ગરમ પાણીમાં નાંખી ઉઘાડીને રાજને આશ્ચર્ય પમાડ્યું. પછી સૂરિમહારાજે તાંતુઓથી ગુંથેલું ગોળ તુંબકું રાજસભામાં મોકલ્યું. ત્યાં કોઈ તેને ઉકેલી શક્યું નહીં, તેથી મૂકી દેવામાં આવ્યું. આ પ્રસંગે બીજા લોકોએ કહ્યું કે—આ કામ ગુરુથી જ બની શકે તેમ છે. એટલે રાજએ બોલાવતાં તેમણે આવીને તે તરત ઉકેલી આપ્યું. આ ઉપરથી રાજને ખાત્રી થઈ કે ગુરુજી બાળક છતાં, સિંહના બાળની જેવા મહાપરાક્રમી છે.

એક વખત રાજને માથામાં વેદના થવા લાગી. આથી મંત્રીની મારફત ગુરુને વિનંતિ કરાવતાં સૂરિજી મહારાજે ત્રણ વાર પોતાના ઢીંચણની ઉપર તર્જની (અંગુઠાની પાસેની) આંગળી ફેરવીને રાજની વેદના શાંત કરી. આ બાબત કહ્યું પણ છે કે—

जह जह पणसिणीं जाणुयंमि पालित्तओ भमाडेइ ।

तह तह से सिरवियणा पणस्सइ मुंडरायस्स ॥१॥

મંત્ર રૂપ આ ગાથા બોલતાં જેના મસ્તકને અડકવામાં આવે, તેની શિરોવેદના જરૂર શાંત થઈ જાય. તે પીડા આકરી હોય તો પણ તેમ કરવાથી નાશ પામે.

એ પ્રમાણે તાત્કાલિક ઉપકારથી રાજનું મન સૂરિની પ્રત્યે આકર્ષાયું અને બાલ સૂરિને વંદન કરવાની તેની ઇચ્છા થઈ. પછી તે તરત ગુરુ મહારાજના ઉપાશ્રયે આવ્યો. રાજએ ગુરુને પૂછ્યું કે—હે ભગવન! અમારા સેવકો તો પગારના પ્રમાણમાં પોતાનું કામ બજાવે, પણ તેવા પગાર વિના કેવલ ભિક્ષાવૃત્તિના આધારે રહેલા આ શિષ્યો આપની આજ્ઞા બજાવવાને શી રીતે તત્પર રહે છે? ત્યારે ગુરુએ કહ્યું કે—હે રાજન! ઉભય લોકના હિતની ચાહનાથી આ શિષ્યો અમારા કાર્યો ઉત્સાહથી બજાવવાને સાવધાન રહે છે. છતાં રાજને ખાત્રી ન થતાં ગુરુએ કહ્યું કે—તમે તમારા વિનીત સેવકને બોલાવી અમુક કામ કરવાનું કહો કે જેથી તમને ખાત્રી થાય. એટલે રાજએ વિનીત વિશ્વાસી પ્રધાનને કહ્યું કે—તપાસ કરો કે ગંગા નદી કઈ દિશા તરફ વહે છે? રાજનો હુકમ સાંભળીને મંત્રીએ નજીવા કામની વિશેષ તપાસ ન કરતાં માત્ર રાજનું માન સાચવવા કેટલોક ટાઈમ જુગાર રમીને રાજને કહ્યું કે—‘ગંગા નદી પૂર્વ દિશા તરફ વહે છે.’ છુપા ખાતમીદારોએ જુગાર આદિનો વૃત્તાંત રાજને જણાવ્યો.

પછી બાલસૂરિએ “ હવે મારા નવહીક્ષિત શિષ્યનું ચરિત્ર જુઓ ” એમ કહી એક નવા સાધુને બોલાવ્યો. તે તરત ગુરુમહારાજની પાસે આવ્યો. શ્રી ગુરુ મહારાજે ફરમાવ્યું કે—હે વત્સ ! ગંગા નદી કઈ તરફ વહે છે, તેનો નિર્ણય કરીને મને કહે.

એ પ્રમાણે સાંભળી ‘આવસ્સહી’ એમ કહીને ઉપાશ્રયની બહાર નીકળી તે આગળ ચાલ્યો. ગુરુનો પ્રશ્ન અનુચિત છે એમ જાણતાં છતાં તેણે એક નિપુણ પુરૂષને પૂછતાં તેણે કહ્યું કે ગંગા નદી પૂર્વ દિશા તરફ વહે છે. એ પ્રમાણે એ ત્રણ વાર તેણે પૂછી બેસું, તો પણ એ જ મુજબ જવાબ મળ્યો, તો પણ બરાબર નક્કી કરવાને તે શિષ્ય ગંગાના પ્રવાહની આગળ ગયો. ત્યાં પણ સાવધાન પણે ઢંઢાદિ-પ્રયોગથી પૂર્ણ ખાતરી કરી ઉપાશ્રયમાં આવી ઈરિયાવહી પડિશ્કમી ગુરુને કહ્યું કે—ગંગા નદી પૂર્વ દિશા તરફ વહે છે. રાજના છુપા પુરુષોએ પણ તે જ પ્રમાણે સાચી બીના જણાવી. તે સાંભળીને રાજને ગુરુવચનની ખાતરી થઈ.

રાજા આવા અનેક પ્રસંગ બોધને ખરી ખંતથી સૂરિજીની સેવા કરી સમયને સફલ કરવા લાગ્યો, અપૂર્વ જ્ઞાનચર્યાનો પણ લાલ લેવા લાગ્યો અને દાનાદિ ચાર પ્રકારના ધર્મની આરાધનામાં ઉજમાલ થયો.

એક વખતે બાલપણના માહાત્મ્યને જાણે વિસ્તારતા હોય તેમ તે નાના આચાર્ય મહારાજ બાળકોની સાથે રમવા લાગ્યા. તેવામાં બહાર ગામથી વંદન કરવા આવનારા શ્રાવકોએ શિષ્ય જેવા જણાતા આ બાલગુરુને જ પૂછ્યું કે—યુગપ્રધાન શ્રી પાદલિપ્ત સૂરિજી કયે ઉપાશ્રયે ઉતર્યા છે ? એ સાંભળી બુદ્ધિનિધાનગુરુએ અવસર ઉચિત પ્રશ્નનો મુદ્દો સમજીને તથા દેખાવ ઉપરથી આ બીજા ગામના શ્રાવકો છે એમ જાણીને સુકિત-પૂર્વક યોગ્ય જવાબ દઈને તે શ્રાવકો ઉપાશ્રયમાં આવે તે પહેલાં જ પોતે આસન ઉપર બેસી ગયા. એવામાં શ્રાવકોએ આવી બહુ બહુમાનપૂર્વક ગુરુને વંદના કરો. બાલસૂરિને ઓળખી વિચારવા લાગ્યા કે—‘આ તો પહેલાં જેમને રમતા જોયા તે જ છે.’ ગુરુ મહારાજે આ પ્રસંગે વિદ્યાશ્રુત અને વયોવૃદ્ધના જેવી અપૂર્વ ધર્મદેશના આપીને તેમના વિકલ્પને દૂર કરવા માટે છેવટે જણાવ્યું કે—‘ચિરકાલથી સાથે રહેનારા લોકોએ બાલકને બાલ-કીડા કરવા માટે અવકાશ આપવો જોઈએ.’ બાલ ગુરુમહારાજનું આ સત્ય વચન સાંભળીને તે શ્રાવકો ઘણા જ ખુશી થયા.

એક દિવસે પ્રૌઢ સાધુઓ બહાર ગયા ત્યારે બાલસૂરિ એક નિર્જન શેરીમાં જઈને ગાડાઓ પર ફૂંકડા મારવાની રમત રમવા લાગ્યા. પરવાદીઓએ ગુરુને જોયા, એટલે તેમને પણ પૂર્વની માફક ગુરુએ ઉપાશ્રય બતાવ્યો. વાદીઓના આવ્યા પહેલાં જ બાલસૂરિજી વસ્ત્ર ઓઢીને પાટ ઉપર સૂઈ ગયા. ત્યારે ઉપાશ્રયમાં આવતાં વાદીઓએ પ્રભાત સમયને સૂચવનાર ફૂંકડાના જેવો અવાજ કર્યો. એટલે સૂરિએ બિલાડાના જેવો

અવાજ કર્યો. પછી પરવાદીઓને આવવા માટે ખારણું ઉઘાડી ગુરુજી પાટ ઉપર બેઠા. વાદીઓ બાલસૂરિની અદ્ભુત આકૃતિ જોઈને બહુ જ આશ્ચર્ય પામવા પૂર્વક ખૂશી થયા. તકશક્તિથી જીતાયેલા તે વાદીઓએ કઠિન પ્રશ્ન પૂછતાં એક ગાથામાં જણાવ્યું કે—

પાલિત્તય! કહસુ ફુડં, સયલં મહિમંડલં મમંતેણં ।

દિદ્ધો સુઝો વ કત્થવિ, ચંદણરસસીયલો અગ્ગી ॥૧॥

અર્થ—હે પાદલિપ્તસૂરિ મહારાજ! સ્પષ્ટ રીતે કહો કે સમસ્ત પૃથ્વીમંડલમાં વિચરતા એવા તમે (તે) સુખડના ઘોળ (પાણી) જેવો કંડો અગ્નિ દીકો છે કે છે એમ સાંભળ્યો છે? ૧

આ પ્રશ્નનો ગુરુએ તરત જ એક ગાથામાં જવાબ આપ્યો કે:—

અયસામિધાયઅભિદુમ્મિયસ્સ પુરિસસ્સ સુદ્ધહિયયસ્સ ॥

દોઝ વહંતસ્સ ફુડં, ચંદણરસસીયલો અગ્ગી ॥૧॥

આચાર્ય મહારાજે આપેલા આ જવાબથી પોતે જીતાયા છતાં તે વાદીઓ ઘણાજ ખુશી થયા.

આ શ્રીપાદલિપ્તસૂરિજીએ વિદ્વાનોના સંકેતના સંસ્કાર યુક્ત એવી પાદલિપ્તા નામની લાખા બનાવી, કે જેમાં કઠીન અર્થો સમજાવ્યા હતા. કૃષ્ણરાજ સૂરિજીનો પરમ ભક્ત હોવાથી ધાર્મિક ભાવને જગાવનારા આ સૂરિજીને બીજે વિહાર કરવા દેતો નહી.

પહેલાં પાટલીપુત્ર નગરમાં આર્ય ખપુટાચાર્યના સિદ્ધપ્રાપ્ત વિદ્યાથી અલંકૃત સંમર્થ, વિદ્વાન શ્રીમહેન્દ્રમુનિજીએ પ્રાદ્વક્ષોને બળાત્કારે દીક્ષા અપાવી હતી. તે જાતિ-વૈરને લઈને પ્રાદ્વક્ષો તેમના પર અદેખાઈ કરવા લાગ્યા, એટલે શ્રીસંઘે સુઝ પુરુષોને મોકલીને પાદલિપ્તસૂરિને વિનંતિ કરાવી, કે આપ અહીં પધારો. ત્યારે સૂરિજીએ વિચાર કરી જવાબ આપ્યો કે હું કાર્તિકી પૂર્ણિમાએ આવીશ. ઉચિત અવસરે રાજાને જણાવીને ગુરુજી દિવસના પૂર્વ ભાગમાં (પૂનમના પહેલે પહોરે) આકાશમાર્ગે ઘઈને ભરુથમાં આવ્યા. રાજા સહીત બધા લોકો શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામીના મંદિરમાં શ્રીગુરુના દર્શન કરી ઘણા ખુશી થયા. આકાશગામી સૂરિજીને જોઈને પેલા બધાએ પ્રાદ્વક્ષો ભાગી ગયા.

રાજાએ વિનયથી ગુરુને કહ્યું કે—જેમ કૃષ્ણ રાજાને આપે ધર્મલાભ આપ્યો, તેવી રીતે અહીં આ કેટલાક દિવસ રહી અમને પણ કૃપા કરી તેવા પ્રકારનો લાભ આપો. એટલે ગુરુએ કહ્યું કે—હે રાજન્! તમારું કહેવું વ્યાજબી છે, પરંતુ સંઘનો આદેશ અને રાજાનો ભાવ (સ્નેહ) અલંઘનીય છે. અને “દિવસના પાછલા પહોરે હું પાછો આવીશ” એમ કહીને હું અહીં આવ્યો છું. હવે શ્રી શત્રુજય, ગિરિનાર, સમેતશિખર, અને અષ્ટાપદની તીર્થયાત્રા કરવાની છે. તેથી હે

રાજન્! અમારી અંતિમ શિખામણુ એ છે કે—મહાપ્રભાવશાલી શ્રી જિનેશ્વર દેવે કહેલા ધર્મની આરાધના કરવામાં જરૂર પ્રયત્નવંત થવું, કારણ કે સાથે આવનાર તે જ છે. બીજું નહીં જ. એમ કહી આકાશ માર્ગે શુરુ મહારાજ આદ્યા ગયા.

પછી પાદચારી થઈને તીર્થયાત્રા કરતાં કરતાં સૂરિજી સોરઠ દેશમાં પધાર્યા. વિહાર કરતાં અનુક્રમે ટંકા નામની મહાપુરીમાં ગયા. ત્યાં રસસિદ્ધિ જાણનારા પુરુષોમાં મુખ્ય અને ભાવિ શિષ્ય એવો નાગાજીન નામે યોગી હતો. હવે પછીની સૂરિજીની પૂર્ણ બીના પૂર્વે કહેલા નાગજીનના ચરિત્રમાં વર્ણવી છે, તે ત્યાંથી જાણી લેવી.

નાગાજીને સ્વર્ણસિદ્ધિના રસને સિદ્ધ (સ્થિર) કરવા અનેક ઉપાયો કર્યા, છતાં રસ બંધાયો નહીં. એક વખત શ્રીપાદલિપ્તસૂરિજીની પાસેથી નાગાજીને સાંભળ્યું કે મહામહિમાવાળી શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની પાસે તે (પ્રતિમા)ની દૃષ્ટિએ, સંપૂર્ણ ઉત્તમ સ્ત્રીનાં લક્ષણોવાળી સતી સ્ત્રી તે રસનું મર્દન કરે તો સોનાસિદ્ધિનો રસ સ્થિર થઈને કોડીવેધી થાય. તે સાંભળી નાગાજીને પોતાના પિતા વાસુકીનું ધ્યાન કરીને તેને બોલાવ્યો. નાગાજીનના પૂછવાથી વાસુકીએ કહ્યું કે ‘કાંતિપુરીમાં બહુ મહિમાવાળી શ્રી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા છે.’ એમ સાંભળી નાગાજીને કાંતિનગરથી તે પ્રતિમાનું હરણ કરીને સેદી નદીના કાંઠે એકાંતમાં લાવીને સ્થાપના કરી. પછી રસસાધન કરવા માટે—સિદ્ધ (વશ) થયેલા વ્યંતર દેવની સહાયથી શાલિવાહન રાજાની પતિવ્રતા સ્ત્રી ચંદ્રલેખાને હંમેશાં રાત્રે ત્યાં લાવીને તે સતી સ્ત્રીની પાસે રસનું મર્દન કરાવવા લાગ્યો. એમ રસને મર્દન કરાવવાના કારણે જવા આવવાએ કરી સતી ચંદ્રલેખા નાગાજીનને ભાઈ તરીકે માનવા લાગી.

એક વખત ચંદ્રલેખાએ રસને ઘુંટાવવાનું કારણ પૂછ્યું. નાગાજીને યથાર્થ કહ્યું કે—સ્વર્ણસિદ્ધિના રસને કોડીવેધી બનાવવા તેમ કરાવવામાં આવે છે. ચંદ્રલેખાએ આ બીના પોતાના બંને પુત્રોને જણાવી. માતાની પાસેથી આ બીના જાણી સોનાસિદ્ધિરસના લોભવાળા તે બંને બંધુઓ પોતાનું રાજ્ય છોડીને નાગાજીનની પાસે આવ્યા. કપટથી રસને ગ્રહણ કરવાની ઈચ્છાવાળા પ્રચ્છન્ન વેષધારી બંને ભાઈઓએ પોતાની માતાના કહેવાથી ‘સ્વર્ણસિદ્ધિરસ કોડીવેધી અને સ્થિર થયો’ એમ જાણીને નાગાજીનને વાસુકીના વચનાનુસાર શસ્ત્રથી મારી નાખ્યો. છ માસે આ રસ થંભી ગયો. (સ્થિર થયો), અને તેથી તે ઠેકાણે તે રસ કરતાં પણ બહુ પ્રભાવવાળું, બધા લોકોના વાંછિત પદાર્થને દેનારું, સ્તંભન (ક) નામે શ્રી પાર્શ્વનાથ સ્વામીનું તીર્થ થયું, અને તે નામે નગર પણ ત્યાં પ્રસિદ્ધિ પામ્યું. અવસર્પિણી કાલની અસર થવાથી તે સ્થળે આજુબાજુ વાંસની

૧. અહીં પહેલાં સંગ્રામ નામે ક્ષત્રિય ક્ષો છે તે પ્રભાવકચરિત્રના વચનથી. અને ઉપદેશપ્રાસાદના વચનથી વાસુકી નામ કહેલ છે. વિશેષ બીના માટે—જુઓ—સ્તંભનકંડપ શિલોહમાં તથા ઉપદેશ પ્રાં ૨૬૬ માં વ્યાખ્યાનમાં. ॥

ઝાડી ઊગી અને પ્રતિમાનું કેવલ મોહું જ બહાર દેખાવા લાગ્યું, અને બાકીનો ભાગ જમીનમાં હોવાથી લોકોએ આ પ્રતિમાને યક્ષ એવું નામ આપ્યું. આ સ્થિતિમાં આ બિંબ ૫૦૦ વર્ષ સુધી રહ્યું.

આટલી બીના ઉપરથી એમ સિદ્ધ થયું કે સેઠી નદીના કાંઠે નાગાર્જુને સોના-સિદ્ધિના રસને થલિત (સ્થિર) કર્યો. આ બાબતમાં પેશાવરની પાસે તાચકા લોકના પ્રદેશમાં રહેનારા જૈનો એમ પણ જણાવે છે કે:—“ આ બાબત નાગાર્જુન પર્વતની પાસે પૂર્વે શ્રી પાર્શ્વનાથનું મંદિર હતું. જેની નજીક સેઠી નદી વહેતી હતી. પાર્શ્વપ્રભુના બિંબના પ્રભાવે નદી દૂર વહેવા લાગી. આ સ્થળે નાગાર્જુને કોડીવેધી સોનાસિદ્ધિના રસને મેળવ્યો, એમ પરંપરાએ અમે સાંભળ્યું છે. ”

જે વાંસની ઝાડીમાં પ્રકટ પ્રભાવી શ્રી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાનું કેવલ મુખ જ દેખાતું હતું તે સ્થલે એક ગોવાલની ગાય, ભવિતવ્યતાના યોગે, દૂધ ઝરતી હતી હમેશાં હોહવાના સમયે ગોવાળ ગાય દોહે પણ લગાર પણ દૂધ ન નીકળે. ઘણો વખત એમ થવાથી ગોવાળે જંગલમાં નદીના કાંઠે તપાસ કરી તો બાણ્યું કે એ સ્થલે ગાય દૂધ ઝરતી હતી. કારણને શોધતાં ગોવાળે સેઠી નદીના કાંઠાની જમીનમાંથી એ બિંબ મેળવ્યું. “ કયા દેવ છે ? ” એનો નિર્ણય પોતે કરી શક્યો નહી, જેથી તેણે બીજા જૈન આદિ લોકોને પૂછ્યું. તેમાં જૈનોએ ખાત્રી પૂર્વક કહ્યું કે એ શ્રી પાર્શ્વનાથનું બિંબ છે. ગોવાળ આ બિંબને જોઈને ઘણો જ ખુશી થયો. શ્રાવકોએ ગોવાલને દ્રવ્યાદિથી સંતોષ પમાડીને પ્રતિમા સ્વાધીન કરી. આ બાબતમાં ઉપદેશપ્રાસાદમાં તથા વિવિધ તીર્થકલ્પમાં એમ કહ્યું છે કે—શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજે આ બિંબને પ્રકટ કર્યું—તે વૃત્તાંત આ પ્રમાણે જાણવો.

આચાર્ય શ્રી અભયદેવસૂરિ અને શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથ.

જંબૂદ્વીપમાં માલવ દેશની ધારાનગરીમાં ભોજ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરીમાં લક્ષ્મીપતિ નામે એક મહાધનિક વ્યાપારી હતો.

એક વખત મધ્ય દેશમાં રહેનારા, વેદવિદ્યાના વિશારદોને પણ પોતાના બુદ્ધિબલથી હરાવનાર, ચૌદ વિદ્યા, સ્મૃતિ, ઇતિહાસ, પુરાણમાં હોશિયાર, દેશાંતર જોવાને માટે નીકળેલા શ્રીધર અને શ્રીપતિ નામના બે બ્રાહ્મણો ધારાનગરીમાં આવ્યા. તેઓ ફરતા ફરતા લક્ષ્મીપતિ શેઠના ઘરે આવ્યા. શેઠે તેમની આકૃતિથી આકર્ષાઈને આદરસત્કાર કરવા પૂર્વક ભિક્ષા આપી.

હવે તેના ઘરની સામે ભીંત પર વીસ લાખ ટકાનો લેખ લખાતો હતો, તે હમેશાં જોવાથી પેલા બ્રાહ્મણોને યાદ રહી ગયો. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ નગરીમાં અગ્નિનો ઉપદ્રવ થવાથી શેઠનું ઘર પણ બળી ગયું. તેમાં પેલો લેખ પણ નાશ પામ્યો આ કારણથી શેઠ ઘણી જ ચિંતામાં પડી ગયા. અવસરે ભિક્ષા માટે આવેલા આ બે બ્રાહ્મણો

શેઠને ચિંતાતુર જોઈને આશ્વાસન આપવા લાગ્યા કે હે શેઠ ! તમારા જેવા ધીર પુરુષોએ આપત્તિના સમયમાં સત્ત્વને મૂકવું ન જોઈએ. એ સાંભળી શેઠે કહ્યું કે મને વિશેષ ચિંતા લેખ બળી ગયો તેની જ છે. બીજાની નથી. ત્યારે બ્રાહ્મણોને તે યાદ હોવાથી, શરુઆતથી માંડીને તિથિ, વાર, નક્ષત્ર, વરસ, રકમ સહિત, વર્ણ, જાતિના નામ અને વ્યાજ સહિત મૂલ દ્રવ્યની સંખ્યા સાથે ખડીથી તેઓએ તે લેખ લખી બતાવ્યો. તેના ઉપરથી શેઠે ચોપડામાં ઉતારો કરી લીધો, અને બ્રાહ્મણોનો ઉપકાર માની ઘણો જ આદર સત્કાર કરવા પૂર્વક તે બંને બ્રાહ્મણોને પોતાને ત્યાં રાખી ઘણા સુખી બતાવ્યા.

એક વખત શેઠ વિચાર કરવા લાગ્યા કે—એ બંને બ્રાહ્મણો મારા ગુરુના શિષ્યો થાય તો શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનને ઘણું જ હીપાવે.

હવે સપાદલક્ષ દેશમાં આવેલા કુચ્ચપુર નામના નગરમાં અલ્લરાજાનો પુત્ર ભુવન-પાલ નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તે નગરમાં શ્રી વર્ધમાનસૂરિ નામના આચાર્ય મહારાજ હતા, કે જેમણે સિધ્ધાંતના અભ્યાસથી સંસારનું સાચું સ્વરૂપ સમજીને ચોરાશી ચૈત્યોનો ત્યાગ કર્યો હતો. એક વખત તે સૂરિજી ધારાનગરીમાં પધાર્યા. આ બીના સાંભળી ઘણા જ ખુશી થઈને, પૂર્વે જણાવેલા બંને બ્રાહ્મણોને સાથે લઈને, શેઠ લક્ષ્મીપતિ ગુરુમહારાજને વંદન કરવા આવ્યા વંદન કરી શેઠ ઉચિત સ્થાને બેઠા અને તે બ્રાહ્મણો પણ બંને હાથ જોડીને ત્યાં બેઠા. બ્રાહ્મણોને ઉદ્દેશીને શ્રી ગુરુમહારાજે કહ્યું કે—‘આ બંનેની અસાધારણ આકૃતિ સ્વપરને જીતનારી છે.’ ગુરુજીવું એ વચન સાંભળીને તે બંને બ્રાહ્મણો ગુરુના સામું જોઈ રહ્યા. એથી ગુરુજીએ તેમને ઘતયોગ્ય સમજી લીધા. પછી અવસરે ગુરુએ તેમને દીક્ષા આપી, મહાતપસ્વી એવા તે બંનેને યોગના વહન પૂર્વક સિધ્ધાંતનો અભ્યાસ કરાવ્યો અને તેમને યોગ્ય જાણીને ગુરુએ સૂરિપદ આપીને સ્વપદ્ધર બતાવ્યા. અને તેઓ શ્રી જિનેશ્વરસૂરિ અને બુદ્ધિસાગરસૂરિ એવા નામથી પ્રસિદ્ધ થયા.

અનુક્રમે વિહારને માટે અનુજ્ઞા આપવાના પ્રસંગે શિખામણ દેતાં શ્રી ગુરુમહારાજે જણાવ્યું કે—પાટણમાં ચૈત્યવાસી યતિવર્ગ સુવિહિત મુનિઓને ત્યાં રહેવા દેતાં વિદ્ય કરે છે. શક્તિ અને બુદ્ધિથી તમારે તે જીવમને અટકાવવો, કારણ કે આ કાળમાં તમારા જેવા બીજા બુદ્ધિશાલીઓમાં શિરોમણિ કોઈ ભાગ્યે જ હશે. એમ ગુરુ-વચનને વધાવી લેઈ, સપરિવાર બંને સૂરિજી મહારાજે ગુજરાત તરફ વિહાર કરતાં, અનુક્રમે પ્રાચીન શ્રી પાટણ શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં શુદ્ધ ઉપાશ્રયની ઘણી તપાસ કરતાં પણ મુશ્કેલી જાણી. છેવટે બંનેને ગુરુજીવું વચન યાદ આવ્યું. આ વખતે મહા પરાક્રમી અને નીતિશાલી દુર્લભરાજ નામે રાજાનું રાજ્ય હતું. અહીંના રહીશ એક સોમેશ્વરદેવના ઘેર તે બંને સૂરિજી મહારાજ ગયા. ત્યાં તેમણે કહેલાં વેદ પદોનો ધ્વનિ સાંભળી પુરોહિત ઘણો ખુશી થયો. તેણે ભક્તિપૂર્વક બોલાવવા માટે પોતાના ભાઈને મોકલ્યો, તેથી બંને સૂરિજી ઘરમાં આવ્યા. તેમને જોઈને પુરોહિત ઘણો ખુશી થઈને આપ બંને ભદ્રા-

સનાદિની ઉપર બેસો, એમ વિનંતિ કરવા લાગ્યો. બંને આચાર્ય મહારાજો પોતાના સંયમ ધર્મનો વ્યવહાર સાંભળાવી દેઈ તે ઉપર બેસવાનો નિષેધ કર્યો અને શુદ્ધ કાંબલીની ઉપર બેઠા. પછી વેદ, ઉપનિષદ તેમ જ જૈનાગમની સમાનતા પ્રકાશીને આશીષ દેતાં બોલ્યા કે—“હાથ, પગ અને મન વિના જે બધું ગ્રહણ કરે છે, ચક્ષુ વિના જે જુએ છે, કાન વિના જે સાંભળે છે, જે જગતના સ્વરૂપને જાણે છે, પણ તેને કોઈ પણ સામાન્ય પુરૂષ જાણી શકતો નથી એવા અરૂપી શિવ જિનેશ્વર તમારું કલ્યાણ કરો !”

ફરી પણ તેમણે જણાવ્યું કે—જૈનાગમનો અર્થ રૂડી રીતે વિચારીને અમે કયાપ્રધાન અવિચ્છન્નપ્રભાવશાલી, ત્રિકાલાબાધિત, ત્રિપુટીશુદ્ધ જૈનધર્મનો સ્વીકાર કર્યો છે. આ સાંભળી પુરોહિતે પૂછ્યું કે—તમે નિવાસ (ઉતારો) કયાં કર્યો છે? તેમણે કહ્યું કે—અહિં ચૈત્યવાસિઓની મહા કનડગત થતી હોવાથી કયાંયે પણ સ્થાન મળી શકતું નથી. આ બીના સાંભળી ગુણગ્રાહી અને વિચારશીલ તે પુરોહિતે સપરિવાર બંનેને રહેવા માટે પોતાનું મકાન ખાલી કરી આપ્યું અને કહ્યું કે—આપ ખુશીથી અહિં ઉતરો. ત્યાં તેઓ નિર્દોષ લિક્ષા-ધર્મ સાચવીને સંયમ પાળવામાં સાવધાન બની, ધર્મનું સત્ય સ્વરૂપ સમજાવવા તત્પર થયા.

અપોરે પુરોહિતે યાસિક સ્માર્ત્ત અને દીક્ષિત અગ્નિહોત્રીઓને તેમની પાસે બોલાવ્યા. ત્યાં તેમની પરીક્ષાથી તેઓ સંતુષ્ટ થયા. એમ બ્રહ્માની સલામી જેમ વિદ્યાવિનોદ ચાલી રહ્યો હતો, એવામાં ચૈત્યવાસિઓના પુરૂષો આવી ચડ્યા. તેમણે આવીને જણાવ્યું કે—તમે સત્વર (જલ્દી) નગરની બહાર ચાલ્યા જાઓ. કારણ કે ચૈત્યબાહ્ય શ્વેતાંબરોને અહીં સ્થાન મળતું નથી. આ વચન સાંભળીને પુરોહિતે કહ્યું કે—રાજસભામાં આ વાતનો નિર્ણય કરવાનો છે. એટલે તેમણે આવીને પોતાના ઉપરીઓને આ બીના જણાવી. બધા સાથે મળીને રાજની પાસે ગયા, ત્યાં પુરોહિતે આવીને રાજને નમ્રતાથી જણાવ્યું કે—હે દેવ ! જે જૈન મુનિ પોતાના પક્ષમાં સ્થાન ન પામવાથી મારે ત્યાં આવ્યા, એટલે ગુણવંત જાણીને મેં તેમને આશ્રમ આપ્યો. એવામાં આ ચૈત્યવાસિઓએ ભટ્ટ પુત્રોને મારી પાસે મોકલ્યા. માટે આ બાબતમાં, આપને મારી બૂલ જણાય તો ખુશીથી યોગ્ય લાગે તે શિક્ષા ફરમાવો.

પુરોહિતે કહેલી બીના સુણીને સર્વ ધર્મોમાં સમાન ભાવ રાખનારા રાજાએ હસીને કહ્યું કે—હે ચૈત્યવાસિઓ ! કોઈ પણ દેશથી આવેલા ગુણિજનો મારા નગરમાં રહે, તેનો તમે શા માટે અટકાવ (નિષેધ) કરો છો? તેમાં ગેરવ્યાજબીપણું શું છે? રાજના આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં તે ચૈત્યવાસિઓ બોલ્યા કે—હે રાજેન્દ્ર ! પૂર્વે વનરાજ નામના રાજાને નાગેન્દ્ર ગચ્છીય ચૈત્યવાસી શ્રીદેવચંદ્રસૂરિજીએ ઘણો ઉપકાર કરેલો હોવાથી કૃતજ્ઞ એવા

તે રાજની સમક્ષ શ્રી સંઘે એવી વ્યવસ્થા કરી કે—‘સંપ્રદાયનો લેદ ન રાખવાથી લઘુતા થવા પામી છે, માટે જે મુનિ ચૈત્યગચ્છવાસી યતિધર્મને સંમત હોય તે જ અહીં રહી શકે, પણ બીજા નહિ. તો હે રાજન્! તે પ્રાચીન રીવાજ ધ્યાનમાં લઈને તમારે ન્યાય આપવો જોઈએ. રાજ્યે કહ્યું કે—તે પ્રમાણે જ કબૂલ છે, પરંતુ ગુણિજનોને આદર જરૂર દેવો જોઈએ. જો કે રાજ્યની આબાદી તમારી હેમદષ્ટિને આધીન જ છે, છતાં અમારા આગ્રહથી એમને નગરમાં રહેવા દેવાનું કબૂલ રાખો! રાજના આ વાક્યને તેઓએ માન્ય રાખ્યું. આ મુશ્કેલી દૂર કરવા માટે કેટલોક સમય વીત્યા બાદ રાજ્યે ફરમાવેલા સ્થલે પુરોહિતે ઉપાશ્રય કરાવ્યો. ત્યાં રહેલા બંને સૂરિજ મહારાજે ધર્મોપદેશ દઈને ઘણા જીવોને સત્યના સાધક બનાવ્યા. આ શ્રી બુદ્ધિસાગરસૂરિજીએ સં. ૧૦૮૦ માં જલ્દાર (મારવાડ) માં રહીને આઠ હજાર શ્લોક પ્રમાણે ‘બુદ્ધિસાગર’ નામે નવું વ્યાકરણ બનાવ્યું.

એક વખત વિહાર કરતાં શ્રી જિનેશ્વરસૂરિ અનુક્રમે ધારા નગરીમાં પધાર્યા. અહીં મહીધર નામનો શેઠ અને ધનદેવી શેઠાણીને અભયકુમાર નામનો મહાગુણવંત પુત્ર હતો. પુત્ર સહિત શેઠ સૂરિજીને વંદન કરવા ગયા. ત્યાં સંસારની અસારતાને જણાવનારી નિર્મલ દેશના સાંભળી અભયકુમારને વૈરાગ્ય પ્રકટયો, તે સંયમ લેવાને ઉત્સુક થયો. પિતાની અનુમતિ હોવાથી ગુરૂ મહારાજે અભયકુમારને દીક્ષા આપી. ગ્રહણશિક્ષા અને આસેવન-શિક્ષાનો અભ્યાસ કરી મહાજ્ઞાની શ્રીઅભયમુનિજી યોગોદ્ધન કરવા પૂર્વક સોલ વર્ષની અંદર સ્વયં શાસ્ત્ર પારગામી બની શ્રી સંઘના પરમ ઉદ્ધારક બન્યા. એકદા વ્યાખ્યાનમાં સર્વાનુયોગમય પંચમાંગ શ્રી ભગવતી (વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞાપિ) સૂત્રમાં કહેલા ચેડા રાજા અને કૌણિકની વચ્ચે થયેલા રથ કંટકાદિ યુધ્ધનું વર્ણન કરતાં વ્યાખ્યાન વાચ્યસ્પતિ શ્રી અભયમુનિજીએ રૌદ્ર અને વીર રસનું એવું વર્ણન કર્યું કે—તે સાંભળીને ક્ષત્રિઓ લડવા તૈયાર થઈ ગયા. તે જોઈને શ્રી જિનેશ્વરસૂરિજીએ તરત જ મહાશ્રાવક નાગનત્તકનું વર્ણન કરીને એવો શાંતરસ વિસ્તાર્યો કે તે સાંભળીને સર્વે શાંત થઈ ગયા, અને મનમાં વિચાર કરવા લાગ્યા કે—અહો, અમને ધિક્કાર છે, કે વ્યાખ્યાનના અવસરે પણ અમે પ્રમાદથી ઉન્મત્ત થઈ ગયા. ધન્ય છે તે નાગનત્તક શ્રાવકને કે જેણે લડાઈના પ્રસંગે પણ ધર્મારાધનમાં અડગ ટેક રાખી. ગુરૂજીએ અભયમુનિને શિષ્યામણુ દીધી કે—હે બુદ્ધિનિધાન શિષ્ય! તારે અવસર જોઈને વ્યાખ્યાન વાંચવું.

એક વખત સાંજે પ્રતિક્રમણ કરી રહ્યા બાદ શ્રી અભયદેવ મુનિને એક શિષ્યે કહ્યું કે—હે મહારાજ! શ્રી અજિતશાંતિસ્તવમાં કહેલી ‘અંબરંતરધિયારણિયાહિ’ ધ્યાનિ ચાર

૧ આ સ્તવનના બનાવનાર શ્રી તેમનાથના ગણધર શ્રી નંદિષેણુ જાણુવા. અન્યત્ર એમ પણ કહ્યું છે કે શ્રેણિક રાજના પુત્ર નંદિષેણુ આ સ્તવન બનાવ્યું.

ગાથાનો અર્થ કૃપા કરી સમજાવો ! ત્યારે શ્રી અભયદેવે તે ગાથામાં જણાવેલા દેવાંગનાઓના તમામ વિશેષણોનું શૃંગારરસથી ભરેલું સંપૂર્ણ વર્ણન કહી સંભળાવ્યું. તે વખતે ઉપાશ્રયની પાસેના જ રસ્તે થઈને ચાલી જતી શૃંગારરસમાં નિપુણ એવી કોઈ રાજકુંવરીએ આ વર્ણન સાંભળ્યું. આ અપૂર્વ ખીના સાંભળીને કુંવરીએ વિચાર્યું કે—‘આ મારો સ્વામી થાય તો જન્મ સફલ થાય ! હું ત્યાં જઈને તે શ્રેષ્ઠ નરને પ્રાર્થના કરીને લોભ પમાડું, એવું વિચારી ઉપાશ્રયના ખારણા પાસે આવીને યોલી કે—હે બુદ્ધિમાન પંડિત ખારણું ઉઘાડો ! હું મદનમંજરી નામની રાજપુત્રી ગુણગોષ્ઠી કરવા માટે આવી છું. આવો અકાળે સ્ત્રીના શબ્દ સાંભળીને ગુરૂ શ્રી જિનેશ્વરસૂરિજીએ અભયદેવને ઠપકો આપ્યો કે—“પહેલાં તમને જે શિખામણ આપી હતી તે બધી ભૂલી ગયા, અને જ્યાં ત્યાં હુંશિયારી બતાવો છો, પણ શું તમને શરમ આવતી નથી ? હવે શું કરશો ? તમારા ગુણથી આકર્ષાઈને પહેલી નરકમાં આવેલા પહેલા સીમંત પાથડા (નરકવાસ) માં લઈ જનારી આ સીમંતિની આવી છે.’ તે સાંભળી અભયદેવે કહ્યું કે—‘હે પૂજ્ય ગુરૂજી ! આપની કૃપાથી તે નિરાશ બનીને જેમ આવી તેમ જરૂર જતી રહેશે, માટે આ બાબત આપ જરા પણ ચિંતા કરશો નહીં.’ પછી અભયદેવે ખારણાં ઉઘાડી સર્વ શ્રાવકાદિની સમક્ષ તે રાજકન્યાને કહ્યું કે—હે રાજપુત્રી ! અમે જૈન સાધુ છીએ. તેથી અમે એક મુહૂર્ત માત્ર પણ સ્ત્રી સાથે ધાર્મિક વાતો પણ કરતા નથી, તો પછી ગુણગોષ્ઠી અમારાથી કરી શકાય જ નહીં. વળી અમે કોઈ પણ વખત દ્વાર પણ કરતા નથી, મુખ ધોતા નથી, સ્નાનાદિ બાહ્ય શુદ્ધિને પણ ચાહતા નથી. તેમ જ નિર્દોષ એવું અન્ન ભિક્ષા વૃત્તિએ મેળવીને ફક્ત ધર્માધાર શરીરને ટકાવવા માટે જ ખાઈએ છીએ. આ શરીર મલ, મૂત્ર વિષ્ટાદિથી ભરેલું હોવાથી મહાદુર્ગધમય અને બીભત્સ છે. તેમાં સારભૂત શું છે ? તામસી વૃત્તિવાળા જીવો જ નિંદનીય કિંપાક ફલની જેવા વિષયોને ચાહે છે. તેઓની સેવનાથી મહાભૂરા રોગો પેદા થાય છે. જેવી તીવ્ર ઉત્કંઠા દુર્ગતિદાયક વિષયાદિની સેવનામાં અજ્ઞાની જીવ રાખે છે, તેવી અથવા તેથી પણ અધિક તીવ્ર ઉત્કંઠા ધર્મની સાધના કરવામાં રાખે તો થોડા જ ટાઈમે મુક્તિપદને પામે. અમારા શરીરની સારવાર નાનપણમાં માતાપિતાએ જ કરી હશે, ત્યાર પછી અમે તો બીલકુલ કરી નથી. માટે આવા અમારા દુર્ગધમય શરીરનો સ્પર્શ તારા જેવી સમન્ન રાજપુત્રીને સ્વપ્નમાં પણ કરવા જેવો નથી. આ પ્રમાણે બીભત્સ રસનું વર્ણન સુણીને તે રાજપુત્રી પોતાની બૂલ કબૂલ કરી તરત જ જતી રહી.

પછી તે ગુરૂની પાસે આવ્યા, ત્યારે શ્રી ગુરૂ મહારાજે કહ્યું કે—તારૂં બુદ્ધિકૌશલ્ય સમુદ્રના પૂર જેવું છે. પરંતુ વર્તમાન કાલમાં તેને શમાવવું બ્યાજબી છે. તેથી તેમ કરવા માટે તારે હવેથી છાશમાં કરેલો જીવારનો ડુંભરો તથા કાર્ત્તિગડાનું શાક વાપરવું. જેથી તારી બુદ્ધિ ન્યૂન થશે. આ બાબતમાં પ્રાચીન મહર્ષિઓએ પણ કહ્યું છે કે—

તડબૂજં કલિંગં ચ, મોઝ્યં શીતં ચ વાતુલમ્ ।

કપિત્થં વદરીજંબૂ-ફલાનિ ઘ્નંતિ ધીષણામ્ ॥

અર્થ—તડબૂજ, કલિંગડું, ઠંડું તથા વાયુ કરનાર લોખન, કોઠ, બોર અને બાંબૂ એ સાત વસ્તુઓ બુધિને હણે છે.

શ્રી અભયદેવે ગુરુના વચન પ્રમાણે જ આહાર કરવા માંડ્યો. કેટલોક સમય વીત્યા બાદ ગુરુ શ્રી જિનેશ્વરસૂરિજીએ અભયદેવને યોગ્ય બાણીને સં. ૧૦૮૮ માં આચાર્ય પદવી આપી. ત્યારથી તેઓ આચાર્ય અભયદેવસૂરિના નામથી ઓળખાવા લાગ્યા. આ શ્રી અભયદેવસૂરિએ ઘણા ભવ્ય જીવેને સન્માર્ગની દેશના દર્શ સાત્ત્વિક માર્ગના ઉપાસક બનાવ્યા. અનુક્રમે વિહાર કરતાં તે સૂરિ પત્યપદ્મપુર તરફ ગયા.

એક વખત હુકાળ પડવાથી દેશની દુર્દશા થઈ. સિદ્ધાંત તથા વૃત્તિઓનો પ્રાચે ઉચ્છેદ થવા લાગ્યો. જે કાંઈ સૂત્રાદિ રહ્યાં, તેઓનો વૃત્તિ આદિ સાધનો નષ્ટ થયેલાં હોવાથી યથાર્થ શબ્દાર્થ મહાપ્રજ્ઞાશાલી મુનિઓને પણ બાણુવો મુશ્કેલ થયો. આ પ્રસંગે એક વખત અર્ધરાત્રે ધર્મધ્યાનમાં સાવધ રહેલા શ્રીઅભયદેવસૂરિને વંદના કરી શાસનની અધિષ્ઠાયિકા દેવીએ કહ્યું કે—પૂર્વે મહાશાસનના થાંભ સમાન પરમ પૂજ્ય શ્રી શીલાંગ કોટિ (શીલાંગાચાર્ય-કોટ્યાચાર્ય) નામના આચાર્યે અંગીયારે અંગની વૃત્તિઓ રચી હતી; તે હાલ કાલને લઈને જે અંગ (આચારાંગ, સૂચંગડાંગ)ની જ વૃત્તિ હયાત છે, બાકીના અંગોની વૃત્તિઓ વિચ્છેદ પામી ગઈ. તેથી સંઘના હિતને માટે હવે શ્રી સ્થાનાંગાદિ નવે અંગોની ટીકાઓ બનાવવાનો ઉદ્યમ કરો! દેવીનું આ વચન સાંભળીને સૂરિજીએ કહ્યું કે—હે માતાજી! મુગ્ધહીતનામધેય શ્રી સુધર્માસ્વામી ગણધરે રચેલાં સૂત્રોનું યથાર્થ રહસ્ય બાણુવાને પણ મારા જેવો અદ્વિબુધ્ધ અસમર્થ છે, તો પછી ટીકાઓ તો કેમ બનાવી શકું? કારણ કે કદાચ કોઈ સ્થલે સૂત્રવિરૂધ્ધ કહેવાઈ બય તો મહાપાપ લાગે. જેથી સંસારમાં અનંતી વાર ભટકવું પડે. ત્યારે દેવીએ કહ્યું કે—હે સુસશિરોમણિ! આ કાર્ય કરવામાં તમે જ લાયક છે, એમ હું માનું છું. વૃત્તિઓ બનાવતાં કદાચ સંદેહ પડે તો મને પૂછવું. હું મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિહરમાન તીર્થંકર શ્રી સીમંધર સ્વામિને પૂછીને તે બાબતનો ખુલાશો કહીશ, માટે આ કાર્ય તમે શરૂ કરો. હું તમારી આગળ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે—તમે યાદ કરશો કે તરત જ હાજર થઈશ.

દેવીના વચનથી ઉત્સાહવંત થયેલા શ્રી આચાર્ય મહારાજે વૃત્તિઓ બનાવવાની શરૂઆત કરી. ટીકાઓ પૂરી થાય ત્યાં સુધી આચંબિલ તપ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી

૧. આ બાબતમાં બીજાઓ એમ કહે છે કે—જેકે અભયદેવસૂરિના સમયમાં નવ અંગોની ટીકાઓ હયાત ન હોવાથી તેમણે નવી ટીકાઓ બનાવી, એમ પ્રભાવકચરિત્રમાં કહેત્ર છે, પણ જેમ તે જ સૂરિએ શ્રી ભગવતીની સ્વકૃત ટીકામાં પંચમાંગની જે ટીકા છે એમ લખ્યું છે. તેમ બીજા સૂત્રોની પણ ટીકાઓ હતી એમ કહ્યું છે.

અને પાટણમાં બતાવી. અન્યત્ર કહેલ છે કે પાટણની બહાર બનાવી. આ કામમાં દેવીએ પણ સંપૂર્ણ રીતે મદદ કરી. શ્રી દ્રોણાચાર્ય વગેરે વૃદ્ધ મહાશ્રુતધરોએ આ વૃત્તિઓને શુદ્ધ કરી. એટલે શ્રાવકોએ લખાવવાની શરૂઆત કરી.

એક વખતે શાસનદેવીએ શુરુમહારાજને કહ્યું કે-પહેલી પ્રતિ (ટીકાની પ્રત) મારા દ્રવ્યથી લખાય એવી મારી ઈચ્છા છે, એમ કહી પોતાની જ્યોતિષી દષ્ટિએજને આંજી, ત્યાં એક સોનાનું ઘરેણું મૂકીને દેવી સ્વસ્થાને ગયાં. પછી મુનિઓ ગોચરી લઈને આવ્યા. તેઓ ઘરેણું જોઈને આશ્ચર્ય પામ્યા. પૂછતાં સૂરિજીએ બધી બીના કહી. પછી શ્રાવકોને બોલાવી ઘરેણું બતાવ્યું, પરંતુ તેનું મૂલ્ય ન જાણતાં તે શ્રાવકો પાટણમાં ઝવેરીઓની પાસે ગયા. તેઓએ આ આભૂષણ જોઈને કહ્યું કે-‘અહીં બીમરાજની આગળ આ ઘરેણું મૂકો. તે આપે તેટલું એનું મૂલ્ય સમજવું. અમે આ (દિવ્ય) ઘરેણાની કીંમત આંકી શકતા નથી.’ એથી શ્રાવકોએ એ ઘરેણું રાજાની આગળ મૂક્યું, અને તેની સત્ય બીના પણ કહી દીધી. રાજાએ ખુશ થઈને કહ્યું કે-કોઈ મહાત્મા આનું જે મૂલ્ય આંકે તે આપીને જ હું આ લઈ શકું. શ્રાવકોએ કહ્યું-આનું મૂલ્ય જે આપો તે અમારે પ્રમાણ છે. એટલે રાજાએ બંડારી પાસેથી તેમને ત્રણ લાખ દ્રમ્મ (ટકા) અપાવ્યા. પછી તેમણે ટીકાની પ્રથમ પ્રતિ વગેરે પુસ્તકો લખાવીને સૂરિજીને વહોરાવ્યાં. તેમ જ પાટણ, તામ્ર લિપ્તી, આશાપદલી (આશાવલ) ધોલકા આદિ નગરના રહીશ મહાધનિક ૮૪ શ્રાવકોએ દરેક અંગની વૃત્તિની ૮૪ પ્રતો લખાવી હર્ષપૂર્વક આચાર્ય મહારાજને આપી. આ પ્રમાણે શ્રી સુધર્માસ્વામીએ બતાવેલ ઇષ્ટ તત્ત્વ રૂપ તાળાને ઉઘાડવાની કુંચી જેવી નવે અંગની ટીકાઓ પ્રવર્તમાન થઈ.

ટીકાઓ બનાવ્યા પછી સંયમયાત્રા નિમિત્તે આચાર્યશ્રી ધોલકા નગરમાં પધાર્યા. ઉભગરે, પરિશ્રમ અને અતિતુચ્છ આહાર કરવાથી આચાર્ય મહારાજને કોઠ (રક્તદોષ) રોગની અસહ્ય વેદના થવા લાગી. તે વખતે ઈર્ષ્યાળુ લોકો કહેવા લાગ્યા કે-‘સૂત્રવિરુદ્ધ બોલવાથી સૂરિજીને કોઠ થયો છે.’ એ પ્રમાણે સાંભળતાં શોકથી વ્યાકુળ થયેલા અને પરલોકની ઈચ્છાવાળા સૂરિજીએ રાતે ધરણેન્દ્રનું ધ્યાન કર્યું. તેથી સ્વપ્નમાં શુરુએ પોતાના દેહને ચાટતા ધરણેન્દ્રને જોયો. આથી શુરુએ વિચાર્યું કે-‘કાળરૂપ આ ભયંકર સર્પે’ મારા શરીરને ચાટેલ છે, તેથી મારું આયુષ્ય પૂરું થયું લાગે છે. તો હવે અનશન આદરવું એ જ મને યોગ્ય લાગે છે.’ એ પ્રમાણે ચિંતવતાં શુરુને બીજે દિવસે સ્વપ્નમાં ધરણેન્દ્રે કહ્યું કે-‘મેં તમારા દેહ (શરીર)ને ચાટીને રોગને દૂર કર્યો છે. એમ સાંભળતાં શુરુ બોલ્યા કે-મરણની બીકથી મને ખેદ થતો નથી, પરંતુ રોગને લીધે પિશુન લોકો જે નિંદા કરે છે, તે હું સહન કરી શકતો નથી. ત્યારે ધરણેન્દ્રે કહ્યું કે-‘એ બાબત, હે શુરુજી, તમારે ચિંતા કરવી નહિ. હવે આપ ખેદને તણને જિનબિંબને પ્રકટ કરીને શ્રી

જૈનેન્દ્ર શાસનની અપૂર્વ પ્રભાવના કરો કે જેથી તે થતી નિંદા અટકી જશે અને તે નિંદકો જ જૈન ધર્મના વખાણુ કરશે.

શ્રીકાંતાનગરીનો રહીશ, ધનેશ નામનો શ્રાવક વહાણુ ભરીને સમુદ્રમાર્ગે જતો હતો, ત્યારે અધિષ્ઠાયક દેવે તેના વહાણુ ચાલતાં અટકાવી દીધાં. આથી શેઠે તે દેવની પૂજા કરી, ત્યારે દેવના કહ્યા પ્રમાણુ જમીનમાંથી ત્રણ પ્રતિમાઓ મેળવી હતી. તેમાંનાં એક પ્રતિમા તેણે ચારૂપ ગામમાં સ્થાપન કરી, તેથી ત્યાં તીર્થ થયું. બીજી પ્રતિમા પાટણમાં અરિષ્ટનેમિના પ્રાસાદમાં સ્થાપન કરી. ત્રીજી પ્રતિમા સ્તંભન (થાંભણા) ગામના પાદરમાં વહેતી સેટીકા (સેદી) નદીના કાંઠે વક્ષઘટાની અંદર જમીનમાં સ્થાપન કરેલ છે. તમે તે શ્રી (સ્તંભન) પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાને પ્રકટ કરો, કારણ કે ત્યાં એ મહાતીર્થ થવાનું છે. પૂર્વે વિદ્યા અને રસસિદ્ધિમાં ભારે પ્રવિણુ એવા નાગાજીને તે ણિંબના પ્રભાવથી રસનું સ્થંભન કયું, તેથી તેણે ત્યાં સ્તંભનક (થાંભણા) નામનું ગામ સ્થાપન કયું. આ મહાપ્રભાવક પ્રતિમાને પ્રકટ કરશે તો તમારી પણ પવિત્ર કીર્તિ અચલ થશે. વળી ક્ષેત્રપાલની જેમ શ્વેત સ્વરૂપે તમારી આગળ, બીજાના જેવામાં ન આવે તેમ, એક દેવી ત્યાં રસ્તો ખતાવશે.” એ પ્રમાણુ કહી નિર્મલ સમ્યગ્દષ્ટિ શ્રી ધરજેન્દ્ર પોતાના સ્થાને ગયા.

ઇંદ્રે કહેલી બીના જાણીને સૂરિજી મહારાજ ઘણા ખુશી થયા. તેમણે આ રાતે બનેલો તમામ વૃત્તાંત શ્રીસંઘને કહી સાંભળાવ્યો. તે સાંભળીને શ્રીસંઘે યાત્રાએ જવાની તૈયારી કરી. જેમાં ૬૦૦ ગાડાંઓ ચાલતાં હતાં. શ્રી સંઘના આગ્રહથી સૂરિજી મહારાજ પણ સાથે પધાર્યા. જ્યારે આ સંઘ સેદી નદીના કાંઠે આવ્યો ત્યારે એ ઘરડા ઘોડા અદશ્ય થઈ ગયા. એટલે આ નિશાનીથી સંઘ ત્યાં રહ્યો. આચાર્ય મહારાજે આગળ જઈને પૂછ્યું ત્યારે એક ગોવાળે કહ્યું કે “ હે ગુરુજી, આ પાસેના ગામમાં મહીજીલ નામે મુખ્ય પટેલ છે. તેની કાળી ગાય અહીં આવીને પોતાતા ચારે આંચળમાંથી દૂધ ઝરે છે, એટલે અહીં ખાલી થઈને જ તે ઘેર જાય છે. અને ત્યાં ઢોહવામાં આવતાં મહામહેનતે પણ લગાર પણ દૂધ દેતી નથી. તેનું કારણ કંઈ સમજાતું નથી.” એમ કહીને તેણે તે સ્થલે ગુરુજીને દૂધ બતાવ્યું. એટલે પાસે બેસીને ગુરુજી પ્રાકૃત ભાષામાં શ્રી પાર્શ્વનાથનું મહાપ્રભાવક જયતિહુયળ ઇત્યાદિ બત્રીશ ગાથાઓનું નવું સ્તોત્ર રચીને બોલ્યા. ત્યાં ધીમે ધીમે જાણે પ્રત્યક્ષ પ્રભુનું પ્રતિબિંબ હોય તેવું શ્રી પાર્શ્વનાથ ભગવંતનું તેજસ્વી બિંબ પ્રકટ થયું. પછી સંઘ સહિત સૂરિજીએ તરત જ ચૈત્યવંદન કયું, અને એમનો રોગ મૂલમાંથી દૂર થયો. તે વખતે શ્રાવકોએ ગંધોદકથી પ્રભુબિંબને નિહવાવીને કપૂર વગેરેનું વિલેપન કરવા પૂર્વક સાત્ત્વિક પૂજાનો અપૂર્વ સ્હાવો લીધો. તે

૧ આ બીના શ્રીપ્રભાવકચરિત્રમાં કહેલી છે.

સ્થલે નવું દહેરાસર બંધાવવા માટે એક લક્ષ રૂપિયા ભેગા થયા અને ગામના મુખ્ય લોકોએ ત્યાં દેવાલય બાંધવાની હા પાડી.

શ્રી મલ્લવાદિ-શિષ્યના શ્રાવકોએ ત્યાંના રહીશ આત્મેશ્વર અને બુદ્ધિનિધાન મહિષ નામના કારીગરોને ચૈત્ય બાંધવાનું કામ સોંપ્યું. થોડા જ સમયમાં તે કામ પૂર્ણ થયું. તે કામના ઉપરીને દરરોજ પગાર તરીકે એક દ્રમ્મ આપવામાં આવતો હતો. તેમાંથી થોડું ભોજનાદિના ખર્ચમાં વાપરતાં બાકીના બચેલા દ્રવ્ય વડે તેણે ચૈત્યમાં પોતાના નામની એક દેવકુલિકા કરાવી, જે હાલ પણ હયાત છે. પછી શુભ મુહૂર્તે અભય દેવસૂરિજીએ ત્યાં બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરી. તે જ દિવસે રાતે ધરણેન્દ્રે આવીને સૂરિજીને વિનંતિ કરી કે—મારા ઉપર કૃપા કરી આપ આ સ્તવનમાંની છેલ્લી બે ગાથાઓ ગોપવી રાખો. સૂરિજીએ તેમ કરી ત્રીસ ગાથા કાયમ રાખી. ત્યારથી તે સ્થલ તીર્થ તરીકે ગણાયું. જન્મકલ્યાણકના મહોત્સવમાં પ્રથમ ધોળકાના મુખ્ય શ્રાવકે જળ કળશ લઈને ભગવંતને અભિષેક કર્યો. ત્યાં બિંબાસનના પાછળના ભાગમાં ઐતિહાસિક અક્ષર પંક્તિ પૂર્વે લખવામાં આવેલ છે, એમ લોકોમાં સંભળાય છે.

શ્રી જિનેશ્વરસૂરિ તથા બુદ્ધિસાગરસૂરિ ચિરકાલ સંયમજીવન પાલી છેવટે અનશન કરીને સ્વર્ગે ગયા. શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજાએ પ્રથમ ઉપાંગ શ્રી ઔપપાતિક સૂત્રની અને પૂજ્ય શ્રી હરિભદ્રસૂરિજીએ બનાવેલ શ્રી પંચાશકશાસ્ત્રની ઉપર અપૂર્વ વિદ્વતા બરેલી ટીકા બનાવી છે, જે થોડા વર્ષો પહેલાં શ્રી જૈનધર્મ પ્રસારક સભાએ છપાવી છે.

શ્રી અભયદેવસૂરિના અને શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથના સંબંધમાં શ્રી ઉપદેશ પ્રસાદને અનુસારે આ વૃત્તાંત છે—આચાર્યપદથી વિભૂષિત થયા બાદ શ્રી અભયદેવસૂરિજી મહારાજ વિહાર કરતાં સંભાણુક ગામથી ઘોલકા થઈને થંભનપુરમાં પધાર્યા. ત્યાં અતિ તુચ્છ આહાર કરવાથી કોઢના^x મહારોગથી તે એવા દુઃખી થયા કે હાથ પગ હલાવવાની પણ તેમનામાં શક્તિ રહી નહી. એક દિવસ સાંજે સૂરિજીએ પ્રતિક્રમણ કરીને શ્રાવકોને + કહ્યું કે—આ રોગની પીડા બહુ થતી હોવાથી હું એક પણ ક્ષણ તે સહન કરવા સમર્થ નથી, તેથી કાલે અનશન કરીશ. તે સાંભળી શ્રાવકો ઘણા દીલગીર થયા. તે પછી તેર-સની અડધી રાતે શાસન દેવીએ આવીને સૂરિજીને કહ્યું કે—હે ગુરુજી ! ઉઘો છે કે જાગો છો ? ગુરુએ ધીમે સ્વરે કહ્યું કે—જાગું છું. દેવીએ કહ્યું કે—જાગો, આ સૂતરની નવ ફેકડી ઉકેલો ! ગુરુ બોલ્યા કે—આવા શરીરે હું શી રીતે ઉકેલી શકું ? દેવીએ અવધિજ્ઞાનથી જાણીને કહ્યું કે—લાંબો કાળ જીવીને હજી નવ અંગની વૃત્તિ કરવાનું જેના હાથમાં છે

x આ રોગ સંભાણુક ગામમાં થયો, એમ સ્તંભનકકલ્પશિલોખમાં કહ્યું છે.

+ આ શ્રાવકોમાં ઘણાખરા નજીકના ગામોમાં રહેતા હતા, અને પાશ્વિક પ્રતિક્રમણ કરવા માટે આવતા હતા. અનશનની ઇચ્છાવાળા ગુરુએ ખમાવવા માટે પણ તેમને બોલાવ્યા હતા.

તેને આ તે શા હિસાબમાં છે ? દેવીનું વચન સાંભળીને શુરુએ કહ્યું કે—આવા શરીરે હું નવ અંગોની ટીકાઓ શી રીતે બનાવીશ ? દેવી બોલી કે—છ મહિના સુધી આયંબિલ તપ કરજો. સૂરિજીએ છ મહિના સુધી આયંબિલ તપ કર્યો અને કઠિન શબ્દોની ટીકા કરીને તે ટીકાઓ પૂરી* કરી. આ પછી શરીરને વિષે ફરીથી મહારોગ ઉત્પન્ન થયો, ત્યારે ધરણેન્દ્રે ધોળા સર્પનું સ્વરૂપ ધારણ કરી ત્યાં આવીને સૂરિજીના શરીરને ચાટીને નીરોગી બનાવ્યું. પછી સૂરિજીને કહ્યું કે—સેઠી નદીના કાંઠે, પલાસ (ખાખરાનું ઝાડ) ના વનમાં શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથની પ્રતિમા જમીનમાં ગુપ્ત રહેલી છે તેને તમે પ્રકટ કરો. ત્યાં યોચિતી એક ગાય આવીને તે પ્રતિમા જે જગ્યાએ છે તે જગ્યાએ દૂધ ઝરશે. તે ચિહ્નથી તે મૂર્તિનું સ્થાન તમે નિશ્ચયે જાણજો.

સવારે સૂરિજી સંઘની સાથે ત્યાં ગયા અને ગાયને દૂધ ઝરતી જોઈને યોવાળના બાળકોએ બતાવેલી ભૂમિની પાસે પ્રતિમાના સ્થાનનો નિશ્ચય થવાથી શુરુજીએ પાર્શ્વનાથનું નવીન સ્તોત્ર રચવા માંડ્યું. તેના ૩૨ કાવ્ય કહ્યા પછી તેત્રીસમું કાવ્ય શુરુજીએ દેવતાના આદેશથી ગોપવી દીધું. બત્રીસ કાવ્યોના આ સ્તોત્રની શરૂઆતમાં જયતિહુયળ પદ્મ હોવાથી જયતિહુયળ નામે એ સ્તોત્ર ઓલખાય છે. તે પ્રતિમાનાં દર્શન થયાં કે તરત જ રોગ મૂળથી નાશ પામ્યો ને ગુરૂજી નીરોગી બન્યા.

પછી શ્રી સંઘે ગુરૂજીને તે પ્રતિમાની ઉત્પત્તિ પૂછી. ત્યારે ગુરૂજીએ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે તમામ બીના શ્રી સંઘની આગળ કહી સંભળાવી. છેવટે કહ્યું કે આ પ્રતિમા કોણે ભરાવી તે હજુ સુધી જાણી શકાયું નથી. આ પ્રમાણે પ્રતિમાનો મહિમા સાંભળીને શ્રી સંઘે તે જ સ્થાને નવું દહેરૂં બંધાવી ત્યાં સ્તંભનપુર નામે ગામ વસાવ્યું. જ્યારે વિ. સં. ૧૩૬૮ ની સાલમાં દુષ્ટ મ્લેચ્છોએ ગુજરાતમાં ઉપદ્રવ કર્યો ત્યારે વર્તમાન સ્તંભ-તીર્થની સ્થાપના થઈ. અત્યારે આ મહાઅમત્કારી શ્રી પાર્શ્વનાથનું બિંબ સ્તંભતીર્થ (ખંભાત, તંબાવતી નગરી) માં હયાત છે.

શ્રી અભયદેવસૂરિજી મહારાજના સ્વર્ગવાસના સંબંધમાં પ્રભાવકચરિત્રમાં કહ્યું છે કે—સૂરિજી મહારાજ પાટણમાં કર્ણ રાજાના રાજ્યમાં દેવલોક પામ્યા. આ વાક્યનો અર્થ એમ પણ સંભવે છે કે—કર્ણના રાજ્યકાલમાં તેઓ પાટણમાં સ્વર્ગવાસ પામ્યા. બીજાઓ આ બાબતમાં એમ પણ વિચાર જણાવે છે કે—જે સમયે કર્ણ રાજા પાટણમાં

* સ્તંભન પાર્શ્વનાથની મૂર્તિ પ્રકટ કર્યા પછી ટીકાઓ બનાવી, એવો પણ ઉલ્લેખ બીજા ગ્રંથોમાં મળી શકે છે.

+ સેલ કાવ્યો બોલ્યા પછી આખા બિંબનાં દર્શન ન થયા, માટે સત્તરમા કાવ્યમાં કહ્યું કે—જયપન્નકલ્લ જિજેસર એમ બત્રીસ કાવ્યો બનાવ્યા. તેમાંથી જે કાવ્યો ગુપ્ત રાખ્યાં, એમ શ્રી જિન-પ્રભસૂરિ કહે છે.

સંખ્ય કરતો હતો, તે વખતે સૂરિજી સ્વર્ગે ગયા. પરંતુ પટ્ટાવલિઓના લેખ પ્રમાણે તે ઘણાખરા એમ માને છે કે કપડવંજમાં સૂરિજી સ્વર્ગે ગયા. સંવતનો વિચાર એ છે કે પટ્ટાવલિમાં સં. ૧૧૩૫ માં સ્વર્ગે ગયા એમ કહ્યું, ત્યારે ખીન્ને મત એ પણ છે કે ૧૧૩૬ માં સ્વર્ગે ગયા.

ઉપર જણાવેલા વૃત્તાંતમાંનો કેટલોક વૃત્તાંત શ્રી ગિરનારના લેખને અનુસારે જણાવેલ છે. વિ. સં. ૧૩૬૮ ની સાલમાં આ બિંબને ઉપદ્રવના કારણે ખંભાતમાં લાવવામાં આવ્યું. એથી એમ જણાય છે કે—કલિકાલ સર્વજ્ઞ આચાર્ય શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજી અને મંત્રી વસ્તુપાલના સમયમાં આ પ્રતિમાજી થાંભણા+ ગામમાં હતાં. તે સૂરિજી મહારાજની દીક્ષા આ જ સ્તંભતીર્થ (ખંભાત) માં થઈ છે. અહીંના રહીશ મહાશ્રાવક ઋષમહાસ કવિએ હિતશિક્ષાનો રાસ બનાવ્યો છે.

મહાયમત્કારી નીલમ મણિમય શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાની વર્તમાન બીના.

આ બિંબનાં દર્શનાદિ કરવાથી કોઠ વગેરે નાશ પામે છે. મંત્રી પેથડના પિતા શ્રી દેદ સાધુનાં બેડીનાં બંધન આ પ્રતિમાના ધ્યાન માત્રથી તત્કાલ તૂટી ગયાં, તેથી જેમ આ બિંબની ભક્તિ કરવાથી વિઘ્નો નાશ પામે છે તેમ આશાતના કરનાર જીવ મહાદુઃખી બને તે વાત નિઃસંદેહ છે.

સ્તંભતીર્થ (ખંભાત) ના રહીશ, દાનવીર શેઠ અમરચંદ પ્રેમચંદના સુપુત્ર શેઠ પોપટભાઈના વખતમાં આ નીલમ મણિમય યમત્કારી બિંબ કાળમય મંદિરમાં મૂલનાયક તરીકે બિરાજમાન હતું. એક વખત આ રત્નમય પ્રતિમાને જોઈને એક સોનીની દાનત બગડી અને તે એ પ્રતિમાને કયાંક ઉપાડી ગયો. પરંતુ શેઠ શ્રી પોપટભાઈના માતાજીના એ પ્રતિમાજીનાં દર્શન કર્યા પછી જ ભોજન કરવાના અભિચ્છદ્વરૂપ તપના પ્રભાવથી એ પ્રતિમાજીની જલદી ભાળ લાગી. આ પછી શ્રી સંઘે ફરીને કોઈની દાનત ન બગડે અને આવો પ્રસંગ ન બનવા પામે એ આશયથી એ રત્નમય પ્રતિમાજી ઉપર શ્યામ લેખ કરાવ્યો. તેથી જ નીલમ મણિમય છતાં અત્યારે તે પ્રતિમા શ્યામ દેખાય છે.

શ્રી સંઘના પ્રયાસથી વિં સં ૧૬૮૪ માં નવીન દહેજ તૈયાર થયું. તેમાં મૂલનાયક તરીકે આ બિંબની પ્રતિષ્ઠા કરાવવા માટે શ્રી સંઘે તપોગચ્છાધિપતિ, શાસન-સમ્રાટ, ગુરુવર્ય, આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજને માતર તીર્થમાં પધારવાની વિનંતિ કરી. આથી સપરિવાર સૂરિજી મહારાજ ત્યાં પધાર્યા અને વિં સં ૧૬૮૪ ના શગણ સુદ ત્રીજે શુભ સુહૃત્તે શ્રી સંઘે શ્રી ગુરુમહારાજના હાથે

૧. આશ્વિન સ્તેશનની નજીકમાં આ ગામ છે. એનું જૂનું નામ સ્તંભનપુર હતું.

મહોત્સવ પૂર્વક પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ પ્રતિષ્ઠાના શુભ પ્રસંગે અહીંના શ્રી સંઘે તથા બહાર ગામના સંઘવી શેઠ માણેકલાલ મનસુખભાઈ, શેઠ ચીમનલાલ લાલભાઈ (હીરાચંદ સ્તંભ ચંદવાળા) શેરદલાલ સારાભાઈ જેસંગભાઈ વગેરે ભાવિક ભવ્ય જીવોએ પણ સારો ભાગ લીધો હતો.

મૂલનાયક શ્રી પાર્શ્વનાથની પ્રતિમાના પડખેના ભાગમા રહેલ મોટાં ક્યામ પ્રતિમાજી પાછળના ભાગમાં પોલા છે, જે પોલાણમાં મૂલનાયકજી રહી શકે છે. એથી ઉપદ્રવના પ્રસંગે મૂલનાયકના રક્ષણ માટે તેમ કયું હોય એમ અનુભવી ગીતાર્થ પુરૂષો કહે છે.

હેવટે એ બીના જણાવવી બાકી રહે છે કે—વિવિધ તીર્થકલ્પમાં આચાર્ય શ્રી જિન પ્રભસૂરિજીએ આ બીના જણાવતાં કહ્યું છે કે—આચાર્ય શ્રી અભયસૂરિજીએ પ્રકટ કર્યા બાદ આ પ્રતિમાજી કાંતિપુરીમાં ફરી પણ અમુક ટાઈમ સુધી રહ્યાં. પછી કેટલાક સમય સુધી સમુદ્રમાં રહ્યાં. ત્યાર બાદ ઘણા નગરોમાં પણ રહ્યાં હતાં. (એથી એમ પણ સંભવે છે કે ત્યાર બાદ વિ. સં. ૧૩૬૮ માં ખંભાતમાં આવ્યાં હશે.) માટે ભૂતકાલમાં આ પ્રતિમાજી કયે કયે સ્થાને રહ્યાં અને ભવિષ્યમાં રહેશે એ બીના કહેવાને માનવ સમર્થ નથી. પાવાપુરી, ચંપાપુરી, અષ્ટાપદ, સમેતશિખર, કાશી, નાસિક, મિથિલા નગરી, રાજગૃહી આદિ તીર્થોમાં પૂજા યાત્રા, દાનાદિ કરવાથી જે પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યબંધ, નિર્જરા આદિ લાભ મળે, તે લાભ અહીં શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વપ્રભુના ફક્ત ભાવ-વિધિપૂર્વક દર્શન કરવાથી મળી શકે છે. આ પ્રભુને વંદન કરવાના વિચારથી, માસખમણ તપનું અને ઉદ્ધાસ પૂર્વક વિધિ સાચવીને પ્રભુ બિંબને જોવાથી છમાસી તપનું ફલ મળે છે, તો પછી દ્રવ્ય-ભાવ ભેદે પૂજાદિ ભક્તિ કરવાથી વધારે લાભ મળે તેમાં નવાઈ શી? આ લોક સંબંધિ અને પરલોક સંબંધિ સકલ મનોવાંછિતો તત્કાલ પૂરવાને આ બિંબ સમર્થ છે. આ બિંબને હંમેશા ત્રિકાલ નમસ્કાર કરનારા જીવો પરભવમાં વિદ્યાવંત, અદ્વીત અને ઉત્તમ રૂપવંત થાય છે અને ઉત્તમ કુલમાં જન્મ પામી કુપુત્ર, કલત્રાદિનાં હુજો હઠાવી વિશિષ્ટ સંપદાઓ પામે છે. જે ભવ્ય જીવ, પરમ સાત્ત્વિક ભાવે, આ પ્રભુની એક ફૂલથી પણ પૂજા કરે, તે ભવિષ્યમાં ઘણા રાજાઓને નમવા લાયક ચક્રવર્તી થાય છે. જે ભવ્ય જીવ અષ્ટ પ્રકારી પૂજા કરે, તેને ભવિષ્યમાં ઇંદ્રાદિની પદવી જરૂર મળે છે અને જે ભવ્ય જીવ ઘરેણાં આદિ ચઢાવી પૂજા કરે તે જીવ ત્રણે ભુવનમાં મુકુટ જેવો ચર્ચને અલ્પ કાલે મુક્તિપદને પામે છે.

એ પ્રમાણે શ્રી સંઘદાસ નામના મુનીશ્વરે આ શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથની બીના ઘણા વિસ્તારથી કહી હતી. તેને સંક્ષેપમાં ‘ શ્રી પદ્માવતીની આરાધના કરીને શ્રી સીમંધરસ્વામી-ને પૂજાવીને ઠેઠ સુધી શાસનરક્ષક તપાગચ્છની મર્યાદા કાયમ રહેશે ’ એવો સત્ય નિર્ણય મેળવી, શ્રી સંઘને કહી સંભળાવનારા શ્રી જિનપ્રભસૂરિજીએ પ્રાકૃત ગદ્ય-પદ્ય રચનામાં

જણાવી છે. તેને અનુસારે, બીજા પ્રભાવકચરિત્રાદિ ગ્રંથોને અનુસારે તથા પ્રાચીન ઐતિહાસિક શિલાલેખ આદિ સાધનોને અનુસારે ટુંકામાં શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથનું ચરિત્ર મેં બનાવ્યું છે. દુર્ગતિના દુઃખોને દૂર કરનારું અને હાથી, સમુદ્ર, અગ્નિ, સિંહ, ચોર, સર્પ, રાત્રુ, અહ, ભૂત, પ્રેતાદિના તમામ ઉપદ્રવોને નાશ કરનારું આ શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથનું ચરિત્ર હે ભવ્ય જીવે ! તમે જરૂર વાંચો, વિચારો, સાંભળો અને સંભળાવો ! જેથી ભવિષ્યમાં ચિરસ્થાયી કલ્યાણમાલા તમને જરૂર મળશે.

જ્યાંના મંદિરમાં શાસનાધીશ્વર શ્રી જીવત્સ્વામિ મહાવીર મહારાજની અલૌકિક પ્રતિમા કે જે પ્રભુના વડીલ બંધુ રાજા શ્રી નંદીવર્ધને પ્રભુની હયાતીમાં ભરાવી હતી, તે બિંબ મૂલનાયક તરીકે છે, જ્યાં શાસન પ્રભાવક જગદુશાહ, જાવડશાહ આદિ મહાશ્રાવકો થયા છે અને જે મારા ગુરુવર્યાની જન્મભૂમિ છે, તે શ્રી મધુમતિ (મહુવા) નામની પ્રાચીન નગરીમાં ગુરુ મહારાજ શ્રી વિજયનેમિસૂરીશ્વરજી મહારાજના પસાયથી વિક્રમ સંવત્ ૧૯૯૨ ના કાર્તિક સુદ પંચમીને દિવસે પૂર્વે બનાવેલા સંસ્કૃતબદ્ધ ચરિત્રના ક્રમ પ્રમાણે આ ચરિત્ર બનાવ્યું.

આ ચરિત્ર બનાવવાથી ઉત્પન્ન થયેલા પુણ્ય વડે હું એ જ આહું છું કે સર્વે જીવે ! શ્રી સ્તંભન પાર્શ્વનાથની સાત્ત્વિક ભક્તિ કરી મુક્તિ પદ પામે. ગુજરાતી પદ્યમાં (પાંચ ઢાળ રૂપે) આ ચરિત્રને ટુંકામાં બહુવાની ઇચ્છાવાળા જીવોને બહુવાને માટે હવે સ્તંભપ્રતીપ આપવામાં આવે છે.

॥ સમાપ્તઃ શ્રીસ્તંભનપાર્શ્વ-વૃહત્કલ્પઃ ॥

શંભળપાસસ્સ મણ્-વિહકલ્પો પાગઓ પળીઓ જો ॥

અણુવાઓ વિણ્ણેઓ-સંખિત્તો તસ્સ બોહદઓ ॥ ૧ ॥

નયણિક્કસુણ્ણનયણ-વ્પમિણ્ણ વરિસે ય માહવે માસે ॥

સિયત્તરૂપાણ્ણ રૂપાઓ-ગુરુવરસિરિણેમિમૂરીણ્ણ ॥ ૨ ॥

પણ્ણમેણાયરિણ્ણ-સિરિયંભળપાસમત્તિકલિણ્ણ ॥

મંગલકલ્લાણયરો-નંદુ જા વીરજિણિત્તિથ્થ ॥ ૩ ॥

॥ ॐ अहं नमः ॥

॥ श्री स्तम्भनपार्थिनाथाय नमो नमः ॥

॥ आचार्यश्री विजयनेमिसूरिभगवद्भ्यो नमो नमः ॥

आचार्यश्री विजयपद्मसूरि विरचित

स्तम्भप्रदीप

(मंगलाचरण-हुडा)

परमानन्द निधानने, જે આપે જમદીશ;
સ્તંભન પાસ જિણુંદ તે, સદ્ગુરુ અનુપમ ધીશ. ॥૧॥
વિજયનેમિસૂરીશના, ચરણ કમલ અવહાત;
તીર્થ કર વિભુ ભારતી, ત્રિતયી પ્રણમી કાન્ત. ॥૨॥
સ્તંભપ્રદીપ સ્તવનતણી, રચના કરું હું ઉદાર;
ભવિકા સુણુને ભાવશું, પરિણતિ શોધનહાર. ॥૩॥

ચંદ્રવિમાને પ્રભુસ્થિત્યાદિપ્રદર્શન સ્વરૂપ પ્રથમાધિકાર.

ઢાલ ૧ (રાગ-પંચમ સુરલોકના વાસીરે)

વસુધામણ્ડન મહારાચારે, ત્રિહરેશ અમર ગુણ ગાયારે;
પ્રભુ નામ લિયે હિત પાયા-સ્તમ્ભનપતિ માનજે નતિ મહારીરે;
ભાગ્યોન્નતિ લહું જયકારી-સ્તમ્ભનપતિ૦ ૧
ભવિ જીવ નિર્વૃત્તિ અભિલાષેરે, સમુપાસ્તિ કરે ઉદ્ધાસેરે,
નિજ ભાવ સ્વરૂપ પ્રકાશે— સ્તમ્ભનપતિ૦ ૨
ઉપમાતીત મહિમાશાલીરે, ભવજલનિધિ ચુલુ કરનારીરે;
તુજ મૂર્તિ સદા રઢીયાલી— સ્તમ્ભનપતિ૦ ૩
જાણી ધમ અવધિ અનુભાવેરે, આખણ્ડલ અમર સ્વભાવેરે;
પૂજે જન્મ સફલતા દાવે— સ્તમ્ભનપતિ૦ ૪
પશ્ચિમ આશા લોકપાલરે, હૃદયે જસ ભાવ વિશાલરે;
વરુણામર તે રુચિપાલ— સ્તમ્ભનપતિ૦ ૫

- વર્ષ લક્ષ એકાદશ રંગેરે, પધરાવી વિમાન ઉમંગેરે;
અર્ચે માય ન મોહ સ્વચંગે— સ્તમ્ભનપતિ ૬
- નવ વાસર તિમ સાત માસરે, રામચંદ્રજી ચિત્ત ઉલ્લાસરે;
કરી ભકિત હરે દુઃખ પાસ— સ્તમ્ભનપતિ ૭
- સંવત્સર એંશી હજારરે, ધરણેન્દ્ર નિવાસ વિશાલરે;
સેવે નિત્ય તિહાં તે ઉદાર— સ્તમ્ભનપતિ ૮
- પૂજે સોહમ હરિ બહુ કાલરે, દારિકામાંહિ કૃષ્ણ ભૂપાલરે;
નેમિમુખ સુણી મહિમા અપાર— સ્તમ્ભનપતિ ૯
- ચંગ નિલય ઠવી શુભ ભાવેરે, આનન્દ પૂજા રચાવેરે;
પ્રભુ જિંબ સ્વરુપને ધ્યાવે— સ્તમ્ભનપતિ ૧૦

સાગરહત્ત શેઠને પ્રતિમાનો લાલ, તથા તેના પ્રતાપે નાગાજીન યોગીને સુવર્ણસિદ્ધિ વિગેરે
સ્વરૂપવાલો અધિકાર ૨.

ઢાલ ૨—(રાગ—જિનવરને પ્રકટ થયું રે)

- દારિકાનો નકષિ આપથીરે, કરત કૃશાનુ ઉચ્છેદ;
અખિજલે જળ દુઃખતીરે, તિહાં રહે જિંબ અભેદ;
સ્તમ્ભનજીન પ્રણમો ધરીને ઉલ્લાસ, જિમ ત્રૂટે ભવપાશ. સ્તમ્ભન ૧
- પ્રવહણ સાગરહત્તનારે, સ્ખલિત કરે તિહાં દેવ;
ધનપતિ મુરવચને કરીરે, મનહર બાણત દેવ. સ્તમ્ભન ૨
- સગ આમ સૂતના તાંતણેરે, લાવે ખલાસી બહાર;
અદ્ભૂત જિંબ નિહાલતાંરે, લહત આનન્દ અપાર. સ્તમ્ભન ૩
- ચિત્ત પ્રણય વિધિ યોગથીરે, શેઠ અમ્ભોનિધિ તીર;
કલ્યાણ દ્રુમ બીજમાંરે, સિંચત અર્ચન નીર. સ્તમ્ભન ૪
- કાંતિપુરી પ્રાસાદમાંરે, જ્યાં નિજ ધામ વિશાલ;
પધરાવે પ્રભુ પાર્શ્વનેરે, પૂજત તે ત્રણ કાલ. સ્તમ્ભન ૫
- વર્ષ સહસ બે ત્યાં રહેરે, મોહ વિધાયક જિંબ;
ભવિજન નિશ્ચલ ભકિતથીરે, હરતા અશુભ રસ નિંબ. સ્તમ્ભન ૬

ત્યાંથી દેવ સહાયથીરે, હરત નાગાર્જુન સન્ત;	સ્તમ્ભન૦ ૭
સેઢીતટે પ્રભુ સેવને રે, કંચનસિદ્ધિ લહન્ત.	
આવક કાંતિપુરી તણેરે, નામશું જોઈ ધનેશ;	સ્તમ્ભન૦ ૮
વ્યવહાર હેતુ વહાણુમારે, જાય ભેસી પરદેશ.	
અધિષ્ઠાયક દેવ વાર્ધિનોરે, થીર કરે ઝટ નાવ;	સ્તમ્ભન૦ ૯
અચિંતસુર ઉપદેશથીરે, ત્રણ ભિંબ કાઢે સહભાવ.	
ચારુપ તીર્થ વિષે હવેરે, એક પત્તનપુર અન્ય;	સ્તમ્ભન૦ ૧૦
અરિષ્ટનેભિ પ્રાસાદમારે, શેષ સેઢીતટ ધન્ય.	
શ્રીપ્રભાવકચરિત્રે જિહારે, શ્રીસૂરિઅભયપ્રબંધ;	સ્તમ્ભન૦ ૧૧
ત્યાં સ્પષ્ટાક્ષર દેખતાંરે, બુધજન મોહ અગ્રાધ.	
જનપદ તાયક લોકનોરે, પેશાવરની પાસ;	સ્તમ્ભન૦ ૧૨
નાગાર્જુનગિરિ જ્યાં દીસેરે, મન્દિર પ્રસ્તુત પાસ.	
અચિંત્ય દેવ પ્રભાવથીરે, પરપથ સેઢી પ્રચાર;	સ્તમ્ભન૦ ૧૩
માનું તે વંદન છદ્મથીરે, અવગ્રહ પાત્તતી સાર.	
ત્યાં પ્રભુ ભક્તિ રસે ભયોરે, ધ્યાન ધરંત ત્રિકાલ;	સ્તમ્ભન૦ ૧૪
યોગી હિરણ્યસિદ્ધિ લહેરે, એમ અન્યોક્તિ પ્રકાર.	
તીર્થ પ્રસિદ્ધિ લહે વરુરે, ત્યાં શ્રી સ્તમ્ભન નામ;	સ્તમ્ભન૦ ૧૫
ભક્તતણા ત્રણ કાલમારે, પૂરત કામિત કામ.	
દાયક ઐહિક અર્થનારે, કામકુંભાદિક અર્થ;	સ્તમ્ભન૦ ૧૬
દે છટ આ પર લોકનારે, એ જિતવર પર વ્યર્થ.	

પ્રભુભિંબના પ્રાહુભાવ સ્મબન્ધી બે મત પૈકી પ્રથમ મત દેખાડનાર અધિકાર-૩

ઢાલ ૩-(વિહરમાન લગવાન સુણો મુજ વિનતિ-એ રાગ)

ભદ્ર નિકટ જો તિર્યંચ પણ કૃતિ શું કરે,
ગોપતણી એક માય તિહાં આવી ચરે;
પાંશુભરે ભિંબ નયનપથે નહિ અવતરે,
ત્યાં તે ભવિતવ્યતાના નિયોગે પય ઝરે.

- વીત્યો કાલ ઘણો ગોપ ચિત્ત શંકા વહે,
નીકલે બિંદુ ન પય કો મુજ ઘેનુને દુહો:
કરતો નિશ્ચય જ્ઞાન તણા ચિંતા વશે,
આલોચે એકાગ્ર બનાવ કયો હશે. ૨
- દેખે મૂર્તિ મનોજ રસાતલ પેખતો,
આ શુ' એમ વિચક્ષણ જનગણ પૂછતો;
સ્તંભન પાર્શ્વ જિનેન્દ્ર વિનિશ્ચય ધારતો,
પ્રકટ થયા પ્રભુ પાર્શ્વ ખખર પંકાવતો; ૩
- ભાવે ગોપ મહોદય જન્મ પવિત્રતા,
આ પ્રભુ આગે સુરકલિની પણ અલપતા;
પૂરણ ઇચ્છિત દુઃખ દોહગ દૂરે ટલ્યા,
મહિમાએ ભરપૂર નીલમ દેહી મિલ્યા. ૪
- અન્ય કહે આશ્ચર્ય વિધાયક જિનતણા,
પ્રાદુર્ભાવક સૂરિ અભયદેવ આપણા;
'અષ્ટક' વૃત્તિકર શ્રી' જિનેશ્વર 'સૂરિના,
જે શિષ્યત્વ આલેખે છેવટ વૃત્તિના. ૫

દ્વિતીય મત નિરૂપણાર્થક અધિકાર ૪

ઢાલ ૪-(રાગ—જગપતિ નાયક નેમિ જિજ્ઞન્દ)

- એક દિન સૂરિ હુવા ભૂરિ મ્હાન કુષ્ટવિભાધા પરવશે,
ચિત્તે અનશનની અભિલાષ કરતા જિમ દુઃખ દૂર ખશે;
સંધ્યાએ શ્રાવક ગણ પાસ પ્રકટ કરત મનની રલી,
ખિન્ન હુવો તમ અનહક સંઘ અનુચિત આ વાત સાંભલી. ૧
- તિણ અવસર કરે એમ વિમર્શ શાસનની અમરી યથા,
ધર્મધુરંધર આશમિરાજ અનશન કામે એ કથા;
અનુચિત એ મુજ ધર્મ અખંડ જે તામ શાંતિ પમાડવી,
પ્રકટિત હોત તે રાત્રિ મોઝાર સ્વપ્નવિષે પીડ દૂર જવી. ૨
- મ કરો અનશન ભાષત તેમ પીયૂષ સમ તુમ પાણિથી,

ભાવી શાસન ભવ્ય આભાર પાવન નિજ વચનનાંમથી;
તિમ વદતી વિનયાંચિત દેહ સૂત્રતણા નવ કોકડા,
સૂરિ ઉકેલો તબ ગુરુ બોલ દાહઅંભાર હુવા ખડા.

૩

હું છું તેહથી હાલ અશક્ત કાર્ય કરણ કામ કિમ થઉં,
ભાષે રુચિ કરુણાર્દ્ર સુરીશ ગુરુ મુજ સુણુજો જે કહું;
મત આકુલ વ્યાકુલ તુમ થાવ તે રોમ હરણ ઉપાયને,
કહેવા ઈહ આવી હું યમીશ નિશ્ચિત રહેવું આપને.

૪

આયાંબિલ કરજો ષડ માસ તે વિધિએ તનુ સૂરિની,
કરતા તિમ મદહીન હુવંત વૃત્તિ રચે નવ અંગની;
અવલંબે જસ માદગૂ મંદ ભાવસ્વરુપ પિછાણતો,
સ્મરતો ઉપકૃતિ તાસ વિનમ્ર ચરણ સરોરુહ પ્રણમનો.

૫

હરતા મદ ધરણેન્દ્ર ઉદાર રોગ ફરી પ્રકટયો યદા,
હૃદય વિષે જસ ભકિત અખૂટ તે ઇમ ઉચ્ચરતા તદા;
સેહી નદી તટ ભૂસ્થિત બિંબ સ્તંભન પાર્શ્વ જિનેન્દ્રનું,
પ્રકટ કરો જસ પ્રચુર પ્રભાવ તસ પયવર જેહ સ્નાત્રનું.

૬

નિશ્ચય તેથી અપાસશે કુષ્ટ જેમ સખલતા આપની,
પય જરશે ગાય સહજ સ્વભાવ ત્યાંજ નિશાની બિંબની;
સુણુતાં દૈવિક વાણી હુવંત શ્રીગુરુ નિલય આનંદના,
આવે સહ સંઘ સૂરિ તે ઠાણ કહે જિહાં બાલ ગોપાલના.

૭

વાચંયમ રચી બિંબ થુણુંત જયતિહુયણ સ્તોત્રાવલી,
ભણુતાં તેત્રીસમું વર કાવ્ય થાય પ્રકટ સફલી રલી;
દેખંતા દૂર વ્યાધિ સમૂહ ગુરુ કહે સૂર્તિના ખ્યાનને,
નિસુણી સ્તંભનકપુર નામ ગ્રામ સંઘ વસાવત તે સ્થલે.

૮

અડ પદ્મ ત્રણ એક (૧૩૬૮) સાલ 'ખંભાત' આવે ઉપદ્રવયોમથી,
નિસુણી બુધ બનશે ઇમ જ્ઞાત શ્રીગિરનારના લેખથી,
સમયે શ્રીગુરુહેમસૂરીશ તિમ વસ્તુપાલ અમાત્યના,
નિઃસંદેહ આ પ્રસ્તુત પાર્શ્વમંડન "થાંભણા" ગ્રામના.

૯

સાધક સિદ્ધિતણા તેહ પાસ ભવ્યવિષ્ણુ ઇમ ચિંતવી,
 ગ્રંથાદ્યારમ્ભ મંગલ કાજ નમન કરત સ્તુતિ નવનવી;
 નિઃસંશય મુજ એહ વિચાર નિશ્ચલ ભાવશું આશ્રયી,
 લહશે દાદશ પક્ષ મોઝાર નિષ્કલ પદ તેહ નિર્ભયી.

૧૦

આસાહી ત્રિપુટી શુદ્ધ ધર્મ કર્મ વિચિત્ર દશા ખરી,
 હેયોપાદેય વચં વિવેક સાત્ત્વિક વૃત્તિ સમાદરી;
 હિતકર સ્તંભન પાસ ત્રિકાલ કાયશકલ ભોગ પરિહરી,
 ભવિયા ભક્ત બનો અપ્રમાદ જિમ હોય કમલા કિંકરી.

૧૧

પ્રભુનો પરિચય થયા પછી ભક્તજનોના હર્ષપૂર્વક વચનો.

દાસ-પ (રાગ—પ્રભાતીયાનો, માત પૃથ્વીસુત પ્રાત ઉઠી નમું)

આજ જિનરાજ સહુ કાજ સફલા બન્યા પ્રેમથી શાંત તુજ મૂર્તિ દેખી,
 ભાવ ભરપૂર મન ભુવનમાં ઉદ્દસ્યો સંવસ્યો ચરણ અતિશુદ્ધ લેખી. ૧

પરિચયે થાય અનુરાગ અનુચિત નહિ એહ વ્યવહાર અવિતથ વિલોક્યો,
 અન્યના મોહથી નિત્ય રખડ્યો ઇહાં થા હવે નિડર ઇમ આત્મ ટોક્યો. ૨

જે પડ્યા મદનના પાશમાં બાપડા મોહ સુરદાસ કરુણાવગાહી,
 પ્રબલતા આત્મની ફેટતા ખૂડતા ભાવ જલનિધિ વિષે દુરિતઢાહી. ૩

તે કરે કેમ અમલાત્મ રુપી જનો આત્મ ઉદ્ધારમાં જેહ કાયા,
 અધન જન પરજનો કરત કદિ ઇશ્વરા એમ કિમ માનતા વીર સાયા. ૪

ચિતવી એમ જિનબિંબ વર હારમાં ચિત્ત ગુણ પોરવી અનિશ રાયું,
 તુચ્છ ફલદાયિની યાચના સંવરી સર્વ સંયોગમાં ભકિત યાયું. ૫

શુદ્ધ કારણ મિલ્યે કાર્યસંશય કિશ્યો તેજ અવધારણે ફલ ન આહું,
 કારણ જ્ઞાન છદ્મસ્થને સોહીલું ઈતર સંબોધને છેક કાહું. ૬

ભાગ્ય અપમાનશું અફલ જે નીવડું તે વિષે આપ અનુપાય માનું,
 જે ન રુચિકાર તીર્થ કરા અન્યને તાસ હીન ભાગ્ય રહે ક્યાં શું છાનું. ૭

કાક તરછોડતો દ્રાક્ષ નિજ દોષથી તિણ નિરર્થક કિમે તે કહાયે,
 ઉચિત આચાર પરિણામ નિશ્ચલ દશા તાસ સાપેક્ષ ફલ શાસ્ત્ર ગાયે. ૮

એહ ઉદ્ધમાર અન્તરતણા દાખવી વીનણું આદરી ભાવભકિત,
 સિંચજો ભાવ કરુણાંબુ કિંકરવિષે જાસ આધીન રહી કાર્યશક્તિ. ૯
 યુક્ત દોષે ન ગુણ એક ભાસે તિહાં જલદર્થી ઉચ્ચ આચાર ધારી,
 શિષ્ટ' તિણ જય લહો સતત પ્રત્યક્ષમાં થમ્ભણેસર વિભો મૂર્તિ તારી. ૧૦

કલશ.

ઈમિ ત્રિદશ વંદિત નિત્ય પૂજિત દિવ્ય દ્યુતિ ધનવંતરી,
 ખંભાત ચાતક જલદ સંનિભ ભાવ જલનિધિ સન્તરી;
 કલ્યાણ કેલિ સમર્પણ ક્ષમ ભવ્યજન મન મુદ્દ કરા,
 સિરિથમ્ભણેસર પાસ મુજ હો સિદ્ધિસાધક સુદરા. ૧

આસન્નતીર્થપ શાસનેશ્વર વીરપટ્ટપરંપરા,
 નિર્માથ કોટચાદિક ક્રમે ત્યાં ખ્યાતિ લહત વસુધરા;
 અભ્યુદય ભાજન ભાષિયો પદ્માવતીએ જેહને,
 જે ભવ્ય સેવે ગચ્છ તારક ચન્દ્ર તે તપ મચ્છને. ૨

તે મચ્છનાયક તીર્થત્રાયક ચરણમાર્ગે આકરા,
 જ્ઞાતા સ્વપરરાદાંત અનગારાગ્રણી હિત શીલધરા;
 પદ્મભક્તિ અમર વિટપિ ગુરુ “શ્રીનેમિસૂરીશ્વરતણા,”
 ચરણપ્રભાવે “પદ્મવિજયે” શ્રેયકાજે સ્વપરના. ૩
 ગજ હય નિધાન શશિ [૧૯૭૯] પ્રખિત સંવત્સરે શ્રાવણ સિતે,
 એકાદશી શુભ વાસરે તીર્થે પ્રકટ મહિમાન્વિતે;
 પ્રાચીનગ્રંથ વિક્રીર્ણ વર્ણન સંગૃહી રચના કરી,
 સ્તંભપ્રદીપ સ્તવનતણી ગુરુવાક્યને ચિત્તે ધરી.

॥ ઇતિ શ્રીસ્તંભપ્રદીપઃ સમાપ્તઃ ॥

મહાયમત્કારી પ્રભુ શ્રીમાણિક્યદેવ.

(લેખક :—આચાર્ય શ્રી વિજયપદ્મસૂરિ મહારાજ)

પ્રાચીન કાલમાં શ્રેષ્ઠ અષ્ટાપદ પર્વતની ઉપર મહારાજા શ્રી ભરત ચક્રવર્તીએ દરેક તીર્થંકરના વર્ણ તથા પ્રમાણ અને સંસ્થાનને અનુસરીને પોતે બંધાવેલા, સિંહનિષદા નામના મહાપ્રસાદને વિષે વર્તમાન ચોવીશીમાં થયેલા ચોવીશે તીર્થંકરોની રત્નમય પ્રતિમાઓ ભરાવીને પધારવી હતી. અવસર્પિણી કાલના પ્રભાવે ભવિષ્યના શુભો આ પર્વત ઘણો ઉંચો હોવાથી આની ઉપર રહેલી આ પૂજ્ય પ્રતિમાઓના દર્શનાદિનો લાભ લઈ શકશે નહિ, એમ વિચાર કરી તેજ શ્રી ભરતચક્રીએ અલગ જ એક ઋપભદ્રેવ પ્રભુની પ્રતિમા લોકો દર્શનાદિનો લાભ મેળવી શકે એવા ઇરાદાથી, નિર્મલ મરકત મણીની ભરાવી. તે પ્રતિમાના ખભાની ઉપર જટાના આકારે વાળને દેખાવ કરાવ્યો હતો. હોકની ગીચેના ભાગમાં સૂર્યનો અને કપાલમાં ચંદ્રમાનો આકાર કરાવ્યો હતો એથી એ પ્રતિમા ‘માણિક્યદેવ’ એવા નામથી લોકમાં પ્રસિદ્ધિને પામી.

કેટલોક કાળ પીત્યા બાદ ત્યાં યાત્રા કરવા માટે આવેલા વિદ્યાધરોએ આ પ્રતિમાને જોઈ. પ્રતિમાનું દિવ્ય રૂપ જોતાં જ મનમાં આશ્ચર્ય પામ્યા. ત્યાર બાદ તેઓએ તે પ્રતિમાને વિમાનમાં સ્થાપન કરીને વૈતાલ્ય પર્વતની દક્ષિણ શ્રેણિ કે જ્યાં પોતાનું નિવાસસ્થાન છે, ત્યાં લઈ જઈ મંદિરમાં પધરાવીને અપૂર્વ ઉલ્લાસથી સાત્ત્વિક પૂજા વિગેરે અનુષ્ઠાનો કરી માનવ જન્મને સફલ કર્યો. એક વખત ત્યાં ફરતા ફરતા નારદ ઋષિ આવ્યા. તે પ્રતિમાને જોઈને વિદ્યાધરોને પૂછે છે કે તમે આ પ્રતિમા ક્યાંથી લાવ્યા ? જવાબમાં તેઓએ કહ્યું કે અષ્ટાપદ પર્વત ઉપરથી અમે લાવ્યા છીએ. જ્યારથી અમે આ પ્રતિમાની ભક્તિ શરૂ કરી તે દિવસથી માંડીને પ્રતિદિન અમારે સંપત્તિ વધતી જ જાય છે. તે બીના સાંભળીને નારદ ઋષિએ દેવલોકમાં ઇંદ્રની પાસે આ પ્રતિમાનું માહાત્મ્ય વર્ણવ્યું. તે સાંભળી ઇંદ્ર મહારાજા દેવલોકમાં મંગાવીને તે પ્રતિમાની ઘણા જ બહુમાનથી પૂજાભક્તિ કરવા લાગ્યાં. એમ આ પ્રતિમા વીસમા શ્રી મુનિસુવ્રતસ્વામી અને શ્રી નમિનાથ પ્રભુના આંતરાના ટાઈમ સુધી ઇંદ્રની પાસે રહી.

એ અવસરે લંકા નગરીમાં ત્રણે લોકને કાંટાની જેમ દુઃખી કરનાર રાવણુ રાજા રાજ્ય કરે છે. તેને નિર્મલ સમ્યગ્દષ્ટિ મંદોદરી નામની રાણી છે. તેણીએ નારદના મુખે તે રત્નમય ખિંબની પ્રભાવગર્ભિત બીના સુણીને તે પ્રતિમાની પૂજાનો લાભ લેવા અડગ અભિગ્રહ ધારણુ કર્યો. આ બીના જાણીને મહારાજા રાવણુ ઇંદ્રને આરધીને તે પ્રતિમા મેળવી રાણી મંદોદરીને આપી. રાણી ત્રણે કાલ અપૂર્વ આહ્લાદથી તે પ્રતિ-

માને પૂજે છે. કેટલોક કાલ વીત્યા બાદ રાવણે સતી શિરોમણિ સીતાને શીલથી ચલાયમાન કરવાને ઘણો જ પ્રયત્ન કર્યો, પણ તે નિષ્ફલ નીવડ્યો. આ પ્રસંગે નિર્મલ સમ્યગ્દર્શનને ધારણ કરનારી રાણી મંદોદરીએ સ્પષ્ટ જણાવ્યું કે રાજન્ ! પરસ્ત્રીની અભિલાષા પણ કરનાર નીચ આત્માને સાત વાર સાતમી નરકનાં દુઃખો ભોગવવાં પડે છે. “વિનાશ કાલે વિપરીત વૃદ્ધિઃ” આ ન્યાયને સમજીને જો નિર્દોષ આબાદીને ચાહતા હો તો સતી સીતાને અહીં રાખવામાં લગાર પણ લાભ નથી. તમારા જેવા સમજી રાજ્યો વગર વિચાર્યું કામ નજ કરવું જોઈ એ. પરસ્ત્રીને મા યેન સમાન ગણવી જોઈ એ. રાણીના આ હિતકારી વચનો રાજા રાવણને રૂચ્યાં નહી. વ્યાજબી જ છે કે ઘણો તાવ આવે ત્યારે ખાવાની રૂચિ થાય જ નહી.

આ અવસરે શ્રી માણિક્યદેવ પ્રતિમાના અધિષ્ઠાયક દેવે મંદોદરીને કહ્યું કે “થોડા જ સમયમાં લક્ષ્મણના હાથે રાવણનું મરણ અને લંકાનો નાશ થશે.” એ દેવ વચન સાંભળીને રાણીએ આ પ્રતિમાને લવણ સમુદ્રમાં પધરાવી. ત્યાં દેવો તે બિંબની પૂજા કરતા હતા. દેવવચન જોઈ નજ હોય. અનુક્રમે તે પ્રમાણે રાવણ મરીને નરકમાં ઉપજ્યો, લંકાનો નાશ થયો.

આ અવસરે કણ્ઠાટક દેશના કદયાણુ નામના નગરમાં જિનેશ્વર ભગવાંતની ઉપર પરમ લક્ષ્મિલાવ રાખનારો શંકર નામનો રાજા રાજ્ય કરે છે. તે નગરમાં કોઈપણ એવા કોઈ પણ મિથ્યાદષ્ટિ વ્યંતરદેવે મરકીનો ઉપદ્રવ પ્રકટાવ્યો. તે જોઈને રાજા ગભરાયો. આ તેની દુઃખમય સ્થિતિ જોઈને પદ્માવતી દેવીએ રાજાને રાતે સ્વપ્નમાં જણાવ્યું કે, “આ લવણ સમુદ્રમાં મહાપ્રભાવક શ્રી માણિક્ય પ્રભુ (ઋષભદેવ)ની પ્રતિમા અમુક સ્થળે રહી છે. તે પ્રતિમાને અહીં મંગાવી જો તું પૂજાદિ લક્ષ્મિ કરીશ, તો જરૂર આ ઉપદ્રવ શાંત થશે.” દેવવાણી સાચી જ હોય એમ નિર્ણય કરી રાજા સમુદ્રને કાંઠે બેઠો અધિષ્ઠાયક દેવને આરાધવા માટે ઉપવાસ કરે છે. આથી સુસ્થિત નામનો દેવ પ્રકટ થઈ રાજાને કહે છે કે આ સમુદ્રમાંથી તારે જોઈયે એટલાં રત્નો ખુશીથી બહણ કરજે. હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું. ઉત્તરમાં રાજ્યો નમ્રતાથી કહ્યું કે “મારે રત્નોની જરૂરીયાત નથી. પણ મંદોદરીએ સમુદ્રમાં માણિક્ય પ્રભુની પ્રતિમા પધરાવી છે, એમ પદ્માવતી દેવીના કહેવાથી મને ખબર પડી છે. જો તમે ‘મહિષાસુર મર્દિ’ આ વચન પ્રમાણે મારી ઉપર પ્રસન્ન થયા હો તો મારે તે પ્રતિમા જ જોઈયે છે. તે મને આપો.” રાજાના આ વચન સાંભળીને દેવે સમુદ્રમાંથી તે પ્રતિમા બહાર કાઢી રાજાને સોંપી અને કહ્યું કે, “આ પ્રતિમાના પ્રભાવથી તારી પ્રજા નીરોગી ને સુખી થશે. પ્રતિમાને લઈ જતાં રસ્તામાં ‘પ્રતિમા આવે છેકે નહી’ એવા સંશયથી તારે પાછળ જોવું નહી. જો તેમ કરીશ તો જ્યાં પાછળ જોઈશ, તેજ સ્થળે પ્રતિમા સ્થિર થશે. આગળ નહિ ચાલે.” આવું દેવનું વચન અંગીકાર કરી નૈન્ય સહિત રાજા પોતાના નગર તરફ ચાલવાની શરૂઆત કરે છે. પાછળ

દેવપ્રભાવથી જેને નાના બે બળદ જોડેલા છે એવા ગાડામાં રહેલી પ્રતિમા અનુક્રમે આવે છે. ઘણાખરે વિકટ રસ્તો ઉલ્લંઘ્યા બાદ રાજા મનમાં સંશય પડવાથી વિચારે છે કે પાછળ ગાડામાં રહેલી પ્રતિમા મારી સાથે આવે છે કે નહિ? આવો સંશય તીલંગ દેશમાં જેનું વિદ્વાનો બીજું નામ દક્ષિણ વાણરસી કહે છે એવા કોલ્લપાક નામના નગરમાં થયો. તેથી શાસનદેવીએ તેજ સ્થળે પ્રતિમાને સ્થિર કર્યો. સમજવાની બીના એ છે કે જે અવસરે આ પ્રતિમા કોલ્લપાક નગરમાં આવી. ત્યારથી માંડીને અતીત કાલે ૧૧૮૦૬૦૫ વર્ષો પહેલાં આ પ્રતિમાજી ઇંદ્રની પાસે હતો. એટલે જે અવસરે આ બિંબ ઇંદ્રની પાસે હતું ત્યારથી માંડીને ૧૧૮૦૬૦૫ વર્ષો વીત્યા બાદ કોલ્લપાક નગરમાં શાસન દેવીએ આ બિંબ પધરાવ્યું. જ્યાં બિંબ સ્થિર કર્યું તેજ સ્થલે શંકર રાજાએ વિશાલ પ્રાસાદ બંધાવ્યો. કાયમ તેની પૂજા ચાલુ જ રહે એવા ઇરાદાથી રાજાએ ૧૨ ગામો ભેટ આપ્યાં. એટલે તેની ઉપજ પ્રભુબિંબના પૂજાદિ કાર્યમાં વપરાય. પ્રાસાદ બંધાવ્યો તે વખતે ભગવાનનું બિંબ અદ્ધર રહ્યું હતું. વિં સં ૬૮૦ સુધી અને વીર સં ૧૧૫૦ સુધી તે સ્થિતિ બિંબની રહી. પાછળથી અનાય જીવોએ કરેલી આશાતનાદિ કારણથી તે બિંબ સિંહાસનની ઉપર સ્થિર થયું. ‘આ મહાતેજસ્વી બિંબને જોતાં જ લવ્ય જીવોના નેત્રો ઠરે છે. વલી દર્શન કરનાર લવ્ય જીવોને એવો પણ વિચાર થાય છે કે “શું આ પ્રતિમાજી આરસના કોતરીને બનાવ્યા હશે? કે ખાણમાંથી અહીં લાવ્યા હશે? કે કારીગરે બનાવ્યા હશે? કે વજની નીલમણિની બનેલી આ પ્રતિમા હશે?” આમાં શું સમજવું.

આ પ્રતિમાના નહવણના પાણીનો એવો પ્રભાવ છે કે દીવો સળગાવતાં ઘી જેવું કામ કરે તેનાથી પણ અધિક તેવું જ કામ નહવણનું પાણી કરે છે. એટલે ઘી તેલને બદલે નહવણના પાણીથી પણ દીવો સળગાવી શકાય છે. નહવણની માટી આંખે બાંધી રાખવાથી આંધળા પણ દેખતા થાય છે. હાલ પણ આ પ્રભાવિક તીર્થના ચૈત્યમંડપમાંથી પાણીના બિંદુઓ ઝરે છે. તેથી યાત્રા કરીને મંડપની બહાર આવેલા યાત્રાળુઓના વસ્ત્રો બીના દેખાય છે. એથી સાબીત થાય છે કે આ બિંબ મહાત્મ્યમત્કારી છે.

સ્નાત્ર જલાદિના પ્રભાવથી સર્પનું પણ ઝેર નાશ પામે છે. વિશેષ તપાસ કરતાં બિંબના જ સંબંધમાં ઉપદેશ તરંગિણીમાં પાના ૧૪૧ માં “શ્રી મરત વક્ત્રિણા શાંગુલીય પાલ્લિમણિમયી શ્રીઆદિનાથપ્રતિમા કારિતા સાડ્યાપિ દૈવગિરિદેશે કુલ્યપાકે માણિક્યસ્વામીતિ પ્રસિદ્ધા” આ પ્રમાણે બીના મળી આવે છે.

એ પ્રમાણે અનેક જાતના પ્રભાવી દેહીપ્રમાણ મહાતીર્થ સમાન આ માણિક્ય (આદી-શ્વર) દેવની જે લવ્ય જીવો મહોત્સવપૂર્વક યાત્રા-પૂજા પ્રભાવના કરે કરાવે ને અનુમોદે, તે લવ્ય જીવો આ ભવમાં અને પરભવમાં સુખ સંપદાને પામે છે. એ પ્રમાણે આચાર્ય શ્રી જિનપ્રભસૂરીશ્વરજી મહારાજે પ્રાકૃતમાં રચેલા માણિક્ય કલ્પ આદિ અંથોના આધારે ટુંકામાં શ્રી માણિક્ય પ્રભુનો ઇતિહાસ વર્ણવ્યો. પરમ પૂજ્ય શાસ્ત્રકાર ભગવંતોએ કર્મના

ક્ષયોપશમાદિમાં જે દ્રવ્યાદિ પાંચને કારણ રૂપે કહ્યા છે, તેમાં ક્ષેત્રને પણ ગણેલું છે. તેમાં પણ તીર્થક્ષેત્રનો મહિમા તો અલૌકિક જ હોય છે. જેની સેવાથી કર્મનિર્જરાદિ અનેક લાભો અલ્પ સમયમાં મેળવી શકાય છે. બીજો વિચાર એ પણ છે કે શારીરિક શુદ્ધિના અનેક સાધનો હાલ દેખાય છે તેમ માનસિક શુદ્ધિના પણ અનેક સાધનોમાં તીર્થભૂમિ એ મુખ્ય સાધન કહ્યું છે. બીના જાણ્યા પછી પૂર્ણ આનંદથી તીર્થની ઉપાસના કરી સંપૂર્ણ લાભ મેળવી શકાય એવા ઇરાદાથી આ ચરિત્ર જણાવ્યું છે.

સંપૂર્ણ.

એક અતિ પ્રાચીન કલ્યાણક-ભૂમિ.

શ્રી અયોધ્યા નગરી.

લેખક:—આચાર્ય મહારાજ શ્રી વિજયપદ્મસૂરિજી.

અવિચ્છિન્ન પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાખાધિત શ્રી જૈનેન્દ્ર દર્શન દુનિયાનાં તમામ દર્શનો-
માં અગ્રેસર છે, કારણ કે આત્માને નિર્મલ બનાવવા માટે સર્વાંગપૂર્ણ સાધનો જૈનદર્શન
સિવાય બીજા દર્શનોમાં દેખાતાં જ નથી. આ દર્શનથી જ જીવ, કર્મ વગેરેના અપૂર્વ
તત્ત્વજ્ઞાનનો પણ અનુભવ મલી શકે છે. કર્મોનાં ક્ષયોપશમ, ઉપશમ, ક્ષય આદિ જેમ
દ્રવ્ય, કાલ, ભાવ અને ભવ દ્વારા થાય છે તેમ ક્ષેત્રના પ્રભાવે પણ થાય છે માટે જ પરમ
પૂજ્ય શ્રીશત્રુંજયાદિ તીર્થોની માફક કલ્યાણક ભૂમિઓ પણ અજ્ઞાન દશાથી બાંધેલાં
કર્મોનાં ક્ષયોપશમાદિ કરાવી શકે છે. તેવાં પવિત્ર સ્થળોની સ્પર્શના મનની ઉપર સારામાં
સારી અસર કરી શકે છે. નિયુક્તિકાર પરમ પૂજ્ય શ્રુતકેવલી શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી મહા-
રાજે દરમાબુ છે કે, “મોક્ષ રૂપી મહેલના પાયા સમાન શ્રીસમ્યગ્દર્શનાદિનો અપૂર્વ
લાભ મેળવવાની ઇચ્છાવાળા લગ્ય જીવોએ તેવા પવિત્ર ક્ષેત્રની સ્પર્શના જરૂર
કરવી જોઈ એ.”

શ્રી અયોધ્યા નગરી કલ્યાણક ભૂમિ તરીકે જૈન શાસ્ત્રોમાં ખૂબ પ્રસિદ્ધ છે. પ્રાતઃ-
સ્મરણીય શ્રી કલ્પસૂત્ર, શ્રી જંબુદ્વીપ પ્રણિતિ આદિ સૂત્રોમાં અને શ્રી ત્રિપટિ શલાકા
પુરુષ ચરિત્ર વગેરે ગ્રંથોમાં અનેક પ્રસંગે અયોધ્યાનો ઉલ્લેખ આવે છે. તેથી આ નગરીનો
ઇતિહાસ જાણવા માટે દરેક જિજ્ઞાસુને ઉત્કંઠા રહે એ સ્વાભાવિક છે. વાચક વર્ગ તેની
બીના જાણીને વંદન પૂજનાદિથી આત્માને નિર્મલ બનાવે એ આશયથી તીર્થકલ્પાદિ અનેક
ગ્રંથોને આધારે શ્રીઅયોધ્યા નગરીનો ઇતિહાસ નીચે પ્રમાણે જણાવું છું. જેમાં વચમાં
જૈનપુરી રાજનગર (અમદાવાદ)ની નજીક આવેલ શ્રી સેરીસા તીર્થની પણ ટૂંક
બીના આવશે.

વર્તમાન ચોવીશીના પ્રથમ તીર્થંકર શ્રી આદીધ્વર પ્રભુના રાજ્યાભિષેકના પ્રસંગે
યુગલિઆઓએ કમલિનીના પાંદડાંઓના દડીઆ બનાવી તેમાં પાણી ભરી લાવી પ્રભુના
ચરણકમલની ઉપર સ્થાપન કર્યું (ધાર કરી). સૌધર્મેન્દ્રે-યુગલિકૌની આ વિનય પ્રવૃત્તિ
જોઈને કહ્યું કે—“આ સારા વિનીત (વિનયવાળા) પુરૂષો છે” ત્યારથી અયોધ્યાનગરી
‘વિનીતા’ આ નામથી પ્રસિદ્ધિ પામી. બીજા ગ્રંથોમાં આ નગરીને કોશલા,

સાકેતપુર, ઈક્ષ્વાકુભૂમિ, રામપુરી વગેરે નામોથી ઓળખાવી છે. સુગૃહીત નામધેય શ્રી આદિનાથ, શ્રી અજિતનાથ, શ્રી અભિનંદન સ્વામિ, શ્રી સુમતિનાથ અને શ્રી અનંતનાથ, એમ પાંચે તીર્થંકરોની તથા શ્રી મહાવીરદેવના નવમા ગણધર શ્રી અચલ બ્રાતાની પણ-જન્મભૂમિ આ જ નગરી છે. આજ નગરીમાં પૂર્વે દંશરથ, રામચંદ્ર, ભરત વગેરે અનેક રાજાઓ થઈ ગયા છે. જેઓની સંપૂર્ણ જીના કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિજીએ બનાવેલા તેસઠ શલાકા પુરૂષચરિત્રના ૭ મા પર્વમાંથી મળી શકે તેમ છે.

વિમલવાહન વગેરે સાતે કુલકરો પણ આ જ નગરીમાં થઈ ગયા. અહીં જ બલદેવ શ્રી રામચંદ્રજી આદિને સતી શિરોમણિ સીતાએ પવિત્ર શીલનો ચમત્કાર બતાવ્યો હતો. સીતા અગ્નિમાં પડવાની તૈયારી કરે છે, ત્યાં શીલના જ પ્રભાવે અગ્નિ જલરૂપ થઈ જાય છે. તે મહાસતીએ શીલના જ મહિમાથી જલના ઉપદ્રવથી પીડાતી આખી નગરીને (પ્રજાને) બચાવી. ^૧

ભરતક્ષેત્રના મધ્યમાં રહેલી આ નગરી જ્યારે ઈંદ્રની આજ્ઞાથી કુબેરદેવે વસાવી ત્યારે લંબાઈમાં ૧૨ યોજન પ્રમાણ અને પહોળાઈમાં નવ યોજન પ્રમાણ હતી. પૂર્વે આ સ્થલે રત્નમય ભવ્ય વિશાલ મંદિર હતું, જેમાં સંઘના સકલ વિધ્નો હઠાવનાર ચક્રેશ્વરી માતાની અને ગોમુખ યક્ષની મહાપ્રભાવશાલી મૂર્તિઓ હતી. અહીંનો ધર્મર નામનો વિશાલ દ્રહ, જે સ્થલે સરયૂ નદીને મલે છે, તે સ્થલ સ્વર્ગદ્વાર એવા નામથી ઓળખાય છે. આ શ્રીઅયોધ્યાનગરીની ઉત્તર દિશામાં બાર યોજન છેટે શ્રી અઘ્ટાપદ નામનો ભવ્ય પર્વત આવેલ છે. અહીં દેવાધિદેવ શ્રી ઋષભદેવ, મહા વદિ તેરસ (ગુજરાતી પોષ વદિ ૧૩) ને દિવસે, ૭ ઉપવાસ કરીને પદ્માસને ૧૦૦૦ પુરુષોની સાથે સિદ્ધપદ પામ્યા છે. એથી પદ્મપંડનાયક, ૫૦૦ ધનુષની કાયાવાલા, ૮૪ લાખ પૂર્વના આયુષ્યવાળા તથા આરીસા ભુવનમાં અનિત્ય ભાવના તથા અશુચિ ભાવના ભાવીને કેવલજ્ઞાન મેળવનાર શ્રી ભરત ચક્રવર્તિએ “સિંહનિષઘાયતન” નામનો ત્રણ ગાઉ ઉંચો ભવ્ય પ્રાસાદ બંધાવ્યો. એમાં વર્તમાન ચોવીશીના ચોવીશે તીર્થંકરોનાં, ફરેકના વર્ણ, ઉંચાઈ અને સંસ્થાનને અનુસારે ચોવીશ બિંબો પધરાવ્યાં હતાં. તે બિંબોનો ક્રમ આ પ્રમાણે ગોઠવવામાં આવ્યો હતો:- પૂર્વ દિશામાં, પૂર્વાનુપૂર્વીક્રમ પ્રમાણે, પહેલા બે તીર્થંકરોનાં બિંબો, દક્ષિણ દિશામાં શ્રી સંભવનાથ આદિ ચાર પ્રભુનાં બિંબો, પશ્ચિમ દિશામાં શ્રીસુપાર્શ્વનાથ આદિ ૮ પ્રભુનાં બિંબો તથા ઉત્તર દિશામાં શ્રી ધર્મનાથ આદિ ૧૦ પ્રભુનાં બિંબો પધરાવ્યાં. તે ઉપરાંત પોતાના ભાઈઓના ૧૦૦ સ્તૂપો (દેહડીઓ) કરાવ્યા.

પ્રભુ શ્રીઆદિદેવ વગેરેના સમયમાં આ નગરીના લોકો આ પર્વતની નીચાણવાલી ભૂમિમાં આનન્દભેર કીડા કરતા હતા. અહીં હાલ પણ શ્રી ઋષભદેવનું ભવ્ય મંદિર હયાત

૨. આ બતાવ બન્યા બાદ સીતાજી-સંસારનો વિચિત્ર સ્વભાવ વિચારી રામનો પહેલાં જ સંયમ લે છે, છેવટે બારમા અચ્યુત દેવસૌંદર્ય સમ્યગ્દષ્ટિ ઈર્દ થાય છે.

છે; તથા શ્રી પાર્શ્વનાથ વાટિકા (વાડી) અને સહસ્રધાર સીતાકુંડ આ નગરીની શોભામાં વધારો કરી રહ્યાં છે. આ નગરીના કોટની ઉપર મહોન્મત્ત સિંહ યજ્ઞ છે--કે જેની આગળ યજ્ઞને હાથીઓ હાલ પણ ચાલી શકતા નથી અને ચાલે તો જરૂર મરણને જ શરણ થાય. અન્ય દર્શનીઓ પણ અહીં યાત્રાર્થે આવે છે, કારણ કે ગોપકરાદિ લોકિક તીર્થો અહીં છે. અહીં આવનારને સાત તીર્થની યાત્રાનો લાભ થાય છે. અહીંની સરયૂ નદીનો ધોધ પ્રવાહ ઠેઠ ગઠની ભીંત સુધી આવે છે.

મહાપ્રભાવકે શ્રી સેરીસા તીર્થની ખીના

આ અયોધ્યાનગરીમાંથી નવ અંગોની ઉપર રીકાઓ બનાવનારા શ્રીઅભયદેવસૂરી શ્વરજીની પરંપરામાં થયેલા શ્રીદેવેન્દ્રસૂરિજી મહારાજ દિવ્ય શક્તિથી આકાશમાર્ગે વિશાલ ચાર ખિંઓ મહાપ્રાચીન તીર્થભૂમિ શ્રીસેરીસા તીર્થમાં લાવ્યા, તે ખીના સંક્ષેપમાં આ પ્રમાણે છે:—

આમાનુષાસ વિચરતા પૂજ્ય આચાર્યદેવ શ્રીદેવેન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ કે જેમણે ધરજેન્દ્ર-પદ્માવતીની આરાધના કરી છે, તેઓ આ શ્રીસેરીસાનગરમાં ઉત્કુરુટિક (ઉકરડા) જેવા સ્થાને કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને રહ્યા. એમ અનેક વાર આચાર્ય મહારાજને ત્યાં કાઉસ્સગ્ગ કરતાં જોઈને શ્રાવકોએ ગુરુજીને પૂછ્યું કે “હિ ભગવંત ! આમ વારંવાર આ જગ્યાએ કાઉસ્સગ્ગ કરવાનું શું કારણ ?” ગુરુજીએ ખુલાસો કર્યો કે અહીં પાષાણની વિશાલ શિલા છે. તેમાંથી મહાપ્રભાવશાલી શ્રી પાર્શ્વપ્રભુની પ્રતિમા થઈ શકે તેમ છે. આ કાર્ય પદ્માવતી દેવીની સહાયથી બની શકે તેમ છે. ગુરુજીના આ વચનો સાંભળી શ્રાવકોએ કહ્યું કે જો એમ હોય તો કૃપા કરી આપશ્રી અકુમ તપથી દેવીની આરાધના કરો. ગુરુજીએ શ્રાવકના કહેવાથી અકુમની તપસ્યા કરવાપૂર્વક દેવીની આરાધના કરી. દેવીએ પ્રત્યક્ષ થઈ કહ્યું કે સોપારક નામના ગામમાં એક આંધળો સૂતાર રહે છે, તે જો અહીં આવીને અકુમને તપ કરી સૂર્ય આથર્યા બાદ પ્રભુ શ્રીપાર્શ્વનાથની પ્રતિમાને ઘડવા માંડે, તો સૂર્ય ઉગ્યા પહેલાં તે સંપૂર્ણ બનાવી શકશે. દેવીએ કહેલી ખીના ગુરુમહારાજે શ્રાવકોને જણાવી. જેથી તે સલાટને માણસ મોકલીને તેમણે ત્યાંથી બોલાવ્યો. સલાટે આવીને પ્રતિમા ઘડવા માંડી. મસ્તક ઉપર ધરજેન્દ્રની ફળુના દેખાવવાળી પ્રતિમા ઘડતાં ઘડતાં છાતીના ભાગમાં મશ (મસો) પ્રકટ થયો. સલાટે તો સામાન્ય ડાઘ જાણીને તે વાતને ધ્યાનમાં ન લીધી. પ્રતિમા સંપૂર્ણ થઈ રહ્યા બાદ જ્યારે સમારકામ (ઘર્ષણ) કરતાં એને લાગ્યું કે આ તો મશ છે ત્યારે તેને દૂર કરવા માટે હથિયાર ઠોક્યું તો તે મશના ભાગમાંથી લોહીની ધાર છૂટી. આ વાતની શ્રીગુરુ મહારાજને ખબર પડતાં તેમણે સલાટને ઠપકો આપતાં જણાવ્યું કે હથિયાર ઠોકવાની કંઈ પણ જરૂર ન હતી. જો આ મશને તેમને તેમ રહેવા સીધો હોત તો આ પ્રતિમા મહાચમત્કારી બનત. પછી અંશુકે ત્યાં દેખાવવાથી લોહી

નીકળતું બંધે પડ્યું. આ પ્રતિમા તૈયાર થયા બાદ બીજી પણ ચોવીશ પ્રતિમાઓ અહીં સ્થાપન કરાવી. ત્યાર બાદ દેવતાઈ શક્તિથી (દેવ મારફત) ગગનમાર્ગે રાત્રિએ બીજાં ત્રણ બિંબો અયોધ્યાથી અહીં લાવવામાં આવ્યા, અને ચોથું બિંબ અહીં લાવતા વચમાં ધારસેનક ગામના ક્ષેત્રમાં પ્રભાતકાલ થવાથી તે ત્યાં સ્થિર થયું. અહીં સેરીસા-તીર્થમાં, પરમાર્હત શ્રીકુમારપાદે ચોથું બિંબ ભરાવી સ્થાપન કર્યું.

આ શ્રીસેરીસા પાર્શ્વનાથની મહાયમત્કારી પ્રતિમાને હાલ પણ શ્રી સંઘ પૂજાદિ કરવા દ્વારા ભક્તિભાવથી આરાધી સકલ વિદ્યાને હઠાવી ઋદ્ધિ સિદ્ધિ મેળવે છે. આ તીર્થમાં આ પ્રતિમાના પ્રભાવે મ્લેચ્છો પણ ઉપદ્રવ કરી શકતા નથી. એ પ્રમાણે શ્રીઅયોધ્યા નગરીની અને શ્રીસેરીસા તીર્થની ટુંક બીના સપ્રમાણ બાણીને લવ્ય જીવે તીર્થભક્તિમાં ઉજમાલ બની સ્વકલ્યાણ સાધે એ જ હાદિક લાવના! અવસરે શ્રીસેરીસા તીર્થની સંપૂર્ણ પ્રાચીન બીના પણ આપવા લાવના છે.

સમાપ્ત.

(અખાત્રીજનો મહિમા)

અક્ષય તૃતીયા.

લેખક—આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ વિજયપદ્મસૂરિજી

અનાદિ કાલીન જૈનદર્શનમાં ગણાવેલા સર્વમાન્ય પર્વોમાં અક્ષય તૃતીયા (ઇશુ તૃતીયા—અખાત્રીજ) પણ એક પર્વ ગણેલું છે. આ દિવસને પર્વ દિન તરીકે કયા હેતુથી માનવામાં આવે છે? આ (પ્રશ્ન) નો ખુલાસો ટુંકમાં આ પ્રમાણે બતાવેલો—યુગાદિ પ્રભુ શ્રી ઋષભદેવના પારણાને અંગે આ દિવસ પર્વ તરીકે મનાય છે, તેથી ઋષભદેવ ભગવંતની ખીના જણાવવી, એ અસ્થાને ન જ ગણાય.

उसहस्स य पारणए, इक्खुरसो आसि लोग्गनाहस्स ।

सेसाणं परमन्नं दिव्वाइं पंच होज्ज तया ॥१॥

रिसहेससमं पत्तं, निरवज्जमिक्खुरससमं दाणं ।

सिज्जंससमो भावो, जइ होज्जा वंछियं णियमा ॥२॥

પ્રથમ તીર્થંકરનો છવ્વે તેર ભવોમાંના પચ્ચાનુપૂર્વીકમે ત્રીજા ભવમાં જિનનામકર્મને, વીસે સ્થાનકોની^૧ આરાધના કરીને નિકાચિત બનાવી બારમા ભવે, સર્વોર્થસિદ્ધ વિમાન—જે અનુત્તર વિમાનમાં પાંચ વિમાનોની મધ્યમાં રહેલ છે, અને જ્યાં સમ્યગ્દર્શન પૂર્વક ચારિત્ર સાધનાથી જ મનુષ્યો જઈ શકે, તથા જ્યાં રહેલા દેવો એકાવતારી હોય છે, અને તેત્રીશ સાગરોપમ પ્રમાણુ અજઘન્યોત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાલા હોય છે—તેનાં વિનંદર દિવ્ય સુખો ઉઠ સાગરોપમ સુધી લોગવીને અષાઠ વદિ ચોથે સાત કુલકરોમાંના વિનીતા નગરીના રાજા શ્રી નાલિ રાજાની મરૂદેવી માતાની કુક્ષિમાં પધાયો. નવ માસ અને ૪ દિવસ વોત્યા બાદ—સાથળમાં વૃપલ લંછનવાળા શ્રી પ્રથમ તીર્થંકર ધન રાશિ—કિતરા-પાદા નક્ષત્રમાં ચૈત્ર વદિ આઠમે અર્ધરાત્રીએ^૨ જન્મ પામ્યા. પાંચસે ધનુષ્યની સુવર્ણ-વર્ણી કાયાના ધારક પ્રભુદેવ અનુક્રમે મોટા થયા. ૨૦ લાખ પૂર્વ કાળ સુધી કુમાર અવસ્થામાં રહ્યા. ઇંદ્રે વિનીતા નગરી વસાવી રાજ્યાભિષેક કર્યો. ૬૩ લાખ પૂર્વો સુધી

૧. પહેલા અને છેલ્લા તીર્થંકરે વીસે સ્થાનકોની આરાધના કરી છે. બાકીના બાવીશ તીર્થંકરોએ એકાદિ સ્થાનકોની સાધના કરી છે, આની સવિરતાર ખીના ત્રિપાડી ચરિત્ર, શ્રી વિંશતિ સ્થાનામૃત સંગ્રહ—આદિથી બાણી લેવી.

૨. સર્વે તીર્થંકરોનો મધ્ય રાતે જ જન્મ થાય.

રાજપણું લોગવ્યું. પ્રભુને સુમંગલા અને સુનંદા નામની બે રાણી હતી. ભરતાદિ પુત્રો અને સૂર્યયશા આદિ પુત્રો હતા. ચૈત્ર વદિ આઠમે ૪૦૦૦ ચાર હજાર પરિવારની સાથે છદ્ધ તપ કરી વડના ઝાડની નીચે પોતાની જન્મ નગરી (અયોધ્યા) માં સંયમપદ પામ્યા. તે વખતે પ્રભુને મનઃપર્યવ જ્ઞાન ઉપજ્યું. ઈંદ્રે સ્થાપન કરેલ દેવદૂધધારક, ચંડનાભી, ભગવાન ઋષભદેવે તપસ્વી રૂપે પૃથ્વી ઉપર વિહાર કર્યો. આ અવસરે હસ્તિનાપુર (ગજપુર) માં બાહુબલિના પુત્ર સોમયશા રાજાને શ્રેયાંસ નામનો પુત્ર હતો. (જેનું વર્ણન આગળ જણાવીશું.) પૂર્વ ભવમાં બાંધેલા લાલાન્તરાય કર્મના ઉદયથી પ્રભુને નિર્દોષ આહાર લગભગ બાર મહિના સુધી મલી ન શક્યો. આ સ્થિતિમાં પ્રભુ જ્યારે હસ્તિનાપુર પધાર્યા, તે દિવસની રાત્રિએ શ્રેયાંસકુમાર અને સોમયશા પિતા તથા સુભુદ્ધ નામના (નગર) શેઠને આ પ્રમાણે સ્વપ્નાં આપ્યાં :

(૧) શ્યામ બનેલા મેરૂ પર્વતને ઘોઘને મેં ઉજ્જવલ બનાવ્યો—આ પ્રમાણે શ્રેયાંસને સ્વપ્ન આવ્યું. (૨) સૂર્ય બિંબથી ખરી પડેલાં હજાર કિરણોને શ્રેયાંસકુમારે સૂર્ય બિંબથી જોડી લીધાં—એવું સુબુદ્ધિ શેઠને સ્વપ્ન આવ્યું. (૩) એક શૂરવીર પુરૂષને ઘણા શત્રુઓએ ઘેરી લીધો હતો, તે શૂર પુરૂષ શ્રેયાંસકુમારની મદદથી વિજય પામ્યો—એ પ્રમાણે સોમયશા રાજાને સ્વપ્ન આવ્યું. સવારે ત્રણે જણા રાજકચેરીમાં એકઠા થયા. સ્વપ્નની બીના જાણીને રાજા વગેરે બધાએ કહ્યું કે—“આજે શ્રેયાંસકુમારને કોઈ અપૂર્વ લાભ થવો જોઈએ.” ભાગ્યોદયે બન્યું પણ તેવું જ.

પ્રભુદેવ ફરતા ફરતા શ્રેયાંસકુમારના મહેલ તરફ આવી રહ્યા હતા. ઝરૂખામાં બેઠેલા શ્રેયાંસકુમાર પ્રભુદેવને જોઈને ઘણાં જ ખુશી થયા. આ વખતની પરિસ્થિતિ એવી હતી કે—લોકોએ કોઈ દિવસ સાધુને જોયેલા નહિ, વળી યુગલિકપણનો વિચ્છેદ થયાને પણ અદ્ય વખત જ થયો હતો. તેથી તેમને ‘કઈ રીતે સાધુને દાન દેવાય,’ એ બાબતનો અનુભવ પણ ક્યાંથી હોય ? આ જ કારણથી તેઓ પ્રભુને જોઈને મણિ, સોનું, હાથી, ઘોડા વગેરે દેવાને તૈયાર થતા, પરંતુ જ્યારે પ્રભુ કંઈ પણ ન લેતાં ત્યારે “અમારી ઉપર પ્રભુ નારા જ થયા છે,” એવું અનુમાન કરી ઘણો ઘોંઘાટ મચાવતા હતા. આ રીતે લગભગ એક વર્ષ વીત્યા બાદ પ્રભુ અહીં (શ્રેયાંસકુમારના મહેલ તરફ) પધાર્યા. શ્રેયાંસકુમારે પ્રભુને જોઈને વિચાર કર્યો કે—“આહો! પૂર્વે મેં આવા સાધુવેષ જોયા છે,” વગેરે વિશેષ વિચાર કરતાં શ્રેયાંસકુમારને ભતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું, (ભતિ સ્મરણ એ મતિજ્ઞાનનો પ્રકાર છે. એનાથી વધારેમાં વધારે પાછલા સંખ્યાતા ભવોની બીના જાણી શકાય, એમ આચારાંગ સૂત્રના પ્રથમ અધ્યયને ખેલા ઉદેશમાં કહ્યું છે.) આ ભતિ સ્મરણના પ્રતાપે શ્રેયાંસકુમારે પોતાની સાથે પ્રભુનો નવ ભવનો ?

૧. અન્યત્ર આઠ ભવોનો પરિચય જાણ્યો એમ કહ્યું છે.

પરિચય આ પ્રમાણે જાણ્યો. સમ્યકત્વ પામ્યા પછી ભવની ગણતરી ગણવાની અપેક્ષાએ પ્રભુ પહેલા ભવમાં ધન સાર્થવાહ હતા. બીજા ભવમાં યુગલિયા હતા. ત્રીજા ભવમાં દેવતા હતા. ચોથા ભવમાં મહાબલ રાજા હતા. પાંચમે ભવે લલિતાંગ નામે દેવ થયા. (અહીંથી શ્રેયાંસના સંબંધની બીજા શરૂ થઈ.) અહીં શ્રેયાંસનો જીવ પહેલાં ધર્મિણી નામની સ્ત્રીના ભવમાં નિયાણું કરીને તે (શ્રેયાંસનો જીવ) લલિતાંગદેવની સ્વયંપ્રભા નામે દેવી થઈ હતી. છઠ્ઠા ભવમાં લલિતાંગ (પ્રભુ)નો જીવ વજ્રધર રાજા થયો. શ્રેયાંસનો જીવ તેમની શ્રીમતી નામે રાણી થયો. સાતમે ભવે બંને યુગલિયા થયા. આઠમે ભવે પહેલા સૌધર્મ દેવલોકે બંને દેવતા થયા. નવમે ભવે પ્રભુનો જીવ જીવાનન્દ નામે વૈદ્ય થયો. ત્યારે શ્રેયાંસનો જીવ તેમનો પરમ મિત્ર કેશવ નામે શ્રેષ્ઠ પુત્ર હતો. દશમા ભવે બારમા અન્યુત દેવલોકે શ્રેષ્ઠ જણા મિત્ર દેવ થયા. અગિયારમા ભવે પ્રભુ ચક્રવર્તી થયા ત્યારે શ્રેયાંસનો જીવ તેમનો સારથિ હતો. બારમા ભવે બંને સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને દેવ હતા. અને તેરમા ભવે પ્રભુ તીર્થંકર થયા અને શ્રેયાંસનો જીવ તેમનો શ્રેયાંસ નામે પ્રપૌત્ર થયો. એમ નવે ભવનો સંબંધ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી શ્રેયાંસે જાણ્યો.

પોતે પહેલાં સાધુપણું અનુભવેલું હતું, તેથી શ્રેયાંસે વિચાર્યું કે આ (હાથી આ દિનું દાન દેનાર) લોકો બીજાસમજણથી યોગ્ય દાનને જાણતા નથી. જે પ્રભુએ ત્રણે ભુવનના રાજ્યનો ત્યાગ કરી સંયમજીવનને આદર્યું છે, તે પ્રભુ રાગદ્વેષ વગેરે અનેક અનર્થના કારણભૂત મણિ આદિ પરિમિલને શી રીતે લ્યે? જાતિસ્મરણથી હું દાનવિધિ જાણું છું, માટે તે પ્રમાણે કરી બતાવું. ” એમ વિચારી શ્રેયાંસકુમારે ગોખમાંથી જ્યાં પ્રભુ ઉભા હતા, ત્યાં આવીને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દેઈ, બે હાથ જોડી, નમસ્કાર કરી, આગલ ઉભા રહી, ઉલ્લાસપૂર્વક આ પ્રમાણે વિનંતિ કરી કે—“હે કૃપાસમુદ્ર! અઢાર કોડકોડી આગરોપમ જેટલા કાલ સુધી વિચ્છેદ પામેલ સાધુને નિર્દોષ આહાર લેવાનો વિધિ પ્રકટ કરો, અને મારે ઘેર શેલડીના રસના જે ૧૦૮ ઘડાઓ ભેટ આવેલા છે તે પ્રાસુક આહારને કૃપા કરી જોડરી (અહણુ કરી) મારો ભવસમુદ્રથી નિસ્તાર કરો! આપનાં દર્શનના પ્રભાવે જ મને પ્રગટ થયેલ જાતિસ્મરણ જ્ઞાનથી હું સમજી શકું છું કે — શીલ, તપ અને ભાવનાથી ચૂકેલ લબ્ધ જીવો દાનરૂપી પાટિયા વિના ભવસમુદ્ર ન જ તરી શકે. પરમ પુણ્યોદયે ઉત્તમ ચિત્ત, ચિત્ત અને પાત્રનો મને સમાગમ થયો છે, માટે કૃપા કરી મારે હાથે દાન અહણુ કરી મને ભવસમુદ્રનો પાર પમાડો. ” આ વિનંતિનાં વચન સાંભળી અતુર્કાની પ્રભુએ ઈશ્વરસને નિર્દોષ જાણી બંને હાથ ભેગા કરી આગળ ધર્યા ત્યારે શ્રેયાંસે —આનંદનાં આંસુ લાવીને, રોમશય વિકસ્વર થઈને, “આજે હું ધન્ય છું, કૃતાર્થ છું, ” એમ બહુમાન અને અનુમોદના ગર્ભિત વચનો બોલવા પૂર્વક શેલડીનો રસ જોરાવ્યો. શ્રેયાંસે દાનના પાંચ દ્વપણો દ્વર કરી પાંચે બૂપણો સાચવ્યાં હતાં. તે આ પ્રમાણે—

અનાદરો વિલંબશ્ચ, વૈમુક્ચં વિપ્રિયં વચઃ ।

પશ્ચાત્તાપશ્ચ પંચામી, મહાનં દૂષયંત્યમી ॥ ૧ ॥

આનન્દાશ્રુણિ રોમાશ્ચઃ, વહુમાનં પ્રિયં વચઃ ।

કિંચાનુમોદના પાત્ર-દાનભૂષણપંચકમ્ ॥ ૨ ॥

ત્રણે કાલના તીર્થ'કરોની માફક શ્રી ઋપભદ્રેવ પણ કરપાત્રલબ્ધિવંત લોકોત્તર પુરૂષ હતા. તેથી પ્રભુએ ૧૦૮ યજ્ઞ પ્રમાણ રસ વ્હોર્યો છતાં લબ્ધિના પ્રભાવે એક બિંદુ પણ નીચે ન પડ્યું. દાન-મહિમા પણ ભુજ્યો ! દેનાર—પ્રભુના હાથ નીચે, અને દેનાર—ભવ્યના હાથ ઉપર આવે. દાન એ ગ્રાહક, દાયક અને અનુભોદક (એ ત્રણે)ને તારનાર હોવાથી ચાર પ્રકારના ધર્મમાં દાનને પ્રથમ કહેલ છે. રત્નપાત્ર^૧ સમા પ્રભુને દાન દેતાં શ્રેયાંસકુમારના હર્ષનો પાર ન રહ્યો.

આ પ્રસંગે દેવો પણ લક્ષિતનો પ્રસંગ સાચવવા રૂપ વિવેકને ભૂલતા નથી. તેઓ પંચ દિવ્ય પ્રગટ કરે છે. તે આ પ્રમાણે—૧ અહોદાન ! અહોદાન ! એવી ઉદ્ઘોષણા કરે છે. ૨ હંદુભિ વગાડે છે. ૩ તીર્થ'કર પ્રભુના પ્રથમ પારણે સાડાબાર કરોડ અને તે પછીના પારણાઓમાં સાડાબાર લાખ સોનૈયા રત્નની વૃષ્ટિ થાય છે, એ નિયમ પ્રમાણે તિર્થ'જનૂંભગ દેવોએ ૧૨૥ કરોડ સોનૈયા રત્નની વૃષ્ટિ કરી. ૪ દેવોએ દેવતાઈ વાજિંત્રો વગાડ્યાં. ૫ દેવો એકઠા થયા અને વસ્ત્ર, મુગંધી જલ, પુષ્પાદિની વૃષ્ટિ કરી. શ્રેયાંસનું ધર સુવર્ણદિથી ભરાઈ ગયું, અને ત્રણે ભુવનમાં ધાન્યાદિની નિષ્પત્તિ થઈ.

પ્રભુનો હાથ રસથી ભરાયો અને ત્રણે ભુવનમાં શ્રેયાંસનો યશ ફેલાયો. શ્રેયાંસ કુમાર નિરૂપમ સુખના લાજન બન્યા. કહ્યું પણ છે કે—

મવળં ધ્રળેણ મુવળં, જસેણ મયવં રસેણ પહિહત્યે ।

અપ્પા નિરુવમમુક્કવં, મુપત્તદાણં મહ્ગધવિયં ॥ ૧ ॥

સુવર્ણપાત્ર સમાન મુનિવરોને દાન દેતાં અનેક રીતે લાભ થાય છે — તો પછી રત્નપાત્ર સમાન તીર્થ'કરને દાન દેનારો ભવ્ય જીવ વિશેષ લાભ પામે, એમાં નવાઈ શી ? દાયકના છ મહિનાના રોગો દૂર થાય, અને તે ભવમાં અથવા જરૂર ત્રીજે ભવે તે દાયક ભવ્ય મુક્તિ પામે જ.

શ્રેયાંસકુમારે આ પ્રકારનું મહાપ્રભાવશાલી સુપાત્ર દાન ફીકું, જેથી તે અક્ષય સુખ પામ્યા. આ મુદ્દાથી એને સામાન્ય ત્રીજ ન કહેતાં અક્ષય ત્રીજ કહેવામાં આવે છે. પ્રભુએ આ દિવસે ઇશ્વરસનું પારણું કયું તેથી તે ઇશ્વરતૃતીયા પણ કહેવાય છે.

૧. શાસ્ત્રમાં-રત્નપાત્ર સમાન તીર્થ'કર અને સાલિલાય હોવાથી મુનિવરોને સુવર્ણપાત્ર સમાન-તથા શ્રાવકોને રૂપપાત્ર સમાન કહ્યા છે.

પ્રશ્ન:—કંઈક અધિક એક વર્ષ સુધી પ્રભુને નિર્દોષ આહાર ન મળ્યો, તેનું શું કારણ ?

ઉત્તર:—પાછલા ભવમાં ખલાવાદમાં એકઠા કરેલા ધાન્યને બળદો ખાતા હતા, એટલે ખેડૂતો મારતા હતા, ત્યારે પ્રભુના જીવે ખેડૂતોને કહ્યું કે—“ મોઢે છીંકુ બાંધવાથી તેઓ ધાન્ય નહિ ખાઈ શકે.” ખેડૂતોએ કહ્યું કે, અમને છીંકુ બાંધતાં નથી આવડતું, ત્યારે પ્રભુએ બળદોના મોઢે છીંકુ બાંધ્યું તેથી બળદોએ ૩૬૦ નીસાસા મૂક્યા. એમ બળદોને દુઃખ દેવાથી જે લાભાંતરાય કર્મ બાંધ્યું તેનો અબાધા કાલ વીત્યા બાદ દીક્ષાના દિવસે ઉદય થયો, અને સાધિક વર્ષ સુધી તે ઉદય ચાલુ રહ્યો. તે કર્મ ક્ષીણ થયા બાદ પ્રભુને આહાર મળ્યો.

આ આહાર દાનના પ્રભાવે શ્રેયાંસકુમાર મુક્તિપદ પામ્યા. બાકીના તીર્થંકરોએ પરમાન્ન (ખીર)થી પારણું કર્યું હતું. પ્રથમ પારણું કર્યા બાદ પ્રભુ ૧૦૦૦ વર્ષ સુધી છદ્મસ્થપણામાં વિચર્યા ત્યાર બાદ અર્ધમના તપમાં રહેલા પ્રભુને કાગણ વદિ અગિયારસે પુરિમતાલ નગરે ક્ષપકશ્રેણિમાં ચઢતાં ધ્યાનાન્તરીયકાલે લોકાલોક પ્રકાશક કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું. પ્રભુદેવે તીર્થની સ્થાપના કરી. તેમનો શ્રી પુંડરીકાદિ ૮૪ ગણધરો, ૨૦૬૦૦ વૈકિય-લખિષવાલા મુનિઓ, ૧૨૬૫૦ વાદિમુનિઓ, ૨૦૦૦૦ કેવલી મુનિઓ, ૧૨૭૫૦ ચંડનાથિ મુનિવરો, ૬૦૦૦ અવધિજ્ઞાની, ૪૭૫૦ ચૌદપૂર્વીઓ, ૮૪૦૦૦ સાધુઓ, બ્રાહ્મી આદિ ૩૦૦૦૦૦ સાધ્વીઓ, ૩૦૫૦૦૦ શ્રાવકો, ૫૫૪૦૦૦ શ્રાવિકાઓ—એ પ્રમાણે પરિવાર હતો. પદ્માસને છ ઉપવાસ કરી મહા વદિ તેરસે અષ્ટાપદ પર્વતની ઉપર પ્રભુ સિદ્ધિપદ પામ્યા. આસન્નસિદ્ધિક લબ્ય જીવે આ બીનાને ધ્યાનમાં લઈને વર્ષાંતપ કરે છે. તેનો સંક્ષિપ્ત વિધિ (તપાવલીમાં કહ્યા મુજબ) આ પ્રમાણે જાણવો. એકાંતરે ઉપવાસ કરવા, પારણે બેઆસણું, બે વખત પ્રતિક્રમણ તથા પૂજા વગેરે. ‘ શ્રી આદિનાથાય નમઃ ’ આ પદની વીસ નોકારવાલી ગણવી. સાથિયા, પ્રદક્ષિણા, ખમાસણા બાર બાર, ૧૨ લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ. કાગણ વદિ આઠમથી તપની શરૂઆત કરાય છે. ત્રણ ચોમાસી છઠ્ઠ વગેરે અને વૈશાખ સુદિ ત્રીજે છઠ્ઠ આદિ યથાશક્તિ તપ કરી પારણું કરે. ઠામચક્રવિહાર કરવો. આની સવિસ્તર બીના તપોરત્ન મહોદધિ આદિ ગ્રંથોથી જાણી લેવી.

એ પ્રમાણે લબ્ય જીવે અખાત્રીજનું રહસ્ય જાણવા ઉપરાંત વર્ષાંતપની સુપાત્રદાનની, લાભાન્તરાયાદિ કર્મબંધની બીના જાણી કર્મના બંધથી બચી સુપાત્રદાનનો લાભ લેવા પૂર્વકે શીલ, તપ, ભાવનાની નિર્મલ સાધના કરી અક્ષય સુખમય મુક્તિપદને પામે. એ જ હાદિકે ભાવના !

સમાપ્ત

ચંપાપુરી મહિમા

લેખક:—આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ વિજયપદ્મસૂરિજી.

અયોધ્યા નગરી અને કૌશાંબી નગરીની માફક આ શ્રીચંપાપુરી પણ મહાપ્રાચીન નગરી ગણાય છે. આ નગરીમાં શ્રી તીર્થંકર દેવનાં પાંચે કલ્યાણકો થયા છે.

શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામીનાં પાંચ કલ્યાણકો :

વર્તમાન ચોવીશીના બારમા તીર્થંકર શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી મહારાજ—દશમા પ્રાણીત દેવલોકના વીસ સાગરોપમ સુધીનાં દેવતાઈ સુખો ભોગવી જેઠ સુદિ છઠ્ઠે દિવસે આ નગરીમાં વસુપૂજ્ય રાજાની શ્રી જયારાણીની કુક્ષિમાં આગ્યા. તે ચ્યવન કલ્યાણક થયું. કુંભ-રાશિ અને શતભિષક નામના નક્ષત્રમાં કાર્તિક વદિ ચૌદશે આ નગરીમાં જ તેઓ જન્મ પામ્યા. એટલે તે બીજું જન્મ કલ્યાણક થયું. ૭૦ ધનુષ્ય પ્રમાણ કાયાવાલા પ્રભુ શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી મહારાજએ કુમાર અવસ્થામાં છઠ્ઠ તપ કરીને ૬૦૦ પુરુષોની સાથે આ નગરીના પાડલ વૃક્ષની નીચે શગણ સુદિ પૂનમે પવિત્ર સંયમ ગ્રહણ કર્યું. ત્યારે તેઓ ચતુર્થ જ્ઞાન પામી ચઢનાણી થયા. આ ત્રીજું દીક્ષા કલ્યાણક થયું. પહેલું પારણું તેમણે સુનંદા શેઠને ઘેર કર્યું, ત્યાં પંચ દિવ્ય પ્રકટયાં. એક માસ છદ્મસ્થપણે વિચર્યા બાદ મહા સુદી બીજે છઠ્ઠ તપમાં રહેલા પ્રભુને આ જ નગરીમાં કેવલજ્ઞાન પ્રકટ થયું, જેથી પ્રભુ સર્વજ્ઞ સર્વદર્શી કહેવાયા. આ તેમનું ચોથું કેવલજ્ઞાન કલ્યાણક થયું.

પ્રભુદેવને શ્રી સુભૂમ આદિ ૬૬ ગણધરો હતા. વૈક્રિય લગ્નિધના ધારક મુનિવરો ૧૦૦૦૦, વાદીઓ ૪૭૦૦, અવધિજ્ઞાની ૫૪૦૦, કેવલી ૬૦૦૦, ચઢનાણી મુનિવરો ૬૫૦૦, અને ૧૨૦૦ ચૌદપૂર્વી મુનિઓ હતા. તથા બોંતેર હજાર સાધુઓ, અને શ્રી ધરણી આદિ એક લાખ સાધ્વીઓનો પરિવાર હતો. શ્રાવકો ૨૧૫૦૦૦ હતા અને શ્રાવિકાઓ ૪૩૬૦૦૦ હતી. બોંતેર લાખ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં પ્રભુ આ નગરીમાં ૬૦૦ મુનિવરોની સાથે, માસિક અણુશણ કરી, અષાઠ સુદિ ચૌદશે મુક્તિને પામ્યા. આ પ્રભુનું પાંચમું મોક્ષકલ્યાણક થયું.

રોહિણી રાણીની મુક્તિ :

આ પ્રભુદેવના મધવ નામના પુત્રને લક્ષ્મી નામની પુત્રી હતી. તે લક્ષ્મીને આઠ પુત્રો અને રોહિણી નામની પુત્રી હતી. નૃપતિ શ્રી અશોકે આ રોહિણીને પદ્મરાણીપદે સ્થાપન કરી હતી. રોહિણી રાણીને ૮ પુત્રો અને ૪ પુત્રીઓ હતી. આ રોહિણીએ પ્રભુદેવના રૂપકુંભ અને સ્વર્ણકુંભ નામના બે મુનિવરોની દેશના સાંભળતાં પોતાના હૃદયનું

કારણુ કર્મની બીના અને પૂર્વભવમાં આરધેલા રોહિણી તપની બીના બાણીને ઉન્નમણુને વિધિ સાચવવા પૂર્વક તે તપનો મહિમા-વધાર્યો અને સપરિવાર મુક્તિ પદ પણ મેળવ્યું. આ પુનિત ઘટના પણ આ શ્રી ચંપાનગરીમાં જ બની હતી.

કરકંડુ રાજાનો સંબંધ :

કાદંબરી અટવીમાં કલિગિરિની પાસે કુંડ નામના સરોવરને કાંઠે શ્રી પાર્શ્વનાથ પ્રભુ જ્યાં કાઉસ્સગ્ગ ધ્યાને રહ્યા હતા, ત્યાં જોણે કલિકુંડ નામના તીર્થની સ્થાપના કરી હતી, તે શ્રી કરકંડુ રાજા પણ પૂર્વે આ નગરીમાં રાજ્ય કરતા હતા.

મહાસતી સુભદ્રાનું શીલ માહાત્મ્ય :

જ્યારે આ નગરીના ત્યારે દરવાજા સજ્જત બંધ થયા અને તેને ઉઘાડવાને કોઈ પણ સમર્થ થયું નહિ, ત્યારે સતી સુભદ્રાએ કાચા સૂતરના તાંતણાથી ચાલણીમાં, શીલના પ્રભાવે, કૂવામાંથી જલ કાઢી તેને દરવાજા ઉપર ઝાંટી ત્રણ દરવાજા ઉઘાડ્યા હતા. ચોથો દરવાજો બીજી સતી સ્ત્રીની પરીક્ષા માટે ન ઉઘાડ્યો. ઘણા વખત સુધી ચોથો દરવાજો બંધ રહ્યો. કાલાન્તરે વિક્રમ સં. ૧૩૬૦ ની સાલમાં લક્ષણાવતી નગરીનો (બાદશાહ) હમીર શ્રી સુરત્રાણુ સમસદીન—(પોતે વસાવેલા) શંકરપુરનો કિલ્લો બંધાવવા માટે અહીંથી પાષાણુ લઈ જવાના પ્રસંગે આ દરવાજાને પણ લઈ ગયો.

પ્રત્યેકબુદ્ધ કરકંડુની ઘટના :

રાજા દધિવાહનને પદ્માવતી નામની રાણી હતી. તે રાણીને પુત્ર-ગર્ભના પ્રભાવે એવો દોહલો ઉપજ્યો કે “હું રાજાની સાથે હાથી ઉપર બેસી મોટા જંગલમાં ફરું.” આ દોહલો પૂર્ણ કરવાને રાજા દધિવાહન રાણી સહિત હાથી ઉપર બેસી વિશાલ અરણ્યમાં ફરવા નીકળ્યા. તે પ્રસંગે હાથીની અંબાડી ઉપરથી ખસી જવાથી રાજાએ ઝાડની ડાળીનું આલંબન લીધું. રાણી ગર્ભના કારણે અશક્ત હોવાથી તે વખતે નહિ ઉતરતાં હાથી ઉપર જ જંગલમાં આગળ ચાલી. ઘણે દૂર જતાં હાથી ઉભો રહ્યો ત્યારે રાણીએ ખીમે ધીમે નીચે ઉતરી પુત્ર પ્રસવ્યો. તેનું નામ કરકંડુ પાડ્યું, અને તે ભવિષ્યમાં રાજા થયો. એની માતા પદ્માવતીએ પ્રભુનો પવિત્ર ઉપદેશ સાંભળીને વૈરાગ્ય ભાવે ભાગવતી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. જ્યારે કરકંડુ રાજા અજાણતાં કલિંગ દેશમાં પિતાની સાથે યુદ્ધ કરવા તૈયાર થયો, ત્યારે આ સાધવી પદ્માવતીએ પિતા દધિવાહનની ઝોળાખાણુ આપી તેને યુદ્ધ કરતાં અટકાવ્યો. આ રાજા કરકંડુને એક વૃદ્ધ બળદ જોઈ સંસારની અસારતાનું ભાન થયું એટલે તેઓ સંયમ લઈ પ્રત્યેકબુદ્ધ થયા અને છેવટે મોક્ષે ગયા. આ પ્રત્યેકબુદ્ધ કરકંડુ મહર્ષિને શ્રી સ્થાનાંગ સૂત્રની ટીકામાં પૂજ્યપાદ આચાર્ય પુરંદર શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજે પ્રત્યેક બુદ્ધ સિદ્ધના વર્ણનમાં દૃષ્ટાંત તરીકે બતાવ્યા છે.

ચંદનખાળાનું પ્રભુ શ્રી મહાવીરને દાન :

રાજા દધિવાહનની પુત્રી ચંદનખાલાનો જન્મ પણ આ પ્રસ્તુત નગરીમાં થયો હતો. જે ચંદનખાલાએ કોશાંબી નગરીમાં પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવને, પાંચ મહિના અને પચીસ દિવસ સુધીની ઘોર તપશ્ચર્યાના અંતે, સૂપડાના ખૂણામાં રહેલા અડદના બાકલા ઠોડરાવી, પ્રભુનો દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવને અનુસરતો અભિગ્રહ પૂર્યો હતો. ચંદનખાલાને સંયમની પ્રાપ્તિ અને કેવલજ્ઞાનનો લાભ, એ જેમાં બીજાં કારણોમાં મૂલ કારણ આ દાન જ છે.

પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવનું ચાતુર્માસ :

પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવે ત્રીક્ષાના દિવસથી માંડીને ૭૨ વર્ષની ઉંમરમાં ૪૨ ચૌમાસાં જુદા જુદા સ્થળે કર્યાં, તેમાં આ શ્રી ચંપાપુરીનું પણ નામ આવે છે. જુઓ—૧ અસ્થિક ગ્રામમાં, ૩ પૃષ્ઠચંપા સહિત ચંપાપુરીમાં, ૧૨ વૈશાલી નગરી અને વાણિજ્ય ગ્રામમાં, ૧૪ તાલંદા અને રાજગૃહ નગરમાં, ૬ મિથિલા નગરીમાં ૨ ભદ્રિકા નગરીમાં, ૧ આલંબિકા નગરીમાં ૧ પ્રણીતભૂમિમાં, ૧ શ્રાવસ્તિ નગરીમાં અને ૧ મધ્યમ અપાયા નગરીમાં.

રાજા કેશિકનું ચંપાપુરી સાથે સંબંધ :

રાજા કેશિકનું બીજું નામ અશોકચંદ્ર હતું. પિતા શ્રેણિકના મરણ નિમિત્તે ઘણો તીલગીર થવાથી તેણે રાજગૃહીની રાજધાની ફેરવી પાછળથી (પિતાના મરણ બાદ) આ શ્રી ચંપાનગરીને રાજધાની બનાવી હતી. સંભવ છે કે—અહીં સુંદર ચંપક વૃક્ષો વધારે પ્રમાણમાં હોવાથી આ નગરી ચંપાનગરીના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામી હોય. સૂત્રોમાં પણ અનેક સ્થળે શ્રીસુધર્માસ્વામીની વાચનાના પ્રસંગમાં, રાજા કેશિકનું અને ચંપાનગરીનું વર્ણન આવે છે.

દાનેશ્વરી રાજા કર્ણની નગરી :

પાંડુ રાજાના વંશમાં થયેલ, મહાદાનેશ્વરી શ્રી કર્ણરાજા પણ પૂર્વે આ નગરીમાં રાજ્ય કરતા હતા. તેમણે તૈયાર કરાવેલી શૃંગાર ચતુરિકા (શૃંગારચોરી) વગેરે ઉત્તમ પદાર્થો (સ્થાનો) હાલ પણ નગરીની શોભામાં વધારો કરી રહ્યાં છે. શાસ્ત્રોમાં જેમ યુદ્ધવીર તરીકે રામ, દયાવીર તરીકે શ્રી શાંતિનાથ ભગવાન અને તપોવીર તરીકે શ્રી સપ્તભદ્રેવ આદિનાં નામો પ્રસિદ્ધ છે, તેમ દાનવીરમાં કર્ણ રાજાનું નામ પડેલે નંબરે આવે છે.

સુદર્શન શેઠના શીલનું માહાત્મ્ય :

આ નગરીના રાજા દધિવાહનને અભયા નામની રાણી હતી. તે નિર્મલ સમ્યગ્દષ્ટિ શેઠ સુદર્શનનું ભવ્ય રૂપ જોઈ મોહિત થઈ અને શેઠને અલાયમાન કરવાને ઘણો પ્રયત્ન

કર્ચો, છતાં જ્યારે નિષ્ફલ નીવડી ત્યારે તેણે ક્રોધમાં આવી શેઠને આજ હીધું કે “ આ સુદર્શન હરાચારી છે.” રાજાને ખબર પડતાં તેણે શેઠને શૂળી ઉપર ચઢાવવા સિપાઈઓને હુકમ કર્યો. પરંતુ સહોદર સુદર્શન શેઠનો અડગ શીલચુલ્લ જોઈને ખૂંટી થયેલી ગુણ-ગુણગણિ શાસનની અધિષ્ઠાયક દેવીએ શૂળીનું સુવર્ણ સિંહાસન ખનાવ્યું. જેમ સિપાઈઓ તરવારનો ઘા કરે, તેમ તે ઘા દેવતાની સહાયથી ફૂલની માલા રૂપ થઈ જાય.

મહાશ્રાવક શ્રી કામદેવની જન્મભૂમિ :

અગિયાર અંગમાંના સાતમા શ્રી ઉપાશક દશાંગ સૂત્રમાં પ્રભુ શ્રી મહાવીરના અગિયાર શ્રાવકોનું વર્ણન કરેલું છે, તેમાં કામદેવ શ્રાવકની જન્મભૂમિ આ શ્રી ચંપા નગરી કહી છે મહાશ્રાવક કામદેવ ૧૮ કરોડ સેનૈયાના સ્વામી હતાં. તેમને દશ હજાર ગાયોનું એક ગોકુલ થાય તેવાં છ ગોકુલ હતાં. તેમને ભદ્રા નામની સ્ત્રી હતી. તેમણે^૧ શ્રાવકની ૧૧ અગિયારે પ્રતિમાઓ વહન કરી હતી. દેવતાઈ ઉપસર્ગોના પ્રસંગે પણ ધર્મારોધનમાં અડગ રહેનાર આ શ્રી કામદેવ શ્રાવક ૨૦ વર્ષ સુધી ખાર ત્રતમય દેશવિરતિ ધર્મને આરાધી છેવટે એક મહિનાનું અનશન કરી સૌધર્મ દેવલોકના અરૂણ વિમાનમાં ચાર પદ્યોપમના આયુષ્યવાલા દેવ થયા.

શ્રી મનકે મુનિનું દીક્ષાસ્થાન પણ આ જ નગરી :

છ શ્રુત કેવલિમાં પ્રસિદ્ધ, ચઉદ પૂર્વધર શ્રી શય્યમ્ભવસૂરિ મહારાજે રાજગૃહ નગરથી આવેલા પોતાના પૂર્વાવસ્થાના પુત્ર મનકેને અહીં દીક્ષા આપી હતી. ત્યાર બાદ આચાર્ય મહારાજે શ્રુત જ્ઞાનના બલથી પુત્રનું આયુષ્ય છ મહિનાનું બાળ્યું. તેને ભણવા માટે દષ્ટિવાદના ભેદ રૂપ પૂર્વગતમાંથી શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રનો ઉદ્ધાર કર્યો.

જીવંતસ્વામીની પ્રતિમાનો ભરાવનાર કુમારનંદી :

આ શ્રી ચંપાનગરીનો રહીશ કુમારનંદી નામનો સોની વ્રેણો ધનાઢય હતો. તે પ્રભલ કામવાસનાની પરાધીનતાને લઈને અગ્નિમાં પડી મરીને પંચશૈલનો અધિપતિ થયો. તેને અચ્યુત સ્વર્ગવાસી મિત્રદેવે સમજાવી સન્માર્ગ પમાડ્યો. એટલે દેવના કહેવાથી તેણે ચંદનમય શ્રી મહાવીર (જીવંતસ્વામી) પ્રભુની પ્રતિમા ભરાવી.

બીજી કેટલીક વિશેષતાઓ :

આ જ નગરીના પૂર્ણભદ્ર ચૈત્યમાં પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવે કહ્યું હતું કે સ્વલગ્નિધથી જે ભવ્ય જીવ અષ્ટાપદની યાત્રા કરે, તે તે જ ભવમાં મુક્તિપદ પામે. પ્રભુ શ્રી મહાવીર

૧. આનું વિશેષ સ્વરૂપ-શ્રી પંચાશક શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે.

દેવના પાલિત નામના શ્રાવકની પણ જન્મભૂમિ આ નગરી હતી. આ નગરીના રહીશ સુનંદા નામના શ્રાવકે મુનિના દુર્ગંધમય શરીરની અતિ નિંદા કરવાથી અશુભ ચીકણાં કર્મો બાંધ્યાં. અંતિમ કાલે મરીને તે એક શેઠના પુત્રપણે ઉપજે છે. કાલાન્તરે મુનિ-નિંદાથી બાંધેલ કર્મો ઉદયમાં આવવાથી તેનું શરીર દુર્ગંધમય થઈ જાય છે. કૌશિકાર્યના શિષ્ય-અંગપિ અને રૂદ્રક મુનિના અભ્યાષ્યાનની અને સુજાત-પ્રિયંશુ આદિની વર્ણન ઘટનાઓ પણ આ શ્રી ચંપાનગરીમાં બની હતી.

એ પ્રમાણે લવ્ય જીવે ઉત્તમ તીર્થંકર આદિ પૂજ્ય મહાનુભાવોની ચરણ-રજથી પવિત્ર બનેલી. પરમ કલ્યાણક ભૂમિ આ શ્રી ચંપાપુરીની બીના જાણી, અહીં થયેલા શિલાદિ ગુણધારક જીવોએ આરાધેલા મોક્ષમાર્ગમાં પોતાના આત્માને જોડી રાગદ્રેષના લાવબંધન તોડી પરમાનન્દ સિદ્ધિ મુખને પામે ! એ જ હાર્દિક લાવના !

સમાપ્ત

મહાપ્રાચીન કૌશાંબી નગરી.

લેખક:—આચાર્ય મહારાજ શ્રીમદ્ વિજયપદ્મસૂરિજી

અનેક પ્રાચીન વસ્તુઓમાં વિશાલ વત્સદેશના અલંકાર તુલ્ય કૌશાંબી નગરીને સ્થાન અપાયું છે. એટલે અયોધ્યા નગરી વગેરેની બીના જાણ્યા બાદ, આ નગરીનો પણ સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ જાણવા જેવો છે. અહીં પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવને વંદન કરવા માટે ચંદ્ર અને સૂર્ય મૂલ વિમાનમાં બેસીને આવ્યા હતા, ત્યારે ચૌતરફ પ્રકાશ ફેલાયો, જેથી સંધ્યા સમય ધ્યાન બહાર રહેવાથી, આર્યા મૃગાવતીજી પ્રભુદેવના સમવસરણમાં વધુ વાર રોકાયા; જ્યારે ચંદ્ર સૂર્ય વંદન કરીને સ્વસ્થાને ગયા ત્યારે ચૌતરફ અંધકાર ફેલાઈ ગયો. મહામતી તે સાધ્વીજીએ જાણ્યું કે મારી મોટી ભૂલ થઈ. પ્રભુદેવના સમવસરણમાં રાતે રહી શકાય નહિ, એમ વિચારી તે જલ્દી ઉપાશ્રયે આવ્યાં. આ અવસરે પોતાનાં ગુરુણીજી આદિ સાધ્વીઓ આવશ્યક (પ્રતિક્રમણ) કરી રહ્યાં હતાં. આ પ્રસંગે મૃગાવતીજી ને આર્યા ચંદનબાલા સાધ્વીએ ડપકો આપતાં જણાવ્યું કે—“સંયમ સાધનામાં ઉદ્ધમશીલ એવા તમારે આ પ્રમાણે કરવું ઉચિત નથી. શ્રમણુધર્મ એ ઉપયોગ-પ્રધાન છે. સ્ખલનાનું કારણ અનુપયોગ લાવ જ છે.” આવું વચન સાંભળીને મૃગાવતીજી ગુરુણીજીના પગમાં પડી ઘણો જ પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યાં, અને અપરાધને અમાવતાં સર્વ જ્ઞાનમાં શિરોમણિ કેવલજ્ઞાન પામ્યાં. અસ્તુ.

આ કૌશાંબીનગરીનો કોટ મૃગાવતી ઉપર આસકત થયેલા રાજા ચંડપ્રદાંતે પોતાની ઉજ્જયિની નગરીથી માંડીને ઠેઠ કૌશાંબીનગરી સુધી લાઇનબદ્ધ પુરુષો ગોઠવીને તેઓની મારફત ઇંટો મંગાવીને શીઘ્ર બંધાવ્યો હતો, જે હાલ પણ ખંડેર સ્થિતિમાં દેખાય છે. અહીં પૂર્વે શતાબ્દીક રાજા રાજ્ય કરતા હતા. ત્યાર બાદ તે રાજા (અને મૃગાવતી)ના પુત્ર ઉદાયા (ઉદયન) રાજા અહીંની રાજ્યગાદી ઉપર આવ્યા. જે ગાંધર્વવિદ્યા (ગાયન કલા)માં હુશિયાર હતા. અહીંના વિશાલ લવ્ય મંદિરોમાં રહેલી દિવ્ય જિનપ્રતિમાઓ, જોનાર લવ્ય જીવોને અપૂર્વ આલ્હાદ આપે છે. નગરીની ચારે બાજુ વિવિધ વનો (ખગીયા વગેરે) શોભે છે, કે જે કાલિંદી નદીના જલની લહરીઓના સંબંધથી પ્રકુલ્લિત દેખાય છે. પૂર્વે આપણા દેવાધિદેવ^૧ શ્રમણુ ભગવાન પ્રભુ શ્રી મહાવીરે (ગુજરાતી તિથિ) માગશર વદિ એકમે દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવની અપેક્ષાએ અડહના બાકુલા બહોરવાનો

૧. દેવો પાંચ પ્રકારના છે. ૧. દ્રવ્યદેવ (બદ્ધદેવાયુક નરાદિ), ૨. ભાવદેવ (દેવાયુતે ભોગવનાર), ૩. દેવાધિદેવ (અરિહંત), ૪. નરદેવ (ચક્રવર્તિ) અને ૫. ધર્મદેવ (મુનિવર), એમ શ્રી ભગવતી સૂત્રમાં કહ્યું છે.

જે અભિપ્રહ કર્યો હતો, તે આ નગરીમાં પાંચ દિવસ ઓછા છ મહિને એટલે ૫ મહિના અને ૨૪ દિવસ વીત્યા બાદ જેટ સુદિ દશમે સૂર્યાના પૂણ્યામાં રહેલ અરહના બાકુલા ગ્હોરાવીને ચંદનબાલાએ પ્રભુને પારણું કરાવી, પૂર્ણ કર્યો હતો. આ સ્થલે દેવોએ સાડા બાર કોટ વસુધારા (સેનિયા)ની વૃષ્ટિ કરી. આ જ કારણથી આ નગરીની નજીકમાં વસુધારા નામનું ગ્રામ વસ્યું જેના અનેક સ્થલે નિર્દેશ જોવામાં આવે છે. તેમજ પંચ દિવ્યો પ્રકટ થયાં, જેથી લોકો પૂર્વની માફક હાલ પણ આ પર્વ (જેટ સુદી દશમના) દિવસે તીર્થસ્નાન દાનાદિ આચાર પાલે છે. વર્તમાન ચોવીશીના છઠ્ઠા તીર્થંકર શ્રી પદ્મપ્રભુનાં જ્યવન, જન્મ, દીક્ષા અને કેવલજ્ઞાન નામનાં ચારે કલ્યાણકો પણ અહીં થયાં છે. આ સ્થલે ધણાં ઉંચાં અને વિકસ્વર કોસંબ નામનાં વૃક્ષો અધિક પ્રમાણમાં ફેલાય છે. આ કારણથી પણ નગરીનું કૌશાંબી નામ પડ્યું હોય એમ અનુમાન થાય છે. અહીંના વિશાલ શ્રી પદ્મપ્રભુના લવ્ય મંદિરમાં, ઉપર જણાવેલ બાકુલા વહોરાવવાના પારણાના પ્રસંગને દર્શાવનારી શ્રી ચંદનબાલાની લવ્ય મૂર્તિ હયાત છે. અહીં એક શાંત આકૃતિને પારણ કરનાર સિંહ હંમેશાં આવીને પ્રભુને ભાવપૂર્વક વંદનાદિ કરે છે.

શાસ્ત્રકાર ભગવંતે કહ્યું છે કે કલ્યાણકભૂમિ રૂપ પવિત્ર ક્ષેત્રની સ્પર્શનાથી કર્મોના ક્ષયોપશમાદિ જરૂર થાય છે. પોતાના ઘરે દાન શીલાદિ ગુણો સાધવાની જેને ઇચ્છા ન થાય, તે જ જીવ પરમ પાવન શ્રી સિદ્ધગિરિજી જેવા ઉત્તમ સ્થાને પૂર્ણ ઉલ્લાસથી દાનાદિ સાધી શકે છે. જેથી આ કૌશાંબીનગરી પણ છઠ્ઠા પદ્મપ્રભુના ચાર કલ્યાણકોની પવિત્ર ભૂમિ છે. અને પ્રભુ શ્રી મહાવીરની ચરણરજથી પણ પવિત્ર થયેલી છે, એમ વિચારી, આ પવિત્ર તીર્થભૂમિની બીના બાણી ભવ્ય જીવો તીર્થસેવા રૂપી જલના પ્રવાહથી કર્મમેદથી મલિન બનેલા પોતાના આત્માને નિર્મલ બનાવે એ જ હાર્દિક ભાવના !

સમાપ્ત.

॥ ओं ह्रीं नमो घोरतवस्सिणो समणस्स भगवओ महावीरस्स ॥

॥ ओं ह्रीं नमो तवस्स ॥

તપોગચ્છાધપતિ-આચાર્ય મહારાજ શ્રીવિજયનેમિસૂરીશ્વર વિનેયાહ
આચાર્ય શ્રીવિજયપદ્મસૂરિવિરચિત

અચિંત્ય પ્રભાવશાલી શ્રીવર્ધમાન તપઃ પ્રકાશઃ

અથવા

ગુરુ શિષ્યના સંવાદ રૂપે

ભાવારોગ્ય રસાયણમ્

॥ આર્યાવુત્ત ॥ મંગલમ્ ॥

સિરિસંલેસરપાસં-ચિંતામણિકપ્પપાયવઠ્ઠમહિયં ॥

જિણસાસણગયણરવિં, વંદિય ગુરુનેમિમ્મરિમહં ॥ ૧ ॥

ભાવારુગરસાયણ-પહાવિસિરિવહ્નમાણતવમાવં ॥

અંગાગમાહસારં, વુચ્છં ગુરુસીસસંવાયં ॥ ૨ ॥

શિષ્ય—હે ગુરુદેવ ! ધર્મનું ખરું સ્વરૂપ શું ?

ગુરુ—હે શિષ્ય ! વિષય કપાયાદિની આસક્તિને લઈ ને દુર્ગતિમાં જવાને તૈયાર થતા જીવોને જે ધારી રાખે એટલે અહિંસા, સંયમ અને તપની આરાધનામાં જોડીને સદ્ગતિને પમાડે, તે ધર્મ કહેવાય. અહિંસાદિની યથાર્થ આરાધના શ્રી જૈનધર્મમાં જ કહેલી છે અને તે પ્રમાણે થાય છે. માટે જ સર્વ ધર્મોમાં જૈનધર્મ ઉત્કૃષ્ટપણે જયવંતો વર્તે છે. ૧

૨. શિષ્ય—તે જૈન ધર્મના કેટલા ભેદો છે ? તે કૃપા કરીને સમજાવો.

ગુરુ—હે શિષ્ય ! પરમ કારુણિક શ્રીતીર્થંકર દેવે કહેલા શ્રીજૈન ધર્મના—૧. દાન-ધર્મ. ૨. શીલધર્મ. ૩. તપઃધર્મ. ૪. ભાવના ધર્મ. આ રીતે ચાર ભેદો કહ્યા છે. અને (૧) અહિંસા (૨) સંયમ (૩) તપ આ રીતે ત્રણ ભેદો તથા (૧) શ્રમણધર્મ (૨) શ્રાવકધર્મ એમ બે ભેદો તેમજ (૧) સમ્યગ્દર્શન (૨) સમ્યગ્જ્ઞાન (૩) સમ્યક્ચારિત્ર એમ ત્રણ ભેદો પણ અપેક્ષાએ કહ્યા છે. ૨

૩. શિષ્ય—આપે કહેલા ભેદોમાં તપનું સ્વરૂપ અને તેમાં પણ શ્રીવર્ધમાન તપનું સ્વરૂપ શું ? એ ખીના કૃપા કરીને જણાવો ?

શુર—હે શિષ્ય ! પરમ દયાલુ શ્રીતીર્થ"કર દેવે તપની વ્યાખ્યા આ રીતે જણાવી છે.

॥ આર્યાવૃત્તમ્ ॥

રસધિરમાંસમેદોઽસ્થિમઙ્ગશુક્રાણ્યનેન તપ્યન્તે ॥

કર્માણિ ચાશુભાની—ત્યતસ્તપો નામ નૈરુક્તમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—રસ (શરીરમાં રહેલ પ્રવાહી પદાર્થ), લોહી, માંસ, ચરબી, હાડકાં, માંસ પેશી, વીર્ય આ સાતે ધાતુઓને અને અશુભ કર્મોને જે તપાવે તે તપ કહેવાય. આત્મા એ સુવર્ણ જેવો છે. તેને કર્મ રૂપી મેલ ચોટેલ છે. તેને શુદ્ધ કરવાને માટે તપ રૂપ અગ્નિ ખાસ જરૂરી છે. એટલે જેમ અગ્નિના તાપથી સોનું નિર્મલ બને છે, તેમ તપ રૂપ અગ્નિના સંબંધથી આત્મા કર્મરૂપી મેલનો ત્યાગ કરીને જરૂર શુદ્ધ બને છે. આ રીતે કહેવાનું ખરું રહસ્ય એ છે કે—

જ્યાં સુધી આ સંસારી જીવોની લગભગ પણ યોગક્રિયા ચાલુ હોય છે, ત્યાં સુધી તેઓને સમયે સમયે ઓછા વધતા પ્રમાણમાં કર્મબંધ ચાલુ હોય છે. તેથી જ તે જીવોના સ્વરૂપમાં વિચિત્રતા માલુમ પડે છે. કોઈ પણ કર્મનો બંધ થયા પછી તેને તરત જ ઉદય થતો નથી, પણ ઓછામાં ઓછું અંતર્મુદૂર્ત તો જવું જોઈ એ અને ઉત્કૃષ્ટ થી જે કર્મની જેટલા કોડાકોડી સાગરોપમની સ્થિતિ બાંધી હોય, તે કોડાકોડી દીઠ સો સો વર્ષ વીત્યા બાદ તે બાંધેલા કર્મનો ઉદય થાય છે. દષ્ટાંત તરીકે સમજી લેવું કે જ્ઞાનાવરણીય કર્મની જઘન્ય (નાની-ઓછામાં ઓછી) સ્થિતિ અંતર્મુદૂર્તની અને ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ ત્રીસ કોડાકોડી સાગરોપમની હોય છે. આનો અર્થ એ છે કે આ કર્મની જઘન્ય સ્થિતિમાં પણ અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ કાલ અબાધાકાલ તરીકે ગણવાનો છે. એટલે તે કર્મ બાંધ્યા પછી અંતર્મુદૂર્ત પ્રમાણ કાલ જાય ત્યારે ઉદયમાં આવે (તેને ઉદય થાય) અને તે ઉદય અંતર્મુદૂર્ત સુધી ચાલુ રહે. ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિવાળું જ્ઞાનાવરણીય કર્મ એક કોડાકોડી સાગરોપમ દીઠ સો સો વર્ષ લેતાં ત્રણ હજાર વર્ષ વીત્યા બાદ ઉદયમાં આવે છે. ત્યારે તે કર્મના બાંધનાર સંસારી જીવો તે કર્મનું ફલ લોગવે છે. પ્રશ્ન—એક માણસ ચોરી કરતાંની સાથે ફાંસીના લાકડે લટકાઈને મરી ગયો, અહીં અબાધાકાલ કઈ રીતે થઈ શકે ? ઉત્તર—ખરી રીતે અહીં પણ ઓછામાં ઓછો અંતર્મુદૂર્ત વિગેરે કાલ ગયા બાદ જ તે ચોરની તેવી સ્થિતિ બને છે. આ વાત કર્મ સ્વરૂપના બાણકાર ભવ્ય જીવો જ સ્પષ્ટ સમજી શકે છે. તે વાતના અબજુ જીવોને ચોરની ખીના સાંભળીને આશ્ચર્ય હપજે એ બનવા જોગ છે. આ કર્મો સ્પૃષ્ટ, બદ્ધ, નિધિતા, અને નિકૃષ્ટિત સ્વરૂપવાળા હોય છે. તેમાં પહેલા ત્રણ સ્વરૂપવાળા કર્મો ગીતાર્થ સદ્ગુણી શ્રી ગુરુમહારાજના કહ્યા મુજબ પ્રાયશ્ચિત, પશ્ચાત્તાપ, વિગેરે શુભ આલંબનના સેવનથી દૂર કરી શકાય છે. પણ નિકૃષ્ટિત

કર્મોની આમતમાં સાધારણ નિયમ એવો છે કે તે કર્મ બાંધ્યા પ્રમાણે ભોગવવું પડે. અહીં અપવાદ એ છે કે નિયાણાનો ત્યાગ કરીને ક્ષમા ગુણ સંપન્નને પરમ ઉદ્ધાસથી વિધિ સહિત તપસ્યા કરતાં નિકાચિત કર્મોનો પણ નાશ થઈ શકે છે. વસ્તુસ્થિતિ આમ હોવાથી જ ચૌદમે ગુણકાણે શુક્લ ધ્યાન રૂપ તપથી વળાં કર્મોનો નાશ કરીને થોડા ટાઈમે અયોગી ભગવંત સિદ્ધિપદને પામે છે. શ્રી જૈનેન્દ્ર શાસનમાં વિવિધ પ્રકારની તપસ્યાઓ મતાવી છે, તેમાંની કેટલીએક તપસ્યાઓનું વર્ણન શ્રી જ્ઞાતાસૂત્ર-અંતગદ્દશાંગ સૂત્ર વિગેરે દ્વાદશાંગી ગણિપિટકના અંગરૂપ ગણાતા સૂત્રોમાં પણ આવે છે. ત્યાં તપસ્યાના છેવટના ફલ રૂપે એ પણ જણાવ્યું છે કે “જાવ સેતુંજે સિદ્ધા” (આથી એમ પણ સાબીત થાય છે કે ગિરિશજનું નામ મુખ્ય સૂત્રોમાં પણ વખાણ્યું છે, અને સુદ્ધમદ્દષ્ટિથી વિચાર કરતાં તે વાત અનાદિ કાલીન મૂર્તિપૂજને પણ સિદ્ધ કરે છે) અહીં (૧) તપસ્યાનો પ્રભાવ, (૨) તપ કરવાની વિશેષ જરૂરીયાત, (૩) તેમાંના શ્રી વર્ધમાન તપનો પ્રભાવ, (૪) તેની વિધિ, તે પ્રમાણે આરાધના કરનારને શો લાભ થયો? વગેરે ખીના જણાવીશું.

॥ તપનું સ્વરૂપ ॥

લઘુકર્મીં ભવ્ય ભુવો વધારે પ્રમાણમાં કર્મોની નિર્જરા કરવાને માટે જેની સેવના કરે તે તપ કહેવાય. નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય, ભાવથી તપ પદની સંપૂર્ણ વિચારણા કરી શકાય છે. તેમાં ચક્રવર્તી વિગેરે રાજાઓ છ બાંકની સાધના વિગેરે મુદ્દાથી જે તેર અક્રમ કરે, કેટલાએક લક્ષ્મીની ઇચ્છાવાળા અજ્ઞાન ભુવો કેસરીઆભ વિગેરે તીર્થાદિ સ્થલે જઈને જે તપ કરે અને શત્રુનો નાશ કરવાના ઇરાદાથી જે તપ કરાય તે દ્રવ્ય તપ કહેવાય છે. અન્ય મતમાં જણાવેલા આંદ્રાયાણ વિગેરે તપ પણ દ્રવ્ય તપ કહેવાય. નિયાણાની ભાવના વિના તપનું સ્વરૂપ સમજીને શુભ મુહૂર્તે શુભ મહારાજની પાસે નંદી (નાંદ) ની પાસે વિધિપૂર્વક તપને ઉચ્ચારીને શાસ્ત્રોક્ત વિધિ પ્રમાણે પરમ ઉદ્ધાસથી કેવલ (શિક્તા) કર્મોને અપાવવાના મુદ્દાથી જે તપ કરાય તે ભાવ તપ કહેવાય. ભાવ તપની આરાધના કરનારા ભવ્ય ભુવો એ તપનું સ્વરૂપ ઉપયોગ પૂર્વક વિચારતાં તપની સાધના કરે, તે તે ભુવોને આગમ ભાવ નિરૂપના અભિપ્રાયે તપ કહેવાય. તથા જે ભુવો તપ કાર્યા ન કરે અને તપનું સ્વરૂપ ઉપયોગ પૂર્વક વિચારે તેઓ આગમ ભાવ નિરૂપના અભિપ્રાયે તપ કહેવાય. આ તપના આર ભેદ દષ્ટાંત સાથે શ્રી ઉપદેશ પ્રાત્યાદિ શ્રેયોમાં વિસ્તારથી જણાવ્યા છે.

તપસ્યા કરનારા ભવ્ય ભુવોના ગુણો.

પ્રબલ પુણ્યોદયે આવા તપ કરવાનો અવસર મળે છે. તપસ્યાના કરનારા ભવ્ય ભુવોએ (૧) ક્ષમા, (૨) ધૈર્ય, (૩) શાંતિ, (૪) થોડી નિદ્રા, (૫) રીતસર આહાર, (૬) નમ્રતા, (૭) સરલતા, (૮) સંતોષ (૯) ભોગ તૃણાનો ત્યાગ, (૧૦) ખીનની નિંદા નહિ કરવી,

(૧૧) ગુરુ ભક્તિ (૧૨) કર્મોને અપાવવાની જ ભાવના, (૧૩) રાગ દ્વેષની મંદતા, (૧૪) ક્રોધ, (૧૫) વિનય-વિવેક, (૧૬) સાંસારિક ફલની ચાહના કરવી નહિ, (૧૭) સહનશીલતા, (૧૮) આરોગ્ય, (૧૯) ક્રિયામાં ઉતાવળ કરવી નહિ વિગેરે ગુણો ધારણ કરવા જોઈએ. એ રીતે નિર્દોષ તપનું સંપૂર્ણ ભાવ (અર્થ) ફલ મલી શકે છે.

તપનો પ્રભાવ.

૧. મોહથી અને બીનસમજણથી બાંધેલાં કર્મો રૂપી પર્વતોનો ચૂરેચૂરો ઠરવામાં વળ જોવું તપ છે. કામ વાસના રૂપી અગ્નિને ડારવામાં જલ જોવું તપ છે. ઇંદ્રિયોના સમૂહ રૂપી સૂર્યને વશ કરવા માટે ગાફી મંત્રના જેવું તપ છે. વિવિધ વિધ્ન રૂપી અંધકારને ખગાડવા માટે સૂર્ય જેવું તપ છે. વિવિધ લગ્નિ અને સંપદાના લાભ રૂપ પેલડીઓના મૂળીયા જેવું તપ છે. મોક્ષના અને સ્વર્ગના સુખને આપનારું તપ છે.

૨. હે ભવ્ય જીવો ! હું તમને 'પૂછું કે, અરણ્યને બાળવામાં દાવાગ્નિ સિવાય બીજો કોઈ સમર્થ છે ? દાવાગ્નિને ઓલવવામાં મેઘ સિવાય બીજો કોઈ સમર્થ છે ? મેઘને વિખેરી નાંખવામાં પવન સિવાય બીજો કોઈ સમર્થ છે ? આના જવાબમાં જેમ ના આવે છે તેવી રીતે ઘણાં શીકણાં એવા કર્મોના પાણુ નાશ કરવામાં તપ સિવાય બીજો કોઈ સમર્થ નથી.

૩. તપને કલ્પવૃક્ષના જેવું કહ્યું છે. તેને સંતોષ રૂપી મૂળિયું, શીત રૂપી બીજાં પાંદડાં, અને અભયદાન રૂપી મોટા પાંદડાં છે. તેની ઉપર શ્રદ્ધા રૂપી પાણી સિંચાય છે. તેથી તેનો વિશાલ ફલ બલ ઐશ્વર્ય રૂપી વિસ્તાર (ઘેરાવો) વધે છે. તેને સ્વર્ગાદિકના સુખ રૂપ ફૂલો છે, મોક્ષ રૂપ ફળ છે.

ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર પરમાત્માએ જ્યારે દીક્ષા લીધી ત્યાર પછી મતિજ્ઞાન, શ્રુતજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન અને મનાપર્યવજ્ઞાન એ ચાર જ્ઞાને કરીને સહિત હતા અને તેથી તે તારક પ્રભુ “હું તમામ કર્મોનો ક્ષય કરીને આ જ ભવમાં મોક્ષે જવાનો છું.” એવું જાણુતા હતા, છતાં પણ તે પ્રભુએ અતુપમ ફળને આપનાર વિવિધ પ્રકારનાં અઠવિહાર તપ કર્યા હતા. સ્વભાગ સાડી બાર વર્ષના જીવસ્થ પર્યાયમાં ૩૪૯ દિવસ પારણું કરવા તરીકે આહાર કર્યો હતો. આ ઉપરથી જ તપનો મહિમા તથા તે તપ કરવાની જરૂરીયાત સાબીત થાય છે. જેમ અગ્નિના તાપથી અશુદ્ધ (મેલ વાળું) સોતું મેલ દૂર થાય ત્યારે ચોખ્ખું (સ્વચ્છ) બને છે, તેમ કર્મ રૂપી મેલથી મલિન થયેલા આ સંસારી જીવો તપ રૂપી અગ્નિના તાપથી કર્મ રૂપી મેલનો નાશ કરીને પોતાના આત્માને નિર્મલ બનાવે છે. જે વસ્તુ બહુ દૂર છે, અથવા જે વસ્તુ મહા દુઃખે કરી મેળવી શકાય એવી હોય, તેવી વસ્તુઓ પણ તપસ્યા કરવાથી મેળવાય (પામી શકાય) છે. કારણ કે તપ સ્થાનો અપૂર્વ પ્રભાવ છે.

ઋષભદેવ પ્રભુથી માંડીને મહાવીર સ્વામી સુધીના દરેક તીર્થંકરોએ બાર માસના નપથી માંડીને છ મહિનાના તપ સુધીની તપસ્યા કરી છે, અને તેનો અદ્ભુત લાભ જાણીને તે તારક દેવાધિદેવોએ લવ્ય જીવોના હિતને માટે તપ કરવાનું જણાવ્યું છે, કારણ કે તપથી દ્રવ્ય લક્ષ્મી તથા ભાવ લક્ષ્મી એમ બંને પ્રકારની લક્ષ્મી મળે છે. ભવની પરંપરાનો નાશ થાય છે, અનેક પ્રકારના રોગો મૂળમાંથી નાશ પામે છે, ઇષ્ટ પદાર્થો પણ મળે છે. દેવતાઓ પણ તપના પ્રભાવથી આકર્ષાય છે, મદદ કરે છે, વંદન પૂજન કરે છે. તપસ્યા કરવાથી કામ વિકારોનું તોફાન શાંત થઈ જાય છે. આ વાતને લક્ષ્યમાં રાખીને મોક્ષની ઇચ્છાવાળા લવ્ય જીવોએ જરૂર તપનું સેવન કરવું જોઈએ અને એમ કરવાથી જ અસાર દેહમાંથી સાર ગ્રહણ કર્યો કહેવાય, દેહનો સ્વભાવ સુકાવાનો છે જ. તપથી સૂકાય એમાં એકાંત લાભ જ છે, તેમ ન કરીએ તો રોગથી સૂકાય, એમાં જરા પણ લાભ નથી. તપથી ભાવી રોગ પણ જરૂર અટકી જાય છે.

શ્રી ઋષભદેવ પ્રભુના શાસનમાં ઉત્કૃષ્ટ એક વર્ષ સુધીનો તપ તથા શ્રી વર્ધમાન સ્વામીના શાસનમાં ઉત્કૃષ્ટ છ માસ સુધી અને વચલા બાવીશ તીર્થંકર દેવોના શાસનમાં ઉત્કૃષ્ટ ૮ માસ સુધી (અશન, પાન, આદિમ અને સ્વાદિમ એ ચાર પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરવા રૂપ) તપ થતો હતો. આવી શુભ ભાવનાથી આત્માર્થી લવ્ય જીવોએ પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં જરૂર તપસ્યા કરવી જ જોઈએ. પરમ તારક તીર્થંકર દેવોએ લવ્ય જીવોના હિતને માટે છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ અને છ પ્રકારનો અભ્યંતર તપ કહ્યો છે. તેમાં ૧ અનશન, ૨ જીણોદરિકા, ૩ વૃત્તિસંક્ષેપ, ૪ રસત્યાગ, ૫ કાયકલેશ અને ૬ કાયસંલીનતા એ નામથી છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ જાણવો. ૧ પ્રાયશ્ચિત્ત, ૨ વિનય, ૩ વૈયાવૃત્ય, ૪ સ્વાધ્યાય, ૫ ધ્યાન અને ૬ કાયેત્સર્ગ એ પ્રમાણે છ પ્રકારનો અભ્યંતર તપ જાણવો. તેમાં છ પ્રકારનો બાહ્ય તપ તે વિનયાદિ અભ્યંતર તપની પુષ્ટિને માટે ભગવંતે કહ્યો છે. માટે બાહ્ય તપનું સેવન કરતાં પણ વિનયાદિ અભ્યંતર તપોગુણની પુષ્ટિ થાય તે તરફ ધ્યાન રાખવાની ખાસ જરૂર છે.

તપસ્યા કરનારનાં દષ્ટાંતો.

તપ વડે સુવર્ણ પુરુષાદિક ઇષ્ટ પદાર્થોનો લાભ થાય છે. અહીં નાગાર્જુનનું દષ્ટાંત જાણવું. તપ વડે ચિલાતીપુત્રાદિકના દષ્ટાંતે ભવ સંતતિનો પણ ક્ષય થાય છે. તપનો પ્રભાવ ખરેખર અચિન્ત્ય છે. જુઓ આચમિત્ત તપથી શ્રી સિદ્ધચક્રનું (નવ પદનું) આરાધન કરવાના પ્રભાવે શ્રીપાદ મહારાજનો કોઠ રોગ નાશ પામ્યો અને શરીર સોના જેવું બની ગયું, તેમજ પિતાનું ગએલું રાજ્ય ફરીથી મળ્યું તથા બીજા પણ અનેક પ્રકારની ઋદ્ધિઓ પામ્યા. તેમની સાથે રહેનારા સાતસે કોઠીયાઓનો રોગ

પણ તે તપથી નાશ પામ્યો. બ્રહ્મહત્યા, સ્ત્રીહત્યા, બાળહત્યા અને ગૌહત્યા જેવી ભયંકર ગણ્યાતી હત્યાઓના કરનાર દંડપ્રહારી જેવા જીવો. પણ તપના પ્રભાવથી ઘોર કર્મોનો ક્ષય કરી સફળતિના સુખને પામ્યા છે. જેની યાદવ કુમારોએ અપભ્રાજના કરી હતી તે દ્વેષાયન કષિ મરીને દેવ થયો હતો તે પણ આયંબિલ તપ કરનાર દારિકા નગરીના લોકોને બાર વર્ષ સુધી કોઈ પણ પ્રકારનો ઉપસર્ગ કરી શક્યો જ નહિ. તે લોકો જ્યારે તપ કરવામાં મંદ પરિણામી (આળસુ) થયા, ત્યારે જ ઉપસર્ગો પ્રગટ થયા અને તેમાં દ્વેષાયન દેવ ફાવી ગયો. ચક્રવર્તી રાજાઓ અડૂમ તપના પ્રભાવે માગધ, વરદામ વગેરે તીર્થોના અધિષ્ઠાયક દેવોને જીતી (વશ કરી) શકે છે હરિ કેશીબલ મુનિના તપના પ્રભાવથી આકર્ષાઈને દેવો પણ તપસ્વી જનોના દાસ બની તેમની સેવામાં હાજર રહે છે. કુબ્જની પીડાને હઠાવનારી તથા દુર્નિમિત્તાદિકનો ક્ષય કરનારી અને સુખ સંપત્તિઓને મેળવી આપનારી તપસ્યા ખરેખર અપૂર્વ ભાવ મંગળ રૂપ છે, એમ શ્રી જૈનેન્દ્રાગમમાં કહ્યું છે.

જ્યાં સુધી રસનેન્દ્રિય (જીભ) મારફત આ દેહને પુષ્કળ અન્નપાણી મળ્યા કરે ત્યાં સુધી જીવોનાં આકર્ષક કર્મો રૂપી હુંડાસઓ આ શરીર રૂપી કિલ્લાને છોડીને જતા નથી. તેથી પરિણામે રાગાદિક ભાવશત્રુઓ મજબૂત બને છે. આ જ ઇરાદાથી પ્રભુએ અનશન, ઉણોદરી વગેરે બાહ્ય તપ કરવા ફરમાવ્યું છે. તેમજ શીલવંત ભવ્ય જીવોએ સ્નિગ્ધ માદક આહાર તેમજ જરૂર કરતાં વધારે હુખખો આહાર પણ નજ બાવો જોઈએ. ઈન્દ્રિયો રૂપી દર (બીલ) વડે, વાંછા રૂપી પવનનું ભક્ષણ કરી ચિત્ત રૂપી કરંડીયામાં રહેનારા રાગાદિક દોષ રૂપ સર્પો સંસારી જીવોને બહુ જ હેરાન કરે છે. પરંતુ જો તેમને ભૂખ્યા રાખવામાં આવે એટલે પરમ ઉલ્લાસથી વિધિ પૂર્વક તપસ્યા કરવામાં આવે તો થોડા જ વખતમાં તેઓ નાશ પામે છે અને તેથી પૂર્વે નહિ અનુભવેલું અતિ અદ્ભુત સુખ પ્રગટ થાય છે. આથી સાળીત થાય છે કે તપસ્યા કરવાથી ઈન્દ્રિયોને વશ કરી શકાય છે અને રાગાદિ દોષોને પણ જરૂર ફર કરી શકાય છે.

તપસ્યાના આરાધનને અંગે જરૂરી બીના.

તપ કરતાં વચમાં જો પર્વ તિથિનો તપ આવે તો મોટા તપને રાખી મૂકીને તે પર્વ તિથિનો તપ જરૂર કરવો. ચાલતો આવતો મોટો તપ ચાલતો હોય, ત્યાં વચમાં બીજો તપ કરવાનો આવે, તો જે તપ મોટો હોય તે કરવો, અને બાકી રહેલો લઘુ તપ પછીથી (મોટો તપ પૂરો થયા બાદ) કરવો. અથવા (કોઈ તપ એકાસણે કરવા માંડ્યો હોય તેમાં બીજા કોઈ તપનો ઉપવાસ કરવાનો આવે તો તે દિવસે ઉપવાસ કરવો.) એકાસણું પછી કરી આપવું. બૂલી જવું વિગેરે કારણને લઈને તપ ભાંગ્યો હોય તો તેની તે તપમાં જ આલોચણ લઈ લેવી, અથવા પછીથી તે સંબંધી તપ કરવો. અનુક્રમશઃ વર્ષાતપ

વિગેરે તપમાં ઘણું કરીને તિથિનો ક્રમ ગણાતો નથી એટલે કદાચ તિથિએ આવતું આવે અને વગર તિથિએ ઉપવાસાદિ આવે, તો પણ ચાલુ ક્રમ તરફ લક્ષ્ય રાખીને તપ કરવો.

તિથિની મુખ્યતાવાળા તપમાં સૂર્યોદય વેળાની તિથિ લેવી. તિથિનો ક્ય હોય તો પહેલાની તિથિ લેવી અને તિથિની વૃદ્ધિ હોય તો ઐમાંથી બીજી તિથિ લેવી. ૧ જે દિવસે તપ શરૂ કરવાની ઇચ્છા હોય, તે દિવસે 'નિર્વિઘ્નપણે તપ પૂરો થાય' આ મુદ્દાથી સવારે અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરવી. સુગન્ધદાન, સંઘપૂજા વિગેરે મંગલ કાર્યો જરૂર કરવા જોઈએ. ૨ અમુક મોટા સૂત્રોના યોગોદ્ગ્રહનની ક્રિયામાં તથા મોટા ઉપધાનમાં પ્રવેશ કરતાં અને વીસસ્થાનક વિગેરે તપની શરૂઆતમાં વિસ્તાર (મોટી) નંદીની સ્થાપના કરવી બીજા કેટલાએક તપની શરૂઆતમાં લઘુ નંદીથી ક્રિયા કરાય છે. ૩ પ્રતિષ્ઠામાં તથા દીક્ષામાં જે કાળ તજ્યો છે, તે કાળ છમાસી તપમાં, વર્ષાતપમાં, તથા એક માસ કરતાં વધારે વખતના તપની શરૂઆતમાં પણ તજવો. ૪ શુભ મુહૂર્તે તપની શરૂઆત થઈ ગયા પછી પખવાડીયું, મહિનો, દિવસ કે વરસ અશુભ આવે, તો પણ વાંધો નથી. ૫ પહેલા વિહાર માં, તપની નંદીમાં, આલોચણમાં, મૃદુ નક્ષત્રો (મૃગશીર, ચિત્રા, અનુરાધા, રેવતી) ધ્રુવ નક્ષત્રો (રોહિણી, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરા ભાદ્રપદા, ઉત્તરા ફાલ્ગુની) ચર નક્ષત્રો (પુનર્વસુ, સ્વાતિ, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા) ક્ષિપ્ર નક્ષત્રો (અશ્વિની, પુષ્ય, હસ્ત, અભિજિત) શુભ છે (લેવા સારા છે,) તથા મંગળ અને શનિ સિવાયના વાર લેવા. ૬ જે વર્ષમાં ચૈત્ર માસ અધિક હોય ત્યારે કલ્યાણક વિગેરે તપ પહેલા ચૈત્રના કૃષ્ણ પક્ષમાં તથા બીજા ચૈત્રના શુક્લ પક્ષમાં કરવો. ભાદરવા માસની વૃદ્ધિ હોય, ત્યારે પણ એમ કરવું. ૭ છઠ્ઠું છઠ્ઠું કરવાની ભાવનાથી ૨૨૯ છઠ્ઠાળો તપ ઉચ્ચર્યો હોય, તો તે છઠ્ઠું છઠ્ઠું જ કરી શકાય. કારણે એકાંતરા ઉપવાસ કરી શકાય નહિ. ૮ આસોની અને ચૈત્રની એળીના અસન્નઝાયના દિવસો પૈકી પહેલા ત્રણ દિવસમાં કરેલા ઉપવાસ વીસસ્થાનકની એળીમાં ગણવા નહિ.

૯ એ બંને એળીના પહેલા ત્રણ દિવસોમાં કરેલો તપ આલોચનામાં પણ ગણવો નહિ, પણ જે તપમાં ભૂલ થાય તે આખો તપ ફરીથી શરૂ કરવો પડે. આવા આગાહ તપમાં અને રોહિણી તપમાં તે ત્રણ દિનનો તપ ગણી શકાય છે, પરંતુ બીજા તપમાં ન ગણાય.

૧૦ અસ્વાધ્યાયના (અડચણના) ત્રણ દિવસોમાં કરેલો તપ વીસસ્થાનક તપમાં અને અષ્ટકર્મ સૂદન તપમાં ન ગણાય, પણ આંબિલ વર્ધમાન તપમાં પરંપરાથી ગણાય છે. ૧૧ કોઈ બળ્ય જીવ મહાવીર સ્વામીના છઠ્ઠો તપ કરતો હોય, તેને અલગ છઠ્ઠું કરવાની શક્તિ ન હોય, તો તે પાખીનો છઠ્ઠું કરી મહાવીર સ્વામીના છઠ્ઠાં ઉમેરી

શકે, અને તેણે પશ્ચિક તપ જલદી પૂરો કરી આપવો જોઈએ. ૧૨ મહાવીર સ્વામીના છઠ્ઠા પારણે યથાશક્તિ તપ કરવો. બેસણાનો નિયમ નથી.

૧૩ અષ્ટકર્મ સૂદન તપ ઉપવાસ કરવાની શક્તિ ન હોય તો આંબિલથી પણ થઈ શકે. (આ આઠ કર્મની ૧૫૮ ઉત્તર પ્રકૃતિને ઉદ્દેશીને કરાતા તપને આઠે સંબંધે છે.) ૧૪ એક માણસ પહેલે દિવસે ચોવિહાર ઉપવાસ કરી બીજે દિવસે તિવિહાર ઉપવાસ કરે, આ રીતના બે ઉપવાસને આઠોઅનામાં છઠ્ઠ તરીકે ગણી શકાય છે, પરંતુ તે મહાવીર સ્વામીના છઠ્ઠ તપમાં ન ગણાય. ૧૫ પહેલ દિવસે ચોવિહાર ઉપવાસ કરનારા બબ્બે જીવો બીજે દિવસે પહેલાના ઉપવાસને ગણીને છઠ્ઠનું કે અર્દ્ધમનું પચ્ચગ્ગાણુ લઈ શકે નહિ જે દિવસે છઠ્ઠ વગેરેનું પચ્ચગ્ગાણુ લીધું હોય તેજ દિવસના ઉપવાસથી તે લીધેલા તપના પચ્ચગ્ગાણુની શરૂઆત ગણાય. પાછલો તપ ન ગણવો. ૧૬ આઠમ તપ, રોહિણી તપ વિગેરે ઉચ્ચર્યા હોય, તેમાંના બે તપ એક દિવસે કરવાના આવે, ત્યારે છઠ્ઠ કરવાની શક્તિ ન હોય તો જે તપ પહેલો આવે તે કરવો, પછવાડેનો તપ પછી કરી આપવો. ૧૭ મોહનીય કર્મ સંબંધી ૨૮ અર્દ્ધમ કરતાં વચ્ચે તિથિ સંબંધી તપ કે રોહિણી આવે તે ચાલતા તપથી ચાલી શકે.

દરેક તપમાં કરવાનો સામાન્ય વિધિ.

૧ બે ટંક પ્રતિક્રમણ કરવું, ૨ ત્રણ ટંક દેવવંદન વિધિ પૂર્વક કરવું, ૩ બે ટંક પરિલેહણ કરવું, ૪ વિધિ પૂર્વક પચ્ચગ્ગાણુ કરવું તથા પારવું, ૫ જિનેશ્વર દેવની પૂજા ભક્તિ કરવી, ૬ શુર વંદન કરવું, તેમની પાસે પચ્ચગ્ગાણુ લેવું, ૭ જ્ઞાનની પૂજા ભક્તિ કરવી. ૮ ત્રણ પાસે બતાવેલા સંખ્યા પ્રમાણે અક્ષત (ચોખા) વડે સાધીયા કરી તેની ઉપર યથાશક્તિ રૂળ નિવેદ્ય ચઢાવવું, ૯ દરેક તપમાં બતાવેલું શુભલું ૨૦ નવકારવાળી પ્રમાણુ ગણવું, ૧૦ બતાવેલી સંખ્યા પ્રમાણે ખમાસમણાં દેવાં. ૧૧ બતાવેલી સંખ્યા પ્રમાણે તેટલા લોગસ્સનો પ્રાઉસ્સગ્ગ કરવો, ૧૨ જ્યાં જ્યાં શુર પૂજા કહી હોય ત્યાં ત્યાં શુર પાસે સ્વસ્તિક કરી તે ઉપર યથાશક્તિ દ્રવ્ય મૂકવું અને શુરવંદન કરીને તેમનો વાસક્ષેપ લેવો, ૧૩ તપરવાને દિવસે સજ્જાય ધ્યાન-ભણવું ગણવું વિશેષે કરવું, ૧૪ બ્રહ્મચર્ય પાળવું, ભૂમિશયન કરવું, ૧૫ સાધુ સાધ્વીની વૈયાવચ્ચ કરવી, ૧૬ તપને પારણે યથાશક્તિ સ્વામી વાત્પલ્ય કરવું, વધારે ન બને તો યથાશક્તિ એક બે ચાર વિગેરે સંખ્યામાં અમાન તપ કરનાર શ્રાવક અથવા શ્રાવિકાને જમાડવા. ૧૭ મોટા તપને અંતે અથવા મધ્યમાં તેનું મહોત્સવ પૂર્વક ઉજમણું કરવું. સામાન્ય તપોમાં લખ્યા પ્રમાણે ઉદ્યાપન એટલે ઉજમણું કરવું. ૧૮ ગૌતમ પડધો, ચંદનખાણાનો અકૃમ, સ્ત્રીર સાગરના સાત ઉપવાસ વિગેરે તપમાં જે દ્રવ્ય શુરની આગળ શુર પૂજન તરીકે મૂકવાનું હોય તે શુરને આપવાનું નથી પણ તે સાધુ સાધ્વીના વૈયાવચ્ચાદિ કાર્યમાં વાપરવાનો

વ્યવહાર છે. આવા તપોમાં ગુરૂને આપવાની જે પ્રવૃત્તિ કોઈ કોઈ સ્થાનકે થયેલી છે તે આચાર વગરના યતિ વિગેરેના સમાગમથી થયેલી જણાય છે તે દ્વર કરવી, ૧૯ દરેક તપમાં પાણી વાપરવું હોય તો તે અગ્નિ પાણી જ સમજવું, ૨૦ સત્રીએ તો દરેક તપમાં ચોવિહાર જ સમજવો, ૨૧ કોઈ પણ તપ નાંસારિક-પૌદ્ગલિક પદાર્થોની આશાથી ન કરવો. ૨૨ કષાયનો જેમ બને તેમ વિશેષ રોધ કરવો. ક્રમા સહિત જે તપ કરવામાં આવે, તેજ તપ પૂર્ણ ફળદાયક થાય છે, એટલું ધ્યાનમાં રાખવું. આ રીતે દ્વંકામાં તપની બીના જણાવીને હવે મહાપ્રભાવિક શ્રી આયંબિલ વર્ધમાન તપની બીના દ્વંકામાં જણાવું છું.

અખંડ પ્રભાવશાલી ત્રિકાલાખાધિત શ્રી જૈનેન્દ્રશાસનમાં પ્રસિદ્ધ તપોધર્મના વિવિધ લેદોમાં 'શ્રી આયંબિલ વર્ધમાન તપ'ની આરાધનાને અંગે ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ અને શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિએ વિચાર કરતાં ટંકશાલી અંતિમ નિર્ણય આ રીતે થયો છે કે આ (શ્રી આયંબિલ વર્ધમાન) તપની આરાધના બહુજ પ્રાચીન છે. એમ શ્રી ચંદ કેવલિ-ચરિત્ર, શ્રી અંતગડદશાંગ સૂત્ર વગેરે સૂત્રાદિના વાંચન, અનુભવથી બાણી શકાય છે.

શિષ્ય—આપે જે તપને બહુજ પ્રાચીન કહ્યો, તે તપ 'શ્રી આયંબિલ વર્ધમાન તપ' નામથી પ્રસિદ્ધ છે, તેનું શું કારણ ?

ગુરૂ—આ શ્રી વર્ધમાન તપમાં આયંબિલ તપની મુખ્યતા છે ને તેની આરાધના વધુ પ્રમાણમાં થાય છે. તેથી શરૂઆતમાં આયંબિલ શબ્દ મૂકીને આ તપનું નામ જણાવ્યું છે. જે તપમાં આયંબિલ સિવાયના ઉપવાસાદિકની વૃદ્ધિ થતી હોય, તેવા તમામ તપના પ્રકારોથી આ તપને જુદો પાડવા માટે આ તપના નામમાં શરૂઆતમાં આયંબિલ શબ્દ મૂક્યો છે. આ તપમાં પહેલી ઓળીયાં માંડીને અનુક્રમે અંતિમ ૧૦૦ મી ઓળીયાં આયંબિલની સંખ્યા વધતીજ જાય છે. આ મુદ્દો સમજાવવાને માટે આયંબિલ શબ્દની પછી 'વર્ધમાન' શબ્દ મૂક્યો છે. વર્ધમાન નામ પ્રભુ શ્રી મહા વીર દેવનું છે, એમ સમજીને કેટલાએક જીવો શ્રી વર્ધમાન પ્રભુએ કરેલો જે તપ તે વર્ધમાન તપ કહેવાય એવો અર્થ કરે છે, પણ આવો અર્થ ન કરવો. કારણ કે પ્રભુ શ્રી મહાવીરદેવના તપમાં આયંબિલની વાત આવતી નથી.

શિષ્ય—આ શ્રી આયંબિલ વર્ધમાન તપને આરાધવાને વિધિ કૃપા કરીને જણાવો ?

ગુરૂ—આ તપમાં ઉપવાસના આંતરાવાળા આયંબિલ એકથી માંડીને સો (૧૦૦) સુધી અનુક્રમે ચઢતાં ચઢતાં કરાય છે. એટલે પહેલી ઓળીયાં-૧ આયંબિલ, ને ઉપવાસ કરવો. (૨) બીજી ઓળીયાં બે આયંબિલ, અંતે એક ઉપવાસ કરવો. (૩) ત્રીજી ઓળીયાં ૩ આયંબિલ કર્યા પછી છેવટે એક ઉપવાસ કરવો. (૪) ચોથી ઓળીયાં

લાગટ ૪ આયંબિલ કર્યા પછી અંતે ઉપવાસ કરવો. (૫) પાંચમી ઓળીમાં લાગટ પાંચ આયંબિલ કર્યા પછી છેવટે ૧ ઉપવાસ કરવો. તેમાં કાઉસ્સગ્ગ કરતાં શરૂઆતમાં ઈંડિયાવહિથી માંડીને પ્રકટ લોગસ્સ સુધી કહીને ખમા૦ ઇચ્છિ૦ શ્રી અરિહંત પદારાધનાર્થ કાઉસ્સગ્ગ કરૂં, ઇચ્છિં. શ્રી અરિહંત પદ આરાધનાર્થ કરેમિ કાઉસ્સગ્ગ, વંદણુવત્તિઆએ૦ અન્નતથ૦ કહી આર લોગસ્સનો કાઉસ્સગ્ગ કરી પ્રકટ લોગસ્સ કહેવો. અહીં કાઉસ્સગ્ગમાં દરેક લોગસ્સ આગરવર ગંભીરા સુધી ગણવો. સાથીયા વગેરે ૧૨-૧૨ સમજવા. સર્વ તપના પ્રકારોમાં આ મહાતપને હુબર તપ તરીકે ગણેલ છે. કારણ કે મહાપુણ્યશાલી જીવોજ આ તપ પૂરો કરે છે. આ રીતે સંશ્લેષમાં વર્ધમાન તપનો વિધિ જાણવો.

શિષ્ય—જો આ શ્રી આયંબિલ વર્ધમાન તપની આરાધના બહુજ પ્રાચીન કાલથી ચલી આવી છે, તો પહેલાના કાળમાં કયા કયા પુણ્યશાલી જીવોએ આ તપની આરાધના કરી હતી ?

ગુરુ—શ્રી વર્ધમાન આયંબિલ તપના પ્રાચીનકાલીન આરાધકોની સંક્ષિપ્ત નામાવલિ આ પ્રમાણે જાણવી—૧ શ્રી ચંદ્રરાજર્ષિ, ૨ શ્રી મહાસેન કૃષ્ણા સાધવીજી, ૩ પાંચ પાંડવો. ૪ સનતકુમાર ચક્રવર્તી. ૫ શ્રી વર્ધમાન સૂરીશ્વરજી વગેરે. તેમની સંક્ષિપ્ત બીના આ પ્રમાણે જાણવી—

૧ શ્રી ચંદ્રરાજર્ષિ—આ રાજર્ષિ જ્યારે પોતાના પૂર્વ ભવમાં ચંદન નામે મંત્રીપુત્ર હતા તે વખતે ૧-૨ પોતાના ધર્મપત્ની ભદ્રા સહિત શ્રી ચંદન સાર્થવાહ, ૩ થી ૧૮ ભદ્રાની ૧૬ બહેનપણીઓ, ૧૯ હરિ નામનો નોકર, ૨૦ ધાવમાતા. આ નીશ પુણ્યશાલી જીવોએ પરમ ઉલ્લાસથી શ્રી વર્ધમાન તપની ૧૦૦ ઓળીની વિષ સહિત આત્વિક્રી આરાધના કરી હતી. તથા શ્રી ચંદન સાર્થવાહના પૂર્વભવમાં શ્રી ચંદ્ર રાજર્ષિ—સુલસ નામે શેઠ હતા. તે ભવમાં તેમણે એકાંતરે ૫૦૦ આયંબિલની આરાધના કરી હતી. તેમના ધર્મપત્ની અશોકશ્રીએ લાગટ ૫૦૦ આયંબિલની તપશ્ચર્યા કરી હતી. આ શ્રી ચંદ્ર રાજર્ષિનું કુલ આયુષ્ય ૧૫૫ વર્ષનું હતું. તેમાં ૧૨ વર્ષ કુમારપણામાં, ૧૦૦ વર્ષ રાજ્ય કરવામાં ગયા. ૧૧૨ વર્ષની ઉંમરે તેમણે દીક્ષા લીધી. ૮ વર્ષ સુધી છદ્મસ્થપણે વિચરી ક્ષપકશ્રેણિમાં આરૂઠ થઈ ઘાતી કમોનો નાશ કરી ૧૨૦ વર્ષની ઉંમરે કેવલી થઈ ૩૫ વર્ષ સુધી કેવલિપણે વિચર્યા. અંતે ૧૫૫ વર્ષનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી ગર્ધ યોવીરીના બીજા નિર્વાણી નામના તીર્થંકરના સમયમાં સિદ્ધિપદને પામ્યા. આ શ્રી વર્ધમાન આયંબિલ તપની અપૂર્વ આરાધના કરવાથી તેમનું નામ ૮૦૦ યોવીરી સુધી અમર રહેશે. વિશેષ બીના આગળ જણાવી છે.

૨ શ્રી મહાસેન કૃષ્ણાસાધવીજી—શ્રમણ ભગવાન મહાવીરદેવના શાસનમાં જે નવ જણોએ તીર્થંકર નામધર્મ ખાંધ્યું, તેમાં શ્રેણિક રાજાને જણાવ્યા છે તે મહારાજના પત્ની

મહાસેન કૃષ્ણારાણી પ્રભુ શ્રી મહાવીર દેવની અપૂર્વ વૈરાગ્ય ભાવગર્ભિત દેશના સાંભળીને દીક્ષા મહત્વ કરી મહત્તર શ્રીચંદનખાલા સાધવીજીની પાસે પરમ ઉદ્ધારકથી શ્રમણ ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરે છે. તેમનો દીક્ષાપર્યાય ૧૭ વર્ષ પ્રમાણ હતો. તેમાં ૧૪ વર્ષ, ૩ માસ ને ૨૦ દિવસ સુધીના કાલમાં શ્રી આયબિલ વર્ધમાન તપની આરાધના કરી હતી. આયુષ્યના અંતકાલે સંલેખનાદિ વિધિ કરવા પૂર્વક ક્રોધેના ક્ષય કરી ને સિદ્ધિપદને પામ્યા.

૩ પાંચ પાંડવો—તેમણે પૂર્વ ભવમાં વિવિધ પ્રકારના તપની આરાધના કરી હતી, તેમાં વર્ધમાન તપની આરાધના કરી હતી એમ જણાવેલ છે.

૪ શ્રી સનતકુમાર ચક્રવર્તી—વર્તમાન ચોવીસીના ૧૬ મા તીર્થંકર શ્રી શાંતિનાથ ધ્રુવના તીર્થમાં નેચો થયા. તેમણે પાંડલા ભવે શ્રી આયબિલ વર્ધમાન તપની સંપૂર્ણ આરાધના (૧૦૦ ઓળી) કરી હતી અને ચાલુ ચક્રવર્તીના ભવમાં પણ વિવિધ પ્રકારની કડોલ તપશ્ચર્યા કરી હતી. તેના પ્રભાવે તેમને અનેક લઙ્ગિયો પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેમાં એવી પણ લઙ્ગિય હતી કે જેથી પરીક્ષા કરવા આવેલા દેવો ગણ આશ્ચર્ય પામ્યા તેમણે તે દેવોને ચોખ્ખું ચાલળાવી દીધું કે—દ્રવ્ય રાગોને નષ્ટ કરવા ચાહું તો હું લઙ્ગિયના પ્રભાવે કરી શકું છું, પણ તેમનો નાશ થાય કે ન થાય તેની મને ચિંતા નથી. તમારી તાકાત હોય તો મારા ભાવ રાગોનો નાશ કરો? દેવોએ કહ્યું કે—અમારી તેવી શક્તિ નથી, કે જેથી અમે તમારા ભાવ રાગોનો નાશ કરી શકીએ. બ્યાજબીજ છે કે—જેણે પોતાના ભાવ રાગોનો નાશ કર્યો હોય, તેજ આત્મા બીજના ભાવ રાગોનો નાશ કરી શકે છે. દેવો પોતેજ ભાવરાગથી રીખાઈ રહ્યા છે, તો તેઓ બીજા જીવોના ભાવરાગોનો નાશ કરી શકે જ નહિ. આવા તીવ્ર વૈરાગ્ય રંગથી રંગાયેલા શ્રી સનતકુમાર ચક્રવર્તી પરમ ઉદ્ધારકથી શ્રમણ ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરી. સ્વપર તારક થઈ જિન શાસનના પરમ પ્રભાવક થયા.

૫ શ્રી વર્ધમાનસૂરીશ્વરજી—મહામંત્રી શ્રમણોપાસક વસ્તુપાક તેજપાલના સમયે આ સૂરિજી મહારાજ વિદ્યમાન હતા. તેમણે વર્ધમાન આયબિલ તપની છેલ્લી ૧૦૦ ઓળી ચાલુ હતી ત્યારે અભિમહ લીધો કે—“ મહાયમત્કારી પ્રભુ શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથના દર્શન કરી પારણું કરીશ ” આકરી તપશ્ચર્યાદિ કરવાથી અશક્ત હોવા છતાં તેમણે મનોબળથી તે બાજુ વિહાર કર્યો. પણ ત્યાં પહોંચતા પહોંચતા ને સૂરિજી મહારાજ કળધર્મ પામી ને તીર્થના અધિષ્ઠાયક દેવ થયા. તે તપનો અને તીર્થનો અલૌકિક પ્રભાવ જણાવે છે.

૬ શ્રી પરમદેવસૂરીશ્વરજી—આ શ્રી સૂરિજી મહારાજ પૂર્ણિમા ગમ્મળના હતા. વિક્રમની ચૌદમી સદીમાં તે હયાત હતા. તેમણે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથના પસાયથી વર્ધમાન આયબિલ તપની સંપૂર્ણ આરાધના (૧૦૦ ઓળી) કરી હતી. તેમના તપના પારણાના પ્રસંગે કઠોદ ગામના રહીશ દેવપાલ નામના શેઠે વિ. સં. ૧૩૦૨ માગશર સુદ પાંચમે (શ્રવણ નક્ષત્રમાં) અપૂર્વ મહોત્સવ કર્યો હતો. અને સાત યજ્ઞો શ્રી સંઘને ઉપદ્રવ કરતા

હતા તેમને આચાર્ય મહારાજે આ તીર્થમાં પ્રતિજ્ઞા કરી શાંત કર્યા હતા. તથા હુર્જન શક્ય રાજ્યે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથના મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર આ સૂરિજીના ઉપદેશથી કરાવ્યો હતો. જગદુશાહે ભદ્રેશ્વર તીર્થમાં આ સૂરિજી પધાર્યા, ત્યારે નગરપ્રવેશ મહોત્સવ કર્યો હતો. તેમજ તેમની વિનંતિથી આ સૂરિજીએ પોતાના પદ પર શ્રીષેષ સૂરિજીને સ્થાપન કર્યા, ત્યારે જગદુશાહે મહોત્સવ પ્રસંગે અનગંડ લક્ષ્મીનો મહુપયોગ કર્યો હતો. તેમણે જગદુશાહને સંઘપતિપદની માળા પહેરાવી હતી.

આ સર્વે દર્શાવે શ્રી વર્ધમાન આચંબિલ તપના આરાધકોના જાણવા.

શિષ્ય—આચંબિલ તપના આરાધક પુણ્યશાલી જીવોના નામ કૃપા કરીને જણાવો ?

ગુરુ—(૧) સુંદરી (૨) દ્રૌપદી (૩) દારિકાની પ્રજા (૪) શિવકુમાર (૫) ધર્મિલ કુમાર (૬) દમયંતી (૭) નિષ્પગ મહર્ષિ (૮) કુરૂદ મહર્ષિ (૯) કાકંદીના ધન્ના અણુ ગાર (૧૦) જગન્ન્યાદ્ર સૂરિ (૧૧) સિદ્ધસેન દિવાકર. આ અગીયાર દર્શાવેના દ્રુક પરિચય આ પ્રમાણે જાણવો—

૧. સુંદરી—“બંલી સુંદરી રૂપિણી” ભરહંસરની સજાયામાં જેનું નામ આવે છે, તે ‘સુંદરી’ શ્રી અપભદેવ પ્રભુની પુત્રી થાય. તેમને પ્રભુદેવની પાસે દીક્ષા લેવાની તીવ્ર ઇચ્છા છતાં મોટાભાઈ ભરત મહારાજ ના પાડે છે, તેથી તે દીક્ષા લઈ શકતા નથી. આ અવસરે ભરત મહારાજ ૬ ખંડ સાધવા ગયા છે, તે સુંદરીએ ૬૦૦૦૦ વર્ષ સુધી આચંબિલ તપની આરાધના ચાલુ રાખી. અહીં ભરત મહારાજએ દિગ્વિજય કરીને સ્વસ્થાને આવી સુંદરીના શરીરની કૃશતા જોઈને તપાસ કરી તો તેમને કારણ જણાયું કે દીક્ષા લેવા માટે સુંદરી તપ કરે છે. ભરત મહારાજએ દીર્ઘદષ્ટિથી વિચાર કરીને પોતાની જૂઠ્ઠા સુધારી પ્રભુદેવની પાસે સુંદરીને દીક્ષા અપાવી. સુંદરી સાધવી મણાં કાલ સુધી પરમ શાંતિના કારણજૂત અમણુધર્મની પરમ ઉદ્ધાસથી સાત્ત્વિકી આરાધના કરી અતે ક્ષપકશ્રેણિમાં ઘાતી કર્મોને ક્ષય કરી કેવલજ્ઞાન પામ્યા, ત્યાર પછી અઘાતી કર્મોના પણ ક્ષય કરી સિદ્ધિપદને પામ્યા. વર્તમાન ચોવીશીના દીર્ઘ તપસ્વિઓનો વિચાર કરતાં સુંદરી સાધવી પહેલા નંબરના દીર્ઘ તપસ્વીના આરાધક ગણાય.

૨. દ્રૌપદી મહાસતી—જેમ ખરો વૈદ્ય દરદના મૂળને પારખીને જેવું દરદ હોય, તેવી જ દવા કરે છે, તેથી પરિણામે વૈદ્યનો જશ વધે, રોગી આરોગ્ય પામે, તે વૈદ્યને ધનદિકની પ્રાપ્તિ કરાવે. એજ પ્રમાણે સતી દ્રૌપદીએ પણ પોતાની ઉપર અચાનક આવી પડેલી આપત્તિને પારખી લીધી, તેનો નાશ કરવાનો ઉપાય પણ નક્કી કરીને તેને ખરે અવસરે અમલમાં મૂક્યો, જેથી આપત્તિ જલદી દૂર થઈ. આમ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે—ઘાતકીખંડમાં અમરકંકા નગરીનો પશ્ચોત્તર નામનો રાજા પરશ્વીમાં આસક્ત થયેલા હોવાથી તેણે આરાધના કરીને વશ કરેલા દેવની મારફત મહાસતી દ્રૌપદીનું હરણ કરાવી

પોતાના મહેલમાં રાખીને તેને શીલથી બ્રહ્મ કરવાને બહુ જ પ્રયત્નો કર્યા છતાં પણ તે કાળ્યે નહિ. અડગ શીલને ધારણ કરનાર દ્રૌપદીએ અહીં ૬ મહિના સુધી છઠ્ઠું છઠ્ઠું પારણે પણ આયંબિલ કરવાની તપશ્ચર્યા શરૂ કરી. તેના પ્રભાવે પાંડવો, કૃષ્ણ વગેરે સ્વજનો અહીં આવ્યા, પશ્ચોત્તર રાજાને હરાવીને દ્રૌપદીને ભરતદેવમાં સ્વસ્થાને લાવ્યા. આયંબિલાદિ તપના પ્રભાવે જ શીલનો ટકાવ, વિપત્તિનો નાશ વગેરે બને એમાં લગભગ પણ અતિશયોક્તિ છે જ નહિ.

૩ દારિકાની પ્રજા—મહોન્મત્ત યાદવોએ દ્વિપાયન ઋષિની મશ્કરી કરી. તેણે ક્રોધના આવેશમાં અંત સમયે એવું નિયાણું કર્યું કે ‘હું દારિકા નગરીને નાશ કરનારો થાઉં.’ આ વાતની કૃષ્ણ વગેરેને ખબર પડતાં આ ઉપદ્રવનો નાશ શાથી થાય? એમ બાલબ્રહ્મચારી પ્રભુશ્રી નેમિતાથને પૂછ્યું. પ્રભુદેવે ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે ‘અહીં વિધ્નેપદ્રવોને જલ્દી નાશ કરનાર આયંબિલ તપ શરૂ કરાવો. જેથી દ્વિપાયન ઋષિ દારિકા નગરીને બાળી શકશે નહિ.’ નગરીના લોકોએ પ્રભુદેવના કલ્પા મુજબ ૧૨ વર્ષ સુધી આયંબિલ તપ ચાલુ રાખ્યો. તે દરમિયાન દ્વિપાયન દેવ દારિકાને બાળી શક્યો જ નહિ.

૪ હમયંતી—આ સતીએ પૂર્વભવે લાગત ૫૦૪ આયંબિલ કરી શ્રીતીર્થંકર તપની આરાધના કરીને તીર્થંકર દેવોના લલાટને હીરા જડિત તિલક લગાવીને શોભાવ્યા હતા. એટલે તિલક પૂજા કરી હતી. તેના પ્રભાવે હમયંતીના ભવમાં પણ તેના કપાળમાં જન્મથી તિલકનો આકાર દેખાતો હતો.

૫ શિવકુમાર—એમણે ૧૨ વર્ષ સુધી છઠ્ઠું છઠ્ઠું પારણે આયંબિલ કરવા રૂપ તપશ્ચર્યા કરી હતી. તેથી તે દેવભવમાં અદ્ભુત દેવતાઈ રૂપ વગેરે શુભ સામગ્રી પામ્યા, જંબૂસ્વામિના ભવમાં નાની વયે (૧૬ વર્ષની ઉંમરે) ગારિત્રને પામ્યા. લીધાકાલ સુધી તેને આરાધી અંતે કેવલી થઈ મોક્ષના સુખ પામ્યા.

૬ ધમ્મિલકુમાર—આ શ્રી ધમ્મિલકુમારે અગડદત્તમુનિના ઉપદેશથી લાગત ૬ મહિનાના આયંબિલ કર્યા હતા.

૭ નિષ્પત્ત મહર્ષિ—ત્રિશલાનંદન પ્રભુશ્રી મહાવીરદેવના શિષ્ય હતા. તેમણે અપૂર્વ ક્ષમાભાવ ધારણ કરીને ૮ વર્ષ સુધી છઠ્ઠું છઠ્ઠું પારણે આયંબિલ કરવા રૂપ તપશ્ચર્યા પૂર્ણ ઉદલાસથી કરી હતી. નિર્મલ સંયમની સાત્ત્વિકી આરાધના કરી અંતે એક મહિનાનું અનગત કરી સમાધિ મરણે કાલધર્મ પામી પહેલા દેવલોકમાં મહર્ષિક દેવ થયા.

૮ કુરૂદ મહર્ષિ—શ્રમણ ભગવાન મહાવીરપ્રભુના શિષ્ય હતા. તેમણે ૬ મહિના સુધી અર્દુમ અર્દુમના પારણે આયંબિલ કરવા રૂપ આકરી તપશ્ચર્યા કરી હતી. તેઓ સૂર્યની સામે આતાપના લેવા પૂર્વક નિર્મલ સંયમની આરાધના કરતા હતા. અંતે ૧૫ દિવસનું અનગત કરી સમાધિપૂર્વક મરણ પામી બીજા દેવલોકમાં મહર્ષિક દેવ થયા.

૯—કાકંદીના ધનના અણુગાર—પ્રભુ મહાવીરદેવના ૧૪ હજાર સાધુઓમાં હુકર તપઃ શ્રયાને પૂર્ણ વૈરાગ્યથી કરનારા મહાતપસ્વિ શિષ્ય હતા. પ્રભુશ્રી મહાવીરે આ મુનિરાજની પ્રશંસા કરી હતી. તે મુનિરાજ પૂર્વાવસ્થામાં કાકંદી નગરીના રહીશ હતા. નવયૌવના ઉર રમણીઓનો ત્યાગ કરી પ્રભુદેવ શ્રીમહાવીર પરમાત્માની પાસે જે દિવસે દીક્ષા પ્રહણ કરી, તેજ દિવસે પ્રભુની સમક્ષ એવો આકરો અભિમુદ્ધ કર્યો કે હું આજથી આ શરીરમાં જીવ છે ત્યાં સુધી કાયમ છટુ છટુના પાસણે આયંબિલ કરીશ. જેની ઉપર માખી પણ ન બેસી શકે, એવો નીરસ આહાર આયંબિલમાં વાપરતા હતા. અંતે એક માસનું અનશન કરી સમાધિ મરણ પામી સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને એકાવતારી દેવ થયા.

૧૦ જગચંદ્રસૂરિ—આ આચાર્ય મહારાજે યાવજીવ સુધી આયંબિલ કર્યા હતા. મેવાડદેશમાં આવેલા ઉદયપુરની નજીક આઘાટપુરપત્તન (હાલ ‘આયડ’ નામે પ્રસિદ્ધ ગામ) ની નદીમાં ભર ઉનાળામાં રેતી બહુ જ તપી હતી, તે વખતે આ સૂરિજી મહારાજ આતાપના લેતા હતા. મેવાડના રાણા જૈત્રસિંહજી હાર્થી ઉપર બેસીને મંત્રી સેનાદિ પરિવાર સાથે તે રસ્તે નદી ઉતરતા હતા. રાણાજીની નજર આતાપના લેતા સૂરિજી મહારાજની ઉપર પડી. તેથી આશ્ચર્ય પામી મંત્રીને પૂછ્યું કે ‘શું આપણા રાજ્યમાં આવી પોલ ચાલે છે? જુઓ? આ મડદું પડ્યું છે કે જેને બાળવાની વ્યવસ્થા બીલકુલ થઈ નથી.’ આમાં ખરું શું છે? આ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મંત્રીએ તપાસ કરી રાણાજીને જણાવ્યું કે—હજૂર! આ મડદું નથી. આ તો અમારા મોટા ગુરુ મહારાજ છે.

રાણાજી—મંત્રીજી! શું કહો છો? આ તમારા મોટા ગુરુ મહારાજ છે?

મંત્રી—હા હજૂર! એ અમારા મોટા પ્રભાવશાલી શ્રી ગુરુમહારાજ છે. તેઓ ધણું વધોથી આયંબિલ તપ કરે છે. અહીં તેઓશ્રી આતાપના લઈ રહ્યા છે.

રાણાજી—જો એમ છે, તો ચાલો આપણે તે મહા ગુરુ મહારાજના દર્શન કરીએ. એમ કહી રાણાજી પરિવાર સહિત શ્રી ગુરુમહારાજને વંદન કરી ઉપદેશ સાંભળવા બેઠા.

સૂરિજી—હો ભવ્ય જીવો! દશ દશાંતે કરી હલ્લ એવા મનુષ્ય ભવને પામીને જે પુણ્યશાલી આત્માઓ સુપાત્રદિને દાન આપે છે, નિર્મલ શીલને ધારણ કરીને રસનેન્દ્રિયને વશ રાખીને શ્રી આયંબિલવર્ધમાનાદિ તપની આરાધના કરે છે, તેમજ અનિત્ય ભાવનાદિ ૧૬ ભાવનાઓ ભાવે છે, તેઓ જન્મ જરા મરણ શોકાદિનો જરૂર નાશ કરીને મુક્તિના અવ્યાખાધ સુખને પામે છે. સંસારમાં રહેલા સ્ત્રી, કુટુંબ, દોલત, પ્રાણ, યૌવન વગેરે તમામ પદાર્થોને ક્ષણિક સમજીને તથા જૈનધર્મ જ મુક્તિદાયક છે એમ સમજીને રાગાદિ પરિણતિમય કલેશોનો ત્યાગ કરવા પૂર્વક પરમ ઉદલાસથી અહિંસા સંયમ તપ રૂપ જિન ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના કરશો, તો તમારો આત્મા સકલ કર્મોનો નાશ જરૂર કરશે ને સિદ્ધિપદને પણ જરૂર પામશે.

રાણાજી—હે શુરદેવ ! આપની વાણી સાંભળીને આજે હું કૃતાર્થ થયો છું. આપની વિકટ તપશ્ચર્યાની બીના બાણીને મારે કહેવું બેઠ્યો કે—આપશ્રીજી મહાતપસ્વી છે. આપની સાધુતા જ માનવ જન્મને સફલ કરાવનારી છે. આપ જેવા મહાયુરૂષો ભારત ભૂમિને પાવન કરે છે, તેને લઈને જ તે ભારતભૂમિ રતનવતી કહેવાય છે. એ વ્યાજબી છે. અવસરે ફરી આપના દર્શન કરવા હું જરૂર આવીશ એમ કહીને વંદન કરી, શુર દેવનો ‘ધર્મલાભ’ આશીર્વાદ લઈને રાણાજી સ્વસ્થાને ગયા. વિ. સં. ૧૨૮૫ માં આ પ્રસંગ બન્યો. ત્યારથી વડગચ્છ નામ બદલાઈને ‘તપાગચ્છ’ નામ પ્રસિદ્ધિને પામ્યું.

હરિગીત છંદ

નિર્ગ્રંથ કોટિક ચંદ્ર તિમ વનવાસી ગચ્છ વડ નામ એ,

વર પાંચ નામો પૂર્વના તપ ગચ્છ કેરા બાણીએ;

સ્વામી સુધર્મા તેમ સુસ્થિત ચંદ્ર સામંતભદ્રજી,

શ્રીસર્વદેવ કમેજ તેના ધાપનારા સૂરિજી—૧

અર્થ—શ્રી સુધર્માસ્વામિજીથી નિર્ગ્રંથ ગચ્છની સ્થાપના થઈ ૨. શ્રી સુસ્થિત સૂરિએ અને શ્રી સુપ્રતિભદ્ર સૂરિએ કોડ વાર શ્રી સૂરિમંત્રનો બાપ કરીને ‘કોટિક’ ગચ્છ સ્થાપ્યો. ૩ શ્રી ચંદ્રસૂરિ મહારાજે ‘ચંદ્ર’ ગચ્છની સ્થાપના કરી. ૪ શ્રી સામંતભદ્રસૂરિજીએ ‘વનવાસિગચ્છ’ની સ્થાપના કરી. ૫ શ્રી સર્વદેવસૂરિજીએ ‘વડગચ્છ’ની સ્થાપના કરી. ૬ શ્રી જગન્ન્યાંદ્રસૂરિજીએ ‘તપાગચ્છ’ની સ્થાપના કરી.

૧૧ શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર મહારાજ—શ્રી જૈનેન્દ્રશાસનના મહા પ્રભાવક આ શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકરજી મહારાજે બાર વર્ષ સુધી ચાલુ રાખવાની ભાવનાથી આયંબિલ તપ શરૂ કર્યો હતો. તે આઠ વર્ષ ચાલુ રહ્યા બાદ શ્રી સંઘના આગ્રહથી તેમણે પારણું કર્યું હતું. મહોપાધ્યાય શ્રી યશોવિજયજીએ તેમની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરીને આઠ પ્રભા વક્રોમાં આઠમા પ્રભાવક જણાવ્યા છે.

કાવ્યસુધારસ મધુર અર્થ ભર્યા, ધર્મહેતુ કરે જેહં,

સિદ્ધસેન પરે રાજા રીઝવે, અહમ વર કવિ તેહ

ધન્ય ધન્ય શાસન મંડન મુનિવરા. ૮

શિષ્ય—પૂર્વે શ્રી આયંબિલ વર્ષમાન તપ આદિની આરાધના ઘણાંએ ભવ્ય જીવેએ કરી હતી, છતાં શ્રી ચંદ્રરાજર્ષિના નામની વધારે પ્રસિદ્ધિ છે. તેનું શું કારણ ?

શુર—હે શિષ્ય ! આ હકીકત સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવાના ઇરાદાથી હું તને તેમના જીવનની બીના હુંકમાં જણાવું છું તે આ પ્રમાણે—

॥ શ્રીચંદ્ર કેવલીનું સંક્ષિપ્ત ચરિત્ર. ॥

(૧)

નરદેવ અને ચંદન

આ વર્ધમાન તપના માહાત્મ્યને જણાવનારું શ્રીચંદ્ર કેવલીનું ચરિત્ર અહીં સંક્ષેપમાં જણાવું છું:—

સર્વ દ્વીપ અને સમુદ્રના મધ્યમાં એક લાખ યોજન લાંબો પહોળો જમ્બૂદ્વીપ નામનો દ્વીપ આવેલો છે. આ દ્વીપમાં વિદેહ નામના ક્ષેત્રમાં બૃહણ્ણી નામની નગરીમાં જયદેવ નામનો રાજા ન્યાયથી પ્રજાનું પાલન કરતો હતો. તે રાજાને જયદેવી નામની રાણી શીલાદિ ગુણોથી શોભતી હતી. તેમને ત્યાં એક પુત્રનો જન્મ થયો. રાજાએ મોટો ઉત્સવ કર્યો અને તેનું નરદેવ નામ પાડ્યું.

જયદેવ રાજાને વર્ધન નામનો સુખ્ય મંત્રીશ્વર હતો. તેને વલ્લભા નામની પ્રિયા હતી. તેમને ચંદન સરખા ગુણોવાળો ચંદન નામનો પુત્ર હતો.

રાજપુત્ર નરદેવ અને મંત્રીપુત્ર ચંદન લગભગ સરખી ઉપરના હતા. તે બે જણાંએ સાથે કલાભ્યાસ કર્યો. બંને બુદ્ધિશાળી હોવાથી ઘણી કળાઓ શીખ્યા. તે બંનેને પરસ્પર ગાઠ પ્રીતિ અને મૈત્રી હતી. અનુક્રમે તે બંને મિત્રો યુવાવસ્થાને પામ્યા.

તે વખતે ક્ષિતિપ્રતિષ્ઠિત નામના નગરમાં પ્રજાપાળ નામે રાજા હતો. તેને દેવી નામની પટરાણી હતી. તેની કુક્ષિને વિષે એક પુત્રીનો જન્મ થયો. તેનું અશોકશ્રી નામ પાડ્યું. તે અશોકશ્રી રૂપ તથા શુભનો ભંડાર હતી. તેણે સ્ત્રીજાતિને યોગ્ય કળાઓનો અભ્યાસ કર્યો. અનુક્રમે રૂપ અને લાવણ્યથી શોભતી તે કન્યા યુવાવસ્થાને પામી. રાજાએ તેને પરણાવવા માટે સ્વયંવર મંડપની રચના કરી. તે સ્વયંવર મંડપમાં નરદેવ તથા ચંદન એ બંને મિત્રો આવ્યા.

તે સ્વયંવર મંડપમાં અનેક રાજાઓ તથા રાજકુમારો આવ્યા હતા. અશોકશ્રી વરમાલા લઈને સ્વયંવર મંડપમાં આવી અને રાજાએ તથા રાજકુમારોનો ત્યાગ કરીને તેણે પૂર્વભવના સ્નેહને લીધે મંત્રીપુત્ર ચંદનના ગળામાં વરમાળા પહેરાવી. આથી નરદેવ ઘણો રાજી થયો. પ્રજાપાળ રાજાએ તે વખતે પોતાની શ્રીકાંતા નામની બાણેજ નરદેવને આપી. રાજાએ તે બંનેનો લગ્ન મહોત્સવ એક સાથે મોટી ધામધૂમથી કર્યો. રાજાએ બંનેને કન્યાદાનમાં ઘણું દ્રવ્ય વગેરે આપ્યું. તે લઈને બંને મિત્રો પોતાની પ્રિયાઓ સાથે બૃહણ્ણી નગરીમાં આવ્યા. તેઓ સંસાર સુખનો અનુભવ કરતા સુખ પૂર્વક દિવસો ગાળવા લાગ્યા.

(૨)

ચંદનનું પરદેશ ગમન

ચંદન મહત્વાકાંક્ષી હતો. પરણ્યા બાદ છ મહિના પસાર થઈ ગયા. તે વખતે ચંદનને પરદેશ જઈને દ્રવ્ય કમાવાની ઇચ્છા થઈ, તેથી તેણે મા આપની રજા લઈને

પાંચ વહાણો માલથી ભરીને પરદેશ તરફ સમુદ્રમાર્ગે પ્રયાણ કર્યું. અનુક્રમે તે રત્ન-
દ્વીપમાં આવ્યો. ત્યાં વેપાર કરતાં તે ઘણું ધન કમાયો. ત્યાંથી તે કોણપુર જવાને
વહાણો લઈને નીકળ્યો. રસ્તામાં પવનનું મોટું તોફાન થયું, તેથી તેનું એક વહાણ
ડૂબી ગયું અને બાકીના વહાણો પવનને લીધે આડા અવળા ખેંચાઈ ગયા. જે વહાણમાં
ચંદન હતો તે વહાણ પુણ્યોદયે શર્વર મંદિર નામના બંદરે પહોંચ્યું. ત્યાં તેણે મોતીથી
વહાણ ભરીને કોણપુર તરફ પ્રયાણ કર્યું અને ફરતાં ફરતાં બાર વર્ષે તે કોણપુર બંદરે
સહીસલામત પહોંચ્યો.

હવે જે વહાણ સમુદ્રમાં ડૂબી ગયું, તેમાંના કેટલાક માણસો પાટીયા વગેરે સાધ-
નોથી બચી ગયા હતા. તેઓ કેટલાક વખત પછી બૃહણી નગરીમાં આવ્યા. તેમણે
વર્ધન મંત્રીને ચંદનના વહાણો દરિયામાં તેફાનની અંદર સપડાયોની અને પોતે જે
વહાણમાં બેઠા હતા તે ડૂબી ગયાની વાત કરી. ચંદનના વહાણનું શું થયું તેની તેમને
ખબર નહોતી. આ વાત સાંભળી મંત્રી તથા કુટુંબ પરિવાર તેમજ નરદેવ વગેરે બહુ
શોકાતુર થયા. ત્યાર પછી મંત્રીએ સાત વર્ષ સુધી તપાસ કરાવી પરંતુ તેના કાંઈ
સમાચાર મળ્યા નહિ તેથી તેઓએ તેનું મરણ થયેલું માનીને ઘણો કલ્પાંત કર્યો.

તે વખતે અશોકશ્રીએ બધાના કહેવાથી વિધવા વેષ ધારણ કર્યો, અશોકશ્રીનું મન
આ વાત કબૂલ કરતું નહોતું. તેને લાગતું હતું કે તેના પતિ જીવતા છે, પરંતુ પોતાની
ઉપર આ એક મોટી આફત આવી છે. આ આફતને દૂર કરવા માટે તે વિશેષતાથી
તપશ્ચર્યાદિ ધર્મારાધન કરવા લાગી. એ પ્રમાણે કેટલોક વખત ચાલ્યો ગયો અને આ
આફત પણ દૂર થઈ ગઈ, કારણ કે કોણપુર બંદરે આવેલો ચંદન ત્યાંથી પગે ચાલતો
ચાલતો એક દિવસ બૃહણી નગરીમાં આવી પહોંચ્યો.

ચંદનને બાર વર્ષ પછી આવેલો જોઈને બધા લોકો ખુશી થયા. વર્ધન મંત્રીના
કુટુંબને તો આનંદનો પાર નહોતો. લોકો અશોકશ્રીની ધર્મ ભાવનાને લીધે જ ચંદન
જીવતો આવ્યો એમ કહેવા લાગ્યા. આ પ્રસંગે અશોકશ્રીના આનંદનું તો કહેવું જ શું ?
તેણે વિધવા વેષ તજીને ફરીથી સધવા સ્ત્રીનો વેષ પહેર્યો. અશોકશ્રીની ધર્મ ભાવના
વિશેષ દઢ થઈ. પોતાના મિત્રને જીવનો આવેલો જોઈને નરદેવ પણ ઘણો રાજી થયો.
શોકને બદલે આનંદ આનંદ થયો. એ પ્રમાણે કેટલોક કાળ પસાર થઈ ગયો. ત્યાર પછી
જ્યદેવ રાજા કાલધર્મ પામવાથી નરદેવ કુંવર રાજા થયો. તે વખતે તેણે પોતાના મિત્ર
ચંદનને મહામંત્રીપદે સ્થાપન કર્યો અને નગરશેઠ બનાવ્યો.

(૩)

શ્રી જ્ઞાનસૂરીશ્વરે કહેલો ચંદનનો પૂર્વભવ.

એક વખતે મહાજ્ઞાની શ્રીજ્ઞાનસૂરીશ્વર પૃથ્વી ઉપર વિહાર કરતા કરતા તે બૃહણી
નગરીના ઉદ્યાનમાં આવી પહોંચ્યા. ગુરુમહારાજનું આગમન સાંભળી નરદેવ રાજા, ચંદન-

મંત્રી, અશોકશ્રી વગેરે તેમને વંદન કરવા ગયા. નગરીમાંથી બીજા પણ ઘણા લોકો તેમને વંદન કરવા ઉદ્યાનમાં આવ્યા. શુરમહારાજે સમયને ઉચિત ઉપદેશ આપતાં કહ્યું કે મહા હર્લાલ મનુષ્ય ભવ પામીને તેનાથી સાર રૂપ ધર્મની આરાધના કરનાર જીવો મુક્તિના સુખને પામે છે. કારણ કે ધર્મથી જ તમામ ઇષ્ટ અર્થોની સિદ્ધિ થાય છે. માટે જેઓ મનુષ્યભવ પામીને ધર્મનું સેવન કરે છે તેઓ કૃતાર્થ બને છે. આ જીવનમાં સુખ દુઃખની પ્રાપ્તિ પૂર્વે બાંધેલા કર્મને અનુસારે થાય છે. જેઓએ દયા દાના દિક ધર્મ કાર્યો પૂર્વે કર્યા છે તેઓ સુખી થાય છે અને જીવહિંસાદિ પાપાચરણ કરનારા જીવો દુઃખી થાય છે. આ સુખ દુઃખની પ્રાપ્તિમાં બીજાઓ તો નિમિત્ત માત્ર છે. આ રીતે ધર્મોપદેશ આપીને શુર મહારાજ અટક્યા.

તે વખતે નરદેવ રાજાએ પૂછ્યું કે આ મારા મિત્ર ચંદન શેઠને અશોકશ્રીનો બાર વર્ષનો વિયોગ કયા કર્મને લીધે થયો તે જણાવવા કૃપા કરશો.

તે વખતે જ્ઞાની શુરમહારાજે કહ્યું કે હે નરદેવ રાજા ! આ સંસારમાં જીવો પોતે બાંધેલા કર્મોને અનુસારે સુખ દુઃખ ભોગવે છે. તમારા મિત્રને અશોકશ્રીનો વિયોગ થવાનું કારણ તેણે પૂર્વ ભવમાં બાંધેલા કર્મનો ઉદય જાણ્યો. આ કર્મ તેણે શાશ્વી બાંધ્યું તે સાંભળો.

વર્તમાન ભવથી પાછલા ભવે આ ચંદન શેઠનો જીવ એક શ્રેષ્ઠી પુત્ર હતો અને આ અશોકશ્રીનો જીવ તેની સ્ત્રીરૂપે હતો. તે ભવમાં તેઓએ હાસ્યમાં વિયોગ કરાવનાર ઉપભોગાંતરાય નામનું ગાઢ કર્મ બાંધ્યું. ત્યાર પછીના ભવમાં તે શ્રેષ્ઠી પુત્ર સુલસ નામે શ્રેષ્ઠી પુત્ર થયો અને તેની સ્ત્રી પણ તે સુલસની ભદ્રા નામની ભાર્યા થઈ. પૂર્વ ભવમાં બાંધેલ ઉપભોગાંતરાય કર્મનો ઉદય થવાથી તે બંનેને ૨૪ વર્ષનો વિયોગ થયો.

શુર મહારાજને પૂછવાથી તેમણે જણ્યું કે પોતે પૂર્વ ભવમાં હાસ્ય કરીને બાંધેલા ઉપભોગાંતરાય કર્મના ઉદયથી તેમને વિયોગ થયો. ત્યાર પછી “કર્મને તોડના માટે શું કરવું” એમ શુર મહારાજને સુલસે પૂછ્યું. તે વખતે શુર મહારાજે આયબિલ તપનો પ્રભાવ તેમને સમજાવ્યો. તેથી સુલસે એકાંતરે ૫૦૦ આયબિલ કર્યા અને ભદ્રાએ બે વખત ૫૦૦ આયબિલ લાગટ કર્યા. આ તપના પ્રભાવથી તેઓએ ઘણા પુણ્યાનુબંધી પુણ્ય કર્મોનો બંધ કાઢ્યો.

એક વાર એક પુરૂષ કૂવામાં પડી જવાથી રૂબતો હતો. તે વખતે દયા આવવાથી સુલસે કૂવામાં ઠોરડું નાખીને તેને બહાર કાઢ્યો. આથી તે સુલસે વધારે પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય કર્યો બાંધ્યો. ત્યાર પછી તે બંને જૈન ધર્મની આરાધના કરી દેવલોકમાં ઉત્પન્ન થયા. ત્યાં દેવતાઈ સુખો ભોગવીને આયુષ્ય પુરૂ થયે સુલસનો જીવ દેવલોકમાંથી વ્યવીને આ તમારો મિત્ર ચંદનશેઠ થયો અને ભદ્રાનો જીવ તેની સ્ત્રી અશોકશ્રી થઈ. જે પુરૂષને સુલસે દયાલાવથી કૂવામાંથી બહાર કાઢ્યો હતો તે પુરૂષ કાળાંતરે તમે પોતે જ નરદેવ નામના રાજા થયા. તમે તે ભવમાં સુલસે કરેલા ૫૦૦ આયબિલની ઘણી અનુમોદના

કરી હતી તેથી તમે રાજપદવી પામ્યા, અને તેજ કારણથી તમારી ચંદન સાથે મિત્રતા થઈ.

હાસ્ય વડે જે ઉપલોગાંતરાય કર્મ બાંધ્યું હતું તેનો ઘણો ખરો ભાગ ભોગવઈ જતાં જે થોડો ભાગ ભોગવવાનો બાકી હતો તે કર્મનો ઉદય થવાથી તમારા આ ચંદન મિત્રને આ ભવમાં અશોકશ્રી સાથે આર વર્ષનો વિયોગ થયો. બાંધેલાં ગાઠ કર્મો ભોગ-બ્યા સિવાય જીવનો છુટકારો થતો નથી માટે જીવે કર્મ બાંધતી વખતે ચેતતા રહેવાની ખાસ જરૂર છે.

(૪)

ચંદન શેઠે વર્ધમાન તપનું કરેલું આરાધન.

ગુરૂ મહારાજના સુખથી પોતાનો પૂર્વ ભવ સાંભળીને ચંદન શેઠને શ્રી જિનેશ્વર ભગવાંતના ધર્મ ઉપર દૃઢ શ્રદ્ધા થઈ તેથી તેમને આ સંસાર સમુદ્રમાંથી પાર ઉતારનાર યોગીજી અથવા સમકિતની પ્રાપ્તિ થઈ.

ત્યાર પછી તેમણે અંજલિ જોડીને પૂછ્યું કે હે કૃપાળુ ભગવંત ! આ સંસારમાં રખડતાં આ જીવે કેટલાંયે કર્મો બાંધ્યા હશે તો તે કર્મોથી છૂટવા માટે કયો સરસ ઉપાય છે તે મારા ઉપર કૃપા કરી જણાવશો ?

તે વખતે ગુરૂ મહારાજે આ પ્રશ્નનો ઉત્તર આપતાં કહ્યું કે તમારી ભાવના ઘણી સારી છે માટે હું તમને તે માટે સરસ ઉપાય બતાવું છું તે સાંભળો. કર્મરૂપી શત્રુનો નાશ કરવા માટે તપ અમોઘ શસ્ત્ર છે, તે તપમાં પણ આયંબિલ વડે કરાતો વર્ધમાન તપ ઘણાં કઠિન કર્મોનો નાશ કરનારો અને પુણ્યની અનેક રીતે વૃદ્ધિ કરનારો છે. આ તપના પ્રભાવથી ઘણા પુરુષો સુખી થયા છે.

તે વખતે ચંદન શેઠે પૂછ્યું કે હે ગુરૂદેવ ! આ વર્ધમાન તપ નામ શાથી કહેવાય છે? તે કેવી રીતે આરાધાય? તે જણાવશો. જવાબમાં ગુરૂ મહારાજે કહ્યું કે આ તપની શરૂઆત પહેલી ઓળીમાં એક આયંબિલ પછી એક ઉપવાસ કરવો. બીજી ઓળી માં બે આયંબિલ કરીને અંતે ઉપવાસ, ત્રીજી ઓળીમાં ત્રણ આયંબિલ કરીને અંતે ઉપવાસ કરવો. ચોથી ઓળીમાં ચાર આયંબિલ કરી ઉપવાસ કરવો. પાંચમી ઓળીમાં પાંચ આયંબિલ કરીને અંતે એક ઉપવાસ કરવો. આટલે સુધી આ તપ સળંગ કરવાનો ત્યાર પછી પરજી કરવું હોય તો કરી શકાય. આ પ્રમાણે આ તપમાં આયંબિલની સંખ્યા માં અનુક્રમે એક એક આયંબિલની વૃદ્ધિ થાય છે એટલે છઠ્ઠી ઓળીમાં છ આયંબિલ પછી એક ઉપવાસ કરવો, સાતમી ઓળીમાં સાત આયંબિલ પછી એક ઉપવાસ કરવો. એમ આયંબિલની વૃદ્ધિ થતી હોવાથી તેનું નામ આયંબિલ વર્ધમાન તપ કહેવાય છે. આ પ્રમાણે આયંબિલની સંખ્યા અનુક્રમે વધારતાં વધારતાં છેવટે ૧૦૦મી ઓળીમાં સો આયંબિલ કરીને એક ઉપવાસ કરવો. આ ક્રમે આ તપ પૂરો થાય છે. અહીં ગુરૂ મહારાજે ગણજી વગેરે વિધિ પણ સમજાવ્યો છે. આ તપમાં કુલ ૫૦૫૦ આયંબિલ અને સો ઉપવાસ આવે

છે તેથી ૫૧૫૦ દિવસે અથવા ૧૪ વર્ષ ૬ માસ અને ૨૦ દિવસે આ તપ પૂરો થાય છે., શુભ મન વચન કાયાથી વિધિ પૂર્વક આ તપની સાત્ત્વિકી આરાધના કરવાથી પુણ્યશાલી જીવોના નિકાચિત કર્મો પણ જલ્દી નાશ પામે છે. માટે તમારી સકલ કર્મોને નાશ કરનારી મુક્તિ પદને પામવાની તીવ્ર ઈચ્છા હોય તો આ શ્રી આચંબિદ્ધ વર્ધમાન તપની પરમ ઉલ્લાસથી વિધિ પૂર્વક આરાધના કરો.

ઉપર પ્રમાણેનાં ગુરૂ મહારાજનાં વચન સાંભળી ચંદન શેઠે તથા અશોકશ્રીએ આ મહાતપનો આરંભ કર્યો. તે વખતે અશોકશ્રીની પાડોશમાં રહેનારી ૧૬ સર્ખાઓએ પણ તેમની સાથે આ તપની આરાધના કરવા માંડી. ચંદન શેઠનો હરિ નામનો એક સેવક હતો તેણે તથા ધાવમાત.એ પણ આ તપની આરાધના કરવા માંડી.

આ વખતે નરદેવ રાજાએ આ તપની તથા તેના આરાધકોની ભાવથી ઘણી અનુ-મોદના કરી. આ બધા તપ કરનારા પુણ્યશાલી જીવોએ પોતાના કર્મોનો નાશ કરવાની ભાવનાથી નિયાણા રહિત અને દૃઢ શ્રદ્ધા પૂર્વક વધતા વીર્યોલ્લાસથી સળંગ ઓળીઓ કરીને આ તપ પૂરો કર્યો. ત્યાર પછી વિધિ પૂર્વક પારણું કરીને મોટું ઉધાપન (ઉજ-મણું) તપની પૂર્ણાહુતિ નિમિત્તે કર્યું. તે વખતે સાતે ક્ષેત્રમાં ઉદારતાથી દ્રવ્ય વાપર્યું આ પ્રમાણે તેમણે કરેલા તપની અસર ઘણા જીવો ઉપર થઈ અને તેથી ઘણા જીવો તેમાં રૂચિવાળા થયા.

આ તપની નરદેવ રાજાએ પણ ઘણી અનુમોદના કરી. પરંતુ મુખશુદ્ધિ વગેરે નથી થતાં તેથી તપ ઉપર મનમાં થોડી ધૂણા (અરૂચિ, નિંદા) કરવાયા તેણે નીચજોત્ર બાંધ્યું.

આ પ્રમાણે તપની વિશુદ્ધ આરાધના કરવા રૂપ અગ્નિથી તે ચંદન શેઠે તથા અશોક-શ્રીએ ઘણાં પાપ કર્મો રૂપી લાકડાં બાળી નાખ્યાં અને પુણ્યકર્મોનો સંચય કર્યો. છેવટે સંસાર ઉપર વૈરાગ્ય ભાવવાળા તે દ્રંપતીએ ચારિત્ર ચક્રણું કર્યું. નિરતિચારપણે ચારિત્રનું પાલન કરી તે ચંદનનો જીવ બારમા દેવલોકમાં અચ્યુતેન્દ્ર થયો અને અશોકશ્રીનો જીવ તેજ દેવલોકમાં સામાનિક દેવ થયો.

(૫)

શ્રી ચંદ્રકુમારના જન્મોદિ.

આ ભરત ક્ષેત્રમાં કુશસ્થલ નામનું નગર હતું. આ નગરમાં પ્રતાપસિંહ નામના પ્રતાપી રાજા રાજ્ય કરતા હતા. તેમને સૂર્યવતી નામની પટરાણી હતી. આ રાણીની કુન્નિને વિષે ઉપર જણાવેલ પુણ્યશાળી ચંદનનો જીવ જે બારમા દેવલોકના અચ્યુતેન્દ્ર-પણે ઉત્પન્ન થયો હતો તે આવીને અવતર્યો. (જે શ્રી ચંદ્રકુમાર નામે ભવિષ્યમાં પ્રસિદ્ધ થયા. સૂર્યવતી રાણીને એક ઓરમાન (શોકનો) પુત્ર હતો. તેના ભયથી (તે મારી નાંખશે એવા ભયથી) રાણીએ તરતના જન્મેલા તે શ્રીચંદ્રને કૂડના ઢગણની અંદર સંતાડી-ને એક કરંડીયામાં મૂકી નગરની બહારના ઉદ્યાનમાં તજ દીધો. હવે તેજ નગરમાં લક્ષ્મી-દત્ત નામે એક ધનાઢય અને ધર્મિષ્ઠ શેઠ રહેતા. તેમને લક્ષ્મીવતી નામની પત્ની હતી.

પરંતુ તેમને કાંઈ સંતાન નહોતું. કુલદેવીએ લક્ષ્મીદત્ત શેઠને સ્વપ્નમાં શ્રીચંદ્ર સંબંધી વાત જણાવી હતી તેથી શેઠે ઉદ્યાનમાં આવી પુષ્પના ઢગલાની અંદર રહેલા તે બાળકને ઉપાડી લીધો અને શેઠાણી લક્ષ્મીવતીને આપ્યો. લક્ષ્મીવતી ઘણી રાજી થઈ. શેઠે પુત્ર જન્મનો મોટો ઉત્સવ કર્યો. ત્યાં રહેલ તે શ્રી ચંદ્રકુમાર અનુક્રમે શુકલપક્ષના ચંદ્રની જેમ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો. પૂર્વ ભવના તપના અલૌકિક પ્રભાવે થોડા વખતમાં તે સર્વ કલાનો પારગામી થયો.

પુત્રના વિયોગથી રાણી સૂર્યવતી ઘણી વ્યાકુળ રહેતી હતી તેથી કુલદેવીએ સ્વપ્નમાં જણાવ્યું કે બાર વર્ષ પછી તમારા પુત્રનો મેળાપ થશે. માટે પુત્રની કોઈ જાતની ચિંતા રાખવી નહિ.

ત્યાર પછી બાર વર્ષ પૂરાં થયે શ્રી ચંદ્રકુમારને માતૃ પિતાનો સયોગ (મેળાપ) થયો. તે શ્રી ચંદ્રકુમારે અનુક્રમે મોટી ઉંમરે પૃથ્વી ઉપર પર્યાટન કરી કેટલી ઋષિ મેળવી? કેટલી રાજકન્યાઓ પરણ્યા? કેટલાં રાજ્યો મેળવ્યાં? તેમજ વૈતાઢય પર્વત ઉપર આવેલા વિદ્યાધરોના નગરમાં જઈને રત્નચૂડ તથા મણિચૂડ નામના વિદ્યાધરની સાથે મૈત્રી થઈ. તેથી અનેક વિદ્યાઓ મેળવીને ત્યાં સુખપૂર્વક પોતાનો કાળ ગાળવા લાગ્યા વગેરે હકીકત અન્યત્ર છપાએલી હોવાથી અહીં આપવામાં આવી નથી. જિજ્ઞાસુઓએ ત્યાંથી જોઈ લેવી.

(૬)

શ્રી ધર્મધોષસૂરીશ્વરજી અને શ્રી ચંદ્રકુમાર.

વૈતાઢય પર્વત ઉપર મણિભૂષણ નામના વતને વિષે શ્રી ધર્મધોષ નામના સૂરિમહારાજ પરિવાર સાથે પધાર્યા હતા. ત્યાં અનેક ભવ્ય જીવો ગુરૂ મહારાજ પાસે દેશના સાંભળવા આવ્યા. તે વખતે શ્રીચંદ્રકુમાર પણ પોતાના મિત્ર મણિચૂડ વિદ્યાધર અને રત્નચૂડ વિદ્યાધરની સાથે ધર્મોપદેશ સાંભળવા આવ્યા. શ્રીચંદ્રને જોઈને ગુરૂ મહારાજે તપનો પ્રભાવ વિસ્તરથી સમજાવતાં જણાવ્યું કે “તપના પ્રભાવથી જે વસ્તુ દૂર હોય છે, તે નજીક આવે છે અથવા પ્રાપ્ત થાય છે. અને જે દુઃખે સાધી શકાય તેવું કાર્ય હોય તે પણ સુખે સાધી શકાય છે. અત્યંત દુઃખે જે આરાધી શકાય તે સહેલાઈથી આરાધાય છે. તપના પ્રભાવથી નીચ કુળમાં જન્મ થતો નથી, રોગો ઉત્પન્ન થતા નથી, પૂર્વના રોગો નાશ પામે છે, દારિદ્ર તથા અજ્ઞાનનો નાશ થાય છે. કોઈ તેનો (તપસ્વિનો) પરાભવ કરી શકતો નથી. કોઈ પણ ઇચ્છિત વસ્તુ મેળવવામાં તપ શ્રેષ્ઠ સાધન છે. માટે હે ભવ્ય જીવો! તમે તપ ધર્મની સાત્ત્વિકી આરાધના પરમ ઉદ્ધાસથી કરજો.

આ બાબતમાં તમારે વધારે આત્રી કરવી હોય તો આ સલામાં બેઠેલા શ્રી ચંદ્રકુમારને જુઓ. એ પ્રમાણે કહીને આ શ્રી ચંદ્રકુમારે જે રિદ્ધિ સિદ્ધિ મેળવી છે તે શ્રી વર્ધમાન તપનો જ મુખ્ય પ્રભાવ છે વગેરે જણાવી તેમણે (ગુરૂએ) શ્રી ચંદ્રકુમારે પૂર્વ ભવમાં ૫૦૦ આયંબિલ તથા વર્ધમાન તપ કરેલો (જેનું વર્ણન આગળ આપવામાં આવેલું છે.) તે હકીકત વિસ્તારપૂર્વક સમજાવી.

આ વખતે શ્રી ચંદ્રકુમારના પોતાના પૂર્વ ભવના સંબંધીઓની હકીકતના પ્રશ્નમાં જ્ઞાની આચાર્ય મહારાજે જણાવ્યું કે હે શ્રી ચંદ્રકુમાર ! ખારમા અત્યુત દેવલોકમાં ઈંદ્રનાં સુખ લોગવી તું શ્રી ચંદ્રકુમાર નામે રાજપુત્ર થયો છે. અશોકશ્રીનો જીવ જે તારો સામાનિક દેવ હતો તે તારી પદરાણી ચંદ્રકળા થઈ. નરદેવ રાજા જે ચંદનના ભવમાં તમારો મિત્ર હતો તે ઘૃણા (નિદા) કરવાને લીધે કેટલાક ભવ રખડીને સિંહપુરમાં ધરણ નામે બ્રાહ્મણ થયો. આ બ્રાહ્મણના ભવમાં તેણે મહાતીર્થ શત્રુજયની સેવા કરી અને મરીને પુણ્યના યોગે તારો ગુણચંદ્ર નામનો મિત્ર થયો. તારી સાથે વર્ધમાન તપ કરનાર હરિદાસ સેવક તે લક્ષ્મીદાસ શેઠ થયા અને ધાવમાતા તે શેઠની લક્ષ્મીવતી બાઈ થઈ. તે બંને જણે પૂર્વ ભવના રનેહને લીધે તારૂં ખાર વર્ષ સુધી પાલન કર્યું. પાડોશની ૧૬ સ્ત્રીઓ જેમણે અશોકશ્રી સાથે વર્ધમાન તપ કર્યું હતું તે મરણ પામીને તપના પ્રભાવથી દેવતા થઈને ત્યાંથી વ્યવીને રાજપુત્રીઓ થઈ અને તે બધી હાલ તારી મુખ્ય રાણીઓ થઈ.

આ પ્રમાણે ગુરૂ મહારાજે કહેલું પોતાના પૂર્વ ભવનું વૃત્તાંત સાંભળીને શ્રી ચંદ્રકુમારને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું. ગુણચંદ્ર, ચંદ્રકળા અને રતનવતી પણ ત્યાં આવેલા હતા. તેઓને પણ જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થવાથી તેઓએ ગુરૂ મહારાજે કહ્યા પ્રમાણે પોતાના પૂર્વ ભવો જોયા. આ પ્રસંગે શ્રીચંદ્રે વિદ્યાધરને પરસ્પર ખમાવ્યા, અને અનેક વિદ્યાધરોએ પોતાની કન્યાઓ શ્રી ચંદ્રકુમારને પરણાવી. વળી આકાશગામિની, કામરૂપિણી વગેરે ઘણી વિદ્યાઓ તેઓએ તે શ્રી ચંદ્રકુમારને આપી. ત્યાર પછી સુગ્રીવ વગેરે ૧૧૦ વિદ્યાધર રાજાઓએ એકઠા થઈને મોટા ઉત્સવપૂર્વક ભાગ્યશાળી અને પરાક્રમી તે શ્રી ચંદ્રકુમારને વિદ્યાધરોના ચક્રવર્તીપણાનો અભિષેક કર્યો.

(૭)

ચંદ્રકુમારનો પિતાના રાજ્ય ઉપર અભિષેક અને રાજા પ્રતાપસિંહ વગેરેની દીક્ષા.

વિદ્યાધરોના ચક્રવર્તી બન્યા પછી શ્રી ચંદ્રકુમારે ઘણા ઉલ્લાસપૂર્વક શ્રી સિદ્ધાચલ તીર્થાધિરાજની યાત્રા કરી. વળી માતા પિતા, સ્ત્રી અને મિત્રાદિ પરિવાર સાથે વેતાલ્ય પર્વત ઉપર આવેલા વિદ્યાધરોનાં નગરો જોયાં.

શ્રી ચંદ્રકુમારને ચંદ્રકળા વગેરે ૧૬ મુખ્ય રાણીઓ હતી. અને ૧૭૬૦૦ બીજી (લઘુ) રાણીઓ હતી. તથા ઘણા પુત્ર પુત્રીઓનો પરિવાર પણ હતો. આ અવસરે પ્રતાપસિંહ રાજાએ પુત્રને રાજ્યભાર ઉપાડવાને યોગ્ય થએલો જાણીને શ્રી ચંદ્રકુમારનો રાજ્યાભિષેક મોટા મહોત્સવપૂર્વક કર્યો. આ રીતે તેઓ કુશસ્થળીના રાજા થયા. તેમને ૧૬ મંત્રીશ્વરો અને તેમના હાથ નીચે ૧૬૦૦ મંત્રીઓ હતા. ૪૨ લાખ હાથી, ૪૨ લાખ ઘોડા, ૪૨ લાખ રથ, ૬૪ કોડ ગાડાં તથા ઉંટ તેમજ ૪૮ કોડ સુભટો હતા. સેનાધિપતિ ધનંજય નામે હતો.

ધાર્મિક ભાવનાવાળા શ્રી ચંદ્રરાજ એ ધર્મનાં ઘણાં કાર્યો કર્યાં. તેનું દ્રંકમાં વર્ણન આ પ્રમણે જાણવું:—રાજા બન્યા પછી શ્રી ચંદ્રરાજએ જિનેશ્વર દેવેના ઘણાં જિન મંદિરો બંધાવ્યા. તે ઉપરાંત ઘણી સામાયિક શાળાઓ, જ્ઞાનભંડારો, ધર્મશાળાઓ, દાનશાળાઓ, વગેરે પણ બંધાવ્યાં.

સુવ્રતાચાર્ય પાસે પ્રતાપસિંહ રાજની દીક્ષા.

એક વાર મહારાજાની આચાર્ય મહારાજ શ્રી સુવ્રતાચાર્ય કુશસ્થળીમાં પધાર્યા. તે જાણીને શ્રી ચંદ્રરાજ, પોતાના માતા પિતા તથા પરિવાર સાથે શુર મહારાજને વંદન કરવા ગયા. ત્યાં આચાર્ય મહારાજે અવસરોચિત ધર્મોપદેશ આપ્યો. તેમાં તપ અને સંયમ ધર્મનું સ્વરૂપ વિસ્તારથી સમજાવતાં જણાવ્યું કે—આ બેની આરાધના કરનારા જીવો સંસાર સમુદ્રને જલદી તરી જાય છે વગેરે ધર્મોપદેશ સાંભળી પ્રતાપસિંહ રાજા વગેરેને સંસાર તરફ વૈરાગ્ય ભાવના જાગ્રત થઈ તેથી પ્રતાપસિંહ રાજા, સૂર્યવતી રાણી, લક્ષ્મી-શેઠ, લક્ષ્મીવતી શેઠાણી તેમજ વૃદ્ધ મંત્રીઓ વગેરે પુણ્યથાલી જીવોએ આચાર્ય મહારાજ પાસે સંસાર સમુદ્રમાંથી તારનારી દીક્ષા ગ્રહણ કરી. શ્રીચંદ્ર મહારાજાએ તેમનો મહોત્સવ મોટી ધામધૂમથી ઉજવ્યો. આ બધા ચારિત્ર લેનારા પુણ્યાત્માઓ ચારિત્રનું યથાર્થ પાલન કરી અંતે અનશન કરી દેવલોકમાં ગયા અને એકાવતારી થયા.

(૮)

શ્રીચંદ્ર રાજેશ્વરની દીક્ષા, કેવલજ્ઞાન અને મોક્ષ જમન.

જ્યારે માતા પિતા વગેરેએ સુવ્રતાચાર્ય પાસે દીક્ષા ગ્રહણ કરી તે વખતે શ્રીચંદ્ર કુમારે સમકિત મૂળ શ્રાવકનાં બાર વ્રતો ગ્રહણ કર્યા હતા. અને તેમની સાથે તેમની રાણીઓએ પણ બાર વ્રતો ઉચ્ચાર્યા હતા.

મેટા રાજ્યનો કારભાર સંભાળવાનો હોવા છતાં પણ શ્રીચંદ્ર મહારાજા ધર્મપ્રવૃત્તિમાં ખીલકુલ પ્રમાદ રાખતા નહિ. તેઓ સવાર સાંજ પ્રતિક્રમણ કરતા અને ત્રણે કાળ જિન પૂજા કરતાં, તે ઉપરાંત ત્રણે જોડેક પ્રમાણ સ્વધ્યાય કરતા હતા. અને એક હજાર નવકાર મંત્રનો હંમેશાં જાપ કરતા હતા. દરરોજ સાત ક્ષેત્રમાં એક લાખ દ્રવ્ય (રૂપિયા વગેરે) ખર્ચતા હતા. વળી તેમણે મેળવેલ પારસમણિ તથા સુવર્ણ પુરૂષના યોગથી ઠેર ઠેર દાનશાળાઓ વગેરે ધર્મસ્થાનો કરાવી ચંચળ લક્ષ્મીનો સદુપયોગ કર્યો. આ તેમણે જૈન ધર્મની અપૂર્વ પ્રભાવના કરી. ઉત્તમ પુરૂષોની ચાહગીરી માટે કીર્તિ સ્થલો બંધાવ્યા. આ પ્રમાણે અનેક પ્રકારની ધર્મપ્રવૃત્તિમાં તેમનો કાળ આનંદ પૂર્વક પસાર થતો હતો. તેઓ જો કે રાજ્યનું પાલન કરતા હતા અને શ્રાવક ધર્મનું પણ પાલન કરતા હતા છતાં તેમની ભાવના તો ચારિત્ર ધર્મને આરાધવાની જ હતી.

રાજ્યનું નીતિથી પાલન કરતાં હોવાથી તેમની પ્રજા પણ નીતિવાળી અને સુખી હતી. વ્યાજબી જ છે કે—“યથા રાજ તથા પ્રજા” એ ન્યાયે રાજના જેવી પ્રજા પણ ધાર્મિક ભાવનાવાળી હોય જ.

કેટલોક વખત ગયા પછી જાણે તેમની લાવનાને મૂર્ત સ્વરૂપ આપવા માટે હોય તેમ શ્રી ધર્મધોષ સૂરીશ્વરજી મહારાજા વિહાર કરતા કરતા કુશસ્થળ નગરના ઉદ્યાનમાં પધાર્યા. શુદ્ધ મહારાજનું આગમન સાંભળી હર્ષિત થયેલા શ્રીચંદ્ર મહારાજા પરિવાર સાથે તેમને વંદન કરવા ગયા અને વાંદીને દેશના સાંભળવા ઉચિત સ્થાને બેઠા. તે વખતે ઘણાં નગરજનો પણ આવીને વંદન કરી યોગ્ય સ્થાને બેઠા.

તે વખતે આચાર્ય મહારાજે આ સંસારની અસારતાનું અસરકારક વર્ણન કર્યું. તે સાંભળીને શ્રીચંદ્ર રાજાએ શુદ્ધ મહારાજને પોતાની દીક્ષા લેવાની ઇચ્છા જણાવી. શ્રીચંદ્ર રાજાએ તો પ્રથમથી જ પોતાના મોટા પુત્રને કુશસ્થળ નગરનું રાજ્ય સોંપ્યું હતું. પોતાના નાના ભાઈ એકાંતનીરને શ્રી પર્વત ઉપર આવેલા ચંદ્રપુરનું રાજ્ય અને કનકસેન વગેરે બીજા રાજકુમારોને જુદા જુદા દેશોનું રાજ્ય તેમણે સોંપ્યું હતું અને ચારિત્ર માટેની તૈયારી કરી જ રાખી હતી. આચાર્ય મહારાજે પણ તરત જ તેમની લાવનાને અનુમોદન આપી દીક્ષા આપી. તે વખતે તેમની સાથે ચંદ્રકલા વગેરે રાણીઓએ, શુભચંદ્ર વગેરે મંત્રીઓ તથા આઠ હજાર નગરવાસીઓ, ઘણા શેઠ શાહુકારો, ચાર હજાર શ્રવિકાઓ વગેરે પુણ્યાત્માઓએ પણ દીક્ષા લીધી. આ પ્રમાણે મોટા દ્રવ્ય સામ્રાજ્યનો ત્યાગ કરી સાચા ભાવ ચારિત્ર રૂપી સામ્રાજ્યને શ્રીચંદ્ર મહારાજાએ મહાશુ કર્યું.

ચારિત્ર ગ્રંથ કરીને શ્રીચંદ્રરાજર્ષિ મહારાજ નિરતિચારણે તેનું પાલન કરવા લાગ્યા. એ પ્રમાણે ચારિત્ર લીધા પછી છઠ્ઠસ્થપણમાં આઠ વર્ષો પસાર થયા ત્યારે એક દિવસ તેઓ ધ્યાનમાં આરૂઢ થયા અને ઘાતી કર્મોના ક્ષય કરનાર ક્ષપકશ્રેણિમાં શુદ્ધ પરિણામની ધારા વધતાં પ્રથમ મેહનીય કર્મનો ક્ષય કરી જ્ઞાનાવરણીય, દર્શનાવરણીય અને અંતરાય કર્મનો એક સાથે ક્ષય કરી લેકાલેક પ્રકાશક કેવલજ્ઞાન અને કેવલદર્શન પામ્યા. શ્રીચંદ્રરાજર્ષિ કેવલી થયા. તે વખતે દેવોએ તેમનો કેવલજ્ઞાન મહોત્સવ કર્યો.

ત્યાર પછી શ્રીચંદ્ર કેવલી મહારાજાએ ગામોગામ વિહાર કરી ઘણાં ભવ્ય જીવોને વીતરાગ ધર્મના રાણી આરાધક બનાવ્યા. અને ઘણાં ભવ્ય જીવોને ચારિત્ર ધર્મના તથા શ્રાવક ધર્મના સાધક બનાવ્યા. તેમની દેશનામાં તપનો પ્રભાવ સુખ્યતાએ અધિકપણે શોભતો હતો અને તેમાં પણ શ્રી આચંબિક વર્ધમાન તપની આરાધના કરવા વિશેષ પ્રેરણા કરતા હતા. તેમના ઉપદેશથી ૯૦ હજાર લગભગ સાધુ સાધ્વી બન્યા. શ્રાવક શ્રાવિકાનો તો હિસાબ નહોતો. શુભચંદ્ર વગેરે સાધુઓને તથા ચંદ્રકલા કમલશ્રી વગેરે સાધ્વીઓને કેવલજ્ઞાન થયું. શ્રી ચંદ્રકેવલી ૩૫ વર્ષ સુધી કેવલીપણામાં વિચર્યા. એ પ્રમાણે ૧૨ વર્ષ કુમારપણામાં, ૧૦૦ વર્ષ રાજપણામાં, ૮ વર્ષ છઠ્ઠસ્થાવસ્થામાં અને ૩૫ વર્ષ કેવલીપણામાં વિચર્યા. કુલ ૧૫૫ વર્ષનું આયુષ્ય પૂરું કરી તેઓ અનંત અવ્યાપાદ મોક્ષસુખના ભોગવનારા થયા.

શ્રીચંદ્ર કેવલી ગઈ ચોવીસીના શ્રીનિર્વાણી નામના બીજા તીર્થંકર ભગવાનના વખતમાં થઈ ગયા છે. તેઓએ કરેલા શ્રી વર્ધમાન તપને લીધે તેઓનું નામ ૮૦૦ ચોવીસી સુધી અમર રહેશે.

આ પ્રમાણે શ્રીચંદ્ર કેવલી મહારાજનું ચરિત્ર અનેક રીતે ઉપયોગી હોવાથી અહીં દુકાળમાં વર્ધમાન તપના પ્રસંગમાં કહ્યું છે. તે ચરિત્ર વાંચીને ભવ્ય જીવો આ તપની આરાધના કરનારા થાઓ. જય હો શ્રીચંદ્ર કેવલી મહારાજનો !

શિષ્ય—શુરદેવ ! આ શ્રી ચંદ્રકેવલીનું ચરિત્ર સાંભળીને મને બહુજ આનંદ થયો. એ પુણ્યશાલી જીવના જીવનને જાણીને હું ચોક્કસ નિર્ણય કરી શકું છું કે—જેમ શ્રી સિદ્ધચક્ર ભગવંત (નવપદજી)ની આરાધનાને અંગે શ્રીપાલ મયણા સુદરીના જીવનની વધુ પ્રસિદ્ધિ છે તેજ પ્રમાણે શ્રી વર્ધમાન તપ, ૫૦૦ આયંબિલ વગેરે તપની આરાધનાને અંગે શ્રી ચંદ્ર કેવલીના જીવનની વધારે પ્રસિદ્ધિ છે. તેનું મુખ્ય કારણ એજ છે કે—જેમ શ્રીપાલ મયણાસુદરીને શ્રી નવપદજીની સાત્ત્વિકી આરાધના જે રીતે બાહ્ય સંપત્તિ ને અભ્યંતર સંપત્તિને આપનારી નીવડી, તે રીતે શ્રી ચંદ્ર કેવલીને પણ શ્રી વર્ધમાન તપ આદિની આરાધના ફલ દેનારી નીવડી છે. એ બંનેના જીવન ચરિત્રના પ્રસંગો અને તપના સાધકોને સાધનામાં ટકાવે છે, ઉત્સાહ વધારે છે, અને ભાવનાનુસારે અનિબંધનો નાશ, તેમજ ઈષ્ટ સિદ્ધિ પણ કરે છે. નવા જીવો ચાલુ તપની આરાધનામાં જેમ વધારે પ્રમાણમાં જોડાય, ટકે, અને દિન પ્રતિદિન વધતાજ નાય, તે રીતે તે બંનેના જીવનમાં વિવિધ પ્રસંગો બનેલા છે. જે સાંભળીને ઘણાં ભવ્ય જીવોએ આ તપની આરાધના પરમ ઉદાસથી કરી હતી, કરે છે ને કરશે, આવા અનેક મુદ્દાઓથી આ એ પુણ્યશાલી જીવોની વધારે પ્રસિદ્ધિ છે. આટલી બીના ઉપરથી હું સમજી શકું છું કે—ભૂતકાલમાં અનંતા જીવોએ આ શ્રી વર્ધમાન આયંબિલ તપશ્ચર્યાદિની આરાધના કરી હતી. હાલ પણ ઘણાં પુણ્યશાલી જીવો કરે છે ને ભવિષ્યમાં પણ ઘણાં ભવ્ય જીવો આરાધના કરશે.

શુર—હો શિષ્ય ! તે જે વિચારો જણાવ્યા તે વ્યાજબી છે. શ્રી ચંદ્ર કેવલીના જીવનને જેમ જેમ સૂક્ષ્મ દષ્ટિથી વિચારીએ, તેમ તેમ તેમાંથી વિવિધ પ્રકારે અપૂર્વ આત્મબોધ મળે છે ને તપશ્ચર્યા ધર્મને સાધવાની તીવ્ર ઉત્કંઠા જાગે છે. તેમજ કર્મ-બંધના કારણોથી બચવાનો પણ બોધ મળે છે. વળી ધર્મદેશનાને સાંભળવાનો અલૌકિક પ્રભાવ એ પણ છે કે—જે પૂર્વભવોની બીના શુર મહારાજે જણાવી, તે શ્રી ચંદ્રરાજ વગેરે પુણ્યાત્માઓએ પોતાને પ્રકટ થયેલા જાતિ સ્મરણ જ્ઞાનથી પણ જાણીને ખાત્રી કરી એટલે જેઓ શુભ ભાવના રાખીને એકાગ્ર ચિત્તે ધર્મદેશના સાંભળે છે તેઓ મતિ-જ્ઞાનાવરણીય કર્મોના ક્ષયોપશમ થવાથી જાતિસ્મરણ જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ, જીવનની નિર્મલતા, કર્મનિર્જર દિ ઘણાં નિશિષ્ટ ફલોને મેળવે છે.

શિષ્ય—જેમ ધર્મદેશનાનું સાંભળવું વગેરે કારણોમાંના કેઈ પણ કારણથી શ્રી ચંદ્ર રાજ, સુવ્રત શેઠ આદિ ભાગ્યશાલી જીવોને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન પ્રકટ થયું હતું, તે જાતિ-સ્મરણ જ્ઞાન કેઈ જીવને આ કાલમાં થઈ શકે કે નહિ ?

શુર—હો શિષ્ય ! પાછલા ભવોમાં જેવા સંસ્કારો પાડ્યા હોય, તેવાજ સંસ્કારો પછીના ભવોમાં પ્રકટ થાય છે. કેઈ પુણ્યશાલી જીવને જ્ઞાન-જ્ઞાન-જ્ઞાનના સાધનોની

ભક્તિ, શ્રુત પંચમીની પરમ ઉદ્ધાસથી વિધિ સહિત આરાધના વગેરે ધર્માતુષ્કનોની આરાધનાના પૂર્વ ભવ સંબંધિ શુભ સંસ્કારોનો ઉદય આ ભવમાં પણ થાય, તો તેવા આત્માને હાલ પણ અતિ સ્મરણુ જ્ઞાન પ્રકટ થાય છે. આ બાબતને સચોટ સમજવા માટે ચાલુસ્મા ગામના રહીશ શા. બાબુલાલ ડાહ્યાભાઈના પુત્ર નરેશકુમારના અતિસ્મરણુની બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે બાણુવી—તેનો જન્મ પાટણમાં તા. ૨૮-૧૧-૫૧ ના દિવસે સવા ત્રણ વાગે (વિ. સં. ૨૦૦૭ માં) થયો હતો. હાલ તે બાલક પાટણની નજીક આવેલ ચાલુસ્મા ગામની નાની વાણીયાવાડમાં રહે છે.

નરેશકુમાર કાલક્રમે જ્યારે બે વર્ષનો થયો, ત્યારે તેણે સ્વભાવે જ કહ્યું કે—હું વીરમગામનો રહીશ છું. આ વચન સાંભળનાર તેના માતા પિતા તો એમજ સમજતા કે—બીજા બાલકની જેમ નરેશ સ્વભાવે જ બોલે છે.

૨. જ્યારે તે નરેશકુમાર ત્રણ વર્ષનો થયો, ત્યારે તેણે કહ્યું કે—(વીરમગામમાં) અંગડીઓ વેચવાની દુકાન હતી. આ દુકાનમાં સ્લેટ, પેન, રમકડાં, છત્રીઓ વગેરે રાખતા. હું માલ ખરીદવા માટે મારા પિતાજીની સાથે મુંબઈ ગયો હતો. અમે એક વાર પાલી તાણે ગયા હતા ને સિધ્ધાચરણના ડુંગર ઉપર ચઢ્યા હતા. ત્યાં કેટલાએ ભગવાન હતા. અમારા ઘર બેઠે ઉપાશ્રય હતો. એક શ્રી નેમિનાથનું દેરાસર ને બીજું શ્રી શીતલ નાથ ભગવાનનું દેરાસર હતું. ત્યાં અમે દરરોજ દર્શન કરવા જતા હતા.

૩. નરેશની ઉંમર જ્યારે ૪ વર્ષની થઈ, ત્યારે તે બાળક સ્વભાવે જ (કોઈની પણ પ્રેરણા વિના) બોલવા લાગ્યો કે—હું વીરમગામનો હરગોવન પટેલ છું. મને બધા લોકો ‘લા’ કહીને બોલાવતા હતા. મારી વહુનું નામ હીરા હતું. મારે બે છોકરીઓ હતી. અમે ખેતી કરતા હતા. અમારે ઘેર ગાડું, બળદ, હજી, ભેંસ તથા ઘોડી થોડી હતી. તાંસળામાં દૂધ લઈને પીતા હતા, છાબડીમાં રોટલા રાખતા હતા. ભેંસ પણ દોહતા હતા. દૂધમાંથી ઘી બનાવી વેચતા, કેઈ તેને પૂછે કે તું કઈ રીતે ભેંસ દોહતો હતો? તો તે બરોબર જે રીતે ભેંસને દોહતો હતો, તેવું તે કરી બતાવતો હતો. તથા કેઈ પૂછે કે—ઘી કેમ બનાવતા? તો તે પણ બરોબર કહેવા પૂર્વક કરી બતાવતો. આ બધી હકીકતને સાંભળનાર સમજી લોકોએ તેના પિતા બાબુલાલને કહ્યું કે—આ બાલકને અતિસ્મરણુ જ્ઞાન થયું હોય એમ લાગે છે. માટે તમે વીરમગામ આ બાલકને લઈ ને જાઓ તો આ તેણે કહેલી હકીકત સાચી છે કે ખેટી તેની ખત્રી કરો. એમ સલાહ આપી.

પરંતુ તે વખતે ચામાસાનો ટાઈમ હોવાથી બાબુલાલ જઈ શક્યા નહોતા. વળી કેઈ કેઈ વાર તે એવું એવું બોલતો હતો કે—(A) અમારી પાડોશમાં એક ૧૫ વર્ષની મંજુલા નામે છોકરી હતી, તે કઠેરા વગરના કૂવે ચાણી ભરવા ગઈ. તેમાં અચાનક પડીને મરી ગઈ. (B) હું બીમાર પડી ગયો, ત્યારે ખાટલા વશ થઈ ગયો હતો. બેઠો ન થઈ શકું, તેવો રોગ મને થયો હતો.

ચોમાસું વીલ્યા બાદ તેના પિતા બાબુલાલ તા. ૨૧-૧-૫૬ ના દિવસે નરેશને સાથે લઈ લોંચણી શ્રી મલ્લિકનાથ પ્રભુના દર્શન કરી બીજે દિવસે વીરમગામ ગયા. ભાઈ નરેશે એ દિવસે કળયે કર્યો હતો, અને રસ્તામાં બકરીઓ સાથે રમવા લાગ્યો. આ કારણથી તે નરેશકુમારે પોતાના પૂર્વભવના ઘર વગેરે બતાવ્યા નહી. બીજે દિવસે જ્યારે કાંતિભાઈ નરેશને (ચાણુરમામાં તેણે કહેલી) બધી હકીકત પૂછતા હતા, તે વખતે ઘણું લોકો આ આશ્ચર્યકારી હકીકતને સાંભળવા ભેગા થયા હતા. નરેશકુમાર તે વખતે આનંદમાં હતો, તેથી તે બાળક એકદમ બોલી ઉઠ્યો ‘ ચાલો, માફ ઘર બતાવું. ’ પછી તેને આગળ કરીને અમે ચાલતા ચાલતા પરકોટામાં ખેખરા મહોલ્લામાં ગયા, ત્યાં તેણે વાદળી રંગની ખડકીવાળું એક ઘર બતાવ્યું. તપાસ કરતાં કહે કે-આ ઘર હરગોવન પટેલનું હતું. તેમનું મરણ થયા પછી તે ઘર વેચી નાંખ્યું હતું. આ મકાનને જેણે ખરીદ્યું હતું, તે માલીકે (ખરીદનારે) તેમાં બહુ ફેરફાર કરાવેલ છે. હરગોવન પટેલનો છેકરો મણીલાલ તથા હીરા ડેરી મળ્યા. તેમને ઉપરની હકીકત જણાવતાં કહ્યું કે-૧૨-૧૪ આની હકીકત ખરાખર છે. હરગોવન પટેલ સંખંધી વધુ હકીકત તે બંનેને (મા-ડીકરાને) પૂછી, ત્યારે તેમણે જણાવ્યું કે-આજથી લગભગ ૨૧ વર્ષ પહેલાં તે હરગોવન પટેલ ૬૫ વર્ષની ઉંમરે લકવાની બીમરીથી મરણ પામ્યા હતા.

જ્યારે તેમને એમ લાગ્યું કે-‘ હવે હું સાબે નહિ થઈ શકું ’ તે વખતે તેમણે અનશન જેવું કરેલું હતું. નાના છોકરાઓને પાસે આવવા દેતા નહિ. તેઓ બહુ ભોળા, ધાર્મિક, દઢ મનવાળા અને બળીઆ (શક્તિવાળા) હતા, આ હકીકત સાંભળીને અમે વીરમગામથી યાત્રા કરવા ઉારિઆળા તીર્થે ગયા. યાત્રા કરીને પાછા વળતા વીરમગામ આવ્યા ત્યાં અમારી રાહ ભેટાં ઘણાં માણસો ભેટા હતા. નરેશકુમાર બધાની વચમાં ભેટો. બાપુ લાલે પૂછતાં નરેશે કહ્યું કે-અમે આવેથી ગાડામાં પીપ મૂકીને પાણી લાવતા હતા, અમારી ધોળી રેવાલકાર થોડી મારાસિવાય બીજા કોઈને ભેસવા દેતી નહિ. તેણે એક નાના છોકરાને પછાડ્યો હતો. મણીલાલ તથા તેનો નાનોભાઈ હાલ પણ અમદાવાદમાં રહે છે. એ નરેશે કહેલી વાત સાચી પડી. આમ હરગોવન પટેલના મરણ અને નરેશકુમારના જન્મ વચ્ચે લગભગ ૧૬ વર્ષનો ગાળો છે. વયલાં ભવનું પૂછતાં નરેશ કહે છે કે મને ખમર નથી. નરેશની ઉત્તમ ભાવના છે કે-હું મોટો થઈશ ત્યારે દીક્ષા લઈશ

આ હકીકત પ્રત્યક્ષપણે સ્પષ્ટ જણાવે છે કે-સંસારી આત્મા પહેલાં કોઈ પણ સ્થલે જન્મે છે. તે આ ભવનું આયુષ્ય પૂર્ણ કરી બાંધેલા આયુષ્યને અનુસારે ફરી પણ જન્મ પામશે. તેમજ જેવા શુભ કે અશુભ સંસ્કાર આ ભવમાં પાડીએ, તેવા સંસ્કાર લઈને સંસારી જીવ બીજા ભવમાં જાય છે. જેમ નરેશનો દાખલો પૂર્વ ભવના શુભ સંસ્કારને સમજાવે છે તેજ પ્રમાણે પૂર્વ ભવના શુભ સંસ્કારનો બીજો દાખલો એ છે કે-નવસારીના વતની બાબુભાઈ ઝવેરચંદનો રાજેન્દ્રકુમાર નામે ૪ વર્ષની ઉંમરનો પુત્ર છે. પૂર્વભવની શુભ આરાધનાના પ્રતાપે તે બાલક હોંશથી વ્યાખ્યાન સાંભળે છે, નવકારશીનું પચ્ચખખાણુ કરે છે ને પ્રતિક્રમણ વગેરે પણ કરે છે. તથા પશુસણ મહાપર્વ આવ્યા પહેલાં તે પોતાના

મા-આપને કહેવા લાગ્યો કે-હું પર્યુષણના પહેલે દિવસે ઉપવાસ કરીશ. નાના બાલકના આ વચનો સાંભળનાર મા-આપ વગેરે બહુ જ રાજી થયા. મા-આપે ‘એકાસણું’ કરાવવા માટે ઘણું યે સમજાવ્યો, છતાં તે કહે કે-હું તો ઉપવાસ જ કરીશ. ને તે પ્રમાણે ઉલ્લાસથી ઉપવાસ કર્યો પણ ખરો. ઉપવાસમાં શું વપરાય ? આનો જવાબ તેણે આપ્યો કે ઉપવાસમાં ગરમ પાણી સિવાય બીજું વપરાય નહિ. તે દિવસ અને રાત ઉપાશ્રયમાં રહ્યો હતો. સવારે ગુરૂવંદન, નવકારશીતું પચ્ચખખાણુ, દેવદર્શન કરી પારણું કયું હતું. આ હકીકત પાછલા લવના શુભ સંસ્કારોના પણ ઉદય પરબવમાં થાય છે. એન જણાવે છે.

ગુરુએ ગોશાલાને પ્રભુશ્રી મહાવીર દેવની ઉપર રહેલા દ્વેષના સંસ્કારને લઈને તે જ્યાં જ્યાં જન્મ પામે છે, ત્યાં ત્યાં તને સાધુને ભેળને દેખાનલ પ્રકટે છે. રાજકુમારના લવમાં (ગોશાલાનો જીવ) તે રથમાં બેસીને ચાલ્યો જાય છે, ત્યાં સુમંગલ મુનિને ભેળને દ્વેષ ભગતાં તેમની ઉપર રથ ચલાવે છે. એ વખતે સુમંગલ મુનિ-જ્ઞાનથી જાણે છે કે આ તો ગોશાલ મંખલિ પુત્રનો જીવ છે. તેને ઉદ્દેશીને મુનિએ કહ્યું કે-તારા ઉપસર્ગો તો પ્રભુશ્રી મહાવોર દેવ જ સહન કરે, એમ કહી તેમણે મૂકેલ તેજો લેશ્યાના પ્રતાપે બળીને નરકે ગયો. વ્યાજબીજ છે કે-જેમ સોનાને પણ ત્રાજવામાં તોલવાના પ્રસંગે કાળા મોંઠાવાળી ચણીની આગળ ઉંચા નીચા થવું પડે છે, તેમ નીચ માણસના પ્રસંગે ઉચ કોટીના મુનિઓ પણ ઉંચા નીચા થય છે. આ રીતે બહુ જ બોધ દાયક ભતિ સ્મરણાદિની બીના મેં તને ટૂંકામાં જણાવી દીધી. શ્રદ્ધા ગુણને નહિ પામેલા જીવો પણ આ બંને વાતને જરૂર કબૂલ કરવા પૂર્વક પૂર્વ લવને અને પુનર્જન્મને જરૂર સ્વીકારશે જ. કારણ કે આ બંને બનાવ તાબા પાંચ વર્ષની અંદર જ બનેલા છે. આવાજ ૬ દષ્ટાતો અવતરે તને જરૂર જણાવીશ.

શિષ્ય-—પૂજ્ય ગુરુદેવ ! આયંબિલ તપનું સ્વરૂપ શું છે ? તે આપ કૃપા કરીને સમજાવો ?

ગુરુ-—જે તપમાં કેવળ પાણીમાં ખાદ્ય રસ કસ વિનાનો નીરસ આહાર વપરાય તે આયંબિલ તપ કહેવાય. આ તપમાં દૂધ, દહીં, ઘી, તેલ વગેરે ૬ વિગર્ધમાંની કોઈ પણ વિગર્ધ વાપરી શકાય નહિ. આ આયંબિલના આહારમાં લગાર પણ ખટાશ હોતી નથી. આવા અનેક મુદ્દાઓને લક્ષ્યમાં લઈને આ તપને ‘આયામામ્લ’ નામથી શ્રી સંબોધપ્રકરણમાં ઓળખાવ્યું છે.

૧ એક જ પાત્ર (લાજન; વાસણ)માં સંધેલ ભાત કે ઘેંશની સાથે ઉકાળેલું પાણી (ભાત વગેરેની ઉપર) ચાર આંગળ તરતું રહે તેવી રીતે ભેગવીને એટલે પાણીથી નીરસ બનાવીને વાપરે, તે આયંબિલનો મુખ્ય પ્રકાર છે. આવા આયંબિલને ‘ઉત્કૃષ્ટ આયંબિલ’ તરીકે ઓળખાવેલ છે. આમાં જે આહાર વપરાય છે તે રસહીન હોવાથી નીરસ (જલ) તપ કહેવાય. વળી જેવી રીતે ઉપવાસનું બીજું નામ ચતુષ્પાદ છે તેવી રીતે આયંબિલનું બીજું નામ દ્વિપાદ કહેવાય છે તે વ્યાજબી છે. કારણ કે ઉપવાસનો પાદ એટલે ચોથો ભાગ એકાસણું કહેવાય, તેવા ચાર એકાસણું ઉપવાસમાં ગણાય તેથી

ચતુષ્પાદ એટલે ઉપવાસ ને દ્વિપાદ એટલે (જે એકસણું જેટલું તપ) આયંબિલ કહેવાય. આ આયંબિલ કરવાથી શરીરમાં રહેલી ખોટી ધાતુઓનું શોષણ થાય છે, તેથી તે 'ધાતુશોષણ' નામથી ઓળખાય છે. તથા કામવાસનાનો મૂળથી નાશ કરનાર હોવાથી આયંબિલ 'કામધન' નામે પણ ઓળખાય છે. તેમજ તેનાથી નિર્વિઘ્નપણે સર્વ કાર્યો પૂર્ણ થતા હોવાથી તેનું નામ 'મંગળ' કહેવાય છે. આયંબિલ આત્મિક શાંતિને આપે છે, તે અશાંતિને પણ દૂર કરે છે, તેથી વાસ્તવિક 'શાંત' નામથી પણ ઓળખાય છે.

જેઓ જૈનધર્મની 'આયંબિલ' સંજ્ઞાથી અજાણ છે, તેમને એમ કહી શકાય કે— આયંબિલ એટલે સ્વાદ વગરનું એકાશન (એકાસણું). કારણ કે આયંબિલમાં મરચાં વગેરે સ્વાદનો કારણબૂત મસાદો વપરાતો નથી. તમામ રોગોનું મૂળ કારણ રસ (દૂધ વગેરે) છે, તે ૬ વિગઈ તથા ફળાદિ આ તપમાં વપરાતા નથી. તેથી આયંબિલને 'રૂક્ષ તપ' આ નામે પણ ઓળખાવી શકાય. મારવાડ, મેવાડના પ્રદેશોમાં હાલ પણ આયંબિલમાં સૂંઠ વગેરે પણ વપરાતા નથી. એટલે તે બાબતના લોકો આયંબિલમાં પાણીમાં રાંધેલા કે ખાંદેલા ધાન્યાદિને વાપરે છે. આવા આયંબિલ લાગટ કરવામાં ને આંતરે આંતરે છુટક (વચમાં પારણું કરે, વિસામે લ્યે) કરવામાં ન્યૂનાધિક લાલ હોય છે.

જેમ જે ઉપવાસ લાગટ કરનાર પુણ્યશાલી જીવને છુટક પાંચ ઉપવાસ જેટલો લાલ મળે છે, ત્રણ ઉપવાસ લાગટ કરનાર તપસ્વિને છુટક ૧૦ ઉપવાસ કરવા જેટલો લાલ મળે છે, તે પ્રમાણે અહીં પણ સમજી લેવું. આ પ્રસંગે યાદ રાખવું કે આયંબિલમાં એક ધાન્યની બનાવેલી ચીજો વાપરવી, સર્વ ધાન્યની બનાવેલી ચીજો વાપરવી. તેમાં પણ ઇચ્છાનુસાર બલમન, સૂંઠ આદિ વાપરે, કોઈ ન વાપરે—વગેરે પ્રકારોમાંના કોઈપણ પ્રકારે ભાવનાનુસારે લબ્ય જીવે. આયંબિલ કરીને આહારાદિ સંજ્ઞાઓને જીતે છે, અપૂર્વ શાંતિમય જીવન ગુજારે છે ને રોગ સંકટ વિઘ્નોપદ્રવાદિને પણ જલ્દી દૂર કરી શકે છે. તેમાં જેમ શ્રી સિદ્ધચક્રની આયંબિલ તપ કરવા પૂર્વક વિધિ સહિત આરાધના કરવાથી શ્રીપાલ મહારાજદિનો કોઈ રોગ નાશ પામ્યો, તેમ એક કાંક્ષી વેચનારી બાઈના પતિને કોઈ રોગ આયંબિલના પ્રભાવે નાશ પામ્યો, તે બીના ટૂંકામાં આ પ્રમાણે જાણવી:—

માળવા દેશમાં રતલામ શહેર સુપ્રસિદ્ધ છે. ત્યાંજે મહોદલામાં ગુજરાતીની ધર્મશાળા છે, તેજ મહોદલામાં એક કાંક્ષી વેચનારી બાઈ દૂધ વગેરે વેચવા આવતી હતી. તે બાઈને અહીં રહેનારી શ્રાવિકાઓની સથે પરિચય વધતાં એક ધર્મિષ્ઠ શ્રાવિકાને પોતાના દુઃખની વાત કહેવાની ઇચ્છા થઈ. તેથી એક દિવસ બપોરે આવી તે બાઈએ શ્રાવિકાને કહ્યું કે— બેન ! તમારો ધર્મ (આ જૈન ધર્મ) બહુ જ ઉત્તમ છે. ને તમારી લાગણી ખૂબાય જ કેમ ? આજે હું તમારી પાસે મારા દુઃખની વાત જણાવવા આવી છું.

શ્રાવિકા—બહેન ! ગભરાઈશ નહિ. તારા દુઃખની બીના ખૂશીથી વિના સંકોચે જણાવ ?
કાંક્ષીવાળી બાઈ—મારા ધણીને ૧૫-૨૦ વર્ષથી કોઈ રોગ નીકળ્યો છે. તેને મટાડવા

સેકડો ઉપચાર કર્યા છતાં આરામ થતો નથી. તમે કેઈ ઉપાય જાણતા હો તો મહેર બાની કરી જણાવો.

શ્રાવિકા—અમારા ધર્મમાં નવપદજીની આરાધનાનો મહિમા અલૌકિક વર્ણવ્યો છે. એમ કહી શ્રીપાલ ચરિત્રની પણ ચમત્કારિક ઘટનાઓ ટૂંકામાં સમજાવી. તેમાં શ્રી સિદ્ધચક્ર ભગવંતની શુદ્ધ મને આરાધના કરવાથી શ્રીપાલકુંવર આદિનો કેઠ રોગ નાશ પામ્યો વગેરે ખીના પણ જણાવી.

કાંદીવાળી બાઈ—નવપદજીની આરાધના કરવાનો વિધિ મને સમજાવો. શ્રાવિકા બાઈ એ તેને સરલ પદ્ધતિએ આરાધનાનો વિધિ જે રીતે સમજાવ્યો, તેજ પ્રમાણે તેણે તેના પતિને હકીકત જણાવી. જેથી તેની પણ ભાવના થઈ ને તે પ્રમાણે આરાધના કરતાં શરૂઆતથી જ પ્રભાવ જણાવા લાગ્યો, જેથી તેની શ્રદ્ધા દઢ થઈ ને નવે આયંબિલ વિધિસર પૂરા થતાં કેઠ રોગ તદ્દન નાશ પામ્યો. શહેર બહાર તે રહેતો, ત્યાંથી ચલીને અહીં જિનમંદિરે દર્શન કરવા આવ્યો. જ્યાં સુધી તે જીવ્યો. ત્યાં સુધી વર્ષમાં બે વાર નવપદજીની ઓળી કરતો હતો. હાલ તે હયાત નથી. દશ વર્ષ પહેલાં તે મરણ પામ્યો. જેવી રીતે આનો કેઠ રોગ નાશ પામ્યો, તે પ્રમાણે મહારાષ્ટ્રના સંગમનેર ગામના પ્રતે હિત શ્રાવક શા. પીતાંબરદાસ કચરાભાઈનો રોગ શ્રી નવપદજીની સવિધિ આરાધના પરમ ઉલ્લાસથી કરવાથી નિર્મૂળ નાશ પામ્યો. તથા શા. નિહુજદાસ. જેરાજાણીનો ઉદરરોગ રમકસ વગરનો સાદો ખોરાક લેવાથી નાશ પામ્યો. (વિશેષ ખીના-વર્ધમાન તપ વિશેષાંક-૨૬૯ માં પાને)

આયંબિલ તપ તમામ કષ્ટ આપાત્ત વિઘ્નોપદ્રવ સંકટાદિ અનિષ્ટને દૂર કરી આનંદમંગલ વર્ત્તવિ છે. તે થોડા વખત ઉપર બનેલી આ ખીના પણ સાબીત કરે છે:-વિં ૧૯૯૮ પહેલાં એક વખત એલું બન્યું કે-એક ગામના પાદરમાં ઝાડ નીચે માર્ગથી જૂના પડેલા જૈન મુનિવરો બેઠા હતા, તેમને બે યુવાન પુરૂષોએ બેઠાં ને નમસ્કાર કરી પૂછ્યું કે આપ અહીં કેમ બેઠા છો ? અમારા ઘેર પધારો ને આંગણું પાવન કરી ધર્મોપદેશ સંભળવો ? જો કે અમે જૈન નથી, પાટીદાર છીએ, પણ સાધુઓના આચારાદિ જાણીએ છીએ ને નવપદજીની આરાધનાના દિવસોમાં આયંબિલ પણ કરીએ છીએ. તે બંને યુવાનોની વિનંતિ સ્વીકારી મુનિવરો તેમના ઘેર પધાર્યા. બંને યુવાનોએ ઉલ્લાસથી સાધુ ભક્તિનો સંપૂર્ણ લાભ લીધો. તેઓ મુનિરાજની પાસે આવ્યા. ઉપદેશ સાંભળ્યો, પ્રશ્નો પણ પૂછ્યા ને અંતે આયંબિલ તપનો જે અપૂર્વ ચમત્કાર તેમણે નજરે નજર જોયો હતો, તે જણાવતાં કહ્યું કે-ઈ. સ. ૧૯૪૨ (વિ સં. ૧૯૯૮) ઓગસ્ટમાં બનેલા અતિષ્ઠ રાજ્ય કારણને લઈ ને અમે વીસ જણાં નિર્દોષ છતાં શક પડવાથી સરકારી અમલદારોએ અમને પકડ્યા ને જેલમાં પૂર્યા. આ વીસ જણામાં એક ભાઈ જૈન ધર્મી હતા, ને નવપદજીની ઓળી કરતા હતા. જ્યારે ચેત્રની ઓળીના દિવસો નજીક આવ્યા, ત્યારે તે જૈનભાઈ એ જેલરને નમ્રતાથી કહ્યું કે-જ્યારે તમે દાળમાં મીઠું મરચું વગેરે મસાલો નાંખો, તે નાંખ્યા પહેલાં બે વાટકા (મોળી) દાળ મને ભુદી કઢાવીને આપશો, તો હું આપનો ઉપકાર માનીશ ” આ ભાઈના નમ્ર વચને સાંભળીને જેલરે

તે પ્રમાણે ગોઠવણ કરી. આ જૈન લાઈએ નવે દિવસ ખાજરાનો રોટલો ને દાળ વાપરીને આયંબિલ કર્યા. આ પ્રસંગને તજરે જોનાર પાટીદારલાઈ સુનિવરોને જણાવે છે કે—આ બનાવ જોઈને અમને એમના પ્રત્યે ખુબમાન થયું. આ ઓળીના ત્રિવેળામાં અમારો કેસ કોર્ટમાં ચાલુ થતાં તે જૈનલાઈએ જુખાનીમાં એમ જણાવ્યું કે—જે દિવસે આ અનિષ્ટ પ્રસંગ બન્યો, તે દિવસે હું અહીં નહોતો, પણ અમદાવાદ હતો. આ વાત સાક્ષિ પૂરાવા દ્વારા સાચી ઠરી, તેથી તે લાઈ નિર્દોષ સાબીત થઈને છૂટી ગયા. જતી વખતે અમે તેમને આયંબિલનો વિધિ પૂછી લાંઘો હતો, તે દિવસથી અમે ૧૯ જણાં આયંબિલ તપ કરવા લાગ્યા. તે જૈન બંધુએ અમને (૧૯ જણાંને) છેડાવવા માટે ખૂબ પ્રયત્નો કર્યા, સુદાઓ એકઠા કરી સાક્ષીઓ કોર્ટમાં હાજર કર્યા. તપનો પણ પ્રત્યક્ષ અઢોત્રિક પ્રભાવ જણાયો, તે એ કે—જ્યારે અદારમું આયંબિલ હતું, તેજ દિવસે કોર્ટમાં કેસ ચાલ્યો. તે વખતે સાક્ષીઓએ પણ સચોટ પુરાવા રજૂ કર્યા, જેથી અમે ઓગણીસે લાઈઓ નિર્દોષ ઠરીને છૂટી ગયા. આ ઉત્તરસંડા ગામના લોકો અમારું સ્વાગત કરતા હતા, પણ અમને તો ચોક્કસ ખાત્રી થઈ ગઈ હતી કે આયંબિલ તપનો જ આ અપૂર્વ અમતકાર છે. આજ અપૂર્વ શ્રદ્ધાને લઈને અમે પટેલ છીએ છતાં નવપદજીની ઓળી આયંબિલ તપની આરાધના કરવા પૂર્વક આરાધીએ છીએ. જૈન ધર્મના ત્યાગને અમે સાચો ત્યાગ માનીએ છીએ. અહીં આ દૃષ્ટાંત પૂરું થાય છે. તેમાંથી સાર એ લેવો કે—જૈન શાસનમાં આયંબિલ તપ એ મહામંગલિક છે. શ્રી આયંબિલ વર્ધમાન તપ વગેરે તપશ્ચર્યાની આરાધના દ્રવ્યથી અને લાવથી આરોગ્યને પમાડે છે. એમ સમજીને હાલ પણ ચતુર્વિધ સંઘમાં ઘણાં પુણ્યશાલી ભવ્ય જીવો આ વર્ધમાન તપની પરમ ઉલ્લાસથી સત્તિવકી આરાધના કરે છે, ને ભવિષ્યમાં પણ તે ચાલુ રહેવાની જ. વર્તમાનકાલે શ્રી વર્ધમાન તપની આરાધના પૂર્ણ કરનારા ભવ્ય જીવોની, અને ૫૦ ઉપરાંત વર્ધમાન તપની ઓળી કરનારા ભવ્ય જીવોની નામાવત્તી બીજાં પ્રથેમાં જણાવેલી છે. એ પ્રમાણે વર્ધમાન આયંબિલ તપના સંક્ષિપ્ત વર્ણનને સાંભળીને જે ભવ્ય જીવો આ તપને પૂર્ણ ઉલ્લાસથી વિવિ સહિત નિર્નિદાન સાત્ત્વિક ભાવે આરાધશે, તેઓ અદ્ય કાલે જરૂર સુક્તિતા શાશ્વત સુખને પામશે.

તપોગચ્છાધિપતિ-શાસનસમ્રાટ-પરમોપકારિ-પૂજ્યપાદ-સદ્ગુરૂ આચાર્ય શ્રી વિજય નેમિસૂરીશ્વરજીના ચરણકિંકર વિનેયાણુ શક્ત વિશારદ કવિદિવાકર-આચાર્યશ્રી વિજય-પદ્મપૂરીશ્વરે વિ. સં-૨૦૧૨ ના આસો સુદિ દશમે વર્ધમાન આયંબિલ તપના આરાધક શેરહલાલ સારાભઈ જેમંગલાઈ કાલીકાસ વગેરે ભવ્ય જીવોની વિનંતિથી જૈનપુરી અમદાવાદમાં આ શ્રી આયંબિલ વર્ધમાન તપ પ્રકાશ અથવા લાવારોગ્ય રસાયણ નામના પ્રાકૃત પ્રથેના અનુવાદની રચના કરી. તેનાથી મેળવેલા પુણ્યના ફલ રૂપે હું એજ ચાહું છું કે સર્વ જીવો આ શ્રી આયંબિલ વર્ધમાન તપને આરાધી સુક્તિપદને પામે.

॥ સમાપ્ત ॥

